

૧૪મું વર્ષ

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ આ અંકે ચૌદમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે તે પ્રસંગે ગત વર્ષમાં સમિતિને આર્થિક સહાયતા કરનાર તે તે સદ્ગૃહસ્થો, સંસ્થાઓ કે સંઘોના અને સહાયતા માટે ઉપદેશ તથા પ્રેરણા આપનાર પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ આદિ મુનિવરોના અને માસિક માટે દ્વેષ મોકલનાર પૂજ્ય મુનિવરો તેમજ બીજા વિદ્વાનોના અમે અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનીએ છીએ અને આ નવા વર્ષમાં પણ એવો જ સહકાર ચાલુ રાખવા વિનંતી કરીએ છીએ.

દાગળ, છપાઈ વગેરેના અતિ ઊંચી સપાટીએ પહોંચેલા લાવેના કારણે, માસિકના પાનાં ઓછા કરવા છતાં, ગત વર્ષમાં જરૂરી ખર્ચને પહોંચી વળવામાં અમને મુશ્કેલી જણાઈ છે. અમે તો ઇચ્છીએ છીએ કે અમે વધુ વાચન-સામગ્રી આપી શકીએ. પણ એ તો ત્યારે જ જની શકે જ્યારે અત્યારે જે મદદ મળે છે તેના કરતાં વધુ મદદ અમે મેળવી શકીએ.

સમિતિની આ પરિસ્થિતિ તરફ અમે જૈન સંઘનું ધ્યાન દોરીએ છીએ અને સમિતિને વધુ મદદ મોકલવાની જૈન સંઘો, સંસ્થાઓ અને આગેવાનોને વિનંતી કરીએ છીએ.

—તંત્રી.

॥ॐ अर्हम् ॥

અસ્થિત ભારતવર્ષીય જૈન શ્રેતામ્બર મૂર્તિપૂજક મુનિસમ્મેલન સંસ્થાપિત
શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિનું માસિક મુલ્યપત્ર

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

જેશિંગભાઈકી વાડી : ઘીકાંટા રોડ : અમદાવાદ (ગુજરાત)

વર્ષ ૧૪	વિક્રમ સં. ૨૦૦૪ : વીરનિ. સં. ૨૪૭૪ : ઇ. સ. ૧૯૪૮	ક્રમાંક
અંક ૧	આસો સુદિ ૧૩ : શુક્રવાર : ૧૫મી આક્ટોબર	૧૫૭

મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીવિરચિત

એક અપ્રસિદ્ધ સ્તવન

સંપાદક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી. શિવાનંદવિજયજી

- પૂજા વિધિ માંહિ ભાવિએજી, અંતરંગ જે ભાવ;
તે સવિ તુજ આગે ઠહુંજી, સાહિબ સરલ સ્વભાવ;
સુહંકર અવધારો પ્રભુ પાસ. આંકણી— ૧
- હાતણ કરતાં ભાવિએજી, પ્રભુ શુષ્ક જલ મુખ શુદ્ધિ;
ઉલિ ઉતારી પ્રમત્તતાજી, દો મુજ નિર્મલ બુદ્ધિ. સું ૨
- ચતનાયે સ્નાને કરીજી, કાદું મેલ મિથ્યાત;
અંશુઠે અથ શોષવીજી, બાણું હુઓ અવદાત. સું ૩
- સીશકકનાં ઘોતીયાંજી, ચિંતવું ચિત્ત સંતોસ;
અળટ કમ્મ સંવર લલોજી, આઠપડો સુહકોસ. સું ૪
- ઓરસીઓ એકાગ્રતાજી, કેશર ભગતિ કલ્લોસ;
શ્રદ્ધા ચંદન ચિંતવુંજી, ધ્યાન ઘોલ રંગરોલ. સું ૫
- તાલિ વડુ આણા લલીજી, તિલક તણો તેહ ભાવ;
જે નિરમાલ ઉતારીયેજી, તેવો તામ્બા વિભાવ. સું ૬
- જે આભરણ ઉતારીયેજી, તે તો ચિત્ત ઉપાધિ;
પક્ષાલ કરતાં ચિંતવુંજી, નિર્મલ ચિત્ત સમાધિ. સું ૭
- અંબલુહણાં જે ધમનાજી, આત્મસ્વભાવ તે અંગ;
જે આભરણ પહેરાવીએજી, તે સ્વભાવ નિજ અંગ. સું ૮

જે નવ વાડિ વિશુદ્ધતાજી, તે પૂજા નવ અંગ;	સુ૦ ૬
પંચાચાર વિશુદ્ધતાજી, તેહ ફૂલ પંચ રંગ.	
દીવો કરતાં ચિંતવુજી, જ્ઞાન દીપ સુપ્રકાશ;	સુ૦ ૧૦
નય ચિંતા ઘૃત પૂરિયુંજી, તત્ત્વ પાત્ર સુવિલાસ.	
ધૂપ રૂપ ઇતિ કાર્યતાજી, કલાશુર તનુયોગ;	સુ૦ ૧૧
શુદ્ધ વાસના મહમહિજી, તે તો અનુભવયોગ.	
મહ ચાનક અડ છાંડવાજી, તેહ અઘટ મંગલિક;	સુ૦ ૧૨
જે નૈવેદ્ય નિવેદીયેજી, તે મત નિશ્ચય ટેક.	
લવણ ઉતારી ભાવિયેજી, કૃત્રિમ ધર્મનો ત્યાજ;	સુ૦ ૧૩
મંગલ દીવો અતિ ભલોજી, શુદ્ધ ધર્મ પરભાજ.	
ગીત નૃત્ય વાજિંત્રનોજી, નાદ અનાહત સાર;	સુ૦ ૧૪
શમ રતિ રમણી જે કરીજી, તે સાચા ચેષકાર.	
ભાવ પૂજા ઈશ સાચવીજી, સત્ય વળવું રે ઘટ;	સુ૦ ૧૫
ત્રિભુવન માહિ વિસ્તરેજી, ટાલિ કરમનો ફાંટ.	
ઈશ્વિપરે ભાવના ભાવતાંજી, સાહિબ જસ સુપ્રસન્ન;	સુ૦ ૧૬
જન્મ સફલ જગિ તેહનોજી, તેહ પુરુષ ધન્ય ધન્ય.	
પુરમ પુરુષ પ્રભુ શામલાજી, માનો એ સુજ સેવ;	સુ૦ ૧૭
દુર કરો ભવ આમલાજી, વાચક જસ કહે દેવ.	

—: ઇતિ :—

પૂજ્ય આચાર્યપ્રવર શ્રી. ઉદયપ્રભસૂરિવિરચિત

આરંભસિદ્ધિ

[મુદૂર્ત જ્યોતિષ વિષયક એક વિશિષ્ટ ગ્રન્થનો પરિચય]

લેખક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી દુરંધરવિજયજી

આરંભસિદ્ધિ એ જ્યોતિષ વિષયનો ગ્રન્થ છે. જ્યોતિષ શાસ્ત્ર સર્વ શાસ્ત્રો કરતાં વિશ્વકોષ શાસ્ત્ર છે. તે શાસ્ત્ર પ્રત્યે સહુ કોઈ અદ્ભુત ધરાવે છે. ભલે બહારથી કેટલાએક કહેતા હોય કે—‘અમને જ્યોતિષમાં જરી પણ શ્રદ્ધા નથી’ તોપણ તેમના હૃદયનાં બિંદુઓ તપાસવામાં આવે તો ત્યાં છુપાયેલી જ્યોતિષ પ્રત્યેની રુચિનાં દર્શન થયાં હમર નરહે. જ્યોતિષનું વર્ચસ્વ સર્વત્ર દેખાયેલું છે. આર્ય-ગ્રંથની જેવો જ અનાર્ધ પ્રગળે પણ તે

પ્રાચીન રસ છે. પાશ્ચિમચાલ્યેને તેમાં રસ છે એટલું જ નહિ પણ આધુનિક સાધન-સામગ્રીના ઉપયોગથી તેમણે તેમાં વિકાસ પણ સાધ્યો છે. પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણેના એકધારા ગોખણીયા ઉપયોગથી પ્રાચીન જ્યોતિષની પ્રતીતિ અને પ્રગતિ અટકી પડી છે, તેમાં દોષ જ્યોતિષનો નથી, તેના ઉપયોગ કરનારાઓનો છે. જેમ આર્યાવર્તનું વૈદિક ધર્મ જ વિશિષ્ટ અને સુલભ છે છતાં ઉચિત જાણકાર અને તેને વ્યવસ્થિત રીતે ઉપયોગમાં લેનાર વ્યક્તિઓને અભાવે દુર્માર્ગ ગયું છે તે જ પ્રમાણે જ્યોતિષનું બન્યું છે. જે આર્યાવર્તે ગાયું છે કે—
જ્યોતિષં નવનં સ્મૃતમ્ જ્યોતિષ એ આખું છે; જેમ આખથી પદાર્થોનું દર્શન થાય છે, તે જ આર્યાવર્તમાં આજે જ્યોતિષ મસ્કરીનો વિષય-હાર્યનું વાહન થયું છે. હાલતા ચાલતા લેલાણુ માણસો પણ પેટનું પૂરું કરવા જ્યોતિષને સાધન બનાવી ચરી ખાય છે. બપોળે પૈસામાં જ્યોતિષ જોવાય છે. જ્યોતિષને નામે લોકો છેતરાય છે. પોતાનું કવિષ્ય જાણવા માટે આતુર જનતા હજી જ્યોતિષીઓ પાસે જાય છે, તેમના વચનની મીઠાશથી રાજી થાય છે, ધન આપે છે ને સતોષ અનુભવે છે. શ્રમ વગરના ધન મેળવવાના ઉપાયો-ધંધામાં રાચતા લોકોને જ્યોતિષ પ્રત્યે સારું આકર્ષણ હોય છે. જ્યોતિષ જાણી તેમને ધન એકદમ અપાવી દેશે એમ તેઓ માને છે ને તે માટે ખૂબ ફાંફાં મારે છે.

આમ જ્યોતિષનો ઉપયોગ ઘણો જ અતિ ચર્ચાસ્પદ છે. અને એ રીતના ઉપયોગથી અમુક શિષ્ટવર્ગ જ્યોતિષ તરફ ઘૂણા-સૂઝ પણ ધરાવે છે. પણ જેમ જ્યોતિષનો દુરુપયોગ અનિચ્છનીય છે તેમ તે તરફ સૂઝ રાખવી-અરુચિ કરવી તે પણ ઇચ્છનીય નથી. જ્યોતિષ એ દિવ્ય છે. જ્યોતિષના લાભો પણ મહાન છે. જ્યોતિષ એ ખરેખર જ્યોતિઃ-પ્રકાશ છે. એ પ્રકાશને ઝીલવાનું સામર્થ્ય આવે તો અનેક અપૂર્વ વાતો અને પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય એ નિઃસંદેહ છે.)

૨ :

જ્યોતિષના મુખ્યત્વે બે વિભાગ છે: એક ગણિત વિભાગ અને બીજો ક્ષતિ વિભાગ. ગણિત વિભાગમાં કલાદેશ કરતાં ગણતરીનો વિશેષ ઉપયોગ હોય છે. ગણિત વિભાગના જ્યોતિષને પણ બે ભાગમાં વહેંચી શકાય—એક જન્મકુંડલી વિષયક જ્યોતિષ અને બીજું મુહૂર્ત વિષયક જ્યોતિષ. તેમાં જન્મકુંડલી વિષયક જ્યોતિષ-ન્યારે કાંઈને, પણ જન્મ થાય ત્યારે ત્રહ્યાર કેવા પ્રકારનો હતો, કયા કયા ગ્રહો કયે કયે સ્થાને હતા, કયું લગ્ન ચાલતું હતું, ગ્રહો ઉપર અને ભાવો ઉપર કાંતી કાંતી કેટલા પ્રમાણમાં દષ્ટિ પડે છે, કઈ દશામાં જન્મ થયો છે, તે દશા કેટલા કાળ સુધી ચાલશે, તેમાં અન્તર્દશાઓ કેટલી આવશે, નવમાંશ, હોરા, દશાંશ, ત્રીડશાંશ, સપ્તાંશ છત્યાદિ પદ્ધતિ-દશવર્ગ-કાઠવામાં ઉપયોગી થાય છે.

મુહૂર્ત વિષયક જ્યોતિષનો ઉપયોગ મુખ્યત્વે જીવંત જીવો કાર્યો કરવાના હોય ત્યારે તિથિ-વાર-નક્ષત્ર-યોગ-કરણ-વગેરે જોવામાં થાય છે.

આ બંને પ્રકારના ગણિત જ્યોતિષમાં મુખ્યત્વે ઉપયોગી પંચાંગ અને પંચામને સ્પષ્ટ કરનારા ગણિત પ્રકારો થાય છે. એ ગણિત સૂક્ષ્મ અને ક્ષણસાધ્ય છે. પણ પંચામ તૈયાર પ્રાપ્ત થતાં હોવાથી બહુધા એ શ્રમ કરવાનો રહેતો નથી.

ફલિત જ્યોતિષ એ ગણિત જ્યોતિષની ઉત્તર ભૂમિકા છે. ગણિત જ્યોતિષથી તૈયાર થયેલી ગણતરી જેટલી સૂક્ષ્મ અને સ્પષ્ટ તેટલું જ સૂક્ષ્મ અને સ્પષ્ટ ફલિત જ્યોતિષ ફલ સમજાવે છે.

ગણિત જ્યોતિષની જેમ ફલિત જ્યોતિષ પણ જન્મજ્યોતિષનું ફલ અને મુહૂર્ત જ્યોતિષનું ફલ-એમ બન્ને ફલને સમજાવતું હોવાથી બે પ્રકારનું છે. આ બન્ને પ્રકારના જ્યોતિષ વિષયક હજારો ગ્રંથો છે.

: ૩ :

આરંભસિદ્ધિ એ મુહૂર્ત જ્યોતિષનો ગ્રંથ છે. જ્યોતિષ વિષયક ગ્રંથોમાં પણ જૈનાચાર્યોનો ફાળો નાનો સૂનો નથી. ગણિત અને ફલિત એમ બન્ને પ્રકારના ગ્રંથો જૈનાચાર્યોએ રચ્યા છે.

આગમ સાહિત્યમાં પણ જ્યોતિષનો વિચાર સારા પ્રમાણમાં આવે છે. સૂર્યપ્રત્નસિ, મહિવિજ્ઞાન, જ્યોતિષકરંડક વગેરે આગમ કાળના જ્યોતિષ ગ્રંથો છે. તે તે ગ્રંથો આગમ કાળના હોવાને કારણે મહત્ત્વ પામ્યા છે. પૂ. મલ્લપર્ણિભટ્ટ મહારાજ જેવા સમર્થ ટીકાકારે જ્યોતિષકરંડક વગેરેને સ્પષ્ટ કરી સમજામાં આવી શકે તેમ કર્યું છે. એ ગ્રંથો અને એવાં સુંદર વિવરણોને આધારે આજ સુધી અસ્પષ્ટ અને અલોક્ય રહેલો 'વેદાંશ જ્યોતિષ' નામનો પ્રાચીન ગ્રંથ પણ સ્પષ્ટ થયો છે. મૈત્રેયી તે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો છે. તે તેના સંપાદક, ડૉ. શામશાસ્ત્રીએ તે તે જૈન જ્યોતિષ ગ્રંથોનું ઝાણું પણ સ્વીકાર્યું છે. આગમ કાળ પછીથી પણ જ્યોતિષના વિવિધ ગ્રંથો સારા પ્રમાણમાં રચાયા છે. તેમાંના મુખ્યત્વે જૈન ગ્રંથો આ પ્રમાણે છે:—

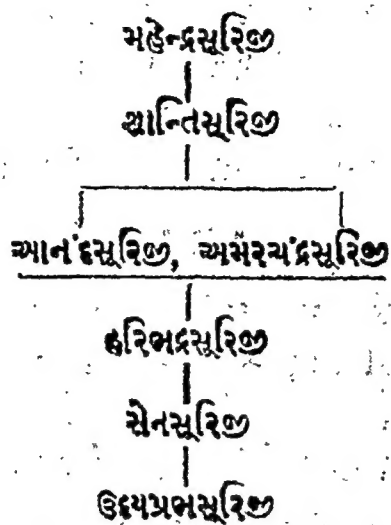
૧ લગ્નશુદ્ધિ (આ. શ્રી. હરિભદ્રચરિત્ર), ૨ ભુવનદીપક (પદ્મપ્રભાચરિત્ર), ૩ જન્મસમુદ્ર (ખ. શ્રી. જિનેશ્વરચરિત્ર), ૪ દિનશુદ્ધિ (રત્નશેખરચરિત્ર), ૫, જ્યોતિઃ સાર-નારયંદ્ર જ્યોતિષ (નરયંદ્રચરિત્ર), ૬ તાજિકસાર-ટીકા (હરિભટ્ટ), ૭ કણ્ઠ-કુતલ-ટીકા-મણિક કુમુદ કૌસુદી (હરિભટ્ટ), ૮ હીરકલશ-જ્યોતિષહીર (હીરકલશ), ૯ જન્મપત્રીપદ્ધતિ (લલિતચંદ્રમણિ), ૧૦ જ્યોતિષરત્નાકર (મહિમોદય), ૧૧ વર્ષ-પ્રબોધ (મેઘવિજયજી મણી), ૧૨ આરંભસિદ્ધિ (ઉદયપ્રભાચરિત્ર) ઇત્યાદિ ગ્રંથો છે.

આ ગ્રંથોમાં લગ્નશુદ્ધિ, દિનશુદ્ધિ, આરંભસિદ્ધિ, જ્યોતિઃસાર, હીરકલશ-જ્યોતિષ, રત્નાકર એ ગ્રંથો મુખ્યત્વે મુહૂર્ત જ્યોતિષના છે. જ્યારે બાકીના જન્મકરંડકી સંબંધી અને તેના ફળને જણાવનારા છે.

આ સર્વ ગ્રંથોમાં મુહૂર્તના વિષયને સાંગોપાંગ સ્પષ્ટ કરતો કોઈ ગ્રંથ હોય તો તે આરંભસિદ્ધિ છે.

હાલમાં વિશેષે પ્રચલિત થયેલા મુહૂર્તજ્યોતિષના લગ્નશુદ્ધિ-દિનશુદ્ધિ-નારયંદ્રજ્યોતિષ વગેરે ગ્રંથો કરતાં પણ આરંભસિદ્ધિ અધિક વિચારોને સ્પષ્ટ કરતો અને વધારે પ્રચારમાં આવેલો ગ્રંથ છે. આરંભસિદ્ધિનું કથન પ્રમાણશૂન્ય મનાય છે. તેને અનુસાર જોવાયેલ મુહૂર્ત એ અફર અને આદરપાત્ર છે. એ મુહૂર્તને અનુસાર કરવામાં આવતાં અનુયાયી પણ અફર થાય છે.

આ આરંભસિદ્ધિ અન્યના કરતાં પૂ. આચાર્ય શ્રી ઉદ પ્રભસૂરિજી મહારાજ છે. તેઓશ્રીનો સત્તાકાળ ૧૩મી શતાબ્દિ છે. તેમની પદપરંપરા આ પ્રમાણે છે:-

મહામંત્રી વસ્તુપાલ અને તેજપાલ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે ખૂબ ભક્તિ અને બહુમાન ધરાવતા હતા. તેમના આચાર્યપદમાં વસ્તુપાલ-તેજપાલે સારો જાગ લીધો હતો. સારી રીતે મહોત્સવ કરી મંત્રીશ્વરે તેઓશ્રીને આચાર્ય પદવી અપાવી હતી. આચાર્યશ્રીએ મંત્રીશ્વરની અભ્યર્ચનાથી ધર્માભ્યુદય, સંઘપતિચરિત્ર નામના કાવ્યમંત્રની રચનાકરી હતી.

આરંભસિદ્ધિ અને ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય સિવાયના બીજા પાંચુ અનેક મંથોનું મંથન આચાર્યશ્રીએ કર્યું છે. સુકૃતકલ્પલિની, નેમિનાથચરિત્ર, પદ્મશીતિ ને કર્મસ્તવ ટિપ્પણ, ઉપદેશમાલાકર્ણિકા વગેરે તેઓશ્રીની કૃતિઓ છે.

તેઓશ્રીએ કેવળ મનમરચના કરી છે એટલું જ નહિ પણ સારા સારા વિદ્વાન શિષ્યો પણ તૈયાર કર્યા છે.

સ્પાદાદમંજરી જેવા બાપક અન્યના કરતાં આ. શ્રી મલ્લિષેણસૂરિજી તે ઉદયપ્રભ-સૂરિજીના શિષ્ય હતા. મલ્લિષેણસૂરિજીને તેઓશ્રીના ગુરુ પ્રત્યે અત્યંત બહુમાન હતું. સ્પાદાદમંજરીના મંગલાચરણમાં તે બહુમાનને વ્યક્ત કરતાં તેઓશ્રી લખે છે કે-

“હે સરસ્વતી માતા ! તમે મારા હૃદયની સાનિધ્યમાં રહેજો કે જેથી આ અન્યથોભવવન્હેદિકા નામની આશ્વર્યક્રાંતિની ટીકા કરવાની શક્તિ શીઘ્ર સમાપ્ત થાય. અથવા બૂલ થઈ- (સરસ્વતી પાસે મારે શા માટે માગના કરવી જોઈએ !) ‘શ્રી ઉદય-પ્રભ’ એવો ચિરંતન સારસ્વતમંત્ર હંમેશા મારા હોઠ ઉપર જ રહે છે.’

તે શ્લોક આ પ્રમાણે છે-

માતર્ભારતિ સન્નિધેહિ હૃદિ મે યેનેયમાપ્તસ્તુતે-
 નિર્માતું વિવૃત્તિં પ્રસિદ્ધચતિ જવાદારંભસંભાવના ॥
 યદ્વા વિસ્મૃતમોષ્ઠયોઃ સ્ફુરતિ યત્ સારસ્વતઃ શાશ્વતો,
 મન્ત્રઃ શ્રીઉદયપ્રભેતિ રચનારમ્યો મમાહર્નિશમ્ ॥ ૪ ॥

તે સમયના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન નરયંદ્રસૂરિજી સાથે પણ ઉદયપ્રભસૂરિજીને માઠ સંબંધ અને પરિચય હતો. ઉદયપ્રભસૂરિજીના ધર્મોબ્યુદય કાવ્યનું સંશોધન નરયંદ્રસૂરિજીએ કર્યું છે. કાવ્યમાં તે હકીકતનો અન્યકારે સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ પણ કર્યો છે. એ ઉપરથી એમ સંભાવના કરી શકાય કે આરંભસિદ્ધિની રચનામાં પણ તેઓશ્રીની પ્રેરણા હોય, કારણ કે નરયંદ્રસૂરિજી પણ જ્યોતિષના સારા જાણકાર હતા. જ્યોતિષસાર-નારયંદ્ર જ્યોતિષ એ અન્ય તેઓશ્રીના જ્યોતિષ સંબંધી વિશાળ અનુભવનો પરિચય કરાવે છે.

: ૫ :

આરંભસિદ્ધિનાં ૧૧ પ્રકરણો છે. અહીં તે તે પ્રકરણોને 'દ્વાર' એવું નામ આપ્યું છે. તેમાં પ્રથમ દ્વારમાં તિથિનું સ્વરૂપ છે. કઈ તિથિ સારી, કઈ તિથિ ત્યાજ્ય, તિથિનો ક્ષય કેને કહેવાય, વૃદ્ધિ કેને કહેવાય, ઇત્યાદિ તિથિનું સ્વરૂપ ૧૪ શ્લોકોમાં છે. તેમાં ધરણુ વિચાર તિથિસંબંધ હોવાથી તે પણ આ દ્વારમાં જ દર્શાવ્યો છે. ભદ્રા-વિષ્ટિનું સ્વરૂપ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું અહીં મળે છે.

ત્રીજી વાર દ્વાર છે તેમાં વારની શરૂઆત ક્યારથી થાય, વારનિયત શું શું છે ? શુભ વાર અને અશુભ વાર, શુભવારમાં પણ અશુભ વારનો ભોગ ત્યાગ કરવો, વારમાં આવતી સિદ્ધિઓના વગેરે વિચારો છે. વારદ્વાર આઠ શ્લોકપ્રમાણુ છે.

ત્રીજી નક્ષત્ર દ્વાર છે. તેમાં નક્ષત્રોનાં નામ, તેના સ્વામી, કાર્ય પરત્વે નક્ષત્રની પ્રાણપ્રાણતા, નામકરણમાં નક્ષત્રપાદની આવશ્યકતા, તેના નિયત અક્ષરો, નક્ષત્રના કેટલા કેટલા તારા છે, કેવી કેવી વ્યાકૃતિ છે, કઈ દિશામાં તે ભીજે છે ને વિચરે છે ઇત્યાદિ સ્વરૂપ છે. ૧૬ શ્લોકપ્રમાણુ આ ત્રીજી દ્વાર છે.

ચોથું યોગ નામનું દ્વાર ૪૫ શ્લોકપ્રમાણુ છે. તેમાં અમૃતસિદ્ધિયોગ, કુમાર-યોગ, રવિયોગ, વગેરે યોગનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ છે. સુદર્શનમાં યોગદ્વારની અગત્ય વિશેષે રહે છે.

તિથિ-વાર-નક્ષત્રને યોગ એ ચાર દ્વારમાં પ્રથમ વિમર્શ સમાપ્ત થાય છે; પ્રથમ વિમર્શમાં સર્વ મળી ૮૩ શ્લોકો છે.

દ્વિતીય વિમર્શમાં ૭૩ શ્લોકો અને એ દ્વાર છે. પ્રથમ રાશિદ્વાર ૪૬ શ્લોકપ્રમાણુ ને ત્રીજી ગોચરદ્વાર ૩૦ શ્લોકપ્રમાણુ છે.

રાશિદ્વારમાં બાર રાશિના વર્ણ, સ્વામી, પુરુષાદિ ચરચિર કાળખલ વગેરે વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે. પ્રાશંગિક હોવાથી સૂર્યાદિ ગ્રહોનું સ્વરૂપ ઉચ્ચ-નીચ-વ્યવસ્થા, દ્વાદશભાવ, પદ્મર્મબદ્ધ, ગ્રહમૈત્રી વગેરે લગ્ન કુંડલીમાં ઉપયોગી હકીકતો પણ વર્ણવી છે.

ગોચર દ્વારમાં સૂર્ય વગેરે ગ્રહોનો સંચાર કેવો હોય તો સારો, સૂર્યાદિ કઈ રાશિના કયા સ્થાનના હોય ત્યારે કેવું ફલ આપે-અળવાન કેવી રીતે થાય, ચંદ્રખલ તારાખલ ચંદ્રાવરમા, વગેરે ગોચર સંબંધી સ્વરૂપ વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે.

ત્રીજી વિમર્શમાં ૮૨ શ્લોકો છે, ને એક જ કાર્યદ્વાર છે. કાર્યદ્વારમાં જુદા જુદા કાર્ય પરત્વે જુદાં જુદાં સુદર્શનો દર્શાવ્યાં છે. કાર્યદ્વારમાં જ્યોતિષ વિષયક અનેક વાતો પ્રાશંગિક બજાવી છે. જ્યોતિષના મર્મ-વિચારો સમજવા માટે કાર્યદ્વાર અતિશય ઉપયોગી છે.

ચોથો : વિમર્શ ૮૮ શ્લોકપ્રમાણ છે. તેમાં ગમદાર અને વારતુદાર છે. એક ૬૪ શ્લોકનું છે તે બીજું ૨૪ શ્લોકનું છે. ગમ એટલે યાત્રા. મુસાફરી, ગામ જવું, યુદ્ધ માટે યાત્રા. તીર્થયાત્રા, વિહાર વગેરે સર્વ ગમ દારમાં આવી જાય છે. લોકમાં યાત્રા નો પ્રસંગ સર્વેને વારંવાર આવે છે. તે માટે સુહૃતની જરૂર પણ વારંવાર પડે છે.

પોતાની યાત્રા સફલ થાય એ સહુકાર્ય હોય છે. તે માટે શકુન જોવા વગેરે પ્રયત્નિત છે, તે પ્રમાણે સારું સુહૃત પણ આવશ્યક છે.

સુહૃતચિંતામણિ નામના પ્રસિદ્ધ જ્યોતિષ ગ્રંથનું યાત્રા પ્રકરણ ખૂબ વખણાય છે તે પ્રમાણે અહીંનું ગમ દાર પણ પ્રસંસનીય છે. અહીં પણ ધણું વિષયોનું સ્પષ્ટીકરણ મળે છે.

વાસ્તુ-નવીન ઘરમાં પ્રવેશ, રહેવા માટે શરૂઆત-તેમાં ધણું વિષયો જોવાના રહે છે. વિસ્તારથી વાસ્તુ વિષયક સુહૃતની ચર્ચા કરી છે.

પાંચળા વિમર્શમાં ૮૬ શ્લોકો છે, તે બે દાર છે. ૪ શ્લોકનું વિલગ્નદાર અને ૮૨ શ્લોકનું મિશ્ર દાર.

વિલગ્નદારના ચાર શ્લોકમાં પણ ગ્રંથકારે જ્યોતિષશાસ્ત્રની કેટલીક આતશ્ય ઉપયોગી વાતો કહી દીધી છે. ક્યાં ક્યાં કાર્યોમાં લગ્ન લેવું જ જોઈએ, લગ્નપયોગી માસ, સિદ્ધસ્થ ગુરુ, ધનાક મીનાક, ચાતુર્માસ, અધિકમાસ, વગેરેની ત્યાજ્યતા, શુકારસ્ત અને ગુર્વસ્ત કેવી રીતે ત્યાજવા વગેરે વાતો આ દારમાં આવે છે. મિશ્રદારમાં જ્યોતિષની બાકી રહેલી ઉપયુક્ત સર્વ વાતો આપી છે. પ્રતિષ્ઠામુહૂર્ત-દીક્ષામુહૂર્ત કેટલાયે વિશેષ વિચારો આ દારમાં છે. આ દારણું કેટલીએક ગુરુગમથી જાણવા જેવી વાતો પણ આવે છે.

એ પ્રમાણે પાંચ વિમર્શ, ૧૧ દાર અને ૪૧૨ શ્લોકપ્રમાણ આરંભસિદ્ધિ ગ્રંથ છે. ૪૧૨ શ્લોકો અનુષ્ટુપ જ નથી પણ જુદા જુદા પ્રાસાદિક અનેક છંદોમાં ગુંથાયેલા શ્લોકો છે. વસંતતિલકા, મન્દાકાન્તા, શિખરિણી, ચાર્દલ, સમ્બરા, વગેરે મોટા મોટા વૃત્તો પણ તેમાં આવે છે.

જ્યોતિષના મુહૂર્ત વિષયક ગ્રંથોમાં છન્દઃશાસ્ત્રનું પ્રભુત્વ સારા પ્રમાણમાં જોવાય છે. તેમાં એક રીતે લાભ છે. લાભ એ છે કે-કંઈક કરવા માટે છન્દથી અનુકૂળતા સારી રહે છે. બીજી બાજુ એક ક્લિષ્ટતા પણ રહે છે તે એ કે છન્દને પરાધીન સંબંધરચના કરવા માટે ક્લિષ્ટ સંબંધોનો ઉપયોગ વિશેષ કરવો પડે છે. શુદ્ધિની ખાસવણી એ રીતે જરૂર થાય પણ મૃદુમતિવાળા માટે દુઃશક્ય પ્રવેશ પણ બને છે.

જેમકે-આ જ ગ્રંથમાં વિહારબના મુહૂર્તમાં વાર અને નક્ષત્રો જણાવતા કહ્યું છે—

વિદ્યાં સુરાધ્યાપકરાજપુત્ર—સિતાર્કચોરેષુ સમારમેત ॥

પૂર્વાશ્વિનીમૂલકરત્રયેષુ, શ્રુતિત્રયે વા મૃગપચ્ચકે વા ॥૩૫॥ વિમર્શ ૩

અર્થ—ગુરુ, બુધ, શુક્ર ને રવિવારમાં વિદ્યાનો આરંભ કરવો. પૂર્વાશ્વિની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ, અશ્વિની, મૂલ, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, સતતારા, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય ને અશ્વેષા એટલા નક્ષત્રોમાં વિદ્યાનો આરંભ કરવો.

જ્યોતિષ શાસ્ત્રની પરિભાષાઓ સારી રીતે પરિચિત ન હોય તે સહેલાઈથી-સુરા-ધ્યાપક-ગુરુ, રાજપુત્ર-બુધ, સિત-શુક્ર, કર-હસ્ત, શ્રુતિ-શ્રવણ, એ ન સમજી શકે.

આમ છતાં ગોખવામાં ને યાદ રાખવામાં આ શ્લોકપદ્ધતિ સારી રીતે ઉપયોગી થતી હોવાથી સ્વીકારાઈ છે, તે ને યોગ્ય છે.

: ૬ :

આરંભસિદ્ધિ મૂલ્યમ્ન્ય ઉપર હેમહંસમણિએ રચેલી વિદ્વાતપૂર્ણ ' સુધીર્ઘમાર ' નામની ટીકા છે. ટીકાકારે જ્યોતિષની ધણીયે રહસ્યપૂર્ણ વાતો ટીકામાં જણાવી છે. હેમવ્યાકરણમાં આવતા ન્યાયોને સંગૃહીત કરી, ' ન્યાયાર્થમંજૂષા ' નામના વ્યાકરણના વિશિષ્ટ અંગને વ્યવસ્થિત કરી વિદ્વાતસમાજમાં વિખ્યાત થયેલા હેમહંસમણિ એ જ આ ટીકાના કર્તા છે. તેમની પરંપરા આ પ્રમાણે છે.

દેવસુંદરસૂરિ

સોમસુંદરસૂરિ

મુનિસુંદરસૂરિ

હેમહંસમણિ

હેમહંસમણિએ આ ટીકાની રચના સં ૧૫૧૪માં કરી છે. આ રચના રત્નશેખરસૂરિજી મહારાજના રાજ્યમાં થઈ છે. ટીકાકારે ખીજપણુ અનેક મન્થોની ગુંથણી કરી છે.

આ ટીકાની શરૂઆતમાં અને અન્તે એક જો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક હકીકતો મોઢેલી છે. એક તો-જૈન રીતરિવાજોથી સંસ્કારિત હોય તેને સ્વાભાવિક રીતે પ્રશ્ન થાય કે સર્વ સાવધ પ્રવૃત્તિના ત્યાગી મુનિ મહારાજ આવો મુહૂર્તશાસ્ત્રને કેમ બનાવે? મુહૂર્ત શાસ્ત્રને સંજોષાંમ રચવા માટે કેટલાયે સાવધ મુહૂર્તો દર્શાવવા અનિવાર્ય છે-નહિં તો મન્થની ન્યૂનતા ગણાય. આરંભસિદ્ધિમાં પણ એવા અનેક મુહૂર્તો જણાવ્યા છે. તેનો ખુલાસો આપતાં ટીકાકાર કહે છે:—

હેમ વસ્તુ પણ જાણુવી જોઈએ. સાવધ કર્મ અને તેને માટે જોવાતાં મુહૂર્તો એ હેમ છે માટે તેનું જ્ઞાન પણ હેમ છે એમ નથી. જોય સર્વ છે. જો કે તેમાં અધિકારીની યોગ્યતા જરૂર જોવી જોઈએ. સર્વને સર્વ બાબતો જાણુવી અને જણાવવી એ હિતિત નથી. ખીજું કેટલાએક પ્રસંગોમાં સાવધ કર્મથી પણ નિરવધ મહાન લાભ મંભીર જ્ઞાતી મહાપુરુષોને અમળતો હોય તો તે સાવધ કર્મ પણ લાભના દ્રકાની અપેક્ષાએ અપવાદ માર્ગે અનુજાત છે. ત્યાં આ મુહૂર્તજ્ઞાન ઉપયોગી થાય છે-માટે ટીકાકાર મન્થના ઉપયોગ માટે જણાય છે—

ये सुविहिताः पदस्थाः प्रौढाः सावधवचनतो विरताः ।

तेषामेव ग्रन्थः सदाऽयमुपयोगितां लभताम् ॥

જોજો સુવિહિત, પદસ્થ, પ્રૌઢ અને પાપવચનના ત્યાગવાળા છે તેમને જ આ મન્થ દર્મેટા ઉપયોગી બને !

આ હિતિજયી ટીકાકાર ખૂબ બવલીરુ અને પાપડથી ડરનારા છે એ સ્પષ્ટ થાય છે.

છેલ્લે પણ તેઓશ્રીએ જણાવ્યું છે કે-આ અન્યની રચનામાં પોતાને સમજાવેલી જ્યોતિષની કેટલીએક ગુપ્ત વાતો સંગ્રહીત કરવાનો જ પ્રધાન આશય છે. મુદત વિષયક દુર્વ્યવસ્થાથી દુભાતા જ્યોતિર્વિદોને સત્ય માર્ગદર્શન કરાવવાનું એ તો મોલ્ય છે.

ટીકાકારે છેલ્લા ૧૩ શ્લોકોમાં આ શાસ્ત્રનો કોઈ દુરુપયોગ ન કરે તે માટે ખૂબ જ ભાર પૂર્વક જણાવ્યું છે.

આ રહસ્યપૂર્ણ અન્ય મોઝમ આત્માને ગુપ્ત રીતે આપવા સુચવ્યું છે. નહિં તો મૂખ માણસને આપેલું સર્વ રહસ્ય ન કરતાં સ્વપર-વિનાશક થાય છે.

આ અન્યનો ઉપયોગ કરવા ઇચ્છનારે ટીકાકારે અંતિમ ૧૩ શ્લોકમાં જણાવેલ વિચારો હૃદયમાં સારી રીતે ઉતારવા જોઈએ, તે તેને વફાદાર રહીને જ આ અન્યનું અધ્યયન અને પ્રવર્તન કરવું જોઈએ. આ અન્ય પ્રથમ ભાવનમરથી પુરુષોત્તમ ગીર્વાણમાં છપાવીને પ્રકટ કર્યો હતો. લીમસી માણેક તરફથી ભાષાન્તર સાથે આની પ્રશિદ્ધિ થઈ છે. આ. શ્રી. ક્ષમાભદ્રસુરિજીએ આરંભસિદ્ધિ મૂળ માત્ર ટિપ્પણ સાથે સંપાદિત કરી પ્રકાશિત કરેલ છે. છેલ્લે ડાણી શ્રીલક્ષ્મીસૂરીશ્વર જૈન અન્યમાળાએ પણ એ પ્રકાશિત કરેલ છે.

બ્યવહાર ચર્ચા-એ આ અન્યનું બીજું નામ છે. ચાર ચાર વખત પ્રગટ થયેલા આ અન્યનું હજુ પણ વિચિટ્ર સંપાદન અને પ્રકાશન અત્યાવશ્યક છે. થયેલા પ્રકાશનો સુતોપગ્રહ ન હોવા છતાં ચારા પ્રકાશનના અભાવમાં જરૂર ઉપયોગી છે.

રહસ્યભરી વાતો જણુથી જેટલી સહેલી છે તેટલી જ પચાવવી મુશ્કેલ છે. માટે પચાવવાની સક્તિવાળા સન્નજનો આ અન્યને યથેચ્છ ઉપયોગમાં લેશે તે તેના ચારા ચારા લાભો જનતાને આપે!

પાંચળાપોળ : અમદાવાદ
જા. ૨૦૦૪, શ્રાવણ વદિ ૧૦, રવિવાર

દોટાણા, દોટાણા, નાંદીયા વગેરે તીર્થોની યાત્રા

લેખક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

“નાણા દિયાણાને નાંદિયા જીવિતર વામી વાંદિયા”

આ કાવ્યમાંના એક સ્થાન દિયાણાના જીવિત સ્વામીની યાત્રા અમારે બાકી હતી. ધણી સમયથી વિચાર થતો હતો કે, આ પ્રાચીન સ્થાનની યાત્રા થાય તો સારું એમાં આ વર્ષે એનો મુયોગ પ્રાપ્ત થયો. રાહીકાથી પોસીના તીર્થની યાત્રાનો સંઘ પુનઃ રાહીકા આગ્યો અને અમારા વિહારનું નક્કો થતાં જ દોટાણાજી તીર્થની યાત્રાનું નક્કો થયું. સુઆવક માર્ગ સહસ્રમંદળએ પણ યાત્રાનો લાભ લેવાનો વિચાર કર્યો, અને રસ્તાની તપાસને જરૂરી તૈયારી કરી લીધી. અમારો નાનકડો સંઘ સ્વરૂપેજ આગ્યો અને એક ક્વિસ રિશ્વરતા કરી દોટાણાજીની યાત્રા માટે પ્રયાણ કર્યું.

૧. સ્વરૂપગંજ—આ આમ હમણાં જ નવું વસેલું છે. જૈનોની દસેક ડુકાનો છે. મહાવીર જૈન ગુરુકુલ કે જે આમણવાડાજીમાં હતું તે હમણાં અહીં રોકે હમનલાલજીની ધર્મશાળામાં છે. ધર્મશાળામાં નાનું ઘર મંદિર છે. જે ધાતુની પંચતીર્થ છે. રાહીકાથી ૪૫ માઇલ લગભગ છે. અહીંથી નીતોડા ચાર માઇલ છે.

૨ નીતોડા—અહીં શ્રાવસ્થાના લગભગ ૪૦ ઘર છે. સુંદર લગ્નગિનાલાય છે. કહેવાય છે બાવનગિનાલાય, પરંતુ દેરીઓ બાવન નથી; કુલ ૪૧ દેરીઓ છે. મંદિરમાં અત્યારે મૂલનાયકજી શ્રી ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પ્રાચીન લગ્ન અને મનોહર છે. મૂલનાયકજીની માહોની નીચે જૂનું પરિકર હોય તેની ખાદી ઉપરના લેખમાંથી—

॥ સંવત ૧૨૦ × પ્રાગ્વાટ વંશે × × પ્રમૃતિકુટુમ્બયુતેન

શ્રીમહાવીર × × × સૂરિભિઃ

આટલું વંચાય છે. અહીં ધર્મચક્ર ઉપર દેવી સ્થાપિત કરી છે. જમણી બાજુ બ્રહ્મશાંતિ યજ્ઞ છે. ડાબી બાજુ અંબિકા દેવી છે. પરિકર શ્રીમહાવીરપ્રભુની મૂર્તિનું છે. આ પરિકર ખીજેથી લાગ્યા હોય અથવા તો અહીં પહેલાં શ્રી વીર પ્રભુજી મૂલનાયક હોય એમ સંભવે છે. સંવત ૧૨૦ × છે એટલે બારસો ને નવની અંદરનો કાંઈ આંક દેશે. અર્થાત્ તેરમી સદીની શરૂઆતમાં પોરવાડ શાસિના શ્રમણોપાસકે આ મૂર્તિ બસાવી છે. પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્યવર્ધનું નામ નથા વંચાતું. લેખ કંઈક ધસાઈ ગયો છે, અને કંઈક સીમેન્ટથી કપાઈ ગયેલ છે.

અહીં મૂલ મહારામાં મૂલ માદી ઉપર ત્રણ મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. મૂલ મહારાની બહારની પ્રથમ ચોકીમાં ચાર મૂર્તિઓ છે. જે ઉપર જમણા અને ડાબા ગોખલામાં છે અને એવી જ રીતે ગોખલાની નીચેના ભાગમાં (કોરીમાં) જમણી અને ડાબી બાજુ જે મૂર્તિઓ છે, આ બન્ને મૂર્તિઓ પ્રાચીન અને લગ્ન છે.

જમણી બાજુ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજીની મૂર્તિ છે. માથે ફણ છે અને બાજુ પાંદડાં ઉતાર્યાં છે. એની પ્રાસે ખાંડલી છે. ફણ અને પાંદડાંની રચના સુંદર છે. ડાબી બાજુના જમવાનને કાંઈ લંછન નથી દેખાતું, પરંતુ મૂર્તિ બહુ પ્રાચીન છે. નીચે લેખ પણ છે. પરંતુ બહુ ધસાયેલો અને જીર્ણ હોવાથી તેમજ અંધારું પણ ઘણું હોવાથી વાંચી શકાયો નહીં. આ સિવાય દેરીઓમાં નીચે પ્રમાણે લેખો મળ્યા છે—

દેરી નમ્બર ત્રીજામાં બ્રહ્મશાન્તિ યજ્ઞની લગભગ અઢી ફૂટ જાંચો પ્રાચીન મૂર્તિ છે, જેની નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે—

(૧) “સંવત ૧૪૯૧ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૨ ગુરુદિને

(૨) જક્ષ બ્રહ્મમૂર્તિ સ્થાપિતા શુભં ભવતુ ॥

બ્રહ્મશાંતિયજ્ઞની મૂર્તિને માથે મુમટ છે અને એના ઉપર શ્રીવીરપ્રભુની મૂર્તિ છે. યજ્ઞની મૂર્તિના જમણા હાથમાં ઉપર ત્રિશુલ છે; નીચે અભય મુદ્રા છે. ડાબા હાથમાં ઉપર પાશ અને નીચે નાળયાવાળો કલશ છે. જમણા પગમાં નીચે ગોખલી છે

અને ડાબા પગની ચાખડી નીચે ઉતારી છે. અહીંની જનતા આ વક્ષની બહુ જ માનતા માને છે; બાબાજી-બાવાજી કહીને બહુમાન કરે છે.

દેરી નંબર સાતમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિના પરિકરમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે. આરસનું આ પરિકર સુંદર અને પ્રાચીન તેમજ જીર્ણ છે.

(૧) સંવત્ ૧૨૯૨ વૈશાખ શુદ્ધ ૮ શુક્રે ૩ X X

(૨) જહુ: સુત ચિ (વિ) X X X X પડસેસલ X X

(ત્રીજી પંક્તિ વંચાતી નથી)

દેરી નંબર ૧૭ માં શ્રી વીરપ્રભુની મૂર્તિની પછવાડે નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

સંવત્ ૧૪૯૨ વૈશાખ X X X

દેરી નંબર ૨૩માં ભમવાનની આદીમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

(૧) સંવત્ x ૧૭૧૩ x વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૭ શુક્રે શ્રીસિરોહી વાં

(૨) પ્રાં વાં સાં । રત્નસી માર્યા લાલી સુત જસવીર અમરસી સુત

(૩) X X x નાથવિંવ કા. પ્ર. મ. વિજયરાજસૂરિ x x

આલીસમી દેરીમાં અંબાજીનું ત્રિશ્વ છે.

કુલ દેરીઓ ૪૧ છે તેમાંથી અત્યારે ૧૬ દેરીમાં મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. બાકીની દેરીઓ ખાલી છે. પરંતુ બધી દેરીઓની બારણાઓ ઉપર પ્રભુમૂર્તિ સ્થાપિત છે. આ સિવાય ધાતુમૂર્તિ, જે ચોવીસો છે તેના ઉપર સં ૧૫૨૩ નો લેખ છે. પ્રતિષ્ઠાપક તપામઝઝીય શ્રીરત્નશેખરસુરિશિષ્ય લક્ષ્મીસાગરસુરિજી છે.

નીતોડાના આ મંદિરનો સરસ દર્શોદ્કાર થયો છે. કનારીના પ્રસિદ્ધ શ્રીપૂજ્ય શ્રી મહેદ્રસુરિજીના ઉપદેશથી સં. ૧૯૮૧માં આ જીર્ણોદ્કાર થયેલ છે. અને તેનો મોટો લેખ પણ છે. મંદિરની બહાર એક દેરીમાં અધૂરી બનેલી મોટી વિશાલકાય મૂર્તિ છે. અહીંના ભોળા લોકો આને 'ધૂમ બાપજી' તરીકે માને છે. પાસે જ બીજી દેરીમાં અંબિકાજીની મૂર્તિ છે, જે શ્રીપૂજ્ય મહેદ્રસુરિજી પ્રતિષ્ઠિત છે.

અહીં સુંદર ઉપાશ્રય અને વિશાલ ધર્મશાલા-બગીચો વગેરે છે.

નીતોડાથી ૭ માઇલ દૂર દીયાણાજી છે. રસ્તામાં માંડવાડા મામ આવે છે. માંડવાડા નીતોડાથી ત્રણ માઇલ દૂર છે.

માંડવાડા—અહીં શ્રીચંદ્રપ્રભુજીનું મંદિર છે. મુલનાયકજી શ્રી ચંદ્રપ્રભુજી છે. અને બન્ને બાળુ ધાતુના એકલમલ્ય પ્રતિમાજી છે. અહીં ૧૯૭૩માં શ્રીપૂજ્ય મહેદ્રસુરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે, મુલનાયકજીની આદી નીચે ૧૯૭૩ની આ પ્રતિષ્ઠાનો લેખ પણ છે, આ સિવાય એક ધાતુની પંચતીર્થ છે, અને રંમમંડપમાં શાસનદેવ અને શાસનદેવીની મૂર્તિ છે.

આ મંદિર નાનું અને પ્રાચીન છે. અહીં એક પણ આવકનું ઘર અત્યારે નથી. રખારી અને રજપૂતોના ઘર છે. અહીંથી દીયાણા ત્રણ માઇલ દૂર છે, વચ્ચે ૧૧ માઇલ

દૂર કરે જામ આવે છે. અહીં મુખી મોટર આવી રહે છે. સિરોદી રોટની એક મોટર સર્વિસ સ્વરૂપ મંજથી બપડી, નીતોડા થઈ, મહિવાડા થઈ કાલંદ્રી જાય છે.

કેરથી એક માધલ દૂર શ્રીશાંતિનાથજીના મંદિરનું પ્રાચીન ખંડિયેર બંધુ છે. પહાડ નીચે જંગલમાં મંજલમય આ મંદિર છે. એક ચાંભલા ઉપર સં. ૧૧૪૪નો લેખ છે. મૂળ મહારાના દાર ઉપર પાંચ મૂર્તિઓ છે. એક મૂર્તિ પછી ધંદ પછી એક મૂર્તિ આવું ખીજી બાજુ છે. અને આરશાખ ઉપર પચ્ચ મૂર્તિ છે. અને રંમમંડપના દાર ઉપર ચાર ચાર મૂર્તિ બંને બાજુ છે અને આરશાખ ઉપર એક મૂર્તિ છે. સં. ૧૧૪૪નો ચાંભલા ઉપરનો લેખ એમ સૂચવે છે કે આરમી સદીમાં આ બળ્ય મંદિર સુંદર રૂપે વિદ્યમાન હતો જ. કહે છે કે આ મંદિર દીવાણાજી રહેરના મધ્ય ભાગમાં હતું. કેર પચ્ચ દીવાણા પુરીનો જ એક ભાગ છે. ઉપર્યુકત શ્રીશાંતિનાથજીનું મંદિર દીવાણા જતાં જમણી બાજુ ટેકરી પર દેખાય છે. અહીંથી ગા. માધલ દૂર દીવાણાજી તીર્થ છે.

દિવાણાજી તીર્થ—સુંદર ટેકરીઓની વચ્ચે આ બળ્ય પ્રાચીન તીર્થસ્થાન આવ્યું છે. આત્મારે તે ચારે બાજુ પહાડી અને જંગલ છે. સ્વરૂપગંજથી જ આવ્યું ગિરિરાજ જાણે આપણે સ્વામીત કરતા આવતો હોય તેમ આપણી નજીક આવતો જાય છે. નીતોડાના ભીલો વજેરે આણ્ગિરિરાજમાંથી લાકડાં વજેરે લાવે છે. અહીંથી આણ્ગિરિ માત્ર એક માધલ દૂર હતો. દીવાણાજી જતાં એ અશ્વેદગિરિરાજ પાછા જતા હોય તેમ દૂર જુદર જતાં દેખાય છે. ઠેક આણ્ગની પાછળ આમળ વધતાં એ જ અશ્વેદગિરિની પુત્રીઓ જેવી નાની નાની ગિરિમાલા શરૂ થાય છે આ ગિરિમાલાના પ્રદેશમાં થઈને માત્ર આમળ વધે છે. એ જ ગિરિમાલાની વચ્ચે જંગલમાં મંગલજય આ પ્રાચીન તીર્થ શોભી રહ્યું છે.

શાંતિનાથજીના મંદિરથી થોડું આવ્યા પછી આ મંદિર દેખાય છે. સુંદર કિલ્લામાં ધર્મશાળા અને સામે જ મંદિર છે.

બાવન બિનાલપનું આ મંદિર ખૂબ જ પ્રાચીન અને બળ્ય છે. મૂલનાથક શ્રી મહાવીર પ્રજ્ઞની બળ્ય અને પ્રાચીન મૂર્તિ છે. એવી અદ્ભુત વૈરાગ્યરક્ષમય છે કે દર્શકને ત્યાંથી ઊઠવાનું મેન જ ન માય.

“અમીયલરી મૂર્તિ રચી રે ઉપમાન લટે કોય”

શાંત સુધારસ ઝીલતી રે નીરખત તુષિત ન હોય. ૧૧૧૧

કાવ્ય અહીં પૂણું રૂપે ચિરિતાર્થ થયું છે. જૈન સત્ય પ્રકાશના શ્રીમહાવીર અંકમાં આવેલું પ્રભુ મહાવીરના ચિત્રનું જાણે પ્રેરણાસ્થાન હોય એવી અદ્ભુત વૈરાગ્ય રક્ષથી ભરપૂર આ મૂર્તિ છે. જીવિત સ્વામીની મૂર્તિની ઉપમા બરાબર ઘડી રહે છે. નીચે સુંદર પરિકરમાંનું ધર્મચક્ર પચ્ચ અદ્ભુત છે. બંને બાજુ સિંહ અને ધર્મચક્રની બાજુનાં બે દરજીયા જાણે વીતરાગ પ્રજ્ઞના અતિશયને જ સૂચવતા હોય એમ લાગે છે. સિંહ અને દરજી શાંતિ પૂર્વક એક સાથે કેવા એવ કરી રહ્યાં છે એનું અદ્ભુત દર્શન બતાવે છે. મૂળ મહારામાં વિશાલ પરિકરવાળી શ્રી વીરપ્રજ્ઞની મૂર્તિ બિરાજ માન છે. ત્યાં કોઈ લેખ વજેરે નથી. રંમમંડપમાં બે બાજુ બે ગોખલામાં બે મૂર્તિઓ છે. પછી બે બાજુ બે પ્રાચીન પાર્શ્વનાથજીના કાઉરસંગમીયા છે.

બાળી બાળુના કાઉરસગીયામાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

(૧) સંવત ૧૪૧૧ (૧૬૧૧) વર્ષે પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતીય શ્રે કુચરા માર્યા સહજુ (૨) પુત્ર શ્રે. તિહૂળ માર્યા જયત્ પુત્ર (૩) રુદા માર્યા વસતલદેવી (૪) સમન્વિતેન શ્રીજિન-યુગલં કારિતં

સંવત ૧૪૧૧ અથવા (૧૬૧૧) વંચાય છે. એ વર્ષમાં પોરવાહ જ્ઞાતીય શેઠ કુચરા, તેમના પત્ની સહજુ, તેમના પુત્ર તિહૂણ (ત્રિભોવન), તેમના પત્ની જયત, તેમના પુત્ર રુદા, તેમના ધર્મપત્ની વસતલદેવી વગેરે કુટુંબે આ કાઉરસગીયા બે બનાવ્યા છે.

સામાન્ય વાંચક અહીં એક બુલ ખાત્ર જાણ્ય તેમ છે. કાળી બાળુ ખીજા કાઉરસગીયા છે તે આમાંના હશે એમ કોઈ માની લ્યે ખરું અને એ જ બ્રમયા ખીજા કાઉરસગીયાનો લેખ રહી જાય તેમ પણ બને છે. બ્યારે વાસ્તવિક રીતે તે એમ નથી. કાળી બાળુના કાઉરસગીયાનો લેખ નીચે પ્રમાણે છે—

(૧) સંવત ૧૦૧૧ (૧૪૧૧) વર્ષે આષાઢ શુદ્ધ ૩ શનૌ શ્રે. મંમડ માર્યા નયણદેવી પુત્ર ગલા (૨) આપા માર્યા કદુ દ્વિ. વયજલદેવી પુત્ર લાલાસહિતેન શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્ર (૩) તિમાકારિતા પ્ર. બૃહદગચ્છીય શ્રીપરમાણંદસૂરિશિષ્યેઃ શ્રી x x દ સૂરિમિ:

સં. ૧૦૧૧ (અથવા ૧૪૧૧ વંચાય છે.) અષાઢ શુદ્ધ ૩ ને સમિવારે શેઠ ભમંડ તેમના પત્ની નયણદેવી, તેમના પુત્ર આપા, તેમના પત્ની કદુ અને ખીજા સીતું નામ વયજલદેવી તેમના પુત્ર આપા સહિત કુટુંબે આ પાર્શ્વનાથ પ્રભુજીની મૂર્તિ બનાવી છે. અને પ્રતિષ્ઠાપક છે બૃહદગચ્છના શ્રી પરમાણંદસૂરિજીના શિષ્યો છે. દ વંચાય છે એટલે કદાચ આણંદસૂરિજી પણ હોઈ શકે.

જમણી બાળુના કાઉરસગીયા પાસે આવક શ્રાવિકાની મૂર્તિઓ છે. કાળી બાળુના કાઉરસગીયા પાસે ભગવાન છે. અહીં અત્યારે ૧૯-(૨૦) પ્રભુમૂર્તિઓ છે. અને કાઉરસગીયા સહિત બાવીસ મૂર્તિ છે. દેરીઓમાં બણી ખાલી છે.

ગૂઢ મંડપની બહાર કાળી બાળુ ચોવીસમાતૃકપદકની નીચે લેખ છે તે આ પ્રમાણે છે—

૧॥ સંવત ૧૨૬૮ આસાઢ વદિ ૨ શુક્ર દિને । શ્રી નાગક્રીયગચ્છે । પૂનુહસ-
ચૈત્યે । શ્રે. સુમદેવ જાલકુમાર । જાવકુમાર જાલણ નરદેવ સહદેવ ગુણમતી રતની રાણ,
આસમતી પ્રતિષ્ઠિતં સિંહસેન ॥

સંવત ૧૨૬૮માં અષાઢ વદિ ખીજને શુક્રવારે ૦ ૦ ૦ શેઠ સુમદેવ, જાવકુમાર, જાલકુમાર, જાલણ, નરદેવ, સહદેવ, ગુણમતી, રતની, રાણ અને આસમતી એ વગેરે આ મૂર્તિ બનાવી છે, તેઓ નાણકીયમચ્છના છે. પ્રતિષ્ઠા સિંહસેને કરાવી છે.

આ સિંહસેન કાણુ હશે તે જાણવું બાકી રહે છે. સંહિરની બહાર મોટા ચોક છે અને સામે જ ધર્મશાળા છે. એક ધર્મશાળા શેઠ હેમાબાઈ હડીસિંહની પણ છે. ખીજા એક ધર્મશાળા નવી પણ બને છે. અહીં ધર્મશાળા તો છે પણ ખીજા સાધનો નથી. યાત્રિકે દરેક સામાન

લાવેલા પડે છે. તેમજ લૂંટારાનો ડર હોવાથી તાંબા પિત્તળનાં વાસણુ પણ નથી રખાતાં. માટીનાં વાસણુનો છૂટથી ઉપયોગ થાય છે. યદ્યપિ અત્યારે પહેલાં જેવો ડર નથી છતાં એકલા યાત્રિકથી આવવું મુશ્કેલ છે. ભોમિયો અને ચોક્કીયાત જરૂર ભેદએ, અહીંકા.શુ. ૧૫ અને કા. વ.૮નો મેળો ભરાય છે.

પ્રદક્ષિણામાં એક પરિકરની આદોમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

૧ નિવૃત્તિકકુલે ગોષ્ઠયા । x x x માકમ્ય કારિતં । સુત્તપં મુક્તયે વિવં x x x મહીપતૌ ૧॥ અષાઢ શુદ્ધપદ્યાર્થાં સમાસહજ્જેહીનૈઃ સમસ્ય વીક્ષે.

લેખ જૂની-ખરાબી વિધિમાં છે. પૂ. શ્રીજ્ઞાનવિજયજી મહારાજશ્રીએ અને બધાંએ મધ્યી મહેનત કરી, પરંતુ લેખ વાંચી ન શકાયો તેમજ સાધનના અભાવે એની પ્રતિકૃતિ ન લઈ શકાઈ. માત્ર ઉપરનું થોડું મહામુશ્કેલીથી વંચાયું. ૯૯૯ નો લેખ છે, નિવૃત્તિ કુલના ગોષ્ઠીએ ૯૯૯માં આ, આમળ રાજનું નામ છે. બિંબ કરાવ્યું. આ પરિકર મેં આમળ જણાવેલ શ્રી શાંતિનાથજીના મંદિરમાંથી લાવી અહીં પધરાવ્યું છે. એમ પૂનરીએ જણાવ્યું હતું.

એક દેરીમાં ચાર પાદુકાઓ છે, જેમાં સંવત ૧૬૬૮, ખીજમાં સંવત ૧૭૧૦ માં મુદ્રિત મુદ્રિ ૯ મધ્યી શ્રી કલ્યાણસાગર, ત્રીજીમાં ૧૭૧૦ વંચાયું અને ચોથી પાદુકામાં સંવત ૧૮૦૬ વર્ષે કાર્તિક વદ ૪ x x તથા અગ્રે ૪ x x x એટલું વંચાયું.

તીર્થસ્થાન ખૂબ જ પ્રાચીન છે. શાંતિનું ધામ છે. ભારતીય પ્રાચીન જૈન સિંધુ-કલાના નમૂના રૂપ શ્રીમહાવીરપ્રભુની મળ્ય મૂર્તિ છે. યાત્રાનો લાભ જરૂર લેવા જેવો છે.

લોટાણાજી તીર્થ

અમારો નાનકડો સંઘ દીવાણાજી તીર્થની યાત્રા કરી લોટાણાજી તીર્થ માટે ઊપડ્યો. સાથે એક ભોમિયો ને ચોક્કીયાત હતો. દીવાણાજીથી લોટાણાજી પહાડી રસ્તે ચાર માર્ગ દૂર છે. માડા રસ્તે છ માસલ દૂર થતું હશે. અમે તો બધા પહાડી રસ્તે જ ચાલ્યા. ચારે બાજુ પહાડો જ પહાડો છે. જ્યાં એક પહાડ ચઢી હિતર્યા ત્યાં મોટો બીજો પહાડ દેખાયો. પથ્થરો સાથે અથડાતા કુટાતા, ભટકતા મોટા પહાડ ઉપર પણ ચઢ્યા ત્યાં તો જાણે સીમલાની ટેકરીઓ યાદ આવી, સિદ્ધગિરિરાજના હડા યાદ આવ્યા અને હીમજાનનો હડો પણ યાદ આવ્યો. ઊંચા પહાડ ઉપર ચઢી સિંહાવલોકન કર્યું તો અમને બધાને એમ લાગ્યું કે આપણે કેટલાં પહાડો અને કેટલા જંગલો વટાવીને આવ્યા છીએ. પગ લપસે તો જમ નીચે એવા પથ્થરો હતા. થોડુંક ચાલીને જ્યાં ઊતરવાનું શરૂ થાય છે ત્યાંથી નીચે નજર નાખી તો લીલાશ્રમ ખેતરોમાં ચરતા ગાયો ભેંસો બળદીયા કુરકુરિયા જેવડાં નાના નાના દેખાતાં હતાં. કુદરત જોતાંજોતાં અને આવાં વિકટ સ્થાનમાં કેવાં દેવા મંદિરો બન્યા છે. તે વિચારતા વિચારતા નીચે આવ્યા. થોડું ચાલ્યા પછી આપણું મંદિર દેખાયું. મંદિરની પાસે ગયા. નીચે ધર્મશાળા છે. ઊંચી ખુરશી ઉપર સુંદર વિશ્વાલ મંદિર છે, પૂનરી લોટાણા ગામમાં રહે છે. મંદિરથી ૦૫ માસલ દૂર ગામ છે. પૂનરીને બોલાવરાવી મંદિરજી ઉપડાવી બધાંએ દર્શન કર્યું.

મૂલ ગભારામાં પ્રથમ તીર્થપતિ શ્રી આદિનાથ પ્રભુજીની સુંદર પરિકરસહિત મૂર્તિ છે. મૂલ ગભારામાં આ એક જ મૂર્તિ છે. મૂર્તિ બહુ જ પ્રાચીન હોય અને સાત્વિક છે. પ્રભુમૂર્તિને નહાળતાં જ ભાકતથી મસ્તક નમી પડે છે. અને ભકિતથી ઉચ્ચારાય છે કે

આંખડી અંબુજ પાંખડી અંબુમી સશી સમ ભાલ લાલ રે
વદન તે સારદ અંદોલો વાણી અતિદિ રસાલ લાલ રે
તુમ ગુણગુણ મંજાબજે હું ઝીલીને નિર્મલ યાઉં રે
અવર ન ધંધો આદર નિશ્ચિન તોરા ગુણ ગાઉં રે”

પહાડનો થાક અને જંગલનો કંટાળો બધો અહીં દર્શનથી જ ઊતરી ગયો. આ મનોરમ દર્શનથી ખૂબ જ પ્રમોદ થયો. પારકરમાં ઈદ્ર, મદ્રાણો, કિન્નર વગેરેની સુંદર રચના તો છે જ, પરંતુ નીચે સિંહ હાથી અને ધર્મચક્ર પાસે હરિષ્ચયુગ પણ છે. વીતરામ પ્રભુના અતિશયને માતા હોય તેમ આ આપસના વૈર અને વિરોધને, કય અને કરને ત્યાગીને ઉભેલાં પશુઓ કેવાં નિર્ભય હતાં. વીતરામ પ્રભુના ધર્મચક્રની છાપામાં સિંહ અને હાથી ભ્રમર બન્યા, ભ્રમર-ને હરણ ભ્રમર બન્યા.

બહાર રંગમંડપમાં બે પ્રાચીન કાઉસ્સગીયાળ છે. બન્ને કાઉસ્સગીયાળ શ્રીપાર્શ્વનાથજીના છે. યુગલ એક સરખું જ છે. ખાસ તો લંજોટ પછી કાઉસ્સગીયાળમાં બે ધોતીની રેખાઓ ઉતારી છે એનું શિલ્પ સરસ છે. શિલ્પીએ કદમ જેવા ખારીક ટાંકણીથી બે રેખાંકન ઉતાર્યું છે તે તો બહુ કમાલ કરી છે. આ રેખાઓ અને શિલ્પનું સાચું મૂલ્યાંકન તો મૂલ કુશલ ચિત્રકાર કે શિલ્પી જ આંકી શકે તેમ છે. તેમજ આવિષ્ઠ ઈદ્ર અને કિન્નર પણ સુંદર બનાવ્યા છે. બન્નેની ઉપર આ પ્રમાણે લેખ છે.

જમણી બાજુના શ્રી પાર્શ્વનાથજીના કાઉસ્સગીયાળમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

સંવત્ ૧૧૩૭ (૦) જ્યેષ્ઠ કૃષ્ણ પંચમ્યાં શ્રી નિવૃત્તકકુળે શ્રીમદામ્રદેવાચાર્ય મુકુન્દકારિતં જિનયુગ્મમુત્તમં ॥

ડાબી બાજુ શ્રી વીર પ્રભુની મૂર્તિના કાઉસ્સગીયાળની નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે.

(૧) ૯ સંવત્ ૧૧૪૪ જ્યેષ્ઠ વદિ ૪ શ્રી નિવૃત્તકકુળે શ્રી મદામ્રદેવાચાર્યયોગચ્છે લોટાણક (૨) ચૈત્યેપ્રાગ્વાટવંસોય શ્રેષ્ઠિ આહિણે શ્રેષ્ઠિ હીતં આમ્રદેવે-તમોવા શ્રીવીરવર્દમાન-સ્વામીપ્રતિમા કારિતા.

ખીજા કાઉસ્સગીયાળ તો વીર પ્રભુની મૂર્તિના પરિકરમાં છે અને તે મૂર્તિ સં. ૧૧૪૪માં બનેલ છે. નિવૃત્તક કુલના આમ્રદેવાચાર્યજીના અચ્છના; લોટાણાના મંદિરમાં પોરવાલ જ્ઞાતિના શેઠ આહીલુમ્હિત અને આમ્રદેવે શ્રી વીરવર્ધમાન પ્રભુની પ્રતિમા કરાવી તેનો આ લેખ છે.

મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયેલો છે. ધર્મશાળા પણ સારી છે. યાત્રિકાએ બધાં સાધન સાથે જ લઈને આવવું

એક ચરણપાદુકામાં આ પ્રમાણે લેખ છે.

સંવત્ ૧૮૬૯ પોષ શુદ્ધ ૧૩ ગુરુ શ્રી ઋષભદેવ પાદુકામ્યો નમઃ શ્રી વિજય-લક્ષ્મીસૂરિમિઃ પ્રતિષ્ઠિતં લોટીપુરપટ્ટણ ॥ શ્રીરસ્તુ

લોટાણાજીવી નાંદીયા ચાર માત્ર છે. આડારસો સારો છે.

(યાણ)

શ્રી હેમવિમલસુરિવિરચિત

પ્રભુ--આજ્ઞા--વિનતિ

સં૦-પૂજ્ય સુનિમહારાજ શ્રીરમણિકવિજયજી

સામિ ! સુણિ વિનતી વિનય કરિ વીનવડે, આજ નિજુરાજ મધં કાજ કીધડ નવડે,
મૂલ મિત્યાત ઉચ્છેદિ દ્વરિહિ કરડે, નાહ ! તુમ્હ કંસણે સુદ સમકિત ધરડે. ૧
અખમમુખ સંપદા પામિયઇ સેવતાં, આજ મુજ મિશ્યઉ ખડૂયદિણુ બેવતાં,
આજ સુવિદ્યાણુ મધં લાછિ લાધી ધણી, જોલખી એક જઇ આણુ અરિહંતતાણી. ૨
વાત વિનતી કહડે ભાવિ ભેટીઉ ભલઇ, દુખના લાખ તે સદ્વા મધં એકલઇ;
એક અરિહંત તુમ્હ આણુ સૂધી વિણા, ભવ ભવઇ ભોગવી નવ નવી વેદના. ૩
આણુ પાખઇ ભવારત માંહિ રહિઓ, આણુ પાખઇ બણુઉ રંક પરિ રઠવડિઉ;
આણુવિણુ કઠિન પ્રણુ ઘોર ધાપે(એ) ઘડિઉ, આણુ વિણુ સામિ વલિ નરયભીતરિ પડિઉ. ૪
આણુવિણુ તાત ! તહ તેલિ તાતઇ તહિઉ, આણુવિણુ જન્મમરણાદિ રોમિ રહ્યઉ;
આણુવિણુ વિષમ જરણ્ય કાઇણિ છલિ, આણુવિણુ સામિ વિગલિદિમાંહિ બિલિઉ. ૫
નાહ ! જિહ નહી અ મનવચન સૂનઉ ભમિઉ, આણુવિણુ આઉખડ ઈમઇ આલિ ગલિઉ;
આણુવિણુ તિરિય ભવિ પસુ મ પરવસિ ફિરિઉ, આણુવિણુ સામી હઉ પિંડ પાપિ ભરિઉ. ૬
આણુવિણુ એમ બહુ કાલ વાસિ વસ્યઉ, આણુવિણુ સરણુ નહિ કોઇ કરમિકિં વસ્યઉ;
સુખભવ સુત સંજોગિ સેવક થયઉ, પામિયઉ દુલહ દસ ભેલ ભવ માનુષડે. ૭
નાણુવિણુ આણુ અરિહંત નવિ જોલખઇ, રચણુપારિખડ કિમ લહઇ લોભણુ પખઇ;
જોલખિઓ નાહ ! તેં સુશુર સાનિધિ કરી, તાહરી આણુ અરિહંત પાલઉ અરી. ૮
આણુ અમૃતનદી આણુજિણુ સુરગવી, આણુ આપઇ સહી અમરપદવી નવી;
આણુ સુરવેલિ નિજુઆણુ ચિંતામણી, આણુ આરાધતાં રિદિ લહિયઇ ધણી. ૯
આણુ આરાધતાં નાણુ લાભઇ ખરડે, આણુ આરાધતાં સુગતિ સયંવર વરડે;
આણુ આરાધતાં આસ સમલી ફલઇ, આણુ આરાધતાં અગિ આરતિ ટલઇ. ૧૦
આણુવિણુ જે કિયા કષ્ટ કુડઉ કરઇ, આણુવિણુ તે સહી પુન્ય પોતઉ હરઇ;
આપિ અરિહંત હિવ આણુ ઇકે આકરી, સાધિસ્યઉ સામિ ! સેવા કરઉ તાહરી. ૧૧
હરિસણે દેવ દીઠઉ હીયઉ ઉલ્લસઇ, મુજ મનુ નાહ ! તુમ્હ ચલણિ વાચઉ વસઇ;
આણુ અરિહંતની જે ય આરાધિસ્યઇ, હરખિસ્યઉ તે સહી સિદ્ધિસુખ પામિસ્યઇ. ૧૨
સિરિ તપગચ્છનાયક વંછિતદાયક, હેમવિમલસુરિજયઉ ચિરં;
તમુ પાય પસાઇ આણુ આરાહઇ, તે નર પામઇ સયલસુહં.

(ले. प्रो. ह्रीरामलाल र. आपठिया)

જોન દક્ષિણ પ્રમાણે જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર છે. તેમાંના એકત્રું નામ 'મતિજ્ઞાન' છે. એના શ્રુતનિશ્ચિત અને અશ્રુતનિશ્ચિત એમ બે ભેદ છે. તેમાં અશ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાનના ચાર પ્રકાર છે. આ ચાર પ્રકારનો ઔત્પાતિકી શુદ્ધિ વૈનયિકી શુદ્ધિ કાર્મિકી શુદ્ધિ અને પારિણામિકી શુદ્ધિ તરીકે નિર્દેશ કરાય છે. આ હકોક્ત તેમજ ઔત્પાતિકી શુદ્ધિનું લક્ષણ નંદી (મુ. ૨૬-૨૭)માં છે. આવસ્થાયનિજજુસ્તિ (ગા. ૯૩૮-૯)માં પણ આ બે જાણતો છે, અને તે પણ એના એ જ પદમાં છે. ઔત્પાતિકી શુદ્ધિનું લક્ષણ આપણે વિચારીએ તે પૂર્વે નાયાધિકારક (મુ. ૧, અ. ૧)માં ઉપર્યુક્ત ચાર પ્રકારની શુદ્ધિઓ અલંકૃત અભયકુમાર હોવાનો ઉલ્લેખ છે. આમ આ ચાર પ્રકારની શુદ્ધિની હકીકત મહા-વીરસ્વામીના સમય નોટલી તે! પ્રાચીન ગણાય જ.

ઉપર્યુક્ત અથોમાં ઔત્પાતિકી સુદ્ધિનું લક્ષણ એ અપાયું છે કે પહેલાં જેવું દર્શન,
અવશ્ય કે જ્ઞાન ન થયું હોય એવા પદાર્થને તત્કાળ યથાર્થ સ્વરૂપમાં પ્રલક્ષ કરનારી અને
અભાધિત રૂજના સંબંધવાળી સુદ્ધિ તે 'ઔત્પાતિકી' છે. રોહકની ઔત્પાતિકી સુદ્ધિના
કેતર ઉદાહરણો નંદીમાં (મુ. ૨૭; ગા. ૬૪)માં તેમજ આવરસયનિન્ન્યુતિ (મા. ૮૪૧)માં
અપાયા બાદ આ બંને કૃતિમાં એક જ શબ્દમાં અન્ય જગત્વીસ ઉદાહરણોનો ઉલ્લેખ છે.
તેમાં પહેલું ઉદાહરણ રોહકની વાતમાં પણ છે. બાકીનાં ઉદાહરણો પૈકી 'ચેડંગ-નિહાણ'
નામનું બાવીસમું ઉદાહરણ તે આ લેખનો વિષય છે.

જેમ આ કથાનું નામ 'ચેડમ-નિહાણ' ઉપર્યુક્ત છે કૃતિઓની રચના જોઈએ પ્રાચીન છે તેમ આ સંપૂર્ણ કથા જિનદાસમણિની કૃતિ તરીકે ઓળખાવાતી આવરસપયુષિય જોઈતી તો પ્રાચીન છે, કેમકે એમાં આ પૂર્ણાંગ, પત્ર ૫૫૧માં જમણ મરહદીમાં મળે છે. નંદીની હરિભદ્રસૂરિકૃત ટીકા (પત્ર ૬૧)માં હરિભદ્રસૂરિએ આ કથા તેમજ ચૌત્પા-તિકો બુદ્ધિને અંગેની બીજી કથાઓ 'આવશ્યકમાં કરોશું' એમ કહ્યું છે. અને એ આપણ-

તિકો બુદ્ધિને અંગેની બાહ્ય કથાઓ આવરસમયની ઉત્પત્તિ
 ૧ આ કથાનું મૂળ નામ 'ચેડગ-નિહાણ' છે, અને એ નંદી (સુ. ૨૭; ગાથા
 ૬૫)માં તેમજ આવરસમયની નિજજુતિ (મા. ૯૪૨)માં અપાયેલું છે. ચેડગ એટલે
 બાળક, અને નિધાન એટલે ખજાનો. આ બે આ વાર્તાનાં મુખ્ય અંગ હોવાથી આ
 નામ યોગ્ય છે.

નામ યોગ્ય છે.
૨ આને અંગેની કેટલીક કથા મેં આર્દ્રત દર્શન દીપિકા (પૃ. ૨૧૮-૨૨૨)માં
ગુજરાતીમાં આપી છે.

શુભરાતીમાં આપી છે.

૩-૪ આ તમામ ઉદાહરણો દ્વારા સૂચિત કથાઓ ચન્દન-જૈનામ-અ-મમાલાના દ્વિતીય પુષ્પ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા “શ્રીમન્નન્દોસૂત્રમ” (પૃ. ૫૫-૭૬)માં હિન્દીમાં આપાઈ છે.

ને આવરસ્ય ઉપર એમણે સંસ્કૃતમાં રચેલી ટીકામાં મુખ્યત્વે ઉપયુક્ત સુધિષ્ણતા શબ્દોમાં મળે છે. આ ટીકાના સંપાદક મહાશયે આની સંસ્કૃતમાં છાયા આપી છે. આવરસ્યના ઉપર મધ્યગિરિસૂત્રએ સંસ્કૃતમાં ટીકા રચી છે. એના ત્રીજા ભાગમાં પત્ર પરર અ-પરર આમાં ચુલ્લુમત શબ્દોને જાણે પદ્ધતિ કરતા હોય તેમ આ 'ચેડમ-નિહાણ' કથા જઈણ મરહદોમાં આ સૂત્રો આપી છે, જ્યારે નહીની વૃત્તિ (પત્ર ૧૫૭ આ-૧૫૮ અ)માં તો એમણે આ કથા સંસ્કૃતમાં આપી છે.

આ ઉપરથી એમ બાસે છે કે શ્વેતાંબર કૃતિઓમાં જઈણ મરહદોમાં કથા આપનાર તરીકે આવરસ્યચુલ્લુ પ્રથમ છે અને સંસ્કૃતમાં એ રજુ કરનાર કરીકે મધ્યગિરિસૂત્રિકૃત નંદીવૃત્તિ પ્રથમ છે.

હિન્દી માટે 'શ્રીમજ્જનદીસત્રમ' ની આવૃત્તિ પહેલી હશે. " દો હજાર વર્ષ પુરાની કહાનિયા " માં પૃ. ૮૬માં આ કથા હિન્દીમાં ડૉ. જમદીસચંદ્ર જૈને આપી છે. અને એતું ' લડકે ખન્દર હો ગયે ! ' એવું શીર્ષક યોજવાની પહેલ એમણે કરી હોય એમ લાગે છે. હિન્દી પુસ્તકના પ્રાસ્તાવિક (પૃ. ૨૨)માં એમણે કહ્યું છે કે આ કથા કથા-સરિત્સાગર (પૃ. ૩૧૫) અને શૂકસપ્તતિ (૩૬)માં તેમજ કંઈક રૂપાન્તરપૂર્વક ' હટ-વાણિજ ' જાતકમાં મળે છે. કથાસરિત્સાગરમાંથી અનેક કથાઓનું મૂલ ગુણાદયે રચેલી ખિલકકહા (જહલકથા) છે. એટલે એમાં આ પ્રસ્તુત કથા હશે. જાતક કથા-ઈ. સ. પૂર્વે પાંચમી સદીથી ઇ. સ. ની બીજી સદીમાં રચાયાનું મનાય છે. આમ આ કથાની ભારત-દેશની અપેક્ષાએ પ્રાચીનતા છે.

આવરસ્યચુલ્લુમાં આ કથા સંક્ષેપમાં પણ એ સમજવા માટે જરૂરી એવી તમામ બાબતો પૂર્વક આપાઈ છે. જેમ તાર વાંચતી વેળા પૂર્વાપર સંબંધ જોડવો પડે છે, તે પ્રમાણેનું આ લખાણ છે. એ હું અહીં ગુજરાતીમાં ઉતારું છું:

બે મિત્રો હતા. (એક દહાડો) તેમણે નિધાન જોયું. (એક કહ્યું :) આવતી કાલે શુભ નક્ષત્રમાં આપણે એ લઈશું. (સરખ સ્વભાવવાળા બીજાએ હા પડી પણ) પેલાએ તો રાત્રે ખોદીને (એ બહાર કાઢી લીધું અને એ સ્થાનમાં) કોલસા મૂકી દીધા.

બીજે દિવસે જાને (સાથે) ગયા. જુએ છે તો કોલસા હતા. પેલા લુચ્ચાએ કહ્યું: અહો આપણા ભાગ્યની મંદતા ! (નિધાનના) કોલસા ગમ ગયા. (એ ધૂતે બીજા મિત્રના મુખ સામું ફરી ફરીને જોયા કયું. એટલે) એને સમજ પડી (કે આ મિત્રનું આ કાર-સ્તાન છે.) એણે (પોતાના) મનની વાત ફરી નહિ. (જાણે પોતે જાણી ન ગયો હોય તેમ એણે મિત્રને કહ્યું કે એક કરવાથી શું વળે તેમ છે ? આખરે જાને પોતાપોતાને ઘેર ગયા.)

(આ બાબુ) પેલા મિત્ર પેલા (લુચ્ચા)ની (લેખની) પ્રતિમા કરાવી, અને બે વાંદરા લીધા (પાળ્યા). પ્રતિમાના ઉપર (ખોળામાં, હાથ પર અને માંથા ઉપર) એ ખાવાનું મૂકે, અને લુચ્ચા મયેલા (પેલા) બે વાંદરા પ્રતિમા ઉપર ચઢીને એ ખાય. (આમ ઘણા દિવસ ચાલ્યું.)

એક વેળા (કોઈ પર્વ આવતાં) એણે લોજન તૈયાર કરાવ્યું અને પેલા (લુચ્ચા મિત્ર)ના જ બે કુમારોને (જન્મવા) બોલાવ્યા. (ગૌરવપૂર્વક જમાડી) એણે એમને સંતાડી દીધા.

(કુમારો પાછા ન આવ્યા એટલે પેલો લુચ્ચો ખમર કાઢવા એને ઘેર આવ્યો.) એણે (કુમારો પાછા) આપ્યા નહિ. (વિશેષમાં એણે કહ્યું કે) એ તો વાંદરા ચર્ષ મયા!

(ખીજા મિત્રને સમજ ન પડી. એને ખાતરી કરાવવા એણે એ મિત્રની પ્રતિમા બનાવેલી હતી ત્યાંથી એ પ્રતિમા ખસેડાવી) મિત્રને બેલાડયો અને વાંદરાચાને છટો મૂક્યા. કિલકિલ અવાજ કરતા વાંદરા એને વળમો ખડ્યા. (એટલે એણે કહ્યું: હે મિત્ર! આ તમારા કુમારો છે, કેમકે તમને જોઈને એમને આમ વહાલ છૂટ્યું છે.) એ સમજી ગયો (કે આ મારી બનાવટ છે અને તેમ કરવાનું કારણ મેં સંતાડેલું નિધાન છે,) એણે નિધાનમાંથી બાજ આવ્યો. (એટલે તરત જ એને એના પુત્રો સોંપાયા.)

ત્રાપીપુરા, સુરત.

તા. ૫-૬-૪૮.

ગુરુશિખરની પગથી પર

લેખક:—શ્રીકૃત મોહનલાલ દીપચંદ્ર ચોપડી.

ગુરુજી! મને આ રમણીય સ્થાનની નૈઋત્યિક શાંતિ જોઈ, એવા વિચાર આવે છે કે અહીં જ્ઞાન, ધ્યાન કે અભ્યાસને અનુકૂળ આવે તેવી શામગ્રીવાળા કમરાઓ બાંધ્યા હોય, અને એ વિષયમાં રસ લેતા આત્માઓ અહીં આવતા રહેતા હોય તો, સાચે જ આ સ્થળની આજની શીર્ષાવશીર્ષી કશા નાશ પામે અને કોઈ અનોખું વાતાવરણ ફેલાવે.

બાઈ! તારા વિચાર સુંદર છે અને એવા જ કોઈ હેતુને જ્ઞાનમાં રાખી અહીં આરંભ પણ જતિજીએ કરેલો, પણ જે ન સમાજ સૂતકાળમાં શાંતિનો ઉપાસક અને જ્ઞાન ધ્યાનનો પિપાસુ જેટલા પ્રમાણમાં હતો એટલા પ્રમાણમાં આજે વર્તમાનમાં નથી જણાતો. મોઢા બાજે આજે આડંબર, ધમાલ અને ઉપરછલ્લી કરણી સિવાય જોનામાં કંઈ જ રહ્યું નથી! જાણે શાંતિ જેવી અદ્ભુત ચીજ, સમતા જેવો ઉમદા ગુણ, અને સંગીત સરખી અનુપમ કળાએ સાવ વીસરી ગયો છે. અને હાહાના દરબારમાં એ અંગે ક્વી વિવક્ષણતા પર્તે છે એ સર્વધર્મમાં ને કંઈ વિચાર આવ્યા છે તે હું બીજી વેળા જણાવીશ. હાલ તો પ્રજાવિચારે વચનવિશ્વાસ રૂપ વિષયતા અનુસંધાનમાં આગળ વધીએ.

ભરતક્ષેત્રના ચોવીશ તીર્થ કરતાં નામ આપણે લોમરસ સૂત્રમાં યાદ કરીએ છીએ. એ જ રીતે મર્ષ ચોવીશી અને આગામી ચોવીશીનાં નિનિષ્પિંજ તેમજ પદ્મનાભ આદિ નામો ઉપજીવ્ય થાય છે. આ નિયમ અન્ય ચાર ભરત અને પાંચ અંત આશ્રયી સમજી લેવો. બાકી મહાવિદેહમાં સદા ચોથો આરો પ્રવર્તતો હોવાથી એને ત્યાં તીર્થ કરતો વિરહ નથી

જ. અત્યારની પણ આશ્રયી વિચારીએ, તે જે વીશ વિહરમાન જિનનું સ્મરણ કરવામાં આવે છે તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે. એ મણુત્રી જલન્ય કાળની દષ્ટિની હોવાથી એક મહાવિદેહમાં ચાર મુજબ પાંચ મહાવિદેહની છે અર્થાત્ હાલના સમયે દરેક મહાવિદેહમાં ચાર જિનો હોય છે. ૧, સીમંધર. ૨, યુગમંધર. ૩, બાહુ. ૪, સુબાહુ. ૫, સુનીત. ૬, સ્વયં પ્રભ. ૭, અપમાનન. ૮, અનંતવીર્ય. ૯, સુરપ્રભ. ૧૦, વિશાળ. ૧૧ વજ્રધર ૧૨ ચંદ્રાનંદ ૧૩, ચંદ્રબાહુ ૧૪, ભુજંગ. ૧૫, ઇન્દ્રિય. ૧૬, નમિપ્રભ. ૧૭, વીરસેન. ૧૮, મહામંદ્ર. ૧૯, દેવચા. ૨૦, અન્નિતવીર્ય. વિશેષતા એટલી જ કે એ સર્વનો વધુ કંચનસમે અને એક સરખો છે. દરેકનું આયુષ્ય ૮૪ લક્ષપૂર્વનું, દેહમાન ૫૦૦ ધનુષ્ય અને દેવલી પરિવાર દશ લાખનો; તે મુનિસમૂહ એકસો કોટનો હોય છે. કરત ઔરપ્રત મદક એમાં એકા વધતાપણુ નથી, અને સમકાળે વિચરતા હોવા છતાં પરસ્પર મળવાપણુ પણ નથી જ.

ઉપર પ્રમાણે ધર્મના પ્રકરક માને સ્થાપક સખંધો વિચાર કર્યો. તેઓએ સંપૂર્ણ જ્ઞાન દર્શન પામ્યા પછી માને કેવલી બન્યા પછી જ વસ્તુનિરૂપણ કયું હોવાથી એમાં નથી તો વિશ્વવાદિતા કે નથી તો શંકાકરવાપણુ. આવી ઉચ્ચ કક્ષાની વિભૂતિઓના વચનમાં વિશ્વાસ રાખી, એ ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રમટાવી આગળ ધપવામાં જરાય જોખમ નથી. આવી અપૂર્વ અવસ્થાએ પહોંચતા પૂર્વે એ આત્માઓને કર્મરાજની આકરી કસોટીમાંથી પસાર થવું પડ્યું હોય છે. સસમાવે પરિપહોની પરંપરા અને ઉપજનોની હાનિમાંના સહેલી પડી હોય છે, પોતાના બળ ઉપર જ સુસ્તાક રહી કર્મરાજનો પ્રભાવ કરવો પડે છે. આત્મિક શુદ્ધિનો માત કરનારા ધાતીઆ કર્મો, જેવાં કે જ્ઞાનવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાયનો સર્વથા નાશ થઈ જાય છે એટલે મોટા મણુતા અકાર દુષ્ણિનો લવ સરખો એ આત્મામાં નથી હોતો એવી દશા પ્રાપ્ત થાય છે, એવું નામ જ તોમ કરતવ. એ વેળા ચાર અતિશય, આઠ પ્રાતિહાર્ય અને પાંત્રીશ શુભયુક્ત વાણી સમા સંપત્તિ સદૈવ પ્રાપ્ત થાય છે.

આવા ઉચ્ચ કોટિના સંતમાં વિચાર વાણી અને વર્તનની એકતા હોય એમાં નવાઈ જેવું કંઈ જ નથી. આમ છતાં સૃષ્ટિ પર કેટલાક એવા પણ જીવોનો સમૂહ વર્તે છે જેમને એ મહાત્માઓની સાચી જાણ નથી થતી. તેઓ એમના વિરોધમાં જ જીમવાનું પસંદ કરે છે.

ઉપયુક્ત જ્ઞાની મહાત્માઓ એ સાચે નથી તો રાત્રી આંખ કરતા કે નથી તો તેમનું અહિત ચિંતવતા. એમાં પણ કર્મરાજની કરામત નિહાળી જણાવે છે કે તેઓ તો નિમિત્ત માત્ર છે, બાકી એના મૂળ કારણમાં તો પાંચ પ્રકારનું મિથ્યાત્વ છે:—

૧. આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ એવું જન્મ્યું હોય છે કે એના પાશમાં પડેલ જીવડો વંશપરંપરાથી ચાલ્યા આવતા ધર્મને જરાપણુ જોડા જીતર્યા સિવાય ધર્મતરીકે માની આચરણ કયો જાય છે. એને સમજશક્તિ વાપરવાની વાત જ ઉદ્ભવતી નથી. સત્ અસતનો વિચાર જ થતો નથી.

૨ અનામિત્રિક મિથ્યાત્વનું લક્ષણ જ એ છે કે આસપાસના સ્વરૂપ કે કાર્યવાહીનું તોલન કર્યા પછી સર્વ ધર્મને સાચા માનવા એવી કેટલાક જીવોની પ્રકૃતિ હોય છે. ગોળ અને ખોળનો ભેદ એ સમજી શકતો જ નથી !

૩ આભિનિવેશિક વાળાનો સ્વભાવ કદાચકી હોવાથી સત્ય જાણ્યા છતાં પણ પોતે પકડેલ વાતને મૂકી શકતો નથી.

૪ શાંસયિક મિથ્યાત્વીની સમજ શક્તિ કામ તો કરે છે, પણ એને કમલે ને પગલે સંકા-સંસય પેદા માય છે.

૫ અનાભોગિક મિથ્યાત્વવાળા જીવોમાં ખગ ખોટાનો વિચાર કરવાનું સામર્થ્ય જ હોતું નથી.

મિથ્યાત્વથી ધેરાયેલા જીવો તીર્થંકર દેવોની અમૃતમય અને આત્મત્રેપ કરનારી વાણીથી વંચીત રહે છે, બ્યારે તેઓના પાસા સેવનાર દ્વિષ્યોમાં વળી કેટલાક એવા પાકે છે કે જેઓ કંઈ ને કંઈ દૂષણ શોધી એમનાથી જુદો વાડો જમાવે છે. એ વેળા ભગવંત તો બહુ સંસારીપણું જોતા હોવાથી તેમને સમજાવવા પ્રયાસ સેવે છે. માને તો ઠીક, નહીં તો ભવિતબતના ભાવ નીરખી, પોતાના કાર્યમાં જ મશગૂલ રહે છે. અન્ય તીર્થંક દેવો માફક તેમનો નાશ કરવાનો વિચાર સરખો પણ કરતા નથી.

આ જાતની વલણ પકડનારા જીવો ભગવંત મહાવીરદેવના શાસનમાં નવ મણાયા છે અને નિહવો તરીકે ઓળખાયા છે.

૧ જમાસિ-શ્રી વીરને કેવલજ્ઞાન પછી ૧૪મે વર્ષે ક્રિયમાન કૃત પદ પર સંકા ધારણ કરી જુદો પડ્યો, મૃત્યુ પામી ભાતક દેવલોકે દિશ્વીષીદેવ પંદર ભવ કરી મોક્ષ પામશે થયો.

૨ તિષ્ઠ્યગુપ્ત-ત્યારપછી બે વર્ષે થયો. વસુઆચાર્યનો શિષ્ય. જીવના હેતુના પ્રદેશમાં જીવસંગ રહેલી છે એવું માનનાર આમલકકપાવાસો મિત્રશ્રી માવકની કાર્યવાહીથી મોલ પામ્યો ને પાછો મચ્છ ભેજો થયો.

૩ અવ્યકતવાહી-૨૧૪ વર્ષે. આષાઠસરિના દ્વિષ્યો કોણ સંયમી છે અને કોણ દેવ છે ! એવી સંકા ધરનાર જળભદ્ર રાજા દ્વારા મોલ પામ્યો.

૪ શૂન્યવાહી-૨૨૦ વર્ષે. અશ્વમિત્ર ક્ષણિકવાહી કોડિન્ય શિષ્ય રાજમહીના દાણુલેનાર આવકોની કાર્યવાહીથી ઠેકણે આવ્યો.

૫ ગંગાદત્ત-૨૨૮ વર્ષે એક સમયે બે હિયોગ સાનનાર ધનગુપ્ત શિષ્ય તેનું આવું માનવું નહીં ઊતરતાં મચ્છું. મણિનાજયક્ષથી મોલ પામ્યો.

૬ રોહિત-૫૪૪ વર્ષે થયો. ગુપ્તાચાર્યનો શિષ્ય. એનું બીજું નામ વડલેશ્વર ત્રિરા શિક મતની સ્થાપના કરી. એ નોજીવ પ્રરૂપક હતો. ૭ માસ સુરુધી ગુએ વાદ કરી એને પરાભવ પમાડ્યો પણ માન્યો નહીં એટલે સંઘ જહાર કર્યો.

૭ ગ્રામ્યમાહિલ-૫૮૪ વર્ષે દુર્ગલિખા પુણ્યસરિતું વચન ઉલંઘનાર અને છવ તથા કર્મને તદ્દન ભિન્ન માનનારા એ મંતવ્યમાં જ સુસ્તાક રહેવાથી સંપ્રદાય દ્વારા બહોષ્ટક થયેા.

૮ સર્વવિશ્વવાદી-૬૦૯ વર્ષે કૃષ્ણસરિ શિષ્ય શિવશ્રુતિ કપડાં નહીં પહેરવા, ઓને મોક્ષ નહીં આદિ મંતવ્ય પ્રત્યેક દિગંબર બોટિક.

૯ હુંમ્મ યાને હુમ્મક-લોકાસા નામા વચ્ચિકે પ્રતિમાનિષેધક સ્થાપ્યો.

આ સર્વ કહેવાનું પ્રયોજન તો એટલું જ છે કે ધર્મજિજ્ઞાસુ આત્માએ મળ વિચળ ચિત્તવાળા ન રહેતાં દૃઢ શ્રદ્ધાથી તત્ત્વ અવગાહન કરવું. દેવ, -ગુરુ, ધર્મની પસંદગી કરતાં શાસ્ત્રકારોએ 'આભાવચન' પ્રમાણ્યમ' કરવાનું કહ્યું જ નથી. સુવર્ણની પરીક્ષા માફક એ તરવાને-કપ-છેદ-તાપ આદિ ક્રિયાઓ દ્વારા તપાસી જોવાની છૂટ આપી છે. પણ એ રીતે શુદ્ધ થયેલા તત્ત્વ પર પાકી શ્રદ્ધાથી આજળ વધવું જોઈએ એમ એ કારણસર જણાવ્યું છે કે ફેટલીક બાળતો એવી પણ હોય છે કે જે પૂરા ક્ષયોપશમના અભાવે પ્રથમ દર્શને નથી સમજાતી. એ વેળા આત્માએ ન તો મૂંઝાવું કે ન તો લમણે હાથ દર્મ સંકાના વમળમાં પડવું. પણ જેમની પંક્તિ વાતો સાચી પુરવાર થઈ છે તેમની સોળમી જાહે આજે ન સમજાય પણ એ સાચી જ હોય એવી દૃઢ શ્રદ્ધાથી આજળ વધવું જરૂરી છે. આટલું લખાણ પણ એટલા સારું જ કહ્યું છે.

ગુરુદેવ, આત્મ જાણવા-વિચારવાનું મળવું હોય તો અહીં રાજ રહેવાનું મન થાય. નવાણુ જ શા સારુ, વધુ ને વધુ યાત્રાઓ કરવાનું મને જમે, કેવલ ચંદ્ર ઉતર ન ગમે જ્ઞાન જોયરી જોઈએ.

સુધારો

જૈન સત્ય પ્રકાશ (વ. ૧૩, અ. ૧૨) માં પ. ૨૭૩માં ૩૨ મી લીટીમાં ' કન,ક સુન્દર મણિની ' એમ છપાયું છે તેને બદલે ' કનકકુસલ મણિની ' એમ જોઈએ.

હો. ર. કાપડીયા,

द्रव्य का सदुपयोग करनेका अमूल्य स्थान

श्रीसरुधरस्थ दीयाणाजी तीर्थ

समस्त जैनधर्मावलम्बि भाइयों को नम्र निवेदन है कि सिरौहीराज्यान्तर्गत श्री दीयाणाजी तीर्थधाम अत्यन्त प्राचीन एवं पवित्र माना जाता है। यह तीर्थ चरम तीर्थङ्कर श्री वीरप्रभु के जीवित काल का है। यहाँ के गगनचुम्बि बावन जिनालयवाले मन्दिरजी को देखते चक्षु तृप्त नहीं होती। इसमें मूलनायकजी श्री महावीर प्रभुजी विराजित हैं। प्रतिमा की मनोहरता दर्शनीय है। इस तीर्थ की प्राचीनता में ऐसी किम्बदन्ती प्रचलित है कि अपने ज्येष्ठ भ्राता श्री नन्दिवर्धनराजा के साथ विहार करते चरम तीर्थङ्कर श्री वीरप्रभु इस भूमि पर विचरण करते काउसगावस्था में थे, तब श्री नन्दिवर्धन राजाने जीवित स्वामी की भव्य प्रतिमा बनवाकर साक्षात् श्री वीरप्रभु के करकमलों से मूर्ति की स्थापना करवाई थी। अतएव “नाना, दीयाणा अने नांदीया, जीवित स्वामी वांदीया” यह प्राचीनों की उक्ति भी चारितार्थ होती है। यहाँ पर कार्तिक शुक्ल १५ एवं मार्गशीर्ष कृष्ण ८ को दो बड़े मेले लगते हैं, जिन में करीब १५०० से लेकर दो हजार यात्रार्थि दर्शनार्थ आते हैं। दोनों दिन नवकारसी नीतोडावाले एवं नांदियावाले महानुभावों की तरफ से होती है। मन्दिरजी के पश्चिमी तरफ एक सुन्दर बावडी भी है। महाप्रभावशाली मनोहर मूर्ति का दर्शन कर सच्चा आनन्द लोग प्राप्त करते हैं।

यह तीर्थ बी. बी. एण्ड सी. आइ. रेल्वे के सरूपगंज स्टेशन से करीब १० मील दूरी पर है। समीप में इतिहासप्रसिद्ध केर नामक छोटा गांव है। ऐसे ऐतिहासिक एवं पावन तीर्थक्षेत्र के उद्धारार्थ विद्यानुरागी श्रीश्री १००८ श्रीमद्विजयजिनेन्दसूरीश्वरजी महाराज के बहुकालीन सदुपदेश से श्री दीयाणाजी तीर्थोद्धार कमिटी निर्माण कर पहेले मेले में आगन्तुक यात्रार्थियों को विश्राम के लिये धर्मशाला बनवाने का कार्य प्रारम्भ कर दिया है, जिसमें करीब २०००० (बीस हजार) के व्यय का अनुमान किया जाता है। अतएव समस्त जैन धर्मानुरागियों को ऐसे सत्कार्य में अपने द्रव्य का सदुपयोग करने का एवं जीर्णोद्धार में नवगुणित पुण्यराशि प्राप्त करने का सुअवसर अपनाकर अवश्यमेव सहायता प्रदान करके अपनी उदारता का परिचय देना चाहिए। शालों में भी कहा है कि उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम्, अर्थात् उपार्जित द्रव्यों का त्याग ही खास रक्षण है। जैसे तालाबों के पानी में से ऊपर के पानी का त्याग होने पर ही भीतरी पानी का रक्षण

होता है। याने स्वच्छ रहता है। जिन महाशयों को ऐसे पुण्यशाली कार्य में सहायता प्रदान करने की शुभेच्छा होवे निम्न लिखित स्थान पर पत्र व्यवहार करें या द्रव्य भेजें। इति शम्।

पत्र व्यवहार करने एवं द्रव्य भेजने का पता

श्री मुनोमजी शा. झवेरचंद
देवचंदजी कोठारी

मु. नीतोडा

पो. स्टे. सरूपगंज (सिरोहीराज्य)

श्री दीयाणाजी तीर्थोद्धार कमीटी

सदस्य

शा. चुनीलाल तिलोकचंदजी

शा. देवचंद ताराचंदजी

शा. दीपचंद चेलाजी

कनककुशलकी रचनाओंके सम्बन्धमें कतिपय सूचनायें

लेखक : श्रीयुत अगरचन्दजी नाहटा

“जैन सत्य प्रकाश” के गतांक में प्रो. हीरालाल कापडिया का “कनककुशलगणि अने एमनी कृत्तिओ” शीर्षक लेख प्रकाशित हुआ है, उनके सम्बन्धमें कतिपय ज्ञातव्य सूचनायें यहां दी जा रही हैं।

१ हरिश्चंद्र रास वास्तव में कनककुशल का नहीं है पर कनकसुन्दर का है। किसी सूचीकर्ताने अधिक परिचित नाम स्मरण रहनेसे भ्रमवश उसका कर्ता कनककुशल लिख दिया प्रतीत होता है। अतः कनककुशल की रचनाओंका समय सम्वत् १६९७ तक न रह कर सं. १६५९ तक ही मानना उचित है।

२ ‘देवाः प्रभो’ स्तोत्रवृत्ति एवं साधारण जिनस्तववृत्ति एक ही है। हमारे यहां साधारण जिनस्तोत्रवृत्तिकी प्रति है उसमें देवाः प्रभो आद्य पदवाला स्तोत्र ही है। इसी प्रकार “ऋषभ नम्र स्तोत्रवृत्ति” एवं चतुर्विंशति जिनस्तोत्रवृत्ति भी एक ही है। मेरे ख्यालसे जिनस्तुतिवृत्ति भी विशाललोचन या स्नातस्यावाली ही संभव है। इस प्रकार

३ कृतियें कम हो जाती हैं। गौडी पार्श्वनाथ छंद व वरदत्त गुण मंजरीबावनी भी संदिग्ध प्रतीत होती है। ज्ञानपंचमी बालावबोध भी प्रति देख के निर्णय करना आवश्यक है। यदि बालावबोध में कर्ता का नामोल्लेख न हो तो वह अन्य कर्तृक संभव है। कनककुशलकी सबसे अधिक प्रसिद्ध रचना ज्ञानपंचमी कथा है।

पंचमी पर्व स्तुति (वृत्ति) मूलको १३२ पद्यकी बतलानेसे यह स्तुतिसंज्ञक शायद ही हो, स्तुति संज्ञा प्रायः ४ गाथावाली स्तुतियों के लिये कही जाती है, इसको प्रति बडोदेके कांतिविजयजी भंडार में (नं १७२८) होनेसे देख के निर्णय करलेना आवश्यक है। बडोदा चार्तुर्मास स्थित मुनियोंका इसकी और ध्यान आकर्षित किया जाता है।

जैन सत्य प्रकाशके गतांक में प्रकाशित केशरिया तीर्थ लावणी बृहत्स्तवनावली आदि में पूर्व प्रकाशित हो चुकी है।

बारह भावना, सम्बन्धी अन्य कई ग्रन्थ भी फिर अवलोकन में आये हैं।

મહદ

ચાલુ માંસમાં નીચે મુજબ મહદ મળી છે, તે માટે અમે તે તે પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ આદિ મુનિવરો, તે તે સદ્ગૃહસ્થો અને સંધાનો આભાર માનીએ છીએ, અને જેમણે મહદ ન મોકલી હોય તેમને મહદ મોકલવાની વિનંતી કરીએ છીએ. વ્ય૦

- ૪૫૦) શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈ, અમદાવાદ (સં ૨૦૦૩-૪ ની બે સાલની મહદ)
- ૧૮૮) પૂ. મુ. મ. શ્રી દર્શનવિજયજીના સદુપદેશથી મહેસાણામાંથી છૂટક મહદના જુદા જુદા સદ્ગૃહસ્થો તથા ખડેનો તરફથી.
- ૧૦૧) પૂ. મુ. મ. શ્રી વલ્લભવિજયજીના સદુપદેશથી જૈન સોસાયટી જૈન સંઘ, અમદાવાદ
- ૧૦૦) પૂ. આ. મ. શ્રી. કીર્તિસાગરસૂરિજીના સદુપદેશથી ગોડીજી જૈન ઉપાશ્રય, મુંગઈ
- ૫૧) પૂ. પં. મ. શ્રી. કીર્તિમુનિજીના સદુપદેશથી જૈન મહાજન, ગોધાવી.
- ૩૫) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયપ્રેમશ્રીશ્વરજીના સદુપદેશથી તપગચ્છ અમર જૈનશાળા, ખંભાત.
- ૨૫) પૂ. મુ. મ. શ્રી. મેરુવિજયજી તથા દેવવિજયજીના સદુપદેશથી લુણાસાવાડા જૈન ઉપાશ્રય, અમદાવાદ,
- ૨૫) પૂ. મુ. મ. શ્રી. પુષ્પવિજયજીના સદુપદેશથી ધડિયાળા પોળ જાનીશ્વરી જૈન ઉપાશ્રય, વડોદરા.
- ૨૫) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયતેમિસૂરીશ્વરજીના સદુપદેશથી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી, વડવાણ કેમ્પ.
- ૧૫) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયભક્તિસૂરિજીના સદુપદેશથી શેઠ છાટાલાલ સંપ્રીતચંદ, જૈન સાહિત્ય મંદિર, પાલીતાણા.
- ૧૫) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયઅમૃતસૂરિજીના સદુપદેશથી ઓસવાલ જન સંઘ, કાશીપુરા, ખેરસદ.
- ૧૫) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયર્ષસૂરિજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ, તખતમઢ.
- ૧૧) પૂ. મુ. મ. શ્રી. જુહાસાગરજી તથા પ્રભોધસાગરજીના સદુપદેશથી શ્રી છાપરીયા શેરી મોટો ઉપાશ્રય, સુરત.
- ૧૧) પૂ. મુ. મ. શ્રી. મહેન્દ્રવિજયજીના સદુપદેશથી શેઠ આણંદજી મંગળજીની પેઠી, ઈડર
- ૧૦) પૂ. મુ. મ. શ્રી. હેમેન્દ્રવિજયજીના સદુપદેશથી વિજયઆણસુરગચ્છ જૈન ઉપાશ્રય, સાણંદ.
- ૧૦) પૂ. પં. મ. શ્રી. ચરણવિજયજીના સદુપદેશથી જુથાલ લુતન જૈન ધર્મશાળા. પાલીતાણા.
- ૧૦) પૂ. મુ. મ. શ્રી. પરમપ્રભવિજયજીના સદુપદેશથી વીસાશ્રીમાં જૈન પંચ, ખેરસદ.
- ૧૦) પૂ. મુ. મ. શ્રી. નિતેન્દ્રવિજયજીના સદુપદેશથી જૈન શ્વેતાંશ્વર સંઘ, મુરખાડ.
- ૧૦) પૂ. પં. મ. શ્રી. લલિતવિજયજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘસમસ્ત, લોદા.
- ૧૦) પૂ. મુ. મ. શ્રી સુભોધવિજયજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘસમસ્ત, કાલવાડા.
- ૧૦) પૂ. મુ. મ. શ્રી. સુબુદ્ધિવિજયજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘસમસ્ત, આમેદ.
- ૧૦) પૂ. મુ. મ. શ્રી. ચંદનસાગરજીના સદુપદેશથી જિંઝા જૈન મહાજનની પેઠી, જિંઝા.
- ૩) પૂ. આ. મ. શ્રી. ઋદ્ધિસાગરસૂરિજીના સદુપદેશથી જૈન પાડશાળા, લાંધણ.

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના ત્રણ વિશેષાંકો

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ૭ આના (ટપાલખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) દીપોત્સવી અંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછીના ૧૦૦૦ વર્ષ પછીના સાતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય સવા રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

અમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય સંબંધી ઐતિહાસિક લિખિત લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દોઢ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં માંસાહાર હોવાના આક્ષેપોના

નવાખરૂપ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી

અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાચી તથા પાકી ફાઇલો

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશની ત્રીજી, પાંચમા, આઠમા, દસમા, અગિયારમા બારમા તથા તેરમા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઇલો તૈયાર છે મૂલ્ય દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા, પાકીના અઢી રૂપિયા.

—લખો—

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશ સમિતિ

જેશિંગભાઈની વાડી, ઘીકાંટા, અમદાવાદ.

वर्ष १४ : अंक २] अन्वेषण : ता. १५-११-४८ [क्रमांक : १५८

विषय-दर्शन

- १ श्रीमानुमेरुक्त यन्त्रभाषा-गीत : पू. सु. म. श्री. रमणिकविजयजी : टाइटल पानु-२
- २ वैराग्यरङ्गकुलकम् : पू. सु. म. श्री कतिविजयजी : २५
- ३ श्रीमोदिया मोक्षवाध : पू. सु. म. श्री ज्ञानविजयजी : २७
- ४ श्रद्धादातु विद्वत्तन : श्री. वीराध्यात २. कापडिया : ३३
- ५ श्रीतपागच्छपट्टावली (कुतुबपराशाखा) : पू. सु. म. श्री ज्ञानविजयजी : ३८
- ६ शुरुशिष्यरनी पगथी पर : श्री मोहनदास दीपसंद योडसी : ४०
- ७ दीयाध्या, सोटाध्या, नांटीया वगैरे तीर्थोती यात्रा : पू. सु. म. श्री न्यायविजयजी : ४२
- ८ धोषाके नवस्वंधा पार्थजिनालयकी प्राचीनता : श्री अंगरचंदजी नाहटा : ४८
- ९ १८ वर्ष संबंधी और एक पत्र : टाइटल पानु-३
- महः : विनति

सवाजम-वार्षिक जे श्रिया : आ अंकनु भूख्य-त्रय आना

શ્રીભાનુમેરુત ચંદનખાલા-ગીત

સંપાદક:-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રીરમણિકવિજયજી

ધન ધન દિન માહરથ અજૂનડ, કાંઈ અંગણિ દેવ દયાલ રે;
 આળ્યા અગિત ચિંતામણી, મોહક ચંદનખાલ રે ॥ ૧ ॥
 આળ્યું અંગણિ જગગુરુ, મહારા મંદિરમાંડિ પધારુ રે;
 દ્યુ ખાલડા સૂઝતા, મહારા જગ તારુ રે ॥ ૨ ॥ આળ્યું ॥
 આરયું રૂડું આજ અપૂર્વ, લધું ત્રિલોચન રાજ રે;
 મંદિર વીર પધારીયા તુ, માહરથ સરીયાં વંછિત કાજ રે ॥ ૩ ॥ આં ॥
 ઉપાય કોડિ જી કીજીય તુ, જિનજી કિમિહિ ન આવઈ રે;
 તે જિન સહિજિ આવીયા તુ, એ રૂડું અતિ લાવઈ રે ॥ ૪ ॥ આં ॥
 આર માસ જીરજી સેઈ, જઈ વનવીયા નિત રે;
 તુહઈ પ્રભૂજી તસુ ઘરિ નગયા, ગયા અભિનવ ઘરિ જગમિત રે ॥ ૫ ॥ આં ॥
 તુ મુઝ લાયગ મોહકું, કાંઈ પુણ્યવંત મુઝ પ્રાણી રે;
 જે અણુતેડા જિનવર, કાંઈ પુણ્યઈ આણા તાણી રે ॥ ૬ ॥ આં ॥
 આજ અંગણિ આલા પાખઈ, માહરથ અમીઈ વૂઠા મેહ રે;
 મુઝ ઘરિ પ્રભૂજી સ્વઈ દેહિ, કાંઈ ચાલી આળ્યા જેહ રે ॥ ૭ ॥ આં ॥
 ધન તે શ્રાવક શ્રાવિકા, જેમીવાઈ એક વાન રે;
 સાલિ હાલિ વૃત્ત ઘોલસ્યું, કાંઈ હઈ વચ્ચાદિક દાન રે ॥ ૮ ॥ આં ॥
 પરમ પૂજ્ય તુલ્ક સારિખું, કાંઈ પામી પાત્ર અમીન રે;
 અડદ બાકુલડા આપું છું તુ, જી હું લાયગ હીન રે ॥ ૯ ॥ આં ॥
 વાલેચર એવડું કર્યું, તુલ્કે કહાળ્યું મહાજન રે;
 દ્યુ દ્યુ લાલ દીઉ મૂકિ, માહરે લગતિ મોહું મન રે ॥ ૧૦ ॥ આં ॥
 ઈમ આગ્રહ કરતાં પ્રભૂજી તુ, જોઈ અભિગ્રહ આપ રે;
 હાથ ન ઉઠઈ જિનવર, તવ કુમરી ચિતઈ મઝ પાપ રે ॥ ૧૧ ॥ આં ॥
 અહા અહા ધિગ્ ધિગ્ મુંહનિ, મઈ સીધાં વિકર્મ રે;
 મુઝ ઘરથી પાછડ વલસઈ, એ મૂરતિવંતુ ધર્મ રે ॥ ૧૨ ॥ આં ॥
 ઈમ કહી જલંભરી લોઅણાં તવ ઉઠઈ પ્રભૂજી હાથ રે;
 બાકુલડા લઈ કુમરીનઈ, કઈ તૂડા ત્રિલોચનનાથ રે ॥ ૧૩ ॥ આં ॥
 પંચદિન્ય તવ સુર મંઈ, કાંઈ લજઈ લોહ જંજીર રે;
 લેણીદંડ નવુ કરિ સર્ગિ, લખઈ સકલ સરીર રે ॥ ૧૪ ॥ આં ॥
 કુમરી કહઈ મઈ ચાંકડીઈ, કઈ પામુ આજ નતન રે;
 જે મઝ જિન પ્રતિલાણીયા તુ, મુઝ માનવભાવ ધન રે ॥ ૧૫ ॥ આં ॥
 ધન ધન તે જગિ માનવી, જેણુ પ્રતિલામા ભગવંત રે;
 જન્મ રૂડવ જગિ તેહનો, તેહનઈ પુણ્ય અનંત રે ॥ ૧૬ ॥ આં ॥
 ભવિક લોક ઈમ જિન ગુરુનઈ, તુલ્કે પ્રતિલાલડ ભગવંત રે;
 ભાનુમેરુ કહઈ જિમ લહુ સહી, સહલઈ.....રે ॥ ૧૭ ॥ આં ॥

॥ॐ अहम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिनुं मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

जेशिंगमार्हकी वाडी : घीकाटा रोड : अमदावाद (गुजरात)

वर्ष १४	॥ विहम सं. २००५ : वीरनि. सं. १४७५ : छ. सं. १६४८	॥ क्रमांक
अंक २	॥ कृति ६ शुद्ध १४ : से. मवार : १५मी नवेम्बर	॥ १५८

वैराग्यरङ्गकुलकम्

सम्पादक-पूज्य मुनिमहाराज श्रीक्रांतिविजयजी

पणमियसयलजिणिदे निअगुरुचलणे अं महरिसी सव्वे ।

वेरगभावजणयं भावणकुलं लिहेमि अहं ॥ १ ॥

जीवाण होइ इडं सुक्खं मुक्खं विणा उ तं नत्थि ।

जइ अत्थि किमवि ता पुण निच्च वेरगरसियाणं ॥ २ ॥

तम्हा रागमहायव-तविणं अईव सेविअव्वमिणं ।

तदुवसमकए सीयल-विमलं वेरगरंगजलं ॥ ३ ॥

वेरगजलनिमग्गा चिट्ठंति जिआ सया वि जे तेसि ।

वम्महदहणाउ भयं थोवं पि न हुज्ज कइआ वि ॥ ४ ॥

बहुविहविसयपिवासा-नइसंगमवड्डमाणरागजलं ।

कुविकप्पनकचकाइ दुट्ठजलयरगणाइअं ॥ ५ ॥

पज्जलिअमयणवाडव-विभीसणं जइ तुमं महसि तरिउं ।

तारुण्णसायरं ता आरुह वेरगवरपोअं ॥ ६ ॥

वेरगवरतुरंगं चडिओ पावेसि सिवपुरं ज्ञाति ।

जइ हुज्ज भावणगई अव्भासो तस्स पुव्वकओ ॥ ७ ॥

वेरगभावणाए भाविअचित्ताण होइ जं सुक्खं ।

तं नेव देवलोए देवाणं सइंदगाणं पि ॥ ८ ॥

ता मणवंछिअविअरण-कप्पदुमकामकुंभसारिच्छं ।

मा मुंचसु वेरगं खणमवि निजचित्तरंजणयं ॥ ९ ॥

पणिअपरिवउजणं पसु-इत्थीपंडगविवज्जिआ वसही ।

सज्झायझाणजोगो हवंति वेरगवीयाइ ॥ १० ॥

तम्हा परिमिअल्लहा—हारेणं समयभावियमणेणं ।
 होऊण इत्थियाओ दूरेणं वज्जिअन्वाओ ॥ ११ ॥
 जम्हा मणेण अण्णं चित्तंति भणंति अन्नमेव पुणो ।
 वायाए काएण य ताअ अन्नं अ कुणंति ॥ १२ ॥
 कत्थ वि असच्चरोसं दंसेति कहिंचि अलिअमहतोसं ।
 कस्स वि देति दोसं हेलाइ भणंति पुण मोसं ॥ १३ ॥
 कत्थ वि कुणंति हावं कत्थ वि पयडंसि नियहिअयभावं ।
 अवलोइआ वि पावं पसवंति कुणंति मणतावं ॥ १४ ॥
 केण वि कुणंति हासं कस्स वि वयणेहिं सुकयनिन्नासं ।
 विरयंति नेहपासं कत्थ वि दंसेति पुण तासं ॥ १५ ॥
 कत्थ वि दिट्ठिनिवेसं कुणंति कत्थावि उब्भडं वेसं ।
 कत्थ वि निअकरफासं करेति ताओ मयणवासं ॥ १६ ॥
 इअ तासिं चिट्ठाओ चंचलचित्ताण हुंति णेगविहा ।
 इक्काए जीहाए ता कह कहिउं मए सक्का ॥ १७ ॥
 अहवा विसमा विसया चवला पाएण इत्थिओ हुंति ।
 माइल्लिया य तेण य चिट्ठंति अणेगहा एवं ॥ १८ ॥
 ता तासिं को दोसो जइ अप्पा हुज्ज विसयविसविमुहो ।
 ता न हु कीरइ ताहिं विवसो कइया वि निअमेणं ॥ १९ ॥
 जे थूलभदपमुहा साहू अ सुदंसणाइसड्ढवरा ।
 थिरचित्ता तेसि कयं किं ताहि अईवधुत्तीहि ॥ २० ॥
 के वि य इह कापुरिसा रुट्ठाए महिलिआइपाएण ।
 ताडिज्जंता वि पुणो चलणे लगंति कामंधा ॥ २१ ॥
 हुंति हु निमित्तमित्तं इत्थीउ धम्मविग्घकरणंमि ।
 परमत्थओ अ अप्पा हेऊ विग्घं च धम्मस्स ॥ २२ ॥
 अप्पाणं अप्पवसे कुणंति जे तेसि तिजयमवि वसयं ।
 जेसि न सबसो अप्पा ते हुंति वसे तिहुयणत्स ॥ २३ ॥
 जेण जिओ निअअप्पा दुग्गइदुक्खाइ तेण जिजिआइ ।
 जेणऽप्पा नेव जिओ सो उ जिओ दुग्गइदुहेहि ॥ २४ ॥
 ता अप्पा कायव्वो सया वि विसएसु पंचसु विरत्तो ।
 जह नेव भमइ भीसण—भवकंतारे दुरुत्तारे ॥ २५ ॥

રમણીગણતણકંચન—મદ્દિઅમણિલિંદુમાંડેસુ સયા ।

સમયા હિઅણ જેસિ તેસિ મણે મણસુ વેરગં ॥ ૨૬ ॥

સમયાઅમિઅરસેણં જસ્સ મણો ભાવિઅં સયા હુજ્જા ।

તસ્સ મણઅરજ્જગયં નેવ દુહં હુજ્જ કહઆ વિ ॥ ૨૭ ॥

સમયાવરસુરધેણૂં खेलइ लीलइं जस्स मणसयणे ।

सो सयलवंचिआइं पावइ जा सासयं ठाणं ॥ २८ ॥

वेरगगरंगकुलयं एवं जो धरइ सुत्तअत्थजुअं ।

संवेगभाविअप्पा परमसुहं ल्हइ सो जीवो ॥ २९ ॥

तवगणगयणदिवायर—सूरीसरइंदनंदिसुगुरुणं ।

सीसेण रइयमेयं कुलयं सपरोवएसकए ॥ ૩૦ ॥

। इति वैराग्यरङ्गकुलकं सम्पूर्णम् ।

આ કુલક ત્રિનગુણગાયક ભોજક મોહનલાલ ગીરધરલાલ.
પાસેથી મળેલા એક પ્રાચીન પત્ર ઉપરથી હિતારીને અહીં આપ્યું છે.

શીસોદિયા ઓસવાલ

[રાજનગરના નગરશેઠના કુટુંબના ઇતિહાસનું એક પાનું]

લેખક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી (ત્રિપુટી), મહેસાણા

શંકરાચાર્યજીના ઉપદેશથી તેના લક્ષ્મી રાજ્યે જૈનો અને બૌદ્ધો પ્રત્યે જે વર્તન ચલાવ્યું છે તે તેના ચરિત્રમાં પ્રશંસા રૂપે વર્ણિત છે. તે ઉપરથી સમજી શકાય છે કે—જૈનોએ એ વિકટ પરિસ્થિતિમાં તીર્થંકરોનાં કલ્યાણકોથી અતિ પવિત્ર એવી પોતાની વહાલી ભૂમિ ખંભાલનો ત્યાગ કર્યો છે—હીજરત કરી છે, અને મધ્ય હિંદ તથા પશ્ચિમ હિંદમાં આવી વસવાટ કર્યો છે. અહીં આખા પછી જૈનોએ જુદા જુદા ગરબોની વ્યવસ્થા કરી ધર્મવૃદ્ધિ અને ધર્મરક્ષા માટે શુદ્ધિ અને સંગઠનને સતત વેગ આપ્યો છે. તેને પરિણામે ઓસવાલ, શ્રીમાળ, પોરવાળ વગેરે શ્રાવણગોત્રો જે પહેલેથી સ્થાપિત હતાં તેને પણ ખૂબ જ વેગ મળ્યો અને ચારે બાજુ જૈનધર્મનો પ્રચાર વધવા લાગ્યો. શુદ્ધિ અને સંગઠનની આ પ્રવૃત્તિ વિક્રમની પંદરમી સદી સુધી ચાલુ હતી.

“શીસોદિયા ઓસવાલ” એ પણ આવી રીતે શુદ્ધિથી અવરિયત થયેલ પ્રસિદ્ધ જૈન વંશ છે. તેઓ જૈન ક્યારે થયા ? કાના ઉપદેશથી થયા ? તેનું સ્પષ્ટ ઐતિહાસિક પ્રમાણ કંઈ મળતું ન હતું. સાક્ષરવર્ષ શ્રીયુત મોહનલાલ દલીયદે દેશાધ્યે આ વંશના પરિચય માટે માત્ર “શીસોદિયા રજપૂત, કાશ્મીર, કાશ્મીર, કાશ્મીર, તથા સામંત સંગ્રામ-સિંહ અને કુમારપાળ શીસોદિયાનો “વંશ” આટલા પરિચય સખેદો આપ્યા છે, તેનાથી સંતોષ માનવાનો હોતો.

પરંતુ ખુશી થવા જેવું છે કે—કવિનહાદુર શ્રી દીપવિજયજી મહારાજે સોહમ.

કુલરત્ન-પદ્માવલી-રાસમાં “ શીસોદિયા ઝોસવાળ ” ની હત્તપત્તિ ખતાવી છે, જેથી શીસોદિયા ઝોસવાળના પ્રતિદાસ ઉપર સારો પ્રકાશ પડે છે. તે ઢાળ અશ્વરશઃ નીચે પ્રમાણે છે.

ઢાળ ૧૫

(મેંદી તે વાવી માળવે રે, ફૂલી ફૂલી ગુજરાત, મેંદી રંગ લાગ્યો—એ દેશી)

શ્રી ચિત્રકુટ ગિરિરાજ છે રે, બીજું નામ ચિત્તોડ રે. સાળનિયાં;

પહેલાં નૃપ મોઢી હતા રે, પછી રાવલ શિરમોહ રે. સા. ૧

એકલિંબ શિવ પરસન થઈ રે, દિગ્ધો મેનાડનો રાજ રે. સા.

શ્રીગુપ્ત વચનથી કહ્યો રે, અખંડ રાજ સામ્રાજ રે. સા. ૨

ખાખા રાવલ નામથી રે, પુન્ય તણા ઘણુ સાળ રે. સા.

સંવત એક એકાલ્કમાં રે, ખાખા રાવલ રાજ રે. સા. ૩

વંશપરંપરા પાટવી રે, પુણ્ય તણા છે મેડ રે. સા.

અનુક્રમે ભાગ્ય-ભૂળ ખલી રે, હોતે મેડકેડ રે. સા. ૪

ત્રેવીશમે રાવલ હુવો રે, સમરસિ ગુણસાળ રે. સા.

દીક્ષીપતિ ઘેર પરણીયા રે, નૃપતિ મુમટ પ્રથિરાજ રે. સા. ૫

યથાનામ રાણી તણે રે, ચ્યાર હુઆ સંતાન રે. સા.

(૧) દૂર (ધૂર) કુમરે નેપાલનો રે, રાજ લોગ્યા ગુણખાણ રે. સા. ૬

(૨) કહવી તેહના પાટવી રે, ગોરખીયા કહેવાય રે. સા.

સંવત અગ્યારની સીમથી રે, વરતે રાજ સવાય રે. સા. ૭

(૩) રાવલજીની નંદની રે, ત્રીજું જે સંતાન રે. સા.

ચિત્તોડ પરણવા આવીયા રે, કુમારપાળ કુલખાણ રે. સા. ૮

(૪) ચોથો પુત્ર તે પાટવી રે, રાવલ કરણસિ નામ રે. સા.

ચોવીશમા રાવલ થઈ રે, ખેડા તખત સુધામ રે. સા. ૯

તેહને અંગજ ત્રીન છે રે, ૧ માહપજ, ૨ રાહપજ નામ રે. સા.

ત્રીજો પુત્ર છે ૩ ધીરજ રે, કાઠ હુઆ તસ જામ રે. સા. ૧૦

સાંડેરગરજ શ્રીપૂજ્યજી રે, મેટી દુકૃત બલાય રે. સા.

વચનથી સુત વોડોરાવીઓ રે, પરિકર સફ દુભાય રે. સા. ૧૧

“ ચિત્રકુટ પતિ પુત્રને રે, શિષ્ય કરે સુરિરાય રે. સા.

ધર ધર કરચે ગોચરી રે, મેહુણ્યા જગત ગયાય રે. ” સા. ૧૨

તેથી સુત પાછો લેઈ રે, ઘો કાઈ જામ મરાસ રે. સા.

સંભળી રાવજી તિહા રે, માગે સુત ગુરૂ પાસ રે. સા. ૧૩

ગુરૂ કહે દીક્ષા નહિ દિઆં રે, કરચ્યા વસિક વિશાલ રે. સા.

ઝોસિયા માતની સહાયથી રે, શ્રાવક દિગ્ધો ઝોસવાલ રે. સા. ૧૪

તેહનું ગોત્ર શીસોદિયા રે, તેહના વંશ મઝર રે. સા.

ગુજર દેશના રહજી રે, શાંતિદાસ પરિવાર રે. સા. ૧૫

“ માસુ ” પતશાહી રહ્યા રે, જેનું ગિરદ લખય રે. સા.

તેહના વંશમે દીપતા રે, સાંપ્રત સહુ સુખદાય રે. સા. ૧૬

દીપાશાહ	ખુશાલશાહ	રે,	વખતશાહ	પુણ્યવંત	રે.	સા.
મન્દુપતિયા	પાટવી	રે,	જાત્ર	શીસોદિયા	વંશ	રે
તેહની	વંશપરંપરા	રે,	સહુસ્સ	લખોધર	હોય	ર.
મરધર	દેશ	મેવાડમે	રે,	જાત્ર	શીસોદિયા	જોય
શ્રી	જિનશાસન	દીપતા	રે,	છે	વીશા	ઓસવાલ
દીપવિજય	કવિ	એ	સહુ	રે,	જીવદયા	પ્રતિપાલ
						રે.

સા.

સા. ૧૭

સા.

સા. ૧૮

સા.

સા. ૧૯

આ ઢાળમાં આ પ્રમાણે ઇતિહાસ મળે છે કે—આપારાવે સં. ૧૯૧માં મોરી રાજને મારીને ચિત્તોડમાં પોતાની ગાદી સ્થાપી. તેની પરંપરામાં ત્રેવિંશમે રાણો સમરસિંહ રાણો થયો છે. તેનો મોટો પુત્ર નેપાલનો રાજા થયો, જેના વંશને “શુરખા” તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ત્રીજી સંતાન પુત્રી ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાળને પરણી. અને એ થો પુત્ર રાજા કરણસિંહ મેવાડનો રાજા થયો, જે ચોવીસમો રાવલ હતો. રાવલ કરણસિંહને ત્રણ સંતાન હતા—૧ મહીપતિસિંહ, ૨ રાહપતિસિંહ, ૩ ધીરસિંહ. તેમાંના નાના રાજકુમાર ધીરસિંહને કેટલાં નીકળ્યો, જેને સાંડેરાવગચ્છના જૈનઆચાર્યે સંભાળ્યો. આથી રાવલ કરણસિંહે તે પુત્ર આચાર્ય મહારાજને વહોરાવી દીધો. પરંતુ રાજપરિવારમાં ખળભળાટ મચ્યો કે—આચાર્ય મહારાજની કૃપાથી રાજકુમાર ધીરસિંહજી બચ્યા, એટલે તેઓ શુર મહારાજની સેવામાં રહે એ બાબતની વાત છે, પરંતુ તે દીક્ષા લઈ શુર મહારાજના શિષ્ય બને અને ધરે ધરે બીક્ષા માંગતા ફરે આ વાત ચિત્તોડના રાજવંશને શોભા આપે તેવી નથી. તે માટે ઉચિત મર્મ એ છે કે—તે રાજકુમારને પાંચે લાવવો, અને તેના બદલામાં આચાર્ય મહારાજને ગામ ગરાસ આપવો, વગેરે વગેરે.

રાવલ કરણસિંહે આ વાત આચાર્ય મહારાજને જણાવી, એટલે આચાર્ય મહારાજે ગંભીરતાથી સમાધાન કર્યું કે—“હે રાજા! હું ધીરસિંહને ભાગવતી દીક્ષા આપવાનો નથી, કિન્તુ પરમાર્હત જૈનધર્મી બનાવવાનો છું.” આ સાંભળી રાણો ખુશી થયો અને તેણે તેમ કરવા માટે આચાર્યશ્રીને સંપૂર્ણ સમ્મતિ આપી.

આચાર્ય મહારાજે વિ. સં. ૧૨૧૧થી ૧૨૨૯ના ગાળામાં રાજકુમાર ધીરસિંહને શ્રાવક બનાવ્યો. તેના વંશને શીસોદિયા ઓસવાળ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા છે, જે વંશમાં અમદાવાદના નગરશેઠ અને “બાદશાહના મામા” શેઠ શાંતિદાસ વગેરે થયા છે. શેઠ વખતચંદ આજે વિદ્યમાન છે. આ સવાય મારવાડ-મેવાડમાં સહુજમલ અને લખધર વગેરે પણ શીસોદિયા ઓસવાળ છે. જે દરેક વીશા ઓસવાલ છે.

હિંદુ પદાવલી રાસની ૧૫મી ઢાળમાં ઉપર પ્રમાણે ઇતિહાસ છે. પછી સોળમી ઢાળમાં ચિત્તોડના-ઉદેપુરના ધણી રાણાઓનો પરિચય આપ્યો છે અને તે તે ઢાળની ઐતિહાસિક ખીનાઓ વર્ણવી છે. પરંતુ પ્રસ્તુત વિષયમાં આપણને ૧૫મી ઢાળ જ વધારે ઉપયોગી છે. આ ઢાળમાં ૨૩મા રાવલ સમરસિંહ, ૨૪મા રાવલ કરણસિંહ, ૨૫મા રાવલ મહીપતિસિંહ-રાહપતિસિંહ, ખંડેરગચ્છના આચાર્ય, તથા શેઠ શાંતિદાસ વગેરેનો નામ નિર્દેશ છે. આ દરેક ઐતિહાસિક પુરુષો છે. એટલે આપણે તે સંબંધી વિચાર કરીએ.

રાણપુરના ત્રિલોકચંદીપદ પ્રજામાં શીસોદિયાવંશની રાજવળી નીચે મુજબ આપી.

૧-આપારાવલ, ૨-ગુહિલ, ૩-ભોજ, ૪-શીલ, ૫-કાલભોજ, ૬-ભટ્ટભટ્ટ, ૭-સિંહ, ૮-મહાયજ, ૯-ખેડાણુ, ૧૦-અદલદ, ૧૧-નરવાદન, ૧૨-શક્તિકુમાર, ૧૩-શુચિવર્મ, ૧૪-કીર્તિવર્મ, ૧૫-યોગરાજ, ૧૬-વૈરાટ, ૧૭-વંશપાલ, ૧૮-વૈરીસિંહ, ૧૯-વીરસિંહ, ૨૦-અરિસિંહ, ૨૧-ચોડસિંહ, ૨૨-વિક્રમસિંહ, ૨૩-રણસિંહ, ૨૪-ક્ષેમસિંહ, ૨૫-સામંતસિંહ, ૨૬-કુમારસિંહ, ૨૭-મથનસિંહ, ૨૮-પદ્મસિંહ, ૨૯-જૈનસિંહ, ૩૦-તેજસિંહ, ૩૧-સમરસિંહ, ૩૨-અશ્વાવદીનવિજેતા ભુવનસિંહ, ૩૩-જયસિંહ, ૩૪-લક્ષ્મીસિંહ, ૩૫-અજયસિંહ, ૩૬-ભાતા અરિસિંહ, ૩૭-હુમ્મીર, ૩૮-ખેતસિંહ, ૩૯-લક્ષ્મીરાજ, ૪૦-મોહલસિંહ. ૪૧-રાણા કુંભ. (સં. ૧૪૯૬)

[જનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા. ૨, લે. ૩૦૭]

અમાતલાવ સાગરના શિલાલેખમાં જ્યને ટોડરાજસ્થાન અ. ૨, પૃ. ૧૭, ૧૮ માં પણ શીસોદિયાની રાજવણી છે, જેમાં નામે અને અનુક્રમોમાં થોડાંબધો ફેરફાર મળે છે.

(જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્રમાંક ૫૩-૭૪-૭૫. પૃ. ૧૪૬)

શીસોદિયાનું સંસ્કૃતરૂપ શિર્ષોદિતા-શિર્ષોદયાઃ થાય, અને પ્રજાજીના મુખમાંથી નિકળ્યા તે પાદ્મણે કહેવાય છે તેની જ પરંપરામાં બિતરી આવેલ તે શીસોદિયા એવા તેનો અર્થ થાય છે. વલ્લીવંશનો શિલાલેખ પાદ્મણુસંતાન છે. તેની જ પરંપરામાં આપારાવલ થયા છે અને આપારાવલના વંશજો તે શીસોદિયા છે. એમ જુદા જુદા ઉલ્લેખો ઉપરથી તારવી શકાય છે. એટલે કે-શીસોદિયા તે પાદ્મણુ જાતિમાંથી બિતરી આવેલ રાજવંશ છે. અને એ રીતે “શીસોદિયા” તે સાચુંક નામ છે.

ઇતિહાસ કહે છે કે-શીસોદિયા વંશના ધણી રાજાઓ જૈનધર્મી કે જૈનધર્મપ્રેમી થયા છે. તે આ પ્રમાણે—

૧-ભટ્ટભટ્ટ-તેણે ભટ્ટવરનો કિલ્લો બનાવ્યો. તેમાં જ ગોહિલ-વિહાર બનાવી તેમાં ખુડામણીના હાથે ભ. શ્રી આદિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. ભ. આદિનાથની એક પ્રતિમા આ સંદિરની ડાબી બાજુની ગુફામાં વિરાજમાન છે તે પણ ભટ્ટવર ગચ્છના આ. આમદેવસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત છે એટલે કે ગોહિલરાણાના વંશજો જૈનધર્મી હતા.

—(ગોમુખકુંડની જૈન ગુફામાંની ભ. આદિનાથની પ્રતિમાના પરિકરનો લેખ)

આજે પણ “મેવાડમાં નવો કિલ્લો અને કે-ત્યા ભ. આદિનાથનું દેરાસર અને,” એવી લોકમાન્યતા છે. કુંભારાણાના એક ફરમાનથી પણ આ વાતને સમર્થન મળે છે. (જૈ. સ. પ્ર.)

૨-ખુસાણુ—તેને પાદ્મણે ઉપર અત્યંત તિરસ્કાર હતો. તેણે ધણા પાદ્મણોને મેવાડમાંથી કાઢી મુકાવ્યા હતા. તેની ગાદીએ બટ્ટભટ્ટ (?) આવ્યો. સારાંશ કે આ રાજા પાદ્મણુપ્રેમી કે શૈવધર્મી ન હતો. (ટોડ રાજસ્થાન, અ. ૩)

રાણા ખુસાણુના વંશમાં થયેલ સમુદ્રકુમાર પ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય થયા છે, જેણે નાગદાતીર્થનું દિગમ્બરોના હાથમાં જતું બચાવી રક્ષણ કર્યું હતું. (ગુપ્તવલી, શ્લોક-૩૯)

૧૦-અદલદ—આ રાજા વિ. સં. ૧૦૦૦ ધગલગમાં થયેલ છે. તે આ નય-સૂરિનો ઉપાસક હતો. તેની સલાયાં શ્વેતામ્બર દિગમ્બરનો આચાર્ય થયો હતો, જેમાં શ્વેતામ્બર આ. પ્રજ્ઞમ્બસૂરિ અને તર્કપંચાનન આ. અભયદેવસૂરિ વિજય મળ્યો હતો

અને તેના જ પ્રતીક રૂપે સંઘ તરફથી ચિતોડના કિલ્લામાં મોટા જૈન સ્તંભ બોલો કરવામાં આવ્યો હતો. રાણા મોકલસિંહના આદેશથી સં. ગુજરાતે સં. ૧૪૮૫માં તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો, જે સ્તંભ આજે પણ ચિતોડના કિલ્લામાં જૈનધર્મની કીર્તિ દેલાવતો અડગપણે બોલો છે.

અલ્લટરાજની રાણી હર્ષદેવીએ હર્ષપુર (અજમેર પાસેનું હાંસોટ) વસાવ્યું છે. ત્યાંથી હર્ષપુરીય ગચ્છનો પ્રાદુર્ભાવ થયેલ છે. અલ્લટરાજની એક રાણીને દેવતીનો રોગ હતો, આ બલમદ્રસૂરિના વાસલેપથી તે મટી ગયો હતો. આ અલ્લટરાજ જૈનધર્મી રાજા હતો.
(જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્રમાંક-૭૩-૭૪-૭૫)

અલ્લટરાજનો બીજો પુત્ર ભુવનપાલ આ વર્ધમાનસૂરિનો ઉપાસક હતો.

૨૩-રાણા રણસિંહ—સંગ્રામસિંહ અને કમરસિંહ એ તેના બે બીજાં નામો છે. રાણા રણસિંહના વખતથી શીસોદિયા રાજાઓ “રાણા” તરીકે ઓળખાય છે. તેનો સમય વિ. સં. ૧૨૧૧ છે. તેના જ પૌત્ર ધીરસિંહથી શીસોદિયા ઓસવાળ થયેલ છે.

૨૯-રાણા જૈત્રસિંહ—આ રાણાનાં બ્યતલ, બ્યસલ, બ્યસિંહ અને બ્યતસિંહ એમ અનેક નામો મળે છે. તેનો સમય વિ. સં. ૧૨૭૦થી ૧૩૦૯ મળે છે. તેણે છ લઝાઈઓમાં વિજય મેળવ્યો હતો. તેણે વિ. સં. ૧૨૮૫માં હીરલા આચાર્ય શ્રી જગત્-ચંદ્રસૂરિજીને “તપા”ના શિષુદથી નવાબ્યા હતા. ત્યારથી તપગચ્છ એ નામની સરખાત ઘર્ષ છે. આ રાણા અને તેની રાણી પરમ જૈન બન્યા હતા. ત્યારપછી તેની ત્રણ પેઢી સુધી રાણીઓએ જૈનધર્મનું પાલન કર્યું છે.

૪૦-રાણા મેઠકલસિંહ—તેણે ચિતોડપરના જૈન સ્તૂપનો સંધપતિ ગુજરાત પાસે વિ. સં. ૧૪૮૫માં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. આજે પણ ચિતોડના કિલ્લામાં જ. મહાવીરસ્વામીના મંદિર પાસે તે સ્તૂપ વિદ્યમાન છે.

૪૧-રાણા કુલાજી—તેણે વિ. સં. ૧૪૬૬માં રાણકપુત્રના ત્રૈલોક્યહીપક પ્રાસાદમાં બે પાષાણસ્તંભો કરાવ્યા છે, જે અસલી રૂપમાં આજે પણ વિદ્યમાન છે. તેના પૌત્ર રાણા રાયમદલજીએ દેવકુલપાટણને વિકસાવ્યું હતું, જ્યાં આજે ચાર મોઢાં જિનાલયો છે.

રાણા પ્રતાપસિંહ—જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિ અકબર બાદશાહને પ્રતિબોધી ગુજરાત તરફ આવતા હતા ત્યારે વિ. સં. ૧૬૪૩ લગભગમાં પ્રતાપરાણાએ તેમને મેવાડ પધારવા નિમંત્રણ મોકલ્યું હતું. તેમાં રાણાજીએ પોતાના રાજવંશને તપગચ્છના આચાર્યોના ઉપાસક તરીકે ઓળખાવેલ છે. (રાજપૂતાનાકે જૈન વીર)

આ પ્રમાણે શીસોદિયા વંશના અનેક રાજાઓ જૈનધર્મી કે જૈનધર્મપ્રેમી બન્યા છે.

આ પૈકીના રાણા રણસિંહથી શીસોદિયા રાજાઓ “રાણા” તરીકે ઓળખાય છે. તેનો પુત્ર રાણા કરણસિંહ હતો, જેનું બીજું નામ હેમસિંહ સંભવે છે. તેનો પુત્ર ધીરસિંહ વિ. સં. ૧૨૧૧થી ૧૨૪૬ના ગાળામાં ઓસવાળ બનેલ છે. અને તેના વંશજો શીસોદિયા ઓસવાળ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

રોહિડા વગેરે પ્રદેશમાં એવી લોકમાન્યતા છે કે-રોહિડા પાસે ભૂલા નામ છે, જે એક વાર ભૂલાવતી નગરી હતી, આજે તે હદન-પદન થઈ ગયું છે. ત્યાં આદામ

કરતાં જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાઓ નીકળેલ છે, જે રોહિડાના દેરાસરમાં વિગળમાન છે. અમદાવાદના નગરશેઠના પૂર્વજો ભૂદાનગરથી અમદાવાદ આવેલ છે, શિરોહીનું રાજ્ય સ્થપાયું તે પહેલાં આ આખો પ્રદેશ એવડા રાજ્યમાં હતો. એટલે શીસોદિયા ઝોસવાળા ત્યાં રહેતા હોય અને જૂલાવતી લાંગી ત્યારે ગુજરાતમાં જઈ વસ્યા હોય એ સંભવિત છે.

આસ નોંધવા જેવી એક ખીના એ પણ છે કે-આ પ્રદેશમાં “પાંચમનો દિવસ” કાર્યારંભ માટે સારા ગણાતો નથી. અહીંના લોકો “પાંચમનો કામમાં પંચાત પડે” એમ કહી પાંચમે સારું કામ કરતા નથી. અમદાવાદના નગરશેઠ કુટુંબમાં પણ કોઈ પણ કામ કરવું હોય તો પાંચમનો દિવસ શુભ લેખાય છે. તે સારે એવી વાત મળે છે કે-શીસોદિયા વંશની એક જૈન કન્યા પાંચમને દિવસે શુભ કામ માટે જતી હતી. તેને વચમાં ખૂબ જ હેરાનગતી થઈ અને તેણે રસ્તામાં જ મૃત્યુ થયું. ત્યારથી શીસોદિયા ઝોસવાળા પાંચમને દિવસે કોઈ પણ શુભ કામ કરતા નથી. પાંચમ માટેની આ માન્યતા જૂલાવતી નગરી અને નગરશેઠના કુટુંબનો પ્રાચીન સંબંધ હોવાનું પુરવાર કરે છે.

એટલે કે-અમદાવાદનો શીસોદિયા વંશ જૂલાવતી તથાને અમદાવાદ અવેલ છે, જેમાં નગરશેઠ શાંતિદાસ વજેરે સમર્થ પુરુષો થયેલ છે.

રાસની પંદરમી ઢાળમાં સાંડેર મચ્છનો ઉલ્લેખ છે.

સાંડેર મચ્છ તે બહુ પ્રાચીન મચ્છ છે, જેમાં યશોભદ્રસુરિ, શાલિભદ્રસુરિ અને શાંતિસુરિ નામવાળા અનેક આચાર્યો થયા છે. વિ. સં. ૧૨૧૨થી ૧૨૪૫ના આળામાં આ. યશોભદ્રસુરિ અને આ. શાંતિસુરિ રચેલ છે. શીસોદિયા વંશના આદિ પૂર્વજો તેમના ઉપાસક શ્રાવકો હતા. આ સિવાય એ દોહરો પણ મળે છે કે—

શીસોદિયા સડેસગ ચહિદસીયા ચૌદાણ;

ચૈત્યવાસીયા ચાવડા કુલશુરુ એ પ્રમાણુ. ૧

સ્પષ્ટ છે કે-શીસોદિયા જૈનો સાંડેર મચ્છના ઉપાસક હતા, જે હાલ તપમચ્છના ઉપાસક છે.

પાટણ પાસે મુણ્દ રોશનથી એક કોપ દૂર “સાંડેર” ગામ છે. વડેરક મચ્છનું એ હિંમત સ્થાન હશે એમ મનાય છે.

રાસની ઢાળ ૧૫મીમાં નગરશેઠ શાંતિદાસને શીસોદિયા ઝોસવાળ તરીકે ઓળખાવેલ છે. તેની સંતાનપદ્ધતિ આ પ્રમાણે છે.

(૧) શેઠ પદમાશાહ, (૨) શેઠ વત્સાશાહ, (૩) શેઠ સદસકિરણ, (૪) નગરશેઠ શાંતિદાસ, (૫) નગરશેઠ લક્ષ્મીચંદ, (૬) નગરશેઠ ખુદાલચંદ, (૭) નગરશેઠ વખતચંદ, (૮) નગરશેઠ હેમાભાઈ, (૯) નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ, (૧૦) શેઠ મયાભાઈ, (૧૧) નગરશેઠ ત્રિમળભાઈ અત્યારે વિદ્યમાન છે.

નગરશેઠ ચમનલાલ લાલભાઈ, નગરશેઠ દરતૂરભાઈ મણીભાઈ, શેઠ સરાભાઈ ડલાભાઈ, શેઠ કેશવલાલ ઘેલાભાઈ, શેઠ દરતૂરભાઈ લાલભાઈ વજેરે મહાનુભાવો નગરશેઠ શાંતિદાસના જ વંશજો છે. એકંદરે અમદાવાદમાં આજે શીસોદિયા વંશના વીસી ઝોસવાળ નગર હતા કુટુંબમાં લગભગ ૧૫૦ ધર વિદ્યમાન છે.

શબ્દાંકોનું દિગ્દર્શન

(લે. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

‘અંક’ એટલે આંકડો. જે શબ્દ દ્વારા અંકનું સૂચન કરાય તેને ‘શબ્દાંક’ કહે છે. અંગ્રેજીમાં એને ‘word-numeral (વર્ડ-ન્યુમરલ) કહેવામાં આવે છે. The Concise Oxford Dictionaryમાં ‘ક્રોનોગ્રામ’ (chronogram) શબ્દ છે. ત્યાં એનો અર્થ એ અપાયો છે કે એ શબ્દસમૂહ કે જેના રોમન-અંક અક્ષરોનો સરવાળો તવારીખ સૂચવે છે. જેમકે Lord haVe Mer Cle Vpon Vs = 50 + 500 + 5 + 1000 + 100 + 1 + 5 + 5 = 1666 આમ અહીં L = ૫૦, D = ૫૦૦, V = ૫, M = ૧૦૦૦, C = ૧૦૦, I = ૧, V = ૫ અને V = ૫ એમ રોમનલિપિના અક્ષરો દ્વારા સંખ્યા સૂચવાઈ છે અને તેમ કરવા માટે શબ્દોના સમૂહનો ઉપયોગ કરાયો છે.

જેમ આપણે લાખોની સંખ્યા નોડાનોડ અંક લખીને દર્શાવીએ છીએ અને જમણી તરફથી શરૂ કરી ડાબી તરફ જઈ એને એકમ, દશક, શતક ઇત્યાદિ સ્થાનસૂચક અણીએ છીએ તેમ તે તે અંક સૂચવવા તે તે જાતના શબ્દોની આગી રચના આપણા આ ભારતવર્ષમાં તો આજે લગભગ બે હજાર વર્ષથી ચેતઈ હોય એમ લાગે છે. વસ્તુ કે વિચારને દર્શાવનાર શબ્દોનો અહીં ઉપયોગ કરાયો છે. અને એ કાર્ય કેવળ વૈદિક હિન્દુ-એને જ હાથે થયું છે એમ નથી પણ જૈનોએ પણ આ રીતે અપનાવી છે. એથી જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે પણ શબ્દોના અર્થ દર્શાવેલા જોવાય છે અને મહાવીરાચાર્યે રચેલ ગણિત-સારસંગ્રહ એનું એક ઉદાહરણ છે.

ઉદાહરણ અને પ્રચાર—આચીન સમયના ભરતના ગણિત અને ખગોળવિજ્ઞાના ગ્રંથો સંસ્કૃતમાં પણ રચાયા છે. આ ગ્રંથોમાં મોટી મોટી રકમો સૂચવવા માટે શબ્દાંકની ચેતનાનો અમલ કરાયેલો જોવાય છે. કદાચ આ ગણિતજ્ઞો અને ખગોળશાસ્ત્રીઓને હાથે આ ચેતના ઉદ્ભવી હશે. વખત જતાં શિલાલેખોમાં, ધાર્મિક કે અન્ય વિષયના ગ્રંથોમાં એનો રચના-સમય અને કોઈ કોઈ વાર ગ્રંથાગ્ર દર્શાવવા માટે, કેટલીક વાર લલિયાઓએ હસ્તલિખિત પ્રતિમાં ‘પોતે ક્યારે એ લખી તે સૂચવવા માટે, કેટલીક વાર ગ્રંથકારે આપેલી ગુરુ-પરંપરા રૂપ પ્રચરિતમાં તો કેટલીક વાર લલિયાઓએ જેમના કહેવાથી પ્રતિ લખી હોય તેની પ્રચરિતમાં એમ નિવિધ રૂપે શબ્દાંકો પ્રચારમાં આળ્યા છે. આ જાતની ચેતનાનો અમલ હજી આજે પણ કેટલાક ગ્રંથકારાદિને હાથે થતો જોવાય છે. દા. ત. આમરોદ્ધારક જૈનાચાર્ય આનંદસાગરસુરિએ ધર્મસંગ્રહની ગણતમક સંસ્કૃત પ્રસ્તાવનામાં ‘વેદમુખ્યકેન્દ્ર’ દ્વારા ૧૯૭૪નો નિર્દેશ કર્યો છે.

સ્થાનાશ્રિત મૂલ્ય વિનાના શબ્દાંક—શબ્દાંકોમાંના શબ્દો જે સ્થાનમાં રહ્યા હોય તે પ્રમાણે તેની કિંમત અજ્ઞાય એટલે કે એકમના સ્થાનમાં ‘નિધિ’ જેવો શબ્દ હોય તો તેની ‘નવ’ કિંમત ગણાય અને એ દશકના સ્થાનમાં હોય તો તેની ‘નેવુ’ કિંમત ગણાય. એમ સ્થાન પ્રમાણે શબ્દાંકની કિંમત ગણાવા માંડી તે પૂર્વેની સ્થિતિ આવી ભિન્ન જોવાય છે. વેદમાં તો શબ્દ દ્વારા અંક દર્શાવવાને બદલે અંક દ્વારા વસ્તુ દર્શાવાવાનાં ઉદાહરણ આપણને મળે છે. જેમકે ઋગ્વેદ (૭, ૧૦૩, ૧)માં ‘દાદશન’ શબ્દથી ‘વર્ષ’નું સ્મૃત કરાયું છે અને અથર્વવેદ (૧, ૧, ૧)માં ‘સપ્તન’ શબ્દથી સાત વસ્તુઓનો સમુદાય (દા. ત. સાત સમુદ્ર ઇત્યાદિ)નું સૂચન કરાયું છે.

પૂર્ણાંક તેમજ અપૂર્ણાંક બંને સૂચવનારા શબ્દો છે. 'કલા'થી એક સોળાંશ (૬૬), 'કુષ્ઠ'થી એક બારાંશ (૬૬) અને 'શક'થી એક ચતુર્થાંશ (૩૩)નાં સૂચનો અપૂર્ણાંકને જનતાં ઉદાહરણો છે. પૂર્ણાંક સૂચવનાર શબ્દનાં સૌથી પ્રાચીન ઉદાહરણ શતપથ બ્રાહ્મણ (૧૩, ૩, ૨, ૧) અને તૈત્તિરીય બ્રાહ્મણ (૧, ૫, ૧૧, ૧) છે. અહીં 'કૃત' શબ્દથી ચારનો અંક દર્શાવાયો છે. દત્ત અને સિંધે History of Hindu mathematics (પૃ. ૫૮)માં એમણે કહ્યું છે કે છાંદોગ્ય ઉપનિષદ આવા અનેક ઉદાહરણો પૂરાં પાડે છે. વેદાંગજ્યોતિષ (ઈ. સ. પૂર્વે ૧૨૦૦)માં અનેક સ્થળે અંકો માટે શબ્દો વપરાયા છે. કાત્યાયનના શ્રોતસૂત્ર (પૃ. ૧૦૧૫, વેશ્વરની આવૃત્તિ) અને લાટ્યાયનના શ્રોતસૂત્ર (૯, ૪, ૩૧)માં 'ત્રાયત્રી'થી ચોવીસનો અંક અને 'જગતી'થી અડતાલીસનો અંક સૂચવાયેલ છે.

આમ જોઈ જૂના જમાનામાં શબ્દ દ્વારા અંકનું સૂચન કરાયું છે ખરું, પણ એ કુતૂહલતાને આભારી છે એમ દત્ત અને સિંધેનું કહેવું છે. વળી આ લેખકો ઐતરેય બ્રાહ્મણમાં 'વિરાટ' શબ્દ એક સ્થળે 'દસ' દર્શાવવા અને અન્યત્ર 'ત્રીસ' દર્શાવવા વપરાયો છે એમ કહી શબ્દકિતી અચોક્કસતાની નોંધ લે છે. ઈ. સ. પૂર્વે ૨૦૦ પહેલાં રમાયેલા પિંગલ-છન્દઃસૂત્રમાં સ્થાનાપનન મૂલ્ય વિનાના શબ્દોનો વપરાયો છે.

સ્થાન પ્રમાણેના મૂલ્યવાળા શબ્દોના ઈ. સ. પૂર્વે ૨૦૦થી ઈ. સ. ૩૦૦માં વપરાયા છે.

પુરાણોમાં અતિપ્રાચીન ગણાતું અગ્નિપુરાણ સ્થાનાપન મૂલ્યવાળા શબ્દોનો વાપરે છે. ઈ. સ. ૪૦૦ની આસપાસમાં રચાયેલા પુલિશસિદ્ધાંતમાં એક અવતરણ યુહૈત્સ-હિતાની વૃત્તિમાં એના વૃત્તિકાર ભટ્ટોપલે આપ્યું છે, તેમાં પણ આ જાતની યોજના જોવાય છે. અહીં ૧, ૫૮૨, ૨૩૭, ૮૦૦ સૂચવવા માટે ખ-ખ-અષ્ટ-મુનિ-રામ-અશ્વિ-નેત્ર-અષ્ટ-શર-રાત્રિય એમ શબ્દો વાળાંક યોજાયેલ છે. આના બીજાં પણ ઉદાહરણો આ વૃત્તિમત અવતરણો પૂરાં પાડે છે.

ઈ. સ. ૩૦૦ની આસપાસનો સૂર્યસિદ્ધાંત, પંચસિદ્ધાંતિકા (ઈ. સ. ૫૦૫), મહાભાસ્કરીય અને લઘુભાસ્કરીય (ઈ. સ. ૫૨૨), બ્રહ્મસ્ફુટસિદ્ધાંત (ઈ. સ. ૬૨૮), સિખ્યધીવૃદ્ધિ (ઈ. સ. ૬૩૮ની આસપાસ), ત્રિશતિકા (ઈ. સ. ૭૫૦), ગણિતસારસંગ્રહ (ઈ. સ. ૮૫૦), ગણિતતિલક (ઈ. સ. ૧૦૩૯) છત્યાદિ શબ્દોના વ્યાપક ઉપયોગનાં ઉદાહરણરૂપ છે.

શિલાલેખમાં શબ્દોનો એક વેળા હિન્દુ-સંસ્કૃતરૂપ કેમ્બોડિયામાંથી સંસ્કૃતમાં લખાયેલા બે શિલાલેખો મળી આવ્યા છે. એમાંના એકની સાલ ઈ. સ. ૬૦૪ છે તો બીજાની ઈ. સ. ૬૨૫ છે. ત્યાર બાદ જવાના એક સંસ્કૃત શિલાલેખમાં શબ્દોનો જોવાય છે. આ શિલાલેખ ઈ. સ. ની આડેમી સદીનો છે. ભારતવર્ષમાંના ઈ. સ. ૮૧૩ અને ધૌલપુરથી મળેલા ચાહમાન ચંદ્રમહાસેનના ઈ. સ. ૮૪૨ના શિલાલેખોમાં શબ્દોનો વપરાયો છે. એની પૂર્વેના કોઈ ભારતવર્ષીય શિલાલેખમાં આવી યોજના છે ખરી? જો ન જ હોય તો આ સૌથી પ્રાચીન ગણાય. એના પછીના શિલાલેખોમાં દા. ત. પૌવીત્ય ચાલુક્ય અમ્મ બીજના દાનપત્ર (plate) માં આવી યોજના છે એની સાલ ઈ. સ. ૯૪૩ની છે.

૧ આ ત્રણ અંક અનુક્રમે પ્રપાઠક, કંડિકા અને સૂત્રની સંખ્યા દર્શાવે છે.

અન્ય પરત્વે શબ્દાંકો—સૌથી પ્રથમ કયા જોન અન્યમાં એનો રચનાનો સમય શબ્દાંક દ્વારા દર્શાવાયો છે એ પ્રશ્ન બાળુ ઉપર રાખી આ જાતની યોજનાનો અમલ કરનાર એક જોન કૃતિનો હું ઉલ્લેખ કરું છું :

ઉત્તરજાતીયણની દેવેન્દ્રગણિકૃત સુખખોધા નામની સંસ્કૃત ટીકામાં 'નવ-કર-હર'થી એના રચનાસમય વિક્રમ સંવત ૧૧૨૯નો નિર્દેશ છે.

વિસેસાવરસયલાસ્ર ઉપર મલધારી હેમચન્દ્રચરિત્રે વૃત્તિ રચી છે. આની એક તાડપત્રીય પ્રતિના લેખક આશાદિત્ય આહલે એના ઉપર પ્રસસ્તિ રચી છે. એમાં એણે 'ધિ-અહ-રુદ્ર' દ્વારા ૧૧૯૪ની સાલ દર્શાવી છે.

જેભજેસવણુકૃપની (કાવ્યમંજરી સહિત) નેમિહનંદરગણિએ હાથપોથી લખી છે. એમાં લેખન-કાલ તરીકે રસ-માણુ-મુનીન્દુનો ઉલ્લેખ કરી એમણે ૧૭૫૬નો નિર્દેશ કર્યો છે.

પાઈય કૃતિમાં શબ્દાંક—ધનેશ્વરસરિએ સુરસુંહરીચરિય પાછમમાં પછમાં રચ્યું છે. એમણે એનો રચના-સમય 'વાળંકસુત્રોદ્ધપે' દ્વારા વિ. સં. ૧૦૯૫નો દર્શાવ્યો છે, કેમકે બાણુ=૫, અંક=૯, સુત્ર=૦ અને ઉદ્ધપ=૧ એમ છે. અભિતિલકની પ્રસ્તાવના (પૃ. ૨૩)માં જે જિનહરમણિ ક્ષમાશ્રમણનો ઉલ્લેખ છે તે બ્રાન્ત છે. એમણે તો સમય-ખેત્તસમાસ (બહુલ્લેખસમાસ)ની ૬૯મી, ૭૦મી ધત્વાદિ ગાથામાં અંકોનાં પાઈય નામ વડે સંખ્યા દર્શાવી છે. અંકોનાં સંસ્કૃત નામો દ્વારા સંખ્યા દર્શાવવાનું સૌથી પ્રથમ કામ ઈ. સ. ૨૦૦ની આસપાસની બખ્શલી (Bakshali) હાથપોથીએ કર્યું છે.

જેભમટસાર વગેરેના કર્તા દિગંબર નેમિચન્દ્રે તિલોચસારની ૨૧મી માથામાં કાખી બાળુથી જમણી બાળુ તરફ જવાની વિરલ યોજના પ્રમાણે નીચે મુજબ ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“વિધુ-ભિધિ-ભુમ-ભુવ-રવિ-ભુભ-ભિધિ-ભુયણુ-અલક્ષિ-ભિધિ-ખરાહથી ધમિ-તીસમગુણસહિયા”

અર્થાત એમણે આ શબ્દાંક દ્વારા ૧૯૭, ૯૧૨, ૦૯૨, ૯૯૯, ૬૯૦,૦૦૦,૦૦૦, ૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦૦૦૦,૦૦૦ સંખ્યા દર્શાવી છે. અહીં 'ખર'થી છતી સંખ્યા દર્શાવાઈ છે. પિંગલ-છન્દાસૂત્રમાં 'સુવદના' છન્દની યતિ દર્શાવતાં 'છ' માટે 'ખર' શબ્દ વપરાયો છે.

ગુજરાતી કૃતિમાં શબ્દાંક—જસસોમના સિધ્ધ જયસોમે બાર લાવનાની સંજ્ઞાયમાં એ કૃતિનો રચના-સમય 'જોશન-નભ-ગુણુ' દર્શાવ્યો છે. આ એમણે વિરલ પદ્ધતિનો આશ્રય લીધો છે. યશોવિજયગણિએ 'નિશ્ચયવ્યવહારગર્ભિત શાંતિજિનસ્તવન'માં તો પ્રચલિત પદ્ધતિ પ્રમાણે યુમ-ભુવન-સંયમ દ્વારા ૧૭૩૪નો રચનાસમય જણાવ્યો છે.

અન્યામ માટે શબ્દાંક—આચારદિનકરનું પરિચાણુ યાને અન્યામ ૧૫૦૦૦ શ્લોક પૂરતું છે એ વાત 'બ્યોમ-બ્યોમાક્ષેપુ-ચન્દ્ર' દ્વારા દર્શાવાઈ છે.

૧ being Dhanes'vara Sūri and not Jinabhadra Gani Ksamā s'ramana who has however expressed numbers by their names in Prakrit) એવા પાઠમાંનો થોડોક ભાગ પ્રસ્તાવનામાં છૂટી ગયો છે.

તથાની સંખ્યા માટે શબ્દક—ગરુડાચાર ઉપર વિનયવિમલગણિએ સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ રચી છે. આ વૃત્તિના અંતમાં એમણે ગુરુપર્વકમવર્ણનાધિકાર આપ્યો છે. એના છપ્પનમાં પદમાં એમણે છઠ્ઠી સંખ્યા 'નવેશ્વેષ્વણ'થી રર૯ની દર્શાવી છે.

પ્રકીર્ણક નોંધ—કદપલતામાં સમયસુન્દરગણિએ વીરનું તીથં ખ-ખ-ખાખખ-નેત્ર વિવધી છે એમ કહ્યું છે.

પદ્ધતિ—અંકસૂચક શબ્દો જમણી બાજુથી ડાબી બાજુ તરફ લખી સંખ્યા સૂચવવાની પદ્ધતિ વિશેષતઃ વ્યાપક છે અને એથી તો “અઙ્કાર્તા વામતો ગતિ.” જેવો નિયમ પ્રાસિક્ષિમાં આવ્યો છે. અહીં પ્રશ્ન એ બે છે કે આથી વિપરીત પદ્ધતિ કેમ ન યોગ્ય છે? આ સંબંધમાં હતા અને સિધ્ધે એવું સૂચન ક્યું છે કે જે છંદ પસંદ કરાયો હોય તેને અનુરૂપ શબ્દકની યોજના હોવી ઘટે. સૌથી પ્રથમ જે સંખ્યા સૂચવવાની હતી તે આંકડામાં લખાતી. ત્યાર બાદ યોગ્ય શબ્દની પસંદગીનો પ્રારંભ એકમના અંકને લઈને થતો, ત્યાર બાદ ડાબી બાજુ ઉપરના દરેક ઇત્યાદિના અંક ઉપર લક્ષ્ય અપાતું જે કે ઉપયુક્ત પદ્ધતિ જ વ્યાપક છે, છતાં એથી વિપરીત પદ્ધતિ પણ જોવાય છે. પદાવશ્યકસૂત્રની અનુબંધનવિધિ અને ટખ્ખા પૂર્વકની એક હાથપોથીમાં એનો લેખન-કાલ ‘સંજમ-સર-રસ’ દ્વારા દર્શાવાયો છે. અહીં ૧૭૫૬નો નિર્દેશ છે, નહિ કે ૧૫૭૧નો.

વિનયવિજયે પદ્ધતિસંસ્કારપ ઉપર સુખોદિકા રચી છે. એની એક હાથપોથીમાં એના રચના-સમય તરીકે રસ-શશિ-રસ-નિધિ એવો ઉલ્લેખ છે. આથી ૧૬૬૬ એમ સમજવાતું છે એટલે કે આ શબ્દકના બે ભાગ કરી, ‘રસ-શશિ’થી ૧૬ અને ‘રસ-નિધિ’થી ૮૬ એમ અર્થ કરવાથી આ સંખ્યા ઉપજતી શકાય.

ફેટલીક વાર દરેક અંક સાટે શબ્દ ન યોજતાં અંકવાચક શબ્દ જોડીને પણ શબ્દક રજૂ કરાયેલા જોવાય છે. એના ઉદાહરણો આ લેખમાંથી મળી રહે છે એટલે હું બીજા આપતો નથી.

સાંકેતિક શબ્દકોની પસંદગી—શબ્દકમાં જે શબ્દ જોવાય છે તે સાંકેતિક શબ્દ મનુષ્યનાં અંમ, ગ્રહ, નક્ષત્ર ઇત્યાદિ સંસારના અનેક નિશ્ચિત પદાર્થોની સંખ્યાને લક્ષીને યોજાયા છે.

શબ્દકોની સૂચિ—ભારતીય પ્રાચીન લિપિમાલા (પૃ. ૧૨૦)માં, ગણિત-તિલકના મારા ત્રીજા પરિશિષ્ટમાં અને History of Hindu mathematics (ભા. ૧, પૃ. ૫૪-૫૭)માં શબ્દકોની વિસ્તૃત સૂચિ છે. આ ઉપરાંત એક નાનકડી સૂચિ મેં “જૈન હસ્તલિખિત પ્રતિઓનું વર્ણનાત્મક સૂચિપત્ર” નામના પુસ્તકના પાંચમા ભાગમાં આપી છે, પણ એ અત્યારે તો અપ્રસિદ્ધ છે. સંપૂર્ણ સૂચિ અપાય તેમ નથી, કેમકે ચન્દ્ર જેવા શબ્દના ઉપલબ્ધ પર્વાંશો ઉપરાંત એના નવા પર્વાંશો ચોછ શકાય તેમ છે, છતાં ૧,૨ ઇત્યાદિ અંક સૂચવનાર બિન્ન બિન્ન અર્થવાળા શબ્દો આપવા હોય તો તેમ બની શકે તેમ છે. અને આ દિશામાં મેં અશ્વિત્તિવંકનું ત્રીજું પરિશિષ્ટ તૈયાર કરતી વેળા પ્રયાસ કર્યો છે. એટલે આ લેખમાં એ સૂચિ આપતો નથી.

એક જ સંખ્યા અનેક રીતે દર્શાવી શકાય તેમ છે, કેમકે પ્રત્યેક અંક સૂચવવા માટે એક કરતાં વધારે શબ્દો છે. હા. ત. ઉપયુક્ત સૂચિપત્રગત ૨૪૦, ૩૮૨ ને ૫૦૯

કર્મકવાળી કૃતિઓમાં ૧૨૮૫ની સંખ્યા 'વિશિષ્ટ-વસ્તુ-કૌમુદીકાંત', 'શર-કર-તરણિ' અને 'બાણ-નાગેન્દ્ર-દ્વિ-ચન્દ્ર' એમ ત્રણ રીતે દર્શાવાઈ છે.

આન્તિજનક શબ્દાંક—કેટલીક વાર એક જ શબ્દના બે અર્થ થાય છે. જેમકે 'યુગ' એટલે બે અથવા ચાર અને 'અધિ' એટલે ચાર અથવા સાત. આવા શબ્દો નહે અનેલા શબ્દાંકથી શું સમજવું તેનો નિષ્કર્ષ નિરપેક્ષ રીતે ન કરી શકે, પણ એ શબ્દાંક કોણે વાપર્યો છે ઇત્યાદિ હકીકતને લક્ષ્યમાં લઈ એનો ઉલ્લેખ પ્રાયઃ થઈ શકે.

આ પ્રમાણે આ લેખ અહીં પૂરો થાય છે. એટલે એ તૈયાર કરતી વેળા જે સોળ પ્રશ્નો મને રહ્યાં છે તેની હું નોંધ લઉં છું અને એના સપ્રમાણ ઉત્તર આપવા તજ્જનોને વિનવું છું:—

(૧) જેમ કઈ થી નવ ઇત્યાદિ અક્ષરાંકની યોજનાને 'અક્ષરપદ્ધતી' કહે છે તેમ શબ્દાંકની યોજના માટે કોઈ ખાસ નામ છે? જે ન જ હોય તો 'શબ્દ પદ્ધતી' જેવું નામ યોજાય તો કેમ?

(૨) શબ્દાંકની યોજના સૌથી પ્રથમ ક્યા દેશમાં ઉદ્ભવી? ભારતવર્ષ જ આ બાબતમાં પહેલ કરી છે?

(૩) પુલ્લિન્ગસિદ્ધાંત કોઈ સ્થળેથી મળે છે?

(૪) કોઈ બૌદ્ધ કૃતિ કે શિલાલેખાદિમાં 'શબ્દાંક'ની યોજના બોવાય છે ખરી અને હોય તો શેમાં?

(૫) કોઈ જૈન શિલાલેખાદિમાં 'શબ્દાંક' વપરાયો છે ખરો?

(૬) કોઈ પાઈય શિલાલેખમાં શબ્દાંક દ્વારા સંખ્યા દર્શાવાઈ છે? અને હોય તો એવો પ્રાચીનમાં પ્રાચીન શિલાલેખ કયો છે?

(૭) ઇ. સ. ૯૪૩ કરતાં કોઈ પ્રાચીન ભારતવર્ષીય શિલાલેખમાં શબ્દાંકની યોજના છે?

(૮) સૌથી પ્રથમ કઈ જૈન સંસ્કૃત કૃતિમાં શબ્દાંક વપરાયો છે?

(૯) મુરસુંદરીચરિત્ર અને તિલોચસાર કરતાં પ્રાચીન એવી કઈ કઈ પાઈય જૈન કૃતિમાં શબ્દાંક છે?

(૧૦) કોઈ ધાતુ કે પાષાણની પ્રતિમાના લેખમાં શબ્દાંક છે અને હોય તો ક્યાં?

(૧૧) શબ્દાંક માટે જમણી બાજુથી ડાબી બાજુ તરફ જવાનું કેમ મોટે ભાગે પસંદ કરાયું છે?

(૧૨) ઉપર્યુક્ત પદ્ધતિ અને એથો વિપરીત પદ્ધતિ એ બેમાં વધારે પ્રાચીન કઈ?

(૧૩) અજૈને રચેલી કઈ ગુજરાતી કૃતિમાં શબ્દાંકની યોજના છે? આવી કૃતિ કેટલી પ્રાચીન છે?

(૧૪) જૈન ગુજરાતી કૃતિઓમાં શબ્દાંકની યોજનાવાળી પહેલી કૃતિ કઈ છે?

(૧૫) મરાઠી, બંગાળી, હિન્દી, અરબી, ફારસી વગેરે ભાષામાં ગૂંથાયેલી કઈ કૃતિ પ્રાચીનતમ છે કે જેમાં શબ્દાંકને સ્થાન અપાયું હોય?

(૧૬) ડૉ. દત્તે બંગાળીમાં શબ્દાંકાદિ પરત્વે જે લેખો લખ્યાની નોંધ મેં ગણિત-તિલકની મારી પ્રસ્તાવના (પૃ. ૨૨)માં લીધી છે તે લેખોનું ગુજરાતી ભાષાંતર કે એનો સારાંશ કોઈએ તૃણ કરેલ છે? અને હોય તો એ શેમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે?

ગાંધીપુરા, સુરત, તા. ૧૪-૧૦-૪૮

श्रीतपागच्छपट्टावली

(कुतुबपरा शाखा)

सं.-पूज्य मुनिमहाराज श्रीज्ञानविजयजी (त्रिपुटी)

अस्य तपागच्छस्य षड् नामानि ॥ तत्र प्रथमं-श्रीवीरात् ९ गुरून् यावत् निर्ग्रेथा इति, द्वितीयं-सुस्थितादि ६ सूरीन् यावत् कोटिकगणः, च तृतीयं चंद्रगच्छ इति चंद्रसूरिः, चतुर्थं-वनवाससेवनात् आरण्यकाः, पंचमं-वडगच्छ इति, षष्ठं-तपा इति ॥ सप्तमं-लघुशाला इति । बृहद्गच्छ इत्येके ॥

१ श्रीवर्द्धमानस्वामि

१३ तच्छिष्यः श्रीसीहगिरि

२ श्रीतत्पट्टे श्रीसुधर्मस्वामि

१४ तच्छिष्यः श्री वयरस्वामि

श्रीवीरनिर्वाणात् २० वर्षैः निर्वाणं

टि० श्री वीरात् ४७४ विक्रमादित्य राज्यं, श्रीजिनशासन प्रभावक सिद्ध-
सेनदिवाकरश्च ॥

३ तत्प० श्री जंबूस्वामि

टि० मणपरमोहि १० व्यवच्छेदः । १६

गृहे, २० व्रते, ४४ केवल, सर्वायुः ८० ॥

१५ तच्छिष्यः श्रीवज्रसेन

४ तत्प० श्रीप्रभवस्वामि

१६ तच्छिष्यः श्रीचन्द्रसूरि

टि० २० गृहे, ४४ व्रत, ११ युग-

प्र०, सर्वायुः ८५ ॥

१७ तत्प० श्रीसामंतभद्र

५ तत्प० श्रीशिष्यंभव

१८ तत्प० श्रीदेवसूरिः

टि० गृहे २८, व्रत ११, युगप्र०

टि० वृद्धो देवसूरिरिति ख्यातः,
श्रीवीरात् ६९५ ॥

२३, सर्वायुः ६२,

६ तत्प० श्रीयशोभद्रसूरि

१९ तत्प० श्रीप्रद्योतनसूरि

टि० श्रीवीर नि० १४८ निर्वाणं ॥ (?)

२० तत्प० श्रीमानदेवसूरि

७ तच्छिष्यौ श्रीसंभूतिविजय-भद्रबाहू

२१ तत्प० श्रीमानतुंगसूरि

टि० भक्तामर-भयहरादिस्तववृत्तिकृत

८ श्रीसंभूति० शिष्य-श्रीस्थूलभद्र

टि० श्रीवीर नि० २२५ निर्वाणं ॥ (?)

२२ तत्प० श्रीवीरसूरि

९ तच्छिष्यौ श्रीमहागिरि-सुहस्ती

टि० त्रिखंडभोक्तृसंप्रतिप्रतिबोधकृत

२३ तत्प० श्रीजयदेवसूरि

१० श्रीसुहस्तिशिष्यौ

सुस्थित-सुप्रतिबद्धौ

२४ तत्प० श्रीदेवानन्दसूरि

२५ तत्प० श्रीविक्रमसूरि

टि० श्रीवीरनिर्वाणं ९९३ श्रीकालिकाचार्यः

११ तच्छिष्यः श्रीइंद्रदिन

पंचमीपर्युषणापर्व चतुर्थ्यामानैषीत् ।

१२ तच्छिष्यः श्रीदिनसूरिः

२६ तत्प० श्रीनरसिंहसूरि

- २७ तत्प० श्रीसमुद्रसूरि
टि० क्षिपनकैः सह वादं विधाय
सकलसंघसमुदायसमक्षं वादे तान्
पराजित्य नागदाह्य तीर्थं वालितवान्॥
- २८ तत्प० श्रीमानदेवसूरि
टि० महाप्रभावत्वादस्य प्रसन्नावा
सूरिमन्त्रं ददौ ॥
- २९ तत्प० श्रीविबुधप्रभसूरि
- ३० तत्प० श्रीजयानन्दसूरि
- ३१ तत्प० श्रीरविप्रभसूरि
टि० नड्डुलपुरे श्रीनेमिप्रासादप्रतिष्ठाकृत
- ३२ तत्प० श्रीयशोदेवसूरि
- ३३ तत्प० श्रीप्रद्युम्नसूरि
- ३४ तत्प० श्री....
- ३५ तत्प० श्रीमानदेवसूरि
टि० यस्यौषधानिकेति लोके ख्यातिरभूत्
- ३६ तत्प० श्रीविमलचन्द्रसूरि
- ३७ तत्प० श्रीउद्योतनसूरि
टि० श्रीवीरनि० १३०० श्रीवृष्णभट्ट-
सूरयः श्रीजिनशासनप्रभावनाकृदाम
राजा च ॥
- ३८ तत्प० श्रीसर्वदेवसूरि
- ३९ तत्प० श्रीदेवसूरि
- ४० तत्प० श्रीसर्वदेवसूरि
- ४१ तत्प० श्रीसोमप्रभसूरि (?) शतार्थी
(श्रीयशोभद्रसूरि-श्रीनेमिचन्द्रसूरि)
- ४२ तत्प० श्रीमुनिचन्द्रसूरि
टि० श्रीविरात् १५५९ पूर्णिमापक्षो-
त्पत्तिः ॥
- ४३ तत्प० श्रीअजितसिंहसूरि
- ४४ तत्प० श्रीविजयसेनसूरि
- ४५ तत्प० श्रीमणिरत्नसूरि
- ४६ तत्प० श्रीजगच्चन्द्रसूरि
टि० १२ वर्षाऽऽचाम्लोप्रतपस्करणात्
कांजिकादपरपानीयनियमाच्च गच्छस्य
तपागच्छेति नाम ॥
- ४७ तत्प० श्रीदेवेन्द्रसूरि
- ४८ तत्प० श्रीधर्मघोषसूरि
- ४९ तत्प० श्रीसोमप्रभसूरि
- ५० तत्प० श्रीसोमतिलकसूरि
टि० श्रीवीरात् १८९४ वि० १४२४
स्वर्गगमनं ॥
- ५१ तत्प० श्रीदेवसुन्दरसूरि
- ५२ तत्प० श्रीसोमसुन्दरसूरि
टि० वि० १४३० जन्म, १४३७
दीक्षा, १४४७ (५०) वाचकपदं,
१४५७ सूरि, १४९९ स्वर्गगमः ॥
- ५३ तत्प० श्रीमुनिसुन्दरसूरि
श्रीजयचन्द्रसूरि
टि० दक्षिणदेशराज्ञा कृष्णशारदेति
त्रिरुदं दत्तं
- ५४ तत्प० श्रीरत्नशेखरसूरि
श्रीउदयनंदिसूरि
- ५५ तत्प० श्रीसुरसुन्दरसूरि
श्रीलक्ष्मीसागरसूरि
- ५६ तत्प० श्रीसोमजय (जश) सूरि
- ५७ तत्प० श्रीइन्दनंदिसूरि

૫૮ તત્પ૦ શ્રીસોભાગ્યનંદિસૂરિ

૬૦ તત્પ૦ શ્રીદ્વંદ્રનંદિસૂરિ

અનુવૃત્તિ—(દ્વિતીયલેખકેન લિખિતા)

૬૧ તત્પ૦ સંયમસાગરસૂરિ

૫૯ તત્પ૦ શ્રીહંસસંયમસૂરિ

૬૨ તત્પ૦ હંસવિમલસૂરિ

નેધિ—તપામ્બુની મિત્ર ગિત્ર શાખાઓની પદાવલીઓ મળે છે. પણ ખાસ કરીને કુતુમ્બપરા મ્બુની પદાવલી મળતી નથી. તેની એક નકલ શ્રીચારિત્રવિજયજી જૈન જ્ઞાન-સંદર્ભમાં છે તેના આધારે આ છપાવેલ છે, કુતુમ્બપરા મ્બુનું ખીજું નામ કુત્તપ્રભ પણ મળે છે. તેમાંથી નિમમનમ્બ નીકળ્યો છે.

ગુરુશિખરની પગથી પર

લેખક—શ્રીચુત મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી

(ગતાંકથી ચાલુ)

ભાઈ સુમતિચંદ, રોજ કરતાં આજ કંઈક વહેલા ચઢ્યા છે. હા, ગુરુદેવ ! ગ્રાતઃ કાળમાં વહેલી સવારે કુદરતના રમણીય આંખણા સમા આ પાર્વતીય પ્રદેશ પર પગલાં મરવામાં જે આનંદ આવે છે એ અચર્યનીય છે.

તીર્થધિરાજ શ્રી. શત્રુજયનો પ્રત્યેક પ્રદેશ પવિત્ર વાતાવરણ સહજ સર્જાવે છે અને એમાં પથુ આ ટેકરી પર પ્રવર્તી રહેલી એકાંત નિવૃત્તિએ સંખ્યામંદ આત્માઓને નવ પ્રેરણાનાં નીર પાયાં છે, હજારોના કર્માણુપંથ ઉગળ્યા છે.

પૂજ્યશ્રી ! આવા અનુપમ સ્થળમાં વધુ નહીં તો બે ઘડી જેટલો સમય તીર્થંકર ભગવંતના પ્રવચનની વિચારણામાં ગાતીત ચાય તો મારી નજરે ગતાનુમતિક કરણી કરતાં આત્માની ઉન્નતિમાં એ વધુ ફળદાયો નીવડે.

શાધુ-સંતોનો ધર્મ જિજ્ઞાસુ આત્માની જ્ઞાનતૃપ્તિ છીપાવવાનો છે. મધ્ય કાલની વાતના અનુસંધાનમાં સૌ પ્રથમ ચાલુ અવસ્થિતીકાળમાં જે નામીયા અભંગ્યો થયા છે તેમની ટૂંક હકીકત રજુ કરું.

અભંગ્ય જીવ કારક મહં જેવા છે. ગમે તેટલો તાપ આપો છતાં જેમ મનિકું મહં ચઢે નહીં તેમ મમે તેટલો ઉપદેશ આપો, ધર્મ સંલળાવો, નીતિની વાત કહો છતાં આ જાતના વિલક્ષણ જીવોમાં સંસારથી છૂટવાના-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના-પરિણામ ઉદ્ભવતા જ નથી. સ્વભાવની વિચિત્રતા એ જ છે કે એ જીવને ધર્મનું સાચું જ્ઞાન થતું જ નથી. એની સંખ્યા આઠની છે.

૧ સંગમદેવ—ભગવંત મહાવીરદેવને એક રાત્રિમાં અતિભયંકર એવા વીસ ઉપસર્ગો કરનાર દેવ.

૨ કાલસૌકરિક કસાઇ—રાજગૃહી નગરીમાં શ્રેષ્ઠિક ભૂપાળના રાજ્યકાળે પ્રતિદિન પાંચસો પાકાનો વધ કરનાર પામર મનવ.

૩ કપિલા દાસો—ઉપરોક્ત સ્થળ અને સમયમાં આ નારી મહારાજના મહાલયમાં નોકરી કરતી હતી. છતાં, અરે ખુદ રાજવીએ દાન દેવાની છૂટ આપ્યા છતાં, એને દાનના પરિણામ થતાં જ નહીં. શ્રેષ્ઠિક ભૂરે એક વાર ફરજ પાડી ત્યારે દાન દેવું પડ્યું છતાં એ વેળાએ કહેતી કે હું દાન નથી આપતી પણ શ્રેષ્ઠિક રાજનો આદરો દાન દે છે.

૪ અંગારમર્દક આચાર્ય—આ સૂરજ પણ ચરમ તીર્થપતિના શાસનમાં થયેલ છે. પાંચસો શિષ્યોનો પરિવાર હતો. એ શિષ્યોને ધર્મ-વારિના મિત્રનું કરવાર હતો છતાં પોતે કારાધાકાર રહ્યા હતા. ‘પરોપકારે પ કિતવમ’ જેવું આચરણ. અંતરમાં ક્યાંતો છાંટો ન મળે ! શ્રાવકોએ પરીક્ષા અર્થે ગુરુતપણે પાયરેલા રથ ડિલમૂમિના કાલસા ચાંપતાં તેઓ બોલી ઊઠેલા કે—‘અહા ! વીરના છવો કવા ચમચમ બોલે છે ? આમ પોત પ્રકરણ પછી જ એ ઉદ્ધડા પડ્યા. શિષ્યો છોડી ગયા.

૫ પાલકમંત્રી—પોતાના વૈરનો બહલો લેવાના નિશ્ચયથી પાંચસો સાધુઓને ઘણીમાં પીઝી નાંખનાર અધમ માનવી.

૬ પાલક—શ્રીકૃષ્ણ વામુદેવનો પુત્ર, ભોમવિક્રાસમાં રત. જ્ઞાન વગરની દ્રવ્ય ક્રિયામાં રાત્નનાર

૭ ગાદામાહિલ—આ આચાર્ય તે જ છે કે જે સાતમા નિર્ણય તરીકે ઓળખાય છે. એ સંબંધી પૂર્વ કહેવાયું છે.

૮ વિજયરત્નસાધુ—ત્રેણિકની ગાદીએ આવનાર રાજવી ઉદાયીને પૌષધામારમાં સાધુના વેશે કપટ કરી મારનાર સાધુ શિષ્યના આવા કરપીણ કૃત્યથી ખુદ ગુરુને આપઘાત કરવો પડ્યો !

આવા હલકા પરિણામધારી છવો નિમ્ન વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા શક્તિશાળી અનતા નથી; ત્યાં એમના કપાળમાં મુક્તિનો યોગ ક્યાંથી સંભવે ?

૧ સુપાત્ર દાનનો યોગ, ૨ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ, ૩ સમાધિમરણ, ૪ ઈંદ્રપદવી, ૫ ચક્રવર્તીપદ, ૬ અનુતાર વિમાનમાં વાસ, ૭ લોકાંતિક દેવપણું, ૮ શલાકાપુરુષપણું, ૯ નારદપણું, ૧૦ ત્રાયશ્ચિંશતદેવપણું, ૧૧ ચૌદપૂર્વીપણું, ૧૨ કેવલી પાસે દીક્ષા, ૧૩-૪ શાસનમાં યક્ષ-યક્ષણી થવાપણું.

ધર્મના અર્થાં આત્માઓએ આ સર્વ સ્વરૂપ અવધારી લઈ મિથ્યાત્વ દશા વળંરી, અને પોતાની જાતને ઉપરોક્ત નિહવો વા અભવ્યોના સરખા આચરણમાં ગમડી પડતી અટકાવવી એ આ ઉદ્દેશનું તાત્પર્ય છે.

આત્મકારોનું ક્યંત છે કે જેમ જેમ કર્મોનો ક્ષયોપશ્ચય થતો રહે છે તેમ તેમ આત્માની શક્તિનો આરિભાવ યાને પ્રદાશ વધતો જાય છે. એ કારણે ઉદયશીલ રહેવાની અમ્ભય છે. ‘ઉદયમેન કાર્યાણિ સદ્વચનિત’ અર્થાત ‘પુરુષાર્થથી જ કાર્ય સિદ્ધિ થાય છે’ એ ટંકશાળી વચન છે. એ સંબંધમાં ‘અપ્રાપ્તિ અષ્ટક’ સમજવા જેવું છે.

અપ્રાપ્તિ એ પ્રકારે છે—(૧) સત્ વસ્તુની, (૨) અસત્ વસ્તુની.

સત્ વસ્તુની અપ્રાપ્તિના આઠ પ્રકાર આ પ્રમાણે મળ્યા છે

૧. અતિ દૂર રહેલી વસ્તુ. એ પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-શાળ-ભાવ રૂપ ચાર રીતે.

(૧) દ્રવ્ય યાને સ્વભાવથી, આકાશ છવ વગેરે; ભૂત, પિશાચ વ.

(૨) ક્ષેત્ર યાને દેશ ચક્રી, બહારગામ અથવા સ્વજન વ. મેરૂ આદિ પર્વત.

(૩) કાળથી મૃત્યુ પામેલ સમા સંબંધી કિંવા વ્યક્તિ.

(૪) ભાવથી અરૂપી પદાર્થો.

૨. અતિ નજીક રહેલી વસ્તુ—નેત્રનાં આંજવામાં આવેલું ઠાજળ.

૩. ઈંદ્રિયના ધ્રાત યવાથી ન જણા—અધાપાથી નદેખાય—અહેરાશથી ન સંજોગાય તે.

૪. મનની અસાવધતાથી ન સમજાય-મગજ ભ્રમિત દશામાં દિવા રોગી દશામાં.
 ૫. અતિ સૂક્ષ્મ વસ્તુ-મારીક-અતિ ઝીણા રજકણો.
 ૬. કોઈ વસ્તુ યાને પદાર્થના આવરણથી-દિવાલ કે ભીંતના આંતરાથી.
 ૭. એક વસ્તુનો ખીણ વસ્તુથી પરાલવ થયો હોય-અંધકારમાં રહેલ ઘટ.
 ૮. સમાન વસ્તુ સાથે મળી જવાથી-તત્ત્વના ઢગલામાં નાંખેલ તલથી બરેલ મુઠ્ઠો.
- અસત્ વસ્તુ એટલે વસ્તુનો અભાવ-અસ્તિત્વ જ નહીં, ત્યાં પછી પ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો જ નથી.

ઉપરના એ અષ્ટક માફક 'અંધ અષ્ટક' પણ જાણી લેવું, તે આ પ્રકારે.

૧. રાત્રિઅંધ. ૨. દિવસઅંધ. ૩. જન્મઅંધ. ૪. કામાંધ. ૫. ક્રોધાંધ. ૬. માનાંધ. ૭. માયાંધ. ૮. લોભાંધ. આ રોતથી અંધ થયેલા આત્માઓ યથાર્થપણે પદાર્થની પિછાન કરી શકતા નથી. વસ્તુતરતની વિચારણામાં આ જાતની પૂર્વગ્રહથી લેપાયલી દષ્ટિ કામ આવતી નથી.

આપ્ત પુરુષના વચનમાં દઢ શ્રદ્ધા રાખી આમળ વધવાથી જ જ્ઞાન-પિપાસા છીપે છે. સ્વબુદ્ધિએ પ્રત્યેક વસ્તુની ચકાસણી કરવાનો માર્ગ એક નિરાળી બામત છે અને ધરમૂળથી અમુક મંતવ્ય બાંધી વિચારણા કરવી એ નિરાળી ચીજ છે પહેલોમાં આત્મપ્રમતિ છે, અવકાશ છે, બ્યારે પાછલીમાં પ્રગતિ તો દૂર રહી પણ અધઃપતનની તો તત્ત્વ વાગે છે. આજે આટલું, વધુ આવતો કાલે. (ચાલુ)

દીયાણા, લોટાણા, નાંદીયા વગેરે તીર્થોની યાત્રા

લેખક:-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

(ગર્તાકથી ચાલુ)

નાંદીયા તીર્થ

આ તીર્થની શ્રીજીવિતસ્વામીજીની પ્રતિમા પ્રસિદ્ધ જ છે. આ સ્થાનની યાત્રાની અનુકુલતા છે. ઘણા યાત્રિકા અહીંની યાત્રાનો તો લાભ લે છે; માત્ર દીયાણાજી અને લોટાણાજીની યાત્રા મુશ્કેલ છે મેં આ તીર્થનું ટૂંક વર્ણન પહેલાં આપ્યું જ હતું. આ વખતે થોડા પ્રાચીન લેખો લીધા છે એટલે ટૂંક વર્ણન અને લીધેલા લેખો આપું છું.

નાંદીયા ગામનું પ્રાચીન નામ નંદીગ્રામ-નંદીવર્ધનપુર કહેવાય છે. આ પ્રાચીન તીર્થ જામથી ૧૧ કીલોમીટર દૂર પહાડની ટેકરીની નીચે આવેલું છે જાવન જિનાલયનું આ મંદિર છે. ભગવાન મહાવીર સ્વામીની અદ્ભુત રમ્ય મૂર્તિ મૂવનાવકજી તરીકે છે. જાણે સાક્ષાત્ વીર પ્રભુ ગિરાજમાન થયા હોય એટલા જ માપની એવી જ અદ્ભુત મૂર્તિ છે. દીયાણાજીમાં શ્રી વીર પ્રભુ યુવાન રૂપે લાગે છે તો અહીં વૃદ્ધ રૂપે લાગે છે. એવું ભવ્ય મંત્રીર દુષ્પારવિદ છે. અઢો દમ્ભર વર્ષ પહેલાંના પ્રાચીન શીલપત્રનાં દર્શન આપણને અહીં થાય છે. અજન્તાની ગુફા અને સારનાથની પ્રાચીન બૌદ્ધ મૂર્તિઓ જોઈ આપણા લેખક એમ કહે છે કે જૈન તીર્થ-કર દેવોની મૂર્તિઓ આવી વૈરાગ્યમય કેમ નથી? હું તે મહાનુભાવોને કહું છું કે અહીંની અદ્ભુત મૂર્તિનાં દર્શન કરો, તમારી ભાવના જરૂર ફલામૂત થશે.

મૂલ ગભારામાં આ એક જ પરિકર સહિતની અદ્ભુત મૂર્તિ છે. એનું સિંહાસન પરિકરના દેવો, કિન્નર મૂર્તિઓ, વગેરે વગેરે અત્યંત દર્શનીય છે. વિશાલ ધર્મચક્ર પણ મનોહર

છે. મંદિરમાં પેસતા પ્રથમ દરજા પાસેના ડાબા થાંભલામાં આ પ્રમાણે લેખ છે. લેખ પહેલાં જ “વિજયસેન” વંચાય છે. પછી લેખ છે.

“સંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે પોસ સુદિ ૩ રાઉડપુત સ્મીહ સુત રાકમળ શ્રેયોર્થ મોગેન સ્થંભો કારિતઃ”

આ સિવાય રંગમંડપના ચાંભલા ઉપર લેખો છે પરંતુ કેટલાકમાં તો ચાંભલા કરાવનારનાં નામ જ વંચાય છે, સંવત્ નથી વંચાતા.

રંગમંડપ પાસેના જમણી તરફના ચાંભલામાં સંવત્ છે. સંવત્ ૧૨૦૧ ભાદરવા સુદિ ૧૦ સોમદિને. ડાબા થાંભલા ઉપર લેખ છે, પણ એકલાં નામ છે, સંવત્ નથી. આમાંના કેટલાક ઉપર તો મારવાડી લિપીથી લખ્યું છે.

અ સિવાય પ્રદક્ષિણામાં કેટલીક દેરીઓ ઉપરપણુ લેખો વંચાયા છે જે આ પ્રમાણે છે.

જમણી બાજુની પ્રદક્ષિણામાં દેરીના મથાળે.

સંવત્ ૧૪૮૭ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૦ રવો
પછીની દેરીમાં

સં. ૧૪૯૩ ચૈત્ર સુદિ ૨ ચાહડ માર્યા કુરો પુત્ર કર્માળ × × × કરાપીતં
એની પછીની દેરીમાં

સં. ૧૪૨૯ (૩૯) વર્ષે માઘ સુ. ૭ ગુરો × × પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિય સિહર માર્યા ×
ચક્રેશ્વરસૂરિ × × × × શ્રી શ્રી સોમ × ×

એક દેરી ઉપર

સંવત્ ૧૫૨૧ વર્ષે માદ્રપદ સુદિ પહેલે દિને (પ્રતિપદિને) નાંદીયાપુરવાસ્તવ્ય પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિય વ્ય. દુલહા માર્યા દુલી પુત્ર વ્ય. જૂઠાકેન માર્યા જસમાદે આતુ વ્ય. મઝવાજ્ઞાલા-વરજાંગણેતાદિકુટુમ્બયુતેન સ્વશ્રેયસે મહાવીરપ્રાસાદે દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

આજ સંવત્ને બીજો પણ લેખ છે.

સંવત્ ૧૫૨૧ વર્ષે માદ્રપદ સુદિ ૫ રવો દિને નાંદીયાપુરવાસ્તવ્ય પ્રાગ્વાટજ્ઞાતિય વ. દુલહા (દુલહા) માર્યા હલી(દુલી) પુત્ર શ્રે. જુઠાકેન માર્યાકુરમાદે × × ×

× × × કુટુમ્બયુતેન શ્રેયોર્થ × × શ્રીમહાવીરપ્રાસાદે દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

આ સિવાય બીજા પણ ઘણા લેખો હતા, પરંતુ અત્યારે જીર્ણોદ્ધાર ચાલે છે તેમાં ઘણા ફટાઈ મયા છે—દાખી દીધા છે. દેરીઓ ઉપરના લેખો ઉપર પણ પલાસ્તર થઈ ગયું છે, વળી એ ખોદીને કેટલાક લેખો દેખાય તેમ રાખ્યા છે.

મંદિરજી ઊતરતાં પચમીયાના પાછલા આગમાં જમણી તરફ આ પ્રમાણે લેખ છે.

સંવત્ ૧૧૩૦(૨૦) વૈશાખ સુદિ ૧૩ નંદિયળકચૈત્યદ્વારે વાપી હિમ્ની પિતા સિવંગણે.

૧૧૩૦માં મંદિર પાસે વાવ કરાવ્યાનો આ લેખ છે. આ વાવ અત્યારે પણ છે.

આ મંદિરમાં અત્યારે લગભગ ૬૮ મૂર્તિઓ છે. યક્ષ-યક્ષિણી જુદાં છે.

મૂલ ગણારામાં તો એક મૂલનાયકજી ભગવાન છે. ગૂઢમંડપમાં ૪ મૂર્તિઓ છે.

રંગમંડપમાં બે ગોખલામાં બે મૂર્તિઓ છે અને બીજા બે ગોખલામાં બે ભગવાન બેસવાના છે.

જીર્ણોદ્ધાર ચાલુ હોવાથી દરેક દેરીઓની મૂર્તિઓ વચલા રંગમંડપમાં ગિરાજમાન છે.

મંદિર પાસે જ ડાંગા હાથ તરફની ટેકરી ઉપર ચંડકૌશિક નાગ વીરપરમામાને ડસે છે તેના દરબની દેરી છે. મામમાં ઉપાત્રય પ.સે શાંતિનાયજનું મંદિર છે. 'ધાતુમૂર્ત' ઉપર લેખો છે. જેમાં ૧૫૨૧, ૧૫૨૮ અને ૧૫૨૯ ના સંવતો છે. પ્રતિષ્ઠાપક તપામજીય આચાર્યવર્ય શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ છે.

નાંદીયાથી સંઘ વિખરાઈ ગયો અને અમે બામણવાડી આવ્યા.

બામણવાડી તીર્થ

નાંદીયાથી બામણવાડી ચાર માઇલ દૂર છે. રસ્તો સારો છે. વચમાં બે માઇલ ઉપર શ્રીઅગ્નિકાદેવીની દેરી આવે છે. બામણવાડીથી ચીધી સડક મહી આવે છે. થોળીરાજ શ્રીવિજયશાંતસૂરિના ઉપદેશથી સડક વગેરે બન્યા છે.

બામણવાડી પણ પ્રાચીન તીર્થસ્થાન છે. 'જૈન સત્ય પ્રકાશ'ના પહેલાંના અંકમાં હું આ તીર્થસ્થાનનો પરિચય આપી ગયો છું. એટલે અહીં વધુ નથી લખતો. એક ધાતુ પ્રતિમા ઉપર સં. ૧૪૮૨નો લેખ છે, જેમાં આટલું વંચાય છે.

સંવત્ ૧૪૮૨ સિરીચંદ્રપદે શ્રીરત્નપ્રભસૂરિમિ :

આ સિવાય દેરીઓમાં કેટલાક લેખો બહુ જ સ્પષ્ટ સાફ વંચાય છે, જેમાં ૧૫૧૯ અને ૧૫૨૧ના લેખો છે. અને પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્ય શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ અને તેમના શિષ્યો છે. એમાંના બે લેખો આપું છું, બાકીનામાં નામ માત્ર તિથિ વગેરેનો ફેર છે.

(૧) સં. ૧૫૧૯ વર્ષે માગ શુદ્ધ ૫ વીરવાડકત્રાસો પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય x x સા યસ

(૨) માર્યા x લખ્મી પુત્ર વા. ગદા માર્યા દેવલદે પુત્ર વા. દેવાકેન માર્યા કોન્હ x

પુત્ર વા x વરઆદિકુટુમ્બયુતેન શ્રીબ્રાહ્મણવાડમહાસ્થાને દેવકુલિકા કારિતા ખીજે એક ૧૫૧૯નો લેખ છે તેમાં વીરપ્રાસાદે દેવકુલિકા કારાપિતા લખ્યું છે ૧૫૨૧નો લેખ આ પ્રમાણે છે.

સં. ૧૫૨૧ વર્ષે માદ્ર શુદ્ધ ૧૩ પ્રાં લાજવાસિ વ્ય. સોમા વ્ય. માંડળ વ્ય. હેમ. રાજ વ્ય. વિલાકેન પુત્ર પાવા વ્યં સલલાદિ કુટુમ્બયુતેન વડપ્રાસાદઃ કા. પ્રં મં શ્રીલક્ષ્મી-સાગરસૂરિ શ્રીસોમદેવસૂરિમિ:

દેરી નંબર ૭-૯-૧૦ વગેરેમાં ૧૫૧૯ના લેખો છે. તેમજ દેરી નંબર ૨૪, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૩૧માં પણ ૧૫૧૯ના લેખો છે. તે સિવાયની બીજી દેરીઓમાં લેખો ઘસારા, ઢંકાઈ, દબાઈ ગયા છે. સમયાભાવથી ઉપરના લેખોના સંવત્ તિથિ માત્ર નોંધી લીધા હતાં. દેરી બનાવનારનાં નામ ફેર છે અને પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે આ. શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ છે.

આ સ્થાન સોળમી સદીમાં તીર્થસ્થાન તરીકે આ પ્રદેશમાં ખૂબ પ્રસિદ્ધ હતું. આજુ-બાજુની દેરીઓ કટાવનાર ઘણા મહાનુભાવો વીરવડાના છે. ખીજા લાજ વગેરેના છે. વીરવાડા અત્યારે પણ છે અને બામણવાડીથી ૧ માઇલ દૂર છે. આવન બિનાલયનું બજાર, પ્રાચીન મંદિર છે. અને ગામ બહાર ટેકરીની નીચે પણ સુંદર મંદિર છે. અહીંના જોતોને ત્યાંના બગીચાના ત્રાસના કારણે વીરવાડા છોટું પડ્યું છે. થોડાં ઘર રહ્યાં છે, અને થોડાં પાછાં પણ આવ્યાં છે.

આ વીરવાડા મામ બામણવાડી તીર્થને અર્પણ થયેલું છે. એનો વહીવટ અને

વ્યવસ્થા આમણવાડછતા જૈન કારખ ના (પેઠી) તરફથી થાય છે. અઘ વધિ એની ઉપજ વગેરેની વ્યવસ્થા આમણવાડછ તીર્થ કમિટી સંભાળે છે. આમણવાડછ તીર્થસ્થા ની પેઠી દ્વારા મીરપુર, સીવરા, માવતુ વગેરેનાં મંદિરોની વ્યવસ્થા પણ થયા કરે છે. આમણવાડછથી લગભગ સવાભેથી અહીં માઈલ દૂર ઝાડોલી છે.

ઝાડોલી

આમણવાડાથી પોંડવાડા જતાં વચ્ચે ઝાડોલી આવે છે, અને સીરાહીયા પોંડવાડા અને આણુરોડ જતી સડકથી માત્ર પાંચ જ મીનીટ દૂર દક્ષિણ તરફ આ મામ આવેલું છે. અહીં શ્રાવણનાં લગભગ ૫૦ ઘર છે. આવન જિનાલપતુ સુંદર જિનમંદિર છે. આ મંદિર આવન જિનાલપતુ કહેવાય છે, પરંતુ દેરીઓ ૪૪ છે. અધી દેરીઓ ખાત્રી છે. પ્રદક્ષિણાને ડાબા ભાગ તરફ ભેંચે છે. આ ભેંચરામાંથી નીકળેલાં પરિકરો અને ખંડિત મૂર્તિઓમાં લેખો છે જે નીચે પ્રમાણે છે—

૧—પરિકરની આઠી ઉપરનો લેખ—

॥ સંવત્ ૧૧૪૫ જ્યેષ્ઠ વદિ દ્વિતીયાયાં પ્રાગ્વાટવંસ્ય વરદક સદગુણ પુત્રેણ યક્ષદેવેન આચજિનેશપ્રતિમા ચક્રે શિવસન્નલાસ્ય મંગલં મઢા (દા) શ્રી.

૨—પરિકરની અધીં ગાદીમાં લેખ છે.

૯ ॥ સંવત્ ૧૨૩૬ ફાગુણ વદિ ૪ ગુરૌ શ્રીરિષમનાથવિંબં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીદેવમદ્રસૂરિભિઃ (૨) જ્ઞાદવલીવાસ્તવ્ય શ્રે, ઉચરણ માર્યા દેતી પુત્ર સોઢા ગાઢ રાજ્યં શ્રેયાર્થ (૩) કારિત ॥

૩—પરિકરની આઠીમાં લેખ છે

સંવત્ ૧૨ વર્ષે ૩૪ [૧૨૩૪] વૈશાખ વદિ ત્રયોદશ્યાં સેસિતંગ સમુદ્વારિ શ્રીસંઘેન શ્રીમહાવીર [૨] આગળનો ભાગ તૂટી ગયેલ છે.

૪—પરિકરની આઠીમાં લેખ છે. શરૂઆતમાં જ ખંડિત હોવાથી સંવત્ નથી વંચાતો. તેમજ અંતિમ ભાગ પણ ખંડિત છે

XXX વિશાલ વદિ ૧૩ રત્નો પાટાપલચાં શ્રાવકસમુદાયેન શ્રી શ્રીમહાવીરવિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં XXX ખંડિત છે.

૫—પરિકરની ગાદીમાં લેખ છે

૯ ॥ સંવત્ ૧૨૩૬ ફાગુણ વદિ ૪ ગુરૌ શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિતા જ્ઞાદવલીવાસ્તવ્ય શ્રે૦ પાસદેવ પુત્ર સાવંત શ્રે૦ આંપીગ શ્રે૦ પાસીઝેન કુટુમ્બ સંગેતેન (સહિતેન) ચ નિજજનની શ્રેયસે સ્વશ્રેયાર્થ કારિત

આ સિવાય બીજાં ત્રણ પરિકરો-ગાદી છે પરંતુ તેના ઉપર લેખ નથી.

આ ભેંચરામાંથી એક ભૂખરો પથ્થર નીકળેલો છે તેના ઉપર પણ આરવાડી લીપીમાં લેખ છે, પરંતુ ઘણો ભાગ ખંડિત હોવાથી સખંધ બરાબર બેસતો નથી.

એક પાષાણની નાની મૂર્તિ કે જે ખંડિત છે-માત્ર ગાદી-પદ્માસન છે, તેમાં પાછળ લેખ છે; માત્ર સં ૧૮૫૨ શ્રી. આટલું જ વંચાયું છે.

બીજી એક મોટી પાષાણની મૂર્તિ છે તેમાં ગાદી નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે. મૂર્તિ ઉપરથી સંપૂર્ણ ખંડિત છે, માત્ર ગાદી-પદ્માસન છે.

(૧) સંવત્ ૧૪૭૫ વર્ષે માઘસુદિ ૨ ગુરૌ પ્રાગ્વાટ જ્ઞાં વ્ય. નરપાલ માં સં. સાગદ (સારદિ) પું લાલાકેન માં (૨) ઘરણુ પું મુજા XXXXXX સજળા સારંઘ સહિતેન પિત્રો શ્રેં શ્રીશાંતિનાથઃ કા (૩) XXX આટલું ખંડિત છે. પ્રતિં કાછો-લીલાલગછે શ્રીસર્વાણંદસૂરિ XXX ખંડિત છે.

મૂલનાયકજીની આદી ઉપર શિરાજમાન પ્રભુજીની પદાંકી ઉપરનો લેખ.

સં. ૧૬૩૨ શ્રીઆદિનાથવિંબં । તપાગછે શ્રીહીરવિજયસૂરિભિઃ ઉપાં શ્રીધર્મસાગર-ગણિ પ્રણમતિ

આડોલીમાં મંદિર શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુજીનું કહેવાય છે, પરંતુ અત્યારે જે મૂલનાયકજી છે તેના ઉપરનો લેખ તો એમ સૂચવે છે કે મૂલનાયક શ્રી આદિનાથપ્રભુ છે. પરિકર છે, પરંતુ ખીજા ભગવાનનું છે.

ધાતુમૂર્તિનો લેખ આ પ્રમાણે છે, આ ધાતુમૂર્તિ ભગવાનની આગળ જ છે.

॥ સં. ૧૬૪૩ વર્ષે વૈશાખવદિ ૨ રત્રૌ જગાધરવાસ્તવ્ય શ્રીમાલજ્ઞાતીય શ્રે. જાજ આત્માર્થે વા[ઈ] લાહુના શ્રીઅભિનંદનવિંબં કારાપિતં તપાગછે શ્રીહીરવિજયસૂરિરાજ્યે શ્રીવિજયસેનસૂરિ

મંદિરના બોધરામાં ખંડિત પ્રતિમાઓ છે. મંદિરના બહારના બાજમાં મોટા મોટા સુંદર કારીગરીવાળા થાંભલા છે. આનું શિષ્ટ આશુ અને ચંદ્રાવતીના મંદિરોના શિષ્ટપત્રે યાદ કરાવે છે.

આ મંદિરના બહારના રંગમંડપના જમણા ભાગના ગોખલા ઉપર લગભગ અઢી ફૂટ લાંબા અને પોણા ફૂટ પહોળા પથ્થરમાં પાંચ પંક્તિનો લેખ છે, જે આ પ્રમાણે છે—

(૧) ૮ ॥ શ્રીવર્ધમાનવિમુરદ્ભુતશારદેદુ-દોષામુખં મતિસલઃ સુમગઃ સુમાપ્તઃ (૫) આદ્યં ભવિષ્ણુરમલાભિરસૌ કલાભિઃ । સંમા(તા)પસંત [તિષુ] કૌમુદમાતનોતુ ॥ ૧ ॥

શ્રીમત્તી ધારાવર્ષે વિક્રમવર્ષ પ્રમારકુલહસેન્ને

દ્વાદશશતદેશોત્તમે ચંદ્રાવતીહમે ॥ ૨ ॥

(૨) શ્રીસત્ કિહ [હલ] (૫) (૨) ણ મંડલપતિ તનયાયા નાર્યેક શાલિન્યાં ।

તત્પટ્ટપ્રણયિન્યાં શૃંગારપદોપપદદેવ્યાં ॥ ૩ ॥

તદ્ગ્રામપ્રભવવૈભવનૃ(મૃ)તિ તત્પદત્તસાચિવ્યે

સકલકલાકુલકુશલે ગૃહમેધિનિ નાગદ્વિસચિવે ॥ ૪ ॥

દ્વિઃસ્મરશરદિનકરમિતવર્ષે શુચિશસ્યસંપદુત્કર્ષે ।

(૩) દુંદમિનાગ્નિ XXX (૩) X [સ] દશ્ય (અ) પલ્લવિતધર્મવિદ્યા ॥ ૫ ॥

પતત્ પટ્ટક ચતુષ્કિકા વિર ચિત મંદિરતઃ પુણ્યં

પણયમગણયં ના કલ્યતિ શ્રીવીરગોષ્ઠિજનઃ ।

મન્યે કિન્તુ ચતુષ્કાદ્યમિદં દત્તામિ મુલ્ય × × × ×

કલિમોહમૂપયુગલી જીત્વા (ત્તા) તપત્રદ્યૌ ॥ ૬ ॥

(૪) ઇન્દુઃ કુન્દસિતૈઃ કૌરૈઃ કુલકય [૧] ત્યાકા (૭) શલ્કર્મ્મિન્દુ

ર્થાવ્તમાનુરસૌ તનોતિ પરિતઃ વ્યાયાઃ પ્રકારોન્વલ્લઃ

યાવદ્ વાર્ષિક ધર્મ × × × કલ્યાણિક

સ્નાત્રાદુચ્છવગીત વાચવિધિભિઃ જાગતિકં [જાગર્તિકં] સર્વતઃ ॥ ૭ ॥

રાજીશૃંગારદેવ્યા ચ વાટિકામૂમિરદ્મુતા ।

દત્તા શ્રીવીરપૂજાર્થે શાશ્વતઃ શ્રયસઃ શ્રિયોઃ ॥ ૮ ॥

(૫) સાક્ષિતા × (૫) ણીકઃ સાક્ષાત્ પ્રેક્ષ્યદાક્ષ્ય વૃહત્પતિઃ × ×

×

×

×

કિંપૂજ્યારાધ્યત્તમ શ્રીતિલકપ્રમુસૂરેણાં કૃતિરિયં ॥ ૭ ॥ સંવત્ ૧૨૫૫ વાસોવ સુદિ

૭ વુધવારે સકલગોષ્ઠિકલોકઃ ત્રિલોક દ્વારં સ્વપ્રેયસે કારિતવાન્ ઇતિ ॥ શ્રી ॥

આ લેખનો હાવ એ છે કે સં. ૧૨૫૫માં પરમાર પારાવર્ષ (વિજયવર્ષ)ની રાણી શૃંગારદેવીએ મંદિરની આમળ છ ચોટ્ટી કરાવી છે અને શ્રીમદ્દાસીર પ્રભુના મંદિરમાં કલ્યાણક ઉદયવ નિમિત્તે વાવ તથા જમીન બેટ આપી છે.

આ લેખના આધારે સિરોહી રોડે પણ હોટોશીના સંધે વાવ તથા કુવા વગેરે માટે જમીન આપી છે, જેનો વહીવટ ઝાડોલી શ્રીસંઘ સંભાળે છે.

અગતીના મંદિરનો હુણીદાર હમણાં શરૂ થયો છે. ઝાડોલીથી અને જાન્યા પહોંચાડા.

પહોંચાડા

પહોંચાડામાં બસો ધરતી જેતોની વસતી છે. હિપાત્રવ-કર્નદાગા. કન્યાનાદવાળા વગેરે ચાલે છે. બાવન ત્રિનાદયતુ બબ્બ અને પ્રાચીન મંદિર છે. અત્યારે અહીં પણ હુણીદાર ચાલે છે. અહીં શ્રી મહાવીર પ્રભુની અદ્ભુત મૂર્તિ સૂત્રાવકાલ તરીકે છે. મૂર્તિપદમાં વસંત-મઠથી આવેલા ધાતુના ઝીલા બે કાંઠાસળીયા છે; જેના ઉપર ખરોટ્ટી લીપ્તમાં વિ. સં. ૭૪૪ના લેખો છે. આવી જ વસંતમઠથી આવેલી ધાતુની પંચતોયીઓ પ્રાચીણમાં પાકળતા ભાગમાં મધ્યની દેરીમાં વિરાજમાન છે તે પણ ખૂબ પ્રાચીન, બબ્બ અને મનોહર છે. જેની અદ્ભુત શિપકલા, વૈરગ્યના લાવે, પરમકાંતરસની નસારા ખાસ દર્શનીય છે.

પહોંચાડાના લેખો વિદ્યમાની બાંની સળી તે સત્તરની સરી મૂંઝીના લેખો છે, તેમજ મંદિરના મૂલ્ય ગંભારાની બહાર એક મેટા પથ્થર ઉપર મેટો લેખ છે પરંતુ આ બધા લેખો અમારા તરફથી પ્રકાશિત થનારા લેખ સંપ્રદર્શમાં આવેલે એટલે અહીં નથી આપ્યા.

અહીં હમણાં હુણીદાર શરૂ થયો છે. જેટલે જાનાંતી ઘણી મૂર્તિઓ મૂલ્ય ગંભારાની બહાર પાકળતા ભાગમાં તથા દેરીઓમાં પધરાવી છે. એટલે નંબર વગેરે રૂંદે જ ન બચ્ચિન નથી એટલે એ લેખો હમણાં ન મૂક્યા એ જ કલ્પિત ધાતુ છે. (યાદુ)

घोघाके नवखंडा पार्श्व-जिनालयकी प्राचीनता

(लेखक—श्रीयुत अगरचन्दजी नाहटा)

“ जैन सत्य प्रकाश ” के क्रमांक ११७ में विद्वान मुनिवर्य श्रीधुरधरविजयजीका “ घोघावंदरनां जिनमंदिरोः ” शीर्षक लेख छपा है उसमें नवखंडा पार्श्वनाथकी मूर्तिके सम्बन्धमें लिखा है कि “ श्री नवखंडा पार्श्वनाथ प्रभु क्यारे प्रगट थया ने घोघामां क्यारे पधार्या तेनी चोक्स माहिती कई पण प्राप्त थती नथी. पण छेछां त्रण सो वर्षथी ते बिम्ब घोघामां विराजे छे एटले ते पूर्व प्रकट थया होवानुं सहज छे । ”

नवखंडा पार्श्वनाथकी प्रतिमा कितनी प्राचीन है एवं घोघामें कब स्थापित हुई इसका निश्चित प्रमाण मुझे भी नहीं मिला, पर जब मुनिश्रीको उसकी प्राचीनताका ३०० वर्षका ही प्रमाण उपलब्ध हुआ है, मुझे उससे द्विगुण यानी ६०० वर्षकी प्राचीनतका प्रमाण मिला है, अतः उसे यहां प्रकाशित किया जा रहा है !

सं. १४३० में पाटणसे खरतरगच्छाचार्य श्रीजिनेन्द्रसूरिजीकी प्रधानतामें वीरा व पूर्णने शत्रुंजय व गिरनार तीर्थका संघ निकाला था, जिसका तत्कालीन विस्तृत वर्णन सं. १४३१ के श्रीजिनोदयसूरिप्रेषित विज्ञप्तिपत्रमें^१ पाया जाता है। उसमें शत्रुंजय जाते हुए पहले घोघाके नवखंड पार्श्वनाथको नमस्कार करनेका निम्नोक्त उल्लेख है—

“ घोघावेलाकुलस्थाने महत्तरप्रवेशमहोत्सवपुरस्सरं श्रीनवखंड-पार्श्वनाथ-जिनाधिराजं प्राणनम्मत । ”

सं. १३८१ में पाटणमें श्रीजिनकुशलसूरिजीकी अव्यक्षतामें प्रतिष्ठा महोत्सव हुआ, उसमें घोघाके सा. देपाल, सं. कुमार, सा. खीमंड आदि अनेक श्रावकोंके सम्मिलित होनेका उल्लेख “ युगप्रधानाचार्यगुर्वावली^२ ” में इस प्रकार है—

“ श्रीघोघावेलाकुलागत सा. देपाल सं. कुमार सा. खीमंड प्रमुखानेकसुश्रावकसमुदाय-महामेलापकेन । ”

१५ वीं शताब्दिमें घोघाके नवखंडा पार्श्वप्रभु प्रसिद्ध तीर्थभूत थे। सुप्रसिद्ध खरतर-गच्छाचार्य श्रीजिनभद्रसूरिके अष्टोत्तरशत-पार्श्वनाम-स्तवनसे यह विदित होता है। यथा—

पालीताण्ड पापहर घोघापुर नवखंड ।

सेरीसर सोभागनिधि सामी पास प्रचंड ॥

इन सब प्रमाणों पर विचार करते हुए घोघाका नवखंडा पार्श्वनाथका जिनालय ६००—७०० वर्ष जितना प्राचीन सिद्ध होता है ।

१-२ ये दोनों ग्रन्थ साक्षर मुनि श्री जिनविजयजी सम्पादित सिध्दी जैन ग्रन्थमालासे शीघ्र ही प्रकाशित होनेवाले हैं ।

૧૮ વર્ણ સંવંધી ઓર ઇક પદ્ય

સં.—શ્રીયુત અગરચંદ્રજી નાહટા

જૈન સત્ય પ્રકાશકે ક્રમાંક ૧૪૧ મેં પ્રો. હીરાલાલ કાપડિયાને ૧૮ શ્રેણિયોં સંવંધી કાતિપય ઉલ્લેખોંકા સંગ્રહ ક્રિયા હૈ, ઉંકે અતિરક્ત ઓર મી કઈ ઉલ્લેખ મેરે અવલોકનમેં આયે હૈ । યહાં સહજ પ્રાપ્ત ૧૮વીં શતાબ્દીકે પ્રસિદ્ધ કાવિ મહોપાધ્યાય ધર્મવર્ધન રચિત છપ્પય બાવની સે ઇક પદ્ય પ્રકાશિત ક્રિયા જા રહા હૈ—

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શુદ્ર ચિહું વરણ સંભાલી ।

કંદોઈ કુંભાર કઠી મરદનીયા માલી ।

તંબોલી સુથાર ઠીક મૈસાત ઢંઢાર ।

નવ નારુ ઇળ નામ કહે હિવ પાંચે કાર ।

ગાંઠ સુતાર છીપા ગિળૌ, મોચી ઘાંચી ઇળ માંહિ ।

વર્મસિંહ કહે નિજ ૨ ધરમ, સમજો વરણ અઢાર સહિ ।

(સં. ૧૭૫૩ શ્રા. સુ. ૧૩ વોકાનેરમેં રચિત છપ્પય બાવની, હમારે સંગ્રહમેં)

મ દ દ

ચાલુ માસમાં નીચેની મદદ આબાર સ્વીકારવામાં આવી છે:—

૨૫) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયલક્ષ્મીસૂરીશ્વરજીના સદુપદેશથી શ્રી વાસુપૂજ્ય જૈન ટેમ્પલ, પુના ડેમ્મ.

૨૦) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયમહેન્દ્રચરિત્રના સદુપદેશથી જૈન સંઘ સમિતિ, પાટણી.

૨૦) પૂ. ડિ. મ. શ્રી. યશોવિજયજીના સદુપદેશથી શેઠ અંબાલાલ પાનાચંદની ધર્મશાળા, અંબાત.

૨૦) પૂ. પં. મ. શ્રી. શાંતિવિજયજીના સદુપદેશથી જૈન ચેતન્યર સંઘ, પ્રાંતીજ.

૧૫) પૂ. સુ. મ. શ્રી. વર્ધમાનવિજયજીના સદુપદેશથી દસા ઓસવાળ જૈન સંઘ, સીનોર.

૧૧) પૂ. સુ. મ. શ્રી. નિરંજનવિજયજીના સદુપદેશથી વીસ ઓસવાળ જૈન સંઘ, અંબાત.

૧૦) પૂ. સુ. મ. શ્રી. કંચનવિજયજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ, અંબાસી.

વિ નં તિ

શેષકાળમાં સમિતિની મદદ માટે ઉપદેશ આપતાં રહેવાની તેમજ માસિક સમયસર મળે અને ગેરવધે ન જાય તે માટે સમયે સમયે પોતાનું સરનામું લખતાં રહેવાની પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ આદિ સુનિવરણે અમારી વિનંતિ છે.

—૦૫.

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના તથા વિશેષાંકો

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય છ આના (દપાલખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) દીપોત્સવી અંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછીના ૧૦૦૦ વર્ષ પછીના સાતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય સવા રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સત્રાદ્ વિક્રમોદિત સંબંધી ઐતિહાસિક ચિત્રચિત્ર લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દોઢ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં માંસાહાર હોવાના આક્ષેપોના જવાબરૂપ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાચી તથા પાકી ફાઇલો

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશની નીચ, પાંચમા, બાઠમા, દસમા, ગભિયારમા બારમા તથા તેરમા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઇલો તૈયાર છે. મૂલ્ય દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા, પાકીના અઢી રૂપિયા.

—સંખ્યા—

શ્રી જૈનસત્ય સત્યપ્રકાશક સમિતિ
જેશિંગભાઈની વાડી, વીમાંરા, અમદાવાદ

આવકાવાદ : ત્રિ. સ. ૨૦૦૫, ચોથા ભાગ ૧ : તા. ૧૫-૧-૮૬ : શનિવાર

વિષય-દર્શન

- ૧ શ્રીયુગ્મિલાદ-ગીત : પૂ. સુ. ચ. શ્રી. રમણજીવિજયજી : ટાઇટલ પાનું-૨
- ૨ જૈન સંઘ ભગત બને : : શંપાદદીવ : ૪૬
- ૩ 'શ્રી. સરિતંત્રકથા-સન્દોહ' (સમાયોજના) : પૂ. સુ. ચ. શ્રી. ધુરંધરવિજયજી : ૫૧
- ૪ ભદ્રારક શ્રી નિલયલક્ષ્મીસુરિ : પૂ. સુ. ચ. શ્રી. દર્શનવિજયજી : ૫૪
- ૫ જન્મ લિસેવ ને ચલાવીરકલસ : શ્રી. હીરાલાલ ર. દાપકિયા : ૫૯
- ૬ ગુરુશિખરની પથથી પર : શ્રી. મોહનલાલ દીપચંદ ચોક્સી. : ૬૨
- ૭ શ્રીજગન્નંદસૂરિકા સં. ૧૨૯૯ કા. ફક્ત પ્રાચીન વ્યવસ્થાપત્ર : શ્રી અમરચંદજી નાહટા : ૬૫
- ૮ દીપાણા, લોટાણા, નાંદીયા વગેરે નીર્ણની યાત્રા : પૂ. સુ. ચ. શ્રી. ન્યાયવિજયજી : ૬૭
- ૯ પૂ. શ્રી. સોમવિજયજીકૃત લક્ષ્મણ (લ્યોતિષ) : પૂ. સુ. ચ. શ્રી. રમણજીવિજયજી : ૭૧
- ૧૦ શીસોદિવા ગોલગામ સંબંધી વિદેષ યાત્રા : પૂ. સુ. ચ. શ્રી. જ્ઞાનવિજયજી : ટાઇટલ પા. - ૭

સત્યાગ્રહ-પાર્થિવ જે રૂપિયા : આ અંકનું ચૂંટાયેલું નાણું આપના

શ્રી યુલિમદ્ર-ગીત

સં.-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી રમણિકવિજયજી

કોશા જંપઈ દોઈ કર જોડિ, છોડિ અ પીગડા પ્રીતડી હારે હાં ।
 યુલિમદ્ર નેહ ઊપાઈ છેહ, દીજઈ તે સ્ત્રી રીતડી હારે હાં ॥૧॥

વાલિંમ એવડું રથું વધરાગ, લાગ નહી આ યોગનું હારે હાં ।
 કંતા કા કરઈ તરૂણી ત્યાગ, લોગ લલ્યુ આ લોગન્યું હારે હાં ॥૨॥

જીવન જૂઠે વિચારી મનિ, નવલું યોવન નહી લહુ હારે હાં ।
 સુરિજન અણુદીઠા સુખકાજિ, કામલ કાયા કાં હહુ હારે હાં ॥૩॥

નાગર નીરસ થયું બદલિ, છઈજપણું છોડી કરી રે હારે હાં ।
 પીઉઠા પહરી ધાબલ વેસ, એસી જક્ષા આદરી હારે હાં ॥૪॥

મોહન મુકુટ કરી પરિહાર, હાર ન હીયડઈ તુઝ ગમઈ હારે હાં ।
 મનોહર મેહલો સિંઘર નીસાર, એકલડું અવડો લમઈ હારે હાં ॥૫॥

યુલિમદ્ર આતે વાડી વત્ર, આતે દેવિ ખડોખલી હારે હાં ।
 રસીઆ રંગિ રમતું જોહ, તે ચિત્રસાલી આવલી હારે હાં ॥૬॥

યુલિમદ્ર આતે હીડોલાટ ખાટ, સોવિન હીરે જહી રે હારે હાં ।
 સુરિજન સેજિ સુંહાલો સોઈ, તુઝ પાપઈ સૂની પડો હારે હાં ॥૭॥

લોગી ભમરા આવતી મોહ, ખિણુ મેહડી સકતુ નહી હારે હાં ।
 ફરો ફરી લેતુ રસ બહુ વાર, પ્રીતિ પતુતા કિહાં ગઈ હારે હાં ॥૮॥

યુલિમદ્ર ન ઘરઈ તુઝનઈ એમ, પ્રેમ કરી જે પરકડુ હારે હાં ।
 જીવન જોઈ વંછડે મુઝ એમ, તુ નિશ્ચય મનિ આદરુ રે હારે હાં ॥૯॥

પીગડા પાલુ પૂરવ પ્રીતિ, ચીંત કરુ હવઈ માહરી રે હારે હાં ।
 યુલિમદ્ર મેહલુ મનથી જાંતિ, હું દારી છું તાહરી રે હારે હાં ॥૧૦॥

કોશા સાંભલિ સાચી વાત, બોલ્યું મુનિ સમરસ ભરિઉ રે હારે હાં ।
 કોશા એ સંસાર અસાર, જાણીનઈ અઘે પરિહરિઉ રે હારે હાં ॥૧૧॥

કોશા વિષય લહુ વિષ જેમ, તે મનથી મુંકુ પડુ હારે હાં ।
 કોશા જી રાખું તુઝે નેહ, તુ સંમકિત વ્રત આદરુ રે હારે હાં ॥૧૨॥

કોશા સુણી મુનિવર ઉપદેશ, સંમકિત સીલ અંજી કરી રે હારે હાં ।
 સેવક કહઈ મુનિવર કરજોડિ, મુનિ સંગઈ ભવજલ તરી રે હારે હાં ॥૧૩॥

આ ગીત પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રીકાલિવિજયજીના લંકારની
 નં. ૧૩૧૮ ની પ્રતિ ઉપરથી ઉતારીને અહીં આપ્યું છે.

॥ॐ अहम् ॥

અखિલ ભારતવર્ષીય જૈન ચતુર્માસ મૂર્તિપૂજક મુનિસમ્મેલન સંસ્થાપિત
શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિનું માસિક મુલપત્ર

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

જેશિંગમાઈકી વાડી : ઘીકાંટા રોડ : અમદાવાદ (ગુજરાત)

વર્ષ ૧૪ || વિક્રમ સં. ૨૦૦૫ : વીરનિ. સં. ૨૪૭૫ : ઈ. સ. ૧૯૪૯ || ક્રમાંક
અંક ૩-૪ || આગસ્ટ-પોષ વદિ ૧ : શનિવાર : ૧૫ મી ડીસે.-અન્યુ. || ૧૪૯-૧૬૦

જૈન સંઘ જાગૃત બને !

[સંપાદકીય]

મુંબઈની ધારાસભામાં કાયદાનું રૂપ આપવા માટે “ધી યોગ્યે કાસ્ટ ડીસ્ટીંકશન રીસુવલ એક્ટ” નામે એક બિલ તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. આ બિલનો અનુવાદ અહીં નીચે આપવામાં આવે છે. આ બિલ જો કાયદાનું રૂપ લે તો એ અમલમાં આવતાં દોઢ યજ્ઞ વ્યક્તિ સરકારી કે સરકાર માન્ય સંસ્થાઓમાં પોતાને ‘જૈન’ તરીકે નહીં જોળખાવી શકે. આ બિલ એટલું સ્પષ્ટ છે કે એ માટે વિશેષ લખવાની જરૂર નથી. અમે જૈન સંઘનું ધ્યાન આ બિલ તરફ દોરીએ છીએ અને આ માટે સત્વર જાગૃત બની ઘટતાં યગલાં લેવા વિનવીએ છીએ. મૂળ બિલનો અનુવાદ આ પ્રમાણે છે:—

“જ્ઞાતિલેહ નિવારક ધારો”

લેહસ્તેટીવ એસેમ્બલી બીલ નં. ૮૫ ઓફ ૧૯૪૮

હિંદુઓમાં જ્ઞાતિલેહનો સત્તાવાર સ્વીકાર દૂર કરવાનો ધારો.

દેશની મજબૂતાઈના હિત માટે એ જરૂરી છે કે જ્ઞાતિલેહનો સત્તાવાર સ્વીકાર થવાનું અટકી જવું જોઈએ, તેથી નીચે સુજબ ઠરાવવામાં આવે છે.

૧. (૧) આ ધારાને ધી યોગ્યે કાસ્ટ ડીસ્ટીંકશન રીસુવલ એક્ટ, ૧૯૪૮ (મુંબઈનો જ્ઞાતિલેહ નિવારક ધારો, ૧૯૪૮) કહેવો.

(૨) આ ધારો આખા મુંબઈ પ્રાંતને લાગુ પડશે.

(૩) આ ધારો તુરંત જ અમલમાં આવશે.

૨. (૧) ‘હિંદુ’ શબ્દ હિંદુધર્મના અને હિંદુધર્મ સ્વીકારનાર કુટુંબમાં જન્મેલ બધા જ શબ્દોને લાગુ પડે છે; અને તેમાં હિંદુસ્તાનના બધા જ હિંદીઓનો સમાવેશ થાય છે, સિવાય કે, જેઓ ક્રિશ્ચિયન, યહુદી, સુન્નીમ, પારસી કે શીખ હોય.

(૨) પ્રાદ્યણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર અને હરિજનના સામાન્ય વર્ણુનમાં આવતી હરેક જ્ઞાતિ અને પેટાજ્ઞાતિનો 'જ્ઞાતિ' શબ્દમાં સમાવેશ થાય છે; પછી તે ગમે તે સ્થાનિક નામે ઓળખાતી હોય.

(૩) સરકાર હસ્તક આવતા પ્રાંતના વહીવટ—ધારાસભાને લખતો, એગ્રીકયુટીવ કે ન્યાયને લગતો—કે લોકલ બોર્ડી, કે ધારાસભાના કાયદા કે એગ્રીકયુટીવ હુકમથી અસ્તિત્વમાં આવેલ, સ્વીકારાયેલ કે મદદ અપાતી બીજી સંસ્થાઓના કાબુ નીચે આવતી કોઈ પણ બાબતનો 'સત્તાવાર' કે 'બહેર' શબ્દના અર્થમાં સમાવેશ થાય છે.

૩. કોઈ કાયદો કે રૂઢીનો વિરોધ હોય તો તેને નહિ ગણકારતાં, આ ધારાથી સત્તાવાર હેતુઓ માટે હિંદુઓમાંના જ્ઞાતિઓના કે પેટા જ્ઞાતિઓના બધા જ ભેદો રદ કરવામાં આવે છે.

૪. (૧) આ ધારો અમલમાં આવ્યા પછી, કોઈ સત્તાવારના કે બહેર હેતુ માટે કોઈ હિંદુ જ્ઞાતિ કે પેટાજ્ઞાતિના વર્ણુનથી ગણ્યાવાશે નહિ કે તે રીતે પોતાને વર્ણુવવાની તેને ફરજ પાડી શકાશે નહિ.

(૨) સરકાર, લોકલ બોર્ડીઝ કે બીજા શખ્સો કે સંસ્થાઓ કોઈ જ્ઞાતિ કે પેટાજ્ઞાતિ પર આધાર રાખનાર નોકરી આપતી કે ગોતતી કોઈ બહેરાત કે બહેરબખર છાયામાં કે સામયિકોમાં આપી શકશે નહિ કે છપાવી શકશે નહિ.

૫. જે કોઈ ઉપરની કલમ ૪ નો લંગ કરશે તેને એક મહિનાથી વધારે નહિ તેવી સાદી કેદની અથવા રૂબિયા એક હજારથી વધારે નહિ તેવી રકમના દંડની અથવા બન્ને પ્રકારની સજા કરવામાં આવશે.

૬. સત્તાવાર હેવાલો, પત્રકો, ધારાસભાનાં કાયદાઓ અને હુકમો, કાયદાની જરૂરિયાતો અને વહીવટી હુકમોમાં જ્યાં જ્યાં જ્ઞાતિ અને પેટાજ્ઞાતિને લગતી વાત હોય ત્યાં ત્યાં તે વાત અસ્તિત્વમાં નથી એમ માનવાનું છે.

હેતુઓ અને કારણોની હકીકત

દેશની મજબૂતાઈના હિત માટે હિંદુઓમાંના જ્ઞાતિભેદ દૂર કરવાનો અને જ્ઞાતિરહિત હિંદુ સમાજને પ્રોત્સાહન આપવાનો સમય આવી ચૂક્યો છે. આ દિશામાં પ્રથમ પગલાં તરીકે હિંદુસમાજના અંતર્ગત જ્ઞાતિ અને પેટાજ્ઞાતિઓના બધા ભેદનો સત્તાવાર સ્વીકાર દૂર કરવાની આ માગણી છે. આ ધારો આ હેતુને આગળ લાવવા ને અમલમાં મૂકવા માટે છે.

કુલસિંહુજી બી. ડાલી.

એસ. કે. શેવડે
રેકૅટરી, મુંબઈ ધારાસભા.

આ બિલમાં ઘટતો ફેરફાર કરાવવાની ખાસ જરૂર છે.

આ ઉપરાંત મુંબઈ પ્રાંતનાં ધાર્મિક ટ્રસ્ટો વગેરેની તપાસ માટે મુંબઈ સરકારે નીમેલ તેંડુલકર કમિટીનો અહેવાલ અને એ કમિટીની ભલામણો પ્રગટ થઈ ગઈ છે. આ સમગ્ર અહેવાલ અને ભલામણોનો પણ બીજાવટપૂર્વક અભ્યાસ કરીને એ અંગે જે કંઈ આપણે સૂચવવા જેવું હોય તે મુંબઈ સરકારને સત્વર લખી જણાવવાની પણ ખાસ જરૂર છે.

આ બંને કાર્યો કાયદાતું રૂપ ધારણ કરે તે પહેલાં તેમાં ઘટતો જરૂરી ફેરફાર નહીં કરાવીએ તો પાછળથી ખૂબ મહેનત કરવા છતાં કશું પરિણામ નહીં આવે.

આશા છે, આપણા આગેવાનો આ માટે જાગૃત બની અત્યારથી જ પ્રયત્નશીલ બનશે.

“શ્રીસૂરિમન્નકદપસંદોહ”

[એક ટૂંકી સમાલોચના]

લેખક:—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી દુરંધરાવજયજી

અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ એ પાંચ પરમેષ્ઠી કહેવાય છે. તેમાં જે આત્મા ગૃહસ્થપણાનો ત્યાગ કરી-અગાર છોડી-અણુગાર બને છે, જિતેશ્વર પ્રતિપાદિત પંચ મહાવ્રત વગેરે આચારને પાળે છે તે મુનિ કહેવાય છે. મુનિધર્મમાં વિકાસ સાધી આશ્રમ વધતો આત્મા યોગોદ્ધનના આરાધનક્રમે ‘ઉપાધ્યાય’ પદ મેળવે છે, ને ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. વિશિષ્ટ શક્તિ સંપન્ન આત્મા વિધિવિધાન કરવા કરાવવા—આચારતું પાલન સારી રીતે થાય તેમ વર્તવું—ઇત્યાદિ યોગ્યતા મેળવે છે ત્યારે ‘આચાર્ય’ પદ પર સ્થાપિત થાય છે ને આચાર્ય કહેવાય છે.

જિનજ્ઞાસનમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ એ ત્રણ ગુરુ કહેવાય છે. વર્તમાનમાં ભરતમાં ગુરુ તરીકે ગણાતા ત્રણ વિદ્યમાન છે. દેવ તરીકેના બંનેનો માર્ગ અવરુદ્ધ છે.

આચાર્યનો પર્યાયવાચક શબ્દ સૂરિ છે. તે-આચાર્ય થા સૂરિ-પદ પર સ્થાપિત થવા માટે વિશિષ્ટ વિધિવિધાન કરવું પડે છે. આચાર્યપદનાં વિશિષ્ટ વિધિવિધાનોમાં જ તે પદતું મહત્ત્વ સમાયું છે. ગમે તે માણસ ગમે તે રીતે તે વિધિવિધાનો જાણી શકતો નથી તેમ કરી પણ શકતો નથી. ને અવિધિએ કરવા જનાર, પારદંરસ અવિધિએ ખાનારની માફક, પસ્તાય છે. કુપથ્ય કરનારને જેમ પારો ફૂટી નીકળે છે તેમ અવિધિએ વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાનો આચરનાર વિભ્રમિત થઈને જીવનસર્વસ્વ ગુમાવે છે. માટે જ એવાં વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાનો વિશિષ્ટ મહાપુરુષો પાસે સચવાયેલાં રહે તે હિતાવહ છે.

પ્રસ્તુત 'શ્રીસૂરિમંત્રદ્વપસદ્દોહ' તાજેતરમાં કુંવરજી હીરજી છેડા-નદીયા (કચ્છ) તરફથી પ્રકટ થયો છે. તેનું સંપાદનકાર્ય પંડિત અંબાલાલ પ્રેમચંદ જાહ, ન્યાય-તીર્થે કયું છે. ગ્રંથનું પ્રાપ્તિસ્થાન-સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ છે. આ ગ્રન્થમાં બુદ્ધ બુદ્ધ સૂરિમંત્રોના કદ્દો અને આસ્નાયો આપવામાં આવ્યા છે. સાથે ગૂજરભાષામાં તેનો અનુવાદ પણ આપ્યો છે. આવા પ્રકાશનો થાય તે યુક્ત છે કે અયુક્ત એથી સુઘ-સમજૂ અણુનણ્યા નથી, અને આગ્રહી-અજોને એ કહેવાનો કાંઈ અર્થ નથી.

આહીં ખાસ તો કહેવાનું એ છે કે આવું મહત્ત્વનું પ્રકાશન કરતાં પ્રકાશક અને સંપાદકે જે ખૂબ ચીવટ રાખવી જોઈએ તે પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં બહુ જ ઓછી સચવાણી છે. તે તે વિષયના નિષ્ણાત-આસ્નાયના બહુ મહાપુરુષો પાસે તેનું યથાવસ્થિત હાઈ સમજવું જોઈએ તે પછી જ કલમ ઉઠાવવી જોઈએ, નહિ તો કાંઈકને બદલે કાંઈક લખાઈ જાય, જે અનેક પ્રકારે અનેકને અનર્થકર થાય.

આ પુસ્તકમાં એવું ઘણું સ્થળે થવા પામ્યું છે. તે માટે નીચેના એક બે પ્રસંગો પૂરતા છે.

(૧) “ભવિષ્યા વર્તમાના ચે, સૂરયઃ સ્વ-પરગચ્છગાઃ ॥

પતિત્વા પાદયોસ્તેષાં, તાન્ વિજ્ઞપયામ્યદઃ ॥ ૧ ॥”

આ શ્લોક પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં આપેલ 'દુર્ભપદવિવરણ'માં 'આત્મગુણ'ની સ્ફૂર્યાત-નો છે. આત્મગુણમાં કર્તાએ પોતાની ગૂઢ વાતો જણાવી છે. તેના આરભના આ શ્લોકનો અર્થ સાધારણ સંસ્કૃત સમજતો માણસ પણ નીચે પ્રમાણે સમજી શકે તેમ છે:—

‘પોતાના અને પરના ગચ્છમાં ભવિષ્યમાં થનારા અને વર્તમાનમાં વિદ્યમાન જે આચાર્યો છે તેમના પદમાં પડીને તેઓને આ (નીચે જે કહેવાનું છે તે) હું કહું છું.’

ભાષાન્તર કર્તાએ ઉપરોક્ત શ્લોકનો અર્થ નીચે પ્રમાણે લખ્યો છે:—

‘પોતાના અને ખીજના ગચ્છમાં રહેનારા જે સૂરિઓ વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં થશે તેમને તેમના પતન અને ઉન્નતિ માટે આ કહું છું.’

આવા પ્રકારનો અર્થ સંસ્કૃતનો બહુકાર કઈ રીતે કરે તે જ ન સમજાય એવું છે. ‘ઉન્નતિ’ માટેનો કાંઈ પણ શબ્દ શ્લોકમાં નથી ને ‘પાદયોઃ’નો અર્થ સર્વથા ઊડી દેવાયો છે. ‘પતિત્વા’નો અર્થ પતન કરવામાં આવ્યો છે. આમ ઘણું જ વિચિત્ર બની ગયું છે. સંસ્કૃતને નહિ જાણનાર જે કેવળ ગૂર્જર-અનુવાદ વાંચે તો તેને આથી કેવા ઊંઘા સંસ્કાર પડે તે પણ ઉપરના લખાણમાં સ્પષ્ટ જણાય છે.

વળી તે પછીનો ખીજે શ્લોક આ પ્રમાણે છે:—

“સર્વસાવચસેવ્યસ્મિ. તાદગૂ વિદ્યાગુરુર્નમે ॥

તાદગૂમન્ત્રગુરુર્નામૂત્, હતો લિજ્ઞોપજીવકઃ ॥ ૨ ॥”

આ શ્લોકનો અર્થ સામાન્યપણે અંત્રાદિક્કથોના વાચનનો જેને પરિચય હોય તેને આ પ્રમાણે સમજાય:—

‘સર્વ સાવધ(સાધુધર્મમાં ઠીક ન ગણાય-તે)ને^૧ સેવનારો હું છું. અને તેવા પ્રકારનો (એટલે મંત્ર-વિદ્યાના આમ્નાયોનો જાણકાર) ગુરુ મળ્યો નથી, તેમ તેવા પ્રકારનો મંત્રગુરુ પણ મળ્યો નથી. લિંગ ઉપર જીવનાર હું હજીયો છું.’

આ સ્પષ્ટ ભાવને બદલે જો કેવળ શબ્દાર્થ જ કરવામાં આવે કે અન્યથા આધોપાહો કરવામાં આવે તો ઊધું જ સમજાય એ સ્વાભાવિક છે. આ ભાષાન્તરમાં તેવી જ વિચિત્રતા થઈ છે, તે નીચેના અનુવાદથી જોઈ શકાય છે.

‘હું બધી સાવધ (પાપકારી વસ્તુઓ)નો સેવનારો છું, એવા પ્રકારનો મારો ગુરુ નથી, અને એવો મંત્રગુરુ પણ થયો નથી. ખરેખર લિંગ-વેશ ઉપર જીવનારો ગુરુ નાથ પામ્યો છે.’

મૂળમાં નથી છતાં ભાષાન્તરમાં ‘ગુરુ’ શબ્દ છેલ્લે ધરતો ઉમેરવામાં આવ્યો છે. ને અર્થ તો કેટલાયે અનુભૂતા ખ્યાલો બંધાવે એવો કરાયો છે. વળી આગળ જોઈએ:—

(૨) “સર્વત્ર સ્તુત્યાદૌ પ્રણવાઃ, સ્વપરેષુ શાન્તિતુષ્ટિકૃતે ॥

માયા વચ્ચક્ષોમે શ્રીજ્ઞાનશ્રીમતિસ્ત્ય(ત)પ્યૈ ॥ ૯ ॥”

આ શ્લોક શ્રીમેરુતુંગસુરિવિરચિત ‘સુરિમુખ્યમંત્રકટપ’ના આરંભમાં નવમો છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે:—

‘પ્રણવો-ઐકારો સ્તુતિની દૃઢઆતમાં સર્વ સ્થળે પોતાની અને પરની શાન્તિ અને તુષ્ટિને માટે છે. માયા-હૃંકાર વશીકરણ અને ક્ષોભને માટે છે, અને શ્રી (શ્રી)કાર જ્ઞાન-લક્ષ્મી (શોભા) મતિ તથા તૃપ્તિને માટે છે’

અનુવાદમાં અર્થ નીચે પ્રમાણે કર્યો છે:—

‘સર્વત્ર સ્તુતિ વગેરેમાં પ્રણવમંત્રો પોતાની તથા ખીજની શાન્તિ અને સંતોષ માટે, માયા વશીકરણ અને ક્ષોભમાં જ્ઞાન અને શુદ્ધિની તૃપ્તિ માટે હોય છે’

આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે અનુવાદકારને શ્લોક નથી સમજાયો એટલે જોમ તેમ અર્થ લખી નાખ્યો છે.

આવું ડગલે ને પગલે આખા ગ્રંથમાં થયું છે. એટલે હવે તો અવસરપ્રાપ્ત એટલું કહેવું જરૂરી છે કે આ ગ્રંથનો કોઈ પણ વાંચનાર ગુરુગમ સિવાય બૃલેચૂક પણ એ ગ્રંથનો સ્વયં ઉપયોગ કરવાનું સાહસ ન કરે.

જાણકારની સહાય વગર જનતા સમક્ષ આવાં રહસ્યો મૂકવાનાં સાહસો પણ જનતાના હિતને માટે ફરી કોઈ ન કરે, એટલું આ ઉપરથી તાત્પર્ય કાઢવું જોઈએ.

સાથે આવાં રહસ્યો મહાનુભાવો પાસે રહે ને ઉચિત રીતે જળવાય એ જ હિતકર છે. હિતને માટે યોગ્યેલાં વિદ્વાનો અનુચિત રીતે ફેલાય અને અહિત કરે તે કરતાં એ અપ્રમટ રહે અથવા કોઈ કારણસર નામશેષ થઈ જાય તો પણ એમાં વિશેષ હાનિ નથી.

સં. ૨૦૦૫, કાર્તિક કૃષ્ણ ૯, ગુરુ

તા. ૨૫-૧૧-૪૯

ભદ્રારક શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિ

—તેઓને ગાયકવાડ સરકારે આપેલી સન્નિધિ

લેખક:—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી દર્શનવિજયજી (ત્રિપુટી)

તપાગચ્છીય આચાર્ય ગુણરત્નસૂરિએ ભગવાન મહાવીરસ્વામીથી પોતા સુધીનો અવિચ્છિન્ન ગુરુક્રમ આપ્યો છે અને તે એવો ધર્મદાસસિદ્ધ આપ્યો છે કે, તે પછીના ખીજા ગચ્છના પદાવલીકારોએ પણ તે જ ગુરુક્રમને પ્રામાણિક માનીને પોતાની ગુરુ-પરંપરામાં અપનાવ્યો છે. આ તપગચ્છમાં જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિ પ્રાભાવિક જ્ઞેનાચાર્ય થયા છે. તેઓએ અકબર બાદશાહને પ્રતિબોધી સત્યધર્મપ્રેમી બનાવ્યો હતો અને હિંદુ સમાજ પર ઠોકી ખેસાડેલ ‘જજ્યાવેરો’ નામના ગુલામીભર્યા વેરાને કાયમને માટે લુપ્તાવી નાખ્યો હતો. તેમની પાટે અદ્ભુત મહિમાવાલા આચાર્ય શ્રી વિજયસેનસૂરિ થયા છે. તેઓનું સ્વર્ગગમન વ. સં. ૧૬૭૨માં અક્રમીપુર(ખંભાત)માં થયું.

આ આચાર્ય પછી તપગચ્છ પાંચ શાખામાં વહેંચાઈ ગયો હતો.

૧ સંવેગીશાખા—તેઓના પદ્ધર આ. શ્રી વિજયદેવસૂરિ, તેમના પદ્ધર આ. શ્રી વિજયસિંહસૂરિ, તેમના શિષ્ય પં. સત્યવિજયગણી મહારાજે ક્રિયોદ્ધાર કરી મુનિમાર્મને શરૂ રાખેલ છે. મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી ગણી અને મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ પણ તેઓની સાથે હતા. પૂ. પંચાસજી મહારાજની પરંપરા આજ સુધી વિદ્યમાન છે. આ. શ્રી આણંદવિમલસૂરિના શિષ્ય મુ. મ. શ્રી ઋદ્ધિ-વિમલજી, જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિના શિષ્યો ઉ. શ્રી. સહજસાગરજી અને મુનિ શ્રી તિલકવિજયજીની શિષ્યપરંપરાના મુનિઓ પણ સંવેગીશાખામાં સામેલ મનાય છે.

૨ દેવસુરગચ્છ—આચાર્ય શ્રી વિજયદેવસૂરિના પદ્ધર આ. શ્રી વિજયસિંહસૂરિના પ્રપદ્ધર આ. શ્રીવિજયપ્રભસૂરિની શિષ્યપરંપરા “દેવસુરગચ્છ” તરીકે ઓળખાય છે, જેની યતિ પરંપરામાં અનેક શ્રીપૂજો થયેલા છે. આ ગચ્છમાં વીસા એસવાલને જ ભદ્રારક પદ્ધ આપવામાં આવે છે તેથી આ ગચ્છનું ખીજું નામ એસવાળ ગચ્છ છે.

૩ આણંદસુરગચ્છ—આચાર્ય વિજયસેનસૂરિના પ્રપદ્ધર વિજયાનંદસૂરિથી આ ગચ્છ શરૂ થયો છે. આ ગચ્છ ઉપાધ્યાયોએ મળીને ચલાવ્યો છે. આ. વિ. આનંદસૂરિ પોરવાડ હતા તેમ જ પોરવાડો તેમની આજ્ઞામાં હતા તેથી આ ગચ્છનાં ખીજાં નામો ઉપા-ધ્યાય મત અને પોરવાડગચ્છ છે. તેમજ એનું આણસુર ઉપાધિમત એવું વિકૃત નામ પણ મળે છે. આ પરંપરામાં પણ અનેક શ્રીપૂજો થયા છે.

૪ સાગરગચ્છ—નગરશેઠ શાંતિદાસ શેઠે સં. ૧૬૮૬માં અમદાવાદના મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં મહોપાધ્યાય મુક્તિસાગરજીને આચાર્ય શ્રી વિજયદેવસૂરિના વાસક્ષેપથી સૂરિપદ આપ્યું, તેનાથી આ ગચ્છ ચાલ્યો છે. આ ગચ્છમાં પણ અનેક શ્રીપૂજો થયા છે.

૫ વિમલગચ્છ—આચાર્ય શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ સં. ૧૭૪૯માં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો. અને આચાર્ય વિજયપ્રભસૂરિના વાસક્ષેપથી આચાર્ય થયા હતા. તેમનાથી આ ગચ્છ ચાલે છે.

આજે આ પાંચે શાખાઓ મૂળ રૂપે કાયમ રહી નથી, પણ એ બધી તપગચ્છમાં સામેલ થઈ ગયેલ છે. અને સંવેગશાખાના વિજય, વિમલ અને સાગર નામાંતવાલા મુનિઓ વિદ્યમાન છે. બં શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિ આનંદસુરગચ્છમાં થયા છે, જેની પરંપરા નીચે મુજબ મળે છે:—

પદ્ધ આચાર્ય વિજયસેનસૂરિ—ભગવાન મહાવીરથી એમણેસાક્ષી પાટે થયા.

૬૦ આચાર્ય વિજયતિલકસૂરિ—વીસનગરમાં શા દેવજી રહેતા હતા. તેની પત્ની જયવંતીએ રૂપજી અને રાયજી એમ બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો. આચાર્ય શ્રી વિજયસેનસૂરિ ખંભાતમાં શેઠ રાજિયા-વાજીયાની પ્રતિષ્ઠા કરાવવા પધાર્યા હતા ત્યારે તે જ ઉત્સવમાં આચાર્યે જણે આચાર્યજીના હાથે દીક્ષા લીધી. તે ચાર પૈકીના બે પુત્રોનું ૧ રત્નવિજય અને ૨ રામવિજય નામ રાખ્યું હતું. રામવિજયજી બુદ્ધિશાળી હતા, એટલે શાસ્ત્ર ભણી પંન્યાસ થયા હતા. તેમને ઉપાધ્યાય સોમવિજયજી વગેરેએ સં. ૧૬૭૩માં શિરોહીમાં વડગમજીના ભદ્રારક વિજયસુંદરસૂરિના વાસકોપથી સૂરિપદ આપી આચાર્ય વિજયસેનસૂરિની પાટે સ્થાપ્યા અને તેમનું વિજયતિલકસૂરિ નામ રાખ્યું. તેઓ સં. ૧૭૭૬માં પો. શુ. ૧૪ સ્વર્ગે ગયા.

૬૧ વિજયગ્ધાણુંદસૂરિ—રોહ ગામના પોરવાલ શા. શ્રીવંત ચાહાણુની સ્ત્રી શણુગાર દેએ સં. ૧૬૪૨માં શ્રા. શુ. ૮ 'કલા' નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. કલા કુમારે પ્રથમ લોકાગમજીના શ્રીપૂજ વરસંગજી પાસે દીક્ષા લીધી હતી અને પછી સં. ૧૬૫૧માં મહા શુદ્ધિ ૬ દિને જમદગુરુ શ્રી વિજયહીરસૂરિ પાસે આવી સંવેગી દીક્ષા સ્વીકારી હતી. અહીં તેમનું નામ કમલવિજય રાખવામાં આવ્યું. તેમને ઉપાધ્યાય સોમવિજયજીએ શાસ્ત્રજ્ઞાન આપ્યું અને આચાર્ય વિજયસેનસૂરિએ પં. ૫૬ આપ્યું અને વિજયતિલકસૂરિએ સં. ૧૬૭૬માં શિરોહીમાં સૂરિપદ આપી વિજયનંદસૂરિ નામ રાખી પોતાની પાટે સ્થાપ્યા. તેમણે ગૌતમ મંત્ર સાધ્યો. પછી વિજયરાજસૂરિને પોતાની પાટે સ્થાપ્યા અને સં. ૧૭૧૧ અ. શુ. ૧૫ ખંભાતમાં તેઓ સ્વર્ગે ગયા.

૬૨ વિજયરાજસૂરિ—તેમનો સં. ૧૬૭૮ વૈ. શુ. ૩ કદીમાં શ્રીમાળી ખીમાશાહ પત્ની ગમતાદેની કુંબે જન્મ. નામ કુંઅરજી. સં. ૧૮૮૬માં અમદાવાદમાં પિતા-પુત્રની દીક્ષા. પુત્રનું નામ કુશલવિજય. સં. ૧૭૦૪માં શિરોહીમાં વિજયનંદસૂરિના હાથે સૂરિપદ-પદ્ધર-પદ, નામ વિજયરાજસૂરિ. સં. ૧૬૦૬ અ. વ. ૧૩ ખંભાતમાં ભ. ૫૬, સં. ૧૭૦૨માં કુશળ પડતાં અમદાવાદના શાંતિદાસ સનિયાચંદે ઘણું દ્રવ્ય વાવર્યું. સં. ૧૭૪૨માં ખંભાતમાં સ્વર્ગગમન.

૬૩ આ. ૦ વિજયમાનસૂરિ—સં. ૧૭૦૭માં જુરાનપુરમાં પોરવાડ વાઘજી પત્ની વિમલાની કુંબે જન્મ. નામ મોહન. સં. ૧૭૧૯માં આચાર્ય વિજયનંદસૂરિશિષ્ય પં. શાંતિવિજય પાસે મોટાભાઈ ઈંદ્રજી સાથે દીક્ષા. નામ માનવિજય. વિ. સં. ૧૭૩૧માં ઉપાધ્યાય પદ, નગરશેઠ શાંતિદાસની વિનતિથી ધર્મસંગ્રહ રચ્યો, જેની ઉપર મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજે ટિપ્પન લખેલ છે. સં. ૧૭૩૬માં મ. શુ. ૧૩ વિજયરાજસૂરિના હાથે સૂરિપદ, સં. ૧૭૪૨ કા. વ. ૧૪ ભદ્રારક પદ, સં. ૧૭૭૦ મ. શુ. ૧૩ સાણુંદમાં સ્વર્ગ.

૬૪ વિજયઋદ્ધિસૂરિ—આજુ પાસે ચાણુ ગામના વીસા પોરવાળ જસવંતશાહે અમદાવાદમાં આચાર્ય વિજયમાનસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. નામ સુરવિજય. સં. ૧૭૬૧માં શિરોહીમાં ગુરુના હાથે સૂરિપદ, સં. ૧૭૮૭માં સ્વર્ગગમન.

તેમના બે પદ્ધર થયા. બીજા પદ્ધર વિજયપ્રતાપસૂરિની પાટે વિજયોદયસૂરિ થયા. તેમનો વાંકલીમાં જન્મ, મુડારામાં ભદ્રારકપદ, સં. ૧૮૩૭ પો. શુ. ૧૦ સુરતમાં સ્વર્ગગમન. તેના શિષ્ય ઉપાધ્યાય લક્ષ્મીવિજય પં. રામવિજયે પૂનામાં સાધવરાવ પેશવાના શાસનકાળમાં હુંદિયાઓને હરાવી જિનપ્રતિમાની સ્થાપના કરી હતી. તેમની પાટે ૫થુ આચાર્ય માનસૂરિ જ આવેલ છે.

૬૫ વિજયસૌભાગ્યસૂરિ—પાટણમાં ઓસવાલ કુળમાં જન્મ. સં. ૧૭૯૫ પો. શુ. ૨ રવિવારે સાદરીમાં સૂરિપદ. સં. ૧૮૧૪ ચૈ. શુ. ૯ સીતોરમાં સ્વર્ગગમન. તેમણે ૭ મહિના સુધી ચિંતામણિની આરાધના કરી હતી. તેમણે વિજયમાનસૂરિને પોતાની પાટે સ્થાપ્યા હતા.

૬૬ વિજયલક્ષ્મીસૂરિ—શિરોહી પાસે પારડીમાં પોરવાલ શાહ હેમરાજની પત્ની આણંદીબાઈએ સં. ૧૭૯૭ ચૈ. શુ. ૫ ગુરુવારે શુભ સ્વપ્નથી સૂચિત સૂર્યવંદને જન્મ આપ્યો. તેને વિજયસૌભાગ્યસૂરિએ પોતાના ગુરુભાઈ પં. પ્રેમવિજય પાસે રાખી ભણાવ્યો. સં. ૧૮૧૪ સં. શુ. ૫ રેવાકઠિ સીતોરમાં દીક્ષા આપી સુવિધિવિજય નામ રાખ્યું, અને ચૈ. શુ. ૯ સૂરિપદ આપી ભદ્રારક વિજયલક્ષ્મીસૂરિ નામ આપ્યું, અને પોતાની બાદી સોંપી. તેમણે નીચે મુજબ ધણા ગ્રંથો બનાવ્યા છે.

૧ જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર સંવાદ વીરસ્તવન સં. ૧૮૨૭માં.

૨ ૭ અઠ્ઠાઈતું સ્તવન સં. ૧૮૩૪ ચૈ. શુ. ૧૫.

૩ ઉપદેશપ્રાસાદ સ્તંભ સટીક સં. ૧૮૪૩ કા. શુ. ૫ ગુરુવાર.

૪ વીશસ્થાપનક પૂજા સં. ૧૮૪૫ આ. શુ. ૧૦ શંખેશ્વર તીર્થ.

૫ જ્ઞાનપંચમોદેવવંદન, ચોવીશી, રોહિણી ભગવતી મૃગાપુત્ર જ્ઞાનપંચમીની સજ્જાયો વગેરે.

તેમણે અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી છે. તેમના ગુણથી આકર્ષાઈ ભદ્રારક વિજયોદય-સૂરિના પક્ષકારોએ પણ તેમને જ સં. ૧૮૪૯માં સ્વગુરુની પાટે સ્થાપિત કર્યા છે એટલે વિજયોદયસૂરિના પદ્ધતર તરીકે પણ તેઓ ઓળખાય છે. મતલબ કે વિજયકાંદસૂરિથી બે પાટો ચાલી હતી તે મળી ગઈ હતી. તેમણે શિરોહીના રાવ વયરીશાલને પ્રતિષ્ઠાઓ. તેમનું સં. ૧૮૫૮માં મેરુ તોરશે સુરતમાં સ્વર્ગગમન થયું હતું. અને સંઘવી દુલભ વેદ-જીએ શત્રુજય ગિરિપર તેમનાં પગલાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. શ્રીમંત મુખેદાર વડોદરા નરેશ દામાજી ગાયકવાડે તેને ભદ્રારકપદની સતદ કરી આપી હતી.

૬૭ વિજયદેવેન્દ્રસૂરિ—તેઓ સુરતમાં શ્રીમાળી જ્ઞાતીમાં જન્મ્યા હતા. તેમનું આચાર્યપદ. સં. ૧૮૫૭માં વડોદરામાં અને સ્વર્ગગમન સં. ૧૮૬૧માં અમદાવાદમાં થયું.

૬૮ વિજયમહેન્દ્રસૂરિ—લિત્રમાલમાં ઓસવંજમાં જન્મ. સં. ૧૮૨૭ આમોદમાં દીક્ષા. સં. ૧૮૬૧માં અમદાવાદમાં ભદ્રારક પદ અને સં. ૧૮૬૫માં વીજપુરમાં સ્વર્ગ.

૬૯ વિજયસમુદ્રસૂરિ—ગોઢાણના ઝવલા ગામમાં હરનાથની પત્ની પુરાદેની કુક્ષિથી જન્મ. સં. ૧૮૬૫ માગસર પૂનામાં સૂરિપદ, તેઓ સં. ૧૮૭૭ સુધી વિદ્યમાન હતા.

ભદ્રારક વિજયલક્ષ્મીસૂરિ જૈન સંઘમાં બહુ જ પ્રસિદ્ધ આચાર્ય છે. આપણે જોઈ ગયા કે આણંદસૂર ગચ્છમાં ભદ્રારક વિજયકાંદસૂરિ પછી બે પાટો ચાલી હતી, જે સં. ૧૮૪૯માં મળી ગઈ છે. સંભવ છે કે આ બીજી પાટના યતિઓએ વિજયસૌભાગ્યસૂરિના સ્વર્ગવાસ થતાં વિજયલક્ષ્મીસૂરિ તેમની પાટના હકદાર નથી એવો વિરોધ કર્યો હશે. આ વખતે વડોદરા નરેશ દામાજી ગાયકવાડે સીતોરના મહાજનની અરજીથી વિજયલક્ષ્મીસૂરિના હોમની અને શ્રાવકક્ષેત્રોની પૂરી રક્ષા કરી હતી અને તે માટે એક સતદ બહેર કરી હતી.

આ વસ્તુ ઐતિહાસિક છે, જેનો ઉલ્લેખ શ્રી ચારિત્રવિજયજી જૈન જ્ઞાનભંડાર (શ્રી જૈન પ્રાચ્યવિદ્યાભવન અમદાવાદ) ના વર્ગ બીજો પ્રત નં. ૧૧૦૭ માં મળે છે.

આ લખાણ અક્ષરશઃ હવે પછી જોઈશું.

(ચાલુ)

જન્માભિસેય ને મહાવીરકલસ

(લે. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

તીર્થ'કરતો જન્મ થતાં સૌધર્મ' ઇન્દ્ર એમને 'મેરુ' પર્વત પર લઈ જાય છે, અને ત્યાં સર્વે ઇન્દ્રો મળીને એમને જન્મ-મહોત્સવ ઉજવે છે-એમનો જન્મ-ભિષેક કરે છે એ વાતથી જૈન જમત સુપરિચિત છે એટલે એ સંબંધમાં હું કંઈ વિશેષ કહેતો નથી.

વિક્રમની બારમી તેરમી સદીમાં તીર્થ'કરના જન્મ-ભિષેકને અંગે પદ્યાત્મક કૃતિ રચાતી એમ માનવાનાં કારણ મળે છે. વિશેષમાં આવી કેટલીક કૃતિઓ "અપભ્રંશ" જેવા દલકા નામે ઓળખાતી અને વાસ્તવિક રીતે 'દેસી' તરીકેના નિદેશને પાત્ર એવી ભાષામાં ગુંથાયેલી મળે છે. આની હું એક કામચલાઉ નોંધ લઉં તે પૂર્વે આ ભાષામાં રચાયેલા સાહિત્ય વિષે બે બોલ કહીશ.

જનતાનો સંપર્ક સાધવાનો અને એને સન્માર્ગે લાવવાનો-લોકોનાં બહુ કરવાનો એક માર્ગ તે જનતાની ભાષામાં વ્યાખાતો આપવાનો અને કૃતિઓ રચવાનો છે. આ કાર્ય જેટલા પ્રમાણમાં શ્રમજુ-સંસ્કૃતિએ સાધ્યું છે તેટલા પ્રમાણમાં ભાષણ-સંસ્કૃતિએ સાધ્યું નથી. બદલે એણે એની વિશેષતઃ ઉપેક્ષા કરવામાં ગૌરવ માન્યું છે. અને એથી તો એણે વધારે પડતા સંસ્કૃત ભાષાના પક્ષપાતને લઈને સમગ્ર પાઠ્ય ભાષાઓને નહિ કે કેવળ એના અંગ કે બેદરૂપ ગણાતી અપભ્રંશ ભાષાને જ "અપભ્રંશ" તો ઇલાજ આપ્યો છે. જૈનોને હાથે જેટલું "અપભ્રંશ" સાહિત્ય રચાયું છે એટલું અજૈનોને હાથે રચાયું હોય એમ જણાતું નથી. વિશેષમાં આ સાહિત્યના સર્જનમાં દિગંબરોનો જેટલો ફાળો છે એટલો શ્વેતાંબરોનો જણાતો નથી. તો આના અંતિમ નિર્ણય માટે આ સાહિત્યની વિશેષ શોધ થવી ઘટે.

ભાષાશાસ્ત્રના અભ્યાસીને એ કહેવું પડે તેમ નથી કે ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દી વગેરે ભાષાઓની જનની "અપભ્રંશ" છે. આજે ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ટૂંક સમયમાં સ્થપાશે અને હિન્દી કે હિન્દુસ્તાની જેવી ભાષા 'રાષ્ટ્ર-ભાષા' તરીકે સન્માનને પાત્ર બનશે એવો સંભવ ધણો છે એમ જણાય છે. તો આ કારણસર અને વિશેષતઃ જૂની ગુજરાતીના પરિ-પૂર્ણ અભ્યાસ માટે "અપભ્રંશ" તો અભ્યાસ અને એમાં રચાયેલા સાહિત્યનું પ્રકાશન વધારે વ્યાપક થાય એ ખાસ ઇચ્છવા જોગ છે. એ જ્ઞાનંદની વાત છે કે આજે પચીસેક વર્ષ થયાં પાંચ સાહિત્ય તરફ અધિક લક્ષ્ય અપાતું જાય છે અને ધીરે ધીરે એ દિશામાં વધારે ને વધારે પ્રવૃત્તિ થતી રહેશે. "અપભ્રંશ" તરફ જેવું જોઈએ તેવું લક્ષ્ય અપાતું નથી તો તેમ થવું ઘટે. હું તો આગળ વધીને ત્યાંસુધી કહેવા ઇચ્છું છું કે "અપભ્રંશ" ના અભ્યાસને પાંચના આશ્રિત તરીકે કે ગુજરાતીના અંગ તરીકે જ સ્થાન ન આપતાં એને વિદ્યાપીઠના અભ્યાસક્રમમાં સ્વતંત્ર-સંસ્કૃત પાઠ્ય વગેરેના જેવું જ મહત્વનું સ્થાન અપાય તો આધુનિક સંયોગો જોતાં તેમાં કશું જ ખોટું નથી.

જન્માભિસેય (જન્મ-ભિષેક) ને ઉદ્દેશીને "અપભ્રંશ" માં કેટલીક કૃતિઓ જોવાય છે. જેમકે (૧) જુગાદિજણિંદગજન્માભિસેય, યાને રિસહજન્માભિસેય, (૨) મુણિમુવવજન્માભિસેય, (૩) નેમિનાહજન્માભિસેય, (૪) પાસનાહ-જન્માભિસેય, (૫) વોરજન્માભિસેય, યાને જન્માભિસેય (૬) જિણજન્માભિસેય

યાને છપ્પન દિસાકુમરીઅભિષેય, (૭) જિણુજન્મહ, (૮) પાસનાહજન્મકલસ અને (૯) મહાવીરકલસ.

પાટણના બંડારમાં પહેલી, ત્રીજી, ચોથી, છઠી, સાતમી અને આઠમી કૃતિઓની તાકપત્રીય પ્રતિ છે. આ બંડારોની માયકવાડ સરકાર તરફથી છપાયેલી સૂચીમાં પહેલી કૃતિ 'જનમજનનજન્માભિષેક' એ નામે પૃ. ૨૬૭માં નોંધાઈ છે. એમાં ૧૪૩ પદો છે એમ એનો અંતિમ ભાગ જોતાં જણાય છે. આ કર્તાના નામ વિનાની કૃતિ છે. એ પ્રસિદ્ધ થઈ હોય એમ જણાતું નથી.

પૃ. ૨૭૪માં ત્રીજી કૃતિ નેમિનાથ-જન્માભિષેકના નામે રજુ કરાઈ છે. એમાં ૬૨ પદો છે. પહેલું અને છેલ્લું પદ અહીં અપાયેલાં છે. આના કર્તા જિનપ્રભસૂરિ છે. આ કૃતિ અપ્રસિદ્ધ છે.

જિણુજન્માભિષેય નામની છઠી કૃતિ પૃ. ૨૭૫માં જિનજન્માભિષેક એ નામે નોંધાયેલી છે. આ પણ જિનપ્રભસૂરિની કૃતિ છે. એમાં ૫૬૨ પદો છે. પહેલું અને ૫૬૨મું પદ અહીં અપાયેલું છે. વિશેષમાં આના અંતમાં "છપ્પન દિસાકુમરી જન્માભિષેક" તરીકે આનો ઉલ્લેખ છે.

પૃ. ૨૭૩માં જિનજન્મમહના નામે સાતમી કૃતિની નોંધ છે. આમાં એકંદર ત્રણ કડવાં છે. પહેલાં, બીજા અને ત્રીજા કડવામાં ૧૭, ૧૧ અને ૧૫ એમ અનુક્રમે ગાથા છે. આમ એકંદર ત્રેતાલીસ ગાથા છે. પહેલી બે ગાથા પૃ. ૨૭૪માં ઉદ્ધૃત કરાય છે. આ પણ જિનપ્રભસૂરિની કૃતિ છે, પણ એ એમની ઉપર્યુક્ત ત્રણે કૃતિઓ કરતાં મોટી છે આ પણ અપ્રસિદ્ધ છે.

પૃ. ૨૭૫માં જિનપ્રભસૂરિએ તેર પદમાં રચેલું મુનિસુવ્રતસ્વામિસ્તોત્ર નોંધાયેલું છે. આ અપભ્રંશ કૃતિનાં આઠ અને અંતિમ પદો અહીં અપાયાં છે. વિશેષમાં અંતિમ પદ પછી નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“ઈતિ શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામિસ્તોત્રં જન્માભિષેકં ચ માસરાગેણ”

આમ અહીં મુનિસુવ્રતસ્વામિ-જન્માભિષેકનો નિર્દેશ છે એટલે મુખ્યમુખ્ય-જન્માભિષેય નામની 'અપભ્રંશ' કૃતિ જિનપ્રભસૂરિએ રચી છે એ વાત ફક્ત થાય છે. પૃ. ૧૮૪-૫માં 'જન્માભિષેક' એ નામે જે કૃતિની નોંધ છે તે વીરજિનેશ્વરને અંગેની છે. આથી મેં આનો 'વીરજન્માભિષેય' તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આનાં આઠ બે પદો અને છેલ્લી ત્રણ પંક્તિ અહીં અપાઈ છે. આ અપ્રસિદ્ધ કૃતિ પણ મોટી હોય એમ એનાં પત્રની સંખ્યા જોતાં જણાય છે. પૃ. ૩૦૮માં પાર્શ્વજિનજન્મકલસની નોંધ છે. એનો મેં પાસજિણુજન્મકલસ તરીકે ઉપર નિર્દેશ કર્યો છે. આના પહેલા પદની સાત પંક્તિ અને અંતમાંની ચાર પંક્તિ અહીં રજુ કરાયેલી છે. આ આનંદસૂરિના શિષ્યની કૃતિ છે. આ પણ અપ્રસિદ્ધ છે.

જૈ. સા. સં. ઇ. (પૃ. ૪૨૦)માં જિનપ્રભસૂરિએ વિ. સ. ૧૩૧૬માં મુનિસુવ્રત-જન્માભિષેક અને પટ્ટપંચાશદ્ધિકુમરી-અભિષેક નામની બે કૃતિઓ અપભ્રંશમાં રચ્યાની નોંધ છે. આ કૃતિઓ ઉપર ગણનાયેલી કૃતિઓથી અભિન હોવી જોઈએ એમ લાગે છે.

તીર્થંકરના જન્મને અંગેના કાર્ત્ત્વમાં છપ્પન દિક્કુમારીઓ ભાગ લે છે અને એમનું સતિષા-કાર્ત્ત્વ પૂર્ણ થતાં સૌધર્મ ઇન્દ્ર તીર્થંકરને જન્માભિષેક માટે 'મેરુ' સમ ભાય છે

અને ત્યાં બીજા ત્રેસઠ ઇન્દ્રો કળશ વડે જન્મભિષેક-સ્નાનમહોત્સવ કરે છે એટલે મેં આ કૃતિઓ અહીં નોધી છે.

મહાવીર-કલસ

સંસ્કૃત ભાષામાં કલશ અને કળશ એમ બંને શબ્દ છે અને એ વાતનું અભિધાન-ચિન્તામણિ (કાણ્ડ ૪, શ્લો ૮૫) વગેરે સમર્થન કરે છે. ‘અપભ્રંશ’ માં તો ‘કલસ’ શબ્દ જ છે. અભિષેકનું એક સાધન તે ‘કલસ’ છે. ગુજરાતીમાં આને ‘કળશ’ કહે છે. આનો ઉપયોગ તીર્થકરને ઉદ્દેશીને સૌથી પ્રથમ એમના જન્મ-કલ્યાણકરને અંગે કરાય છે. અહીં ‘મહાવીર-કલસ’ તરીકે નિર્દેશાયેલી કૃતિનો વિષય આસનઉપકારી ચરમ તીર્થકર મહાવીરનો જન્મભિષેક છે. ‘મહાવીર-કલસ’ ને બદલે ‘મહાવીર-જન્મ-કલસ’ એવું નામ પણ થોળ શકાય, કિન્તુ અહીં તો આ કૃતિના અંતમાં આ નામ નિર્દેશાયેલું હોવાથી મેં એ રાખ્યું છે. વિશેષમાં જ્ઞાનવિમલસૂરિએ ગુજરાતમાં શાન્તિનામ-કળશ રચ્યો છે અને એમાં શાન્તિનામના જન્મ-મહોત્સવનો અધિકાર છે એમ આ કળશની છાપેલી નકલ જોતાં જણાય છે. આમ આ હકીકત પણ ઉપર્યુક્ત નામ રાખવામાં કારણભૂત છે.

મુજબ સરકારની માલિકીની લગભગ ૨૫,૦૦૦ હાથપોથીઓનો વહીવટ પુનાના ભાંડારકર પ્રાચ્યવિદ્યાસંશોધન મંદિરને સોંપાયેલો છે. લગભગ ૫,૦૦૦ જૈન કૃતિઓ પૂરતી હાથપોથીઓનો આમાં સમાવેશ થાય છે. જૈન સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનને લગતી કૃતિઓનું વિસ્તૃત વર્ણનાત્મક સૂચીપત્ર મેં તૈયાર કર્યું છે. તેમાં આશ્મિક સાહિત્યને લગતા ચાર ભાગ અત્યાર સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થયા છે. એના ચોથા ભાગમાં મેં ત્રણ મહાવીર-કલશ અને એક મહાવીર-વૃદ્ધ-કલશ વિષે નોંધ લીધી છે. એમાંના એકના કર્તા નન્નિગ છે. આ તેમજ બીજી એક કૃતિ સર્વાંશે અપભ્રંશમાં છે. મહાવીર-કલશ નામની ત્રીજી કૃતિ અને મહાવીર-વૃદ્ધ-કલશ એ કૃતિમાં આઠ પદ સમાન છે. આ ચાર કૃતિઓમાંથી સૌથી પ્રથમ હું અહીં આ પહેલી કૃતિ આપું છું, કેમકે અન્યત્ર એની હાથપોથી ભાગ્યે જ હશે એમ જણાય છે. આ કૃતિની હાથપોથીની ત્રિપિ પંદરમા સોળમા સૈકાના જેવી જણાય છે. બારમા સૈકામાં નન્નિગ નામના એક મુનિવર ચર્ચ ગયા છે એવું કાંઈ રચણ વાંચ્યાનું મને સ્ફુરે છે. ચોક્કસ કહેવા માટે તો વિશેષ તપાસ કરવી બાકી રહે છે.

૧ નન્નિગકૃત મહાવીર-કલશ

“ જન્મમજ્જણિ જિણહ વીરસ્સ પારદ્વય સુરગણિ ‘મેરુ’ સિહરિ હંદેણ ચિંતિત્ત ।

કિમ સહસહ તુચ્છતણુ જલપવાહુ સુરલિત્તિં હિતિ(ત્તિ)ઓ(ઉ) ।

પુણ(ણુ) અમુણવિ જિણવલ્લ કલ્લવિં હો ચિંતિત્તુ સુરિંદુ ।

લીલહ ચાલિત્ત વીરજિણિ વામકમણિ ગિરિંદુ ॥ ૧ ॥

સુભિય જલ્લનિહિ દલ્લિઓ-(? ઉ) મહિવટુ લહુ દિગ્ગહ વિ મિલિય તિયસચકં(કં) પિ કંપિત્ત ।

સહ(? ય)સક્કિરિ ગત્તિ ગિરિ વિ વીરિ ‘મેરુ’ જં ચલિણિ ચંપિત્ત ।

પવિયંભિત્ત નિન્નરસુવણિ અણવલ્લિ(વિલ્લ)ય સંસોહુ ।

तख(क्ख)णि सयल जग जि(जी?)यह उप्पाइओ संमोहु ॥ २ ॥

ताम चित्तिउ ति(?त)त्थ इंदेणं हं(?हुं) सव(य)लमंगलनिहिहि(हः) ।

मे (? म)हिमकव्व(?ज्ज) संपइ समुट्ठिय ।

किमकंड विट्ठर डमर, संतिकरण वेयाल उट्ठिय ।

हुं नायं सव्वायरिण जाणाविउ निब्भंतु ।

मह मूढह करि वीरजिणि नियबल एव महंतु ॥ ३ ॥

ताम तख(क्ख)णि खुदियमणभंति ।

भत्तिभरभरियतणु आणवेइ सुरयण सुरैसरु ।

जिम पुव्विं रिसह जिणु तह लहु न्हवेउ वीर वि जिणेसरु ।

चउव्वीस वि जिण इक्खलु गुणह न अत्थि विसेसु ।

तम्मज(ज्ज)णि कज्जुज्जियह खिज्जइ काम(? य)किलेसु ॥ ४ ॥

ताम सुरवइवयणसंभंत सहस च्चिय सुरअसुर सुपसत्थत्तिथत्थनीरह ।

भरिऊग मणिमयकलस कुणहु न्हवण समकाल वीरहे(ह) ।

पसरियपडु पडरवरविणं भुवणब्भंतर पूर(? रु) ।

अप्फालिय तियसेहि तहि चउविह मंगल तुरु ॥ ५ ॥

जेहि न्हविउ पुव्वकालंमि । य(? जे) हि सत(? म)उ सुरवरिहि ।

‘मेरु’ सिहरि चउसट्ठि इंदिहि वज्जंति बहुविहि हि ।

पडह—करडि—मद(इ ?)ल—मयंगिहि ।

भवियतो(लो)य तो(? लो)डापुरिहि भाविहि वीरु न्हवंति ।

जे पिच्छहि सुकयत्थ नरा ते सिवसुह पावंति ॥ ६ ॥

संति संघह संति नयरस(स्स) संति होउ जिणवणियवग्गह ।

इह देसह नरवरह संति होउ जिणन्हवणि लग्गह ।

नंद दुरावलि अवहरउ सोलह विज्जाएवि (? वी) ।

नवगह दुरिउ अवहरउ नन्निगु भणेइ न्हवेउ ।

जलिहि महाजलकल्लोलवल्लिउच्छलियनीरप्रा(व्भा)रा ।

जिणन्हवणं कुणउ सवा महानई निम्मिया तुज्ज ।

अहिणवेहि कणयकलसेहि खीरोयभरिएही सुरवेरिं करियलि धरेविणु ।

अहिसित्तउ वीरजिणु ‘मेरु’ सिहरि ‘जय जय’ भणेविणु ॥ ७ ॥

बालत(त्त)णंमि सामिय ‘सुमेरु’ सिहरंमि कणयकलसेहि ।

तियसासुरेहि न्हविउ(ओ) ते धन्ना जेहि दिट्ठो सि ॥ ८ ॥

આ ઉપરથી ભેદ શકારે કે કેટલાંક સ્થળો અહીં સંદિગ્ધ છે. વિશેષમાં અર્થની ખામતમાં તો અન્ય સ્થળોમાં પણ શંકા રહે છે. તેમ છતાં હું આનો ગુજરાતીમાં કામચલાઉ અનુવાદ કરું છું અને એમાં કે ઉપર્યુક્ત કૃતિના સંપાદનમાં જે સખલતા જણાય તે દર્શાવવા તજ્જોને વિનવું છું:—

મેરુના શિખર ઉપર સુરેના સમુદાયે વીરતીર્થ કરના જન્મ-મનન (જન્માભિષેક)નો પ્રારંભ કર્યો તે વેળા ઇન્દ્રને વિચાર આવ્યો કે આ તુચ્છ (અદ્ય) દેહવાળા (વીર) દેવોએ વહેવડાવેલા આટલા જલપ્રહવાને કેમ સહન કરશે? તીર્થ કરના સામર્થ્યને નહિ જણીને ઇન્દ્રે આ પ્રમાણે ચિંતન કર્યું તે જણીને વોરજિને ડાખા પગના આમલા લાગ (અગૂડા) વડે ગિરિરાજ 'મેરુ' ને લીલામાં ચલાવમાન કર્યો.—૧

જ્યારે વીરે પણ વડે 'મેરુ' ને હલાવ્યો ત્યારે સમુદ્ર સત્વર ક્ષોભ પામી ગયો, પૃથ્વીની પીઠ ઢળાઈ ગઈ, દિગ્ગજો પણ મળી ગયા અને દેવોનો સમુદ્રાય પણ કંપી ઊડ્યો. પર્વતના પણ સેંકડો કટકા ચઈ ગયા. સમગ્ર વિશ્વમાં અનપેક્ષિત સંક્ષોભનો આવિર્ભાવ થયો. સહજ જગતના જીવોને તત્ક્ષણ સંમોહ ઉત્પન્ન થયો.—૨

તે વારે ત્યાં ઇન્દ્રે ચિંતવ્યું કે હું, સમસ્ત મંજુના લંડારના મહિમા રૂપ કાર્ય અત્યારે ઉપસ્થિત થયું છે. તો (એવે સમયે) અચાનક લંચકર વિપ્લવ કર્યાથી? (એવામાં) શાંતિ કરનાર વેતાળ ઊડ્યો. ૧ હું, જાણ્યું. મારા જેવા મૂઢને સર્વ આદરપૂર્વક જણાવવા માટે વીર જિને પોતાનું મહાખળ પ્રકટાવ્યું.—૩

તે સમયે તત્ક્ષણ જોના મનની ભ્રાંતિ નાશ પામી છે અને જેનો દેહ ભક્તિના ભારથી ભરપૂર બન્યો છે એવા સુરપતિ સુરજનોને આજ્ઞા કરે છે: જેમ પૂર્વે ઋષભ જિનને સ્નાન કરાવ્યું તેમ વોરજિનેશ્વરને પણ સત્વર સ્નાન કરાવો. ચોવીસે તીર્થ કરેમાં એક સરખું સામર્થ્ય છે. એમના ગુણમાં (કશો) ફરક નથી. એના સ્નાનને વિષે તમે (અન્ય) કાર્યોને છોડી દો. (આ કાર્ય કરનારનો) કાષાનો કલેશ નાશ પામે છે.—૪

એ સમયે સુરપતિનાં વચન વડે એકાએક સંબ્રાન્ત બનેલા દેવો અને અસુરોએ મુપ્રશસ્ત તીર્થના જળ વડે મણિમય કળશો ભરીને એકીવખતે વોરને સ્નાન કરાવ્યું.

પ્રસરેલા અને તીક્ષ્ણ પડવાના અવાજથી લુપ્તનો અંદરનો ભાગ પૂરાઈ ગયો. ત્યાં દેવોએ ચાર પ્રકારના માંગલિક તૂર્પ (વાજિત્ર) અક્ષાળ્યાં (વગાડ્યાં).—૫

પહેલાંના કાળમાં જેમણે સ્નાન કરાવ્યું હતું અને જેમણે સુરવરોની... 'મેરુ' શિખર ઉપર ચોસક ઇન્દ્રોએ અનેક પ્રકારના પટક (ઢોલ), કરડી, મર્દલ અને મૃદંગ વમાડ્યાં. તો(?)કા પુરના બંધ જનો ભાવથી વોરને સ્નાન કરાવે છે. જેઓ એ જુવે છે તે સંકૃતાર્થ મનુષ્યો મોક્ષના સુખને પામે છે.—૬

સંધને શાંતિ હો, નગરને શાંતિ હો, જિતના (ભક્ત) વણિકાના વર્ગને શાંતિ હો. આ દેશના નરપતિને તેમ જ રજિનસ્નાતને વિષે જોડાયેલાને શાંતિ હો. આનંદો (?)

૧ 'અચાનક લંચકર વિપ્લવરૂપ અને અશાંતિ કરનાર વેતાળ આવી પહોંચ્યો' એવો પણ અર્થ કરી શકાય તેમ છે. તો શું એ સ્વીકારવો?

૨ આ રાજનું પણ વિશેષણ જણી શકાય.

સોળ વિદ્યાદેવીઓ અનિષ્ટોને દૂર કરો. નવ ગ્રહો પાપને દૂર કરો. નન્નિગ સ્નાન કરાવતાં એમ કહે છે.

તારા (સ્નાન) નાળ વડે ઉત્પન્ન થયેલી મહાનદીઓ કે જેમાં જળના મોટા મોજાં વડે પાણીનાં સમૂહો ઊછળે છે એ મહાનદીઓ સદા જિનનું સ્નાન કરો.

ક્ષીરોદકથી બરેલા અને નવીન એવા સુવર્ણના કળશોને સુરપતિઓએ હથેલીમાં ધારણ કરી જ્ય જ્ય ખેલીને વીરજિનનો 'મેરુ' ના શિખર ઉપર અભિષેક કર્યો. -૭-

ખાળપણમાં 'સુમેરુ' ના શિખર ઉપર દેવો અને અસુરો વડે સુવર્ણના કળશો દ્વારા સ્નાન કરાવાયેલા એવા તને હે સ્વામી! જેમણે જોયો તેઓ ધન્ય છે. -૮-

અન્તમાં એ વાતનો નિર્દેશ કરીશ કે અહીં ચોસઠ ઇન્દ્રોનો ઉલ્લેખ છે; નહિ કે સોનો. આથી આ કૃતિના રચનાર શ્વેતાંબર છે, નહિ કે દિગંબર એ હકીકત ક્ષિત થાય છે.

મહાવીર-વૃદ્ધ-કલશનું લખાણ મારી પાસે તૈયાર છે. પણ કાંઈક હાથપોથી મળી આવે તો તેનો ઉપયોગ કરવાના વિચારે એ અહીં આપ્યું નથી. એના કર્તા (વાદી) દેવસુરિના શિષ્ય રામચન્દ્રના શિષ્ય (જય) મંબલ છે. આ સંબંધમાં વિશેષ ઊહાપોહ હવે પછી કરીશ.

ગોપીપુરા સુરત. તા. ૧૮-૧૧-૪૮

ગુરુશિખરની પગથી પર

(લેખક:—શ્રીયુત મોહનલાલ દીપચંદ ચોક્સી.)

(ગતિક્ષી આલુ)

ગુરુદેવ! મને વિચાર આવે છે કે પ્રાતઃકાળમાં આ મનોહર સ્થાનમાં કુદરતે જે લીલા નિસ્તારી છે એનો મધુરો આસ્વાદ લેવાનો મૂકી શા સારુ યાત્રિક તડકે થવા દેતા હશે? પ્રજ્ઞાલભેમ જ પૂજના સમય પણ શા કારણે મોડા કરાવાયા હશે?

ઊગતી સવારમાં, ઠંડા પ્રહરમાં, ધીમેથી વાતા વાયુનું સેવન કરતાં આ શાશ્વત મિરિનાં પગથિયાં ચઢવામાં અનેરો આહ્વાદ જન્મે છે. એ પાછળનો જ્ઞાનંદ અનુભવી જ બાણી શકે. સુમતિચંદ્ર! શાસ્ત્રકારો ઊગતી હિવાનાં સમયને અભ્યયન, મનન, જ્ઞાન આદિને માટે યોગ્ય મણે છે. નીતિકારોએ પર્યટન માટે પણ એની જ અર્પણ આપી છે.

છતાં જ્યાં તમારા સરખા સંસારી જીવન જીવતાં ગૃહસ્થોનાં વહેણ ધર્યો જ બદલાય ત્યાં થાય શું? તમોએ કલ્પનાથી ઊભી કરેલ સુખ સંબંધી ઇન્દ્રિયજ આગળ કુદરતની સદૃશ પ્રાપ્ત થતી સુખસામગ્રીનો દિસાજ છે જ ક્યાં? તમો આની લીધેલા સુખસાહેબી-પણામાં સુખની સાચી બાજબી જ મૂલી ગયા છો.

સામાન્યતઃ પયારી છોડવાનો કાળ તમોએ પહોટી નાખ્યો છે. આવશ્યક ક્રિયા, અને તે પણ ધણુંખરું 'અચરે અચરે રામ' માફક કરી જતા થોડા વર્ષને બાદ કરીએ તો મોટો ભાગ પ્રાતઃકાળે એ કાર્યોને આવશ્યક માને છે. એક છાપાનું વાચન અને ખીચું મારું

તે આપણી. ' ધર આમણેની આ પ્રવૃત્તિ છે અહીં તીર્થસ્થાનમાં પણ આવી ચૂકી છે. શ્રીમંતો કે વેપારીઓનો મોટો સમૂહ આ આદતથી મુક્ત નથી સારા પ્રમાણમાં ઘી ખોલનાર પણ એ જ વર્ગ. એટલે તેઓની 'અનુકૂળતા' ખ્યાનમાં રાખીને જ પૂજા પ્રસાદના સમય ઠરાવાય તે. એક કાળે સંયોગવશાત શરૂ થયેલ પ્રથા આજે પૂર્ણરૂપે પાંગરી ધનિકાના ધનરા ને શ્રીમંતાઈના પ્રદર્શનરૂપે બની છે. અરે, દુઃખની વાત તો એ છે કે એક તરફ શાસ્ત્રકારો થાળી ટીપી કહી રહ્યા છે કે, 'પુણ્ય પાંખડી ન્યાં દુભાય, જિનવરતી ત્યાં નહીં આજાય.' ત્યારે બીજી બાજુ શ્રી શત્રુઞ્જયગિરિ જેવા આ મહાન તીર્થમાં પૂર્વે વર્ણવ્યા તે મહાશયો થાળો ભરી ભરીને વીધેલાં પુષ્પોના હારો દાદાના અંગે ચઢાવે છે. નથી તો વિચાર કરતાં પૂજનવિધિની વાતનો કે નથી તો એમને વિચાર આવતો આ એકંદ્રિય અશ્વતા વનસ્પતિકાયના જીવોની કિલામણનો. આ પ્રનિત ધામમાં છડેચોક દિસાનું તાડવ ચાલી રહ્યું છે. પૂજ્ય ગુરુજી, આપ એ માટે ઉપદેશની ઝડી ન વરસાવો ?

અરે ભાઈ ! ન્યાં ધર્મના ઓઠાતળે કેવળ ધનનું પ્રદર્શન કરવાનું હોય, અને એમાં મોટરાઓના આખા મીચામણા હોય ત્યાં સાંભળવાની કુરસદ કેને છે ?

એ, આજે તો આટલી પ્રાસંગિક વાત કહી. કાઈ બોળ સમયે પૂજનવિધિમાં પ્રવર્તતી અજ્ઞાનતાની કચની કહીશ. સાંભળ, જૈન દર્શનની સાચી ખૂંચી સમજવી હોય તો પ્રચલિત ભિન્ન ભિન્ન મતોની માન્યતા કેવા પ્રકારની છે એ ટૂંકમાં જાણી લેવાની જરૂર છે. એ જ્ઞાન હોય તો જ સરખામણી કરવી સુલભ થાય.

૧. વૈશેષિકમત—એના પ્રણેતા કણ્ઠાદિકર્ષિ છે. એ મતમાં નીચેના પદાર્થો તત્ત્વરૂપ મનાય છે: ૧ દ્રવ્ય, ૨ ગુણ, ૩ કર્મ, ૪ સામાન્ય, ૫ વિશેષ અને ૬ સમવાય. 'એમાં દ્રવ્યની વ્યાખ્યામાં નીચે પ્રમાણે નવ પ્રકાર છે: ૧ પૃથ્વી, ૨ જળ, ૩ તેડ, ૪ વાયુ, ૫ આકાશ, ૬ કાળ, ૭ દિશા, ૮ આત્મા અને ૯ મન. ગુણના પેટા ભેદમાં—રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, સંખ્યા, પરિમાણ, પૃથક્પણ, સંયોગ, વિભાગ, પરપણું, અપરપણું, બુદ્ધિ, સુખ-દુઃખ, ઇચ્છા, દ્વેષ, પ્રયત્ન, દ્રવપણું, ભારીપણું, સંસ્કાર, સ્તેષ, ધર્મ, અધર્મ, શબ્દ છે. આ ઉપરાંત ઊર્મિષ્ટકર્મ કામ, ક્રોધ, ગર્વ, લોભ, દંભ અને હર્ષ ગણાય છે.

૨ નૈયાયિકમત—પ્રણેતા ગૌતમ (અક્ષપાદ), સોળપદાર્થ—પ્રમાણ, પ્રમેય, શંસય, પ્રયોજન, દ્રષ્ટાન્ત, સિદ્ધાન્ત, અવયવ, તર્ક, નિર્ણય, વાદ, જલ્પ, વિતંડા, હેત્વાભાસ, છળ, ભતિ, નિગ્રહસ્થાન.

૩. મીમાંસક—પ્રણેતા જૈમિની. શાખા—(૧) ધૂમમાર્ગ. (૨) અર્ચિમાર્ગ—

(૧) ધૂમમાર્ગ=પૂર્વ મીમાંસક: વેદોક્ત દિસામાં માનનાર.

(૨) અર્ચિમાર્ગ=ઉત્તર મીમાંસક: પ્રહ્લાદૈત માનનાર, માયાને સર્વમાં કારણભૂત ગણનાર.

૪. સાંખ્યમત—પ્રણેતા કપિલમુનિ.

તત્ત્વો: ૧ પ્રકૃતિ (અવ્યક્ત છે), ૨ બુદ્ધિ, ૩ અહંકાર, ૪ થી ૮ પાંચ તન્માત્રા શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ—૯ ચક્ષુ, ૧૦ શ્રવણ, ૧૧ નાસિકા, ૧૨ જીહ્વા, ૧૩ ત્વચા, ૧૪ થી ૧૯ વાચા, હસ્ત, મરણ, અપાનદાર અને લિંગ તથા મન, ૨૦ પૃથ્વી, ૨૧ પાણી, ૨૨ અગ્નિ, ૨૩ વાયુ, ૨૪ આકાશ, ૨૫ આત્મા. જે કંઈ કરી રહેલ છે તે માત્ર પ્રકૃતિ જ છે.

દુઃખના પ્રકાર—૧ આધ્યાત્મિક. (૧) શરીર સંબંધી. (૨) મન સંબંધી. એમાં વાત, પિત્ત, કફ રૂપ શરીરનું અને કામ, ક્રોધ, લોભ રૂપ મનનું દુઃખ છે.

૨. આધિદૈવિક—યક્ષ, રાક્ષસ, ગ્રહ વગેરે તરફનું.

૩. આધિભૌતિક—મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, મૃગ, સર્પાદિનું.

૫ ઔદ્ભૂત—પ્રણેતા ઔતમણુદ્ધ. ક્ષણિક સ્વરૂપ માનનાર એટલે જ્ઞાનાદૈતને સ્વીકારી ક્ષણે ક્ષણે નવીન આત્મા સ્વીકારનાર.

દસ આચાર્યો—૧ પ્રાણાતિપાતવિરમણ (હિંસા ન કરવી), ૨ અદતાદાનવિરમણ (વગર આપ્યું ન લેવું અને ચોરી કરવી નહીં), ૩ અહમ્યર્થ પાળવું, ૪ જૂઠું ખોલવું નહીં, ૫ ચાડી ખાવી નહીં, ૬ કઠોર ભાષણ કરવું નહીં. અને ક્રોધનું અપમાન કરવું નહીં, ૭ નકામી ગડમક કરવી નહીં, ૮ લોભ કરવો નહીં, ૯ ક્રોધ કરવો નહીં, ૧૦ ધર્મમાં અવિશ્વાસ રાખવો નહીં.

૬. ચાર્વાકમત—આતું ખીજું નામ નાસ્તિકમત છે. માત્ર પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને જ માની સર્વ કરણીમાં રક્ત રહેનાર. ઇશ્વર નથી, કર્મ નથી, પરલોક નથી. સર્વ માયાભળ શાસ્ત્રકારોએ ઊભી કરી છે એમ વહી સર્વ જાતના આરંભ વગેરેમાં રક્ત રહેનાર આ મત છે.

ઉપર મુજબ છ મતની સામાન્ય રેખા જાણ્યા પછી, તું સહજ જોઈ શકશે કે તીર્થંકર ભગવંતોએ ‘જૈનદર્શન’ માં જે મૌલિક તત્ત્વો ખતાવ્યા છે અને જે છ પદાર્થો પર સંસારચક્રનાં મંડાણ દર્શાવ્યા છે અને એમાં કાર્ય કરી રહેલ પાંચ સમવાય વર્ણવ્યા છે એ સીધા અને સચોટ છે, અને સહજ ગળે ઊતરે તેવા છે, એટલું જ નહીં પણ એકખીજના સંઘર્ષણમાં આવતા નથી, તેમ નથી તો પરસ્પર વિરોધાભાસ ઉત્પન્ન કરતા.

જૈનદર્શન—પ્રણેતા તીર્થંકર ભગવંતે સંપૂર્ણ જ્ઞાન થયા પછી જ વસ્તુની પ્રરૂપણા કરે અને એ હકના ઇન્કારદાર નહીં પણ હરકોઈ આત્મા અદાર દૂષણનું નિવારણ કરી, ચાર ધાતી કર્મનો કૂચો કરી વાળે તો એવું પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે તેવું જાહેર કરનાર. પૂર્ણ શક્તિ ફેરવે તો ખુદ તીર્થંકર પદ મેળવી શકે એવું જાહેર કરનાર, સર્વની આઝાદી સ્વીકારનાર.

તત્ત્વ નવ—આકાશ પણ સુંદર અને પ્રજતિ સૂચક; નામ પણ તેવાં જ. ૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩ પુન્ય, ૪ પાપ, ૫ આશ્રવ, ૬ સંવર, ૭ નિર્જરા, ૮ બંધ અને ૯ મોક્ષ. નવના દશ ન થઈ શકે; કેમકે નવમાં સર્વ સમાઈ જાય છે. અપેક્ષાથી નવના સાત કિંવા બે જરૂર ઘટાવી શકાય.

પદાર્થ છ—જૈન ગ્રંથોમાં એ ‘ષડ્દશ્ય’ તરીકે ઓળખાય છે. ૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય, ૪ કાળ, ૫ પુદ્ગલાસ્તિકાય, ૬ જીવાસ્તિકાય.

એમાં પણ કર્તા કારવતા કિંવા મુખ્ય બે જ. : જીવ અને અજીવ. વિજ્ઞાનની નજરે Soul and matter

સમવાય પાંચ—૧ કાળ, ૨ સ્વભાવ, ૩ નિયતિ, ૪ કર્મ, ૫ પુરુષાર્થ. વિશ્વના દરેક જનાવમાં ઉપરના પાંચ સમવાય (કારણ) માંથી ઓછીવત્તી દરેકની સંકલના ખરી જ.

ભાઈ સુમતિચંદ્ર, જો, આજે વર્ષવેલી વાત તને બરાબર પચી જશે તો જ્ઞાનાર્જનમાં પ્રજતિ કરવામાં મુશ્કેલી નહીં નડે. આજે અહીં જ પૂર્વવિરામ. (ચાલુ)

एक प्राचीन व्यवस्था-पत्र

सं.० श्रीयुत अगरचंदजी नाहटा

अपने गच्छ-समुदायकी सुव्यवस्थाके लिये समय समय पर गच्छके नेता आचार्यों द्वारा व्यवस्थापत्र-मतपत्र-प्रचारित किये जाते हैं। ऐसे थोड़ेसे जो व्यवस्थापत्र अभी तक प्रकाशमें आये हैं, उन सबमें श्रीजिनप्रभसूरिजीका व्यवस्थापत्र^१ ही सबसे पुराना था। पर गत वर्ष हमें उससे भी प्राचीन व्यवस्थापत्र प्राप्त हुआ है जो अद्यावधि ज्ञात व्यवस्थापत्रोंमें सबसे पुराना होनेके साथ ऐतिहासिक दृष्टिसे भी महत्वका है। प्रस्तुत पत्र तपागच्छके आदिम आचार्य श्रीजगच्चन्द्रसूरि आदिके द्वारा प्रचारित किया गया है, इस लिए उसका महत्व बहुत अधिक है। तत्कालीन तपागच्छकी व्यवस्थाके बारेमें यह अद्वितीय प्रकाश डालता है, साथ ही पाटणके तत्कालीन महाराजा, महामात्यके नाम-निर्देशके साथ आचार्य जगच्चन्द्रसूरिके समुदायके आचार्य एवं विद्वान मुनियोंके नाम-निर्देशके साथ साक्षि रूपसे अन्य आचार्यों एवं श्रावकोंका उल्लेख भी करता है, जो अन्यत्र दुर्लभ है। अतः इसके द्वारा कई नवीन ऐतिहासिक तथ्य प्रकाशमें आवेंगे। इसी दृष्टिसे यह प्रकाशित किया जा रहा है। आशा है अन्य विद्वान इस पर विशेष प्रकाश डालेंगे एवं ऐसे अन्य पत्र जहां कहीं भी मिलें उन्हें प्रकाशित करनेकी ओर पूरा लक्ष रखेंगे।

अब मैं मूल व्यवस्था-पत्रकी नकल उद्धृत कर रहा हूं। इसकी २ पत्रकी १७ वीं शताब्दिकी लिखित प्रति उपलब्ध हुई है। मूल सहीवाला मतपत्र मिल जाय तो बहुत अच्छा हो। आशा है पुरातत्वान्वेषी विद्वान अनुसंधान करेंगे।

व्यवस्थापत्र

॥ दे० ॥ संवत् १२९९ वर्षे त्रयोदश्यां अघेह श्रीमदणहिल्लपाटके समस्त राजित महाराजाधिराज श्रीत्रिभुवनपालदेव-कल्याणदेव-विजयराज्ये तन्नियुक्त महामात्यदंड श्रीताते श्री श्रीकरणादि समस्त करणादिसमुद्रव्यापारान् परिपंथयतित्येवं काले प्रवर्तमाने श्रीसंघादेश-पत्रमभिलिख्यते यथा श्रीमदणहिल्लपाटके प्रतिष्ठित समस्त श्रीआचार्य संमस्त श्रावक प्रभृति समस्त श्रीश्रमणसंघश्चैत्रवालगच्छीय देवभद्रगणिशिष्य जगच्चन्द्रसूरि श्रीविजयचन्द्रसूरि प्रभृति आचार्यान् पद्मचन्द्रगणिप्रभृति तपोधनांश्च पं. कुलचन्द्रगणि-अजितप्रभगणि प्रभृति परिवारसमन्वितान् सप्रसादं समादिशति यथा—

(१) यतिप्रतिष्ठैव कर्तव्या श्रावकप्रतिष्ठा न प्रमाणीकार्या १ ।

(२) तथा श्रीदेवस्य पुरतो बलिनैवेधारात्रिकादीनि न निषेध्यानि २ ।

(३) तथा समस्तवैय्यावृत्यकराणां सम्यग्दृष्टिसमस्तयक्षाग्निकादिमूर्तिप्रभृतीनां गृह-
चैत्येषु वसन्ति समानानां पूजानिषेधो न कार्यः ३ ।

(४) श्रीसंघप्रतिष्ठित श्रीआचार्यैस्तपोधनैश्च समं यथापर्यायं वन्दनकव्यवहारः
करणीयः ४ ।

(५) स्वप्रतिबोधितश्रावकाणां समस्तगच्छीयाचार्यतपोधनानां पूजावंदनकदानादिनिषेधो
न कार्यः ५ ।

(६) राकापक्षीय-आंचलिक-त्रिस्तुतिकादिभिश्च सह वन्दनकव्यवहार-श्रुताध्ययनादि
व्यवहारश्च न करणीयः ६ ।

(७) करणत्रयादिसमाचारि प्रतिपालनपुरस्सरं च कालिकाकालि(क)श्रुतमध्येतव्यम् ७ ।

(८) आवश्यकनिर्युक्ति-षट्जीवनिकायाध्ययनादि श्रुतं न प्रकाश्यं, सिद्धान्तोद्धारगाथा
श्रावकान्न पाठयितव्यः ८ ।

(९) द्वितीयवंदनकं च पादे पतितं न दातव्यम् ९ ।

(१०) पाक्षिकं चतुर्दश्यामेव विधेयं न पूर्णिमायाम् १० ।

(११) पुण्यमतां समृद्धिमतां सामर्थ्यानुमानेन वस्त्रान्नपानपात्रसाधारणदानददतां निंदा न
कर्तव्या, प्रवृत्तिश्च कारयितव्या ११ ।

(१२) किं बहुना ? श्रीमदणहिल्लपाटकप्रतिष्ठितश्रमणसंघस्याज्ञां मन्यमानैः सर्वैरपि
आचार्यैस्तपोधनैश्च बहिरपि व्यवहरणीयं १२ ।

एनं श्रीसंघादेशं कुर्वाणा आचार्यास्तपोधना श्रीसंघस्यामिमता एव एनं च संघादेशमंगी-
कृत्य कुर्वाणानां आज्ञातिक्रमदोषवतां अमीषां श्रावकाश्च बाह्याः कर्तव्या । यदि पुनः संघादेश-
मंगीकृत्य कुर्वाणानां सन्मुखं कश्चिदाचार्या बहीवान्योक स्वकीयामवत्सर पोषयन् असहिष्णुताया
एव किमपि विचारबाह्यं भणति च स संघेनावश्यं निषेध्यः शिक्षणीयश्च ।

अन्य मतानि—आचार्य श्रीदेवचंद्रसूरिमत्तं, श्रीजयचंद्रसूरिमत्तं, पं. कुलचन्द्रमत्तं ।

इहार्थे साक्षिणः—श्रीजयसेन—श्रीमाणिक्यसूरिप्रभृतिसर्वे आचार्यास्तथा साक्षिणः—
श्रे. उ. आसपालदेव तथा साक्षिणः श्रीरागिक श्री गुणपालः साक्षिणो राणकः श्रीपाल्हण-
साक्षिणो जिनचंद्रप्रभृतिश्रावकः तथा साक्षिणः । एतत् प्रतिबोधित श्री. ठा. घणसो तथा
राजा जाया ले. आंवड ।

अणुजाणावेळणं वार वत्तिकयकम्मोपायवडिडद्धिडकयलजुअलं ।

मत्थए ठच्चिन्नविईगीतकण्णचुण्णे एगंति खमणंति एकं निक्कमणवग्गह ॥ १ ॥

દીયાણા, લોટાણા, નાંદીયા વગેરે તીર્થોની યાત્રા

લેખક:-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી.

(ક્રમાંક ૧૫૭ થી શરૂ : ગતિકથી ચાલુ : આ અંકે પૂર્ણ)

અન્નરી

પીંડવાણથી પૂર્વ અને દક્ષિણની વચ્ચે જે માર્ગ દૂર આ ગામ આવેલું છે. અહીં શ્રાવકોનાં ઘર આઠ છે. જે ઉપાશ્રય છે. એક વિશાળ ધર્મશાળા છે. અહીંનું ખાવનજિના-લપનું મંદિર પ્રસિદ્ધ છે. તેમજ ગામથી એક માર્ગ દૂર ખન્નૂરીના જંમલની વચ્ચે આવેલું સરસ્વતી દેવીનું મંદિર પણ ખડુ જ પ્રાચીન અને પ્રસિદ્ધ છે.

સૌથી પ્રથમ અમે અન્નરીની વિશાળ ધર્મશાળાની એક ફાટડીમાં બિરાજમાન પ્રભુ-મૂર્તિઓનાં દર્શન કર્યાં. આ મૂર્તિઓ અહીં રહેતા ચર્ચાતી કખજમાં હતી. તેમના અભાવ-માં બધી મૂર્તિઓ તેમના જીર્ણ ઉપાશ્રયથી ઉડાવીને અહીંની ધર્મશાળામાં પધરાવેલ છે.

મૂલનાયકજી શ્રી આદિનાથ પ્રભુજીની સદૈવ પાપાણુની ત્રણ હાથ ઊંચી લબ્ય પ્રતિમા છે. એની નીચે ગાદીમાં લેખ આ પ્રમાણે છે.

(૧) ॥ સંવત ૧૫૨૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૫ ગુરો શ્રી શ્રીમાલીજ્ઞાતીયઃ સં. સીજ્ઞાન માર્યા સનરવત પુત્ર સં. X X X X પુત્રાદિ કુટુમ્બયુતેન શ્રી આદિના (૨) ચત્વામી વિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતમ્ શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિભિઃ વડલોચાઃ ॥

મૂલનાયકજીની જમણી અને ડાબી બાજુ જે મોટા ઊભા કાઉસગીયાજી છે. આ બન્ને કાઉસગીયા શ્રી પાર્શ્વનાથજીના છે. બન્નેની નીચે ગાદીમાં લેખ છે. પરંતુ ધસાઈ ખયા છે, છતાં ટૂંકમાં અમે વાંચ્યું તે આ પ્રમાણે છે.

॥ સં. ૧૨૪૫ જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૨ ગુરો આગીયાગ્રામે X X X

X X X X X

યશશ્વંદ્ર X X X આત્મશ્રેયોર્થ વિંબં કારિતમિતિ

વચ્ચે ઘણું ધસાઈ ગયું છે.

એક શ્વામ શ્રીપાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ છે તેની ગાદીમાં પાછળના ભાગમાં આ પ્રમાણે લેખ છે.

॥ સં. ॥ ૧૬૩૮ વ. મો. શુ. ૧૩ સોમે શ્રી X X X

X X X

પ્ર૦ ત. ગ. શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરઃ (૧)

એક પથ્થર ઉપર પાદુકાઓ છે.-યુગલ છે. એમાં આ પ્રમાણે લેખ છે.

સંવત્ ૧૨૧૯ વર્ષે માઘશુક્લપક્ષે ૩ રવૌ શ્રીરાજરાજેશ્વર કુમારપાલ મૂપાલેન શ્રી શાંતિનાથસ્ય પાદુકા કારિતા, પ્રતિષ્ઠિત શ્રીવાદીન્દ્રચુડામણીશ્રી x x હેમાચાર્યેણ કારાપિતં.

લેખનો ભાવ સાફ છે. ૧૨૧૯ માં મહા શુદ્ધિ ૩ ને રવિવારે રાજરાજેશ્વર મહારાજ કુમારપાલે શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની પાદુકા કરાવી છે. અને વાદીન્દ્રચુડામણિ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

(પરંતુ અમારી દૃષ્ટિએ આ પાદુકા બહુ પ્રાચીન નથી, લેખની લિપી અને ભાષા બોતાં પણ લેખ એટલો પ્રાચીન નથી લાગતો.)

એક નાના ચોમુખજી છે. ત્રણ તો અખંડ છે અને એક મૂર્તિ ખંડિત છે. કુલ નવ મૂર્તિઓ છે.

પછી આવનજિનાલય મંદિરમાં દર્શન કરવા ગયા. મંદિર પ્રાચીન અને ભવ્ય છે. મૂલનાયકજી શ્રીમહાપીર પ્રભુની સુંદર પ્રાચીન મૂર્તિ છે. મૂલ ગભારામાં ત્રણ મૂર્તિઓ છે. ત્રણે મૂર્તિઓ સુંદર અને પ્રાચીન છે. બહાર ગૂઢ મંડપમાં દસ મૂર્તિઓ છે. બધી મૂર્તિઓ પ્રાચીન અને સુંદર છે. આમાં બન્ને બાજુ પાપાણના બે ચોવીશ જિનેશ્વરની બે મૂર્તિઓ છે. બન્ને ઉપર લેખ છે. ડાબી બાજુની મૂર્તિ ઉપરનો લેખ આ પ્રમાણે છે.

॥ સં. ૧૨૪૩ વૈશાખ શુ. ૬ વુધ શ્રીનાગેન્દ્ર ગચ્છે પં: x x x આગળ નથી વંચાતું. લેખ ધસાઈ ગયો છે.

આમાં નાની એક સુંદર શુરુમૂર્તિ છે તેના ઉપરનો લેખ નીચે પ્રમાણે છે.

॥ સં. ૧૪૫૪ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૨ રવૌ x x x x ગચ્છ પ. સુમતિ પ્રતિમા વા. સોમ પ્રતિષ્ઠા. x x x

આગળ ધસાઈ ગયેલ છે.

રંગમંડપ અને પ્રદક્ષિણામાં પણ મૂર્તિઓ છે, પરંતુ સમયાભાવને લીધે અમે લેખ લઈ શક્યા નથી. મૂલગભારાની પાછળ મોટો ગભારો છે તેમાં રંગમંડપમાં જમણી બાજુ પ્રાચીન સરસ્વતીની પણ સુંદર મૂર્તિ છે. દેરીઓમાં કેટલીક સુંદર અને પ્રાચીન મૂર્તિઓ છે. પરંતુ વ્યવસ્થાની-વહીવટની ખામી છે. કેટલીક પ્રતિમાઓને ચક્ષુ નથી, કેટલીક પ્રતિમાઓને એક ચક્ષુ છે અને એક નથી. લગવાનને કેસર વગેરે પણ ખરાખર નથી ચડતું. અવ્યવસ્થા જોઈ દર્શન કરતાં પારાવાર દુઃખ થયું. આવનજિનાલયનું આવું ભવ્ય મંદિર હોવા છતાં આ અવ્યવસ્થા બહુજ ખટકે તેવી છે. સુધારા થવાની પૂરેપૂરી જરૂર છે.

આ મંદિરથી એક માઇલ દૂર ખજુરીના વનમાં સરસ્વતીની એક દેરી છે. આ મૂર્તિ બહુ પ્રાચીન છે. લોકોક્તિ મુજબ દક્ષિણાલસર્વજ્ઞ આચાર્યવર્ય શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી સરસ્વતીની આરાધના માટે કાશ્મીર જતા હતા ત્યારે એ દેવીજીએ અહીં જ સ્થરિજીને દર્શન આપી અહીં જ આરાધના કરવા જણાવ્યું હતું. એટલે આ મૂર્તિ ખૂબ પ્રાચીન અને અમત્કારી છે. આચારે પણ બહુ જ એકાંત અને શાંતિનું ધામ છે.

સરસ્વતીની આરાધના કરવા ઇચ્છતા મહાનુભાવોએ જરૂર લાભ લેવા જોવું છે.

સીવેરાનો ટૂંક પરિચય

પીંડવાડાથી ઉત્તર પૂર્વના ખૂણામાં પીંડવાડાથી પાંચ માઇલ દૂર આ ગામ આવ્યું છે. અહીં અત્યારે શ્રાવકોનાં કુકત બેઠાં ઘર છે. પહેલાં વધારે ઘર હતાં.

અહીં અત્યારે શ્રી શાંતિનાથજી ભગવાનનું પ્રાચીન ભવ્ય મંદિર છે. જીર્ણોદ્ધારની ખાસ જરૂર છે. પહાડી પ્રદેશમાં આ મંદિર દૂર દૂરથી દેખાય છે. આ ભવ્ય મંદિરમાં મહત્વના લેખો છે જે આ પ્રમાણે છે.

૧-પ્રથમ મંદિરમાં પેસતાં જમણી બાજુ પથર ઉપર આ પ્રમાણે લેખ છે.

“સંવત્ ૧૨૮૯ વર્ષે દેવરાવિજયસિંહસત્કમુહંપારાસન × × × આત્માર્થ પદ ટીવ-
રાસત્ક જવ × × × (૧) કુયાપ્રતિ જવસતી (૨) ૨ દેવ શ્રીશાંતિનાથ યાત્રા × ×

દેવરાવિજયસિંહના રાજ્યમાં ૧૨૮૯ માં યાત્રા કર્યાનો લેખ છે.

મૂલનાથજી શ્રીશાંતિનાથજીની મૂર્તિના પરિકરમાં નીચે મુજબ લેખ છે.

૧ ॥ સંવત્ ૧૧૯૦ વૈશાખ સુદિ ૮ (૯) ગોવ્યા શ્રીશાંતિનાથ પ્રતિમા કારિતા ॥
શ્રીશાંત્યાચાર્યૈઃ પ્રતિષ્ઠિતા. ।

૧૧૯૦માં ગૌરીએ શ્રીશાંતિનાથજીની પ્રતિમા કરાવી છે અને પ્રતિષ્ઠા શ્રીશાંત્યાચાર્યજી મહારાજે કરાવી છે.

મૂલનાથજીની પહાડી પર નીચે પ્રમાણેનો લેખ છે.

સંવત્ ૧૪૧૦ વર્ષે (૧૬૧૦) શ્રી શાંતિ × × ×

લેખ ઘસાઈ ગયો છે, પૂરા વંચાતો નથી. આ લેખ પ્રમાણે ૧૪૧૦ માં શ્રીશાંતિ-
નાથજી ભગવાનને સ્થાપિત કર્યા છે.

મૂલનાથજીની બન્ને બાજુ બે પરિકર છે તેમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

જમણી બાજુના પરિકરનો લેખ.

“સંવત્ ૧૧૯૮ વૈશાખ સુદિ ૩ કારાસુત મૂળદેવભાર્યા વેલહીપુત્રૈઃ । ધણદેવ
જિન્દુશ્ચ । (૧)

× ધણદેવજપુત્ર × × × વલમાધવ । બીજકે × મહણીસુપુત્ર દેસલપ્રભૃતિસહિતૈઃ
શ્રીનાથ ॥ (૨)

કીયપ્રતિષ્ઠાપિતે હ્યાત શ્રીશાંતિનાથચૈવ્યે શ્રીમહાવોરવોંવ કારિતં સ્વપિતૃનિમિત્તં શ્રી
ઈશ્વરાચાર્યૈઃ પ્રતિષ્ઠિતમિતિ ॥

ભાવાર્થ:—સંવત્ ૧૧૯૮ માં વૈશાખ સુદિ ૩ ને શ્રેષ્ઠી કારાસુત બૃહદેવ તેમની
પત્ની વેલહીના પુત્રો ધણદેવ અને જીન્દુ; તેમજ ધણદેવના પુત્ર પૌત્રાદિ કુટુંબસહિતે; શ્રી
શાંતિનાથજીના પ્રસિદ્ધ મંદિરમાં શ્રી મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ બનાવી છે. આ ભવ્ય બિંબની
પ્રતિષ્ઠા શ્રી ઈશ્વરાચાર્યજીએ કરી છે.

ડાળી બાબુના પરિકરમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

૧ ॥ સંવત્ ૧૨૨૪ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૯ બુધે શ્રીસમુદ્રસૂરિભિઃ

આમળ ત્રણ પંક્તિઓ છે પરંતુ લેખ વંચાતો નથી.

સંવત્ ૧૨૨૪ માં જેઠ શુદ્ધ ૯ ને બુધે શ્રીસમુદ્રસૂરિઓએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

આવી જ રીતે મંદિરની બહાર એક પથ્થરમાં લેખ છે પરંતુ બરાબર વંચાતો નથી.

મંદિરની દેખરેખ સુંદર છે. જંગલમાં મંગલ જેવું આ સુંદર મંદિર દર્શનીય છે.

આ મંદિરની વ્યવસ્થા પીંડવાડાવાસિ શેઠ લલુતમલજી રાણે છે. મદદની જરૂર છે.

અહીંથી પહાડ રસ્તે થઈ પાંચ માઇલ ચાલી માલણું જવાય છે. ત્યાં મંદિર સુંદર પ્રાચીન

અને ભવ્ય છે. બહાર સુંદર ધર્મશાળા છે. શ્રાવકનું ઘર નથી. પૂજારી પૂજા કરે છે. લેખ માટે તપાસ તો કરી પરંતુ લેખ ઉપલબ્ધ નથી થયો.

નાની પંચતીર્થીના રસ્તો આ પ્રમાણે છે.

ગામનું નામ.	માઇલ	મંદિર	ધર્મશાળા ઉપાશ્રય	શ્રાવકોનાં ઘર
● પીંડવાડા (સ્ટેશન સબજન રોડથી)		બાવનજિનાલય	બન્ને છે.	૨૦૦
卐 બામણવાડા	૪	„	વિશાલ ધર્મશાળા છે.	૦
卐 નાંદીયા	૪	૨ „	„	૫૦
卐 લોટાણા	૪	૧ „	„	૦
卐 દીયાણા	૪	બાવનજિનાલય	„	૦
નીતોડા	૬	બાવનજિનાલય	„	૫૦
(વચ્ચે માંડવાડા દર્શન કરવા)				
● સ્વરૂપમંજ	૪	ધરમંદિર	„	૧૦
● પીંડવાડા	૧૦	બે મંદિર	„	૨૦૦
卐 અબરી	૧૧	૧ મંદિર		
		બાવનજિનાલય		૧૦
卐 પીંડવાડાથી નાણા	૧૨	„		ધર છે.

વચ્ચે સીવેરા માલણું વગેરે સ્થાને દર્શન કરીને પણ નાણા જવાય છે.

સીવેરામાં શ્રી શાંતિનાથજીનું પ્રાચીન અને ભવ્ય મંદિર છે. માલણુંમાં પણ સુંદર પ્રાચીન મંદિર પહાડની નીચે આવ્યું છે. સીવેરામાં બે ઘર જોનાનાં છે. માલણુંમાં જોનાની વસ્તી નથી. ત્રણ પ્રાચીન ભવ્ય મંદિર છે.

卐 આ ચિહ્નવાળાં તીર્થો છે.

● આ ચિહ્નવાળાં સ્થાનો છે.

મુનિરાજ શ્રીસોમવિમલજીવંત

લગ્નમાન (જ્યોતિષ)

સંપાદક:-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રીરમણિકવિજયજી

સરસતિ સાંમણિ પ્રણમી પાય, સેવિ સુંદર સહિ શુભરાય ।
 સરજ પમુહ નમું ગ્રહ રંગિ, દિનપ્રમાણુ બોલિસ્યું બહુ ભંગી ॥૧॥

સિર છાયા જવ પગ ઇક હોઈ, સત્તર ઘડી પલ દોઈ તવ જોઈ ।
 દોઈ પગે દિન પનર ઘડી, પલ ઇક સહિત જાણુવું ચડી ॥૨॥

ત્રિહું પગે ઘડી હુઈ તેર, પલ ચિહું સાહત એહ ન ફેર ।
 ચિહું પગલે પલ ઇક ઘડી વાર, ચડી ઘડી પગ પંચ ઇગ્યાર ॥૩॥

છએ પગે દસ ઘડી પલ એક, પગ સાતે ઘડી નવ સુવિવેક ।
 ઉપરિ પલ દિજઈ વલિ ચ્યારિ, હવે વલિ આખુઅં વિચાર (?) ॥૪॥

પગ આઠે પલ નવ ઘડી આઠિ, નવ પએ પલ દસ ઘડી આઠ ।
 પગે દસ પલ દસ ઘડી સાત, જોતિષ ગ્રંથ માંહિ એ વાત ॥૫॥

ઘડી સાત ઉપરી પલ દોઈ, પગ ઇગ્યારે વેલા હોઈ ।
 ખાર પગે છ ઘડી પલ તેર, તેર ઘડી પલ સાત મોર ॥૬॥

પલ ઇક છડી ચઉદે પગે, પગ પનરે નર એહવું વહે ।
 ઘડી પંચ ઉપરી પલ સોલ, થાપી લગન કરું રંગ રાલ ॥૭॥

પગ સોલે એહવું વિચાર, ઘડી પંચ નઈ પલ ઇગ્યાર ।
 સત્તર પગે પલ છ ઘડી પંચ, પય અઠારિ પંચ ઇક પલ સંચ ॥૮॥

પગ ઉગણીસે ઘડીઠા ચ્યારિ, ઉપરિ પલ ઇગવીસ વિચાર ।
 ઘડી ચ્યારિ પલ સત્તર વીસ, પલ તેર ચઉઘડીઈ ઇગવીસ ॥૯॥

પલ નવ ઘડી ચ્યારિ જાવીસ, પલ પંચ ઘડી ચઉ પઠ ત્રેવીસ ।
 પગ ચઉવીસે મન ધારી, પલ ઇક સહિત ઘડી તે ચ્યારી ॥૧૦॥

ઘડી ત્રિણુ નઈ પલ અડવીસ, સિર છાયા જવ પગ પણવીસ ।
 પલ પણવીસ ઘડી તે ત્રીન, પગ છવીસે જાણે મન ॥૧૧॥

સતાવીસે પાય જવ હોઈ, ઘડી ત્રીન પલ ત્રીસ નઈ દોય ।
 અઠાવીસ પગે ઘડી ત્રીન, પલ ઉગણીસ ઉપરિ તું મન ॥૧૨॥

ઘડી તિણિ પલ વીસ જપાય, ઉગણીત્રીસ કાય હુઈ છાય ।
 તેર પલ ઘડી ત્રીન પય ત્રીસ, એ નિર્ધાર વીસા છઠ વીસ ॥૧૩॥

પલ ઇગ્યાર ઘડી ત્રિણુ સાર, પગ ઇગતીસે છઠ નિર્ધાર ।
 ત્રિણુ ઘડી પગ ઉપરિ પલ સાત, પગ ખત્રીસે જાણે વાત ॥૧૪॥

પગ છત્તીસે યાલીઉં એમ, ઘડી દોઢ પલ સગતીસ સીમ ।
 પગ સગતીસે પલ પણતીસ, સહિત ઘડી દોઢ ચડીઉ હીસ ॥૧૫॥
 પગ અડતીસે પલ તેતીસ, ઉગણચ્યાલ પગે પલ તીસ ।
 યોગણતીસ ચ્યાલીસિ કવે, ત્રિહું ઠામિ દોય ઘડી ચિતવે ॥૧૬॥
 પય પણચાલી ઘડી દોઢ કહી, ઉપરી પલ સતાવીસ સહી ।
 પગ બાચાલી ઘડી દોઢ જોઈ, પંચવીસ ફલ ઉપરિ હોઈ ॥૧૭॥
 ઇણિ પરિ બાલ દિનપ્રમાણ, એહવું જ્યોતિષ માંહિ ઠાણ ।
 શ્રી ગુરુ હેમવિમલસુરીસ પલણઈ સોમવિમલ તસ સિસ ॥૧૮॥
 ફલ ।

દિન પ્રમાણ બાણી કરી, લગન માંન મનિ આણિ ।
 ઘડી તીન પણિચાલ પલ, મેષ લગનઈ નર બાણિ ॥૧૯॥
 ઘડી ચ્યાર નઈ સોલ પલ, વૃષ લગન તે હોઈ ।
 ઘડી પંચ પલ પંચ સિહિ, મિથુન લગને નર હોઈ ॥૨૦॥
 ઘડી પંચ ઇગચાલ પલ, કકં લગન સુવિચાર ।
 સિંહ લગનિ ઘડી પંચ પલ, બાચાલીસિઉં સાર ॥૨૧॥
 ઘડી પંચ ઇમતીચ ફલ, કન્યા લહુ મનિ ।
 તુલ લગનિઈ બચાલ પલ, ઘડી પંચસિહિ મનિ ॥૨૨॥
 અઠમિ વર બાચાલ પલ, ઘડીકા ઉપરિ પંચ ।
 પંચ ઘડીઈ બાણીઈ, પલ બાચાલે સંચ ॥૨૩॥
 પંચ ઘડી નઈ પંચ પલ, મકર લગનિ પમાન ।
 ચ્યાર ઘડી નઈ સોલ પલ, કુંભ લગનીઈ ઇમ બાણિ ॥૨૪॥
 મીન મેષ પરિમાન જ્યો, ભાંગિઉં જ્યોતિષમાંહિ ।
 લગનમાન ઇણિપરિ લણુઈ, સોમવિમલ ઉચાંહિ ॥૨૫॥
 ॥ ઇતિ લગનમાન સંપૂર્ણ ॥

સંવત ૧૮૪૮ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૩ દિને લિખીતં ॥ શ્રી ધનોદયજિંદરે ।
 મુ રૂપચંદ વાચનાથં ॥
 આ લગનમાન પૂજ્યપાદ મુનિરાજ શ્રી મુક્તિવિજયજી ગણિના ભંડાર (છાણી)ની
 પ્રતિ પરથી ઉતારી આપવામાં આવ્યું છે.

આ અંક

પ્રેસની અનિવાર્ય મુશ્કેલીના કારણે આ અંક બહુ વિલંબથી
 પ્રગટ થાય છે તે માટે અમે ક્ષમા માગીએ છીએ. હવે પછી માસિક
 વખતસર પ્રગટ થતું રહેશે.

શીસોદીયા ઓસવાલ સંબંધી વિશેષ જ્ઞાતવ્ય

[ગતાંકમાં છપાયેલ લેખના અનુસંધાનમાં]

લેખક : પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી (ત્રિપુટી)

સાંડેરગચ્છની પટ્ટાવલી—મારવાડના સાંડેરાવ ગામથી આ ગચ્છ નીકળ્યો છે, જેમાં અનેક પ્રાભાવિક આચાર્યો થયા છે.

(૧) ઈશ્વરસૂરિ—તેમને મુડારાની બહરી દેવી પ્રત્યક્ષ હતી.

(૨) આ. યશોભદ્રસૂરિ—તેમનો જન્મ સં. ૯૫૭ માં અને સ્વર્ગવાસ સં. ૧૦૨૯ કે ૧૦૩૯ માં થયો છે. વિલાઈ ગામમાં વ્ય. પુણ્યસારની પત્ની ગુણમુદરીનો કુખે તેઓ જન્મ્યા. તેમનો દીક્ષા ૬ વર્ષની હિમરે થઈ હતી. તેમને બહરી દેવી પ્રત્યક્ષ હતી. તેઓ મુડારામાં આચાર્ય થયા, ત્યારથી તેમણે જીવજીવ સુધી ૬ વિગ્રહનો ત્યાગ કર્યો હતો, અને નિરંતર માત્ર આઠ કાગિયાથી આંખેઝ કર્યા હતાં. તેમને મત્રતંત્ર અનેક વિદ્યાઓ સિદ્ધ હતી. તેમને મારવા કેશવ યોગીએ ઘણા પ્રપત્નો કર્યા, જે સર્વે નિષ્ફળ ગયા. તેઓ એ વિદ્યાળાથી વલમીનગર કે ખોલપ્રહારથી ઋષભદેવ ભગવાનનો પ્રાસાદ લાવી એક જ રાતમાં નાડલાઈમાં સ્થાપિત કર્યો છે, જે આજે પણ વિદ્યમાન છે.

(૩) આ. શાંતિસૂરિ—તેઓ ચૌહાણ વંશના હતા. બહરી દેવી તેમને સદાય હતી.

(૪) મુનિસૂરિ, (૫) શાંતિસૂરિ, (૬) ઈશ્વરસૂરિ, (૭) શાંતિસૂરિ, સં. ૧૧૮૧ (૮) સુમતિસૂરિ, (૯) શાંતિસૂરિ, (૧૦) ઈશ્વરસૂરિ—તેમણે જીવવિચારવિવરણ વગેરે અનેક ગ્રંથો પનાવ્યા છે, તથા સં. ૧૫૨૭ વૈ. શુ. ૬ શુક્રવારે પુનર્વસુનક્ષત્રમાં નાડલાઈમાં સાયર જિનવસતિમાં બ. શ્રી ઋષભદેવની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

આ. યશોભદ્રસૂરિના બીજા શિષ્ય આ. બલિભદ્રસૂરિ યાને વાસુદેવસૂરિની હતિકુંડી-ગચ્છ શરૂ થયો છે, જેમાં અનુક્રમે વાસુદેવસૂરિ, પૂર્ણભદ્રસૂરિ, દેવસૂરિ અને બલિભદ્રસૂરિ એ ચાર નામના આચાર્યો થતા હતા.

આ. યશોભદ્રસૂરિના ત્રીજા શિષ્ય ખોટા ઋષિ ખોટા તપસ્વી થયા છે, જેમનું નામ ખીમ ઋષિ છે. તેમને કૃષ્ણઋષિ નામના શિષ્ય હતા. (શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિ સંશોધિત ઐ. રા. ભા. બી.જે.) આ ગચ્છનો પ્રાદુર્ભાવ સાંડેરાવ ગામથી થયેલ છે.

રહેસાણાથી પાટણ તેમ જ કળોષ્ઠીથી જતી રેલ્વે લાઈનમાં મહાદેવ સ્ટેશન આવે છે. તેનાથી દોઢ માઈલ દૂર સાંડેર ગામ છે. આ ગામ પ્રાચીન છે. પણ તે સાંડેરક ગચ્છનું ઉત્પત્તિ સ્થાન નથી, કિન્તુ સાંડેર ગચ્છ સાથે તેનો કોઈ વિશિષ્ટ સંબંધ હશે એમ લાગે છે ગુર્જરેશ્વર બીમદેવ સાંડેર ગચ્છના આ. બલિભદ્રસૂરિને ખુબ માનતો હતો. એમ ઈતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. તો એવા સંયોગોમાં સાંડેર ગામ વચ્ચું હોય તે સંભવિત છે.

સાંડેર ગચ્છમાં અનેક પ્રતિભાસંપન્ન આચાર્યો થયા છે. *

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના નવું વિશેષાંક

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

બગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી જાતેક લેખોથી
વધુક અંક : મૂલ્ય ૭ આના (ટપાલખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) દીપોત્સવી અંક

બગવાન મહાવીરસ્વામી પછીના ૧૦૦૦ વર્ષ પછીના સાતસો વર્ષના જૈન
ઈતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય છપા રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

જગદ્ વિક્રમકલ્પ સંબંધી ઇતિહાસિક વિવિધ લેખોથી
વધુક ૨૪૦ પાનાનો જળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દાઠ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનધર્મનાં આંશાકાર હોવાના આશ્વેષોના
જવાબરૂપ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. ચ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી
જાતેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાચી તથા પાકી ફાઇલો

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશની ગ્રીન્ડ, પાંચમા, છાંદસા, છપાસા,
અગિયારમા બારમા તથા તેરમા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઇલો તૈયાર
હો મૂલ્ય દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા, પાકીના અઢી રૂપિયા.

— લખો —

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશન સમિતિ
જેલિંગલાઈની વાડી, બીકાંટા, અમદાવાદ.

પ્રકાશક-મગનભાઈ ટોટાભાઈ દેસાઈ, શ્રી વીરવિજય પ્રી-ટીંગ પ્રેસ, સલાપોર કોલોન, રો. બો. નં. ૬ શ્રી લલિતચાર્ગ કાર્યાલય-અમદાવાદ. પ્રકાશક:-શ્રીમતલાલ ગોહળદાસ ચાહ. શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશન સમિતિ કાર્યાલય, જેલિંગલાઈની વાડી, બીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.

वर्ष १४ : अंक ५] अन्तर्दावात : ता. १५-२-४६ : [क्रमांक : १६१

विषय-दर्शन

- १ श्रीसारविरचित पार्श्वनाथ-स्तोत्र : पू. मु. भ. श्री. रमविजयप्रभु : दाष्टदस पानु-२
- २ मु. श्री. रमविजयप्रभु विरचित श्रीगोडीपार्श्वनाथ-स्तवन
: पू. मु. भ. श्री. जयंतविजयप्रभु : ७३
- ३ 'भाष्य' तरीके निर्देशायकी कृतिया : प्रो. वीरलाल र. कापडिया : ७४
- ४ कतिपय अने स्यादाद : पू. मु. ग. श्री. दयानविजयप्रभु : ८०
- ५ शब्दांक सम्बन्धी कतिपय सूचनार्थे : श्री. अगरचंदजी नाहटा : ८४
- ६ कवि श्री लैरवयंद विरचित श्रीराजनगर-टंकशाणरित
श्रीत्रेयासिद्धिनिमद्वि-प्रतिष्ठा-स्तवन : पू. ना. भ. श्री. विजयपद्मसुगुण : ८५
- ७ कतिपय धवळ और बिवाहलोकों नई उपलब्धि : श्री अगरचंदजी नाहटा : ९३
अशुद्धिका संशोधन : " : ९४
- ८ भुरशिभरनी पयथी पर : श्री. मोहनबाबू दीपयंद बोडसी. : ९५
नवी मंद : दाष्टदस पानु-३

सवाजम-वार्षिक जे इपिया : आ अंकनुं सूत्य-त्रय आना

શ્રીસારવિરચિત પાર્શ્વનાથ-સ્તોત્ર

સં. પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી રમણિયજિયજી

શ્રીપાર્શ્વનાથાય નમઃ

પરતા પૂરણ પ્રતીયઈ, અરિગંજલુ અરિહંત ।
 આચરિ સાહિબ તૂ સહી, ભયભંજન ભગવંત ॥ ૧ ॥
 વામાનંદન વંદીયઈ, હઉવતિ નઉ દાતાર ।
 કીડીથી કુંજર કરઈ, સેવકનઈ સાધાર ॥ ૨ ॥
 શ્રી ક્ષત્રધી પુરધણી, એકલમલ્લ અખીડ ।
 ભાવકિ ભયમજ સંજિવા, તું સાદ્રલો સીક ॥ ૩ ॥
 પાઈકમલ તુજ પ્રણમતાં, અધિક વધઈ આનંદ ।
 દાદો મોટો દેવતાં, વંદઈ મુનનર વૃન્દ ॥ ૪ ॥

પદ્મી છંદ

કિ તું તુંજ વંદઈ નરના વૃન્દ, કિ તું તુજ સેવા સારઈ ઈંદ ।
 કિ તું તું અધિકો ઘઈ આણુંદ, કિ તું તું ફરિ ગમાડઈ દંદ ॥૫॥
 કિ તું તું દિયઈ અપૂત્યાં પૂત, કિ તું તું સાધઈ સખલા સૂત ।
 કિ તું તું આણુંઈ મહીયલિ મેક, કિ તું તું નવલવધારઈ નેક ॥૬॥
 કિ તું તું ફરિ હરઈ દાલિય, કિ તું તું રોગ ગમાડઈ રદ ।
 કિ તું તું સેવકનઈ સાધાર, કિ તું તું અકવડિયા આધાર ॥૭॥
 કિ તું તું ભાજઈ ભાવકિ બૂખ, કિ તું તું દાટઈ સખલા દુઃખ ।
 કિ તું તું પુરઈ આસ અનેક, કિ તું તું વાંધાં વધઈ ત્રિવેક ॥૮॥
 કિ તું તું તુજ નમતાં નવનિધિ હોંધ, કિ તું તું આસ કરઈ સ કોઈ ।
 કિ તું તું કુસલ કરઈ કલ્યાણુ, કિ તું તું હઉવતિ ઘઈ દીવાણુ ॥૯॥
 કિ તું તું મેરસમો ભમ મન્ન, કિ તું તું લોક કહઈ ધનધન ।
 કિ તું તું વારદ જેમ વરત, કિ તું તું આપઈ પરધલ અન્ન ॥૧૦॥
 કિ તું તું રાકાંનઈ કરઈ રાઓ, કિ તું તું સેવ્યાં ઘઈ સિરપાઉ ।
 કિ તું તું જોડઈ લોગ સંજોગ, કિ તું તું સરવ અમાડઈ સોગ ॥૧૧॥
 કિ તું તું સમર્પઈ કરઈ સુમાલ, કિ તું તું પિશુન કરઈ પધમાલ ।
 કિ તું તું ચિત કરઈ ચક્રચૂર, કિ તું તું વિપ્રન વિહારઈ ફરિ ॥૧૨॥
 કિ તું તું આપઈ અવિરલ વાણુ, કિ તું તું આછાએ અહિનાણુ ।
 કિ તું તું સજવે હી સિરદાર, કિ તું તું કોઈ ન લોપઈ કાર ॥૧૩॥

[અનુસંધાન ટાઇટલ પાના ત્રીજા ઉપર

॥ॐ अर्हम् ॥

અવિલ ભારતવર્ષીય જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક મુનિસમ્મેલન સંસ્થાપિત
શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિનું માસિક મુલપત્ર

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

જેશિંગભાઈકી વાડી : ધીકાંટા રોડ : અમદાવાદ (ગુજરાત)

વર્ષ ૧૪	વિક્રમ સં. ૨૦૦૫ : વીરનિ. સં. ૨૪૭૫ : ઈ. સ. ૧૯૪૯	ક્રમાંક
અંક ૬	માહુ વહિ ૨ : અંગળવાર : ૧૫ સી ફેબ્રુઆરી	૧૬૧

મુનિ શ્રીરંગવિજયજીવિરચિત

શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ-સ્તવન

સં-સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી જયંતવિજયજી

વહિયાર દેશમાં રાધનપુરની નજીકમાં મોરવાડ ગામમાં શ્રી ગોડીપાર્શ્વનાથની યાત્રાએ સંવત ૧૮૫૨માં એક સંઘ ગયેલ, તેનું સ્તવન મુનિ શ્રી રંગવિજયજીએ બનાવેલું અહીં આપવામાં આવે છે. આ સ્તવન પાટણમાં વાગોળ પાડાના ભોજક પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલના હસ્તલિખિત પુસ્તકોના સંગ્રહમાંથી મળ્યું છે.

[પંચમી તપ પ્રેમે કરો રે આત્મા-એ દેશી]

શ્રીગુરુ ચરણ-કમલ નમી રે, ગાસું જગજીવ રંગે લાલ;

ફર રહ્યા નવી વીસરે રે, સુખ હોઈ સાહિબ સંગે લાલ.

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે. ૧

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે, ત્રેવીસમા જિનરાજે લાલ;

વાંમા ઉર સર હંસલો રે, અશ્વસેનકુલે દિનરાજે લાલ.

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે. ૨

મુંદર સુરત તાહરી રે, જોકો પુનમ અંદો લાલ;

તાપ હરે ત્રિહુ લોકનાં રે, તિલો લાવિ લાવસુ વંદો લાલ.

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે. ૩

શ્રીતપમજી મહારાજજી રે, પ્રભુ દરિસણ સુખસંગી લાલ;

વિજયજિણુંદ સૂરીરાયજી રે, આતિમ અનુભવરંગી લાલ.

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે. ૪

શ્રીગુરુના ઉપદેશથી રે, સંઘ સહીત પ્રભુ ભેટે લાલ;

સંઘની શ્રી પ્રેમચંદળ, અસુલ કર્મ સવિ મેટે લાલ.

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે. ૫

રૂઢ્યશાંમ બહુ રંગથી રે, સંધનાં જતન કરાવે લાલ;
દેશ દેશના સંધને રે, ચારવાડે લેધ આવે લાલ.

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે. ૬

પધરાવ્યા બહુ પ્રેમથી રે, વરખડીએ પ્રભુ પાસે લાલ;
આસ ફલી સહુ સંધની રે, પામ્યા પરમ ઉદાસે લાલ.

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે. ૭

સંવત્ અઠારસે આવને રે, ચૈત્ર વદી સુલ બીજે લાલ;
રવીવારે પ્રભુ પાસની રે, જાત્રા કરી મન રીઝે લાલ,

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે. ૮

જિનજી દરિસણ તાહરું રે, ફરલક્ષ છે જગમાંહિ લાલ;
તે મુઝ તુઝ કરુણા ચકી રે, લહી પામ્યો ઉછાંહી લલા.

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે. ૯

ધણી પરે જે જિનરાજની રે, લક્ષિ કરે સુચી ભાવે લાલ;
રંગવિજય જિનધ્યાનથી રે, અવિચલ પદ લંબી પાવે લાલ.

શ્રીગોડી પ્રભુ વંદીયે રે. ૧૦

॥ ઇતિ શ્રી ગોડી સ્તવન ॥

સંવત ૧૮૫૪ વર્ષે શ્રાવણ સુદિ ૧૩ દિને લખેલું તે પરથી આ સ્તવન
જિનગુણ આયક (લોજક) મોહનલાલ મિસ્ત્રીવાલ પાસે લખાવી અહીં આપ્યું છે.

[સ્વર્મસ્ય પૂ. જવંતવિજયજી મહારાજે સંપાદિત કરેલ કેટલાક સ્તવનો વગેરે
અમારી પાસે છે તેમાંથી સમયે સમયે એકાદ કૃતિ આપતાં રહીશું. તંત્રી.]

‘ ભાસ ’ તરીકે નિર્દેશાયલી કૃતિઓ.

(લે. ગ્રા. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

જૈન સાહિત્ય જેમ વિષયોની વિવિધતા માટે સુવિખ્યાત છે તેમ એ જો ભાષાઓમાં
ગુંચાયેલું છે તેની પણ વિવિધતા માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. ગુજરાતી ભાષામાં રચાયેલા સાહિત્યનાં
સર્જન, સંવર્ધન અને સંરક્ષણમાં જૈનોનો ફાળો જેવો તેવો નથી. બલ્કે શ્રદ્ધ-
આતની કૃતિઓ તો પ્રાયઃ જૈનોની જ છે. વિશેષમાં ‘ ફાગુ ’ તરીકે નિર્દેશાયેલી ‘ કૃતિ-

૧ જૈન સત્ય પ્રકાશ નામના માસિક (વ. ૧૧, અં. ૬)માં આપણા ‘ ફાગુ ’
કાવ્યો નામનો મારો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો. એને અનુલક્ષીને લખાયેલા પાંચ લેખો આ માસિકમાં
છપાયા છે. જુઓ વ. ૧૧, અં. ૭; વ. ૧૧, અં. ૮-૯; વ. ૧૧, અં. ૧૦-૧૧; વ.
૧૧, અં. ૧૨; તેમજ વ. ૧૨, અં. ૫-૬.

ઓમાંની પણ ધણી ખરી જોતોને હાથે રચાયેલી છે. - જોતોએ રવિવાહલકે, વેશલોકા, યસંવાદ, પચર્યારી, ફોરી, ખેલિ, ઇત્યાદિ રૂપે ઓળખાતી કૃતિઓ પણ રચી છે. અહીં હું જે જોત કૃતિઓનો ‘ભાસ’ તરીકે નિર્દેશ જોવાય છે તેવી કેટલીક કૃતિઓ નોંધું છું અને એની પૂરવણીનું કાર્ય આ વિષયના રસિક નિષ્ણાતોને માટે રહેવા હઉં છું, કેમકે મારી પાસે અત્યારે સ્થેષ્ટ સમય અને સાધન નથી.

મેં ‘કાણુ’ વગેરે જાતની કૃતિઓની નોંધ તૈયાર કરવા માંડી એ સમયે મને ‘ભાસ’ તરીકે નિર્દેશાયેલી કૃતિઓ નોંધવાનું મન તો થયું હતું, પરંતુ એ દિશામાં આજે હું જે પ્રયાણ કરું છું તે “જોત સત્ય પ્રકાશ” (વ. ૧૩, અં. ૭-૮)માં વિજયવતીન્દ્ર-સૂરિજીના લેખને વિશેષતઃ આભારી છે. એમણે આ લેખમાં આઠ ભાસની નીચે મુજબ નોંધ લીધી છે-

(૧) ચન્દ્રબાહુજિનભાસ	પત્ર ૫
(૪) ચોવીસ તીર્થકરભાસ	,, ૭, કર્તા સેવક, લેખક શાહ સુપ્તલ
(૩) શાવચ્ચાકુમારભાસ	,, ૨૮, લિપિકાલ (?) વિ. સં. ૧૬૫૫ કર્તા (?) વિમલપ્રભસૂરિના સિખ્ય.
(૪) ધન્યવિલાસભાસ	,, ૨૨, કર્તા શાહજી કલ્યાણ, વિ. સં. ૧૬૮૫, સચિત્ર.
(૫) ભવિય કુટુંબ ભાસ રાસ	,, ૪, લિપિકાળ વિ. સં. ૧૭૮૩.
(૬) મૃગાવતીભાસ	,, ૩
(૭) લલિતાંગભાસ	,, ૪
(૮) સુદર્શનભાસ	,, ૨, કર્તા સેવક.

૨ જો. સ. પ્ર. (વ. ૧૧, અં. ૧૦-૧૧)માં મારો ‘વિવાહલકે’ સાહિત્યનું રેખા-દર્શન નામનો લેખ છપાયો છે. આના અનુસંધાનમાં એક લેખ લખાયો છે. જુઓ વ. ૧૨, અં. ૧.

૩ ‘શલોકાનો સંચય’ નામનો મારો લેખ જો. સ. પ્ર. (વ. ૧૧, અં. ૧૨) માં છપાયો છે. ત્યારબાદ આને અંગે ચાર લેખો લખાયા છે. જુઓ વ. ૧૨, અં. ૭; વ. ૧૨, અં. ૬; વ. ૧૨, અં. ૧૨; તેમજ વ. ૧૩, અં. ૨.

૪ “જોત કવિયોકા ‘સંવાદ’ સંગ્રહ રચનાયે” નામનો લેખ જો. સ. પ્ર. (વ. ૧૨, અં. ૧)માં છપાયો છે.

૫ ચર્યારી (અચર્યા) નામનો મારો લેખ જો. સ. પ્ર. (વ. ૧૨, અં. ૫-૬)માં છપાયો છે.

૬. જે ‘ફોરી’ કાળો જો. સ. પ્ર. (વ. ૧૧, અં. ૬)માં છપાયો છે.

૭ “વેલિ અને વેલ” એ નામના લેખમાં મેં આ નામે ઓળખાવાતી કૃતિઓની સામાન્ય રૂપરેખા આલેખી છે. આ લેખ “જોત સત્ય પ્રકાશ”માં દ્વંદ્વ સમયમાં પ્રસિદ્ધ થનાર છે.

જૈન સાહિત્યના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ નામની કૃતિની પાંચમી અનુક્રમણિકામાં ઉપર્યુક્ત આઠમાંથી એક કૃત નોંધાયેલી ગણાતી નથી. એ આ કૃતિ પૈકી થાવડ્યા-કુમારલાઝના કર્તા વિ. સં. ૧૫૦૧થી ૧૫૩૪ સુધીમાં વિવિધ કૃતિઓ રચનારા કવિ આવક દેપાલ (દેપા) હોય તો એ એક કૃતિ અહીં નોંધાયેલી ગણાય. જૈ. સા. સં. ઇ. (પૃ. ૫૨૩)માં આ કૃતિને સ્થૂલિભદ્ર કક્કાવાળી, સ્થૂલિભદ્રકાગ, હરિયાળી અને સનાતન પૂજ્ય જેવી નાની કૃતિ ગણી છે.

જૈન ગુજ્જર કવિઓ (ભા. ૩, ખં. ૨)માં પદ્યકૃતિઓની અનુક્રમણિકામાં નીચે મુજબના ભાસની નોંધ છે:-

(૧) આદિનાથ-ભાસ	જૈ. ગૂ. ક. (ભા. ૩, ખં. ૧, પૃ. ૫૧૩)
(૨) કાલકસરિ-ભાસ	એજન (ભા. ૩, ખં. ૧, પૃ. ૪૫૯)
(૩) ચોવીસ જિન-ભાસ	એજન (ભા. ૩, ખં. ૨, ૧૧૨૬-૭)
(૪) રતનશી ઋષિ-ભાસ	એજન (ભા. ૩, ખં. ૨, પૃ. ૧૫૨૦)
(૫) શત્રુજય-ભાસ	એજન (ભા. ૩, ખં. ૧, પૃ. ૪૯૩)

આમાંની બીજી અને ચોથી એ બે કૃતિને 'ઐતિહાસિક કૃતિ' તરીકે ઓળખાવાઈ છે.

" જૈન સત્ય પ્રકાશ " (વ. ૧૩, અં. ૧૧)માં ' આલોચણુ-ભાસ ' હપાયેલ છે.

આમ મેં જે અહીં દેટલીક કૃતિઓ ભાસ તરીકે નિર્દેશાયેલી નોંધી છે એની હવે હું આછી રૂપરેખા આલેખું છું:-

(૧) આદિનાથ-ભાસ

પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ (ભા. ૧, પૃ. ૧૬૬-૮)માં આ કૃતિ પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. એનો પ્રારંભિક ભાગ નીચે મુજબ છે:-

" સરસતિ સરસતિ દિઉ વયણા
ગાઇસિ ગિર્યા ગુણુ ' સેતુજિ ' તણા "

આમાં ' સત્રુજય ' ના સાત ઉદ્ધારનું વર્ણન છે. કર્મસિંહે (કર્મશાહે) સાતમો ઉદ્ધાર કરાવનારો અહીં ઉલ્લેખ છે. કર્મસિંહે વિ. સં. ૧૫૮૭ના વૈશ્યાખ વદિ પાંચમે પ્રતિષ્ઠ કરાવી એમ જે અહીં કહ્યું છે એ ઉપરથી આ કૃતિ એ સાલ પૂર્વેની નથી એમ અનુમાન થઈ શકે છે. સાતમા ઉદ્ધારને અંગે આ કૃતિના કર્તા લાવણ્યસમયે જે બહુ લાંબી પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમાં રચી છે તે સિદ્ધાચળ ઉપર સૌથી મોટા અને મુખ્ય સંદિરના પૂર્વ દારનો એક જાલલા ઉપર-વિદ્યમાન છે (જુઓ પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ ભા. ૧, સંક્ષિપ્ત સારનું પૃ. ૪૩).

આ સમગ્ર ભાસ હું જોઈ ગયો, પણ એમાં કાઈ રચણે ' ભાસ ' શબ્દ લાવણ્ય-સમયે વાપર્યો નથી. તો પછી આને શા આધારે ' ભાસ ' તરીકે ઓળખાવાયેલ છે એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે.

(૨) આલોચણુ-ભાસ

આ આદીધર-વિનંતિના તેમજ આદિનાથ-ભાસના કર્તા મુનિ લાવણ્યસમયની કૃતિ છે. એ એમણે ' કલોસ ' તાલુકામાં આવેલા ' વામજ ' ગામમાં વિ. સં.

૧૫૬૨માં રચી છે. આ કૃતિમાં તો કર્તાએ એને કાષ્ઠ સ્થળે ‘ભાસ’ તરીકે ઓળખાવેલ નથી, પરંતુ જ્ઞાનું આવું એક નામ મળે છે. આમાં સીમંધર સ્વામીને ઉદ્દેશીને આલોચના (પા. આલોચણ)ને જાગે વિમ્બિ ક્રાંત છે. આ ઉપરથી આના સીમંધર-વિનંતિ, સીમંધર-વિનંતિ-સ્તવન, સીમંધર-સ્વાધ્યાય, આલોચણ, આલોચણ-વિનંતિ, આલોચણ-વિનંતિ અને આલોચણ-સીમંધર-સ્તવન એમ વિવિધ નામો યોગ્યતા હોય એમ લાગે છે. જો. ગૂ. ક. (ભા. ૧. પૃ. ૭૩) માં ‘આલોચણ-વિનંતિ’ નામથી આ કૃતિ નોંધાઈ છે. આ કૃતિમાં ૪૭થી માંડીને ૫૬ સુધીની ગાથાઓ છે એમ જુદી જુદી હાથપોથીઓ જોતાં જણાય છે. આમાં આઠ પ્રકારના ચંદરવાનો ઉલ્લેખ છે.

(૩) કાલકસૂરિ-ભાસ

‘પીપલ’ ગરબના શુભુરતસૂરિના શિષ્ય. આણંદમેરુની આ કૃતિ છે. એમણે આમાં કાલકસૂરિ (કાલકાચાર્ય)નો વૃતાન્ત આપ્યો છે. આની રચના વિ. સં. ૧૫૧૩ની આસપાસમાં થઈ છે, કેમકે શુભુરતસૂરિના વિ. સં. ૧૫૧૩નો અંતિમાલેખ મળે છે. આ કૃતિની શરૂઆતની પંક્તિ નીચે મુજબ છે:—

“અંબિકા પાય પ્રણમેસો, કાલિકકવિત કરેસો

‘ધારાવાસ’ નયર નિરૂપમ, તીર્થ પુર કણ દીની ઉપમ”

આ આણંદમેરુએ કલ્પસૂત્રવ્યાખ્યાન રચ્યું છે.

(૪) ચન્દ્રપાહુજિન-ભાસ

વિજયતીન્દ્રસૂરિજીએ આની નોંધ લીધી છે. એમણે એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે આ ભાસની તેમજ અન્ય જ્ઞાત ભાસની હાથપોથી ‘ચિરાપદ’ ગરબના જ્ઞાનભંડારમાં છે. ‘ચન્દ્રપાહુજિન-ભાસ’ એ નામ વિચારતાં એમ ભાસે છે કે એમાં ચન્દ્રપાહુ નામના તીર્થંકર વિષે હકીકત હશે. જો એમ જ હોય તો આ નામના તીર્થંકર તે ‘વીસ વિરહમાણુ જનેશ્વર’ પૈકી એક છે.

આ ભાસ કાષ્ઠ સ્થળે પ્રકાશિત થયેલ હોય તો તેની મને ખબર નથી.

(૫) ચોવીસ જિન-ભાસ

આ કૃતિનું નામ જ કહી આપે છે કે એમાં ચોવીસ તીર્થંકરોને-ચક્રપલદેવથી માંડીને મહાવીરસ્વામી સુધીના ચોવીસ જિનેશ્વરોને-લગતી હકીકત હોવી જોઈએ, અને વસ્તુસ્થિતિ મળ્યું એમ જ છે એમ એનો શરૂઆતનો તેમજ અંતનો ભાગ જો જો. ગૂ. ક. (ભા. ૩. ખં. ૨, પૃ. ૧૧૨૬-૭) માં અપાયેલ છે તે જોતાં જણાય છે. શરૂઆતની પંક્તિ નીચે મુજબ છે:—

“તું સુઝ સાહિબ હું તુઝ બંદા, અપર પરંપર પરમાનંદા,

હો નિર્જિત મોહમનોભવદંદા, ભવિજનમનકેરવકા દંદા હો”

૮. આ કૃતિ હમણાં જ જો. સ. પ્ર. (વ. ૧૩, અં. ૧૧)માં પ્રસિદ્ધ થઈ છે. એમાં એનો સાર, ક્ષેપક ગાથાઓ અને કઠિન શબ્દો અપાયા છે. બે ક્ષેપક ગાથામાં સાત પ્રકારનાં જળણાંની વિગત છે.

અંતિમ પંક્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

“ વિનયશીલ કહે સકલ સંધન, વીર જિણુંદ સદાઈ રે ”

અહીં તેમજ ઋષભદેવને અંગેની પહેલી હાલમાં વિનયશીલ નામ છે. વિ. સં. ૧૭૦૧માં આ મુનિ વિદ્યમાન હતા એમણે ૪૫ દહીનું સહસ્રકણુ પાર્શ્વજિન-સ્તવન રચ્યું છે. એમાં એમણે પોતાને ગુણુશીલના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

ચોવીસ જિન-ભાસની એક હાથપોથી વિ. સં. ૧૭૫૮થી ૧૭૬૨ના ગાળામાં લખાઈ છે. આ કૃતિ પ્રસિદ્ધ થઈ હોય એમ જણાતું નથી.

(૬) ચોવીસ તીર્થંકર-ભાસ

આનો અને ઉપર્યુક્ત પાંચમી કૃતિનો વિષય એક જ છે, પણ આના કર્તાનું નામ સેવક છે. અંચલ-વિધિ ગચ્છના ગુણુનિધાનસૂરિના શિષ્યનું નામ સેવક છે. એમણે વિ. સં. ૧૫૯૦માં આદિનાથદેવરાસ-ધવલ અને એ અરસામાં ઋષભદેવવિવાહલુ-ધવલખંધ રચેલ છે. સીમંધરસ્વામિશોભાતરંગ અને આર્દ્રકુમાર વિવાહલઉ પણ એમની કૃતિ છે.

(૭) થાવર્યા કુમાર-ભાસ

વિનયતીન્દ્રસૂરિએ જે ભાસોની નોંધ લીધી છે તેમાં આ સૌથી મોટી કૃતિ છે. એમાં થાવર્યા (સ્થાપત્યા) ના પુત્રનો અધિકાર છે. આ થાવર્યાકુમાર સંખંધી કેટલીક હકીકત નાયાધ્મિકહા (સુ. ૧, અ. ૫)માં અપાઈ છે. થાવર્યાકુમારભાસ વિ. સં. ૧૬૫૫ કરતાં :અર્વાચીન નથી. વિમલપ્રભસૂરિના શિષ્યે આ કૃતિ રચી છે કે લખી છે તે જાણવું બાકી રહે છે.

(૮) ધન્યવિલાસ-ભાસ

શાહજી કલ્યાણે વિ. સં. ૧૬૮૫માં રચેલી આ કૃતિ પણ ઉપલી કૃતિના જેવી લક્ષણ મોટી છે. એમાં ‘ધન્ય’નો અધિકાર હશે અને એ ધન્ય તે શાલિભદ્રના બનેલી થતા હશે એમ નામ વિચારતાં સ્પષ્ટ છે. ચોક્કસ હકીકત માટે તો આ કૃતિ તપાસાવી જોઈએ.

જે. ગૂ. ક. (ભા. ૩, ખં. ૧, પૃ. ૧૦૨૭)માં વિ. સં. ૧૬૮૫માં કલ્યાણે રચેલા ધન્યવિલાસરાસનો ઉલ્લેખ છે એટલું જ નહિ પણ એની અંતિમ પંક્તિ અપાઈ છે. આ જોતાં ધન્યવિલાસભાસ તે જ ધન્યાવિલાસરાસ તો નહિ હોય એવો પ્રશ્ન સ્પષ્ટ છે.

(૯) ભાવિયકુટુંબભાસરાસ

આ નામમાં ‘ભાસ’ અને ‘રાસ’ એમ બંને શબ્દો છે તો શું આ ‘ભાસ’ પણ છે અને ‘રાસ’ પણ છે કે કેવળ ‘રાસ’ છે? વિ. સં. ૧૭૮૩ કરતાં આ કૃતિ અર્વાચીન નથી.

(૧૦) મૃગાવતી-ભાસ

આ એક નાનકડી કૃતિ છે. એમાં મૃગાવતીનો અધિકાર છે. ચંદના (ચંદનબાળા)ની શિષ્યા મૃગાવતી વિષે આવસ્તયચુદ્ધિ (ભા. ૧, પત્ર ૮૭-૯૧)માં ગુણુચંદ્રસૂરિકૃત મહાવીરચરિત્ર (પત્ર ૨૭૫; ગા. ૭-૧૮)માં તેમજ ત્રિપટિશલાકાપુરુષચરિત્ર (પર્વ ૧૦, સર્ગ ૮, શ્લો. ૩૩૧-૩૪૬)માં અધિકાર આવે છે. શું આ મૃગાવતી અહીં અભિપ્રેત છે?

હ એમનું જ્ઞાતાન્ત આવસ્તયચુદ્ધિ (ભા. ૧, પત્ર ૩૧૮-૩૨૦)માં છે.

(૧૧) રતનસીન્ધુ-ભાસ

આ ઐતિહાસિક કૃતિની પ્રારંભિક પંક્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

“શ્રીનેસીસર જિન નમી, ગણમી શ્રી ગુરુરાય;
ગુણ રતનસી માધવ, મતિ દડે સરસતિ માય.”

આમ અહીં સૂચવાયા મુજબ આમાં રતનસી ઋષિના ગુણગાન છે. એના કર્તાનું નામ ગોધો (ગોવર્ધન) અપાયું છે. જુઓ જૈ. ગૂ. ક. (ભા. ૩, ખં. ૨, પૃ. ૧૫૨૦). આમાં એકંદર ૬૮ ગાથા છે અને એ વિક્રમની અઢારમી સદીની કૃતિ છે.

(૧૨) લલિતાંગ-ભાસ

આ એક નાની સરખી કૃતિ છે. પાર્શ્વનાથના એક ભવમાં એમનું નામ ‘લલિતાંગ-કુમાર’ હતું અને એમને સ્વજન નામનો અનુચર હતો. આ લલિતાંગકુમારને અંગે વિ. સં. ૧૭૬૧માં દ્વાનવિજયે લલિતાંગ-રાસ રચ્યો છે તેમ શું આ ભાસમાં પણ આ જ લલિતાંગકુમારનો અધિકાર છે?

(૧૩) શત્રુંજય-ભાસ

જૈ. ગુ. ક. (ભા. ૩, ખં. ૧, પૃ. ૪૯૩)માં આની પહેલી અને અગિયારમી કડી અપાઈ છે. ૧૧મી કડીમાં આના કર્તાનું નામ શાન્તિસુરિ જોવાય છે. આની એક હાથ-પોથી વિ. સં. ૧૫૩૬માં લખાયેલી છે. આ તેમ જ આ વર્ષમાં લખાયેલી બીજી પણ કેટલીક કૃતિઓ “જૈન યુગ” (પુ. ૫, પૃ. ૪૭૩-૭)માં “સં. ૧૫૩૫માં લખાયેલાં પ્રાચીન કાવ્યો” એ નામથી પ્રસિદ્ધ કરાઈ છે. આજે આ “જૈન યુગ” મળવું મુશ્કેલ છે તો આ પ્રાચીન કાવ્યો ફરીથી છપાવવા ધટે. શત્રુંજય-ભાસમાં ‘શત્રુંજય’ બિરિતો અધિકાર છે.

(૧૪) સુદર્શન-ભાસ

આ નાનકડી કૃતિના કર્તાનું નામ સેવક છે. એવીજ તીર્થંકર-ભાસના કર્તાનું પણ આ જ નામ છે. વળી ગુણનિધાનસુરિના શિષ્યનું પણ આ જ નામ છે. તો શું આ ત્રણે એક છે? સુદર્શન શ્રેષ્ઠીની વાત આ કૃતિમાં આવતી હશે એમ આ કૃતિનું નામ જોતાં ભાસે છે.

આ પ્રમાણે પદ્યમાં રચાયેલ ચૌદ ‘ભાસ’ના વિહંગાવલોકન રૂપે આ લેખ લખતાં મને નીચે મુજબ પ્રશ્નો સ્પુર્ધા છે:—

(૧) અમુક પદ્યાત્મક કૃતિને ‘ભાસ’ કહેવાનું કાઈ ખાસ કારણ છે? અને હોય તો એ શું છે?

(૨) ભાસની એકંદર સંખ્યા કેટલી છે?

(૩) ‘ભાસ’ તરીકે ઓળખાવાતી કઈ કઈ કૃતિ ક્યાં અને ક્યારે છપાઈ છે?

(૪) પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ‘ભાસ’ તરીકેની કૃતિ કઈ?

(૫) વિક્રમની સોળમી સદી પહેલાં કાંઈ ભાસ રચાયેલ છે?

(૬) કાંઈ અજ્ઞેન કવિએ ‘ભાસ’ તરીકે ઓળખાવાય એવી કૃતિ રચી છે અને હોય તો તે કઈ છે અને એ કેટલી પ્રાચીન છે?

ગોપીપુરા, સુરત. તા. ૧૬-૮-૪૮

ઉપનિષદ્ અને સ્યાદ્વાદ

સં૦—પૂજ્ય યુનિમહારાજ શ્રીદર્શનવિનયજી (ત્રિપુટી)

જ્યતમાં અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ છે અને પ્રત્યેક વસ્તુ અનેકવિધ કાર્યો સાથે નિયુક્ત હોય છે. તે વસ્તુનો ક્યારે કયા કાર્ય માટે ઉપયોગ કરાશે તે કંઈ કહી શકાય નહીં, પણ તે પદાર્થ-વસ્તુની જ્યારે જેટલા અંશ પૂરતી ઉપયોગિતા દેખાય છે ત્યારે તેટલા અંશ પૂરતી તેની મદદ લેવાય છે. અર્થાત્ એક પદાર્થમાં અનેક ગુણધર્મો હોવા છતાં હર-કાંઈ એક શક્તિધર્મની મુખ્યતા અને બીજા શક્તિધર્મની ગૌણતા સ્વીકારાય છે. પણ અત્યંત વિશેષ લક્ષ્ય જેવે એવી બાબત તો એ જ છે કે એક જ વસ્તુમાં એક જ સાથે બે વિરોધી ગુણો પણ રહી શકે છે. જે ગુણો નિરપેક્ષપણે સ્વતંત્ર છે—અવ્યક્ત છે, પણ નિમિત્ત મળવા માત્રથી એક મુખ્ય અને છે અને એક ગૌણ રહે છે.

માની લ્યો કે ચંદ્ર એ પ્રકાશી-પદાર્થ છે. હવે કાંઈ પ્રશ્ન કરે કે આ ચંદ્રનો પ્રકાશ કેવો છે? આ વખતે જો પૂર્ણિમાની સંધ્યરાત્રિ હોય તો ઉત્તર મળશે કે જળતને આહ્-લાહનનક છે અને અષ્ટમીનો દિવસ હશે તો ઉત્તર મળશે કે ધૂસર-ફિક્કો છે.

આ પ્રશ્ન વખતે જો સૂર્યનો પ્રકાશ હશે તો ઉત્તર મળશે કે ચંદ્રનો પ્રકાશ નિઃસ્તેજ છે અને તારાગણનો પ્રકાશ હશે તો ઉત્તર મળશે કે તારાપાત નામને શોભાવે તેવો છે.

આ દરેક પ્રશ્નને ચંદ્રનો પ્રકાશ તો તેનો તે જ છે, પણ નિમિત્ત માત્રથી આપણને આકર્ષકતા, શીકણ, નિસ્તેજતા અને સુંદરતાનો ખ્યાલ કરાવે છે.

આ જ પ્રમાણે દરેક પદાર્થો અનેકવિધ સહકારી ધર્મોની બાજુરૂપ છે તેમ જ અનેક વિરોધી ધર્મોનું પણ અખ્યર્ણિદ્ છે.

આ અપેક્ષાજન્ય ધર્મોને કન્દિત કરનાર તાત્ત્વિક વિજ્ઞાનનું નામ અપેક્ષાવાદ, અનેકાંત કે સ્યાદ્વાદ છે.

સ્યાદ્વાદની અવિકલતામાં સાત નય, સપ્તભંગી, ચાર નિલેપ અને બે પ્રમાણનો સમાવેશ થાય છે.

સ્યાદ્વાદ એ હયાતી ધરાવનાર દરેક પદાર્થોને અપેક્ષાના બળે અવિનાશી પણ સ્થાપી શકે છે તેમ નહીવત્ જેવી રિયલિટીમાં પણ લાવી મૂકે છે.

અમુક પદાર્થધર્મ 'છે, છે અને છે' કહેવું જેટલું સુલભ છે તેટલું જ 'નથી, નથી અને નથી' એમ કહેવું એ પણ પૂર્વાપરતી વિવક્ષાથી સ્યાદ્વાદના વિજ્ઞાનમાં સહેલું છે એટલે સ્યાદ્વાદ સામસામી કક્ષામાં રહેલ 'જસ્તિ' 'જાસ્તિ' છે. 'નથી' જેવો પ્રચંડ વિરોધી તત્ત્વને પણ નય-સપ્તભંગીથી યુક્તિપુરઃસર એકત્રિત કરી શકાય. આ વાતમાં કેટલું સત્ય છે તે તારવવું હોય તો આપણે હરકાંઈ વસ્તુનો વિચાર કરી શકીશું. પ્રત્યેક વસ્તુ એકવાર એક સ્વરૂપમાં દેખાય છે અને કાલાતરે કાંઈક વિકૃતપણે પણ તે જ સ્વરૂપમાં

દેખાય છે. આપણે પણ તે વસ્તુને પરિચિત તરીકે જાળખીએ છીએ અને જોડલા અંશે વિહાર થયો છે તેટલા પૂરતો તેનો ફેરફાર પણ સ્વીકારી છીએ. જેમ કે એક વ્યક્તિને આપણે પંદર વર્ષ પહેલાં જોઈ હતી અને પાછી અત્યારે જોઈએ છીએ. જો કે તેના ઉંચાઈ, શરીર અને વર્ણ વગેરેમાં ઘણો તફાવત છે છતાં તે અમુક છે એમ તેને કહી શકીએ છીએ. ખીજી રીતે તે વ્યક્તિ મનુષ્યપણે છે અને મનુષ્યવ્યતિરિક્તપણે નથી એમ પણ એક સાથે જોઈ સાથે 'એ' 'નથી' ના શબ્દસંકેતો કહી શકીએ છીએ. અથવા માની લ્યો કે એક દહીંની ગટકી છે. એક બાઈ હાથમાં તેલું દહીં લઈને પૂછે કે આને દુધ કહેવાય ? તો ઉત્તર આપનાર તેના પરંપરાગત અવિનાશી તત્ત્વને મુખ્ય રાખી કહી શકશે કે 'તે સંસ્કારિત ધાસ છે,' 'તે વિકૃત દુધ છે.' અને ખીજો મનુષ્ય, તેમાંના આણુ પરાવર્તનનો-દશ્યમાન આણુસંઘનો-જ વિચાર કરીને કહેશે કે 'તેમાં ધાસ નથી,' 'દુધ નથી,' 'તે દહીં છે.' વસ્તુતઃ આ બન્ને ઉત્તરોમાં એકવાક્યાતા છે એમ સ્વાદ્વાદ વચ્ચેના સિદ્ધ કરે છે.

કલ્પના કરો કે વિક્રમની નવમી શતાબ્દિ છે. બુદ્ધિના વૈભવથી શૈવદર્શનિકાને આજી નાખનાર, ધ્વજાયની મૂર્તિરૂપે પ્રસિદ્ધિ મેળવનાર, રાજના દેકદારા રાજવી ભોગ ભોગવનાર-કામ વાસના તૃપ્ત કરનાર, કાસસૂત્રના વ્યાખ્યાથી મંડનમિત્ર સરસ્વતીને જીતનાર, ભદ્ર-પાદને નમાવનાર અને જયગર્વથી મલકતા ૩૨ વર્ષના શંકરાચાર્ય પંડિત સભા સમક્ષ કાશ્મીરના વિદ્યાપીઠ પર પગ મૂકવાને તૈયાર થયા છે.

ધ્વજાણી રાજરમણી વિકાસી શંકરાચાર્યજીને અપવિત્ર માની સાકારો ભણે છે * રાજવિ-દેહ વડે રાજના અંતઃપુરમાં આસક્ત થયેલ શંકરાચાર્ય, 'તે શરીર ખીજું હતું; તે શંકરાચાર્ય ન હતો' એમ ભરી સભામાં જાહેર કરે છે; પોતાની પવિત્રતાનો જોર-શોરથી પોષ્ટક કરે છે. પોતે આ સ્થાનને સર્વથા યોગ્ય હોવાનો દાવો કરે છે. આ રીતે કાકડું ગૂંચવાયું છે. પણ રાજના શરીરમાં વસી રહેલ એ શંકરાચાર્યને શંકરાચાર્ય કહી શકાય કે નહીં ? આનો ઉત્તર 'હા' અને 'ના' એમ બે સ્વરૂપમાં આવશે. આ દ્વૈત સ્વરૂપને અનર્કાતવાદ સત્ય તરીકે જાળખાવે છે. આ સ્યાદાદ ધર્મની માન્યતા સર્વવ્યાપક છે તો પણ કેટલાક સ્થાનેમાં તેનો વિરોધ કરવાનો પ્રયાસ થયો છે; જો કે આ પ્રયાસ સફળ નથી પણ સ્યાદાદની વ્યાપકતાને જ વ્યક્ત કરે છે, તો પણ આપણે તે સંબંધે જરા વિચાર કરીએ.

કેનોપનિષદ વગેરે દશ ઉપનિષદ ગ્રાંથીન આર્ય ગ્રંથોની વિભૂતિરૂપે મનાય છે. સ્યાદાદ પ્રત્યેતું સૂત્ર પ્રથમ આ ગ્રંથોમાં નજરે પડે છે અને ત્યારપછી તે જ શબ્દસમૂહ પર વ્યાસજી તથા ભાષ્યકારોએ કલ્પનાની મોટી દીવાલ ખડી કરી છે. વ્યાસસૂત્ર, ધ્વજસૂત્ર શંકર ભાષ્યમાં સ્યાદાદ માટે જે નિષ્ફળ પ્રયાસ કર્યો છે તે જગજાહેર છે અને તે ઉલ્લેખ માટે દરકાઈ સાક્ષર શંકરાચાર્યજીની અનભિજ્ઞતાનો જ સ્વીકાર કરી શાંતિ

* ખરી વાત તો એ હશે કે આ જાગૃતમાં કેટલાક પંડિતોએ વધો લીધો હશે, જ્યારે શંકરાચાર્યજીના પક્ષકારોએ એ જાગૃતમાં યુક્તિપૂર્વક બચાવ કર્યો હશે. અસ્તુ ! એ પ્રસંગ ગમે તેમ હોય પણ એટલું તો યાદ રાખવું કે આત્મા હરકાઈ દેહમાં, જિહ્વામાં, દેશમાં, લોકમાં કે સ્થાનમાં જૂલ કરે તે સર્વથા જૂલરૂપે છે, પણ નિર્જીવ જોળિયું કંઈ જૂલ કરે તો તે જૂલરૂપે નથી.

પકડે છે. પરંતુ એ વિચારસરણીનું મૂળ ક્યાં છે ?—આટલી જ્યારે જિજ્ઞાસા થાય છે ત્યારે શંકરાચાર્યને નિર્દોષ માનવા માટે આપણી બુદ્ધિને પ્રથમ ઉપનિષદો સન્મુખ જ લાંબાવવી પડે છે અને એ જોયા પછી એમ કહી શકાય છે કે ઉપનિષદની કારિકાએ સ્વાદાહના વિરોધમાં ચળવળ ચલાવી જ્યારે શંકરાચાર્ય વગેરેએ તેનો પડથો પાડ્યો.

સૂત્રકૃતાણિ, શ્રુતરંકધ ૨, અ.૫, તથા ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં અસ્તિત્વં સ્વરૂપ મૂલ્યવ્યુ છે. અસ્તિ, નાસ્તિ એ સમભંગીના અંગો છે. ૧. અસ્તિ. ૨ નાસ્તિ. ૩ અસ્તિનાસ્તિ. ૪ અવ્યક્તવ્ય. ૫ અસ્તિઅવક્તવ્ય ૬ નાસ્તિઅવક્તવ્ય. ૭ અસ્તિનાસ્તિ અવક્તવ્ય. એ સાતે ભાંગા દરેક વસ્તુમાં, યથાર્થ ધટી શકે છે. એ જ અસ્તિનાસ્તિના તત્ત્વપાઠને ખોટો ઠરાવવા માટે માંડુક્યોપનિષદ, ગૌડપાદકારિકા પ્રકરણ ચોથામાં કહ્યું છે કે:—

સ્વતો વા પરતો વાપિ ન કિંચિદ્ વસ્તુ જાયતે ।

સદસત્ સદસત્ વાપિ ન કિંચિદ્ વસ્તુ જાયતે ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—વસ્તુ પોતાનાથી, પરથી કે ઉભયથી ઉત્પન્ન થતી નથી, તેમ સત્ અસત્ કે સદસત્ પણ ઉત્પન્ન થતું નથી.

અસ્તિ નાસ્ત્યસ્તિનાસ્તીતિ નાસ્તિ નાસ્તીતિ વા પુનઃ ।

ચલસ્થિરો મયામાવૈરાવૃણોત્યેવ બલિશઃ ॥ ૮૩ ॥

ભાષ્યાર્થ—પડિતોને પણ અસ્તિ નાસ્તિ વગેરે સૂક્ષ્મ વિષયોની જાળ ગૂંચવે છે. એટલે આ શબ્દ દ્વારા તેઓ પણ ગોથા ખાય છે. તો પછી સ્થૂલ બુદ્ધિવાળાની વાત જ ન કરવી ? કાઈ કહે છે આત્મા છે.

કાઈ કહે છે કે આત્મા નથી. સદસદ્વાદી દિગ્ધાસો કહે છે આત્મા અસ્તિ નાસ્તિ અર્થ વૈનાશિક છે, અને શૂન્યવાદીઓ માને છે કે આત્મા નાસ્તિ નાસ્તિ સદંતર નથી જ. આ ચારે પ્રકારમાં ચળ, સ્થિર, ઉભય અને અભાવ સ્વરૂપની મુખ્યતા છે. આ દરેક સદ-સદ્વાદીઓ પરમાર્થને જાણી શકતા નથી. માટે તેટલા મૂર્ખ છે. આ બંને યાથાઓથી એ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે એક જ વસ્તુમાં બે વિરોધી ગુણોનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું એ નરી મૂર્ખતા છે. પણ આટલું બોલીને આનંદ માનવો એ જ આ ગાથાનું દ્વંદ્વ છે. કેમકે અન્યનું શું કહેવું છે એ ખરાખર સમજ્યા સિવાય પોતે ધડી રાખેલ કલ્પનાને સાચી માની સામાને જૂઠો કહેવો એ જેટલું શોચનીય છે તેટલું જ હાસ્યાર્પદ છે. જુઓ કારિકામાં કહ્યું છે કે—વસ્તુ પોતાનાથી કે પરથી ઉત્પન્ન થતી નથી. આનો અર્થ શું ? પ્રકાશનું જ્ઞાન જેમ પ્રકાશથી થાય છે તેમ અંધકારથી પણ થાય છે. જે જન્મતમાં અંધારા જેવી કાંઈ વસ્તુ ન હોત તો પ્રકાશ જેવી વસ્તુ હોત કે નહિ એ સંશય છે. છતાં તે બંને વસ્તુ એક નથી; ભિન્ન ભિન્ન છે. પ્રકાશ પ્રકાશ રૂપે ‘છ’ અંધારારૂપે ‘નથી.’ અંધકાર સ્વરૂપે ‘છ’ તેજ રૂપે ‘નથી.’ એટલે પ્રકાશનું જ્ઞાન સ્વતઃ પ્રકાશથી સુલભ છે અને પરતઃ પ્રકાશ-વ્યતિરિક્ત અંધકારથી પણ સુલભ છે. આ સાદી વાત હોવા છતાં પૂર્વોક્ત પ્રશ્ન કેમ થયો હશે ? આ જ રીતે સદ્ જ્ઞાને અસદ્ની ઉત્પત્તિની શંકા પણ નિર્મૂળ છે.

વળી ભાષ્યકાર અસ્તિ નાસ્તિનો વિષય સામાન્ય બુદ્ધિગમ્ય નથી, આટલી કળુલાત આપે છે, છતાં જોના અસ્તિનાસ્તિને કઈ રીતે માને છે એ જાણવાની તસ્દી લીધા વિના જ અસ્તિનાસ્તિનો અર્થ અર્થ વૈનાશિક કરે છે. ખરેખર, આ અર્થ અસ્તિનાસ્તિના

તત્ત્વની અજ્ઞાનતાની સાક્ષી બને આપે, પણ એટલો તો વિચાર કરવો જરૂરી છે કે વેદ-પદોમાં આવેલ નો સદાસિત્ નોડસદાસિત્ તો અર્થ તેઓ અર્થ ગૂંચવાણું એવો કરશે ખરા? અને જો આ અર્થ સાચો હોય તો જ અર્થ વૈનાશિક અર્થ સાચો થાય.

કારિકામાં જેમ અર્થકલ્પનાની વિકલ્પતા છે, તેમ એ સ્યાદાદ પરનો આક્ષેપ પણ નિર્બળ છે. ક્રમકે વેદવાક્યો અને ઉપનિષદવાક્યોથી જ એ અનેકાંતવાદના મંતવ્યને વધારે પ્રુષ્ટિ મળે છે. આ રહ્યા તે પાઠો:—

મહુક્યોપનિષદ સૂત્ર ૨-૭માં કહ્યું છે કે આત્મા ચાર ભાગમાં વહેંચાયેલો છે: (૧) જગત્ સ્થાનવાળો, બહિષ્પ્રણ, સાત અંગવાળો, ઓગણીસ મુખવાળો, સ્થૂલભોગી, વૈશ્વાનર. (૨) સ્વપ્નાસ્થાનવાળો, અંતઃપ્રણ, સાત અંગવાળો, ૧૯ મુખવાળો, વાસનામાત્રભોગી, તૈજસ. (૩) સુષુપ્ત સ્થાનવાળો, એકાકી, પ્રજ્ઞાનધન, આનંદમય, આનંદભોગી, પ્રાણકે જેમાંથી વિશ્વની ઉત્પત્તિ થયેલ છે. (૪) અંતઃપ્રણ, બહિષ્પ્રણ-ઉભયપ્રણ અને અપ્રણ વગેરેથી અદૃષ્ટ, અવ્યવહાર્ય, અગ્રાણ-અલક્ષણ, અચિંત્ય, અવ્યપદેશ્ય, એકાત્મપ્રત્યય સારવાળો, પ્રપંચરહિત શાંત શૈવ અદ્વૈત આત્મા. આ આત્મા ઓંકારમય છે. આ ચારે પાદવિભાગોનું રૂપ જા હ મ્-હં છે ”

આ સૂત્રમાં દર્શાવેલ વૈશ્વાનર, તૈજસ, પ્રાણ અને આત્મા આ ચારે સ્વરૂપ ભિન્નભિન્ન છે. પરસ્પરમાં અસહકાર છતાં તે ચારે ભાગો એકરૂપે પણ સ્વીકૃત થાય છે અને તે પૈકીના ત્રણ ભિન્ન પાદોની એકવાક્યતામાં ઓંકારનો દેહ ધરાય છે. આવી રીતે એક આત્મસ્વરૂપમાં ચતુર્વિધ કલ્પનાને સ્થાન આપવું તેનું નામ અનેકાંતવાદ નહીં તો ખીણું શું?

જહદારણ્યકોપનિષદ, અધ્યાય ૫-૨, બ્રહ્મણી ૩ માં કહ્યું છે કે.

દ્વે વાં વ બ્રાહ્મણો રૂપે

એટલે બ્રહ્મના મૂર્ત અને અમૂર્ત, રિધર અને અરિધર તથા સત્ય અને મિથ્યા એમ બે સ્વરૂપ છે. અહીં પણ પરસ્પરમાં અસંમત બે સ્વરૂપ વડે જ બ્રહ્મના અસ્તિત્વની સિદ્ધિ કરેલ છે. તે પૈકીનું એકપણ વિરોધી અંગ ન હોય તો જરૂર તેને બ્રહ્મ ન કહી શકાય. આ સ્પષ્ટતા આ સૂત્ર પરથી સદ્બ થાય છે

કૃષ્ણયજુર્વેદીય તૈત્તરીયોપનિષદ બ્રહ્મવક્ત્રી, અ. ૨. અનુ. ૭-૮ માં કહ્યું છે કે,

અસદ્વા હૃદમગ આસિત્ તતો વૈ સદજાયત સન્નાસન્નામવત્ નિરુક્તં

ચાનિરુક્તં નિલયનં ચાનિલયનં ચ વિજ્ઞાનં ચાવિજ્ઞાનં ચ સત્યં ચાનૃતં ચ ।

પ્રસ્તુત પાઠમાં અસદ્માંથી સદ્ની ઉત્પત્તિ માની છે અને અનેક વિરોધી ગુણોનું સમ-કાલીન એકીકરણ કરી પરસ્પર વિરોધી શક્તિઓ એક સ્થાનમાં હોવાનો સ્વીકાર કર્યો છે.

મ્હગ્વેદ, અષ્ટક ૮, અધ્યાય ૭, વર્ગ ૧૭, મંડળ ૧૦, અનુવાક-૧૧, સૂત્ર ૧૨૬ માં કહ્યું છે કે:—

નો સદાસિત્ નોડસદાસિત્ તદાનિ નાસિત રજો ।

આ સૂત્રમાં જગતની પૂર્વના ઇતિહાસ આપ્યો છે અને બુદ્ધિથી પર એવા સદ્ તથા અસદ્થી વ્યતિરિક્ત તત્ત્વને જગત-રચનાના માધ્યમ તરીકે સ્પષ્ટ કહ્યું છે. અહીં ‘આ

न હતું કે તે ન હતું' એમ કહીને શન્યવાદી કે નાસ્તિક મતીના નાસ્તિક માસ્તિકો પડછંદો પાડ્યો નથી, * પણ તે બન્નેથી બુદ્ધિ અસ્તિ નાસ્તિક કે અવકાતવ્ય તત્ત્વ હતું એમ આ સૂત્રનું કથન છે. ખસ, આ શબ્દોનો ઉકેલ સમભંગીથી જ આવી શકે છે. અને જો અહીં સ્વાદ-વાદની સહાય ન હોય તો આ સૂત્ર જરૂર શન્યવાદનું સમર્થક છે, એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી.

આ પ્રમાણે અનેક પાઠો સ્પષ્ટ હોવા છતાં કારિકાકારે ઉપરોક્ત અનુબંધો કેમ રચ્યા હશે, તે સમજી શકાતું નથી.

સંક્ષેપમાં કહી શકાય કે વેદ ઉપનિષદ વાક્યોમાં સ્વાદવાદ વિજ્ઞાનનો છૂટથી ઉપયોગ થયો છે.

* એ જ સૂત્રમાં જગત-રચનાનો ઇતિહાસ લખતાં કહ્યું છે કે જીવે અતીત કાળે કરેલ પુણ્યાત્મક કર્મનું પરિપક્વ ફળ દેવાના હેતુએ સર્વસાક્ષી ફળદાતા ઈશ્વરના મનમાં સૃષ્ટિ કરવાની ઇચ્છા થઈ અને સર્વ જગત બનાવ્યું. અનુભૂયમાન જગતના હેતુ ભૂત દર્શના-તરમાં પ્રાણીએ કરેલ કર્મયુજને વિચારી ત્રિકાળગ તદનુસાર સૃષ્ટિ કરતો હોય. (૪)

અગવેદે સંહિતા મં. ૧૦, સૂત્ર ૭૨માં લખ્યું છે કે બ્રહ્માજી દેવતાને કર્મનુસાર જન્મ દેતો હતો.

શબ્દાઢ્ઢ સમ્બંધી કતિપય સૂચનાયે

(લેખક:—શ્રીયુત્ત અમરચંદ્રજી નાદટા)

‘જૈન સત્ય પ્રકાશ’કે ક્રમાંક ૧૫૮ મેં પ્રો. હીરાલાલ કાપડિયાના ‘શબ્દાંકોનું દિગ્દર્શન’ શીર્ષક લેખ છપા છે. એક સમ્બંધમાં કતિપય સૂચનાયે નીચે લખી દી જા રહી છે—

૧. શબ્દાઢ્ઢકે કોષરૂપ એક લેખ મેરા નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા કે વર્ષ ૪૬ અંક ૨ મેં પ્રકાશિત હો ચુકા છે. એસે કુછ વિશેષ જાનકારી પ્રાપ્ત કી જા સકતી છે.

૨. વાયડ ગચ્છીય અમરચંદ્રસૂરિરચિત કાવ્યકલ્પલતામેં વ હરિદત્ત વિપ્રરચિત જ્યોતિષ-નામમાલાદિમેં મી શબ્દાંકોકા પ્રકરણ પ્રાપ્ત છે.

૩. અનેક જૈન શિલાલેખોમેં શબ્દાંકોકા પ્રયોગ પાયા જાતા છે. ઉદાહરણાર્થે ઇસી અંકમેં મુનિ ન્યાયવિજયજીકે લેખમેં એક શિલાલેખ એસા પ્રકાશિત છે.

૪. પાષાણ પ્રતિમાઓકે લેખોમેં શબ્દાઢ્ઢકા પ્રયોગ પાયા જાતા છે. ધાતુ પ્રતિમાએ છોટી ૨ હોનેસે લેખ મી છોટે છોટે હોતે છે, એમેં ક્વચિત્ હી સંભવ છે.

૫. ગુજરાતી ભાષાકી રચનાઓમેં ગદ્ય રચનાઓમેં તો તરુણપ્રભસૂરિકે પઢાવશ્યક વાલાવબોધમેં શશિશશિશિવેન્દુ (૧૪૧૧) શબ્દાંક પ્રયુક્ત છે. પદ્ય રચનાઓમેં હમારે સમ્પાદિત એ. જૈ. કા. સંગ્રહમેં પ્રકાશિત સ્વરતરગુરુગુણરૂપદ (જિનમદ્રસૂરિકે સમયમેં રચિત)મેં શબ્દાઢ્ઢકોકા ઉપયોગ કિયા ગયા છે. વેસે ગ્રન્થરચનાકાલકે સૂચક પ્રશસ્તિઓમેં લાવણ્યસમયકે ગૌતમપૃચ્છા ચૌપદીમેં શબ્દાંકોકા પ્રયોગ સર્વપ્રથમ પ્રાપ્ત હોતા છે.

૬. એ. દિ. ગ્રન્થ પ્રશસ્તિ વ શિલાલેખોકે અનુશીલનસે પ્રકટ હોતા છે કિ શબ્દાંકોકા પ્રયોગ ૧૧વીં શતીસે ઊત્તરોત્તર વધતા ચલા ગયા.

કવિ શ્રીભૈરવચંદ્રવિરચિત

શ્રી રાજનગર-ટંકશાળસ્થિત

શ્રીશ્રેયાંસજિનમંદિર-પ્રતિષ્ઠા-સ્તવન

પ્રેષક:—શેઠ શ્રી પનાલાલ ઉમાલાલ

સંપાદક:—પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપદ્મચરિત્ર.

[અહીં નીચે આપવામાં આવે છે તે સ્તવન રાજનગર-અમદાવાદના એક જિન-મંદિરની પ્રતિષ્ઠાનો ઇતિહાસ રજુ કરતું હોવાથી ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ એની ઉપયોગિતા વિશેષ છે. એમાં લગભગ ૯૦ વર્ષ પૂર્વ જંધાવવામાં જ્ઞને પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવેલ એક જિનમંદિરનું વર્ણન તથા તેના જંધાવનાર મહાતુભાવોનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે.]

“શ્રી શ્રેયાંસનાથાય નમઃ”

॥ ટુંકા ॥

શ્રી અહોદિક પંચ પદ, વંદુ બે કર જોડ;
નમતાં નિજ શુરુ-ચરણકજ, પૂજે વંછિત કોડ. ૧
સારદ માત મયા કરી, શુદ્ધ અક્ષર દ્યો સાર;
સંઘ તણાં શુણુ ગાલવા, સુજ મન થયું ઉદાર. ૨
સદલ દેશ માંહે શિરે, શુભજર વર શુણુજોડ;
સકલ નયરી શિરશેહરો, રાજનગર પુર એહ. ૩
ચ્યાર શરણુ કરી સોલતો, નયર માંકિ નિવાસ;
મહુ ધર્મી ધનવંત છે, વિલસે લીલવિલાસ. ૪
તે પુર શ્રી જૈન ચૈત્ય વર, ઈશ્વર પંચ (૧૦૫) ઉદાર;
અમર લુવન સમ ગલકલે, વંદુ વારવાર. ૫
ગીતારય શુણુવંત તિહાં, મહા મુનીશ્વર જાન;
પીત શ્વેત અંજર ધરા, નિવસે વિહરંત આન. ૬
આર્યા શ્રાવક શ્રાવિકા, ચઉચીહ સંઘ મહંત;
તાસ નિવાસ થકી સદા, પુરની શોભા અત્યંત. ૭

હાલ : ૧ (વિમલાચલ વિમલા પ્રાણી—એ દેશી)

છે નયરી ઘાટ-સુઘાટ, લલાં લુવન શોભે વલી હાટ,
તે વીચ વીચમાં વર વાટ, જે જોયાનું બહુ ઠાટ.

રચીલા રાજનગર પુર સોહિ, જસ દેખત હિ મન માંહે (એ આંકણી) ૧

- આખરમતી ગુણ ગેહરી, જેહની શુભ શીતલ દહેરી;
તસ તટ શોભા અધિકેરી, ૨૦ ૨૧૦ ૨
- વર બાગ વાડી વિશ્રામ, તસ પુર નિકટે ઠામ ઠામ;
જેહથી શોભે અભિરામ, તે નયરી મહાપુણુ ધામ. ૨૦ ૨૧૦ ૩
- તસ નૃપતિ ખાહાલસ્યા જાણો, અસ્હંદસ્યાં નામ વખાણો;
ચિંતે છે હર્ષ જરાણો, શુચી ભૂમિ જોવા સૂનિકાણો. ૨૦ ૨૧૦ ૪
- સહુ નયરમાં ફીરી ફીરી જોઈ, નૃપને મન ન ગમી કોઈ;
વાર છે ટંકશાલની ભુઈ, તે સકલ ગુણે છે વીસોહી. ૨૦ ૨૧૦ ૫
- પીરે સૂહણાંમાં વખાણી, એ ભૂમિ મહાગુણુખાણી;
તિહાં સિદ્ધો પહોં વર જાણી, તેહથી ટંકશાલ કહાણી. ૨૦ ૨૧૦ ૬
- તે પુર જિનભુવન ઘનેરા, પિણુ ભુમાં ચિત્ય અધિકેરાં;
તે વંદુ ઉઠ સદેસ, પ્રભુ મેરા કરે સૂલ જેસ. ૨૦ ૨૧૦ ૭
- તે નયરમાંહિ ખડલાળી, શ્રાવક જન સર્વ સોભાળી;
સાચા શાસનના રાળી, વાંકી પુન્યદશા ખહુ જાળી. ૨૦ ૨૧૦ ૮
- તેમાં ઈક શાહ નિકાલ, તેહને સુત ચંદ ખુશાલ;
તેહનો સુત ગુણુખાણીમાલ, કેસરીસીંહ રૂપ રસાલ. ૨૦ ૨૧૦ ૯
- વર સૂરજદે તસ નારી, તેહને ઉર શોભ વધારી;
હઠીસીંહ નામ મનોહારી, જિનસાસનમાં અધિકારી. ૨૦ ૨૧૦ ૧૦
- હઠીસીંહની ઉભયા નાર, હરકુંઅર સુગુણુ લંઠાર;
પતિવ્રત ધર્માન ધાર, છે અમર કુમરીઉનિ હાર. ૨૦ ૨૧૦ ૧૧
- જસ સુંદર રૂપ સુચંગ, પિણુ દાંન ગુણે દહ રંગ;
નિવસ્યો જસ અંગોઅંગ, જેહથી જશ વાસ અલંગ. ૨૦ ૨૧૦ ૧૨
- કદપતરુની દશ જાત, મેરુગિરિ ઉપર વિખ્યાત;
સહુ મીલી ચીતે હંમ વાત, ઈહાં કાલ નિરર્થક જાત. ૨૦ ૨૧૦ ૧૩
- આપણને ઘટે ખહુ દેવો, વંછિત દાન સદેવો;
તે નાર ન એક હું એવો, તો જીવત મૃત્યુ ગિણેવો. ૨૦ ૨૧૦ ૧૪
- એવું જાણી ખાધી જંપાયાત, ચઢી ઉધનાં વિથે વિખ્યાત;
હરકુંઅર શેઠાણીને હાથ, દશ પદ્મવ દશ તરુ જાત. ૨૦ ૨૧૦ ૧૫
- નિશિય વાંસર વંછિત દાંન, ઈહાં દેસ્યું મહાપુણુખાણુ;
તે નિવસ્યાં એવું જાણુ, દશ પદ્મવ દશ તરુ આણુ. ૨૦ ૨૧૦ ૧૬
- તેથી દાતાપણો ખાશ, શેઠાણીને હાથે ઉદ્ધાસ;
જૂઓ પૂરવ પુન્ય વિલાસ, હલે લેરવચંદ વિકાસ. ૨૦ ૨૧૦ ૧૭

ચોરડા

તે તો આઠો જામ, તન મન વચન સુદ્રવ્યથી;
સાધે ધર્મનું કામ, આગમ અનુસારે કરી. ૧.

ઠાણ : ૨ (૩૭ પાસનું મુખડું જોવા—એ દેશી)

તુમે સુણજ્યો સુશુણ સનેહા, લલાં પુન્યની કારણ એહા;
હઠીસીંહની પૂર્વ પુન્યાંઈ, સળ સુદ્ધ મલી જોગવાઈ.
તમે સુણજ્યો સુશુણ સનેહા, લલાં પુન્યની કારણ એહા. (એ આંકણી) ૧
લધુ રામા અછે શુણખાણી, જેની સુંદર મધુરી વાણી;
તસુ સમકિતમાં દૃઢ રંગ, તેહની મતિ ધર્મમાં ચંગ. તું ૭૦ ૨
તન દાન ક્યામાં લીની, જસ મન જિનમતમાં કય લીની;
હઠીસીંહની આદી વખાણો, ઉમાલાઈ શેઠ સુજાણો. તું ૭૦ ૩
હઠીસીંહ થકી તો પ્રધાનો, વલી વૃદ્ધ ઉમાલાઈ જનો;
હિવ નિસુણો એક ચરિત્ર, સુણતાં થસ્યે શ્રવણ પવિત્ર. તું ૭૦ ૪
મોતીશાએ પ્રભુ પધરાયા, તિણે કેહિક બિંબ ભરાયા;
વિમલાચલ ગિરિ પર સાર, શ્રેયાંસ ત્રિજગદાધાર. તું ૭૦ ૫
ત્યાંથી પરુણાગત આણી, ઠંબ્યા રાજનગર શુણ ખાણી;
તે શ્રેયાંસ જિણુંદ, નૃપ વિણુ તણે કુલચંદ. તું ૭૦ ૬
માતા વિણુને ઉર અવતરિયા, સીંહપુર નયરે શુણ ભરિયા;
ખડ્ગલંછન પ્રભુ સોહે, જ્ઞાને કરી ભવિ પડિમોહે. તું ૭૦ ૭
આયું લખ વરસ ચોરાસી, પરિથાટન પ્રકૃતી પંચયાશી;
અમ્મેતશિખર જઈ સિદ્ધા, શિવનાથ થયા સુપ્રસિદ્ધા. તું ૭૦ ૮
તિહાં જ્યોતિમાં જ્યોતી સમાઈ, તે વંદુ શિશ નમાવી;
હિવે મેટો મેરા ભવ ફેરા, સ્વામી કીજે વેગનિ વેરા. તું ૭૦ ૯
પરણાગત ઘાખ્યાં ઉચ્છાહે, કૃતાસ્થાની પોલમાંહે;
કોઈ દિવસ વતીતા આમ, ચિંતે રક્ષપાલક તાંમ. તું ૭૦ ૧૦
કોહા કેલિ કરણ ઉદ્ધાશે, મનમાં ઇશ દેવ વિમાસે;
પ્રભુ ઠવવા જોવું ઠામ, નિપજાવી નવો જિનધામ. તું ૭૦ ૧૧
સહુ નમરની ભૂમી વિલોકી, ટંકથાલ જોઈ નિર્દોષી;
કોહા કેલી ઇહાં બહુ થાસ્યે, તસ કારક જોવે ઉદ્ધાસે. તું ૭૦ ૧૨
જોયું નયરમાં દાની છવ, હરકુંવર શેઠાણીનો દેવ;
રજનીમે સૂહણે આવ્યો, ચંદ ભેરવ દેવ ઉમાલો. તું ૭૦ ૧૩

ઠાલ : ૩ (જિમ જિમ એ ગિરિ બેટીયે ૨—એ દેશી)

પુન્ય ફલે જગમાં સદા રે, પુન્યે વંછિત થાય સદૃશા;
 પુન્ય થકી સુખ ભોગવેરે, પુન્યે પાપ પુલાય. સદૃશા.
 પુન્ય ફલે જગમાં સદા રે, પુન્યે વંછિત થાય સદૃશા. (એ આંકણી) ૧
 સદૃશામાં સમહિ કથા રે, કહિ સુણાવે દેવ સદૃશા;
 ઠવજ્યે પ્રભુ ટંકશાલમાં રે, ભુવન કરાવજ્યે હેવ. સ. પુ. ૨
 તે નિસુણી વિસ્મયે થઈ રે, એ નૃપને આવાસ સદૃશા;
 કિમ કરી પ્રભુ ઠવણાં તણી રે, પુગે માહરી આશ. સ. પુ. ૩
 દેવ કહે ચિંતા મ કર રે, કહું છું નૃપને ધાય સદૃશા;
 તુજને ઘર બેઠાં થકા રે, થાસ્યે નૃપ સુખસાય. સ. પુ. ૪
 તુજને કુંપની^૧ પ્રસન્ન થઈ રે, દેશ્યે એ ટંકશાલ સદૃશા;
 એ છે ઉત્તમ ભોમિકા રે, નિરૂપમ શુભમણિમાલ. સ. પુ. ૫
 તિહાં જિન ચૈત્ય કરાવજ્યે રે, ઠવજે શ્રી શ્રેયાંસ સદૃશા;
 ઇમ કહી દેવ અદ્વય થયો રે, એહ સ્વપ્ન નિઃશંસ. સ. પુ. ૬
 રચણી વિહાણી પ્રહ થયો રે, ભાગ્યાં નગરનાં લોક સદૃશા;
 શેઠાણી મન ચિંતવે રે, ભાગ્યાં લવણ્ય શોક. સ. પુ. ૭
 શ્રી જૈન ચૈત્ય કરાવજ્યું રે, પાવન કરજ્યું દેહ સદૃશા;
 મૂંહ માંગ્યાં પાશા ઢલ્યા રે, મનમાં હર્ષ અછેહ. સ. પુ. ૮
 ઉમાભાઈને તેડીને રે, શેઠાણી પળણુંત સદૃશા;
 રજની સુહણીનો સવી રે, નિસુણાયો વિરતંત. સ. પુ. ૯
 ઉમાભાઈ હર્ષા હિયે રે, સુરતરુ ફલીયો આજ સદૃશા,
 ઇમ કરતાં દિન નિગમે રે, વરતે સુખ સમાજ. સ. પુ. ૧૦
 ઇતરે વિદાયત દેશથી રે, કુંપની લિખિયો લેખ સદૃશા;
 રાજનયરમાં આપજ્યો રે, શેઠાણીને વિશેષ. સ. પુ. ૧૧
 જે ભૂમિ ટંકશાલની રે, દીજ્યો મનને ઉદાસે સદૃશા;
 આદર દીજ્યો અતિ ઘણો રે, રાજવીની પરિ ભાસ. સ. પુ. ૧૨
 કુંપની સેવક સહુ મીલો રે, આગ્યાં શેઠાણીને ગેહ સદૃશા;
 સ્વામીનું હૂકમ સુણાવવા રે, મન ધરી હર્ષ અછેહ. સ. પુ. ૧૩
 ઉમાભાઈ આદર દીયો રે, નૃપ આદેશક ભાણુ સદૃશા;
 ભૂપ પરસ્પરનિં પરે રે, મિલિયા કરી મંડાણ. સ. પુ. ૧૪

આદરમાંન અતિ ઘણો રે, ઉમાભાઈને દીધ સલૂણા;
 ઠંઠશાલ પરમાર્થથી રે, દીધી વિશ્વપ્રસિદ્ધ. સ. પુ. ૧૫
 શ્રી-જિનચૈત્ય બંધાવવા રે, જોશી તેડાયા જામ સલૂણા;
 ખાત મુહૂરત તિણે દીયો રે, ત્યાંહી મુક્યો ધન ઠામ. સ. પુ. ૧૬
 નંદ શશી પળ ઇંદુતાં રે (૧૯૧૫), અંક સંવત્સર જોડ સલૂણા;
 મુઠી વૈશાખ સુસાતમી રે, પુરવા સનનાં કોડ. સ. પુ. ૧૭
 ખાત મુહૂર્ત કીયા પછે રે, માંડ્યો દેરાનો કામ સલૂણા;
 શોભનિક સળહિ દીયો રે, સુંદર શ્રી જિનધામ. સ. પુ. ૧૮
 મૂલ ગભારો મનોહર રે, દેવસલા પરિસાર સલૂણા;
 રંગમંડપ રલીયામણો રે, શિખર પંચ ઉદાર. સ. પુ. ૧૯
 પાંચ મહાનત ગુણ મહી રે, પાંચુ શિખર ઉત્તંગ સલૂણા;
 પંચ પંચ ગુણ છે ઘણાં રે, નિવશ્યાં તે મયી ચંગ. સ. પુ. ૨૦
 સિદ્ધરખદ્ધ તે નયરમાંય રે, અવર જ દેહરો એક સલૂણા;
 અમર ભુવન સમ એ થયું રે, શી શોભા ઠહું શેષ. સ. પુ. ૨૧
 ઘોમટ ચિત્રામણ કરી રે, પૂર્વા વિવિધ પ્રકાર સલૂણા;
 પૂતલિયો નાટક કરે રે, સ્વર્ગરંગા પરિસાર. સ. પુ. ૨૨
 દેહરાથી દક્ષિણ દિશા રે, કુંભરી પઠન નિશાલ. સલૂણા;
 રુદ્ર વક્ષ પુન પીર છે રે, એ દોનું રક્ષપાલ. સ. પુ. ૨૩
 શાસ્ત્રાખ્યાસ નિશાલમાં રે, નવરીની સકલ કુમાર સલૂણા;
 મહેંતો તાસ પઠાવવા રે, રાખ્યો દેઈ પગાર. સ. પુ. ૨૪
 તે નિશાલ મુખ આગલે રે, વાડી જોવા જોગ સલૂણા;
 મધ્યભાગ જલ કુંઆરો રે, ખેઠક ચાર મનોગ. સ. પુ. ૨૫
 ઇત્યાદિક બહુ ઉપમા રે, દેરાસરની બાણ સલૂણા;
 લેરવચંદ કીસી પદે રે, થાયે તાસ વખાણુ. સ. પુ. ૨૬

હાલ : ૪ (હું તો મોઢી છું તમારા રૂપને રે લો-એ દેશી)

નિશાલના મુખ આગલ રે લો, કુંઆરાથી જલ ઉછલે રે લો;
 ગોલ આકારે વાડી કુટડી રે લો, સાર ચ્યાર દ્વાર તે અલંકરી રે લો. ૧
 ચ્યારે દ્વારોયે જાલી વાંસની રે લો, લતો છાંય લડાણુ વ્રાક્ષની રે લો;
 ફિરતાં છે વૃક્ષ બહુ જાતીના રે લો, દેશી વિદેશી જાંતિ ભાંતિના રે લો. ૨
 ઉત્તમ અનેક તરૂં જાણીયે રે લો, ચંપો ને મોઝરો વખાણીયે રે લો;
 જાંઠ જાસુડ કુલ કુટરાં રે લો, હમણા હાડિમ દીસે સુંદરા રે લો. ૩
 ચંમેલી અનાર જાર શોભતાં રે લો, બલાં માંન પાંન મન્ન મોહતા રે લો;
 કેલપત્ર કેતકી ને કેવડો રે લો, સૂરંગા શુભાખ વૃક્ષ છે ખડા રે લો. ૪

વાડી દેખત મન ગહગહે રે લો; પુષ્પ સુગંધિત મહમહે રે લો;
 ફલભારે તરૂં શાખા નમી રે લો, દેખી સહુને મન ગમી રે લો. ૫
 પક્ષી આંધને કીડા કરે રે લો, જોઈ અપર વાડી વિસરે રે લો;
 ચક્રવા ચક્રાર ને પારેવડાં રે લો, તરૂં શાખે ફાયલના ટહુકડા રે લો. ૬
 મેના મયુર શોર શબ્દથી રે લો, પાખ તીંહ વેદ્યો સહુ ગર્જતી રે લો;
 સુંદર વાડી છે સોહામણી રે લો, રૂપે રૂડી ને રલીયામણી રે લો. ૭
 તસ દેખથી આરામ ભાગ વેગલો રે લો, ગયો નાશી લંકા ગઠ સાંલલો રે લો;
 નીંબ પેંપલ દોઈ નીર્મલા રે લો, દક્ષીણ દિશે જાણો લલાં રે લો. ૮
 દેરા સામી લઘુ બંગલી રે લો, બેઠાં દર્શન થાયે વલી રે લો;
 હાહલો છે બંગલો શિરે રે લો, હેઠે દરવાજે થઈ ફિરે રે લો. ૯
 આગલ વરંડો ઓપતો રે લો, સામી શાહું શોલતો રે લો;
 તે માંહી ઝાડ મોટાં દીસતાં, રે લો, ખારિયે થઈને પેસતાં રે લો. ૧૦
 રસોડો ડાબો ને ડેલો દક્ષણે રે લો, બલી ભુમી સવિ શુભ લક્ષણે રે લો;
 વલી દેરા પૂંઠે દક્ષિણ દિશે રે લો, બંગલો અનોખો નવો થસ્યે રે લો. ૧૧
 હેઠે દરવાજો સુખ્ય રાખસ્યે રે લો, જોઈ કવિજન લખાસ્યે રે લો;
 વાડી એ છે મધ્ય શહેરમાં રે લો, કોટ કર્યો છે ચઉ ફેરમાં રે લો. ૧૨
 કોટને પ્રીરતી ચઉ પાખતી રે લો, હવેલીયો બહુ છાજતી રે લો;
 સાવણ સુદ સાતમ લલી રે લો, આવે નીકટ પોંચે મનની રલી રે લો. ૧૩
 પૂર્વોક્ત સીમાં ક્રિયા કરે રે લો, કુમતિ કંઠ કમં શત્રુ થરહરે રે લો;
 પિણ તિહાં રચના કીધી ઘણી રે લો, ભેરવચંદ થોડી બણી રે લો. ૧૪

ઢાલ: ૫ (ગોકુલની બોવાલણી, મહિ વેમવા ચાલી-એ દેશી.)

તે બાગાયત બીચસે, સુંદર છે સ્વરૂપ;
 મંદિર મોટો મોહનો, કીધો નવલ અનુપ;
 મણિ ન શોભે કુન્નણ વિના, શશિ વિન જિમ રાત;
 દેવ રહિત દેવલ જ્યાં, રૂત વિના જિત માત. ૧
 બાગ નગર જિનધર વિના, શોભે ન લિંગાર;
 આબૂષણ પુર બાગનો, જિનમંદિર સાર;
 તેહથી બાગ માંહિ રચ્યો, જિન ભુવન વિશાલ;
 જોયતાં કુર્મત અનાહિની, નાથે તતકાલ. ૨
 આસાડ વલી નવમી દિને, જલ બત્રાને ધોળે;
 વરઘોડો શિણુગારીયો, વાજાં બહુ વાળે;
 લેરી ભુંગલ નાલ ને, વલી તાલ કંશાલ;
 ઝાંઝ ઝંઘલરી શરણાઈનાં, વર નાલ વિશાલ. ૩

હય ગય ને રહ પાલખી, બહુ વિધિ પરિવારિયા;
અશ્વ ગાડી આલનવ નવી, કુંભરાદિક ચઢીયા;
વિજય પતાકો જયવતી, વર ઇન્દ્ર દેવગની;
છત્ર આમર ધર શોભતાં, વર ચર્ધ ઇંદ્રાનિ. ૪

અમર કુંભરી પરિ સહુ બની, વરઘોડે આયા;
અમર વિમાનસા રથ માંહિ, પ્રભુને પધરાયા;
નારી શિર ઠવિ કુંભ, તે શોહાશણિ લીધા;
વાડી બાહિરલી આયને, બલાં ચોછવ કીધાં. ૫

બલી બાકુલ દીયો દેવને, સુતરીયા માટે;
સર્વોપસમ નિવારવા, સુખ શાંતિને સાટે,
નમણુ કરાનો નાથને, નિજ નિર્મલ કાળે;
સ્નાત્ર મહોત્સવ સાચવી, આબ્યા નિજ દરવાજે. ૬

હિવે વિષ્ણુ નૃપ નંદને, તેકવાને કાળે;
શેઠ ઉમાબાઈ ઉમટયા, સામધ્યે સાળે;
કૃતાશાહની પોલમાં, જઈએ મનરંગે;
શાજન જન સહુકો મીઠ્યાં, મન હર્ષ ઉમંગે. ૭

હય ગય ને વલી પાલખી, મિલીયા છે વૃન્દે;
અશ્વ ગાડી રથની છખી, અવિલોકી આનંદે;
ભામિની મંગલ આવતી, સજી ભૂષણ અંગ;
વાજિત્ર વિવિધ પ્રકારનાં, વાજંત સુચંગ. ૮

શેઠ ઉમાબાઈ ઈશ સજી, આબ્યા પ્રભુ આગે;
વિધિ પૂર્વક વંદન કરી, લખી લખી પાય લાગે;
વિનવે પ્રભુ આગલ રહી, ઉભયો કર બેરી;
અહો દેવાધિદેવજી, સુણો અરજહ સોરી. ૯

તું તિહુઅણુ જન તારણો, કરુણારસ દરિયો;
પરમ નિરંજન જગગુરુ, ભવિતારિ તરિયો;
ભવજલ પોત સમાન છે, સાચા વિશ્વનાં તાર;
ભવ પરિભ્રમણ નિવારણો, પ્રભુભિરૂં તુમારું. ૧૦

શક શહેશ રસનાં કરી, પ્રભુ તુમ ગુણ ગાવે;
સ્તવતાં કોડિ પુરવ લગિં, તોહિ પાર ન આવે;

- તો હું ર્યું સ્તવના દરું જગખંધુ દયાલ; ૧૧
મુજ અવશુણ નવિ દેખીયે, નિજ વિરૂદ્ધ સંભાલ.
- ઇમ સ્તવીને પુન વિનવે, વૃથા કાલ નિગમીયો;
તુમ દરિસણ વિશ્વ સ્વામી હું, લવ વનમાં ભમીયો;
દિવે ટંકશાલે પધારવા, પ્રભુ લીલ ન કરવી;
સેવક જાણી સ્વામીએ, દયા દિલમાં ધરવી. ૧૨
- રાત દિવસ હૃદયા થકા, ઇક છિન ન વિસરે;
સ્વામી શેઠાણી સહા, બહુ વિધિ સંભારે;
ઇમ કહીને તીથોદકે, પ્રભુને નંદવરાવ્યા;
કેસર મૃગમદ ધસી ઘણા, ચરયે પ્રભુ પાયા. ૧૩
- કનક મટિલ હિરણ્યનો, રૂડો રથ લાયા;
અમર વિમાનશે તેહમાં, પ્રભુલ પધરાયા,
સારથી ઉમાસાધનો, લધુ બંધવ જાણો;
ઇન્દ્ર બન્યો રથ ખેડવા, હૃદય હૃદય ભરાયો. ૧૪
- વાસિલ શુદ્ધ જલે કરી, ભુમિ છંટકાવે;
આલતાં આડંબરે, પોલમાં પ્રભુ આવે;
પોલ મૂકીને પધારિયા, રાજ્ય પંથ વિચાલે;
એટલે દીધ વધામણી, જઇને ટંકશાલે. ૧૫
- એહવે પ્રભુલ પધારિયા, ટંકશાલને દારે;
મણિ માણિક લઇ ભેટણાં, શેઠાણી વધાવે,
પ્રથમ કરી પધરામણી, પ્રભુની બંગલામાં;
પ્રભુ બેસણુ સુગતો અછે, બંગલે સઘલામાં. ૧૬
- ગ્રહ દિગપાલ સુધાપીયા, નંદામત પૂજે;
વિધિ સુત દ્વજ આરોચતાં, કર્માદિક ધુજે;
આહવાનન વિધિ દેવની, મંત્રાયુત સાર;
બિંબ પ્રવેશિત ભેધયે, સાસથી તયાર. ૧૭
- રાતિજગા રંગે કરે, સ્તવનાં શુભગાન,
અશુભ કર્મ ઉન્મૂલવા, નીત નવલાં બાંન;
એ વિધિ સખહિ વરણતાં, મારા પાર ન આવે;
લોરવચંદ તે ભેધને, લવ લેશે ગાવે. ૧૮

कतिपय धवल और विवाहलोकी नई उपलब्धि

लेखक : श्रीयुत अगरचदन्जी नाहटा

‘जैन सत्य प्रकाश’ के क्रमांक १३०-३१ में प्रो. होरालाल कापडियाका विवाहला साहित्य पर लेख प्रकाशित हुआ था उसकी पूर्ति मैंने क्रमांक १३३ में की थी। पर इसके पाश्चात् भी खोज निरन्तर चालु रही और इसके फलस्वरूप जिन अन्य विवाहलोकी उपलब्धि हुई है उनका पस्चिय-प्रस्तुत लेख द्वारा कराया जा रहा है।

१ श्रीयुत कापडियाने जैन गुर्जर कविओमें उल्लिखित २२ विवाहलोका परिचय दिया था, जिनमें १ जैनेतर रचितको छोड़ देने से २१ जैन रचित थे। मैंने १ अपभ्रंश, ८ राजस्थानी-गुजराती के कुल ९ एवं २ जैनेतर विवाहलोका निर्देश किया था। अर्थात् अभीतक श्वे. जन विद्वानोंके ३० विवाहला काव्योंका परिचय प्रकाशित हुआ है, उनके अतिरिक्त निम्नोक्त प्राप्त है—

१ मंगलकलश विवाहला गा. १७०, धनराज, सं. १४८०, (हमारे संग्रहमें)

२ हेमविमलसूरि विवाहला गा. ७१ (प्रारंभ त्रुटित)

”

३ कयवन्न विवाहलो गा. २५, देपा, प्रतिलिपि

”

४ शांतिनाथ विवाहला सहजकीर्ति, सं. १६७८ विजयादशमी पत्र १५ तेरापन्थी सभा, सरदारशहर.

५ आर्द्रकुमार विवाहला गा. २५, देपाल, (जैन गु. क. भा. १ में इसे धवललिखा है, स्टेट लाइब्रेरीकी प्रतिमें विवाहलो संज्ञा दी गई है ”

६ पार्श्वनाथ विवाहला, ढाल ४६ ब्रह्म (ग्रन्थ ४६०) (सं. १६१७ श्रावण) (विजयधर्मसूरि ज्ञानमंदिर गुटका)

७ वीरचरित्र विवाहला, ढाल ३७

”

८ महावीर विवाहला गा. ३२२ (सं. १६८४, लिखित हरिसागर, गुटका)

(हरिसागरसूरि ज्ञानभंडार लोहावट गुटका नं. २४ एवं यहाँके बड़े ज्ञानभंडारकी प्रतिमें ३२२ गाथाका उक्त विवाहला है। आगरेकी प्रतिसे वह भिन्न है या दोनों एक ही है ? विना मिलान किये ठीक नहीं कहा जा सकता.)

९ चंद्रप्रभ विवाहला, गा. ४१, तपा उदयवर्द्धन (विजयसेनसूरि शिष्य) सं. १६८४ लिखित उपर्युक्त हरिसागर गुरकेमें

”

१० कृष्णजी विवाहला; हरदास, (ग्रन्थ १७०) सं. १७७८ से पूर्व (हमारे संग्रहमें)

११ पिपलगच्छ गुरु विवाहलो गा. ५

”

१२ शत्रुंजय चैत्यपरिपाटी विवाहलो गा. २५

”

१३ पार्श्वनाथ विवाहला; सं. १८६० आ. सु. १३ भरुच, जै. गु. क. भा. ३ पृ. १७७.

१४ नेमिविवाह.

१५ व्यावर्त्त (तेरापंथी भीखनजी प्र.)

अब कतिपय संशोधन एवं नवीन ज्ञातव्य दिया जा रहा है:—

१. सेवकरचित ऋषभदेव धवलबंध विवाहलो, हमारे संग्रह के १७ वीं शतीके गुटकेमें है। उसमें रचयिताका नाम सेवक के स्थान पर “श्रीदेव” लिखा गया है एवं इसकी गाथा २७६ है। ढाल ४४का होनेसे कापडियाजीने इसे महाकाय कृति लिखा है, पर ढालें तो नेमिशान्ति विवाहलोंकी ४४व पार्श्वनाथविवाहला (ब्रह्म रचित) में ४६ है। पर ग्रंथाग्रन्थके परिमाणको देखते हुए सुपार्श्व विवाहलो सबसे बड़ा प्रतीत होता है।

२. प्रो. कापडियामें ब्रह्म विनयदेवसूरिरचित सुपार्श्व जिन विवाहलोको ५८ कडीकी कृति होनेकी संभावना की है, पर वह ठीक नहीं है। विजयधर्मसूरि ज्ञानभंडारके गुटकेमें उसका (२७३ गाथाका व ३४ ढाल) ग्रं, ५८१ लिखा है, अतः कडी ५८ नहीं २५८ समझनी चाहिये। जै. गु. क. भा. ३ में पद्यांक ५८ है पर उसके पीछे सैंकडेका सूचक अंक न होनेसे यह भ्रम हुआ है। पर ग्रंथाग्रन्थ ५८१ पर विचार करते तो यह भूल न होती।

३. बहुतसे विवाहलोमें उनके नाम विवाहला एवं धवल दोनों या केवल धवल भी आया है इससे धवल एवं विवाहले एकार्थवाचक प्रतीत होते हैं। यदि यह ठीक है तो फिर धवल संज्ञक निम्नोक्त रचनायें भी विवाहलोंकी सूचीमें सहज निर्दिष्ट की जा सकती हैं।

१ नेमिनाथ धवल, गा. १३, जयशेखरसूरि जै. गु. क. भा. ३, पृ. १४७८।

२ वाजपूज्यस्वामी धवल, विनयदेवसूरि (१७ वीं) जै. गु. क. भा. ३, पृ. ६११।

३ जिनपतिसूरिगीत गा. २१ साह ‘रयण’ (प्रा. जै. का. संग्रह पृ. ७)

४ उपर्युक्त सूचीके अनुसार सबसे अधिक विवाहलोके रचयिता ब्रह्म विनयदेवसूरि ही ज्ञात होते हैं।

विवाहलोंकी सूचीमें निर्दिष्ट कई विवाहलोमें ग्रन्थकारोंने उनकी संज्ञा विवाहला नहीं दी है, अतः वह वास्तवमें इस सूचीमें आने योग्य हैं या नहीं है ग्रन्थोंको भलीभांति पढ़कर निर्णय करना आवश्यक है।

अशुद्धिका संशोधन

‘जैन सत्य प्रकाश’ के क्रमांक १५८ में प्रकाशित मेरे घोषा पार्श्वनाथ सम्बन्धी लेखमें श्री जिनोदयसूरि नामके स्थान पर श्री जिनेन्द्रसूरि छप गया है। पाठक सुधारकर उपयोग करें।

अ. ना.

ગુરુશિખરની પૂજાથી પૂર

લેખક:—શ્રીયુત મોહનલાલ દીપચંદ ઓકસી.

(ગતાંકથી ચાલુ)

મહારાજ સાહેબ, શાશ્વતગિરિના આ એકાંત પ્રદેશમાં આજે તો આપે ધ્યાનમાં ઠીક-ઠીક સમય લીધો. હું પણ આસપાસની દેરીઓ આદિના દર્શન કરી આવ્યો.

સુમતિચંદ્ર તારું અનુમાન જોતું નથી ધ્યાન અંગેની વાટિકા પૂરી કરી, પાછળના સમયમાં હું વિચારમગ્ન દશામાં હતો. ચોમાસું ખેતવાતો સમય આવી રહ્યો છે, અને આ ગિરિ પર એ વેળા યાત્રા કરવાનું બંધ થાય છે. સામાન્યપણે મારી અવસ્થા લાંબો વિહાર કરવાની છૂટ આપતી ન હોવાથી હું 'ધણખરૂં' તીર્થની શીળી છાયામાં જ ચાર માસ વીતાવું છું. પણ ગઈ કાલે નજીકના ગામવાસી ગૃહસ્થોના આમ્રહથી આ વેળા હું ત્યાં જઈ વર્ષાકાળ વ્યતીત કરવાના નિશ્ચય પર આવ્યો છું.

ગુરુદેવ, મને અહીં નવુંનવું જાણવાનો જે લાભ મળતો તે હવે આપ વિદ્યા કરવાના હોવાથી બંધ થવાના એથી સહેજ નિરાશા ઊપજે છે. પણન્યાં મુનિજીવનના આચારનો પ્રશ્ન હોય ત્યાં આમ્રહ પણ કેમ કરાય. સાધુ તો વિચરતા જતા, એ ઉક્તિ પાછળ જે રહસ્ય છે તે મારી ધ્યાનખંડાર નથી જ. મેં 'ધાર્યું' હતું કે યાત્રા બંધ થતાં અહીં આવવાને બદલે આપશ્રીના ઉતારે આવી રોજ જ્ઞાન-અર્જન કરીશ. આજની વાતથી એનો છેદ ઊડે છે.

પણ આટલી એક ચિનંતી છે કે આપ અવકાશ મેળવી માસિકમાં કિંવા સાપ્તાહિકમાં જૈનધર્મે સંબંધી થોડી થોડી પ્રસાદી પીરસતા રહો તો એથી ધણો જ લાભ થવા સંભવ છે.

ભાઈ ! જિઝાસા વિનાનું વાંચન લાભદાયી નીવડે ખરું ?

પૂજ્ય શ્રી ! આપ એમ ન માનતા કે ઊગતી પ્રજામાં જિઝાસા નથી. વાંધો એ જ છે કે એ જે પદ્ધતિએ ધર્મનીતિ અંગે જાણવા માગે છે. અથવા તો જે રીતે એ સમજતાં શીખેલ છે, એ પદ્ધતિ વા રીત આપણા સાધુસમાજના મોટા કાળથી અજાણી છે.

ભાઈ, જિઝાસાનો અભાવ કદપેલો-તે વ્યાખ્યાન સમયનો કાજરી ઉપરથી જ. પણ તારી વાત વિચારણીય છે. વાંચન વૃત્તિ વધેલી તો અને પણ જણાય છે. ભાઈ, તારી સૂચના હું અવકાશે લેખ દ્વારા અમલી બનાવીશ. એટલું કહી આપણી ચાલુ ચર્ચાનો ઉપસંહાર કરું.

ભાઈ, ગઈ કાલે દર્શનો સંબંધી સ્વરૂપ દ્રશ્યમાં જણાવ્યું હતું એમાંથી જુદા જુદા સમયે જે પંથો પ્રવર્તતા દષ્ટિગોચર થાય છે તે આ પ્રમાણે - ૧ જૈનદર્શન અર્થાત્ જૈનધર્મ એમાં ચેતાંખર, દિગંખર અને સ્થાનકવાસી. ૨ સાંખ્ય, ૩ વૈદિક, ૪ વેદાંત ૫ પાતંજલિ, ૬ નૈયાયિક, ૭ બોદ્ધ, ૮ વૈશેષિક, ૯ શૈવ, ૧૦ વામમાર્ગ, ૧૧ રામાનુજ, ૧૨ મધ્વ, ૧૩ નિંબાઈ, ૧૪ કબીર, ૧૫ નાનક, ૧૬ વલ્લભસંપ્રદાય, ૧૭ દાદમત, ૧૮ રામાનંદી, ૧૯ સ્વામીનારાયણ, ૨૦ પક્ષસમાજ, ૨૧ આર્યસમાજ. આ તો આર્યદર્શનોની અપેક્ષાથી મુખ્ય મત ગણાય બાકી સીખ, થીયોસોફી, ઇસ્લામ અને ખ્રીસ્તી ધર્મ વગેરે કંઈક છે

કહેવાતું તાત્પર્ય એટલું જ આત્મા શ્રદ્ધા રાખી એકના અભ્યાસમાં પ્રમતિ સાધે નહીં અને બધાને બાળવાના ફાંફા મારે તો એ અટવાઈ પડે.

ભગવંત મહાવીર દેવના અનેકાંત દર્શનમાં પણ મતમતાન્તરરૂપી વૃક્ષ ઓછું ફાટ્યું નથી. દિગંબર સંપ્રદાયના ફાંટાને બાળ્યો રાખી જોઈશું તો શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં વીરાત ૮૮ વર્ષે 'ચૈત્યવાસ'નો ફળગો ફૂટ્યો. પછી ચાર વર્ષે 'અલ્પદ્વિપદ' સંપ્રદાય જનમ્યો. વીરાત ૧૪૫૪ વર્ષે 'વડગચ્છ' સ્થપાયો. જો પછી વિક્રમ સંવતના પ્રત્યેક સેકંડમાં કંઈ ને નવું થતું જ રહ્યું છે. ભલે એમાં સમાચારીના બેઠ જોવા સામાન્ય મનદેરા હોય સ્વાદુવાદ જેવું અદ્વિતીય સાધન હોવા છતાં સમન્વય ન સધાયો એ આશ્ચર્ય! વિક્રમ સંવત ૧૧૪૬ માં 'પદ્મલોચનાવાદ,' ૧૨૦૪માં 'અસીરગચ્છ,' ૧૨૦૭માં 'અંચલિકમત,' ૧૨૪૬માં 'સાર્વપીણિકમ,' ૧૨૫૦માં 'આગમિક,' ૧૨૮૫માં 'તંપાગચ્છ,' ૧૫૦૮માં 'લુંકામત' અને ૧૫૩૩માં જુદો સાધુ સંઘ સ્થપાયો. ૧૫૬૨માં 'કટુકમત,' અને ૧૫૭૦માં 'બીજન-મત,' તથા ૧૫૭૨માં 'પાર્શ્વચંદ્રગચ્છ' આ ઉપરાંત ટુંઢક સેરાપદ્મી-બીખમપદ્મી-ત્રય-શુદ્ધ; વિષિપદ્મ વગેરે કંઈ કંઈ શાખાઓ થઈ છે. એના સમર્થન તેમજ વિરોધમાં સાહિત્યના પાનાંઓ ભરાયાં છે. આ સંઘર્ષમાં આજે પણ કેટલાક વિદ્વાન સાધુઓ કહે છે કે એમાં નવાઈ પામવા જેવું નથી; ખુદ વીર ભગવંતના સમયમાં પણ એમ જ હતું.

સમવસરણના મધ્ય ભાગે દેવકૃત સિંહાસન પર તીર્થંકર પ્રભુ પૂર્વાભિમુખે મૂળ સ્વરૂપે વિરાજમાન થાય. એ સિવાયની ત્રણે દિશામાં તેમની પ્રતિકૃતિની વિકુર્વણ દેવતાઓ કરે. રત્નના પ્રથમ ગઢમાં ચાર તરફ દાર હોય. એ દિશાઓના નામ ઉપરથી પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દાર કહેવાય. તે માર્ગે પ્રવેશી નીચે મુજબ પર્ષદા બેસે.

અગ્નિપૂણામાં—(૧) સાધુવર્ગ, (૨) વૈમાનિક દેવીઓ, (૩) સાધ્વીગણ.

નૈઋત્ય પૂણામાં (૧) જીવનપતિ (૨) જ્યૌતિષ (૩) વ્યંતરની દેવીઓ.

વાયવ્યપૂણામાં (૧) જીવનપતિ દેવો. (૨) જ્યૌતિષ દેવો અને (૩) વ્યંતર દેવો.

પશ્ચાત્તપૂણામાં (૧) વૈમાનિક દેવો. (૨) મનુષ્યો (૩) મનુષ્યોની સ્ત્રીઓ.

દેશના શ્રવણ કરતી વેળા સાધ્વી પ્રમુખ સર્વ નારી વર્ગે જિભા રહી દેશના સાંભળે. બીજા સુવર્ણગઢમાં તિર્થંચોતું સ્થાન અને ત્રીજા રત્નતના ગઢમાં દેવો અને રાજા પ્રમુખના વાહનો રહે. સમવસરણમાં તીર્થંકર દેવ 'નમો તિથ્યસ્સ' કહી દેશના આરંભે છે; જે પહેલી પોરિસી (પ્રદર) રહ્યા સુધી મળે છે. પછી તેઓશ્રી દેવછંદમાં યાને વર્તમાન ઘણે જેમ જળે ચોતાના ચેખરમાં જાય છે તેમ જાય છે. એ પછી મુખ્ય ગણધર બીજી પોરિસી સુધી દેશના દે છે. તીર્થંકર દેવ આઠ પ્રાતિહાર્ય અને ચાર અતિશય યુક્ત હોય છે. તેમની વાણી પાત્રીશ ગુણવાળી અને સર્વને પોતપોતાની ભાષામાં સમજાય તેવી હોય છે તેમની સમીપ જન્મના વૈર પણ જીવો વીસરી જાય છે તો પછી બીજી કાંઈ જાતનો ક્ષિલામાણ સંભવે જ ક્યાંથી? ત્યાં શંકાના કાંઈ પણ ઉકેલનાર મોજુદ હોય ત્યાં મતદેર ન જ સંભવે.

દાનપત્ર પાના બીજીથી આણ.]

કિ તું તું સોદઈ મોટઈ સાધ, કિ તું તું આગમ ગુણે અજાધ ।

કિ તું તું સંસય ભાંગઈ સર્વ, કિ તું તું ગાલઈ દુસમણુગર્વ ॥૧૪॥

અનંત અનંત અનંત અનંત, ભલઈ મઈ ભેટયો શ્રી ભગવંત ।

સદા ઈક તોરો સાચઈ સાચ, જયઉ પરમેશ્વર પારસનાથ ॥૧૫॥

અલખ અલખ અલખ અલખ, સદા તું સેવક તું પરતક્ષ ।

અધિક અધિક દિયઈ આણુંદ, જયઉ શ્રી કૃત્તવર્ધિ પાસજિણુંદ ॥૧૬॥

અપાર અપાર અપાર અપાર, અનાથ નશનઈ તું આધાર ।

અગમ અગમ અગમ અગમ, ધરુ ઈક સાચઈ તુજ ધરમ્મ ॥૧૭॥

ખિહુ જણુ અટવીમાંડે બીહ, સદા જિહાં ત્રિયરઈ સખલા સીહ ।

તિહાં તું સેવકતું નિસતાર, કૃપા કર મેલહઈ પઈલઈ પાર ॥૧૮॥

જિહાં જિહાં સમરઈ સેવક જેહ, તિહાં તું ઇચ્છા પૂરઈ તેહ ।

વંદુ ઈમ કેતાં તુજ વિરુદ, મોટો તું પારસનાથ મરદ ॥૧૯॥

ઇલા તું એકલમદ્દ અબીક, ન લોપઈ કોઈ તોરી લીહ ।

મયા હિવ મોમું કરી મહારાજ, પરતખિ ઇચ્છા પૂરો આજ ॥૨૦॥

(કલસ)

ઇચ્છા પૂરો આજ, સુપરિ સેવકા સધારઉ,

જિહુવર પાસ જિણુંદ, સદા હું સેવક થારો;

કલ્પવૃક્ષથી અધિક મયા, મો બિપર કિજઈ,

શ્રી અસસેણુ સુતન્ન, ઘણી મુજ દઈલતિ હિજનઈ;

અરતરજનૈય સુપસાઉ લઈ, શ્રીસાર એમ જસ ઉચ્ચરઈ,

કૃત્તવર્ધિ રાઈ મોટઉ ઘણી, સેવક તું સાનધ કરઈ ॥

હતિ શ્રી પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર । શુભં ભવતુ ।

નવી મદદ

૫૧) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયવલ્લભસરિજના સદુપદેશથી શ્રી જૈનસંઘ, ખીકતેર.

૫૧) પૂ. સુ. મ. શ્રી. ધુરંધરવિજયજના સદુપદેશથી મસ્કની મસ્કીટ મારવાડી કમિટી, અમદાવાદ.

૨૫) પૂ. પં. મ. શ્રી. સંપત્તવિજયજ ગણિના સદુપદેશથી શ્રી ચીરવિજયનો ઉપાગ્રવ, અમદાવાદ.

૧૧) પૂ. સુ. મ. શ્રી. સુરેન્દ્રસાગરજના સદુપદેશથી શ્રી જૈનસંઘ, લુણાવાડા.

૧૦) પૂ. પં. મ. શ્રી. હેમસાગરજના સદુપદેશથી શ્રી જૈનસંઘ, નવસારી.

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના ત્રણ વિશેષાંકો

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

સમવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ૭ આના (રૂપાવખર્ચને એક આનો વધુ).

(૨) દીપોત્સવી અંક

સમવાન મહાવીરસ્વામી પછીના ૧૦૦૦ વર્ષ પછીના સાતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને સમતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય સવા રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય સંબંધી ઐતિહાસિક વિવિધ લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દોઢ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં માંસાહાર હોવાના આશયોના

જવાબરૂપ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી

અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાગી તથા પાકી ફાઇલો

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ની ત્રીજી, પાંચમા, આઠમા, દસમા, અગિયારમા બારમા તથા તેરમા વર્ષની કાગી તથા પાકી ફાઇલો તૈયાર છે. મૂલ્ય દરેકનું માનીતા બે રૂપિયા, પાકીના અઢી રૂપિયા.

— સખા —

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશ સમિતિ

જેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંટા, અમદાવાદ.

મુદ્રક:-મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ. શ્રી વીરવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, સલાપોસ કોસરોડ, પો. બો. નં. ૬ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય-અમદાવાદ. પ્રકાશક:-શ્રીમનસાવ મોકળદાસ શાહ. શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશ સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.

પ્રાર્થના

મહાપ્રાભાવિક શ્રી કેશરિયાળ તીર્થ અંગે તપસ્વિની જવલ બહેને ફરીથી ચોવિહારા ઉપવાસ આદર્યા છે. તેમના ઉપવાસને ૨૫ દિવસ પૂરા થયા છે. તેમની તળિયત ચિંતાજનક હોવાના સમાચાર મળતાં સર્વત્ર ચિંતાની લાગણી ફેલાઈ છે. તેઓ સત્વર સુખસાતા પૂર્વક પારણાં કરી શકે એવી પરિસ્થિતિ જલદી ઉપસ્થિત થાય એવી અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

--ત્રી

ધમલ અને ફાગુ સંજ્ઞક કતિપય ઓર રચનાઓનો ઉપલબ્ધિ

લે. શ્રીયુગ અગરચન્દજી નાહટા

“જૈન સત્ય પ્રકાશ”કે ક્રમાંક ૧૩૨ મેં પ્રો. હીરાલલ કાપડિયાકે લેખ (ક્રમાંક ૧-૨૬-૨૭ મેં પ્રકાશિત) કી અનુપર્તિરૂપ મેરા એક ટિપ્પણ “દો ઓર ફાગુ કાવ્ય” શીર્ષક પ્રકાશિત હુઆ હૈ । ઉસકે પશ્ચાત્ વિગત ૨૥ વર્ષો મેં નવીન અન્વેષણ દ્વારા કતિપય ઓર ફાગુ કાવ્ય ઉપલબ્ધ હુએ હૈ, ઉનકી સૂચી નીચે દો જા રહી હૈ:—

- ૧ હેમરત્નસૂરિ ફાગ, ગાથા ૧૧ વિનયજૂઝા (હમારે સંપ્રદેશ મેં) ।
- ૨ ગુર્વાવલી ફાગુ, ગાથા ૧૬ લેખકુશલ, પ્ર. એ. જૈ. કા. સંપ્રદેશ ।
- ૩ રાવળ પાર્શ્વનાથ ફાગુ, ગાથા ૨૧ હર્ષકુંજર (હમારે સંપ્રદેશ મેં) ।
- ૪ નેમિ ફાગ, ગાથા ૩૦ કનકપોમ (રણથંભોર) વીકાનેર મંડાર ।
- ૫ નેમિ ફાગ ગાથા ૪૨ જયનિધાન, શ્રીપૂજ્ય ગુટકા ।
- ૬ “ વિજયદેવ, પંજાવ મંડાર સૂચી ।
- ૭ “ ગાથા ૨૬ ઢૂગર (સં ૧૫૩૫ લિખિત) જૈ. ગુ. ક. મા. ૩. પૃ. ૪૯૨ ।
- ૮ “ ગાથા ૨૨ કાન્હ (સં. ૧૫૪૯ લિ.) (હમારે સંપ્રદેશ મેં)
- ૯ “ ગાથા ૫ સમરા (સં. ૧૫૪૯ લિ.) ”
- ૧૦ “ ગાથા ૪૨ ગજસાગરસૂરિશિષ્ય. (૧૬૬૩) જૈ. ગુ. ક. મા. ૧. પૃ. ૪૮૩ ।
- ૧૧ વાસુપૂજ્ય મનોરમફાગ, કલ્યાણ (૧૬૯૬ થયદ) જૈ. ગુ. ક. મા. ૧. પૃ. ૫૭૫ ।
- ૧૨ નેમિ ફાગ, ગાથા ૨૨ લલિતવિજય પ્ર. જૈન યુગ, વર્ષ ૩, પૃ. ૩૫૯ ।

રાષ્ટ્રસેના શ્રીમ. પાનાથી ચલુ]

[અનુસંધાન ટ ઇટલના શ્રીમ. પાને

॥ॐ अर्हम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिनुं मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

जेरिंगभाईकी वाडी : घीकांटा रोड : अमदावाद (गुजरात)

वर्ष १४ ॥ विक्रम सं. २००५ : वीरनि. सं. २४७५ : छ. सं. १९४८ ॥ क्रमांक
अंक ६ ॥ श्रावण वदि १ : श्रावणवार : १५ भी भाथ ॥ १६२

श्रीजयशेखरसुरिकृतं

श्रीजीरापल्लीपाश्वनाथ-स्तवनम् ।

सं० पूज्य मुनिमहाराज श्रीरमणिकबिजयजी

[मन्दक्रान्तावृत्तम्]

श्रीवामेयं विधुमधुसुधासारसारस्वभावं,

न्यायापेतोद्धतमतिचमत्कारकारिप्रभावम् ।

जीरापल्लीपदमविपदं वारिदच्छायदेहं,

निःसन्देहं विमलकमलकेलिगोहं स्तुवेऽहम् ॥ १ ॥

स्फाराकारा ननु जिनपते ! दृश्यते तेऽत्र मूर्तिः,

स्फूर्तिस्तस्याः पुनरनुपमां विश्वविश्वप्रसिद्धा ।

शौण्डीराणां न खलु महिमा मूर्तिमात्रानुयायी,

यद्बालोऽपि प्रबलकरटिध्वंसघीरो मृगारिः ॥ २ ॥

चौराचारप्रचुरचरटव्यालमालाकराले,

प्रायो यस्मिन्नलभत पुरा न प्रवेशं मनोऽपि ।

तं लङ्घन्ते गुरुगिरिपथं सागप्रतं वीतशङ्का-

तङ्का गेहाङ्गणमिव भवद्भक्तिदक्षा मनुष्याः ॥ ३ ॥

येषां क्रीडा परधनपरप्राणसंहाररूपा,

भूपाः सर्वेऽपि हि बहुबला येषु कुण्ठस्वरूपाः ।

जीरापल्याः पथि विचरतां सोदरन्त्येव तेऽपि,

स्तेना येनानुपमितिबलो रक्षकस्त्वं जिनेश ! ॥ ४ ॥

सार्थः प्रार्थ्यो न च न च बलं कापि कस्याप्यपेक्ष्यं,
भूयो भूयो गहनगहनो गाहनीयश्च पन्थाः ।

एकैकस्यापि च विचरतस्त्वत्प्रसादेन मार्गे,

जीरापल्याः परपरिभवो नैव भूतो न भावी ॥ ५ ॥

ये त्वद्ध्यानोपगतमतायो दूरदेशेऽपि तेषां,

स्वस्थानस्थः स्थगयसि रुजः प्राणिनां प्राणतोऽपि ।

नासम्भाव्यो भवति भवतो भावितोऽयं प्रभावः,

सूरो दूरोऽपि हि न सहते लोकमध्येऽन्धकारम् ॥ ६ ॥

मुक्ता वैधैरपि बहुविधैरौषधैरप्यसाध्या,

विध्याता ये चिरविरचितैर्नापि मन्त्रादियोगैः ।

तेऽप्यातङ्कागतभवभवन्नामधेयाविराम—

ध्यानादेवाम्बुन इव दवा नामनिर्नाम नेशुः ॥ ७ ॥

कासश्वासज्वरकरशिरःकुक्षिचक्षुर्विकाराः,

शोषश्लेष्माक्षतमबलतावातपित्तप्रकोपाः ।

कण्डूकुष्ठश्चयथुदवथुर्गुल्मुदुर्नामपामा,

रक्षादक्षे त्वयि विदधति व्याधयो नैव बाधाम् ॥ ८ ॥

रोगा भोगा गहनदहनग्यालदुर्मन्त्रयोगा

ध्याते तात त्वयि तनुमतां नो भवेयुः पुरोगाः ।

बाह्योऽप्येष श्रुतिपथगतः कस्य चित्ते विधत्ते,

नैवाश्चर्यं जगति महिमा तावकीनो नवीनः ॥ ९ ॥

यस्मिन्नयोऽजनिषत सुरा निष्प्रभा निष्प्रभावाः,

काले तस्मिन्नपि विलसति त्वत्प्रतापप्रभावः ।

यद्ग्रीष्मर्तुर्नयति सलिलोल्लासमस्तं समस्तं,

तस्मिन् काले कलयति किल प्रत्युताम्भोधिऋद्धिम् ॥ १० ॥

विश्वाधारामतर्लतरत्तारतारामुदारा,—

मीश स्वीयां क्षिप मयि दृशं देव ते सेवकोऽस्मि ।

कुर्वाणे भवति भवति स्वार्थसिद्धिः समस्ता,

तन्मां स्वाहाशनपतिनतोपेक्षितुं ते न युक्तम् ॥ ११ ॥

કિં કલ્પદ્રુઃ ? કિમમરગવી ? કામકુમ્ભોઽપિ કિં વા ?

દત્તે ચિન્તામણિરપિ ચ કિં ? કિં ચ ધન્વન્તરિવા ? ।

શ્રીવામેય । ત્વયિ વિધુરિતોદ્ધારધન્યે પ્રસન્ને—

ઽવશ્યં વશ્યા ભવતિ ભવિનાં લીલયા સર્વસિદ્ધિઃ ॥ ૧૨ ॥

ધીરા જીરાડલિવરપુરીસારશૃંગારમૂતં,

યે શ્રીપાર્શ્વપ્રભુમમિનવપ્રીતિભાજઃ સ્તુવન્તિ ।

દુઃસ્થાવસ્થા સ્વલુ વિફલતાં યાતિ તેષામશેષા,

સમ્પદ્યન્તે હૃદયદયિતા એવ લક્ષ્મીવિશેષાઃ ॥ ૧૩ ॥

॥ ઇતિ શ્રીજયશેઁખરસુરિકૃતં શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવનમ્ ॥

આ સ્તવન સુરતના શ્રી જ્ઞેન આનંદ પુસ્તકાલયની નં. ૭૬૩ ની પ્રતિ ઉપરથી ઉતારીને અહીં આપ્યું છે.

ચમકપાપણુ અને એના પર્યાયોના ઉદ્દેષો

(લે. ગ્રા. હીરાલાલ ર. કાપડિયા.)

પર્યાય—જેને સામાન્ય રીતે ‘લોહચુંગક’ કહેવામાં આવે છે તેને માટે ગુજરાતી ભાષામાં જાતજાતના શબ્દો છે જેમકે ચમક, ૧ ચમકપત્થર, ૨ ચમકપદ્મ, ૩ ચમકપાપણ, ૪ ચમકમાણ, અપરકાન્ત, અયોમણિ, લોહકાન્ત ઇત્યાદિ. અપરકાન્ત, અયોમણિ, લોહકાન્ત, લોહોપલ ઇત્યાદિ સંસ્કૃત શબ્દોનો અર્થ લોહચુંગક છે. પાંચ ભાષામાં આ અર્થમાં ‘લોહોપલ’ શબ્દ વપરાયેલો જોવાય છે.

જૂના જમાનામાં દિશા જાણવા માટે દિશા-સૂચક પત્થર વપરાતો હતો. પર્યાયોનાએ વહાણવટામાં ઈ. સ. ૭૦૦-૮૦૦ વર્ષ ઉપર સારી નામના મેળવી હતી અજબપા સમુદ્રમાં માર્ગ શોધવા માટે તેઓ દિશા-સૂચક પત્થર વાપરતા હતા, આ પત્થરને અંગ્રેજોમાં લીડિંગ સ્ટોન (Leading stone) યાને લોડ સ્ટોન (Lode stone) કહે છે. આ પત્થરને લોખંડની રજકણોમાં મૂકીએ તો એ રજકણો એના બંને છેડા પર ચોટેલી જણાશે. જાણે કે એ પત્થરને મૂકો ફૂટી હોય એવો એનો દેખાવ બનશે. આમ આ પત્થર લોહને આકર્ષે છે એથી એને ‘લોહચુંગક’ ‘લોહચુંગકનો પત્થર’ કે ‘લોહકાન્ત’ કહે છે. આ ઉપરથી ‘લોહોપલ’ શબ્દનો અર્થ લોહને ખેંચનારો પત્થર એમ સમજી શકાય છે. વળી આથી ‘ચમકપાપણુ’ વગેરે શબ્દોની સાર્યકતા પણ સમજાય છે. લોહને ચઢાનાર (Lover) તે ‘લોહકાન્ત’ ‘અપરકાન્ત’ આનો પર્યાય છે.

૧-૪ આ ચારેનો અર્થ ‘ચમક’ યાને એક જાતનો પત્થર થાય છે. આ ‘ચમક’ શબ્દ ‘તુકી’ છે.

૫ એ-સાષકોપીડિયા ચિટાનિકા પ્રમાણે ઈ. સ. પૂર્વે ૧૬૦૦ માં ચીનાઓ લોહ-કેન્દ્રથી વાકેફગાર હતા.

ઉદ્દેષે—ભીમરાવ ભો. દીવેટિયાએ નીચે મુજબની પંક્તિમાં ‘અયસ્કાન્ત’ શબ્દ વાપર્યો છે :—

“ લીધી અયસ્કાન્ત તણી સમાનતા ”

નિષ્કુળાનંદે “ ચમક દેખીને લોહ મળે ” એ લીટીમાં લોહચુંબકના અર્થવાળા ‘ચમક’ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે. આમ અજૈન ગુજરાતી સાહિત્યમાં જોમ લોહચુંબકનો નિર્દેશ છે તેમ જૈન ગુજરાતી સાહિત્યમાં પણ છે. દા. ત. ઉપાધ્યાય યશોવિજયમણિએ ‘ચમકપાપાણ’ શબ્દ અક્ષરજનનસ્તવનની નિમ્નલિખિત છંદા કડીમાં વાપર્યો છે :—

“ ચમકપાપાણ જિમ લોહને ખેંચશે, મુકિતને સડજી તુલ, મકિત રામે. ”

આ ઉપાધ્યાયે રાજનમરમંડન મહાવીરજનનસ્તવનની ચોથી કડીમાં પણ ચમક-પાપાણ’ શબ્દ વાપર્યો છે.

પ્રસ્તુત પંક્તિ નીચે પ્રમાણે છે :—

“ ચમકપાપાણ ખેંચશે સંચસે’ લોહને રે કે સંચસે. ”

તિમ તુલ ભમતિ મુંમતિનિ’ ખંચશે’ મોહને રે કે ખંચસે. ”

આવશ્યક ઉપર મહાયગિરિસુરિએ સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ રચી છે. એના ૨૫ અ પત્રમાં એમણે ‘અયસ્કાન્ત’ શબ્દ વાપર્યો છે. પ્રસ્તુત પંક્તિ નીચે મુજબ છે :

“ યથા અયસ્કાન્તસ્ય, ન સ્વલ્લ ડયસ્કાન્તોઢચસોઢપ્રાપ્યકર્ષણે પ્રવર્તમાનઃ સર્વસ્યાપિ અયસોજગદ્વર્તિન આકર્ષકો ભવતિ, કિન્તુ પ્રતિનિયતસ્યૈવ । અથ મન્યેથા અયસ્કાન્તોઢપિ પ્રાપ્ય-કારી...છાયાણુભિઃ સહ દ્રષ્ટવ્ય ઇતિ ”

૧૨૮૧મંડનમણિએ સુકૃતસાગર (પત્ર ૧૮ અ) માં ‘અયસ્કાન્ત’ શબ્દ વાપર્યો છે. જ્ઞાને લગતી પંક્તિ નીચે પ્રમાણે છે. —

“ તસ્યાદાનાશયં સોઢયસ્કાન્તો લોહમિવાપ્રહીત ”

‘અયસ્કાન્ત’ એ સંસ્કૃત શબ્દ કલ્પિદાસે રઘુનંદન (સં. ૧૭ શ્લોક ૬૩) માં તેમજ કુમારસંભવ (સ. ૨, શ્લો. ૫૯) માં વાપર્યો. આ રચા એ જો શ્લોકો—

“ સર્પસ્યેવ શિરોરત્નં નાસ્તિ શક્તિત્રયં પરઃ ।

સં ચર્કર્ષ પરસ્માત્ તદયસ્કાન્ત દ્વાવસમ્ ॥ ૧૭—૬૩ ॥ ”

“ ઉમારૂપેણ તૈ યૂયં સંયમસ્તિમિતં મનઃ ।

શમ્ભોર્યતત્ત્વમાત્રાદુમયસ્કાન્તેન લોહવત્ ॥ ૨—૫૯ ॥ ”

૧ આ ૨૮૧જીવરસારના ગ્રંથ થાય છે એમનો જન્મ વિ. સં. ૧૪૫૨ કે ૧૪૫૭ માં થયો હોતો. એમણે ૧૪૬૩માં દીક્ષા લીધી, ૧૪૮૩માં ‘પંક્તિ’ ૫૬, ૧૪૯૩માં ‘નૃસિંહ’ ૫૬ અને ૧૫૦૨માં ‘સુરિ’ ૫૬ મેળવનાર આ સુરિ ૧૫૨૭માં ૨૫જો સંચર્યો.

મલ્લિનાથે રઘુવંશની સંજ્ઞાવિની નામની ટીકામાં ઉપર્યુક્ત પદની વ્યાખ્યામાં “અયસ્કાન્તો મણિવિશેષઃ” એમ કહ્યું છે. આ ઉપરથી ‘અયોમણિ’ શબ્દની સાર્થકતા સ્પષ્ટ થાય છે. ઇ. સ. સાતમા સદીના અંતમાં કે ઇ. સ. ના આઠમા સદીના પ્રારંભમાં થઈ ગયેલા ભવભૂતિકૃત માલતીમાધવ (અંક ૧ શ્લોક ૨૨) ની પદ્ધતી નીચે મુજબની પંક્તિમાં ‘અયસ્કાન્ત-મણિ’ એવો ઉલ્લેખ છે:—

“અયસ્કાન્તમણિશલકેવ લોહધાતુમન્તઃકરણમાકૃષ્ટવતી સર્વથા”

ભવભૂતિએ રચેલા ઉત્તરરામચરિત્ર (અંક ૪ શ્લોક ૨૧) માં પણ ‘અયસ્કાન્ત’ શબ્દ છે. આ રીતે એ શ્લોક:—

“મહિન્નામેતસ્મિન્ વિનયશિશુતામૌઘ્યમસૃણો

વિદગ્ધૈર્નિર્પ્રાહ્યો ન પુનરવિદગ્ધૈરતિશયઃ ॥

મનો મે સમ્મોહસ્થિરમપિ હરત્યેષ બલવા—

નયોદ્રાતું યદ્વત્ પરિલઘુરયસ્કાન્તશકલઃ ॥ ૩૧ ॥

વિ. સં. ૭૫૭થી ૮૨૭ના ગાળામાં થઈ ગયેલા અને મતાંતર પ્રમાણે વિ. સં. ૫૮૫માં વિદ્યમાન હરિભદ્રચરિત્રે ધરમસંગહણિની નીચે મુજબની ગાથામાં ‘લોહાવલ’ શબ્દ વાપર્યો છે એટલું જ નહિ પણ લોહયુગ્મકની શક્તિ પણ વર્ણવી છે—

“લોહોવલસ સત્તી આયત્થા ચેવ મિત્તદેસં પિ ।

લોહં આગરિસંતી દીસહ્ રહ કજ્જપચ્ચક્ખા ॥ ૩૭૨ ॥”

આ પ્રમાણે ચમકપાષાણ માટેના ગુજરાતી, સંસ્કૃત, પાર્શ્વ અને અંગ્રેજી પર્યાયો મેં સૂચવ્યા છે. સાથે સાથે એને લગતા કેટલાક ઉલ્લેખો પણ આપ્યા છે. આમ આ લઘુ લેખ હવે પૂર્ણ કરાય છે એટલે હવે જે પ્રશ્નો વિચારવા જેવા જણાય છે તે નીચે મુજબ રજૂ કરું છું—

(૧) ગુજરાતી સાહિત્યમાં કઈ જૈન કે અજૈન કૃતિમાં સૌથી પ્રથમ ચમકપાષાણ કે એના પર્યાયનો ઉલ્લેખ છે.

(૨) ઉપર્યુક્ત મતલબનો પ્રશ્ન સંસ્કૃત કૃતિને અંગે પણ પૂછી શકાય.

(૩) હરિભદ્રચરિત્રની પૂર્વે થઈ ગયેલા કોઈ પ્રાચીન ‘લોહાવલ’ કે એના પર્યાયરૂપ કોઈ ‘પાર્શ્વ’ શબ્દ વાપર્યો છે? અને જો હોય તો કોણે અને કઈ કૃતિમાં?

(૪) ‘અયસ્કાન્ત’ને ‘મણિ’ કહેવાનું શું કારણ છે?

(૫) મણિ કે રત્નોનાં નામો કેટલીક પ્રાચીન કૃતિમાં મળ્યાવાયા છે તો એવો કોઈ કૃતિમાં મણિ તરીકે અયસ્કાન્તનો ઉલ્લેખ છે?

શ્રી જીરાવલા તીર્થ

[મારવાડના એક પ્રાચીન તીર્થનો ટૂંક પરિચય]

લેખક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

અમદાવાદથી મહેસાણા થઈને દિલ્હી જતી લાઇનમાં આશુરોડ સ્ટેશન (ખરેડી) થી મોટર રસ્તે, આશુની તલાટીથી ૧-૨૧ માઇલ દૂર અહાલરા ગામ આવેલ છે. આ અહાલરાથી ૮ થી ૯ માઈ દૂર જીરાવલા ગામ છે, જે સિંહોર સ્ટેટના મંડોર ગામથી સાત ગાઉ દૂર થાય છે. આ જીરાવલા ગામની બહાર ગામથી બાંધણી દૂર આવેલ જિનાલયનું વિશાલ, ભવ્ય અને મનન્યુમ્મો મંદિર છે, જે શ્રીજીરાવલા તીર્થના નામે જાણીતું છે. મંદિરની સામે વિશાલ ચોક છે, અને બાજુમાં જ સુંદર વિશાલ ધર્મશાળા નવી બની રહી છે. ધર્મશાળાના પાયો ખોદતાં એક પ્રાચીન સુંદર સફેદ જિનેદ્રાપ્રભુની મૂર્તિ પ્રગટ થઈ છે. આ મૂર્તિ અત્યારે તત્કાલ પૂરતી ધર્મશાળાના એક ઓરડામાં બિરાજમાન કરી છે.

હમણાં આ ભવ્ય પ્રાચીન તીર્થરૂપ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારનું કામ ચાલી રહ્યું છે. ગામમાં નાનો ઉપાશ્રય છે અને શ્રાવકોનાં આઠ દસ પર છે.

ગામની ચારે તરફ ફરતી પહાડી છે; દૂર દૂર સુધી પહાડો શિવાય કંઈ જ નજરે પડતું નથી. જીરાવલાજીની પહાડી ઠેઠ અહાલરા સુધી દેખાય છે, અને આશુ ઉપર અહતા પણ જીરાવલાજીની ટેકરી દેખાય છે. આ આખો પ્રદેશ પહાડી હોવા છતાં ખૂબ ફળદ્રુપ છે. પહાડનાં ઝરણાંની મહેરથી પ્રદેશ લીલાછમ છે. ખારેક, ખજૂરી અને આંબા ધણી જ સારી સંખ્યામાં આ પ્રદેશમાં નજરે પડે છે, તેમજ ખેતરો પણ લીલાંછમ અને હયાં-બયાં લાગે છે. અમે વૈશાખની મરમીમાં આ પ્રદેશમાંથી વિહાર કરી રહ્યા હતાં, છતાંયે મરમીમાં જતાં જતાં મરમી કે હિંમ્મટનો અહીં અભાવ જણાતો હતો, યદ્યપિ ઋતુ મરમ હતી એટલે મરમી તો હતી જ, કિન્તુ લયંકર લૂ અને હિંમ્મટનો અનુભવ નહોતો કરવો પડ્યો.

આ તીર્થસ્થાનનું મંદિર પહાડીના નીચાણમાં આવ્યું છે. જાણે પર્વતની તલેટીમાં જ વસ્યું હોય એવાં અદ્ભુત દૃશ્યો નજરે પડે છે. આ સ્થાને વર્ષા ઋતુની અદ્ભુત કલ્પના કરો ! ચારે બાજુ લીલાંછમ પર્વતોમાંથી ખળખળ વહેતાં પાણીનાં ઝરણાં, પ્રવાહો અને ઘોઘો દેમાર કરતા પડી રહ્યા હોય ! કલાપીના મધુર કેકરલ થઈ રહ્યા હોય અને પાણીના તળાવમાં દેડકાં દેકારા કરી રહ્યા હોય ! આવા સમયે કંઈ ભવ્ય મુમુક્ષુ જીવાત્મા આ પવિત્ર તીર્થસ્થાનમાં જાય અને ભયભંજન દુઃખહર શ્રીજીરાવલાજી પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાનાં દર્શન કરે તો એના અંતરમાં સદૃજ રીતે આ ભાવના સ્ફુરતી થાય કે,

“ અમીય બારી મૂર્તિ રચો રે, ઉપમા ન ઘટે કાય. ”

હવે આપણે આ પ્રાચીન તીર્થના મંદિરમાં પ્રવેશ કરીએ. મૂલ મંદિરમાં પેસતાં જ મંદિરમાં બિરાજમાન પરમાત્માનાં દર્શન થાય છે. ભક્ત એમ જ સમજતો હોય છે કે હું તીર્થનાથક શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથ ભગવાંતનાં જ દર્શન કરું છું. પરંતુ એ મુમુક્ષુ ભક્તજન મૂલ મંદારા પસે આવે છે, અને સાંભળે છે કે આ મૂલનાથકજી તો યદુકુલતિલક બાલચંદ્ર ચારી શ્રીનેમનાથજી ભગવાંત છે, ત્યારે તેને આશ્ચર્ય થયા વિના નથી રહેતું તીર્થ છે તો

જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીનું, પણ મૂલનાથજી છે નેમનાથ ભગવંત. મૂલનાથજીની જન્મે બાલુમાં સહસ્રરૂપા પાર્શ્વનાથજીની પ્રાચીન, ભગ્ય અને સુંદર પ્રતિમાઓ છે. મૂળ ગભારામાં આ ઉપરાંત એક ધાતુની પંચતીર્થો છે અને બાજુનો જન્મે દીવાલોમાં સુંદર ત્રિત્રે દેવવામાં આવેલાં છે.

મૂળ જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ તો મંદિરના મૂલ ગભારાના બહારના ભાગની દીવાલમાં ડાબી બાજુના એક ખાંચામાં—મૂલ મંદિરની પ્રદક્ષિણામાં જતાં મંદિરની દીવાલના જ ડાબા ભાગ તરફ બે નાની દેરીઓ બનાવી છે તેમાંની એક દેરીમાં—બિરાજમાન છે તદ્દન સન્મુખની દેરીમાં આ મહાન ચમત્કારી, શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથજી બિરાજમાન છે. મૂલનાથજી જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ નાની છે પરંતુ ભગ્ય અને પ્રાચીન છે. એને સુંદર લેપ કરેલો છે. બીજી દેરીમાં પણ શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ હોવાનું કહેવાય છે. આદીમાં સુંદર ધર્મચક્ર છે. આ મૂર્તિ સફેદ આરસની છે અને અંદર દીવાલમાં જ જોખલો કરી બિરાજમાન કરેલ છે. તેમજ બીજી દેરીમાં પદ્માવતી દેવીની અને શાસનાધિષ્ઠાયકની મૂર્તિ છે.

બાવન દેરીઓમાં પણ પ્રાચીન મૂર્તિઓ છે. પરંતુ હમણાં જુલોદર ચાલતો હોવાથી બધી દેરીઓ ખાલી છે. દેરીઓમાંની બધી પ્રતિમાઓ બહાર બિરાજમાન કરી છે. બાવન દેરીઓમાં ઘણી દેરીઓ ઉપર લેખો છે, જે આ લેખની પછગ આપ્યા છે. શિલાલેખો જોતાં આ તીર્થ પંદરમી સોળમી સદી સુધી તો પૂર્ણ બહોળવાસીભયુ હતું એમ લાગે છે.

આજે પણ પ્રતિષ્ઠા સાંતરનાત્ર અદિ શુભ ક્રિયાઓની શરૂઆતમાં શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથાય નમઃ વગેરે પવિત્ર મંત્રાક્ષરો રૂપે તેનું સ્મરણ કરાય છે. આ મહાન તીર્થનો ઇતિહાસ ઉપદેશસ્તંભિકામાં નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે:

“મારવાડમાં બાહ્યાણપુર” નામનું શહેર હતું. ત્યાં અનેક શ્રાવકો વસતા હતા. બીજી પણ ઘણી વસ્તી હતી. અહીં અનેક સુંદર જિનમંદિરો અને શિવમંદિરો હતાં. આ નગરમાં ધાંધલ નામે એક જનધર્મી શેઠ રહેતો હતો. શેઠની એક માથ દરેરાજ ‘સેહીલી’ નદીની પાસે રહેલા પહાડની ગુફામાં જઈને દૂધ ઝરી જતી; તેથી ઘેર આવીને સાંજે દૂધ નહોતી દેતી. થોડા દિવસો પછી ભરવાડણે આ સ્થાન જોયું. ભરવાડણે આ નગરે જોયેલી હકીકત ધાંધલ શેઠ વગેરે મુખ્ય પુરુષોને કહી. તેમણે પણ આ સ્થાન જાતે આવીને જોયું અને તેમને પણ આશ્ચર્ય થયું. પછી રાત્રે નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને શેઠ સૂતા હતા ત્યારે લીલા ઘોડા ઉપર બેઠેલા સ્વરૂપવાન પુરુષે સ્વપ્નમાં શેઠને કહ્યું કે જે જગ્યાએ તારી માથ દૂધ ઝરે છે ત્યાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે. હું તેમનો અધિષ્ઠાયક દેવ છું. દેવાધિદેવનો મહા પૂજા પ્રભાવના થાય એવું તું કર. આમ કહી દેવ અંતર્ધાન થા. પ્રાતઃકાલે શેઠે ત્યાં જઈ જમીન ખોદાવી અને શ્રી પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ બહાર કઢાવી. પછી રથમાં બેસારી એટલામાં જીરાવલા ગામનાં માણસો આવ્યા. ભગવંતની પ્રતિમા જોઈને તેઓ બોલ્યા કે, અમારા સીંગાડામાંથી નીકળેલી આ પ્રતિમાને કેમ લઈ જાઓ છો? આ મૂર્તિ અમે લઈ જઈશું. આમ બન્ને પક્ષને વિવાદ થયો. પછી વૃદ્ધ માણસોએ કહ્યું કે,

૧ બાહ્યાણપુરને અત્યારે વસોણ કહે છે, જેનો પરિચય હું આગળ આપવા ધારું છું.

બાધ્યો, આમ વિવાદ શા માટે કરો છો? રથને એક બળદ આપણો જોડો અને એક બળદ જીરાવવાનો જોડો. એમ બે બળદ જોડો. એ બળદ એની મેળે રથ લઈને જ્યાં જાય ત્યાં મૂર્તિ જાય. પછી આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું. બળદ રથને જીરાવતી તરફ લઈ ગયા, જીરાવવાના મહાજને હિતસવ પૂર્વક પ્રભુજનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

અહીં (જીરાવતી નગરમાં-જીરાવવામાં) શ્રી મહાવીર પ્રભુનું સુંદર મંદિર હતું. શ્રી સંઘે સર્વ સંઘની અનુમતી લઈ મૂલનાયકજીને અન્યત્ર પધરાવી તે સ્થાને શ્રી પાર્શ્વનાથજી પ્રભુની મૂર્તિ બિરાજમાન કરી.^૨ આ પ્રતિષ્ઠા શ્રીઅન્નિતદેવસૂરિજીએ^૩ ૧૧૯૧માં કરવી.

પ્રતિષ્ઠા પછી ટૂંક સમયમાં જ આ સ્થાન તીર્થ રૂપે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. તીર્થનો મહિમા વધ્યો અને ઘણા લોકો ત્યાં આવતા અને વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહો રાખતા થયા. તેમના અભિગ્રહો અધિષ્ઠાયક દેવો પુણ્ય કરતા હતા, જેથી તીર્થનો મહિમા ચોતરફ ફેલાવા માંડ્યો. તીર્થની વ્યવસ્થા (વહીવટ) ધાન્ધલ શેઠ કરતા હતા.

એક વાર જવાહીપુરથી મુસલમાનોની સેના ચઢી આવી. અધિષ્ઠાયક દેવે તીર્થની રક્ષા કરી-સેના લઈ સામે જઈ યુદ્ધ કર્યું અને મુસલમાન સેનાને નસાડી મૂકી. સેના તો હાર ખાઈને ચાલી મધ્ય પરંતુ તેમાં 'સાત શેખ' મોકલવીઓ હતા. તેઓ જૈન સાધુનો વેશ પહેરી ગુપ્ત રીતે મંદિરમાં રાત રહ્યા. તેઓ પોતાની સાથે ગુપ્ત રીતે લોહીના ભરેલા સીંચાણા લાવ્યા હતા. તેમાંથી લોહી કાઢીને છાંટ્યું, મંદિર અપવિત્ર કર્યું અને મૂર્તિને ખંડિત કરી. લોહીના સ્પર્શથી દેવાનો પ્રભાવ ચાલ્યો જાય છે આવા શાસ્ત્રવચન છે. મૂર્તિને ખંડિત કર્યા પછી શેખોને પણ એવું ન પડ્યું. તેઓ અસ્વસ્થ થયા. તેમને બહાર જવાનો રસ્તો જ હાથ ન આવ્યો. સવારમાં લોકોએ આ બીજાણુ દર્શ્ય જોયું અને ત્યાંના રાજાએ તેમને પકડ્યા, અને તરત જ મરાવી નાખ્યા. આવા ધોર પાપનું ફલ તત્કાલ જ મળે છે.

મૂર્તિ ખંડિત થવાથી ધાન્ધલ શેઠ વજેરે ભક્તવર્મને પારાવાર દુઃખ થયું તે અન્તે ઉપવાસ કરીને રહ્યા. રાત્રે દેવે તેમને કહ્યું તમે ખેદ ન કરશો, ભાવિભાવ કોઈ મિથ્યા કરી શકતું નથી. હવે તમે મૂર્તિના જે નવ ટૂકા થયા છે તેને સાંધીને લાપસીમાં દબાવી રાખો. સાત દિવસ દરવાજા બંધ રાખજો. સાત દિવસ પછી દરવાજા ઉઘાડશો તો મૂર્તિ આખી સંધાઈ જશે. પરંતુ મયું એવું કે બરાબર સાતમે દિવસે જ એક સંઘ આવ્યો. પ્રભુના દર્શન માટે સંઘનો અતિ આગ્રહ થવાથી સાતમે દિવસે દરવાજા ઉઘાડ્યા અને મૂર્તિને બહાર કાઢી. યદ્યપિ મૂર્તિના બધા અંગો સંધાઈ ગયા હતા પરંતુ અંદર રેખાઓ દેખાતી હતી.

હવે મુસલમાન સમ્રાટની જે સેના ગયીને પોતાના નગરમાં મધ્ય ત્યાં તેમને પોતાના ધરોમાં વિવિધ ઉપદ્રવ થવા માંડ્યા. સમ્રાટે પણ આ સમાચાર સાંભળ્યા. એને પણ આ સાંભળીને ડર લાગવા માંડ્યો એટલે પોતાના દીવાનને જીરાવવા મોકલ્યો. દીવાનને

૨ બીજે સ્થાને ઉલ્લેખ છે કે શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું નવું જિનમંદિર બનાવ્યું અને એ નવા મંદિરમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાન સ્થાપિત કર્યા.

૩ શ્રી અન્નિતદેવસૂરિજી બારમી શતાબ્દના પ્રસિદ્ધ આચાર્ય છે. સુપ્રસિદ્ધ ફોલોધી તીર્થના સ્થાપક અને મહાન ગ્રંથકાર વાહી શ્રી દેવમૂરિજીના તેઓ ગુરુ થાય છે.

સ્વપ્નમાં અધિષ્ઠાયક દે હું, તમારો પાદશાહ - સમ્રાટ અહીં આવીને માથું મુંડાવે તો સમ્રાટને અને પ્રજાને શાંતિ થશે. દીવાનનાં કહેવાથી ખૂબ પાદશાહ પોતે અહીં આવ્યો અને દેવની આજ્ઞા મુજબ માથું મુંડાવ્યું અને ઘણા જ ઉત્સવપૂર્વક શાંતન પ્રભાવના કરી, જેથી તેને શાંતિ થઈ. રાજાનું અનુકરણ પ્રજાએ પણ કર્યું. ત્યારથી અલ્લાવિધિ અહીં માથું મુંડાવવાની પ્રથા દેખાય છે.

આ પ્રસંગ પહેલાં પણ તીર્થનું મહાત્મ્ય ખુબ જ વખતું જતું હતું. તેમાં આ પ્રસંગથી ઉમેરો થયો. એક વાર અધિષ્ઠાયક દેવે સ્વપ્નમાં આવી વ્યવસ્થાપકને જણાવ્યું કે “ખંડિત મૂર્તિ મૂલનાયકજી તરીકે શોભતી નથી. માટે મારા નામથી જ બોજી મૂર્તિને મૂલનાયક તરીકે રથાપો, તેથી શ્રી પાર્શ્વનાથજીની બોજી મૂર્તિ સ્થાપિત કરી, જે અલ્લાવિધિ આ લોક અને પર લોકના ફલાથી બળ્ય જનોથી પૂજાય છે. પ્રાચીન પ્રતિમાજીને મૂલનાયકજીની ડાબી બાજુ પધરાવ્યા છે, જેનાં પૂજ અર્ચન નમસ્કાર થાય છે અને ધ્વજાદિ ચડે છે. આ પ્રતિમાજી પ્રાચીન હોવાથી ‘દાદા પાર્શ્વનાથજી’ ના નામે ઓળખાય છે.

આજે પણ આ પ્રતિમાજી સમક્ષ પ્રાયઃ બાળકોની શિરોમુંડનાદિ ક્રિયા થાય છે. તીર્થના વહીવટ ધાન્ધલ શેઠના સંતાનમાં એકી સીકક કરે છે, જે અત્યારે ધાંધલ શેઠની ચોદમી પેઢી છે, એમ વૃદ્ધો કહે છે. આ તીર્થનો સ્થાપના ૧૧૦૬ (૧૧૯૦) માં થઈ છે.”

—(ઉપદેશસંપત્તિકા પૃ ૩૫ -૩૭, રચના સં. ૧૫૦૬, શ્રી જૈન આત્માનંક સમા.)

ઉપરનું કથન ઉપદેશસંપત્તિકાના કર્તાના સમય સુધીનું છે. પરંતુ અત્યારે તો મૂલનાયકજી શ્રી નેમિનાથજી ભગવંત છે, બ્યારે બન્ને જીરાવલા પાર્શ્વનાથજી તો, જેમ મેં આગળ જણાવ્યું તેમ, મૂલ અમારાની બહાર શિખરની દીવાલમાં-ડાબી બાજુના ગોખલામાં અત્યારે બિરાજમાન છે. આ મહાન પરિવર્તન ક્યારે થયું તેનો ચોક્કસ ઇતિહાસ ઉપલબ્ધ નથી એટલે તે સંબંધી કંઈ પણ ચોક્કસ લખી શકાય તેમ નથી.

માત્ર હું મનના સમાધાન પૂરતી કલ્પના કરું છું કે મુસલમાની જમાનામાં આ પ્રાચીન અને અમત્કારી મૂર્તિના સંરક્ષણ માટે શ્રી સંઘે બન્ને પ્રાચીન પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાઓને મૂલ મંદિરના બહારમાંથી વર્તમાન સ્થાને પધરાવી હોય તેમ સંભવિત લાગે છે. આ સ્થાન એવું સુરક્ષિત મનાય ખરું. એકદમ હુમલો કરનાર મૂલ મંદિરમાંની મૂર્તિને ખંડિત કરવા પ્રેરાય ખરો. પરંતુ આવી રીતે બાજુના ગોખલામાં બિરાજમાન મૂર્તિને, જે આવી અમત્કારી મૂર્તિ હશે તેમ ન સમજવાથી, કશું નુકસાન ન પણ કરે કદચ એમ પણ બને કે હુમલાની પહેલી ખબર પડે તો આ ગોખલાને ઢાંકી દઈ શકાય અને ચારે બાજુથી ચૂનો કે પથ્થરનું પાટિયું ઢાંકી દીધાથી કોઈ અનુસૂચાતે કલ્પના સુદ્ધા ન આવે કે અહીં મૂર્તિઓ છે. એવું સુરક્ષિત આ સ્થાન છે. બાકી આમ થવામાં ક્યાં ચોક્કસ કારણો છે તે તો જ્ઞાન અમ્મ જ છે.

આ શ્રી જીરાવલાજી પાર્શ્વનાથજીના ઇતિહાસ માટે શ્રી વીરવંશાવલીમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ મળે છે.—

“તિવારઈ ધાંધલઈ પ્રસાદ નીપજવી મહોત્સવે વિ. સં. ૧૧૯૧ વર્ષે શ્રી પાર્શ્વનાથને પ્રસાદે થાપ્યા શ્રીઅન્નિતદેવસરિ પ્રતિષ્ઠ્યા.

વીરવંશાવળીમાં ઉપર્યુક્ત પ્રસંગ છુરાવણમાં બન્યાનું લખ્યું છે. આ તીર્થનો મહિમા જોઈને જ કહેવાયું છે કે—

પ્રબલેऽપિ કલિકાલે, સ્મૃતમપિ યન્નામ હરતિ દુરિતાનિ ।

કામિતફલાનિ કુરુતે સ જયતિ જીરાડલા પાર્શ્વઃ ॥

અર્થકર એવા કલિકાલમાં જોયના નાસનું સ્મરણ માત્ર પણ પાપોનો નાશ કરે છે અને ઇચ્છિત ફલને આપે છે તે છુરાવણ પાર્શ્વનાથજી ભગવંત જય પામે.

એટલે આજે પણ નવીન બંધાતા જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા સમયે, પ્રતિષ્ઠા પહેલાં, શ્રીજીરાડલાપાર્શ્વનાથાય નમો નમઃ તેમજ દરેક ધાર્મિક શુભ કાર્યોની શરૂઆતમાં શ્રીજીરાડલાપાર્શ્વનાથાય નમો નમઃ બખાય છે.

છુરાવણમાં દર વર્ષે બાદરવા સુદી ૧નો મેળો ભરાય છે. બાદરવા સુદી ચોથે દેરાસરજી ઉપર ધન ચઢે છે. અને ચોથે દશમીનો પણ મોટો ઉત્સવ થાય છે. આજીયાજી થી અને દૂર દૂરથી પણ ભાવિકો અહીં આવી યાત્રાનો લાભ ઉઠાવે છે.

આ જિવાયનાં નીચેનાં સ્થાનોમાં પણ શ્રી છુરાવણ પાર્શ્વનાથજી ભગવંતની મૂર્તિઓ હોવાનું મનાય છે—

૧. ચોરીરસામાં આવેલ સુપ્રસિદ્ધ તીર્થ જગન્નાથપુરીમાં ત્યાંના રાજાએ પ્રાચીન કાલમાં શ્રી છુરાવણ પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. અને આ તીર્થનો મહિમા—પ્રભાવ બહુ જ પ્રસિદ્ધ હતો. પરંતુ શંકરાચાર્યજીના સમયમાં અહીં તીર્થપરાવર્તન થયું અને તેની ખ્યાતિ અજૈન તીર્થ તરીકે થઈ. પરંતુ ત્યાં જઈને નજરે જોઈ આવનાર મહાતુભાવો તો કહે છે કે, ત્યાં મહાસનરથ જૈન મૂર્તિ છે. જ્યારે ફેટલાક કહે છે કે શ્રી આદિનાથ ભગવંતની મૂર્તિ છે. અને ફેટલાક શ્રીપાર્શ્વનાથજી ભગવંતની મૂર્તિ હોવાનું જણાવે છે, પરંતુ જૈન મૂર્તિ છે એમ તો ચેકકસ કહે છે. અમે અહીંનો એક પ્રાચીન ફોટો જોયો છે કે જેમાં જૈનમૂર્તિ હોવાની સાફ સાફ પ્રતીતિ થતી હતી.

૨. આરવાડમાં સાદરી ઘણેરાવમાં પણ છુરાવણપાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ પ્રભાવશાલી છે.

૩. નાડલાઈમાં કુંગરી ઉપર પણ ચમત્કારિક શ્રીછુરાવણ પાર્શ્વનાથજી છે;

૪. નદોલ, બલોલ, ઘાટકોપર વગેરે સ્થાનોમાં પણ શ્રીછુરાવણ પાર્શ્વનાથજીની ચમત્કારિક મૂર્તિઓ મિરાજમાન છે.

વર્તમાન છુરાવણ તો તદ્દન નાનું ગામડું છે. જૈનોના આઠ દશ ઘર છે. બાકી રાજપુતો, બ્રાહ્મણો અને બીજી કોમનાં થોડાં ઘરો છે. છુરાવણ ગામ જગીરદારનું છે. સિરોહી રોડમાં આવેલું છે. ફેટલીક વાર જગીરદારી નાસ બોગવેલો પડ્યો છે. પરંતુ હમણાં તો સિરોહી રોડ મુંબઈ ધલાકા સાથે જોડાયેલું જાહેર થયું છે. તેમ જ જગીરદારી ગામ પણ સાથે જ જોડાયું હશે. આ સ્થાનને હવે સારી જાહેરાત અપાય અને તીર્થનો વિકાસ થાય તે પણ જરૂરી છે. ગામની ચારે બાજુ ટીંબા પણ છે. અવારનવાર જમીન-ટીંબા ખોદતાં જૈનમૂર્તિઓ વગેરે પણ નીકળે છે. એટલે હવે અવસર મેળવી જો ચોખ્ખા ખોદાણુ કામ થાય તો પ્રાચીન જૈનમૂર્તિઓ વગેરે પ્રગટ થવાનો સંભવ છે. એટલે આ બધું જોતાં આ તીર્થ પ્રાચીન છે એમાં તો અંદેઝ જ નથી. પ્રાચીન કાલમાં આ તીર્થની યાત્રા કરવા દૂર દૂરથી મોટા મોટા સંઘો આવતા, છણીદાર પણ અવારનવાર ચતા. તેના ઉલ્લેખો પણ ઉપલબ્ધ થાય છે, જેમાંના થોડા નીચે આપું છું:—

સુપ્રસિદ્ધ ધર્માત્મા, દાનેશ્વરી અને સંઘપતિ, તીર્થોદ્ધારક માંડવગઢના મહામંત્રીશ્વર પેયકુમાર, ઝાંઝલુકુમાર, તેમના પુત્ર ચાહડ વગેરેએ જીરાવલાજી તીર્થની યાત્રાઓ-સંઘ સંદિત કરી હતી. માત્ર યાત્રા જ કરી એટલું જ નહિ કિન્તુ અહીં મંદિર પણ બંધાવ્યું હતું. તેમણે બંધાવેલા મંદિરની સંખ્યામાં “જીરાપુરે ઓપાર્શ્વ” એવો ઉલ્લેખ મળે છે.

ત્યાર પછી સિરાહીના રાણા લાખા (લક્ષ્મ), અને તેમના અમાત્યોને લઈને શ્રી શત્રુંઘ્ય મિરિરાજની યાત્રાએ સંઘ લઈને જનાર પ્રાં કોં ઉજલ અને કાળજી પશુ શ્રી સેતમહેવસરિ-પુંખવની સાથે સાત દિવસ સુધી આ તીર્થની યાત્રા કરી હતી.

માંડવગઢના સંઘવી વેલાએ આ શ્રી સુમતિસરિજીના ઉપદેશથી મોટા સંઘ કાઢ્યો હતો, તે પણ અહીં જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીનો યાત્રાએ આવ્યા હતા.

સં. ૨૨ના, મેઘા અને જોશાંજે પણ શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથજીનો સંઘ કાઢી યાત્રા કરી છે. ૧૫૧૨માં શ્રીજીનભદ્રસૂરિજીએ અહીં રહી મંત્રસાધના કરી હતી અને શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના પ્રસાદથી માંડવગઢના ગ્યાસુદીન શાહની સભામાં વાદ કરી વિજય મેળવ્યો હતો.

ત્યાર પછી ૧૮૬૧માં જેસલમેરના સુપ્રસિદ્ધ દાનવીર બાફુલા ગુમાનચંદ બાદરમલે શત્રુંઘ્ય મિરિરાજનો મોટો સંઘ કાઢ્યો હતો. જેમાં તેવીસ લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ કર્યો હતો. તે સંઘ પણ જીરાવલાની યાત્રાએ આવેલ હતો. છેલ્લે વીસમી સદીમાં પણ અવારનવાર નાના મોટા સંઘો અહીં આવે છે, અને તીર્થયાત્રા કરી શાસનપ્રભાવના કરે છે અર્થાત્ આ તીર્થની સ્થાપના થઈ ત્યારથી અદ્વાવધિયં તીર્થમંદિરા જવંત છે. અનેક સુમુક્ષુ ભાવિક મહાનુભાવ તીર્થયાત્રા કરી મનોવાંછિત ફળ મેળવે છે.

છેલ્લે સં. ૧૮૫૧માં શ્રીજીરાવલાના શ્રોસંઘે ૩૦૧૧૧ રૂપિયા ખર્ચાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાનો પણ લેખ છે. એટલે કે લગભગ દોઢસો વર્ષ પહેલાં તો આ તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. જે પછી હવે હમણાં ફરી જીર્ણોદ્ધારનું કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. જીર્ણોદ્ધાર મળખૂત અને સારો થાય છે. બધા શિલાલેખો, જીર્ણોદ્ધાર સમયે, જરામર જળવાય એ માટે અમે ધટતી સમજણ-સૂચનાઓ આપી છે. ત્યાંના વહીવટદાર મહાનુભાવો અમારી આ સૂચનાઓનો જરૂર અમલ કરશે એવી ઉમેદ છે.

જીનમંદિરની પાસે નવી ધર્મશાળાનું કામ ચાલી રહ્યું છે. ચારે બાજુ ફરતો મળખૂત કોટ તૈયાર થયો છે. અહીં એકાદ-સારું વિદ્યાનું ધામ-ગુરુકુલ અને ગાનમંદિર થશે, એવી પદ્ધતિથી કામ ચાલી રહ્યું છે.

આમમાં નાનો સરખો ઉપાશ્રય હોવા છતાં ઉપર કહ્યું તેમ આવકોનાં ધર મહાં ઓછાં હોવાથી સાધનોની ઘણી જરૂર છે. અહીંથી ત્રણ જાઉં દૂર આવેલ સીલદર ગામના આવક જ મુખ્યત્વે આ તીર્થનું કામ સંભાળે છે. જીર્ણોદ્ધારનું અને ધર્મશાળાનું કામ ચાલી રહ્યું છે તે પણ તેમની જામણી અને શ્રદ્ધાનું ફળ છે.

યાત્રા કરવા યોગ્ય આ તીર્થમાં જત્રાણુઓ વધુ પ્રમાણમાં આવતા થાય તો આ તીર્થ જરૂર વધુ જાહેરજાણીવાળું બને.

આ તીર્થમાંથી જે શિલાલેખો મળ્યા છે તે ઘણા ઉપદેશી અને ઐતિહાસિક માહિતીથી ભરેલા છે, જેનું અવલોકન આપણે હવે પછી કરીશું. (ચાલુ)

કવિ શ્રીભૈરવચંદવિરચિત

શ્રી રાજનગર-ટંકશાળસ્થિત

શ્રીશ્રેયાંસજિનમંદિર-પ્રતિષ્ઠા-સ્તવન

પ્રેષક:-શેઠ શ્રી પનાલાલ ઉમાલાલ

સંશોધક-પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપદ્મચરિત્ર.
(સ્તાવકા પૂર્ણ)

ઠાણ ૬ (દધિસૂત વિનતકી સુશુભ્યો રે, શ્રી યુગમંધરને કહેન્યો-એ દેશી)
એહધી મીટે આવાગમણાં, ભવિ સૂણીયો પ્રભુની ઠવણાં;
ઠવણાં ભવજલ નિસ્તરણાં, જિન ઠવણાં દુઃખની હરણાં રે,
ભવિ સૂણીયો (આંકણી) ૧

પ્રભુને પુંખે મનને રંગે, જલ લંબુ ઉતારે દિલ ચંગે;
પ્રધાન વહુ સખીયાં સંગે રે, ભવિં ૨

શ્રાવણ સુદી સપ્તમી દિવસે, ચઉવિધિ સંઘ મિલ્યો દિલસે;
ચહું દિશિ નરવૃંદ દીસે રે, ભવિં ૩

સૂર્યોદયથી ઘડી બાર વીતે, પાંત્રીશ પલ દહાઠો ચઢતે;
સ્વાતિ નક્ષત્રે સુમુહૂતે રે, ભવિં ૪

કન્યા લગન કલ્યાણકારી, ચંદ્ર જોમ આગ્યે મનુહારી;
મંગલ ગાવે નર નારી રે, ભવિં ૫

જેમ ઉમાલાલ થઈ ભેલાં, તખત ઠંબાં પ્રભુ તિણિ વેલાં;
નરભવ બાસ મયાં ચકલાં રે, ભવિં ૬

પ્રભુ પધરાયાં બડ ભાગી, પુરવ પુનની દયા ભાગી;
કુમતી લતા કંપી ભાગી રે, ભવિં ૭

શ્રીચંશ મૂલનાયક છાને, કાંતિયે ઈંદ્ર અરક લાને;
પાખાંતિ ચઉ પકિમા રાને રે, ભવિં ૮

પંચમી અતિ દામક પાંચો, સેવો ભવિ મન કરી સાચો;
મણિ તણ કાચે કયાં રાચો રે, ભવિં ૯

અષ્ટાદશ અભિષેક કરીયા, નોતન નવપદ ચંત્ર ભરીયા;
શેષ પૂજામાં બસો ત્રણ ધરીયા રે, ભવિં ૧૦

શ્રાવણ સુદી તેરમ ભલી, ભણી સનાત અઢોતરી નિમંદી;
કરી પુર ફરતી ધારાવલી રે, ભવિં ૧૧

વીરોવાચક તેમાંએ ગવાંણી, પાંચ પાસણિં પુજ ઉદ્ધટ આંણી;
અમદાવાદી શુભાણી રે, ભવિં ૧૨

ભણ્યાં અણ્યાં સહુ પુન્યવંતા, પડિમા રાગી જ્યવંતા;
 ધર્મના શુરા મતિ મંદા રે, ભવિં ૧૩
 ઠવણાં કીધા વિધિશેતી, વિધિ બહુ કીધા કહું કેતી;
 અણ્ય કથી કીધી જેહથી રે, ભવિં ૧૪
 સહુ ઈશ કરો ઉત્તમ કરણી, એ છે શુદ્ધિ શિવની શ્રેણી;
 અઉમતિ દુઃખની કાતરણી રે, ભવિં ૧૫
 જિનપડિમા વિધિસ્થું ઠવણી, તિહુઅણુ નાયક પિણુ પભણી;
 નિશ્ચે લહે તે શિવરમણી રે, ભવિં ૧૬
 સાંઢાંમીવચ્છલ સાંમીની ભકતે, કરી પ્રભાવનાં બહુ ચુકતે;
 પિણુ કવિયણુ થોડી વ્યક્તે રે, ભવિં ૧૭
 કરસ્યે તેહનાં નામ રેસ્યે, પર ભવ સુરનાં સુખ લેસ્યે;
 ભેદવચ્છલ બાણે એસ્યે રે, ભવિં ૧૮
 દૂહા. સોરઠા.

વિધિ સહિત મન રંગ, ઈશ પ્રભુની ઠવણાં કરી;
 આઠો જામ ઉમંગ, હર્ષ હિયે માવે નહીં. ૧
 દેહ માન સનમાન, સજ્જન સહુ સંતોષીયા;
 દીધો વંછિત દાન, ભચકતે જીગતો લલ્લા. ૨
 શેઠાણીને ખંત, ઈશ કરતાં મન ઉપની;
 મેટણુ ભવ ભય બ્રંત્ય, તપ માંડું કોઈ રૂઆડો. ૩
 કાલ : ૭ (છત્રવાસાની દેશી, તથા ત્રુટકની દેશી)

શેઠાણી રે, મનમાં વિચાર ઈચ્છું કરે;
 ભવિ પ્રાણી રે, દાન કયા દિલમાં ધરે;
 ઉમાભાઈને રે, તેડી બાણે મધુરે સ્વરે;
 તપ માંહે રે, અક્ષયનિધિ સહુમાં શિરે રે. ૧

ત્રુટકની ચાલ

સિરે સહુમાં અક્ષયનિધિ તપ, અક્ષયપદ લેવા બાણી,
 અહરે બહુ માન શેતી, હિયમાં ઉલ્લાસ ધણી;
 સાચવે વિધિ સહિત તપ નિજ, કદે નિત્ય એકાસણાં;
 અક્ષય નિધિ પદ અક્ષય કાતા, હું જઉં તસ ભામણાં. ૨
 તપની વિધિ રે, નિયણી નયરમાં ધરધરે;
 કેહ નાર્યો રે, તપ કરવા મનથા કરે;
 નિજ ઘરમાં રે, પૂછી પૂછીને ટોલે મલી;
 ઈશ કરતાં રે, ત્રણસો વીચ બધે લેલી. ૩

૧. બલી તપની કરણુદારી, ધર્મતત્ત્વની જાણ એ;
 મુખ્ય શેઠાણી સખિમાં, કયું તાસ પ્રમાણ એ;
 ભોમીશય્યા પ્રદ્ધ પાલે, દોષ દાળે આશુવ્રતા;
 ઉભય કાલે પ્રતિક્રમવા, પાપ શમાવા તીવ્રતા. ૪
૨. ધરે પ્રભુની આજ્ઞા શિશે, લાભે વિવિધે પૂજાએ;
 ઇત્યાદિ તપ વિધિ સંહિત કરતાં, કર્મ નાશે ધુનએ;
 વહી શ્રાવણુ ચોથથી, સંવત્સરી લગી રાખીએ;
 સ્કલ સાવજ કામ તણને, સત્ય મુખ તે બાસીએ. ૬
૩. ઇષ્ટ વિધિસ્થું રે, એકણુ પક્ષ અતિક્રમ્યાં;
 પશુઈદ્ રે (૧૫), દિવસ લાલિ પરે નિગમ્યાં;
 તપ પૂરણુ રે, વિધિ સંહિતે કરીને રહ્યાં;
 તપકારક રે, સહુનાં મન ખડું ઉમટ્યાં. ૭
૪. ઉમટ્યાં સહુનાં મન - સુચંઆ, લલિત શુભુદ્ધયે ભર્યાં;
 જાણીએ જિનરાજને વચને, તપ કરી કેઈ નિસ્તર્યાં;
 દિવે મહિમા કરણુ કાળે, સજે વરગોડા શિરે;
 કલસ ત્રણુ શત વીશ ઉજ્જવલ, અખય અક્ષત લઈ ભરે;
 કંકુમાદિક ઝડી પુંછ, પૂંછી ફલ માંદિક ધરે;
 તેહ ઉપર ઠવી શ્રીફલ, વચ્ચે આચ્છાદન કરે. ૮
૫. નિલાં પીલાં રે, રાતાં વચ્ચે હીરાગલી;
 કુંભ કુંભ પ્રતે રે, જાણે એકેકસૂ મન રલી;
 ગ્રેવાસૂત્રની રે, કલધને ખાંધી રાખડી;
 સોહાસણી રે, ચતુરા કલસ શીશે ધરી. ૯
૬. ધર્યાં શિશે કુંભ એટલે, સજન જન સહુકો મિલ્યાં;
 ખાલ પુન ગોપાલ ખાલા, નિસૂણી જોવા ખલભલ્યાં;
 વરથક મંગલ તૂર વાજે, ભેરી ભૂંગલ નાલ એ;
 અરકંગ માંદલ ગાંઠ જલરી, તાલ પુન કંશાલ એ. ૧૦
૭. વાળ પર રે, ધૂંશ નિશાણની ધોપના;
 વલિ વાજિત્ર રે, કેહિક દેશ વિલાયતના;
 ઇગરેછ રે કરી હરવેશ તે નવ નવા;
 તે વખતે રે, વાજંત્ર લખને એકમના. ૧૧

૧ ઇકમનાં થકને સહુ વળાવે, સદલ જન હરખીત લયે;
 સન્નિજત ભૂષણ હય ગચ્છિક, રૂપ્ય કનકાદિક મયે;
 ભટ સુભટ થટ ધન ધરટ ભેષા, પ્રબલ સામંત સુર એ;
 ગારદી તૂરકી અન્નપાલા, ચદયાં ચલિ પૂર એ. ૧૨

૨ વલી હોતલ રે, હય થઈ થઈ કરી ચાલતાં;
 વાર ગયવર રે, સુંડ પ્રચંડ ઉલ્લાસતાં;
 જરકશનાં રે, કશિત પલ્લાણુ સોહામણાં;
 ગાવે ભોરી રે, અંગલ હર્ષ વધામણાં ૧૩

૩ વધામણાં ગાવંતી ગોરી, જડિત કનકાભૂષણાં;
 તે પેહેરી ખાલા અતિ વિશાલા, હેમ મંડિત કંકણાં;
 નયરના શેઠયા મોટા મોટા, અમર સૂત શમ બની કરી;
 કુંભર કુંભરી રથે ભેસે, કેઈક ચઢિયા ગજ તુરી. ૧૪

૪ મ્યાંના પાલખી રે, રથ બગી અચાર સોહતા;
 છળીવંતા રે, વરજોડે મન મોહતા;
 ચઢી ભેવે રે, ભલી ગોખ ઝરોખથી;
 ભટકાલી રે, કુઈ નર ભેવે મોજથી. ૧૫

૫ મન મોજ શેતી કિયો ઉચ્છવ, ગચ્છણ ગર્જન થયો;
 તેહ ઉચ્છવ પેખવાને, મેઘ પિણુ ચઢી આવીયો;
 મેઘ તવ આકેશ હીધો, શ્રમ શમન છાયા કરો;
 ધન ઘટારૂપે છવ્યો અંબર, વરસીયો સુખ જલધરો. ૧૬

૬ તે દેખી રે, સુર સહુ અનમેષિક થયાં;
 સુરનાં સુખ રે, હંખ કરીને તિણુ લેખવ્યાં;
 વર નર ભવ રે, ધન્ય કરી માંન્યો સ્વર;
 નર ભવની રે, દેખી દેવ ઇચ્છા કરે ૧૭

૭ કરે ઇચ્છા અન્ય જણ પિણુ સહા મોહોતસવ દેખીને;
 ધન ધન શ્રાવક ધમ્મ એહવો, અપરથી કહો કિમ બને;
 ઇચ્છી છમીથી નયરમાં ફિરી, ગયા માણુકચોકમાં;
 એમ ઉત્સવ કર્યો મોટો, સુજસ વાધ્યો લોકમાં. ૧૮

૮ ઘેર આવી રે, વાર કીધ પ્રલવના;
 શ્રીફલની રે, શ્રદ્ધ પતાસાં સોહામણાં;
 સાહામીવત્સલ રે, લાવ થકી કીધો વલી;
 ખીનખીપની રે, હીધી ઉલય ભલી કોથલી. ૧૯

૧. ઠાયથ્યો લીધી શોભ લીધી, ચિનાઈ ખ્યાલાં ફિરિ;
 રત્નત્રયી શુદ્ધિને કાળે, ત્રિણ પ્રભાવનાં કરી;
 તિણ સમે તપગચ્છ તણાં મંડાણ, શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરુ;
 ચઉ માસ ઠાયો રાજનયરે, પંડિતાં અલાવશરુ ૨૦
 તિહાં રાખ્યાં રે, સંઘ બહુ આગ્રહ કરી,
 ઠવણામાં રે, શેઠાણી હુવે કરી;
 તેને તેડયાં રે, ઢાલ નિશાણ સૂચાજતે;
 વાસખેપને રે, મંત્ર સહિત કરી જાજતે. ૨૧

૨. જાજતે શ્રી સંઘ ચઉવિધિ, સવિ દેશ વિદેશમાં;
 કરો એહવા કામ, ઉત્તમ, ના પઠો સંકલેશમાં;
 શ્રી જિન પ્રતિષ્ઠા તપોગચ્છ-વિધિ કરી હુંસે ઘણો;
 વરણતાં તો પાર ન આવે, લેશ લેરવચાંદ બણી. ૨૨

ઢાલ : ૮ (લાલ ગુલાલ આંગી બની રે- એ દેશી)

સોરઠા—નિસૂણ્યો પૂર્વ સંબંધ, તેહથી શેઠાણી કર્યો;
 સુકૃત કમાઈ ભવિ ફીણ્યે રે, તેહમાં તપ દઢ રંગો લાલ;
 સુંદરીની પરી પામર્યો રે, શ્રી જિનધર્મ અભંગો-લાલ;
 સુકૃત કમાઈ ભવિ ફીણ્યે રે. એ આંકણી ૧
 રાજગૃહી પુર બાણીએ રે, માગધ દેશ મજારો લાલ;
 શંવર શેઠ વસે તિહાં રે, તેહની પુત્રી હદારો લાલ મું ૨
 સુંદરી નામ સોહામણો રે, જિન મત તરવની બાણો લાલ;
 પૂર્વ સુતપનાં પ્રભાવથી રે, પ્રમટયાં અક્ષય નિહાણો લાલ મું ૩
 શ્રી નાણી ગુરુજને પૂછીયો રે, પ્રગટ નિહાણ સ્વભાવો લાલ;
 ગુરુજ બતાવે જ્ઞાને કરી રે, અતીત અનાગત ભાવો લાલ મું ૪
 જત ત્રિણ ભવનાં બતાવિયાં રે, સુખ દુઃખ પુન્ય ને પાપો લાલ;
 અક્ષયનિધિ તપથી ઘર્યો રે, પ્રગટ નિહાણ પ્રતાપો લાલ મું ૫
 અપર કયા એહની ઘણો, ધર્મ વિનોદ વિલાસો લાલ;
 તેહ થકી તપ વિધિર્યું કીયો રે, પૂરવા મનકાની આશો લાલ મું ૬
 વલી જિનશલા માંડી લલી રે, જ્ઞાન આશાધન કાળે લાલ;
 કૃતાશાહની પોલમાં રે, બાંધી પુન્યની પાજે લાલ મું ૭
 મોટો ખીજ દેરા તણો રે, ચાલે કામ અપારો લાલ;
 એહની હુશ અઢે ઘણી રે, તેહનાં હિયડાં મજારો લાલ મું ૮
 ભત્રા નવાણું ઠરવા તણી રે, વળી મન મોટી છે ખત્યો લાલ;
 પ્રીરી પણચાર (૪૫) આગમ તહાં રે, ઉજમણાની અત્યંતો લાલ મું ૯

એ સવિ તેહનાં પૂરસ્યે રે, વંછિત શાસનદેવો લાલ;
 પિણુ તેહને એહિ જ આવીયો રે, ઉઠ્યે ધર્મનો મેવો લાલ; સુ૦ ૧૦
 આજ ને કાલે છે સંઘમાં રે, દીપક માન ઉજાસો લાલ,
 ભેરવચંદ્ર જેહનો અછે રે, પ્રગટ અખંડ પરકાશો લાલ સુ૦ ૧૧

કાલ : કલસની (સમ દમ ખંતી તણાં ગુણ પૂરાં-એ દેશી; રાગ ધન્યસિરિ.)

સેવો શ્રી જિન ધર્મ સોભાગી રે, છાંડો સકલ પ્રમાદોલ,
 આપા સહિત કરો શુદ્ધ કરણી, જિમ ગુણકાણે વાધોલ.
 સેવો શ્રી જિનધર્મ સોભાગી (એ આંકણી) ૧

કર ભેરી કહું ધરમી સજનાં, સૂણીયો અરજ ચિત્ત લાય;
 ભોલપમેં ગુણવંત સુજાની, કાલ બ્યતીતો બાયલ સે. ૨
 છીજત છીન છીન આયુ સદાહિ, અંજલિ જલ જિમ મિતલ;
 કાલચક્ર તારે શીશ ભમત હે, સૌવત કહાં તું અભીતલ. સે. ૩
 સમયમાત્ર પરમાદ નિરંતરે, ધર્મ સાધના માંહીલ;
 અધિર રૂપ સંસાર લખીને, સજજન કરીયે નાહિલ. સે. ૪
 મેરા મેરા મ કરો વદ્ધલ, તેરાં હે નહિ કાંઈલ;
 બ્રાતાલ પરિવાર તણાં એ, મેલા હે દિન દોયલ. સે. ૫
 તન ધન જોખન અસ્થીર કારમાં, સંધ્યા રંગ સમાનોલ;
 સકલ પદારથ છે સંસારિક, ક્વપ્ન રૂપ ચિત્ત બનોલ. સે. ૬
 એસા ભવ નિહારીને નિત્ય, કીજે જ્ઞાન વિચારલ;
 ન મીટે જ્ઞાન વિચાર વિના ક્યુ, અંતર ભાવ વિકારલ. સે. ૭
 ભવ પરિબ્રમણ કરતાં તુજને, મુથકીલ મિલિયો છે વેતલ;
 હિયે શમ જ ક્યું હો તુંમારે તો, ચેત થકે તો ચેતલ. સે. ૮
 ધન ધન શેઠ હઠીસીંહ સંઘમાં, ધન ધન જસૂ ધર નારોલ;
 ધન ધન રાજનયરના શ્રાવક, શાસનનાં હિતકારોલ. સે. ૯
 શેઠ પ્રેમાભાઈ તિલક તે પુરનો, ઉભય ઉમાભાઈ જાણોલ;
 જેસિંધભાઈ પુન શેઠ શ્રીભાલી, મગનભાઈ પરિભાણોલ. સે. ૧૦
 સૂત્ર સિદ્ધાંતનાં બણુ સુષુદ્ધિ, શ્રીજિનપડિમાના રાગીલ;
 નિવડ નિપુણ ધોરી જિનમતનાં, દૃઢ રંગી બઠભાગીલ. સે. ૧૧
 સકલ સંઘ જયવંત પ્રવર્તો, રાજનયરનો વિશેષોલ;
 આજ ને કાલે શાસન દીપાવે, મન ધરી અધિક જગીશોલ. સે. ૧૨
 મેં પણુ મુજસ સુણ્યો એ પુરનો, તેહવું પરતીક્ષ્ દીકુંલ;
 શર્કર પય મિશ્રિતથી અધિકો, લાગો મુજને ચીકુંલ. સે. ૧૩

ધર્મધોષસૂરીનાં જન્મમાંથી, નિકસી સાખા સુરાણેણ;
 દોલતચંદ શીશ મોતીચંદ, શીશ્ય લેરવચંદ જાણેણ સે. ૧૪
 સંવત નંદ શશી પણ ઈંદુ (૧૯૧૫), ભાદ્રવ કૃષ્ણ સુમાસેણ;
 તિથી એકાદશમી ગુરવારે, વીરચ્યો અંધ વિલાસેણ સે. ૧૫
 મંદમતી કલોકાલ તણે હું, અદ્યપબુદ્ધિ ગુણહીણ;
 તેહથી બૂલ ચૂક કચું હોય તો, શુદ્ધ કીજો પરવીણ સે. ૧૬
 હીનાધિક કથના કહ્યુ યામે, કલ્પિણપણથી કીધીણ;
 તાસ મિચ્છામી દુષ્કર સુજને, થાજો પ્રસિદ્ધ પ્રમિદ્ધ સે. ૧૭
 જે એ લણચ્યે ગુણચ્યે ભવિ, દેચ્યે તે રંજ રસાલાણ;
 અંધ સહિત શ્રી જિન ગુણ જાતાં, નીત નીત મંગલમાલાણ સે. ૧૮

॥ ઇતિ શ્રી રાજનયરપુરે, ટંકશાલ મધ્યે શ્રી શ્રેયાસનાથ ચૈત્ય

શેઠ ઉમાભાષ કરાપિત, તરય સંબંધ સંપૂર્ણ—સમાપ્ત ॥

॥ દૂહો ગાથા સર્વ ગાથા સંપૂર્ણ શ્રી રસ્તુ મંમલ ભવતુ ॥

સંવત ૧૯૧૬ના વર્ષે કાર્તિક માસે કૃષ્ણ પક્ષે/ત્રીથો ત્રયોદશ્યાં
 ભોમવાસરે વિધી સમાપ્ત. વિધીકૃતં બાવાગિરણ. લેખકપાઠકશ્ચિરં જીયાતુ ॥

શ્રીરાજહર્ષવિરચિત

નેમિનાથ—કાગ

સં-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી. (ત્રિપુટી)

ભોગી રે મન બાવીયો રે, આયો માસ વસંતો રે કે;
 નરનારી બહુ પ્રેમસુ, કેલ કરે શુભવંતો રે,
 કામ રમો મિલ જાહવા (એ ટેક) (૧)

ગિરધર નેમ કુમારો રે કે, ઉધવજી મહસેનજી;
 મિલિયા હથ હથારો રે, કાગ રમો મિલ જાહવા. (૨)

બલભદ્રજી બોલો તિહાં રે, સાંજલ સારંગપાણી રે કે;
 ચાલો રે નંદનવન જાઇએ, કેલ કરાં મન માની રે કે. કાગ (૩)

મોચાં આંખા આંખલી, મોરી દાડિમ દાખો રે કે;
 કાચલ કરઈ ટહુકડા, બેઠી સરલે સાખો રે કે. કાગ (૪)

નાલેરી નીંજુ ધણા રે, નહી નાર(મ) પારો રે કે;
 પાઠલ પરમલ મહમહે, તિહાં બમર કરે શુંબરો રે કે. કાગ (૫)

મરૂઓ હમણા માલતી રે, જંબુ જૂહી બાયો રે કે;
કુલી અપો કેતકી, સહુ કુલી વનરાયો રે કે. કાગળ (૬)

વારૂ વેસ વિરાજતા રે, સીસ સુરંગી પાગો રે કે;
અપેલી પુલેલસુ, સુધઈ ભીને વાધઈ રે કે. કાગળ (૭)

પહિરિ અરધના (?) મહકતા રે, કંઠ કુસુમરી માલો રે કે;
કાગ તણા વધિ કુટરા, ગાવે ગીત રસાલો રે કે. કાગળ (૮)

છયલ છબીલા રાજવી રે, માનીતા મછરાલો રે કે;
સારંગ (?) સંખ પ્રજ્ઞાસુ, જેલે બાલો ગોપાલો રે કે. કાગળ (૯)

ખાસ ખવાસ તિહાં ઘણા રે, સીર સોનારા બખા રે કે;
પાખતિયા હમા રહઈ, હાથ પાનારા હાખા રે કે. કાગળ (૧૦)

ઝેહિર વિચ ને ચાલવા રે, તિથુમે માધવ માણ રે કે;
નેમનગીના બાણઈ, સને કીરત ગાઝી રે કે. કાગળ (૧૧)

સોલ સહસ ગોપી મિલી રે, મનમોહન મહમાતી રે કે;
ધુમરિ ઘાલો ચિહુ દિસઈ, નૃત્ય કરઈ શુભ ગાતી રે કે. કાગળ (૧૨)

વાળે વીણાં વાંસડી રે, વાળે તાલ મૃદંગો રે કે;
અંજ વાળે વે ચાલવે, ડફ વાળે ઉછરંગો રે કે. કાગળ (૧૩)

તાન સહિત સ્વર ચાલવે રે, ગાંન કરે શુભમાલો રે કે;
માધવજી મન મોહિયો, વાજઈ વેણું કંસાલો રે કે. કાગળ (૧૪)

રામગરી મલયાંગરી રે, હરિસેના હરિસાલી રે કે;
ગાવે ગીત સુહામણા, તે તાલી મુખ વાલી રે કે. કાગળ (૧૫)

હરિ બોલી હાંસો કરે ય, જઈ સેના તિહાં વારઈ રે કે;
પુઠિ રહી પહુ પાછલી, નૈનઈ કાજલ સારે રે કે. કાગળ (૧૬)

રૂખિમણિ જેલઈ રામકા રે, હસિત મુખી હિણાંખી રે કે;
જંબુવતી ભામાવતી, રંગમે રસ રાખી રે કે. કાગળ (૧૭)

બોલે ભૂલી ભામની રે, ખલલદ્રજીસુ બોલઈ રે કે;
ગોઠ દીયો ગેપી લણી, કટિય પટકો તિહાં બોલે રે કે. કાગળ (૧૮)

નાખઈ અન્ન (અંજર કુમકુમા રે, નાખે શુલાળ અળીરો રે કે;
બીજે લોગીરા ચે લણા, બીજે ગોરીરા ચીરો રે કે. કાગળ (૧૯)

કેસર ઘોલ કપુરમું રે, લામણિ ભરિ ભરિ દોટા રે કે;
 છયલ પુરૂષ છાંટઈ તિહાં રે, હસિ હસિ છે તાહો રે કે. કાગળ (૨૦)
 છલ દેખી રાણી કહે રે, સાંભલ કંત મુરારો રે કે;
 ઘણા દિવસ જાતા તુમ્હે રે, આજ અમારી વારી કે. કાગળ (૨૧)
 નાખઈ પિયકા પ્રેમકાં રે, અખીર ગુલાલ ઉડાવે રે કે;
 રૂખીમણી ને ચંદ્રાવલી રે, હરિને ઘણું હસાવે રે કે. કાગળ (૨૨)
 દેખી દેવર દૂરથી રે, હરિ લામની ત્યાં આવે રે કે,
 નેમકુંવર ઉલો તીહાં, જંબુવતી બોલાવી રે કે. કાગળ (૨૩)
 લાજ મરાં ભરે દોકમેં રે, દેવર અતહું કુંવારો રે કે;
 વીણ પરણ્યા દિવે નેમણ, નહી યોગ નીરધારો રે કે. કાગળ (૨૪)
 કુડ કપટ ભરાં કેલવી રે, નેમ વીવાહ મનાયો રે કે;
 રાજમતી પરણ્યાવશાં, મોરલીધર મન બાળ્યો રે કે. કાગળ (૨૫)
 રાજવીએ મીલી રાજવી રે, કુંવર કુંવર વસીલા રે કે;
 લામીનીસું મીલી લામણી, જોલે કાગ રસાલો રે કે. કાગળ (૨૬)
 ભેરે ભેરે બાહવા રે, જલધર વરણી દેહો રે કે;
 ગોપી વીચે વીજલી રે, સોહો અધીક સનેહો રે કે. કાગળ (૨૭)
 કાગ રમી ઘરી આવીયા રે, સુખ વિલસે અસમાનો રે કે;
 હોડ કરે કોણ એહની રે, દિન દિન ચઢતે વાનો રે કે. કાગળ (૨૮)
 રાજ કરે રણદોહણ રે, સગ જન મનહ મુહાયો રે કે;
 કીરત અંતુરતી (?) તેહને, જેહને રામ સખાયો રે કે. કાગળ (૨૯)
 સમુદ્રવિજય સુત નેમણ રે, ભેડી સ[ય]લ પ્રતિપાલો રે કે;
 રાજહરખ બહુ પ્રેમમું, ગાયો કાગ રસાલો રે કે. કાગળ (૩૦)

॥ ઇતિ કાગ સંપૂર્ણ ॥

॥ સંવત ૧૮૦૭ ચૈત્ર વદી ૦)) નાગપુર મધ્યે ॥

નોંધ:-આ સ્તવન કયા સંવતમાં ગન્યું, કયા ગામમાં રચાયું વગેરે કશી હકીકત સ્તવનમાંથી
 મળતી નથી. ભાષા જૂની છે. કાગળ પૂરું વળતું આ સ્તવનમાં દેખાય છે. નાગપુર મધ્યે
 ૧૮૦૭ ના ચૈત્ર વદી અગામે લખેલ હોય તેમ લાગે છે. પછી સ્તવનકારે પોતે જ
 લખ્યું કે ધીજી કોઈ મહાત્માએ એ કોઈ જાણી યજ્ઞતું નથી. આ સ્તવન રાધનપુર
 અખણડોસો પોળના જાંગરમાંની હસ્તપ્રત ઉપાંચી ઉતારી અહીં આપ્યું છે. વિશેષ
 જિજ્ઞાસુએ તે ભંડારનાં તપાસ કરવી.

ગુરુશિખરની પાઠ્ય પર

લેખક:—શ્રીયુત મોહનલાલ દીપચંદ શ્યામસો.

(કર્માક ૧૫૭ શ્લોક : ગતાકથા ચાલુ : આ અંક પૂર્ણ)

મહાવીરદેવના કાળે ચાર મતો અને જાણીતા છ પંથપ્રવર્તકો હતા તે નીચે પ્રમાણે—

(૧) અજ્ઞાનવાદી (પેટા ભેદ ૬૭), (૨) ક્રિયાવાદી: (૧૮૦), (૩) અક્રિયાવાદી (૮૪), (૪) વિનયવાદી (૩૨). કુલ ૩૩૩.

(૧) અક્રિયાવાદ, નાયક પૂર્ણકાશ્યપ, (૨) નિયતિવાદ, નાયક મંખલી ગૌસ્લાલક, (૩) ઉચ્છેદવાદ, નાયક અજિત કેશકમ્બલ (૪) અન્યોન્યવાદ, નાયક પદ્મકમ્બાયન. (૫) ક્ષણિકવાદ, નાયક ગૌતમ બુદ્ધ. (૬) વિક્ષેપવાદ, નાયક સંજય. વેલદ્રોપુત્ત. કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું જ કે ઉપરના મતો એ બિન વિચારસરણી આશ્રયી હતા. બાકી જૈન દર્શનમાં એકધારાં સામ્રાજ્ય પ્રવર્તવું હતું, કેમકે યાત્રી ભગવંત હતા અને સ્યાદવાદ રૂપી વિચાર-પદ્ધતિ હતી. ભગવંત મહાવીરની અનેકાંત દષ્ટિની વિચારણાથી ભારતવર્ષના મોટા ભાગમાં જૈન દર્શનની વિજયપતાકા ફરકી રહી હતી. ઐતિહાસિક નોંધથી સાબિત થયેલ છે કે—

“ સિચ્છવીઓ કુલીન ક્ષત્રિયો હતા એટલું જ નહીં પણ તેઓ આચાર-વિચારે જૈન હતા, ભગવાન મહાવીરના માતાપિતા શ્રીપાર્શ્વનાથના અનુયાયી હતા, એ જ એમ પુરવાર કરે છે કે સિચ્છવીઓ વૈદિક ક્રિયાકાંડથી વિમુખ હતા અને એ જ કારણે મનુ વગેરેએ તેમને પ્રાલ્ય (આર્ધ) છતાં વૈદિક આચારને નહીં માનનારા) કહ્યા છે.” એટલે મહારાજ આદિ એ કાળના સંખ્યાબંધ રાજવીઓનો ધર્મ જૈન હતો. ‘યથા રાજ તથા પ્રજા’ એ જનવાચકા મુજબ સહેજ અનુમાની શકાય કે એ કાળે “જૈન” જયતિ શ્વાસનમ” પૂર્ણ રૂપે અમલી મન્યું હતું.

સુમતિચંદ્ર, આટલા જુદા જુદા ઉલ્લેખો પછી પૂર્ણાહુતિ કરતાં મારે ભાર મૂકીને કહેવું જોઈએ કે અન્ય મતોની ટીકા કર્યા વગર આજના યુગના તમારા સરખા જિંદગી કેળવણી લેનારા પૂરી ખંતથી વીતરાગ ધર્મનો અભ્યાસ કરે, એમાં જિંડા જિતરે જુદા જુદા પ્રસંગે કહેવામાં આવેલી બાજતોની અપેક્ષાને સામે રાખી તાળા મેળવે તો આજના વિજ્ઞાન યુગમાં અન્ય કોઈ દર્શન કરતાં વિશ્વમાં શાંતિ પાથરનાર અને સાચી આઝાદી સમજવનાર જૈનદર્શન વધારે હકદાર છે. એની એક જ વાત અને તે એ કે આત્મા, પ્રગતિ સાધતો ‘મહાત્મા’ અને પૂર્ણતા મેળવી ‘પરમાત્મા’ યાને ઈશ્વર થઈ શકે છે. આ હક્ક પ્રત્યેક જીવ માટે સ્વીકારણીય છે. બાઈ, તારે પણ જિનોકત નિમ્ન ક્રમ ધ્યાનમાં રાખી, કષાયને ઓછા કરતાં, દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર રૂપ ત્રણ વિષયમાં પ્રગતિ સાધતા આજળ વધવું. પંચ સમવાયના યોગે મુક્તિકાર એથી બિઘડશે જ.

અવિતલ્યતા યોગે અકામ નિર્જરાએ કર્મ ખપાવતાં બે પુદ્ગલપરાવર્ત કાળ સંસાર બાકી રહે ત્યારે જીવ આસ્તિકપણે જિનમાર્ગ સન્મુખ થાય. પછી જીવ જિંદગી આવે તો જ્યારે હોલ પુદ્ગલપરાવર્ત સંસાર રહે ત્યારે જિનોકત માર્ગમાં રુચિવંત થાય. જ્યારે એક પુદ્ગલપરાવર્ત સંસાર રહે ત્યારે જીવ માર્ગાનુસારીપણું પામે, મૈત્રાદિક દષ્ટિ

પ્રગટે અને ન્યાયસંપન્ન વિશ્વવાદિ પાત્રીશ ગુણ યુક્ત થાય. પછી અનુક્રમે મિથ્યાત્વ મોહનીયની મંદતા કરતો જીવ અર્ધપુદ્ગલપગવર્ત કાળમાં આવે ત્યારે આર્થદેશ, ઉત્તમ જૈનકુળ સંપન્ન થઈ સદ્ગુરુના ઉપદેશથી અથવા સહજ સ્વભાવે કોઈ નિમિત્ત પામી યથા-પ્રવૃત્તિકરણ કરી ઉજ્જવળ એવા પોતાના આત્મવીર્યોદ્ધારાસથી બીજા અપૂર્વકરણ કરે, અર્થાત્ રામ દ્વષ રૂપી અંધીનો ભેદ કરે. આ ભૂમિકા મહત્વની ગણાય છે.

મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મની સાત પ્રકૃતિને ઉપશમાવર્તા અનિવૃત્તિકરણથી પ્રવેશી, અંતરકરણ કરી સમ્યગ્ દષ્ટિ પ્રાપ્ત કરે, એનું નામ જ માર્ગપ્રાપ્તિ.

સાત પ્રકૃતિમાં અનંતાનુષંગી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ ચાર કષામ અને મિથ્યાત્વ, મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વ રૂપ ત્રણ મોહિની ગણાય છે.

જ્ઞાની ભગવંતે જ્ઞાનાવગ્ણીય આદિ આઠ કર્મોમાં મોહનીય કર્મને રાજ તરીકે દર્શાવ્યું છે. એની મિથિતા પણ સિત્તેર કોડાકોડી સામરોપમની કહી છે, જે બાકીના સાત કર્મો અતિ મોટી છે. જ્યાં જીવ એના ઉપર વિજય મેળવતો આગળ વધવા માંડે અને સાચી શ્રદ્ધા અને પૂર્ણ ખંતથી એ પાછળ મંડયો રહે ત્યાં એ પૌદ્ગલિક કર્મની તાકાત ઘટવી શરૂ થાય. એના પરની જીત એટલે બાકીના સાતની બધાડી શરણાર્થિત સમજી લેવી.

ગુરુદેવ, થોડા સમયમાં આપે અને મુદ્દાની વાતો સમજાય એવી રીતે કહી દેખાડી છે. જૈનધર્મ અંગે જિગતી પ્રજામાં જે કેટલીક ઉપેક્ષાવૃત્તિ દષ્ટિગોચર થાય છે એમાં એક કારણ રૂપે, સમજવનાર યાને ચાલુ દેશકાળની પદ્ધતિથી એ ગહન વાતોને સરળતાથી બળે ઉતારનારનો અભાવ છે. આપ સાહેબ, શરૂઆતમાં વાત થઈ તે મુજબ, લેખમાળા શરૂ કરશે તો અમારા જેવાને ઘણો લાભ થશે.

બાઈ! જ્ઞાનીએ દીકું હશે તે બનશે. અભિલાષા તો છે જ. આજે તો સાથે જ આ શાશ્વતગિરિની પગથી-વટાવી શ્રી સુમાદિ જિનેશને બેઠીશું. (સંપૂર્ણ)

ચિત્રાવેલી, ચિત્રવલ્લી, ચિત્ર(ક)લતા અને ચિત્રકુંડલિકા

(લેખક—પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

આ વિશ્વમાં અમલકારી વસ્તુઓનો અને વાતોનો કંઈ તોટો નથી. આત્મા જેવા સચેતન પદાર્થની અશ્વયંજનક શક્તિઓ—લબ્ધિઓની વાત બાબતુ પર રાખીએ તો પણ પુદ્ગલની શક્તિયે જેવી તેવી નથી. ‘તેજમનતૂરી’ જેવો ધૂમનો પણ જે પ્રભાવ હોય તો વનસ્પતિઓના—ઓષધિઓ વગેરેના પ્રભાવનો—તો વાત જ શી કરવી? સમરસંધ્યચરિત્ર (ભાગ ૬, પૃથ ૫૦૨) માં હરિશ્ચંદ્રએ કહ્યું છે કે “અચિંત્યો હિ મણિમંતોસહીર્ણં પ્રભાવો.” આ જ હકીકત હુવદેવકૃત રતનાવલિ (અંક ૨, પૃ. ૨૯) માં નીચે મુજબ દર્શાવેલ છે:—

“અચિન્ત્યો હિ મણિમંત્રૌષધીનાં પ્રભાવઃ”

આમ ગણિ, મંત્ર અને ઔષધિઓનો પ્રભાવ ચિંતયી ન શકાય એવો છે.

આ પૃથ્વી ઉપર જાત જાતની વનસ્પતિઓ જેવાય છે. અર્જુન, કશ્યપ, અન્થિરા, ગ્રામણી, નલ, મુંગ, મુસ્તા, ગૌદિપ, રતંજ ઇત્યાદિ એમ ઘણા પણ કેટલાયે પ્રકારનાં બેગે છે વેદો પણ વિવિધ ગુણોવાળો નજરે પડે છે. અહીં હું એક વેદની—લતાની વાત

વિચારું છું. આ વેલને ગુજરાતીમાં 'ચિત્રાવેલી' કહે છે, સંસ્કૃતમાં એને ચિત્રવલ્લી તેમ જ 'ચિત્રલતા' કહે છે.

શુભવિજયના સિધ્ધ પડિત વીરવિજયે વિ. સં. ૧૮/૭માં દિવાળીને દિવસે દ્વાદશપ્રતપૂજા રચી છે એમાં પાંચમા પ્રતની પૂજાને અંગેની હાલની અનિમ કડીમાં 'ચિત્રાવેલી' નો ઉલ્લેખ છે. પ્રસ્તુત પંક્તિ નીચે મુજબ છે:—

“ધન શેઠ ધરી ધનમાન, ચિત્રાવેલીને પરિકરી રે,
શુભવીર પ્રભુને ધ્યાન, સંતોષે શિવસુન્દરી રે.—૫”

વિચિત્રવિજયજિએ પંજોસવણકૃષ્ણ ઉાર સંસ્કૃતમાં મુખોદિકા નામની ટીકા વિ. સં. ૧૬૯૬માં રચી છે. એમાં એમણે નેમિનાથના અધિકારમાં (૧૩ ૧૩૫ આમાં) કાળી અને મૂલ્યશાળી ચીજો ગણાવતાં ચિત્રવલ્લીની નોંધ લીધી છે. વિશેષમાં એ હકીકત એમણે નિમ્નલિખિત પાંચમ અવતરણ દ્વારા રજૂ કરી છે.

“મૂ ૧ ચિત્તવહ્નિ ૨ અગુરુ ૩ કાથૂરી ૪ ઘળ ૫ કળીણિગા ૬ કેસા ૭।

કસવટ ૮ મસી ૯ રચળો ૧૦ કલિણા પપ્પ અળગ્ગકલા ॥”

અર્થાત (૧) પૃથ્વી, (૨) ચિત્રવલ્લી, (૩) અગુરુ યાને અમર, (૪) ધરતી, (૫) ઘણ, (૬) આખતી કીકી, (૭) કેસ, (૮) કસોટી, (૯) શાહી અને (૧૦) રાત્રી એ કાળાં અને અમૂલ્ય દ્રવ્યોના છે.

ઉપર્યુક્ત અવતરણ ક્યાનું છે તે જાણવું જાકી રહે છે. એ ગમે તે કૃતિનું હો પણ એ પદ વિ. સં. ૧૬૯૬ કરતાં એક બે સદી જેટલી નો જૂની કૃતિનું હશે જ એમ લાગે છે.

અર્થદીપિકા રત્નશેખરસરિએ વિ. સં. ૧૪૬૩માં રચી છે. એમાં પરિમહાવિરમણ પ્રતને અંગે શ્રેષ્ઠી ધનની કથા છે. એમાં બાર વર્ષના દુષ્કાળની અને વસ્તુઓના ભાવ વધતા જતાની વાત આવે છે. એ વેળા કાષ્ઠક પક્ષીના મુખમાંથી ધનની આમળ કાળે ચિત્રલતા પડે છે. એને જાળખીને ધાન્ય વગેરેમાં શેઠે એના ટુકડાઓ નાખ્યા, એથી એ ધાન્યાદિ અક્ષય બની—કેમે ક્યાં ખૂટે નહિ એવા બન્યા.

કૃષ્ણ ચિત્રકલતા—રત્નમંડનગણે મુકુતસાગર નામનું કાવ્ય રચેલું છે. એના ત્રીજા તરંગમાંના પેચકની ભાગપરીક્ષાને લગતા પ્રપંધમાં અનેક દુર્લભ વસ્તુઓ ગણાવતાં 'કૃષ્ણ ચિત્રકલતા' પણ ગણાવાઈ છે કે જે 'ચિત્રાવેલી' જ છે. પ્રસ્તુત પદ નીચે મુજબ છે:—

“દુષ્પ્રાંપા નૃપ! કૃષ્ણચિત્રકલતા-સ્પર્શોપલ-સ્વર્ગસદ્—

રત્ન-સ્વર્ણનુ-કુત્રિકાપણ મસ્તકુસ્મા ગિરાં મૂરહઃ ।

ધેનુઃ કામધુગ લુકાન્ત-યુગલીમુક્તાફલામ્મસ્તર—

વ્યાધામઘ્વનિ વેધકારિ રસગુર્ગદિવ્યત્રિરેલાદયઃ ॥ ૧૦૪ ॥

ચિત્તયલયા (ચિત્રકલતા)—જ્યસિંદસરિએ વિ. સં. ૧૧૭૬ પછી પરંતુ ૧૨૮૬ ની પૂર્વે રચેલા હમીરમદમદનનામના તાટકના ત્રીજા અંકમાં પૃ. ૨૮ માં નીચે મુજબનું પદ છે:—

કો તુહ વિણ સુસમતથા કથં હમીરઅહિમુદ્દો ફુરદ્દ ? ।

વિણ કાલચિત્તયલયં કો જલપૂરસ્સ સંમુહં ચહદ ? ॥ ”

અમ અહી કાળી ચિત્રકલતાનો ઉલ્લેખ છે એટલું જ નહિ પણ જળના પૂરની સામે એ ચડી શકે છે એમ એની વિશિષ્ટ શક્તિનો પણ નિર્દેશ છે.

૧. હમીરમદમદનની એક તાકપત્ર પ્રત સં. ૧૨૮૬માં લખાયેલી છે.

રત્નમંડનગણિએ વિ. સં. ૧૫૧૯ પહેલાં રચેલી ઉપદેશતરંગિણીના લખાણ અંતિમ ભાગ (પત્ર ૨૭૦) માં કૃષ્ણ ચિત્રવલ્લીનો ઉલ્લેખ છે. પ્રસ્તુત પદ્ય નીચે મુજબ છે:—

“ હુમણિ-સ્પર્શપાષાણ—દક્ષિણાવર્તશઙ્ખવત્ ।

કૃષ્ણચિત્રકવલ્લીવ લાભદં જિનશાસનમ્ ॥

આ પ્રમાણેના ઉલ્લેખો ઉપરથી કલિત થાય છે કે ગુજરાતી ચિત્રાવેલી, સંસ્કૃત ચિત્ર-કલ્પતા અને પાંચ ચિત્રવલ્લી તેમજ ચિત્રવલ્લયા એ એક જ વસ્તુનાં વિવિધ નામો છે. વળી આ ચિત્રાવેલીનો વર્ણ કાળો છે.

હવે હું ચિત્રકુણ્ડલિકા વિષે કેટલોક ઉલ્લેખ કરું છું, જેથી એને જ ચિત્રાવેલી માનવી કે કેમ તે વિચારી શકાય.

ચિત્રકુણ્ડલિકા—જિનમંડનગણિએ શ્રાદ્ધગુણ્યશ્લેષમંથક માને શ્રાદ્ધગુણ્ય-વિચરણ નામનો ગ્રન્થ વિ. સં. ૧૪૯૨થી ૧૪૯૮ના આઠામાં રચ્યો છે. એના પત્ર ૫ આ ૬ અમાં રંક શેઠની કથા છે. એ શેઠ ઘી વેચનારીની પાસેથી જાતે ઘી તોળતો. તેમ છતાં ઘી ખૂટતું ન હતું. એ જોઈ ઘીના વાસણની નીચે કૃષ્ણચિત્રકુણ્ડલિકા હોવાનો નિર્ણય કરી એણે એ લઈ લીધો. આ જ હકીકત રંક શેઠના પ્રમંથમાં પ્રખ્યાત-ચિત્ર-મણિમાં એના કર્તા એરુતુંચસુરિએ આપી છે. આ કૃતિ વિ. સં. ૧૩૬૧માં રચાઈ છે. ભાષાંતર દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રીએ ગુજરાતીમાં કર્યું છે, સાથે સાથે એમણે ટિપ્પણો પણ આપ્યાં છે. પૃ ૨૨૬-૭ માં ટિપ્પણ દ્વારા એમણે નીચે મુજબ ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“ ચિત્રક તો એક વનસ્પતિ (ગુ. ચિત્રા) નું નામ છે. કાળાં પુલવાળાં એની જાતને કૃષ્ણચિત્રક કહી શકાય પણ કૃષ્ણ ચિત્રક કુણ્ડલિકા શું? ગુજરાતી ‘કુંડળી’ ઉપરથી આ આખો શબ્દ કોઈ ભ્યોત્પત્તિની આકૃતિ (Astrological Diagram) નો વાચક છે એમ ટોની કહે છે.

ચિત્રકુણ્ડલિકા પણ ચિત્રાવલ્લીની જેમ કાળી છે. આ બંનેના નામમાં પણ ‘ચિત્ર’ છે એ ખૂટતું સામ્ય છે. એ ઉપરથી એ બંને એક માનવા આપણે પ્રેરાઈએ તો કેમ?

ચિત્રાવેલીથી જે અક્ષયતા ઉદ્ભવે છે એ વાન વિચારતા સૂર્ય પાસેથી સુધિષ્ટિને અક્ષય પાત્ર મળ્યું હોવાની હકીકત યાદ આવે છે. આ હકીકત મહાભારતના વનપર્વ અખ્યાય ૩ શ્લો. ૫૩-૫૪ માં છે. વિશેષમાં અહીં કહ્યું છે કે આ પાત્ર તાંબાનું છે, અને દ્રોપદી ભોજન કરી રહે એ-લે પછી અત્ર રહેતું નથી.

અંતમાં આ લેખ પરત્વે જે પ્રશ્નોના ઉત્તર બાકી રહે છે તે પ્રશ્ન રજૂ કરી આ લખુ લેખ હું પૂર્ણ કરું છું.

(૧) ચિત્રાવેલી કે એના પર્યાયરૂપ કોઈ શબ્દ કઈ અર્જન કૃતિમાં છે? એ કૃતિ કેટલી પ્રાચીન છે?

(૨) ચિત્રાવેલીના સ્વરૂપ ઉપર વિદિષ્ટ પ્રકાશ પાડનારા ઉલ્લેખો મળે છે? એ હોય તો તે શા છે?

(૩) ચિત્રકલ્પતા તે જ ચિત્રાવેલી છે એમ માનીએ તો વિ. સં. ૧૨૮૬ પહેલાંની કઈ કૃતિમાં એને વિશે ઉલ્લેખ છે?

(૪) ચિત્રકુણ્ડલિકા વિષેનો ઉલ્લેખ વિ. સં. ૧૩૬૧ પહેલાંની કોઈ કૃતિમાં મળે છે ખરો અને હોય તો એ કઈ?

ગોધીપુરા, સુરત, તા. ૧૪-૧૨-૪૬

१३ आदीश्वर फाग दि. ज्ञानभूषण (अनेकान्त वर्ष ४)

१४ नेमि वसंत फाग दि. विद्याभूषण (दि. पंचायतो मंदिर, दिल्ली)

इनके अतिरिक्त कहीं कहीं धमालकी भी फागु संज्ञा पाई जाती है। धमाल अब भी होलीमें सर्वत्र गाई जाती है। राजस्थानी एवं हिन्दी में कई जैनेतर धमालें प्राप्त हैं। राजस्थानमें धमालें डफके साथ भी गाई जाती हैं। जैन धमालों में निम्नोक्त ज्ञात हुई हैं—

१ नेमिनाथ धमाल गाथा ४९ ज्ञानतिलक (हमारे संग्रहमें)

२ स्थूलभद्र धमाल—फाग (गाथा १०७) माल (, ,)

३ नेमिनाथ धमाल, गाथा ६५ माल जै. गु. क. भा. ३ पृ. ४१६।

४ असाढभूति धमाल कनकसोम (सं. १६३८) (हमारे संग्रहमें)

५ आर्द्रकुमार धमाल , , (सं. १६४४) , ,

६ चेतनपुद्गल धमाल वृत्त जैसलमेर भंडार

७ दमाल (दि०) (अनेकान्तमें)

उपयुक्त सूचीसे एक नयी बातका पता चलता है कि श्वे. समाज की मांति दि. साहित्य में भी फाग और धमाल संज्ञावाली रचनायें प्राप्त होती हैं।

यहां यह स्पष्टीकरण कर देना आवश्यक है कि कई रचनाओं की संज्ञा प्रतिलेखकोंने अपनी सूचिके अनुसार दे दी है, जैसे आर्द्रकुमार धमाल को कहीं धमाल लिखा है तो कहीं धदल। कभी कभी एक ही रचनाका विभिन्न प्रतियों में धमल, धमाल, फाग, विवाहला, सन्धि आदि मनमानी संज्ञा पाई जाती है। इसी प्रकार उन्हींको कहीं रास, चौपड़, सज्जाय आदि भी लिखा है। बहुतसी रचनाओंमें ग्रन्थकारोंने उसकी संज्ञा सूचित नहीं की और न ऐसी रचनाओंका कोई खास लक्षण व एकरूपता पाई जाती है अतः रचनाओंका वास्तविक संज्ञाओंके सम्बन्ध में निश्चिततया कुछ कहा नहीं जा सकता।

कृतिपय फागु काव्योंका अध्ययन कर पं. अंबालाल प्रेमचन्द शाहने उनका जो लक्षण बतलाया है वह फागु संज्ञक बहुतसी रचनाओं में घटित नहीं होता; यद्यपि उनकी संज्ञा “फागु” स्वयं ग्रन्थकारकी ही दी हुई मिलती है। वास्तवमें प्रत्येक संज्ञावाली जितनी रचनायें उपलब्ध हो उनका संग्रह कर स्वतंत्र रूपमें प्रकाशित किया जाय तभी विशेष विचार किया जा सकता संभव है।

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના ત્રણ વિશેષાંકો

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

અમવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ૭ આના (ટપાલખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) દીપોત્સવી અંક

અમવાન મહાવીરસ્વામી પછીના ૧૦૦૦ વર્ષ પછીના સાતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય ૭ આના રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

અમદાદ વિક્રમદિત્ય સંબંધી ઐતિહાસિક વિનિમિષ લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય ૬ આના રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનધર્મના માસાહાર ટોપાના આશ્રેયોના જવાબરૂપ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાચી તથા પાકી ફાઇલો

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ની ત્રીજી, પાંચમા, આઠમા, દસમા, અગિયારમા બારમા તથા તેરમા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઇલો તૈયાર છે. મૂલ્ય દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા, પાકીના અઢી રૂપિયા.

— સખા —

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ

જેશિંગભાઈની વાડી, થીકાંટા, અમદાવાદ.

મુદ્રક:-મગનભાઈ જોટાભાઈ દેસાઈ. શ્રી વીરવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, સલાપોસ કોમરોડ, પો. બો. નં. ૬ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય-અમદાવાદ. પ્રકાશક:-ચીમનલાલ જોશીદાસ શાહ. શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગભાઈની વાડી, થીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.

વર્ષ ૧૪ : અંક ૭] અમદાવાદ : તા. ૧૫-૪-૪૯ [ક્રમિક ૧૬૩

વિષય-દર્શન

- ૧ શેઠ શાંતિદાસ મનિઆ : પૂ. મુ. મ. શ્રી. દર્શનવિનયજી : દાહરકા પાનું-૨
- ૨ પण्डित श्री कल्याणकुशलकृतं श्रीवीरस्तोत्रम् :
પૂ. મુ. મ. શ્રી રમાણકવિજયજી : ૧૨૧
- ૩ सिद्धार्थ અને રસકૃપ : પ્રો હીરાલાલ ર. કાપડિયા : ૧૨૪
- ૪ પરમધ્યેય શ્રી નવપદજી : પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયજી બુસરીશ્વરજી : ૧૨૮
- ૫ ભગવાન મહાવીરસ્વામી : પૂ. મુ. મ. શ્રી. ન્યાયવિનયજી : ૧૩૩

સવાળમ-વાર્ષિક જે રૂપિયા : આ અંકનું મૂલ્ય-ત્રણ આના

શેઠ શાંતિદાસ મનિઆ

[એક જરૂરી ખુલાસો]

લેખક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી દર્શનવિજયજી (ત્રિપુટી), અમદાવાદ

“ શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ ” અંક ૧૫૯-૧૬૦માં મારો “ ભદ્રારક શ્રી વિજય-લક્ષ્મીસૂરિ ” શીર્ષક લેખ છપાયો છે. ૬૩મા આચાર્ય વિજયમાનસૂરિના પરિચયમાં મેં લખેલ છે કે—ઉપાધ્યાય શ્રી. માનવિજયજીએ નગરશેઠ શાંતિદાસની વિનંતિથી ધર્મસંગ્રહ ગ્રંથ રચ્યો વગેરે.

અમદાવાદના શેઠ મયાભાઈ સાકળમદે આ વાંચીને અમને જણાવ્યું કે—“ ઉપાધ્યાયજી મહારાજને ધર્મસંગ્રહ રચવાની વિનંતિ કરનાર શેઠ શાંતિદાસ તે નગરશેઠ શાંતિદાસ નહીં, કિન્તુ અમારા પૂર્વજ શેઠ શાંતિદાસ મનિઆ છે ” શેઠ મયાભાઈની આ સૂચના સાચી છે. કેમકે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પોતે જ ધર્મસંગ્રહની સ્વોપસૃષ્ટિમાં ખતાવે છે કે—જેણે શુદ્ધ તર્કબુદ્ધિથી દરેક દર્શનમાં શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરી છે, જે તપગચ્છમાં પ્રધાન છે, જેણે કાશીમાં મોટી મુલાઓ જીતી જૈન શાસનમાં પ્રભાવના કરી છે, જેણે તર્ક પ્રમાણ નય વગેરેની વિવેચના વડે પુરાણા શ્રુતકેવલીપણાને રંગુ કર્યું છે તે મહોપધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજે આ ગ્રંથમાં સંશોધન સંયોજન આદિ કરી મારી ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. અને તેમનો હાથ પકડીને સમાચારી વગેરેથી હુમ્મ મોવા આ કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ શીઘ્ર થયો છું (૧૦-૧૨).

સિદ્ધાંત, વ્યાકરણ, હંદ અને શાસ્ત્રોમાં નિષ્ણાત મહોપાધ્યાય લાવણ્યવિજયે આ શાસ્ત્રનું સંશોધન કર્યું છે (૧૩).

આ ગ્રંથ સં. ૧૭૩૧ ના વૈ. શુ. ૩ ના દિવસે બનાવ્યો છે. (૧૪)

વળી ગુજરાતના અમદાવાદ શહેરમાં શ્રીમાલી મનિઆ શેઠ રહે છે, જે બહુ ધર્મી છે. અમે પણ તેનાં વિવિધ ધર્મકાર્યોનું સંપૂર્ણ કથન કહી શકીએ તેમ નથી (૧૫-૧૬). તેનો પુત્ર શાંતિદાસ છે જે શુણ્યવાન છે, ઉદાર છે, જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે, જમડુશાહથી અધિક સત્કાર્યનો કવનાર છે, જેણે ગરીબોને અન્ન વસ્ત્ર આપધિ વગેરે આપી હુકાળનું નામ જ ભૂરી નાખ્યું છે, જેણે સાતિવાદા અને સાધર્મિકોનું બહુ સન્માન કર્યું છે. જેણે વૃદ્ધાવસ્થામાં ધરતો ભાર પુત્રોને સોંપી શાસ્ત્રશ્રવણ વગેરે ધર્મકાર્યમાં જ પ્રીતિ જોડી છે અને જેને સાધુધર્મ તથા શ્રાદ્ધધર્મ સાંભળવાની ઉત્કંઠા છે, તે શેઠ શાંતિદાસની પ્રાર્થનાથી મેં આ ધર્મસંગ્રહ બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે (શ્લોક ૧૭-૧૮).

॥ॐ अर्हम् ॥

वखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिनुं मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

जेशिंगभाईकी वाडी : वीकांटा रोड : अमदावाद (गुजरात)

वर्ष १४	विहस सं. २००५ : वीरनि. सं. २४७५ : छं. सं. १६४८	क्रमांक
अंक ७	श्रेष्ठ पृष्ठ ३ : शुक्रवार : १५मी अप्रील	१६३

पण्डितश्रीकल्याणकुशलकृतं

श्रीवीरस्तोत्रम् ।

सं—पूज्य मुनिमहाराज श्रीरमणिकविजयजी

॥ वसन्ततिलका ॥

आनन्दमेदुरमहोदयबद्धलीलं, लीलावहीलितमदं गलितावहीलम् ।

देवासुरावन्तपादतलं गभीरं, वीरं नये नवपथं विनयेन धीरम् ॥ १ ॥

नामाऽपि ते चिरनिकाचित पापपूग—माकन्दकन्दल निक्कन्दनकारिजापम् ।

नो सन्दिहे ननु भवन्तमलं नुवन्तो, नैके नरा अतुलसिद्धिभरं लभन्ते ॥ २ ॥

नूनं निरञ्जन ! चिरं जनरञ्जनाय, का को कला न कलितोदरपूरणाय ? ।

एका न काऽपि कलिता भवतो भवन्त !, जायेत रञ्जनमरं जैनतातिरेकि ॥ ३ ॥

देवी न काऽपि वरदा विमला [सु]मेधा, सिद्धान काचन कला न कलं दिकाऽपि ।

नो वा निवृण्टुषटना सुघटीबभूवा—ऽऽरम्भे तथापि मम *साहसमेव मूलम् ॥ ४ ॥

कामं भवन्तु भुवने भव वीतरागा, नोरागता तव महामुनिवन्दनीया ।

लोकोत्तराऽरुणसमानि भवन्ति किं वा, नानावैसूनि वसुराजिविराजितानि ? ॥ ५ ॥

x नवपथं स्तुतिविषयमित्यर्थः ॥

१ पापानां पूगः समूहः तल्लक्षणो माकन्दो वृक्षः, माकन्दशब्दस्याञ्जयाचक-
त्वैऽपि “विशेषशब्दा अपि कचित् सामान्यवाचका भवन्ती”ति न्यायमाश्रित्य
वृक्षमात्रवाचकत्वम्, अर्थः पद्मानि इत्यादिवत् । प्राकृतपक्षे पकारस्य यदि वत्व-
संदेहस्तदा “अपकिलंताणं”ति त्रययोगोऽन्वेषणीयः, अत्राप्यार्पित्वसन्देहे “अप-
भायं अपमाय”मित्यादिस्तोत्रान्वेषणीयम् । २ लोकोत्तरमित्यर्थः । ३ स्तुतेरिति
शेषः ॥ ४ निवृण्टुनामि सङ्ग्रहः । ५ रत्नानि । ५ तेजः ।

जीवा निरञ्जन ! समीहितसिद्धभावा, आवावधूतभवमङ्गुरमूरिभावम् ।
 देवं भवन्तमवहाय निरुद्धसङ्गं, नालं ससङ्गमपरं मनसा भजन्ति ॥ ६ ॥
 भावी भवोऽथ तनुको मम वीरदेव !, सेवा मया सकलपापहरी तवाऽऽपे ।
 किंवाऽनुहंसमुदयङ्गतमन्धकारं, पीडावहं भवति भूवलये कदापि ॥ ७ ॥
 जातानुरागघरणीधवमाधवादि-संसेवनीयचरणं चरणं चरन्तम् ।
 आसन्नसिद्धिकमला विमलावसाया, देवं नमन्ति न परं भवंगा भवन्तम् ? ॥ ८ ॥
 लीलाविलासकिलिकिञ्चितहावभाव-बिम्बोकमन्थरगमागमचारुदेहा ।
 सम्मोहिनी धवलबालमरालमत्त-मातङ्गहारिगमना पिकमञ्जुकण्ठी ॥ ९ ॥
 बाढं विलोचनविकूणनसङ्गतेन, बिम्बाधरेण दरहासनिभालितेन ।
 वेणीभुजङ्गमसहायमदोद्वरेण, मोहं परं तरुणमानसमानयन्ती ॥ १० ॥
 हारावलीकनक्रचम्पकचारुबद्ध-सन्नीलकञ्चुकपयोधरभारखिन्नाः ।
 भालेऽलकालीवलनेन मनो हरन्ती, नारी मनो नयति साऽपि न ते विकारम् ॥ ११ ॥
 ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

आगारवासविरमाय समुल्लसन्तु, सावेगमागमगणं सुचिरं भणन्तु ।
 हे देव ! ते चरणकारणमन्तरेण, संसारपारमधिनाथ ! कथं लभन्ते ? ॥ १२ ॥
 सम्पन्नसिद्धिरमणीवरसङ्गमाय, नित्सङ्गमानसरसालविहङ्गमाय ।
 कामं नमो निखिलजन्तुसमीहितार्यं, सम्पूरणादरपराय परागमाय ॥ १३ ॥
 आकन्दमन्दरमहीधरधीरभावं, संसारनीरनिधितारणनद्धनावम् ।
 वीरं भजे सजलमेघगभीररावं, लोकावलोकितमहो ! विपुलानुभावम् ॥ १४ ॥
 भावावबोधकरणं चरणाभिरामं, बाढं महोदयमयं नवमञ्जुलभम् ।
 वृद्धादरं सुगमभङ्गतरङ्गसङ्ग-^{११}मीहे महामहिमगेह ! समागमं ते ॥ १५ ॥

६ प्राप्ता । ७ सूर्योदयानन्तरं तमः किं लोकं पीडयति, अपि तु नेत्यर्थः ।
 ८ शैवाः संसारभ्रमणकारिणा वा । ९ कटाक्षः । १० आयो लाभः, अयो भाग्यं वा ।
 ११ ते तव समागममीहे, समाऽविपश्चात्सावागमश्च तम्, यद् हृदये आगमनं वा ।
 तत्रागमपक्षे-भावा० पदार्थमात्रप्रकाशकम्, च० चरणसन्तत्यादिविचारसुन्दरम्, म०
 मोक्षप्रधानम्, नव० अपूर्वार्थप्राप्तिकारकम्, वु० सौगतादिभयरहितम्, सु० शोभन-
 सदृशपाठमङ्गरचनारूपतरङ्गयुक्तम् । चित्तागमनपक्षे-मा० चित्ताह्लादकारकम्,
 न० चर्यामनोहरम्, म० उदयकारकम्, न० नवा मञ्जुला आभा यस्य भाग्यण्डला-
 न्वितत्वात्, वु० क्षान्तिनामादरो यत्र, सु० सुलभा भा पदैकदेशे पदसमुदायोप-
 चारात् प्रतिभा यस्मात्, ग० निरञ्जनमित्यर्थः ॥

कामं समोहमदमायसहायलोभं, हे वीर देव ! कथमेकपदे निहंसि ? ।

हुं नाम नागदमनी गरलं सकण्ठ-बन्धादिरोगमखिलं किमु नो निहन्ति ? ॥ १६ ॥

उदामधामसुरदानववासवादि-मन्दारदामपरिपूजितमादरेण ।

पादारविन्दमधतापनिवारणाय, के के विभो ! तव नरा न चिरं महन्ति ? ॥ १७ ॥

कङ्कल्लिपल्लवनदुन्दुभिचामराली-भामण्डलाऽऽतपनिवारणफुल्लपुञ्जम् ।

सिंहासनं च वरभेरीरवाभिरामं, नूनं मनो रमयते जिन ! ते समाजे ॥ १८ ॥

लोके न के हरिहरादिसुरा अनेके, जानामि सङ्गतगिरं हितदं भवन्तस्म ।

किं नाऽवलोकयसि दीनमिमं भजन्तं, चिन्ताभरं किमपरं हर मे दयालो ! ॥ १९ ॥

आखण्डलामरनराधिपवासुदेव-सम्पल्लतागहनपल्लवने पयोद ! ।

चामीकरच्छवित्तनो ! मम वीरदेव !, संवेगसङ्गममसङ्गम ! मे विधेहि ॥ २० ॥

बाढं पराभवकरं चिरकालरूढं, गूढं ममाऽमम ! पुराभवमन्तरायम् ।

दूरं निराकुरु गुरो ! करुणानिवास !, किं नो फलय^१ सुरसालमरालसेवा ? ॥ २१ ॥

के के नरा न कलयन्ति कलाविलासं, भिन्दन्ति दन्तिनिवहं किमु नो सहेलम् ? ।

जानन्ति सूरविसरा बलवन्तमन्त-रङ्गारिभङ्ग^{१३} चणमङ्ग ! भवन्तमेव ॥ २२ ॥

कल्लोललोलनविलोलतिमिङ्गलाली-सङ्घट्टभीममपि ते तव नामतोऽमी ।

गम्भीरतादुरवगाहजलावगाह-खिन्ना नरा लघुतरं जलधि तरन्ति ॥ २३ ॥

कण्ठीरवोरगमहोदरवारणाजी-राजीसमुत्थदरदारगबद्धकच्छम् ।

वीरं सुराजनरराजसमाजपूजा-सम्भारभाजनमुरीकरवाणि चित्ते ॥ २४ ॥

केलीरसो न हि न सा रमणीरिरंसा, भूमण्डलं न च न वा कनकं समीहे ।

नो नाकसम्पदमथो नर सम्पदं वा, हे देव ! देहि मम ते सविधे निवासम् ॥ २५ ॥

॥ मालिनी ॥

विरम विरम कामाऽऽगामिलाभाय ग्रामा, अलमिह नहि रामा तानमानाभिरामाः ।

^{१४} गुणिगणगणिनाऽमा सिद्धिसंसिद्धिधामा, जयति परमधामा पारगो वीरनामा ॥ २६ ॥

॥ हरिणी ॥

चरणकरणोपेताभारं गमावलीसङ्गमं, कुनयघटनाचिन्तापङ्केरुहालीघनागमम् ।

सदयजनताचिन्तानीतोपकारसुरागमं, विदितमहिमालोकालोकं महामि तवागमम् ॥ २७ ॥

१२ सुरसालाः कल्पवृक्षास्तेषु मरालो महान् । १३ वक्षस् ।

१४ गुणिनां गणो यस्य यतादृशेन गणिना गणधरेण अमा सार्धम् ॥

॥ શિખરિણી ॥

વિગાહન્તે જીવો અવનિજહતેજોઽનિલગતિં, લભન્તે ક્ષીટાલીનરસુરભવં વાસવપદમ્ ।
સહન્તે હી ! પીઢાં નરકકુહરે કેઽપિ તદહં, સમીહે સંસારાવસરવિરમં દેહિ વિતનો । ॥૨૮॥

॥ મન્દાક્રાન્તા ॥

જાને ચિન્તામણિ-સુરગવીન્કામકુમ્ભાઽમરાગા, જાયન્તેઽમો સતતકરગા દેવ ! તે સેવનેન ।
પ્રતાવન્તં સ્વલુતવ પુરો નાથ ! નાથેઽનુવન્ધં, મૂયા મૂયોઽગણિતમહિમો ચિત્તચારી ચિરં મે ॥૨૯॥

॥ શાર્દૂલવિક્રોડિતમ્ ॥

સાહિશ્રીમદ્કલ્પવરેણ વિદધે યસ્યોત્તિર્મૂયસી, સ શ્રીહીરશુરુઃ સુધર્મપદર્થો વિશ્રત્તપસ્તદ્ગુણે ।
શ્રીમન્મેહમુનીશિતુસ્તનુવિયા શિષ્યાણુના નિર્મિતં, ^{૧૫}સૈદ્ધાર્થેઃ સમસંસ્કૃતસ્તવમિમં શ્રુત્વા પ્રસત્તિં
દધૌ ॥ ૩૦ ॥

॥ इति श्रीमहावीरजिनस्तोत्रम् ॥

॥ पण्डितश्रीकल्याणकुशलगणिभिः कृतम् ॥ ॥ गणिदयाकुशलपठनार्थम् ॥

આ શ્લોક છાણિના શ્રીમુક્તિવિજયજી મહારાજના જ્ઞાનભંડારની પ્રતિ નં. ૧૦૪ અને પ્રતિ નં. ૧૦૫ ઉપરથી ઉતારીને અહીં આપવામાં આવ્યું છે.

સિદ્ધરસ અને રસદૂપ

(લે. ગ્રા. હીરાલાલ ૨ કાપડયા એમ. એ.)

ધનની લોભપતા—મનુષ્યોના સામાન્ય રીતે એ વર્ગો પાડી શકાય: (૧) ભોગી અને (૨) જોગી અર્થાત્ (૧) સંસારી અને (૨) સંયાન્સી. જેને દુનિયાદારીના વહેવારે સાચવવાના છે. એવા સંસારીને ડગલે ને પગલે પૈસાની જરૂર પડે છે. કેટલાક સંસારીઓની ધનની લાલસા એટલી બધી તીવ્ર હોય છે કે એ ગમે તેવા ઉપાયો અજમાવીને પણ પૈસો મેળવે છે. એને મન તો પૈસો જ પરમેશ્વર છે. આવા કોઈ લોભી સંસારીને કોઈ કહે કે હું લોભાનું સોનું યનાવવાની વિદ્યા બાણું છું તો એ રાજી રાજી થઈ જાય. કેટલાક કહેવાતા જોગીઓ તેમજ યોગબ્રહ્મ સંન્યાસીઓ પાસે આવી વિદ્યા કે સિદ્ધરસ હોવનું મનાય છે.

સિદ્ધરસ—સોમસુન્દરસુરિના શિષ્ય જિનમંડને વિ. સં. ૧૪૯૮માં પૂર્ણ કરેલા ૧ શ્રાદ્ધશુભવિવરણ (પત્ર પચા-૬૪) માં ૨૨૬ શ્લોકની કથા આવે છે. એમાં કહ્યું છે કે, જોકે દહાડો કોઈ એક કાપડી (કાપડિક) કલ્પ પ્રમાણે ' રૈવત ' (ગિરનાર) ગિરિ ઉપરથી પૂર્વમુખી સિદ્ધરસ લઈ આવ્યો. માર્ગમાં ' કંકુનુંપડી ' એવી અશરીરી વાણી સિદ્ધરસમાંથી

૧૫ વીરસ્ય ॥

૧ કતાએ આવું નામ શ્રાદ્ધશુભવિવરણ રાખ્યું છે.

૨ આ શ્લોકને કૃષ્ણચિત્રકુંડલિકા અને ધ્રુવણસિદ્ધિ મળે છે, એમ આ કથામાં ઉલ્લેખ છે.

સાલણી એ ખીધો. એણે વલ્લભીની નજીકમાં આવેલા એક વણિકને ઘેર એ તુંબડી મૂકી અને પોતે સોમનાથની યાત્રાએ ગયો. કોઈ પર્વ આવતાં ચૂક્યા ઉપર તાવી (તાપિકા) મૂકતાં તુંબડીના કાણામાંથી રસનું બિન્દુ એના ઉપર પડ્યું અને એ સોનાની બની ગઈ. એ ઉપરથી આ સિદ્ધરસ છે એમ જાણી એ રંક શેઠે તુંબડી લેમજ ધરની ખીજ ઉત્તમ વસ્તુ લઈ લીધી અને પછી પોતાના ઘરને આગ લગાડી અન્યત્ર જઈને એ રહ્યો.

મેરુતુંગસૂરિએ વિ. સં. ૧૩૬૧માં પ્રખ્યાતઅનંતામલ્લિ તામની કૃતિ રચી છે. એમાં (પૃ. ૧૦ ૮, સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા) પણ રંક શેઠની કથા છે કે જેના આધારે ઉપયુક્ત કથા યોગ્ય હશે એમ લાગે છે. રંકનું ખરું નામ કાકુ છે. એના નાના ભાઈ પાતાકનો કપડો સહન નહિ થવાથી એ એક વેળા ધર છોડી 'વલ્લભી' ગયો. અને ત્યાં ધાસની જૂંપડીમાં રહેવા લાગ્યો.

એક દિવસ કોઈ કાપડી કલ્પપુસ્તકના આધારે 'રૈવતક' પર્વત પરથી તુંબડીમાં સિદ્ધરસ લઈને આવ્યો હતો. રસ્તામાં 'કાકુતુંબડી' એવી અશરીરી વાણી સિદ્ધરસમાંથી નીકળતી સાંભળી એ ખીધો અને રંકને ગરીબ જાણી એને ત્યાં એ રસ સહિત તુંબડી મૂકી સોમેશ્વરની યાત્રાએ ગયો.

એક વાર કોઈ પર્વ આવતાં ચૂક્યા ઉપર રંકે તાવડી મૂકી. તુંબડીના કાણામાંથી રસનું બિન્દુ પડતાં એ સોનાની ઘઈ ગઈ. એ જોઈ એણે તુંબડી લેમજ ધરનું સર્વસ્વ લીધું અને પછી ધરને આગ લગાડી અન્યત્ર જઈને રહ્યો.

'કલિદાસપર્વ' હેમચન્દ્રસૂરિએ યોગદાસ (પ્ર. ૧૨. શ્લો. ૧૨ ૧) માં સિદ્ધરસને અને એ દ્વારા લોહનું સોનું બને છે એ બાબતનો નિર્દેશ કર્યો છે. 'સિદ્ધરસ' વિષે આ કરતાં પ્રાચીન ઉલ્લેખો ક્યાં ક્યાં છે ?

રસકૂપ અને એનો કલ્પ—અનિતપ્રજસૂરિએ વિ. સં. ૧૩૮૪માં સસ્કૃતમાં શાન્તિનામચરિત્ર રચ્યું છે. એના ૬૬ પ્રસ્તાવમાં પાંચમા વ્રતને અંગે સુલસની કથા નીચે મુજબ અપાઈ છે.

એક વેળા સુલસ એક પરિવ્રાજકને મળ્યો. અને પૈસાદાર થવાની પોતાની ઇચ્છા એણે એને જણાવી. એ ઉપરથી એ પરિવ્રાજકે એને કહ્યું: મારી પાસે રસકૂપનો કલ્પ છે. એના એક બિન્દુ વડે લોહની અનેક કાટિઓ વીંધાય છે. તેથી તું એની સામગ્રી તૈયાર કર. સૌથી પ્રથમ તો ભેંસનું એક મોટું લાંબુ પૂછડું લાવ.

સુલસ એ લઈ આવ્યો એટલે પરિવ્રાજકે એને છ મહિના સુધી તેલમાં રાખી મૂક્યું. પછી એણે એક હાથમાં રસકૂપના કલ્પનું પુસ્તક રાખ્યું, અને બીજા હાથમાં પેલું પૂછડું અને બે રજ્જી (દોરડાં) રાખ્યાં. એણે સુલસના માથા ઉપર બે તુંબડાં, એક માંચા, પૂજની છાંયડી અને અગ્નિશિયા રાખ્યાં. પછી સુલસને લઈને પેલો પરિવ્રાજક પર્વતની શુક્ર પાસે આવ્યો. ત્યાં દરવાજો સ્થાપન કરેલી ચક્ષુની પ્રતિમાની એણે પૂજા કરી. પછીથી એ અને સુલસ શુક્રમાં પેઠા. આ તરફ સુલસ જે કોઈ ભૂત, વેતાલ, રાક્ષસ આવતા તેની સન્મુખ નિર્ભયપણે બળિ નાખતો.

૧. "શ્રવતે સુવર્ણમાવં સિદ્ધરસસ્ય સ્પર્શતો યથા લોહમ્ ।

આત્મધ્યાનાદાત્મા પરમાત્મત્વં તથાડ્ડન્નોતિ ॥ ૧૨ ॥"

ભેંસના પેલા પૂંછડાના દીવા વડે દેખાતા માગે થઇને ગુફામાં બે યોજન સુધી બંને જાયુ ગયા એટલે રસકૂપ નજરે પડ્યો. એ રસકૂપ ચાર હાથ લાંબો અને ચાર હાથ પહોળો ચોખડો હતો. એને જોઈને બંને જાયુ રાજી રાજી થઈ ગયા.

માચી તૈયાર કરી અને એને બે દોરડા વડે બાંધીને પરિવ્રાજકે સુલસને કહ્યું કે આ માચી ઉપર બેસી તું કૂવામાં બિતર. સુલસ બે તુંબડાં લઈને માચી ઉપર બેઠો. ધીરે ધીરે બિતરતાં એ રસકૂપને તળિયે પહોંચ્યો. નવકાર મંત્ર બોલીને એ રસ લેવા જતો હતો ત્યાં તો એણે અવાજ સાંભળ્યો કે હે ભદ્ર ! આ કુષ્ઠિ નામનો રસ છે. એને તું હાથ વડે અડકીશ નહિ, નહિ તો આ રસ તારા શરીરને લાગતાં તારે નાશ થશે. તું સાધર્મિક છે એટલે હું તને મદદ કરું છું. લાવ, હું તને બંને તુંબડા રસ વડે ભરી આપું. મને આ જ પરિવ્રાજકે કૂવામાં બિતારી મારી પાસેથી તુંબડી પડાવી લઈ અહીં નાંખી દીધો છે. તારી પણ એવે જ દશા કરશે.

સુલસે તુંબડાં માચીની નીચે બાંધ્યાં અને દોરડું હલાવ્યું. આથી પરિવ્રાજકે એને કૂવાના ઉપલા કાંઠા સુધી ખેંચ્યો. અને એની પાસે તુંબડાં માગ્યાં. સુલસે કહ્યું : એ મેં માચીની નીચે બાંધ્યાં છે. પરિવ્રાજકે વારંવાર એ માગ્યાં પણ સુલસે એને આપ્યાં નહિ પણ કૂવામાં નાંખ્યાં. આથી પરિવ્રાજકે એને કૂવામાં છોડી દઈ ચાલતો થયો.

સુલસ મેખલા ઉપર પડ્યો, પણ રસની અંદર ન પડ્યો. મોટેથી 'નવકાર' મંત્ર બોલી એ અનસન ગ્રહણ કરવા જતો હતો, ત્યાં તો કૂવામાં રહેલા પેલા માણસે એને રોક્યો અને કહ્યું કે કોઈક રસ્તેથી અહીં ગોધા (ધો) રસ પીવા આવે છે. એ આવે ત્યારે તું એનું પૂંછડું પકડીને કૂવાની બહાર નીકળી જજે. અત્યારે હું અહીં મરવાની અણી પર છું માટે મને તું આરાધના કરાવ.

સુલસે તેમ કયું. થોડી વારમાં પેલો શ્રાવક મરી ગયો. ૧ એનામાં થોડી વારે એક ગોધા રસ પીવા આવી. એનું પૂંછડું પકડી સુલસ કૂવામાંથી બહાર નીકળી ગયો.

૮ આ ઉપરથી નીચે મુજબની બાબતો તારવી શકાય છે.

- (૧) રસકૂપ વિષે માહિતી આપનાર કોઈ પુસ્તક હોવું જોઈએ.
- (૨) રસકૂપનો રસ શરીરને લાગે તો એથી જીન જાય એમ કહેવાય છે.
- (૩) રસકૂપના રસનું નામ 'કુષ્ઠિ' છે અને એ રસ ગોધા પીએ છે.

- સુવર્ણસિદ્ધિ—આ શાંતિનાથ ચરિત્રના છઠ્ઠા પ્રસ્તાવમાં સુપાત્ર દાનનો પ્રભાવ દર્શાવતી વ્યાધિ નામના ખેડૂતની કથા છે. એ ખેડૂતને પણ કોઈ એક યોગી ઉપચૂકત રસકૂપમાં ઉતારે છે. પછી એ વ્યાધિને કોઈ એ રસકૂપમાં પડેલા મનુષ્ય તુંબડું રસ વડે ભરી આપે છે. એ આ આપી દેતો નથી તો એને અન્ય રીતે છેતરીશ, એવા વિચારથી યોગી એને બહાર કાઢે છે. પછી યોગી એને કહે છે કે લોઢાને આ રસ વડે સીંચી એને અગ્નિમાં તપાવવાથી લોઢાનું સોનું થાય છે. આ યોગી એને છેતરે છે, પણ આગળ જતાં એ જ યોગી રસનું તુંબડું લાવી એને સુવર્ણ બનાવીને આપે છે. આમ આ કથામાં કહ્યું છે.

૧ આ સુલસને આગળ જતાં નાગની ફેણમાંનું રતન મળે છે. એને ધાતુવાદીઓ સાથે મેળાપ થાય છે. એ એક દિવસે બંધી જાય છે ત્યારે ધાતુવાદીઓ એનું આ રતન લઈ લે છે, અને એની જગ્યાએ પત્થર બાંધી રે છે.

રસ કૃપિકાની પ્રાપ્તિ— ન દિરતનગણિના શિષ્ય અને ભોજપ્રખ્યન્ધનાકર્તા રતનમંદિર-ગણિએ ઉપદેશતરંગિણી રચી છે. એની એક હાથપોથી વિ. સં. ૧૫૧૯માં લખાયેલી મળે છે. આ પુસ્તકમાં પત્ર ૧૧૯માં જે નીચે મુજબનું પદ્ય છે તે રસકૃપિકા ક્યાં હોય તેનો નિર્દેશ કરે છે.

“ પદે પદે નિધાનાનિ યોજને રસકૃપિકા ।

ભાગ્યહીના ન પશ્યન્તિ બહુસ્તાં વસુન્ધરા ॥ ”

કહેવાની મતલબ એ છે કે પગલે પગલે નિધાનો છે અને યોજને યોજને રસકૃપિકા છે. અભાગીને એ દેખાતાં નથી. પૃથ્વી અનેક રત્નોવાળી છે.

રતનમંડનગણિએ સુકૃતસાગર નામનું કાવ્ય રચ્યું છે. આ સુકૃતસાગરનું નામ આપી એનો કાવ્ય તરીકે નિર્દેશ ઉપદેશતરંગિણી (પત્ર ૧૨૦) માં કરાયો છે. આ સુકૃતસાગરમાં પૈથડનું (પૃથ્વીધરનું) ચરિત્ર આલેખાયું છે. એમાં એના ત્રીજા તરંગમાં પૈથડ-ની ભાગ્યપરીક્ષાના અધિકારમાં નીચે મુજબના ૧૦૪માં પદ્યમાં દુષપ્રાપ્ય વસ્તુઓનો ઉલ્લેખ છે:

“ દુષપ્રાપા નૃપ ! કૃષ્ણચિત્રકલતા-સ્પર્શોપલ-સ્વર્ગસદ—

રત્ન-સ્વર્ણનૃ-કુત્રિકાપણ-મરુકુમ્ભા ગિરાં મૂરુહઃ ।

ધેનુઃ કામધુગમ્બુકાન્ત-યુગલો મુક્તાફલામ્ભસ્તર—

વ્યાધામધ્વનિ-વેધકારિ રસયુગ્ દિવ્યત્રિરેલાદયઃ ॥ ૧૦૪ ॥ ”

આનો અર્થ એ છે કે હે રાજા ! કૃષ્ણ ૧ ચિત્રાવલી, પારસમણિ, સુરમણિ, સુવર્ણ-પુરુષ, કુત્રિકાપણ, દેવકુંભ, કદપવૃક્ષ, કામધેનુ, જલકર્કાત, ૩ મોતીની જોડી, ૪ અંબસ્તર વજ્રધ્વનિ, પવેધિકારી રસ અને દિવ્ય રેખાત્રયી ઇત્યાદિ દુષપ્રાપ્ય છે.

આ દુષપ્રાપ્ય ૭ વસ્તુઓમાં જે વેધકારી રસનો ઉલ્લેખ છે તે નોધપાત્ર છે, એટલું સ્પષ્ટી આ લેખ પૂર્ણ કરું છું.

ગોપીપુરા, સુરત. તા. ૧૫-૧૨-૪૮

૧ સુકૃતસાગર (તરંગ ૩) માં ચિત્રાવલીની પરીક્ષા કરાઈ છે. એ જ હોય તો સામે પ્રવાહે તરી શકે. રાજાએ ચિત્રાવલીનો તંતુ નદીના પ્રવાહમાં મૂક્યો તો એ સામે પ્રવાહે ચાલ્યો અને સર્પ થઈ ગયો. એને તાડુ લોક પકડી શક્યા નહિ ત્યારે રાજાએ ‘રક્ષિણિજિત’ મણિથી જડેલ અંગદ એક સુતારને આપ્યું. એ એની પાસે ગયો એટલે એ સાપ અદૃશ્ય થયો.

૨ આની સંમજણ માટે જુઓ મારું પુસ્તક નામે આગમોતું દિગ્દર્શન (પૃ. ૨૩૫)

૩ શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી વિ. સં. ૧૯૮૬માં સુકૃતસાગરનું ભાષાન્તર સુકૃતસાગર યાને માંડવગઢનો મહાન મંત્રીશ્વર એ નામથી જે પ્રસિદ્ધ થયું છે તેના ૪૯મા પૃષ્ઠમાં આને બદલે ‘મોતીનું’ સ્ત્રીપુરુષયુગલ’ એવો અર્થ અપાયો છે.

૪ આનો અર્થ ઉપર્યુક્ત ભાષાન્તર (પૃ. ૪૯) ના ટિપ્પણમાં ‘પાણીમાં તારે તેવું રત્ન’ એમ કરાયો છે.

૫ આને માટે ઉપર્યુક્ત ભાષાન્તર (પૃ. ૪૯) માં ‘રસવેધ’ એમ કૌંસમાં નિર્દેશ છે.

૬ ‘દેવતાઈ (દક્ષિણાવર્ત) શંખ’ એવો અર્થ આ ભાષાન્તર (પૃ. ૪૯)માં કરાયો છે.

૭ ‘દક્ષિણાવર્ત’ શંખ પણ દુષપ્રાપ્ય ગણાય છે.

પરમધ્યેય શ્રી નવપદ્મ

લેખક—યૂન્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિનયજંબૂસરીચરણ

આ સંસારચક્રમાં આત્માનું નિજસ્વરૂપ, જે સ્વભાવતઃ સંપૂર્ણ છે, તેને પરિણામતઃ સંપૂર્ણ કરવા માટે સંપૂર્ણ થયેલ આત્મસ્વરૂપોનું ધ્યાન કરવું અત્યંત અર્થિજનને આવશ્યક છે. ધ્યાતાને ધ્યેયસ્વરૂપમાં મૂકી દેવા માટે ધ્યાનકેટલું સમય સાધન છે તે લોકમાં ધ્યેયજનમરના દષ્ટાંતથી પ્રસિદ્ધ છે. એ કહેવાની જરૂર નથી કે સૌ પ્રથમ ધ્યેય સુંદર ભોધએ, પશ્ચાત્ ધ્યાતા અને ધ્યાન પણ સુંદર જ ભોધએ. જેવો ધ્યાન, ધ્યાતા, ધ્યેયનો યોગ હોય છે તેવું તેનું રૂળ-પરિણામ હોય છે.

શ્રી સિદ્ધચક્ર શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ ધ્યેય સ્વરૂપોનો સમૂહ છે. કોઈ પણ સુંદર પરિપૂર્ણ ધ્યેય એનાથી બહાર નથી, અને અપરિપૂર્ણને એમાં સ્થાન નથી, માટે જ એનું નામ સિદ્ધચક્ર છે તે યથાર્થ છે. આવા ધ્યેય સ્વરૂપો નવ હોવાથી તે શ્રી નવપદ્મ કહેવાય છે. અન્ય દર્શનો કોઈ સગુણ અથવા ગુણી ઉપાસનાને, તો કોઈ નિર્ગુણ અથવા ગુણ ઉપાસનાને જ કેવળ પકડી બેઠાં છે, તે સિદ્ધાંતો એક એક બાળને જ માનવા રૂપ છે, જ્યારે શ્રી જૈન દર્શને શ્રી નવપદ્મમાં ગુણી અને ગુણ ઉભય ઉપાસનાને બતાવીને સિદ્ધાંતો બે બાળ આપણી સમક્ષ મૂકી છે. આથી જૈન દર્શન એ જ એક એવું દર્શન છે કે જે સર્વાંગસુંદરપણાને ધારણ કરી જગતને મોક્ષનો સાચો રાહ બતાવવાનો મહાન ઉપકાર કરી શકે છે.

આ શ્રી નવપદ્મમાં પ્રથમ પદે અરિહંત, દ્વિતીય પદે સિદ્ધ, તૃતીય પદે આચાર્ય, ચોથે પદે ઉપાધ્યાય, પાંચમે પદે મુનિ, છઠ્ઠે પદે દર્શન, સાતમે પદે જ્ઞાન, આઠમે પદે ચારિત્ર અને નવમે પદે તપ છે. અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ આ પાંચ ગુણીપદો છે; અને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ આ ચાર ગુણુપદો છે. આ પદ-સંક્રિત, ખાલી વ્યક્તિ ઇતરાગના કે જડપૂજના દોષને નિવારે છે. જેને કેવલ વેષપૂજના કે નિરાકાર ગુણુપૂજના એકાન્ત બ્યવહાર નિશ્ચયના દુરામહ ખાડામાં ન પડવું હોય કિન્તુ ઉભયને યથાયોગ્ય ન્યાય આપી સિદ્ધિસૌધના શિખર ઉપર આરૂઢ થવું હોય તેણે આ શ્રી નવપદ્મનું જ સાપેક્ષ ધ્યાન કરવું રહ્યું.

શ્રી નવપદ્મમાં અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ આ પાંચ પદો તો પરમેષી વાચક છે. તેમાં પ્રથમ બે પદો દેવતત્ત્વસ્વરૂપી છે, ઉત્તર ત્રણ પદો ગુરુતત્ત્વસ્વરૂપી છે. આ સિવાય શેષ ચાર પદો વત્યુસહાયો ધમ્મો લક્ષણે કરીને આત્મસ્વભાવ લક્ષક ધર્મતત્ત્વ સ્વરૂપી છે, કે જે રતનત્રયી વાચક છે. આમ, શ્રી નવપદ્મ તત્ત્વત્રયી તથા રતનત્રયીમય કોઈ સમગ્ર શ્રી જૈન શાસનનો સાર છે એમાં તલમાત્ર શંકાને સ્થાન નથી.

શ્રી નવપદ્મનો ક્રમ પણ ખૂબ વિચારણીય છે. માર્ગના સ્થાપક તરીકે અબ્બલ ઉપકારી શ્રી અરિહંત મહારાજ છે, તે તેમનું પ્રથમ પદે રહેલું સ્થાન બતાવવાને સમર્થ છે. બીજે પદે સિદ્ધ ભગવાન સ્વયં અષ્ટકર્મ રહિત બ્રહ્મને આ જ મોક્ષ માર્ગની સમુચિત આરાધનાના રૂઢને સાક્ષાત્ બતાવી રહ્યા છે. ત્રીજે પદે આચાર્ય મહારાજ શ્રી અરિહંત ભગવાનના પ્રતિનિધિરૂપે ભગવાનના પ્રકાશેલા માર્ગનો પાલનપૂર્વક પ્રચાર કરવાનો મુખ્ય ગુણ ધરાવે છે. ચતુર્થ પદે ઉપાધ્યાય મહારાજ વિનય ગ્રંથનું ધરાવે છે. સાધક આત્માઓને સાધનામાં

સહાય કરવાના ખાસ ગુણથી સૌધુમુનિરાજ પાંચમે પદે બિરાજમાન છે. આ ત્રણમાં આચાર્ય ગચ્છના રાજા તુલ્ય છે, ઉપાધ્યાય દીવાનસ્વરૂપ છે, સાધુ સુભટ તુલ્ય છે. છઠ્ઠે દર્શનપદ આત્માનો તત્ત્વરૂચિ ગુણ છે, તેના અભાવે જ્ઞાન તે જ્ઞાન નથી, ચારિત્ર તે ચારિત્ર નથી, તપ તે તપ પણ નથી, જેથી આત્મગુણોમાં પણ એને પ્રથમ નંબર મળેલો છે. તેનાથી નિશ્ચય-શ્રદ્ધાબળ જાગે છે. સાતમે પદે જ્ઞાનગુણ પ્રકાશધર્મિ છે. સમ્યગ્જ્ઞાનનું ફળ ચારિત્ર છે, એટલે તેનું સ્થાન આઠમું છે. ચારિત્ર ગુણથી આત્માને મલિન કરનારા દોષોનો પ્રતિરોધ કરાય છે. તપ એ ચારિત્રનો પ્રાણ છે, તેનાથી દોષમાત્રનો નાશ થાય છે, તે પણ આત્માનો સ્વભાવ છે, જેથી તે નવમા પદે સ્થાન પામેલ છે.

ધ્યેય જાંચમાં જાંચ સંપૂર્ણ હોવું જોઈએ. અરિહંતાદિક પદોનું સ્વરૂપ હવે આપણે વિચારીએ. તે વિચારતાં આપણને નિશ્ચિત થાય છે કે વિશ્વભરમાં તેનાથી અન્ય કોઈ પણ વધારે ઉચ્ચ કે સંપૂર્ણ છે જ નહિ.

ભાવદયાની પરાકાષ્ઠાને પામેલી 'સવિ જીવ કુંડુ શાસનરક્ષી' આ પુણ્યભાવનાને સેવી તેને સફલ બનાવવા માટે પૂર્ણ આત્મવીર્ય ફેરવી જેઓએ 'તીર્થંકર' નામકર્મ જેવી પ્રકૃષ્ટ પુણ્ય પ્રકૃતિ ઉપાર્જન કરી છે તથા તેના બળે જેઓ નિયમા રાજકુલમાં જન્મી ચારિત્ર ગ્રહણ કરી ધાતિકર્મોને ધુનાવી સર્વંસ સર્વદર્શી થઈ સર્વાતિશયસંપન્નપણે દેવકૃત સમવસરણમાં બિરાજી તીર્થંકર નામકર્મના ઉદ્યે કરી યથાર્થ દેશના આપી મોક્ષમાર્ગનો પ્રકાશ કરે છે, અને તેમ કરીને જેઓ શ્રી ચંતુર્વિધ સંઘની યાને શ્રી ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરે છે, તે અરિહંત વીતરાગ પરમાત્મા કહેવાય છે. એ કહેવાની જરૂર નથી કે આ પરમાત્માઓ સ્વભાવથી જ પરાપકારિતાના જ એક વ્યસનાદિરૂપ ગુણોને ધારણ કરનારા હોવાથી સર્વલોકમાં ઉત્તમ તરીકે માત્ર તેઓ જ ગણાય છે. ૧

પુદ્ગલ રમણતા રૂપ બહિરાત્મભાવનો ત્યાગ કરી સ્વભાવ રમણતા રૂપ અંતરાત્મભાવને ભજી સકલ કર્મ રહિત પરમાત્મા સ્વરૂપને વરેલા સિદ્ધ ભગવંતો કહેવાય છે. જિન, અજિનાદિ કોઈ પણ ભેદ સિદ્ધ થનારા અષ્ટ કર્મોના ક્ષય કરી જન્માદિકલેશ રહિત અક્ષયસ્થિતિ યુક્ત સદાનન્દી સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેની મનાઈ નથી, કિન્તુ તે સર્વ શ્રી જિન માર્ગને ફસાને જ સિદ્ધિપદને વરે છે, એ હકીકત કોઈનાથી ઈન્કાર કરાય તેવી નથી. સિદ્ધ થવું ફસાને નથી તો અભાવ રૂપ થવું ઈન્કાર નથી તો જડ પાપાણુ કલ્પ થવું, પરંતુ કર્મ વિહાર એટલે નથી તો અભાવ રૂપ થવું ઈન્કાર નથી તો જડ પાપાણુ કલ્પ થવું, પરંતુ કર્મ વિહાર થી યુક્ત બની અનન્ત જ્ઞાનાદિ ગુણમય આત્માનું સહજ બ્યાનંદી અમૂર્ત સ્વરૂપ પ્રકટ કરવું તે છે. ૨

કાર્યસદશ કારણ ભાવે કરી વીતરાગ થવા માટે ભવથી વૈરાગ્ય પામી જેઓ બાહ્ય કંટુબ, કંચન, કામિની આદિ સંગ માત્રનો ત્યાગ કરે છે અને ઉત્તમ ગુરુકુલ વાસ સેવી મુનિ જીવન ઉજ્જવલ બનાવી વિનય આચાર શ્રુત સંપત્ત આદિ વિશેષ યોગ્યતાઓ પામી જૈન શાસનમાં સૂર્યસમાન સૂરિપદને વિધિપૂર્વક પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી બને છે તથા તે પામીને જેઓ જૈનશાસનને દીપાવે છે-પ્રભાવના કરે છે તેઓ આચાર્ય કહેવાય છે. આવા ઉત્તમ પુરુષો પ્રભુશાસનના નેતા હોય છે, ધર્મના ધોરી હોય છે. તેમની જવાબદારીઓ મહાન હોય છે. ૩

ઉપાધ્યાયો પણ એ જ રીતે સંસાર ત્યાગી હોઇ મચ્છની સર્વ ચિંતા કરવાના અને શિષ્યોને વિનય, સત્ર આદિગ્રહણ કરાવવાદિકના વિશેષ ગુણોના બળે જૈનશાસનમાં આચાર્યથી ખીજે નાંખરે ઉપાધ્યાય જેવું ગૌરવવંતું પદ ધારણ કરનારા ઉપાધ્યાય, પાંદક અથવા વાચકવર્યો કહેવાય છે. ૪

આચાર્ય, ઉપાધ્યાયની નિશ્રામાં જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યથી ચારિત્ર ગ્રહણ કરી જ્ઞાનાદિ રતનત્રયીનું સમ્યગ્વર્ણુ શ્વધં પાલન કરનારા અને પાલન કરવાના અભિલાષી આત્માઓને સહાયક થનારા ક્ષમા શાંત્યાદિ ગુણગુણવિશ્વપત મુનિમતંગજને કહેવાય છે. ૫

દર્શન મોહનીયાદિ કર્મોના ઉપશમ, ક્ષયોપશમ આદિ ચર્તા તત્ત્વરુચિ-શ્રદ્ધા ગુણ પ્રગટવા રૂપ આત્મપરિણામ નિસર્ગાદિ અનેક ભેદથી દર્શન નામે કહેવાય છે. ૬

જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમાદિ ભાવે જીવ-અજીવાદિ પદાર્થોની યથાવસ્થિત જાણુકારી વિરતિગુણને ક્ષાવનારી જે આત્માને પરિણમે છે તે શ્રી મતિજ્ઞાનાદિ ભેદથી જ્ઞાન ગુણ કહેવાય છે. ૭

ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમાદિ બળે પરિણમતો, આશ્રય દોષ નિવારક અને સંવર-ગુણાધાયક સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનમૂલક સામાયિકાદિ ભેદ યુક્ત આત્માનો ચારિત્રગુણ હોય છે. ૮

વીર્યાન્તરાયાદિ કર્મોના ક્ષયોપશમાદિ ચર્તા અનાદારો સ્વભાવને સ્થાપન કરનાર આહારાદિ મૂર્ખાના ત્યાગરૂપ ગુણને અનશનાદિ બાહ્યભ્યંતર તપ કહેવાય છે.

અંબ્યાસી સાધકને બરાબર આક્રંક આવી જાય તેવી આ શ્રી નવપદઆરાધનની વિધિ છે. પ્રતિવર્ષે ચૈત્ર તથા આશ્વિન માસમાં ઝોળીના નવ દિવસો આવે છે. તેના પ્રતિદિવસે આયંબીલનો તપ કરી અરિહંતાદિ પદોનું ધ્યાન કરવું. યદ્યપિ આ ધ્યેય પદોના ગુણ-ધર્મોનો પાર પમાય તેમ નથી, તથાપિ સાધક ગુંચાર્ધ ન જાય તે માટે પ્રથમ દિવસે અરિહંતના અષ્ટમહાપ્રાતિહાર્યાદિક બાર ગુણો લક્ષમાં લઈ શ્વેતવર્ણુ ધ્યાન ઉપાસના કરવી. ખીજે દિવસે સિદ્ધના અનંતજ્ઞાનાદિ અષ્ટ ગુણો લક્ષમાં લઈ રકત વર્ણુ ધ્યાન ઉપાસના કરવી. ત્રીજે દિવસે આચાર્યના પાંચ ઇન્દ્રિય સંવરાદિ તથા અતિરૂપાદિ અનેક પ્રકારે ચર્તા જત્રીસ ગુણો લક્ષમાં લઈ પીત-પીળા વર્ણુ ધ્યાન ઉપાસના કરવી. ચોથે દિવસે ઉપાધ્યાયના અગિયાર અંગ તથા ચૌદ પૂર્વના સ્વાધ્યાયાદિ પચીસ ગુણોના લક્ષ્યે કરી નીલ વર્ણુ ધ્યાન ઉપાસના કરવી. પાંચમે દિવસે સાધુના છ વ્રત તથા પટ્ટકાય સંયમાદિ સત્તાવીસ ગુણો લક્ષમાં રાખી શ્યામ વર્ણુ ધ્યાન ઉપાસના કરવી. છઠે દિવસે દર્શનના ચાર સદ્ગુણાદિ સડસઃ પ્રકારો લક્ષમાં રાખી શ્વેત વર્ણુ ધ્યાન ઉપાસનાદિ કરવી. સાતમે દિવસે જ્ઞાનના અવગ્રહાદિ એકાવન ભેદોને અનુસરી શ્વેત વર્ણુ ધ્યાન ઉપાસના કરવી. આઠમે દિવસે ચારિત્રના મૂલગુણ ઉત્તરગુણરૂપ ચરણ સિતરી આદિ સિતેર પ્રકારોને અનુલક્ષી શ્વેત વર્ણુ ધ્યાન ઉપાસના કરવી. નવમે દિવસે તપના યાવત્કથિત તથા ઇત્વર અનશનાદિ બાહ્યભ્યંતર પચાસ ભેદો લક્ષમાં લઈ શ્વેત વર્ણુ ધ્યાન ઉપાસના કરવી. ધ્યાન એટલે બ્રહ્મચર્ય પૂર્વક તે તે પદોનો કાલિસંગ અને ૨૦૦૦ જાપ કરના તથા ઉપાસના એટલે તેની સ્નાત્રપૂજન, લકિત, સાચિયા, અમાસમણ, પ્રતિલેખન, દેવવંદન, પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયા કરવી.

આમાં પ્રતિનિયત વર્ણો બતાવવામાં આયા તે પણ સહેલું છે. ધ્યાન ચિત્તની સ્થિરતા અથવા તદ્દન એકાગ્રતા રૂપ છે. તેનો પૂર્વ વ્યાપાર ધારણા છે. ધારણા રાખવામાં જો સાધક પાવરધો બની જાય તો તેને ધ્યાનમાં પાવરધા થતાં જરાય હરકત આવતી નથી. આવી ધારણા નિયત વર્ણો વિના શક્ય નથી. નિયત વર્ણો નિયત તત્ત્વોનાં પ્રતીકો છે. આનું ફલિત એ છે કે તે વર્ણોને અવધાળી તે તે ધ્યેય પદાર્થમાં તે તે તત્ત્વના પ્રધાન ગુણની બ્યાતાએ આત્માભેદે ધારણા કરવી જોઈએ.

જલતત્ત્વના પ્રતીક રૂપે અરિહંત પદ્મો શ્વેતવર્ણ છે. તેનો પ્રધાન ગુણ નિર્મલતાનો છે. સિદ્ધપદ્મો રકત વર્ણ અમિતતત્ત્વના પ્રતીક રૂપે છે. તેનો પ્રધાન ગુણ દાહકતા યાને જલાવવાનો છે. પૃથ્વીતત્ત્વના પ્રતીક રૂપે આચાર્ય પદ્મો પીત-પીળો વર્ણ છે, જેનો પ્રધાન ગુણ કાઠિન્ય યાને આધારતાનો છે. આકાશતત્ત્વના પ્રતીકરૂપે નીલવર્ણ ઉપાધ્યાય પદ્મો છે, જેનો મુખ્ય ગુણ વિશાલતા-અવગાહકતાનો છે. વાયુતત્ત્વના પ્રતીક રૂપે શ્યામવર્ણ સાધુ પદ્મો છે, જેનો પ્રધાન ગુણ અપ્રતિબદ્ધતાનો છે. દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપપદો આત્મગુણો હોઈ નિર્મલતાકારક જલતત્ત્વના પ્રતીક રૂપે શ્વેત વર્ણ જ સિદ્ધચક્રમાં સ્થાપન કરેલાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

અરિહંત પદ્મું ધ્યાન કરતાં સાધકે તે પદ નિજાત્માને જણે જલવત્ નિર્મલ કરી રહેલ હોય તેમ ધારણા કરવી. સિદ્ધિપદ્મું ધ્યાન કરતાં સાધકે નિજ ક્રમેને અચિત્ત જલાવી રહેલ હોવાની ધારણા કરવી. સુરિમદના ધ્યાનમાં પૃથ્વીવત્ ઇષ્ટાનિષ્ટ સ્પર્શો પ્રત્યે સમભાવમાં સ્થિર નિજાત્માની ગુણભાજનતા ધારવી. વાયુકપદના ધ્યાનમાં આકાશવત્ નિજની વિરાટ અવગાહકતા ધારવી. સાધુપદના ધ્યાનમાં સાધકે વાયુવત્ નિજાત્માની અપ્રતિબદ્ધતા-મુક્તતાની ધારણા કરવી. દર્શનાદિપદોનું ધ્યાન કરતાં પણ ધ્યાનકર્તાએ નિજાત્માની નિર્મલતાની જ ધારણા કરવી પ્રાપ્ત થાય છે.

આ શ્રી નવપદ્મું ધ્યાન એટલે આત્માનું જ ધ્યાન છે. કેમકે અરિહંત આત્મા છે, સિદ્ધ આત્મા છે, આચાર્ય આત્મા છે, ઉપાધ્યાય આત્મા છે, સાધુ આત્મા છે; દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર-તપ એ ચાર પણ આત્માના સ્વભાવસૂત ગુણો હોઈ આત્મા જ છે. અરિહંતાદિ સ્થાનાપનન આત્માનું ધ્યાન કરતો આત્મા ધ્યાનના ફલરૂપે પરમપદને પ્રાપ્ત કરનારો બને છે. એકએક પદનું ધ્યાન કરીને પણ અનન્ત આત્માઓ પરમપદને-મોક્ષને વર્ષા છે, વરે છે, તથા વરશે; તે કાંતો અરિહંત થઈને, કાંતો પંદર ભેદે સિદ્ધ થઈને, કાંતો આચાર્ય થઈને, ઉપાધ્યાય થઈને, કે સાધુ થઈને જ વર્ષા છે, વરે છે, વરશે. પરંતુ અન્યથા તો નહિ જ. જો તમારે પણ તે પદ વરવાની અભિલાષા હોય તો તમે પણ અરિહંતાદિ પદોનું એવું જ સક્રિય ધ્યાન કરો.

“અરિહંત થવા અરિહંત બનું, અશરીરી (સિદ્ધ) થવા અશરીરી બનું, આચાર્ય થવા આચાર્ય બનું, ઉપાધ્યાય થવા ઉપાધ્યાય બનું, સુનિરાજ થવા સુનિરાજ બનું,” એમ કહેવામાત્રથી કલ્યાણ થાય છે એમ નહિ, પરંતુ એ પ્રકારની ઉપાસના કરી નિજાત્માને તત્ત્વસ્થાનારૂઢ કરવા તત્પર થવું જોઈએ, અને તે માટે સંસાર ભરતી મોહમૂઝાઓ વાસનાઓ, અને લાલસાઓને ફગાવી દેવી જોઈએ.

‘અરિહંતનું’ ધ્યાન કરતો હું અરિહંત છું, સિદ્ધનું ધ્યાન કરતો સિદ્ધ છું,’ એમ હું આચાર્ય છું, હું ઉપાધ્યાય છું, હું સાધુ છું, હું દર્શન છું, જ્ઞાન છું, ચારિત્ર છું, તપ છું,’ આ ચિંતવણા પોતાના જીવનને પવિત્રતાથી ભરી દેવા માટે તથા જવાબદારીભર્યા યોગ્ય શુભા નિબત્તમાને લાવવા માટે ખડુ જ ઉપયોગી છે. તે સાધકે ખૂબ પ્રયાસભરી રીતે કરવી જોઈએ.

આ ધ્યાન સાધન આ લોક, પરલોક સમગ્ર દષ્ટિએ અચિંત્ય ફક્ત આપનારું છે એ નિઃશંક છે. તે માટે શ્રીપાલ મયણા સુંદરીનાં દષ્ટાન્ત મોજૂદ છે. છતાં ‘આનાથી અમોને પૈસા મળે, સ્ત્રી પ્રતિષ્ઠા મળે, રોગ નાશ, જય મળે’ વગેરે કામનાઓ કરવી તે નરી અજ્ઞાનતા છે, આત્માને મલિન કરનારી છે. તે કોઈ પણ મુમુક્ષુ વિવેકી આરાધકે કરવી ન જોઈએ.

હવે મુરતિ સમ, સકલસંકટચૂરક, મનવંછિતપૂરક, સકલસિદ્ધિદાયક, મહામંગલિક શ્રીનવપદજીનું ધ્યાન કરનાર ધ્યાતા કેવી લાયકાતવાળો હોવો જોઈએ તે વિચારીએ— ૧ પૂર્ણશ્રદ્ધામાન હોવો જોઈએ; ૨ ભક્તિમાન હોવો જોઈએ; ૩ શાન્ત ક્ષમા-ભાવીકષાયોપશમવાળો હોવો જોઈએ; ૪ દાન્ત-ઈન્દ્રિયો અને મનને કાષ્ઠમાં રાખનાર હોવો જોઈએ; ૫ પરોપકારી અને સૌનું ભલું ચાહનારો હોવો જોઈએ; ૬ પાપભીર નિશ્વૃદ્ધ-મેલી કામનાઓથી વર્જિત હોવો જોઈએ.

ઉત્તમ આરાધકની આરાધના ઉત્તમ ફલને જ આપનારી અને તે દીવા જેવી હકીકત છે. શ્રીનવપદજીનું ધ્યાન કરનાર કદી અશુભ દુર્ભાગ ભવોને પાસે નથી, કોઈ દુશ્મન એનું જીવું કરી શકતો નથી, કોઈ ભૂત, પ્રેત, વ્યંતર એને છલી શકતા નથી, એનું જ્યાં જાય ત્યાં ભલું થાય છે. એનાં પાપ ધોવાય છે, પુણ્ય વધે છે, યાવત સર્વ કર્મ નિર્જરીને તે સિદ્ધિપાત્રે વરે છે. આવો સાધક દુઃખમાં રેતો નથી અને સુખમાં રાચતો નથી. શુભાશુભ કર્મોની લીલા સમજીને તે મહાનુભાવ નથી કોઈ ઉપર રાગ કરતો કે નથી કોઈ ઉપર દ્વેષ કરતો. આવી પાપભીર કલ્યાણકામી ભદ્રમૂર્તિઓ જ વિશ્વના ઉત્તમ રત્નો છે. તેઓ જ સજ્જનતાના પૂર્ણાવતાર રૂપ હોય છે. આ શ્રીનવપદજીનું આરાધન કરનાર, તેની આરાધના, ઉપાસના, ધ્યાન, અમુક દિવસ પૂરતું જ ન સમજે, કિન્તુ તેને હંમેશ જીવનના આસોઆસમાં વણી લે; એટલે સુધી કે તેનાં લોહીનું એકેએક ધુંડ શ્રીનવપદજીની શુદ્ધ ભાવનાયય ખની જાય. આ માટે પ્રત્યેક સ્ત્રીપુરુષે મયણા-શ્રીપાલને પોતાના જીવનમાં સંપૂર્ણ ઉતારી દેવાં રહ્યાં.

ગ્રાન્તે, આ વાંચી-સાંભળી સૌ કોઈ શ્રીનવપદજીની કલ્યાણકારિણી પુણ્ય આરાધના કરવા ખચિત પ્રેરાશે જ એવી શુભેચ્છા રાખીને હું અત્રે વિરમીશ. આ નશ્વર જગતમાં જો કોઈ ઉપાસ્ય હોય, સેવ્ય હોય, આરાધ્ય હોય, ધ્યાન કરવા યોગ્ય હોય તો તે એક શ્રીનવપદજી જ છે.

બોલો શ્રી સિદ્ધચક્ર મહારાજની જય.

સં. ૨૦૦૫, ફાગણ સુદ ૩, ગુરુવાર.

પાનસરતીધી.

ભગવાન મહાવીરસ્વામી

લેખક: — પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

જયહ જગજીવજોળીવિઆળજો જગગુરુ જગાગંદો ।

જગનાહો જગવન્ધૂ જયહ જગપિઆમહો મયવં ॥ ૧ ॥

જયહ સુઆળંબમવો તિથયરાળં અપચ્છિમો જયહ ।

જયહ ગુરુ લોયાળં જયહ મહપ્પા મહાવીરો ॥ ૨ ॥

જગતના જીવોની ઉત્પત્તિના જ્ઞાતા, જગતગુરુ, જગતને આનંદ આપનાર, જગતના નાથ, જગતઅધુ, જગતપિતામહ એવા ભગવાન જયવંતા વર્તે છે. શ્રુતને ઉત્પન્ન કરનાર, અન્તિમ તીર્થંકર, લોકના ગુરુ અને મહાત્મા મહાવીર ભગવાન જયવંતા વર્તે છે.

તે વખતની પરિસ્થિતિ—આપણે ચૈત્ર સુદિ તેરશે ભગવાન શ્રીમહાવીરદેવને જન્મ-દિવસ જીવવીએ છીએ. સમસ્ત ભારતમાં જ્યારે અશાન્તિ, ત્રાસ-સંતાપ, ભય અને વ્યામોહ વ્યાપેલા હતાં, જ્યારે થોડા પંડિતો ધર્મને નામે દંભ, અન્યાય, અત્યાચાર અને અધર્મનો ઢોલ પીટી રહ્યા હતા, અને નિર્દોષ પશુઓનાં અસ્થિથી હાથ રાતા કરી એને પરમધર્મ મનાવી આર્યસંસ્કૃતિનાં મૂળમાં કુદારા ધાત કરી રહ્યા હતા, એવા અંધકાર યુગમાં અહિંસા, તપ, શાંતિ અને સંયમનાં પ્રકાશકારણો ફેલાવવા આજથી અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે ભગવાન શ્રીમહાવીરદેવને જન્મ થયો હતો.

જ્યારે જ્યારે ધર્મની ગ્જાનિ અને અધર્મનું ઉત્થાન થાય છે ત્યારે ત્યારે જરૂર કોઈ ને કોઈ યુગપુરુષ સંસારમાં જન્મે છે, અને પોદ્ગલિક સુખોને અને સંસારનાં બંધનોને છોડી “સર્વ જીવોના કલ્યાણ” માટે સત્યધર્મની ઉદ્ધોષણા કરે છે. તેઓ પરિત્રાણાય સાધૂનાં ખરાખર પાળે છે, પરંતુ વિનાશાય ચ્હ દુષ્કૃતામ્ ને બદલે પાપના નાશ માટે પ્રયત્ન કરે છે. ભ. મહાવીરે ભગીરથ પ્રયત્ન કરી તે વખતે પ્રચલિત હિંસાનો ત્યાગ કરાવ્યો, પાપમાર્ગ છોડાવ્યો હતો, અને અહિંસાનો મધુરો નાદ વગાડી આર્યાવર્તની જનતાને સન્માર્ગ બતાવ્યો હતો.

ભ. મહાવીરનું જીવન આત્મા કઈ રીતે પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરે છે એ શીખવે છે. આપણા જેવો જ એક સંસારી જીવ પોતાના ઉત્થાન અને ઉદ્ધારને માર્ગ કઈ રીતે તૈયાર કરે છે તેને માટે ભગવાન મહાવીરનું જીવન એક ઉત્તમ આદર્શ પૂરો પાડે છે. ઉત્થાન અને ઉદ્ધારને માટે પ્રયત્ન કરતાં કરતાં એ જીવ ક્યાં ક્યાં લોભ, લાલચ, ભય, મદ અને મોહને વશીભૂત બની સામાન્ય માનવીની જેમ અધઃપાતના જાંડા ગર્તમાં પડે છે, અને છતાં ભગવારે શોક, દુઃખ, ભય, રુદ્ધન કે હાથવોંચ ક્યાં સિંચાય એ જ ગૌરવ અને એ જ પ્રતિભાથી આગળ વધી પૂજનીય તીર્થંકરપદ પામી જગતના જીવોને પરમાત્મા બનવાનો માર્ગ દર્શાવે છે, અને અંતે જન્મ-જરા-મૃત્યુ વગેરેથી સર્વથા મુક્ત બની સિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે.

પૂર્વજીવોનો દૂંક પરિચય

નયસાર— ભગવાન મહાવીરનું પ્રથમ દર્શન આપણને નયસારરૂપે ખૂબ અદ્ભુત રીતે થાય છે. જંગલમાં સાકડાં કપાવવા જનાર એ મહાનુભાવની મહાનુભાવતા અને સરળતાનાં દર્શન ધોર જંગલમાં થાય છે. મધ્યાહન થયો છે, માથે સવિતાનારાયણ તપે છે, નીચે ધરતી તપી છે અને ઉદરમાં પણ ક્ષુધાની અગ્નિ પ્રગટી છે. ભોજન માટે ખેસવાની તૈયારી છે. ત્યાં એમને એમ થાય છે કે કોઈ અતિથિ આવે તો

પાસે જઈને શ્રમણ દીક્ષા લેવા સૂચ્યું, ત્યારે કપિલે કહ્યું કે હું તો આપના મતમાં દીક્ષા લઈશ. શું તમારા મતમાં ધર્મ નથી? મરીચિએ કહ્યું “ધર્મ અહીં પણ છે અને ત્યાં પણ છે.” આ ઉત્સૂત્ર વચનથી મરીચિએ કાઝકાઝી સાગરોપમ સંસાર વધાર્યો. કપિલ તેમનો શિષ્ય થયો અને મરીચિનો સંસાર પણ વધ્યો. આ ઉત્સૂત્રની આલોચના લીધા વિના જ મૃત્યુ પામી મરીચિ બ્રહ્મદેવલોકમાં દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવ થયો. કપિલ પણ મૃત્યુ પામી તે જ દેવલોકમાં દેવ થયો.

પછી પાંચમા ભવમાં એંશીલાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો ‘કાશિક’ નામે બ્રાહ્મણ થયો. પૂર્વભવના સંસ્કારને લીધે અહીં પણ ત્રિદંડી થઈ મૃત્યુ પામ્યો. ત્યાંથી વચ્ચે ધણો ભવો કરી છઠ્ઠા ભવમાં પુષ્પમિત્ર નામે બ્રાહ્મણ થયો. ત્યાં પણ ધણો કાળ ગૃહસ્થ જીવનમાં ગાળી અને ત્રિદંડી થઈ મૃત્યુ પામી સાતમા ભવમાં સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયો. પછી આઠમા ભવમાં અસિદ્ધિદ્યોત નામે બ્રાહ્મણ થયો. અહીં પણ અન્તિમ અવસ્થામાં ત્રિદંડી બન્યો. ત્યાંથી મૃત્યુ પામી નવમા ભવે ઈશાન દેવલોકમાં મધ્યમ આયુષ્યવાળો દેવ થયો. અનુક્રમે દશમા ભવે અગ્નિભૂતિ બ્રાહ્મણ, અગ્નિનારમા ભવે સનતકુમાર દેવલોકમાં દેવ, બારમા ભવમાં શ્વેતાંબીમાં ભારદ્વાજ નામે બ્રાહ્મણ, તેરમા ભવે મોહેન્દ્રસ્પર્મા દેવ, ચૌદમા ભવમાં રાજગૃહીમાં સ્થાવર નામે બ્રાહ્મણ થયો. ત્યાંથી મરી પંદરમા ભવમાં બ્રહ્મદેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ. આમાં દશમા, બારમા, અને ચૌદમામાં બ્રાહ્મણપણું પામી અન્તિમ અવસ્થામાં ત્રિદંડી થઈને મૃત્યુ પામ્યા છે. મરીચિના ભવમાં નૂતન કલ્પેલો ત્રિદંડી વેશ, કુશ્મન્દ, એ બધું અહીં સુધી હતુમાનના લાંબા પૂછાની જેમ ચાલ્યું આવે છે. પૂર્વસંસ્કાર ક્યાં સુધી અને કેવું કામ કરે છે તે આપણે અહીં શીખવા જેવું છે. ત્યારપછી પણ ધણો સંસાર રખડી અનેક ભવ કરી નય સારનો જીવ ઉન્નતિના પથે પડે છે અને સેળમા ભવમાં રાજગૃહીમાં વિદ્યેનદિ નામે રાજના ભાઈ વિશાખાભૂતિના પુત્ર વિદ્યેભૂતિ તરીકે જન્મ લીધો. અહીં વિશ્વભૂતિને રાજપુત્ર વિશાખાનંદી સાથે પુષ્પકરંક ઉદ્યાનમાં વિકાસ કરવા માટે કલહ થવાથી પોતાના બળનો પરિચય એક જ મૂઠી મારી કાઢીના ઝાડના બધાં કાઠાં નીચે પાડીને આપતાં જણાવ્યું હું આવી જ રીતે બધાનાં માથાં નીચે ઉતારી શકું છું. પરંતુ પિતાજી અને વડીલ કાઠાની દાક્ષિણ્યતાથી તમને જવા દઉં છું. આમ કહી વૈરાગ્ય પામી આર્યસંભૂત સ્થવિર પાસે દીક્ષા લીધી. ઠેઠ મરીચિના ભવ પછી આ ભવે જ નય-સારના જીવને શ્રમણ દીક્ષા પ્રાપ્ત થઈ હતી.

શ્રમણદીક્ષા પ્રાપ્ત કરી છઠ્ઠા અઠ્ઠમ અઠ્ઠાઈ પંદર અને માસખમણ આદિની તપશ્ચર્યા કરી તે મહાતપસ્વી બન્યા. એક વાર મથુરામાં માસખમણના પારણે મધ્યાહ્ન સમયે વિશ્વ-ભૂતિ મુનિ ગૌચરી જતા હતા. ત્યાં વિશાખાનંદી રાજકુમાર પોતાના લગ્ન માટે આવ્યો હતો. તેના નોકરોએ વિશાખાનંદીને પૂછ્યું: પેલા દુનલા પાતળા ચાલ્યા આવતા તપસ્વી વિશ્વભૂતિ મુનિરાજને આપ જોળખો છો ને? ત્યાં સામેથી ચાલી આવતી એક ગાયે શીંગડું મારી મુનિરાજને નીચે પાડ્યા. આ જોઈ વિશાખાનંદી અને તેના માણસો હસી પડ્યા અને કટાક્ષમાં જોડ્યા-એક જ મૂઠી મારી બધાં કાઠાં પાડવાનું એ તમારું બળ ક્યાં ગયું? આ સંભળતાં જ મુનિરાજને ક્રોધ ચડ્યો. ક્રોધના આવેશમાં આવતું શીંગડું

પકડી એને આકાશમાં ઉછાળી અને ખોલ્યા-એમ ન સમજશે કે આ વિશ્વભૂતિમાં બલ નથી. બસ, ત્યાર પછી એ મુનિરાજે ત્યાં નિયાણું કહ્યું કે જો મારું તપ, ચારિત્ર અને અહાય્યનું ફલ મલે તો હું મહાબલિષ્ઠ થાઉં.

આ નિયાણા માટે પશ્ચત્તાપ કે પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા સિવાય આ મુનિરાજ અનુક્રમે ત્યાંથી કાલધર્મ પ્રાપ્ત કરી સત્તરમા ભવમાં મહાશુક્ર દેવમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા. અને ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી અઠારમા ભવમાં પોતાનપુરમાં ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા. અનુક્રમે ભરજીવાનીમાં અશ્વત્થીવ પ્રતિવાસુદેવની આગ્રાથી શાલીવનના રક્ષણ માટે ગયા અને ત્યાં શસ્ત્ર વગર જ યુદ્ધ કરી જંગલના રાજા કેસરીસિંહને પોતાના હાથે જ પરાસ્ત કરી જીતી વસ્ત્રની માફક જે જડખા પકડી ઊભોને ઊભો જ ચીરી નાખ્યો. કેસરીસિંહ નીચે પડ્યો પડ્યો તરફડે છે. આ વખતે ત્રિપૃષ્ઠના સારથિએ કહ્યું : હે વનરાજ, તમે ગભરાશો નહિ. તમને મારનાર કોઈ સામાન્ય માનવી નથી, કિન્તુ અસામાન્ય નરકેસરી-નરપુંગવ છે. તમે જંગલના રાજા છો; આ મનુષ્યોના રાજા છે.

ત્યારપછી તો અશ્વત્થીવ પ્રતિવાસુદેવને મારી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ થયા. આ મહાન બલિષ્ઠ વાસુદેવે બલના મદમાં આવી અનેક પાપકર્મ કરી ધોર કર્મ કર્યાં, પણ એ બધા ઉપર શિખા ચઢાવે તેવું એક ધોર કાર્ય કર્યું :

એક વાર સુંદર ગવૈયા ગાયન કરવા આવ્યા હતા. ગાયન ખૂબ ચાલ્યું. વાસુદેવને નિદ્રાદેવીએ આવીને ઘેર્યાં. જાંઘવા પહેલાં તેમણે દ્વારપાલને હુકમ કર્યો કે મારા જાંઘી જવા પછી આ ગાયન બંધ કરાવી દેશો. પોતે થોડી વારમાં જાંઘી ગયા અને દ્વારપાલ-ગાયનમાં લુપ્થ બની આનંદથી ગીત સાંભળવાની મઝા લૂંટવા લાગ્યો. તે એટલે સુધી કે વાસુદેવ જગ્યા ત્યાંસુધી સંગીત ચાલી રહ્યું હતું. બસ, આ સાંભળી તેમનો ક્રોધાગ્નિ ભમીકી ઊઠ્યો અને ક્રોધના આવેશમાં દ્વારપાલને કહ્યું કે તને મારી આગા કરતાં પણ સંગીત વધુ પ્રિય છે એમ ? લે હવે એનાં ફલ ચાખ. આગ કહી આગાજંગ કરનાર દ્વારપાલના કણપુરમાં ખૂબ ગરમ ગરમ સીસું તપાવીને રેડ્યું. દ્વારપાલ આ વેદનાથી તરત જ મરણશરણ થયો. ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે આ ભવમાં ધોર પાપકર્મ બાંધ્યાં અને મૃત્યુ પામી ઓગણીસમા ભવે ચોરાશી થાપ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી સાતમી નારકીએ તેત્રીશ સોગરોપમના આયુષ્યની સ્થિતિ-વાળા નૈરયિક તરીકે જન્મ્યા. ત્યાં ધોર વેદનાઓ સહી, વાસુદેવના ભવમાં બાંધેલાં ધોર પાપકર્મોનું ફલ ભોગવ્યું. ત્યાંથી નીકળી વીસમે ભવે સિંહ થયા. ત્યાંથી મૃત્યુ પામી એક-વીસમા ભવે ચોથી નારકે ગયા. ત્યાંથી નીકળી વળી વચ્ચમાં થોડો સમય સંસારમાં રંખડી બાવીશમા ભવે મનુષ્ય થયા. આ ભવમાં અનેક પુણ્યકાર્ય કરી શુભ કર્મ બાંધ્યું અને ત્યાંથી મૃત્યુ પામી તેવીસમા ભવમાં પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં રાજધાની મુકાનગરીમાં પ્રિયમિત્ર નામના ચક્રવર્તી થયા. અહીં પણ એમના કુલમદનું અજીણ કર્મ ઉદયમાં આવે છે. મુકાનગરીના રાજા પોતાની કન્યામાં જ લુપ્થ બની તેને પરણ્યો છે, તેના ઉદરમાં ચક્રવર્તિના ભવનો જન્મ થયો છે. આ પણ કર્મની જ બલિકારી છે ને ?

અનુક્રમે પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તીના ભવમાં ધર્મોપદેશ સાંભળી, શ્રમણધર્મ સ્વીકારે છે. અહીં સંયમ ધર્મ ઉત્તમ રીતે આરાધી ચોવીસમા ભવમાં મહાશુક્ર દેવમાં સર્વાર્થ વિમાનમાં દેવ તરીકે જન્મ લે છે. ત્યાંથી પચીસમા ભવમાં છત્રાનગરીના જિતશત્રુરાજના નંદન નામે

રાજપુત્ર તરીકે જન્મ લે છે. બાલ્યાવસ્થામાં જ તેમને રાજ્ય મળે છે. ત્યાં ચોવીશ લાખ વર્ષ રાજ્ય પાળી પેટ્રોલાચાર્ય પાસે દીક્ષા સ્વીકારી ધોર તપસ્યા કરે છે અને નિરંતર માસખમણ કરીને અરિહંત, સિદ્ધ, પ્રવચન, આચાર્ય, સ્થવિર, ઉપાધ્યાય, સાધુ, સોમ, દક્ષિન, વિનય, ચારિત્ર, બ્રહ્મચર્ય, સંભાષિ, તપ, દાન, વૈયાવચ્ચ, સંધ્યમ, અભિનવજ્ઞાન, શ્રુતપદ, અને તીર્થપદ—એ વીશ પદના આરાધન માટે વીશ સ્થાનકે તપ આદરી તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કરે છે. અને એક લાખ વર્ષ લગી શુદ્ધ સંયમ પાળી છેવટે બે માસની અન્તિમ સંલેખણા કરી પ્રાણુત દેવલોકમાં પુણ્યોત્તર વિમાનમાં છબ્વીશમા લવમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે.

જન્મ—ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે, કુલ મહા કર્મ અદાવધિ અ-જીજી હોવાથી, તે કર્મ ભોગવવા, સત્યાવીશમા લવમાં આ ભરતક્ષેત્રમાં મગધદેશમાં માહણકુંડ ગ્રામના ઋષભ-દત્ત બ્રાહ્મણની પત્ની દેવાનંદાની કુક્ષીમાં પુત્ર તરીકે અષાઠ શુદ્ધિ ૬ ને દિવસે ગર્ભમાં આવે છે. પરંતુ તીર્થંકરોના જન્મ હીન કુલમાં, લિલ્લુકુલમાં ન થાય એ શાશ્વત નિયમ પ્રમાણે ઈંદરાજે હરિશ્ચન્દ્રમેધી દેવદારા તેમનું અપહરણ કરાવી ક્ષત્રિયકુંડ ગ્રામના પ્રતાપી અને પુણ્યશાલી રાજા સિદ્ધાર્થની સુશીલ સતી રાજરાણી ત્રિશલાદેવીની કુક્ષીમાં પધરાવ્યા; અને ત્રિશલાદેવી ગર્ભ દેવાનંદાની કુક્ષીમાં મુકાવ્યો એટલે નવ મહિના અને સાડી છાત રાત્રિ દિવસ પૂર્ણ થતાં ત્રિશલા દેવીની કુક્ષીમાં નયસારંગો જીવ અન્તિમ તીર્થંકર શ્રી વર્ધમાન તરીકે જન્મ્યો.

માતૃલક્ષિત—વર્ધમાન કુમાર હજી તો જન્મ્યાયે ન હતા ત્યારનો એક પ્રસંગ છે. ગર્ભમાં પોતાના હલનચલનથી માતાને કષ્ટ થશે એમ ધારી તેમણે ગર્ભમાં હલનચલન બંધ કર્યું. પોતાના ઉદરસ્થ ગર્ભમાં હલન-ચલન બંધ થવાથી ત્રિશલા માતા ઊલટું જ સમજ્યા અને એમને સંશય ઉત્પન્ન થયો કે મારા ગર્ભને કાંઈ અનિષ્ટ તો નથી થયું? જેમ જેમ વિચાર વધતો ગયો તેમ તેમ માતૃવત્સલ હૃદય ગભરાયું, દુઃખાયું અને આખરે રુદનકર્મ પરિણમ્યું. આ સમાચારથી રાજાને અને પ્રજાને પણ દુઃખ થયું. ત્રિશલામાતાને મૂરછાં આવી. આખરે અવધિજ્ઞાનથી ગર્ભસ્થ જીવે આ સ્વરૂપ જાણ્યું અને માતાની લક્ષિત માટે જે કર્યું હતું તે ઊલટું દુઃખને માટે થયું એમ વિચારી અંગ કમ્પાવ્યું. ઉદરમાં કમ્પન થતાં જ માતૃવાત્સલ્ય ઊઠ્યું અને માતાને હર્ષ થયો. માતાનો આવો નિરવધિ પ્રેમ જોઈ ગર્ભમાં જ આ માતૃલક્ષિત પુત્રરત્ને પ્રતિજ્ઞા કરી કે જે માતાએ હજી મારું મુખ પણ જોયું નથી, ત્યાં જ આટલું વાત્સલ્ય છે તો મારા જન્મ પછી તેમનું વાત્સલ્ય કંટાળું હશે? માટે માતાપિતાના જીવતાં સુધી સંસાર છોડી હું શ્રમણધર્મ નહીં સ્વીકારું. આમ નવ મહિના અને સાડી સાત દિવસ વ્યતિક્રાન્ત થયા પછી ચૈતર શુદ્ધિ તેરશની મધ્યરાત્રિએ તેમનો જન્મ થયો. જે વખતે તેમનો જન્મ થયો ત્યારે વસંતઋતુ પૂર બહારમાં ખીલી હતી. મધ્યરાત્રિએ પવન મંદમંદ શીતલ વહી રહ્યો હતો અને સુધાદર આકાશપટમાં શીત રીતે ખીલી મધુરી જ્યોત્સ્નાથી જગતને શોભાવી રહ્યો હતો. આખું જગત શીત રીતે નિદ્રાધીન થઈ રહ્યું હતું. તે વખતે તેમના જન્મ સમયે દેવેન્દ્રનું આસન કમ્પ્યું. દેવોએ જન્મોત્સવ ઊજવ્યો અને પ્રાતઃકાલે સિદ્ધાર્થરાજાએ પણ રાજપૂતનો જન્મોત્સવ ઊજવ્યો. અલુકમે પોતાના અભિલાષ પરિપૂર્ણ થવાથી પુત્રનું ગુણનિષ્પન્ન નામ શ્રીવર્ધમાન કુમાર રાખ્યું.

મેરુકંપન—ખાલક હોવા છતાં વર્ધમાન કુમાર ધીર, વીર અને મહાપરાક્રમી છે. સૌથી પ્રથમ દેવાને પણ ચમત્કાર ઉપજાવે તેવા પ્રસંગ એમનો જન્મોત્સવ ઊજવતી સમયે જ ઉપસ્થિત થાય છે. ઈંદ્ર નવપ્રસૂત ખાલકને ખોળામાં લાંબને બેઠા છે. અને દેવતાઓ લાખો કળશો લઈ અભિષેક માટે ઊભા છે. તે વખતે ઈંદ્રને શંકા થઈ કે “આજેના જન્મેલા આ ખાલકનું શરીર આ સમયે આટલા બધા કળશોના અભિષેકને કેવી રીતે સહન કરશે?” ખસ, આ શંકા થઈ ત્યાં જ ભગવાને અંગૂઠાથી મેરુને સ્પર્શ કર્યો અને ગિરિરાજ મેરુ કમ્પાયમાન થયો. એનાં શિખરો ડાલવા લાગ્યાં અને ધરણી ધૂળ ઊડી, સમુદ્રનાં પાણી ખળખળી ઊઠ્યાં અને પ્રલયકાળ જેવા અવાજો થવા લાગ્યા. ઈંદ્રે અવધિમાનની આ ઉત્પાતનું કારણ જાણ્યું અને પોતાની જ ભૂલ છે, એમ સમજી ક્ષમા માંગતાં કહ્યું કે હે ભગવાન, મારો અપરાધ માફ કરો. આપ તો અમાપ બલશાલી છો. આપનું બલ તો ઈંદ્રો, દેવેંદ્રો અને ચક્રવર્તીઓ કરતાં પણ અનંતગણું અધિક છે. ઈંદ્રમહારાજે ક્ષમા માંગતાં ઉપદ્રવ શાંત થઈ ગયો.

આબલકી કીડા—શ્રીવર્ધમાન કુમાર અવરધાએ ખાલક હતા છતાં શક્તિ, વીરતા, ધીરતા અને ગંભીરતામાં અખાલ હતા. એક વાર મિત્રોની સાથે ગામ બહાર ઉદ્યાનમાં કીડા કરી રહ્યા હતા ત્યારે ઇન્દ્ર વર્ધમાન કુમારની વીરતા, ધીરતા અને ગંભીરતાના વખાણ કર્યાં. આ સાંભળી વર્ધમાન કુમારના બલની પરીક્ષા કરવા એક દેવ ભૂ-લોકમાં આવ્યો. અને બધા ખાલકો રમતા હતા ત્યાં આવી એક ભયંકર કાળા નાગનું રૂપ કરી ઝાડને વીંટળાઈ વળ્યો. વર્ધમાન કુમારની સાથેના સૌ ખાળકો આ ભયંકર નાગને જોઈને મૂંઝીઓ વાળીને નાદા, પણ વર્ધમાન કુમારે નાગને દોરડીની જેમ પકડી દૂર ફેંકી દીધો. સાપ આદ્યો જતાં છોકરાઓ પાછા આવ્યા અને ફરી રમત શરૂ થઈ. દેવ પણ ખાળકનું રૂપ કરી બધાની ભેગો ભળી જઈ રમવા લાગ્યો. જે જીતે તેને દારૂનારે ખલા ઉપર બેસાડવાની શરત હતી. દેવ અનેલા ખાલકે હાર કબૂલી વર્ધમાન કુમારને પોતાના ખભે બેસાડ્યા. હજી તો બધા જુવે જ છે ત્યાં તો પેલા દેવે એકદમ શરીર વધાર્યું અને સાત તાડ જેટલો બધ્યો. વર્ધમાન કુમારે જ્ઞાનથી તેનું સ્વરૂપ જાણી એવા જોરથી મૂંઝી મારી કે દેવ મશકની જેમ સંકોચાઈ ગયો, અને વર્ધમાન કુમારની ક્ષમા માંગી કહ્યું કે હે વર્ધમાન કુમાર, ઈન્દ્ર મહારાજે કહ્યું છે તેમ ખરે જ તમે જાયા મહાવીર, મહાધીર અને મહાપરાક્રમી છો. આ પ્રસંગ પછી વર્ધમાન કુમાર ‘મહાવીર’ નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા.

શાળા-ગાસન—વર્ધમાન કુમારને માતાપિતાએ બહુ જ હોશથી પંડિત પાસે નિશાળે ભણવા મૂક્યા. ત્રણ જ્ઞાનથી વિભૂષિત હોવા છતાં માતાપિતાની હોશ પૂર્ણ કરવા વર્ધમાન કુમાર ઉત્સવપૂર્વક નિશાળે જાય છે. આ જ વખતે ઇંદ્રનું આસન કંપવાથી ઇંદ્ર આલ્સ્ય રૂપે નીચે આવે છે. અને વર્ધમાન કુમારને પંડિતના આસને બેસાડે છે. અને વર્ધમાન કુમાર પંડિતની બધી શંકાઓનો યથાર્થ જવાબ આપે છે. ત્યારપછી શબ્દ-શાસ્ત્રના નિયમો પૂછ્યા. વર્ધમાન કુમારે તેનું પણ યથાર્થ સ્વરૂપ કહ્યું. આ પ્રશ્નોત્તરોના સંગ્રહ રૂપ ઐંદ્ર વ્યાકરણ અન્યું. પછી આલ્સ્ય રૂપે આવેલા ઇંદ્ર મહારાજે બધાને કહ્યું કે આ ખાલક કદાચ સામાન્ય જ્ઞાનથી નથી પણ ત્રણ જ્ઞાનથી યુક્ત છે અને અનિત્ય તીર્થ દર થવાના છે.

વર્ધ્ધમાન કુમારનું લગ્ન-યોગ્ય ઉમ્મર થતાં માતાપિતાના આગ્રહથી વર્ધ્ધમાન કુમારનું સમરવીર રાજની રાજકન્યા યશોદા સાથે લગ્ન કરવામાં આવ્યું. જલકમલ સમ નિર્લેપ રહી સંસારને ભોજવતાં તેમને પ્રિયદર્શના નામે પુત્રી થઇ.

વર્ધ્ધમાન કુમારની દીક્ષા-વર્ધ્ધમાન કુમાર અઠ્ઠવીશ વર્ષના થયા ત્યારે તેમનાં માતાપિતાનું સ્વર્ગગમન થયું. પોતે ગર્ભમાં ધારણ કરેલો અભિગ્રહ પૂર્ણ થયો. જાણી વડીલ બન્ધુ નંદીવર્ધ્ધન રાજને દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો પોતાનો નિશ્ચય જણાવ્યો. પણ વડીલ બંધુના અતિ આગ્રહથી જે વરસ ધરમાં સાવ નિર્મમપણે રહેવાનું સ્વીકાર્યું. તેમણે કહ્યું કે મારા નિમિત્તે કોઇ પણ જાતના આરંભ સમારંભ કરશે નહીં. હું પ્રાસુક અત્ર જળ લઇશ, સર્વ આલૂપણોનો ત્યાગ કરીશ, બ્રહ્મચર્ય પાળી જીવન સાધું જેવું જ રાખીશ. આ રીતે ગૃહસ્થ જીવનમાં પણ ઉચ્ચ સાધુદશા પાળતા વર્ધ્ધમાન કુમાર રાજમહેલમાં જ રહ્યા.

એક વર્ષ પછી લોકાતિક દેવોએ તીર્થ પ્રવર્તાવવાની વિનંતિ કરી અને વાર્ષિક દાન આપ્યું. જે વર્ષે તે ચપટી વગાડતામાં પૂર્ણ થઈ ગયાં અને ત્રીશ વર્ષની ભર જીવાનીમાં રાજ-બ્રજ કુટુંબ પરિવારનાં સહકાર સાથે મહોત્સવપૂર્વક દીક્ષા સ્વીકાર કરી. એ મહોત્સવ ઉજવવા દેવો, દેવેન્દ્રો, માનવો અને માનવેન્દ્રો પણ હાજર હતા. આમ આ મહાપરા-ક્રમી વર્ધ્ધમાન કુમાર ત્રીશ વર્ષની વયે પંચમુદ્રી લેાય કરી માગશ્વર વદિ દશમે એક જ દેવ-દુષ્ય સ્વીકારી, બાકી બધાનો ત્યાગ કરી, નિઃસંગ જની શ્રમણ બન્યા. જે વખતે તેમણે દીક્ષા લીધી તે જ વખતે તેમને મનઃપર્થવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

વિહાર અને છદ્મસ્થ જીવન-વર્ધ્ધમાન કુમાર શ્રમણ બન્યા પછી જૂતલમાં વિચરવા લાગ્યા. દૂર સુદૂર અનેક પ્રદેશમાં વિચરતાં ક્ષમાશ્રમણ પદને સફલ કરતા, દેવ, દાનવ, માનવ અને પશુ-તિર્થંચકૃત ઉપસર્ગોને સમલાવપૂર્વક અદીન મને સહે છે, ધીર તપશ્ચર્યા કરે છે અને કર્મ શત્રુને હણતાં દિન પ્રતિદિન આધ્યાત્મિક પ્રગતિ સધતા જાય છે. પહેલે વર્ષે જ એક ગરીબ બ્રાહ્મણને એની યાચનાથી એક જ દેવદુષ્યમાંથી અર્ધ ફાડીને આપી દે છે અને બાકીનું અર્ધ વસ્ત્ર પણ એક વર્ષ પછી પડી જાય છે. પ્રથમ વર્ષમાં ગોવાળીયાના ઉપસર્ગથી ઉપસર્ગની પરંપરા શરૂ થાય છે અને પ્રથમ ચાતુર્માસમાં અસ્થિરક ગ્રામમાં શૂલપાણી યજ્ઞના ધીર ઉપસર્ગો સહન કરે છે.

આ પ્રથમ ઉપસર્ગ નિવારવા ઇન્દ્રનીચે જૂલોકમાં આવી ઉપસર્ગનું નિવારણ કરી ભકિતથી કહે છે કે હે ભગવાન, આપને છદ્મસ્થ અવસ્થામાં સાડાઘાર વર્ષ પર્યંત ધીર ઉપસર્ગો થશે. તેથી આપ આજા આપો તો આપની સેવામાં રહી હું એ ઉપસર્ગો દૂર કરું. પરંતુ ક્ષમાશ્રમણ મહાવીર તો ધીરતાથી કહે છે કે હે ઇન્દ્ર! તીર્થકરો કદી પણ કોઇની સહાયતાથી કેવળજ્ઞાન નથી પ્રાપ્ત કરતા. એ તો સ્વબલ પરાક્રમ અને વીર્ય ફેરવી, કર્મ ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. માટે મારે તાદી સહાયતાની લગારે અપેક્ષા નથી.

ધીર ઉપસર્ગો—ભગવાન અદ્વલુત ક્ષમા રાખતા વિચરે છે, ત્યાં, ચંડકાશિક નાગના ઉપદ્રવ સમયે તેના ઝેરી ડંખોને સહે છે અને છેવટે એ થાકે છે ત્યારે “ધુજ્જ ધુજ્જ ચંડકોશીય” કહી તેને પ્રતિગોષ્ઠ પમાડે છે અને અનશન કરાવી કરુણાના અને ક્ષમાના અમૃતથી સીંચી નિર્વિષ બનાવી સ્વર્ગનો અધિકારી બનાવે છે. પછી નહીં બીજાં સુદૃઢ

દેવતા ઉપસર્ગ થાય છે અને કંબલ શબ્દ દેવ આ ઉપસર્ગનું નિવારણ કરે છે. પછી ગોશાળો લગવાનને મળે છે અને લગવંતનું સ્થિતિત્વ સ્વીકારે છે. તેની સાથે પણ અનેક ઉપસર્ગો થયા જ કરે છે. ગોશાલો લગવાનને મૂકીને ચાલ્યો જાય છે અને વળી આવે છે. ત્યાર પછી પાંચમા વર્ષમાં લગવાન દિલ્લેટ કર્મના ક્ષય માટે અનાય દેશમાં જાય છે. ત્યાં અનેક પ્રકારના અનાદરભર્યા ઉપસર્ગો થાય છે. ચોર માનીને રક્ષકો લેમને પકડે છે અને સજા પણ કરવાના સંકેતો કરે છે. ચોરો અપશુકન બુદ્ધિથી આરવા દોડે છે. શુભ ચરમની પકડે છે. આ બધામાંથી લેજો ધીરતા અને વીરતાથી છૂટે છે. ધીર કષ્ટ અને આવતી આપત્તિઓને હસતે મુખે સહે છે. ત્રિપુષ વાસુદેવના લયમાં અપમાનીત કરેલી કોઈ રાણી મૃત્યુ પામી ફરતી ફરતી વ્યંતરી થઈ છે, તે પણ લગવાનને ધીર ઉપસર્ગ કરે છે. તે કટપુતનાનો ઉપસર્ગ કહેવાય છે. ગોશાલો પણ આમાં સાથે રહી વિક્રિયાઓ કરી ઉપદ્રવ વધારે છે. છેવટે દશમા વર્ષમાં ગોશાળો જટાબૂટ ધારી વૈશ્યાયન તાપસની લેલેસ્થાથી બળ્યો. લગવાને તેને બચાવ્યો ત્યારે લેલેલેસ્થાનો વિધિ લગવાન પાસેથી બળ્યો ગોશાળો લગવાનથી જુદો પડ્યો. એક કુલકારની શાલામાં રહી લેલેલેસ્થાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી અષ્ટાંગનિમિત્ત લણી પોતાને સર્વજ્ઞ કહેવરાવી લેણું નવો મત સ્થાપ્યો અને શ્વધર્મ પ્રચારક બન્યો.

અગિયારમા વર્ષમાં સંમમ દેવના લય કર ઉપસર્ગો થયા છે. તે દુષ્ટ દેવે લગવાનની ધીરતા, વીરતા અને ગંભીરતાની પરીક્ષા કરવા એક જ રાત્રિમાં વીશ મહાન ઉપસર્ગો કર્યા. અરે, એટલાથી ન થાયો તે છ મહિના સુધી ધીર ઉપસર્ગ કર્યા. લગવાનને શુદ્ધ આહાર અને પાણી પણ છ મહિના લગી મળવા ન દીધાં. લગવાનને ફાંસીને માંચડે ચડાવવાના અને વધ સ્થાને લઈ જવાના ઉપસર્ગો કર્યા. અનેક જાતની હીલનાઓ-કર્મનાઓ કરી. માતાપિતાનાં કરુણ રુદનો આજીજીઓ બતાવી. જગત વિજેતા મોહરાજના મુખ્ય સેનાત્રી કામદેવની સંપૂર્ણ લીલાઓ રચી લોભાવવા પ્રયત્ન કર્યા. અનેક લયજનક ત્રાસ આપ્યા. છતાં લગવાન અડગ રહ્યા ત્યારે થાકીને લેમને હરાવવા કાલચક્ર મૂક્યું. લગવાન આ કાલચક્રથી આજીવુ ભૂતલમાં પેસી ગયા. છતાં મેરુની જેમ અચલ નિષ્કમ્પ જ રહ્યા. અરે, મારા નિમિત્તે કર્મ બધન કરતા આ જીવંતું શું થશે એમ ચીંતવી ક્યારે બન્યા; આખમાંથી કરુણાનાં અમૃત વર્ષાવ્યાં. આખરે છ મહિને થાકીને તે દેવલોકમાં ગયો.

મહાન અભિગ્રહ-આરમા વર્ષમાં લગવાને પોષવદિ એકમે મહાન અભિગ્રહ લીધો; “રાજપુત્રી છતાં દાસત્વ પામેલી, મસ્તકે મુડિત, અક્રમતપવાળી હાથ-પગે બેડી નાંખેલી, હાથમાં સુપડામાં અડદના બાકુલા રહેલા હોય અને આંખમાં આંસુ વહેતાં હોય, એક પગ ડેલીની બહાર અને એક પગ ડેલીની અંદર હોય આવી પરિસ્થિતિમાં મને અડદના બાકુલાનો આહાર મલશે તો લક્ષ. આ મહાન અભિગ્રહ છ મહિનામાં પાંચ દિવસ ઓછા હતા ત્યારે કૌશામ્બીમાં ચંદનઆલાના હાથે પરિપૂર્ણ થયો.

કર્કુટીલનો ઉપસર્ગ-તેરમા વર્ષમાં ત્રિપુષ વાસુદેવના લયમાં જે કાચ્યાપાલકના જ્ઞાનમાં ગરમ અરમ સીસું રેગલું હતું તે કાચ્યાપાલકે લવભ્રમણ કરતો આ વખતે ભરવાડરૂપે જન્મ્યો અને તેણે લગવાનના જ્ઞાનમાં ખીલા મારવાનો મહાન ઉપસર્ગ કર્યો.

ઉપસર્ગોના પ્રકાર—આ બધા ઉપસર્ગોમાં કરપુતનાનો ઉપસર્ગ જન્મન્યમાં ઉત્કૃષ્ટ છે; સંગમદેવનો ઉપસર્ગ મધ્યમમાં ઉત્કૃષ્ટ છે અને ગોવાળીયાએ કાનમાં ખીલા ઠોક્યા તે ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ ઉપસર્ગ છે. આમાં સુદૃષ્ટ વાણ્ય વ્યંતર, કટપુતના રાક્ષસી, કાનમાં ખીલા ઠોક્યા વગેરે ઉપસર્ગો તો પૂર્વભવના વૈરને કારણે થયા હતા; સંગમદેવના ઉપસર્ગો ભગવાનની દબતા, સ્થિરતા ને વીરતાની પરીક્ષા માટે થયા હતા; જ્યારે હીલના, ચોર, વગેરેના જે ઉપસર્ગો થયા છે તે લોકિકે બહેમને લીધે થયા છે; અને અનાર્થ દેશમાં વિચરતાં કયેકા ઉપસર્ગો અને ધીર અભિગ્રહ વગેરે તો ભગવાને કર્મ અપાવવા શ્વેચ્છાએ જ સ્વીકારેલા છે.

તપશ્ચર્યા અને અપ્રમત્તપણું—સાડા બાર વર્ષમાં ભગવાન શ્રીમહાવીર દેવે આ પ્રમાણેનાં મહાન તપ કર્યાં હતાં : પૂર્ણ છમાસી એક, પાંચ દિવસ ન્યૂન છમાસી એક, ચારમાસી નવ, ત્રણમાસી બે, અઢીમાસી બે, બેમાસી છ, દોઢમાસી બે, એકમાસી બાર, અર્ધમાસી બેઠાંતર, પ્રતિમા અદ્ભુતતપ બાર, બસો ને ઝોગણુત્રીસ છઠ્ઠ, ભદ્ર, મહાભદ્ર, સર્વતોભદ્ર, એકએક રણી કુલ સોળ ઉપવાસ. આ સાડાબાર વર્ષમાં ૩૪૯ એકલકત પારણાં કર્યાં છે. બધા તપ ચોવીહારા જ કર્યાં છે. એક લોકતમાં પણ આહાર પાણી સાથે જ લેતા. જન્મન્ય તપ છઠ્ઠું જ છે. અને સાડાબાર વર્ષના છવ્વશ્વકાળમાં માત્ર એક અહોરાત્રિનો જ નિદ્રા-પ્રમાદનો વખત છે, બાકી સદાયે જાગ્રત-અપ્રમત્તદશામાં જ વિચર્યાં છે.

કેવળજ્ઞાન—આ રીતે સાડાબાર વર્ષ પર્વત ધોર તપશ્ચર્યા કરતા અને અનેક ઉપસર્ગોને સહન કરી કર્યોનો ક્ષય કરતા ભગવાન એકદા ઋણુવાલુકા નદીના તીરે, સ્યામક ખેડુતના ખેતરમાં, શાલ વૃક્ષ નીચે, શુદ્ધ જ્ઞાનમાં હતા ત્યારે વૈશાખ શુદ્ધ દશમે ચોથા પ્રહરમાં સર્વસ સર્વદર્શી વીતરાગ બના-ભેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ત્યાં પ્રથમ અદ્વય સમય દેશના દેશ ત્યાંથી એક જ રાત્રિમાં બાર ચોજનનો ઉગ્ર વિહાર કરી અપાપા નગરીમાં પધાર્યા.

સંઘસ્થાપન—ત્યાં મહાસેન વનમાં દેવતાઓએ રચેલા સમવસરણમાં બેસી ધર્મ-દેશના આપે છે. આ જ વખતે અપાપા નગરીમાં સોમીલ આહ્વાણને ત્યાં મહાન યજ્ઞ ચાલે છે. યજ્ઞક્રિયા કરાવવા અનેક દિગ્ગજ પંડિતો, ક્રિયાવેદી વેદાંતીઓ આગ્યા છે, તેમાં ઇંદ્ર-ભૂતિ ગૌતમ વગેરે ૧૧ આહ્વાણ પંડિતો મુખ્ય હતા. તે દરેક પોતાને સર્વસ જ માનતા હતા. આ ઇંદ્રભૂતિ વગેરે અભિયારે પંડિતોની શંકાઓનું સમાધાન ભગવાને એવી સચોટ રીતે કર્યું કે તેઓ પોતાના ૪૪૦૦ શિષ્યો સાથે ભગવાનના શિષ્ય થયા. ચંદનબાલા પ્રમુખ અનેક રાજકુમારીઓએ દીક્ષા લીધી અને અનેક મુમુક્ષુ ભવ્યાત્માઓએ શ્રાવકનાં મતો લીધાં. ભગવાને અહીં વૈશાખ શુદ્ધ અગિયારમે અતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી.

સર્વજ્ઞાવસ્થામાં વિહાર અને ઉપદેશ—સર્વસ અવસ્થામાં ત્રીશ વર્ષ પર્વત ભગવાન વિચર્યાં. ભારતમાં અહિંસા પરમો ધર્મનો પડહ વગાડી નિર્દોષ પશુઓનાં અભિદાન બંધ કરાવ્યાં. જડ બાલ ક્રિયાઓ અને આડંબરને બદલે અંતરની ત્રિશુદ્ધિપૂર્વક જ્ઞાન-વિવેકપૂર્વકની ક્રિયાનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું. આત્મા-પરમાત્મા, પરલોક-પુણ્ય-પાપ આદિ તત્ત્વોનું વ્યાખ્યાન કરી લોકોને સન્માર્ગે દોર્યો. “સત્ય તપ છે, ધૃતિ તપ છે, અહિંસા તપ છે અને ક્ષમા મહાતપ છે” એમ લોકોને સમજાવ્યું. પશુમંત્રને બદલે શાંતિમંત્ર, ઇંદ્રિયનિગ્રહમંત્ર, અહામંત્ર, વાગ્યમંત્ર, મનોમંત્ર, અને કર્મમંત્રનું મહત્ત્વ તેમાં દાખલ થયું. “સોને મહેલી

હમરો ગાયોનું દાન દેવાય, સાથે આખી પૃથ્વી આપવામાં આવે, તો પણ અભયદાનનું મહત્ત્વ વધે.” આવો અહિંસાનો મહિમા વૈદિક સાહિત્યમાંથી પણ તારવવામાં આવ્યો. એ ભગવાનના ઉપદેશનો જ પ્રભાવ છે. ભગવાનના મૈત્રી, પ્રમોદ કારણે અને માધ્યસ્થ ભાવનાના ઉપદેશથી લાખો માનવીઓ આકર્ષાતા. આત્માનું સાચું સ્વરૂપ સમજી આત્મ-કલ્યાણના દરવાજા દરેકને માટે ખુલ્લા છે; આત્મિક ઉદ્ધાર માટે સ્ત્રીપુરુષ, શૂદ્ર, બ્રાહ્મણ બધાને સમાન અધિકાર છે. એટલે જ ભગવાનનો ઉપદેશ રાજા મહારાજાઓ, શ્રીમંતો કે પડિતોથી માંડીને સર્વસામાન્ય જનતાના હૃદયમાં પણ વસી ગયો. અને રાય અને રંક, ગરીબ ને તવંગર, શૂદ્ર અને બ્રાહ્મણ બધાય તેમના સંઘમાં ભળવા લાગ્યા. ભગવાનનો ધર્મ લોક-ધર્મ હતો. અને તેમણે આ લોકધર્મનો પ્રચાર પણ લોકભાષામાં—અર્ધભાગધીમાં જ કર્યો. કચડાયેલા, દીન, દુઃખી, અનાથ જનો પણ ભગવાનના ધર્મામૃતનું પાન કરી પોતે પણ મહાન ધર્મ શકે છે એમ માનવા લાગ્યા. જરે, ઘાડપાકુ, ખૂની કે અત્યાચારીઓ પણ ભગવાનના ધર્મોપદેશ સાંભળી, પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરતા, ફરીથી પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા, ફરી સન્માર્ગે વળતા હતા.

પ્રતિબોધ—રાજા શ્રેણિક, અવંતિપતિ ચંડપ્રદ્યોત, સિંધુસેવીરનો ઉદાયન, કાશી અને ઢાશક્ષ,—ક્ષિત્રીવી અને યાતવંશના અનેક રાજા મહારાજાઓ, અભયકુમાર, કાશિક, નંદીપેશ, મેઘકુમાર, હલ્લવિહલ્લ વગેરે રાજપુત્રોએ ભગવાનનો ધર્મ સ્વીકાર્યો. અને કેટલાકે તો ભગવાનના હાથે દીક્ષા લઈને આત્મકલ્યાણ સાધ્યું. ચેલ્લણા, નંદા, નંદમતી, નંદેતરા, નંદસેના, મૃગાવતી, સુજેષ્ઠા, દુર્ગંધા વગેરે રાણીઓ કે રાજકુમારીઓએ રાજવંશવતી ત્યાગ કરી આવકનાં વ્રતો કે દીક્ષા વગેરે સ્વીકારી આત્મકલ્યાણ સાધ્યું હતું. પોગલ પાંત્રાજક, અંબડ પરિત્રાજક, પરિત્રાજક શકંદક, શિવરાજપિં વગેરે પરિત્રાજકો ભગવાનના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામી પોતાના શિષ્યો સહિત ભગવાનનો ધર્મ સ્વીકારી સાધુ થયા હતા, તેમાં અષ્ટાપદ ઉપરના પંદરસો તાપસોતો શ્રમણ થયા પછી સર્વે પણ બન્યા હતા. “શદ્દણીયા જેવા ચોર પણ પ્રતિબોધ પામ્યા હતા. દુર્હરંદેવ, વિદ્યુન્માલી દેવ વગેરે ધણા દેવો અને યક્ષો પણ પ્રતિબોધ પામ્યા હતા. કહિયારા, કુંભાર જેવા પણ ભગવાનના આવક અને સાધુ થયા હતા. આવા તો અનેક પ્રસંગો છે, જે ભગવાનના ધર્મને લોકધર્મ સિદ્ધ કરે. “મિત્તિ મે સવ્વ મૂણ્ણુ, વેરં મજ્જં ન કેળહ” સર્વ જીવો સુખને ઇચ્છે છે, કોઈ જીવને દુઃખ-મૃત્યુ પસંદ નથી. માટે કદી કોઈ પણ જીવને શૂતભાવને સતાવશો નહિ; જીવો અને જીવવા દો; સંસારનું મૂળ રાગદ્વેષ કપાયો છે; ઇન્દ્રિયસંયમ, ત્યાગ, તપ, મમત્ત્વનો જય, કૃપાયજય, અહિંસા, સત્ય, ક્ષમા એ ધર્મમાર્ગ છે. આ ભગવાનના ધર્મોપદેશનો મુખ્ય ધ્વનિ હતો. સર્વજીવસ્થામાં પણ ભગવાન ઉપર ગોશાલાએ તેજોલેશ્યા મૂકી ઉપદ્રવ કર્યો હતો, જેથી ભગવાનને દાહજ્વરનો વ્યાધિ સહેવો પડ્યો. પરંતુ એ જ તેજોલેશ્યાથી સાત રાત્રિમાં જ ગોશાલાનું મૃત્યુ થયું અને મૃત્યુ સમયે એને પારાવાર પશ્ચાત્તાપ થયો. એણે મુકતકંઠે અતે સત્ય સ્વીકાર્યું કે ભગવાન મહાવીર સાચા છે, તેમનો ધર્મ સાચો છે, તેઓ સર્વે છે, હું સર્વે નથી વગેરે વગેરે.

તે સમયના ખીજા ધર્મસ્થાપકો—તે સમયે મગધમાં શુદ્ધ, પૂરણ કાર્યપ, ગેશાલો, અજીતકેસકંબલ, પ્રકૃષ્ઠકાત્યાયન, સંજયવેલ્લીપુત્ર વગેરે ખીજા ધર્મચાર્યો હતા. પરંતુ તેમનો ધર્મોપદેશ ભગવાન મહાવીરની જેમ લોઠાદર નહોતો પામ્યો. શુદ્ધદેવ તપ,

ત્યાગ અને ઉગ્ર સંયમને કાયકલેશ અને કષ્ટરૂપ માની તે માર્ગને શિથિલ કર્યો, પરિણામે લવિષ્યમાં તેમના સાધુસંઘમાં શિથિલાચાર, માંસાહાર વગેરે પેસી ગયા. અહિંસા, સંયમ અને તપના મનઃકલ્પિત અર્થ કરી જુદી જુદી શાખાઓમાં બૌદ્ધ સંઘ વિલકત થઈ ગયો, અને શ્રમણ સંસ્કૃતિ તેમજ વૈદિક સંસ્કૃતિ હાથે ટકી ન શકવાથી તેને હિન્દ બહાર જવું પડ્યું. ગોશ્વાલાને તો પોતાના અંતિમ સમયે જ પારાવાર પશ્ચાત્તાપ થયો અને છતાં તેનો નિયતિવાદ પ્રચ્છન્નરૂપે કે મિશ્રણરૂપે ચાલતો રહ્યો, પરંતુ અત્યારે તો સેંકડો વર્ષોથી તે વિક્ષીન થઈ ગયો છે. બૌદ્ધધર્મ ભારતની બહાર જઈને બર્મા, ચીન, જાપાનમાં ખૂબ ફાલ્યો ફૂલ્યો અને પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પણ પહોંચ્યો છે, પરંતુ અહિંસા પરમે ધર્મનો સિદ્ધાંત બુદ્ધાર્થ ગયો. ચીની અને જાપાની બૌદ્ધ સાધુઓ પણ માંસાહારથી સર્વથા મુક્ત રહ્યા નથી અને માંસાહાર ખૂબ પ્રચલિત થઈ ગયો. હમણાં હમણાં ભારતમાં બૌદ્ધધર્મ પુનઃ પ્રચાર પામી પ્રતિષ્ઠિત થઈ રહ્યો છે. તે વખતના બીજા ધર્મપ્રચારકો નામશેષ બની આજણ સંસ્કૃતિમાં રૂપાન્તર પામી વિક્ષીન થઈ ગયા છે, ત્યારે લગવાન મહાવીરનો ધર્મ તો આજે પણ ભારતમાં સર્વત્ર પ્રચલિત છે.

નિર્વાણ—લગવાન ત્રીશ વર્ષ કૈવલ્ય અવસ્થામાં રહી, ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય પાળી, ઈ. સ. પૂર્વે ૫૨૪માં અપાપા નગરીમાં, હસ્તિનાધરાજની ગજસભામાં ચોવીહારે છઠ્ઠી કરી, ધર્મોપદેશ દેતા દેતા આસો વદિ ૦)) ની પાછલી રાત્રે નિર્વાણ પામ્યા, સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત બની શાશ્વત સુખ-મોક્ષસુખ પામ્યા.

આપણું કર્તવ્ય—લગવાન મહાવીરના જન્મ દિવસે આપણે બધાએ સંગઠિત થઈ સહકારપૂર્વક કામ કરવાનો સંકલ્પ કરવો જોઈએ. જ્યાંસુધી ભારતમાં લગવાનના અહિંસા ધર્મની અસર પૂર્ણરૂપે રહી ત્યાંસુધી ભારત સુખી અને ઉન્નત રહ્યો. પરંતુ આપસની ફૂટ, ઢંઢાં, અહંભાવ અને દ્વેષ વધ્યાં ત્યારથી હિન્દનું ગૌરવ અને મહત્ત્વ ધટ્યાં. અને દેશ પરાધીન થઈ ગયો. સહજાગ્યે આપણે હવે પરદેશીઓના બંધનથી મુક્ત થયા છીએ, પરંતુ આવેલી સ્વતંત્રતા ટકાવી રાખવી હોય, આઝાદી પચાવવી હોય, તો આપણે લગવાનના વિશ્વધર્મના સિદ્ધાંતો અપનાવવા પડશે. તે માટે અહિંસા અને સત્યની સૌથી પ્રથમ જરૂર પડશે. આજના યત્રવાદે ભારતની દશા દીન, હીન અને દયનીય બનાવી છે. આજે તો જાણે અજ્ઞ-વચ્ચનાં પણ સાંસાં પડી ગયાં છે. આ બધામાંથી બચવાનો ઉપાય અહિંસા, સત્ય, સંયમ, તપ, સદાચાર અને સહકારમાં જ રહેલો છે. અને લગવાન મહાવીરનો સિદ્ધાંત આપણને એ જ શીખવે છે. લગવાન મહાવીરના દરેક ઉપાસકની ફરજ છે કે સંકુચિત વાંકાઓ છોડી વિશ્વખન્ધુત્વના વિશાલ મેદાનમાં-બહાર આવે અને સાચા અહિંસક અને સત્યના ઉપાસક બની જગતના કલ્યાણ માટે પ્રવૃત્તિ કરે. આપણે આપણી માનવતાને શોભાવવી કે સજીવન કરવી હોય તો સૌથી પ્રથમ આપણે જ સાચા અહિંસક બનવું પડશે, શત્રુ ઉપર પણ મૈત્રી ભાવ રાખતાં શીખવું પડશે અને વિરોધીને પણ પ્રેમથી જીતતાં શીખવું પડશે. અન્તર્મ—

શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ પરહિતનિરતા મવંતુ ભૂતગણાઃ ।

દોષાઃ પ્રયાન્તુ નાશં સર્વત્ર સુખીભવન્તુ લોકાઃ ॥

—આ ભાવના સાથે આજના સંતોષ જગતને શાંતિ આપનારા લગવાન મહાવીરના થોડાં વચનામૃતો નીચે આપી આ લેખ સમાપ્ત કરું છું.

લગવાનનાં અમૃતમય વચનો

સંસારના બધા જીવોને પોતાનું જીવન પ્રિય છે, અને દરેક જીવને સુખ પ્રિય છે; ક્રોધને દુઃખ અને વધની ધૃષ્ટિ નથી. દરેક જીવ જીવવા ઇચ્છે છે. —આચાર્યશ્રી

સૌથી પ્રથમ હમન આપણે આપણા આત્માનું જ કરવું જોઈએ, કદિનમાં કદિન વ્રત પણ એ જ છે. પોતાને હમન કરવાવાળો આ લોક અને પરલોકમાં સુખી થાય છે. —ઉત્તરાધ્યયન.

જે માણસ પોતે હિંસા કરે છે, બીજા પાસે હિંસા કરાવે છે અને હિંસા કરનારને ઉત્તેજન આપે છે તે પોતાના માટે જ વૈર વધારે છે.

વિવેકદીપક કાંઈ એકદમ નથી પ્રાપ્ત થતો. એને માટે તો કઠોર સાધનાની જરૂર પડે છે. માટે જ મહર્ષિઓ આજસનો-પ્રમાદનો ત્યાગ કરી, કામ ભોગોનો ત્યાગ કરી, સંસારનું પથાર્થ સ્વરૂપ સમજી આત્માની રક્ષા કરતા કરતા અપ્રમત્તપણે વિચરે છે.

પ્રમાદ એ વિષ છે: અપ્રમાદ-અપ્રમત્તદશા તે અમૃત છે.

ક્રોધને ક્ષમાથી જીતો: અભિમાનને નમ્રતાથી જીતો.

માયાને સરલતાથી જીતો: લોભને સંતોષથી જીતો.

ધાખો યોદ્ધાઓને જીતનાર વીર કરતાં સાચો વીર તે છે જે પોતાને જીતે છે.

—ઉત્તરાધ્યયન તથા દશવૈકાલિક

અજ્ઞાની પુરુષ મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરે અને ડાહ્યાના અપ્રભાગ ઉપર રહે તેટલું અનાજ લઈ પારણું કરે, પરંતુ તે જ્ઞાની સતપુરુષોએ કહેલા ધર્મમાર્ગના સોલસા અંશને પણ પામતો નથી. —ઉત્તરાધ્યયન

જે પુરુષ પ્રબલ પુણ્યના ઉદયથી વિવેકથી સમ્પન્ન છે તે કદી પણ સાંસારિક સુખ ભોગના પદાર્થોમાં આસક્ત નથી થતો અને તે મિથ્યા શાસ્ત્રોનો અભ્યસ પણ નથી કરતો. મિથ્યા શાસ્ત્રો તે છે જે અજ્ઞાનને, હિંસાને, અવિદ્યાને અને સાંસારિક સુખ ભોગના પદાર્થોની પ્રાપ્તિને ઉપદેશે છે.

જે પુરુષ સાંસારિક સુખભોગના પદાર્થો મેળવવામાં જ મનુષ્યનું પરમ કર્તવ્ય સમજે છે એને કાર્યાકાર્યનો વિવેક નથી રહેતો. તેને મોટામાં મોટું પાપ કરવામાં પણ સંકાય નથી રહેતો, તે માણસ જૂઠું બોલી, ચોરી કરી, વિશ્વાસઘાત કરી, નરહત્યા, સ્ત્રીહત્યા, ખાસહત્યા અને પશુહત્યા ક્રત્યાદિ પાપકર્મો કરીને પણ સાંસારિક સુખભોગની સામગ્રી મેળવે છે. તેનામાં દયાનો અંશ નથી રહેતો અને ક્રૂરતાથી લરલો રહે છે અને પાપથી લેપાય છે.

જ્યાં અહિંસા છે ત્યાં ધર્મનો નિવાસ છે. અહિંસા ધર્મનું પ્રધાન અંગ છે.

સમ્યક્દષ્ટ જીવ એમ સમજે છે કે જેમ હું દુઃખથી ડરું છું તેમ બધા પ્રાણીઓ દુઃખથી ડરે છે. જેમ દુઃખ મને અપ્રિય છે તેમ સંસારનાં સમસ્ત પ્રાણીઓને દુઃખ અપ્રિય છે. ક્રોધ પણ પ્રાણી દુઃખ નથી ઇચ્છતું, સુખ ઇચ્છે છે. માટે દરેક જીવો ઉપર દયા રાખવી અને ક્રોધને પણ કષ્ટ ન દેવું એ ધર્મનું મુખ્ય અંગ છે.

સંસારમાં તત્ત્વદર્શી પુરુષ તે છે જે અહિંસાનું પાલન કરે છે અને અહિંસા ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે. એ તત્ત્વદર્શી મહાપુરુષ ક્રોધની સાથે વૈર નથી બાંધતો, તેનો જગતમાં કોઈ શત્રુ નથી. અને એ તત્ત્વદર્શી મહાપુરુષ પોતાના પવિત્ર અહિંસાધર્મનું સુંદર રીતે પાલન કરી, સર્વ દુઃખોથી રક્ષિત બની, સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી વીતરાગ બની અદાય-શાશ્વત મોક્ષસુખ પામે છે.

[હાઈદલના ખીજા પાનેથી આશુ]

આ પ્રશસ્તિથી સ્પષ્ટ છે કે ઉ. માનવિજયજી મહારાજે શેઠ શાંતિદાસ મનિઆની વિનંતિથી ધર્મસંગ્રહ રચ્યો છે.

આ શેઠ શાંતિદાસ મનિઆનો ટૂંકો પરિચય આ પ્રમાણે છે. અમદાવાદમાં શ્રીમાળી લક્ષ્મણશાહ શેઠ હતા, તેણે દીક્ષા લીધી. તેમના પુત્ર પનજીને હીરજી, મનજી, મદનજી, રતન, અને ધરમ એમ પાંચ પુત્રો થયા. તે પૈકીના મનજીનો જન્મ સં. ૧૬૪૦ના અષાઢ શુદ્ધિ ૧૧ થયો હતો, જેના ખીજા નામો મનરાજ તથા મનીઆ છે. તેણે સાધર્મિકની લલિત કરી, જમાડી પાન સોપારી આપ્યા, વસ્ત્રની પહેરામણી કરી, જ્ઞાતિ અને સાધર્મિકમાં મહામુદીની પ્રભાવના કરી, ખાંડ ભરી થાળીઓ વહેંચી, પાંચપવીનાં પારણાં કરાવ્યાં, પાશ્વનાથ લગ્નવાનનું મંદિર બનાવ્યું (?) ત્યારે અમદાવાદના જિનાલયોમાં પૂજાઓ કરાવી, સંધર્મમાં મહામુદીની પ્રભાવના કરી. સં. ૧૭૦૨માં મોટો દુકાળ પડ્યો ત્યારે ગરીબોને દરેક જાતની સહાય આપી તે દુકાળને દૂર કર્યો. ખીજે જગદુ હોય એવું બિરુદ પ્રાપ્ત કર્યું. શત્રુજયનો સંધ કાઢ્યો, સાત ક્ષેત્રમાં દાન આપ્યું, વિમલનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી, શ્રીપૂજ્યજીનો પધરામણી કરી, યતિઓને પ્રતિલાભ્યા, ચોરાશી ગચ્છમાં રૂપયાની લહાણી કરી, મોટી જિન પૂજાઓ કરાવી. એક દિવસે મનિઆ શાહને શરીરમાં પીકા ભાપડી, એટલે તેણે વૈરાગ્ય પામી પં. મેરુવિજયજી પાસે દીક્ષાનો સ્વીકાર કર્યો. તેમનું નામ માણેકવિજયજી રાખવામાં આવ્યું.

માણેકવિજયજી સં. ૧૭૧૧માં અનશન કરી મૃત્યુ પામી સ્વર્ગે ગયા. તેના પુત્ર શાંતિદાસ તથા શ્રીસંધે તેના દેહને વાળતે ગાળતે લાક જઈ અગ્નિસંસ્કાર કર્યો.

મનિઆ શાહનો પુત્ર બહુ ધર્મી હતો. સં. ૧૭૨૦માં મોટો દુકાળ પડ્યો. શાંતિદાસે દાનશાળા બનાવી ગરીબોને અન્ન, જલ, વસ્ત્ર, ગોળ, ખાંડ, સાકર, ઘી, ધાતુપાત્ર અને દવા વગેરે આપી દુકાળનો ભય દૂર કરાવ્યો, વગેરે વગેરે.

આ પ્રમાણે તેનો ટૂંકો પરિચય છે. આ સંબંધી વિશેષ વર્ણન આચાર્ય વિજયમાન-સુરિશિષ્ય રત્નકીર્તિકૃત “મનિઆ શાહ રાસ”, આચાર્ય વિજયમાનસુરિકૃત “ધર્મ સંગ્રહ” અને વીરવંશાવલીમાંના “આ. વિજયરાજચરિત્રાંશ” માં સુરક્ષિત છે, જિનાસુ-ઓએ તે ત્યાંથી જાણી લેવું.

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના ત્રણ વિશેષાંક

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય છ આના (ટપાલખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) દીપોત્સવી અંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછીના ૧૦૦૦ વર્ષ પછીના સાતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય ત્રણ રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય સંબંધી ઐતિહાસિક વિવિધ લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દોઢ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંક

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનધર્મના માંસાહાર હોવાના આલેખોના જવાબરૂપ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હિમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાચી તથા પાકી ફાઇલો

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ની ત્રીજી, પાંચમા, આઠમા, દસમા, અગિયારમા બારમા તથા તેરમા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઇલો તમારે હે મૂલ્ય દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા, પાકીના અઢી રૂપિયા.

— લખો —

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશ સમિતિ
જેશિંગભાઈની વાલી, ધીકાંટા, અમદાવાદ.

મુદ્રક:-મગનસાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ. શ્રી વીરવિજય પ્રી-ટીંગ પ્રેસ, સલાપોસ કોમરોડ, પો. બો. નં. ૬ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય-અમદાવાદ. પ્રકાશક:-શ્રીમનલાલ જોડણદાસ શાહ. શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશ સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગભાઈની વાલી, ધીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.

અમદાવાદ : વિ. સં. ૨૦૦૫, જોડ શુદ્ધિ ૫ : તા. ૧૫-૬-૪૯, શનિવાર

વિષય-દર્શન

- ૧ મવનયુદ્ધકે રજયિતા દેમકલિકા સમય : શ્રી. મલરજી દ્વજી નાદટા: ટાલટક પાનુ-૨
- ૨ શ્રી ગોડીપાર્થનાથ-સ્તવન : શ્રી. પૂ. મુ. મ. શ્રી. જયંતવિજયજી : ૧૪૫
- ૩ સિદ્ધરસ અને રસકૃપના વંદુ હલ્લેજો : પૂ. મુ. મ. શ્રી. રસલિંકવિજયજી : ૧૪૬
- ૪ સંસારનું પ્રથમ ધર્મચક્ર (વાર્તા) : મુષાકર : ૧૪૮
- ૫ જૈનધર્મની વિચિત્ર ઓળખાણ : : ૧૫૨
- ૬ કોણ પરણે : શ્રી. હીરાલાલ ૨. શપડિયા : ૧૫૫
- ૭ શ્રી છરાવલા તીર્થ : પૂ. મુ. મ. શ્રી. ન્યાયવિજયજી : ૧૫૯
- ૮ પ્રશ્નોત્તર-કિરણાવલી : પૂ. મુ. મ. શ્રી. દર્શનવિજયજી : ૧૭૩
- ૯ તિથ્યોમાલી પદમગ : પૂ. જ્ઞા. મે. શ્રી વિજયપદસારથિજી : ૧૬૭

લવાજમ-વાર્ષિક બે રૂપિયા : આ અંકનું મૂલ્ય-ત્રણ આના

मदनयुद्धके रचयिता हेमकविका समय

(लेखक-श्रीयुत अगरचन्दजी नाहटा)

पांच वर्ष हुवे जब मैं अहमदाबादमें श्रीयुत साराभाई नवाब से मिला था। उनसे आपने प्रेषित चंदन-मल्यागिरि चौपई की सचित्र प्रतिके उपयोग करने के सम्बन्ध में पूछने पर उन्होंने आ. आनंदशंकर ध्रुव स्मारक ग्रन्थ को दिखाया। उसके पश्चात् हमारी शार्दूल राजस्थानी रिसर्च इन्स्टीट्यूट से उक्त ग्रन्थकी प्रति मंगाके देखने पर उसमें प्रकाशित "मदनयुद्ध" नामक हेमकवि की रचनाको भी ध्यान से पढ़ा तो उसके सम्पादक पं. अंबालाल प्रेमचन्द शाहने दो तीन भूलों की हैं ऐसी प्रतीति हुई, उसके संशोधन के लिये प्रस्तुत लेख लिखा जा रहा है।

१ मदनयुद्धका रचनाकाल ग्रन्थ में "सत्तरसे छोटोतरे" दिया गया है, जिससे आपने सं १७७६का ग्रहण किया है। पर वास्तवमें वह सं १७०६ हो है। कवि अंचलगच्छीय कल्याणसागरसूरिके शिष्य थे और इस रचनामें उन्होंने मदन को जीता इसीका वर्णन है एवं अंत के 'विराजे' शब्दसे भी उनकी विद्यमानता में ही ग्रन्थ रचा गया स्पष्ट है। आ. कल्याणसागरसूरिका स्वर्गवास सं १७१८ में हो चुका था अतः १७७६ का ग्रहण सर्वथा असंगत है। वैसे "छोटोतर" ६ संख्याका ही सूचक है, ७६ के लिये छोटोतर शब्द प्रयुक्त होता है। इस सम्बन्धमें सबसे प्रबल प्रमाण कविका अन्य ग्रन्थ छंदमालिका में हमें प्राप्त हुआ है वह है। वह भी सं १७०६ में रचा गया है व वहाँ भी "सत्तरसे छोटोतरे" शब्द प्रयुक्त है। उसमें कल्याणसागरसूरि के सूरत के निकटवर्ती हंसपुरमें श्रावकों के चोमासा कराने का भी उल्लेख है। इन सब बातों पर विचार करने से मदनयुद्ध का रचनाकाल सं १७७६ न हो कर १७०६ ही सिद्ध होता है।

२ पं. अंबालालजीने हेमकवि के मेदपाट देशधिपति प्रशस्ति वर्णन को संपादित कर 'बुद्धिप्रकाश' वर्ष ८९ अंक २ में प्रकाशित किया है। उसके रचयिता को मदनयुद्ध के रचयिता हेम से अभिन्न होने को आपने संभावना की है, पर वह सर्वथा असंभव है। उक्त प्रशस्ति वर्णनमें उदयपुरके महाराणा जवानसिंहका वर्णन होनेसे उसकी रचना सं १८८५ के पीछेकी है तब प्रस्तुत हेमकवि १७०६ के हैं। उक्त मेदपाट वर्णन प्रशस्ति को पढ़ने से कवि तपागच्छीय सिद्ध होते हैं तब प्रस्तुत कविने अंचलगच्छीय होनेका स्वयं स्पष्ट उल्लेख किया है अतः दोनों कवि भिन्न भिन्न ही हैं।

१ प्रस्तुत ग्रन्थ का विवरण मेरे संपादित हिन्दी ग्रन्थ विवरण भाग २ में प्रकाशित है, जो कि हिन्दी विद्यापीठ उदयपुर से प्रकाशित है।

[अनुसंधान राधवलना त्रीज पाने]

॥ ॐ अर्द्धम् ॥

અखિલ ભારતવર્ષીય જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક મુનિસમ્મેલન સંસ્થાપિત
શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિનું માસિક મુલપત્ર

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

જેશિંગમાઈકી વાડી : ઘીકાંટા રોડ : અમદાવાદ (ગુજરાત)

વર્ષ ૧૪	વિક્રમ સં. ૨૦૦૫ : વીરનિ. સં. ૨૪૭૫ : ઈ. સ. ૧૯૪૯	ક્રમાંક
અંક ૮-૯	વૈશાખ-જેઠ વદિ ૫ : બુધવાર : ૧૫મી મે-જુન	૧૬૪-૬૫

શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ - સ્તવન

સંપ્રાહક:—સ્વ. પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી જયંતવિજયજી

તે દિન ધન ધન હો કિં જહિ જિન લેટશ્યાં, જિનને લેટી હો કિં દુશ્મન ભેટશ્યાં;
પ્રભુને લેટી હો કિં સુખમાં લેટશ્યાં, દુરજનના મુખ હો કિં ત્યારે દાટશ્યાં ॥ ૧ ॥
ગોડી દોડી હો કિં જઈઈ લામણે, ભવ ભવ શરણુ હોલ્યો-કિં ચરણે તુમતણે;
દેવ દયા કર હો કિં ઠાકુર માહરો, નજર નિહાલે હો કિં ચાકર-તાહરો ॥ ૨ ॥
તુજ વિના અન્યની હો કિં સેવા નવી ગમે, અન્ય દેવ નિશુણી હો કિં મુઝ ચિત્ત નવી ગમે;
તું હી સુશુણી હો કિં હવે મેં પરખીયો, અખય કૃપાનિધિ હો કિં તુમે જાણીઓ ॥ ૩ ॥
તું પ્રભુ નાયક હો કિં લાયક તું સહી, શિવપુર દાયક હો કિં પાયક તું સહી;
અનુભવ દેખ્યો હો કિં સાહિબ માહરા, હું નવિ છોડું હો કિં પંકજ તાહરા ॥ ૪ ॥
અશ્વસેનનંદન હો કિં વંદન જગતને, ચંદન સરખું હો કિં તુઝ તનુ સહુ નમે;
વામા માતા હો કિં જ્યાતા લલિતલે, પરતા પૂરે હો કિં પરતક્ષ મહીયલે ॥ ૫ ॥
તું મુઝ સાહિબ હો કિં તું હી જ જગધણી, જગજીવારણુ હો કિં જાણે દિનમણિ;
ભવ ભવ માણું હો કિં સેવા તાહરી, ઓછી ઠહીઈ હો કિં ન કરું ચાહરી ॥ ૬ ॥
જય જય જિનજી હો કિં સૌભાગ્યનો ધણી, સેવા માગે હો કિં અહનિશિ પ્રભુતણી;
ખાંદગ્રહ્યાની હો કિં લાજ વિચારીઈ, જય સૌભાગ્યને હો કિં સુખ અતિ આપીઈ ॥ ૭ ॥

॥ ઈતિ સ્તવનમ્ ॥

સિદ્ધરસ અને રસકૃપના વધુ ઉદ્દેશો

લેખક:—પૂજ્ય સુનિમહારાજ શ્રી રમણકવિજયજી

‘જેન સત્ય પ્રકાશ’ના ચાલુ (૧૪મા) વર્ષના ૭મા અંકમાં લાઈબ્રેરી હીરાલલ કાપડિયાએ “સિદ્ધરસ અને રસકૃપ” શીર્ષક એક લેખ લખ્યો છે, જેમાં તેમણે આ વિષયને લગતા અનેક અર્થાચીન ઉદ્દેશો આપ્યા છે. પરંતુ જેન કથાસાહિત્યમાં મુખ્ય સ્થાન ભોગવતા વસુદેવકિંડી, સમરાધ્યક્ષ હતા જેવા પ્રાચીનતમ ગ્રંથોમાં પણ આ અંગેના અનેક ઉદ્દેશો આપણને મળી શકે તેમ છે, જે પૈકી વસુદેવકિંડીમાં ગંધર્વસ્ત્રતા લંબકમાં ચારુસ્તની કથા પ્રસંગે આવતો મહારાનો એક ઉદ્દેશ વિદ્વાનોના રસ ખાતર આ નીચે આપવામાં આવે છે:—

પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશાનાં પટ્ટણોમાં પ્રવાસ બેઠીને તથા કમલપુર, યવનદ્વીપ અને સિંહધર્માં તેમજ પશ્ચિમે બર્મર અને યવનમાં વ્યાપાર કરીને મેં આઠ કોટિ ધન પેદા કર્યું. માલમાં રોકતી તથા એ માલ જગમાર્ગે લાવતાં ધન બમાણું થાય છે. આથી વહાણમાં હું સોરહના કિનારે કિનારે પ્રવાસ કરતો હતો ત્યારે, કિનારો મારી દષ્ટિમર્યાદામાં હતો તે જ વખતે વાવાઝોડું થયું અને એ વહાણ નાશ પામ્યું. ધણી વારે એક પાટિયું મને મળ્યું. મોજાઓની પરંપરાથી આમતેમ ફેંકાતો હું તેનું અવશ્યજન કરીને સાત રાત્રિને અંતે ઉપરાવતીવેલા-કિનારો ઉપર ફેંકાયો. આ રીતે હું સમુદ્રમાંથી બહાર નીકળ્યો. પાણીના ખારને લીધે સફેદ શરીરવાળો હું જાળાની નીચે બેસીને વિશ્રામ લેવા લાગ્યો.

તે સમયે એક ત્રિહંડી આવ્યો. મને ટેકા આપીને તે ગામમાં લઈ ગયો. પોતાના મઠમાં તેણે મને સ્નાન કરાવ્યું, અને પૂછ્યું, “હન્યપુત્ર ! આ આપત્તિમાં તું કેવી રીતે પડ્યો ? હું કેવી રીતે ઘેરથી નીકળ્યો અને વહાણ કેવી રીતે ભાંગ્યું તે મેં સંક્ષેપમાં કહી બતાવ્યું. એટલે કોઈ પામીને તે બોલ્યો, “હં ! નિભાંગી, મારા મઠમાંથી ચાલ્યો જા.” આથી હું તો પાછો તે વનમાં નીકળ્યો. થોડે દૂર ગયો, એટલે તે ત્રિહંડી વળી મને કહેવા લાગ્યો, પુત્ર ! મેં તો વિનય જાણ્યો માટે તારો તિરસ્કાર કર્યો હતો. તું ખરેખર અજ્ઞાન છે કે મૃત્યુસ્થાનમાં તારી જાતને ફેંકે છે. જો તું ધનની ઇચ્છાવાળો હોય તો અમારો વર્ણવતી થા. અમારી ઉપાસના કરતાં તને કોઈ પણ પ્રકારના કલેશ વગર ધન પ્રાપ્ત થશે.” પછી કિંકર જતોએ મને નવરાવ્યો અને જવની રાખ પીવડાવી. એ પ્રમાણે મારા કેટલાક દિવસ વીતી ગયા.

એક વાર કાઢી સળગારીને તે પરિત્રાજક મને કહેવા લાગ્યો, ‘જો.’ પછી તેણે પોતાના ઉપર રસ ચેપડ્યો અને પોલદ અંગારામાં નાખ્યું. ધમણ વડે ધમતી તે ઉત્તમ સુવર્ણ થઈ ગયું. તેણે મને કહ્યું, ‘પુત્ર ! આ તે જોયું ?’ હું બોલ્યો, ‘મેં અત્યંત આશ્ચર્ય જોયું.’ પછી તેણે મને કહ્યું, ‘મારી પાસે સોનું નથી, પણ હું મેટા સૌરણિંક છું. તને જોઈને મને પુત્રવત્ સ્નેહ થયો છે. તું અર્થપ્રસિદ્ધે સારું કલેશ કરે છે, માટે તારે ખાતર હું જમ્બ અને શતસહસ્રવેધી રસ લાવીશ. પછી તું કૃતકૃત્ય થઈને તારે ઘેર જાજે. આ તો મારી પહેલાનો મેળવેલો થોડોક રસ હતો.’ લોભી એવા મેં સન્નુષ્ટ થઈને કહ્યું, ‘તાત !

એમ કરો.' પછી તેણે સાધનો સજ્જ કર્યાં અને લાથુ તૈયાર કર્યું. અધારી રાત્રિએ અમે ગામ-
માંથી નીકળ્યા અને હિંસક પશુઓથી ભરેલી અટવીમાં પહોંચ્યા. અમે રાત્રે પ્રવાસ કરતા હતા
અને ભીંસોના ભયથી વિવેક છુપાઈને રહેતા હતા. અનુક્રમે પર્વતની ગુફામાંથી નીકળી અમે
ધસથી ઢંઢાયેલા એક દુવા આગળ પહોંચ્યા. ત્યાં પરિત્રાજક બિન્નો રહ્યો. મને પણ તેણે કહ્યું,
'વિશ્રામ લે.' પછી તે ચામડાનું વસ્ત્ર પહેરીને અંદર બિનરવા લાગ્યો. એટલે મેં તેને કહ્યું, 'તાત !
આ શું ?' તેણે કહ્યું, 'પુત્ર ! ધસથી ઢંઢાયેલો આ દુવા બીંચા પાડેલા કોડિયાના આકારનો છે.
એની અંદર વળકુંડ છે, તેમાંથી રસ ઝરે છે. હું બિતરું છું. ખાટલીમાં બેઠેલા મને તું અંદર
હાથાવજો એટલે પછી હું રસનું તુંબડું લરી લઈશ.' મેં કહ્યું, 'હું બિતરું છું, તમે ન બિતરશો.'
તે બોલ્યો, 'ના પુત્ર ! તને ડર લાગશે.' મેં કહ્યું, 'હું ડરતો નથી.' પછી મેં ચર્મવસ્ત્ર પહેર્યું.
તેણે યોગવર્તી સગમાવીને મને અંદર હાટકાવ્યો. હું ઢંઢે દુવાના તળિયે પહોંચ્યો. મેં રસકુંડ
જોયો. પછી તેણે તુંબડી નીચે નાખી. મેં કડગીથી તુંબડી લરી અને ખાટલીમાં મૂકી. દોરડું
હાથાવતાં પરિત્રાજકે ખાટલી ઉપાડી લીધી. હું રાહ જોતો હતો કે મારે માટે ફરી પાછો તે
ખાટલી નીચે હાટકાવશે. મેં ખૂબ પાડી કે 'તાત ! દોરડું નીચે હાટકાવો.' પણ દુવા ખૂબ બીંચે
હતો અને મને પણ નીચે જોઈ તેમાં ફેંટા ધર્મને પરિત્રાજક ચાલ્યો ગયો હતો.

તે વખતે મેં વિચાર કર્યો કે, સાગરમાં પણ મર્યાદા ન હતો એવો હું લોકોને કારણે
મરણ પામું છું. મારી યોગવર્તી દીપિકાઓ પણ ઓલવાઈ ગઈ. પ્રભાતમાં ત્યાં સૂઈ દેખાતો
નહોતો. માત્ર મધ્યાહ્ન કાલે દુવામાં પ્રકાશ આવ્યો. નીચે જોયું તો અંદરથી ખૂબ પહોળો પણ
સાંકડા મુખનાળો કુંડ મારી નજરે પડ્યો. ઘણી વાર સુધી તાકી રહેતાં, જેનું જીવન કંઈક
અવશિષ્ટ રહ્યું છે એવા એક પુરુષને કુંડથી થોડેક દૂર મેં જોયો. મેં તેને પૂછ્યું, 'તું
અહીં કેવી રીતે આવ્યો ?' ઘણા દુઃખ પૂર્વક તેણે કહ્યું, 'આર્થ ! પરિત્રાજક મને અહીં
લાવ્યો હતો.' મેં કહ્યું, 'મને પણ તે જ લાગ્યો છે.' પછી મેં તેને પૂછ્યું, 'મિત્ર અહીંથી
બહાર નીકળવાનો કોઈ ઉપાય છે ખરો ?' તેણે ઉત્તર આપ્યો, 'જ્યારે સૂર્યના કિરણોથી આ
દુવા પ્રકાશિત થાય છે ત્યારે આ વિવરમાંથી એક મોટી ઘો પાણી પીવાને માટે આવે છે.
અને તે જ માર્ગે પાછી જાય છે. બીર અને અસાહસિક એવો હું અશક્ત થઈ ગયો
હોવાને કારણે બહાર નીકળ્યો નહીં. જો તમે સાહસ કરી શકો તો ઘોના પૂંછડે વળગી
પડજો, એટલે બહાર નીકળી શકશો.' પછી ઘો આવી અને તેણે પાણી પીધું. તે બહાર
નીકળતી હતી તે વખતે મેં તેનું પૂંછડું પકડી લીધું. પછી સુરંગના વિવરમાંથી જતરકું
ખેંચે તેવી ગતિથી મને ખેંચતી તે દૂર સુધી જઈને બહાર નીકળી. મેં ચામડાનું કપડું
પહેરેલું હોવાથી મારા શરીરને કંઈ હાનિ ન થઈ.

—(વસુદેવહિંડી ભાષાન્તર, ભા ૧, પૃ. ૧૮૯-૯૧)

ઉપરનો મહત્વનો ઉદ્દેશ્ય નોંધ્યા બાદ પ્રભાવકચરિત્રમાં આવતો આ અંગનો એક
ઉદ્દેશ્ય પણ નીચે આપવામાં આવે છે.

સં ૧૩૩૪માં રચાયેલા પ્રભાવન્દ્રસૂરિના 'પ્રભાવક-ચરિત્રમાં' 'પાદવિત્તસૂરિચરિત્ર'માં
નાગાજીન વિષે કહ્યું છે કે તે રસસિદ્ધિ કરનાર ઔગંધિઓના સંગ્રહ કરવા લાગ્યો તથા
તથુ-ર નમય પાત્રમાં સિદ્ધરસ લાગીને શ્રી પાદવિત્ત ગુરુ અંગળ ધર્યો.

—(પ્રભાવકચરિત્ર. ભાષાન્તર, પૃ. ૬૧)

સંસારનું પ્રથમ ધર્મચક્ર

લેખક—મુધાકર

આ સંસારમાં એવી અનેક અદ્ભુત વસ્તુઓ છે જેનાં આદિ કે અંત નથી જણાતાં. કાળા માથાનો માનવી ઘણી વાર એમ સમજે છે કે આ મેં ક્યું. પરંતુ કેટલીક વસ્તુઓ એવી હોય છે જે આપોઆપ નિર્મિત થઈ જાય છે. અને છતાં માનવી એને નિર્માણ કરવાનો હર્ષ માણે છે. કેટલાક માનવીઓ પણ એવા હોય છે, જે જ્યાં જાય છે ત્યાં પૂજાય છે અને મહાત્મા-સંત તરીકે બહુમાન અને આદર પામે છે. એમની કીર્તિની, આત્મજન્મી સમી, મીઠી સુવાસ સૌ કોઈને એમના તરફ આકર્ષે છે, અને લાવળીની અંજલિની પુષ્પ-માળા સમર્પવા પ્રેરે છે. આવા પુરુષો, પુરુષોત્તમો, મહામાનવીઓ કે નર રૂપ નારાયણ જની પૂજાય છે. આવા મહાપુરુષોની જીવનસૌરભ આપણને આકર્ષે છે, છતાં કેટલીક વાર આપણે વિચારને વમળે ચઢી વિચારીએ છીએ કે—થાય છે, શું જમ્મદી છે? કાલે જવાશે, પણ આ પામર માનવીને એક દ્વણ પછી શું થવાનું છે તેની જ્યાં અખર નથી ત્યાં કાલની વાતો કરવાથી શું વળે? પાછળથી આપણને એવાતનો પરતાવો રહી જાય છે અને આ ન ક્યું, તે ન ક્યું એમ વલોપાત થયા કરે છે. આવા જ એક વલોપાતમાંથી દુનિયાએ ન જોયેલું, ન જાણેલું, અદ્ભુત એવું સંસાર ભરતું પ્રથમ ધર્મચક્ર બન્યું એની આ કથા છે.

આ યુગના પ્રથમ પૃથ્વીનાથ અને પ્રથમ સાધુપુંજવ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ ચાર હજાર રાત્રીઓ સાથે સાધુ બન્યા. સંસારના આ પ્રથમ મુનિપુંજવને એક વર્ષ અને ચાલીસ દિવસ સુધી નિર્દોષ શુદ્ધ આહાર—પાણી ન મળ્યાં એટલે ઉપવાસી થઈને જ તેઓ વિચર્યા. સાથેના ચાર હજાર દીક્ષિત રાત્રીઓ તો તેમને છોડી જંગલવાસી ત્રાપિમુનિ, ત્યાગી તપસ્વી અને જટાધારી જોગી બન્યા. શ્રીઋષભદેવ તો નરકેશરી હતા. ભૂખ અને તરસની ભગારે પરવા કર્યાં સિવાય સ્ફટિક સમ ઉજ્જવળ સંયમ પાળતા તેઓ હસ્તિનાપુરમાં પધાર્યા, અને ત્રેયાંસ કુમારના હાથે, એક વર્ષ અને ચાલીસ દિવસ પછી, ચેરડીના રસથી પારણું ક્યું. જ્યાં તેમનું પારણું થયું તે પવિત્ર સ્થાને શ્રીત્રેયાંસકુમારે રત્નમય પીઠ કરાવ્યું અને જ્યાં જ્યાં પ્રભુજીનાં પારણાં થતાં ત્યાં ત્યાં રત્નમય પીઠ બનતાં, જેને “આદિત્યપીઠ” કહેવામાં આવે છે. આ પ્રથમ આદિત્ય પીઠની શ્રીત્રેયાંસકુમાર, તેને ભગવંતના ચરણ સમજી, ત્રિકાલ પૂજા કરતા હતા.

આ વિષેના આવા અનેક ઉદ્દેશો ખીજા અનેકાનેક પ્રાચીન ગ્રંથો જેવા કે સમરાધ્ય-કથા, ભવભાવના, ભુવનસુંદરી, જૈનકથાકોશ, પાર્શ્વનાથચરિત્ર, ધર્મકલ્પદ્રુમ વગેરેમાં આવે છે. પરંતુ વિહારને કારણે એ પુસ્તકોમાંના ઉદ્દેશો તુરંત મેળવવાનો સમય મળ્યો નથી.

સાક્ષરસ અને રસદ્રવ્ય વિષેના ઉદ્દેશો આમ આપણા પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સાહિત્યમાં ઢેરઢેર વહેંચેલા પડ્યા છે. એ બધાય એકબીજા કરીને એમનો પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવાથી પ્રાચીન કાલની એ વિષેની માન્યતાનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આવી શકશે.

અક્ષય તૃતીયા, ૨૦૦૫

જૈન ધર્મશાળા, મહિયાળા પોળ, વડોદરા.

શ્રીઋષભદેવ ભગવંતનું પ્રથમ પાઠનું થઈ ગયું છે. જનતા હવે સાધુઓને લિષ્ઠા આપવાની વિધિથી પરિચિત થઈ છે. પ્રભુ અદીનપણે ધ્યાની બની વિચરી રહ્યા છે. આ સાધુશિરોમણિ પદ્મવ્યંત્રી વિચારણા કરતા વિવિધ તપ અને અભિપ્રદ ધરતા, મૌનપણે વિચરી રહ્યા છે. તેમને માટે તો નિરવધિ: કાલશ્ર, વિપુલા ચ પૃથ્વી પડ્યાં છે. એમને ક્યાંય બંધન નથી, ક્યાંય મમતા નથી, ક્યાંય માયા નથી. સંસારભરના પ્રાણીમાત્ર પ્રતિ મૈત્રી, પ્રેમ, કરુણા અને આદ્રતા વરસાવતા, સંસારના પ્રાણી મનનું મંગલ વાંછતા "શિવ-મસ્તુ સર્વજગત્" ના મંગલ આશીર્વાદ વરસાવતા, મૌન છતાં દશકંઠે હૃદયોસ્લાસ પ્રગ-ટાવતા વિચરી રહ્યા છે.

તેઓ નગર બહાર ઉદ્યાનમાં શાંતપણે રાત્રિ વીતાવતા, "યાં નિશા સર્વભૂતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમો" પદને ચરિતાર્થ કરતા, દિવસે ભૂતલમાં ઉઘાડા માથે, ખુલ્લે પગે વિચરતા, કવચિત્ લિષ્ઠા માટે નગરમાં જતા અને પુનઃ જંગલમાં જઈ રહેતા, જંગલનાં પશુ પક્ષીઓ પશુ આ મહાત્માના પ્રેમ-કરુણા ભર્યા અંતરથી આકર્ષાઈ એમના ચરણે આવી બેસતાં. જંગલની વનરાજી પણ પ્રભુજના આગમનથી હર્ષોલ્લસિત બની પુષ્પ, પત્ર, ફલ આદિથી અંજલિ આપતી. અંધારી રાત્રિ જાય અને પ્રાતઃકાલમાં સવિતા નારાયણના દર્શનથી વનશ્રી નાચી ગાઈ તેમ ત્યાગ, તપ અને સંયમથી એપના પ્રભુજના પધારવાથી જંગલની સમસ્ત વનશ્રી નાચી ગાંડતી.

એકદા ભગવાન વિચરતા તક્ષશિલ્પી તરફ પધાર્યા. મહાબાહુ બાહુબલી આ પ્રાંતના રાજધિરાજ હતા. એમની અખંડ આજી આખા સંપ્રાન્ધ્ય પર વર્તી રહી હતી. તેમના બલથી બધાં સુપરિચિત હતા. તે વખતના રાજ્ય મહારાજઓ, અરે, દેવો ને દાનવો સુધાં, એમની હાકથી કાંપતા હતા. કોઈ શત્રુ, કોઈ વિરોધી, કોઈ ચોરની હિમ્મત નહોતી કે તેમના બહલી પ્રદેશ તરફ આંખ ઊંચી કરીને જુએ. એમના રાજ્યની પ્રજાને પીડ્યા કે સંતાપવા કોઈ કદી હિમ્મત ન કરતું. એમની સમસ્ત પ્રજા ન્યાય, નીતિ અને ધર્મ પ્રમાણે ચાલતી. એમના રાજ્યમાં કદી કોઈ હિંસા ન કરતું, જૂઠું ન બોલતું, ચોરી અને સહા-ચારતું નામ-નિશાન ત્યાં નહોતું. એમના ધર્મરાજ્યમાં કોઈ અન્યાય અનીતિ ન કરતું. પ્રજા બાહુબલીને પ્રેમ, અને શ્રદ્ધાથી પિતાતુલ્ય માનતી અને બાહુબલી જેતાના પુત્ર કરતા અધિક શ્રેષ્ઠ અને વાત્સલ્ય પ્રજા પ્રત્યે રાખતા. આખો બહલી પ્રાંત ધન, ધાન્ય, ફળફલથી ભરેલો હતો. એમના રાજ્યમાં દૂધ, દહીં, ઘીની નદીઓ વહેતી. ગંગા યમુનાનાં નિર્મળ પ્રવાહો આખા પ્રદેશને પુનિત કરતા હતા.

આ બહલી પ્રાંતમાં શ્રીઋષભદેવજનાં પુનિત પગલાં ઘર્યાં. આખા પ્રાંતમાં ઉત્સાહ અને બહિતનું પ્રચલ મોજું ઊઠ્યું. જનતા પ્રદુલ્લિત બની. ગુંજારવ કરતા મધુકરોનું ટોળું ઊડતું હોય તેમ ભકતજનો ભગવાનની પાછળ ભમવા. સૌ કોઈ ભગવાનને લિષ્ઠા આપવા માટે લ્યો, આલ્યો, તે લ્યો-ના નાદલઈ બેઠા હતા. જનતાને શ્રેયાંસ કુમારનો દિવતાં દિવતાંનો અવાજ પહોંચી મયો હતો. ખુદ બાહુબલીરાજ પણ લંગવતનાં દર્શન અને ભકિત માટે ચાતકની જેમ રહ જોઈ રહ્યા હતા. સરિતા નારાયણ પશ્ચિમ તરફ દળી રહ્યા હતા, વસંતનો નમના પહોરનો તડો કંઈક મીઠો લાગેતો હતો. આવા સમયે ઋષભ-દેવ પ્રભુ ઉઘાડા પગે અને ખુલ્લા માથે એકાકી ચાલી રહ્યા હતા. એમનું અંબીર સૂખ

જાંડા ચિતનના ભાવો દર્શાવી રહ્યું હતું. જોનારને એમ લાગે જાણે ગજરાજ આલ્યો જાય છે. પોયણા જેવાં અર્ધનિમિલિત નેત્રો એમના સર્વોત્તમ ધ્યાનને સૂચવતાં હતાં. વનરાજીએ પોતાનાં પાંદડાં નમતા પહોરના સૂર્યના તડકામાં પીળાં બનાવી હેમમય તોરણો અંધાં હોય એમ દેખાતું. ત્યાં તો સંધ્યાના આવાગમનને સૂચવનારા લાલ યુક્તાલે દર્શન દીધાં. સવિતા નારાયણ ભૂતલમાં વિખરતા મહર્ષિનાં દર્શન કરવા ઇચ્છતા હોય તેમ નીચે નમ્યા અને શ્રીઋષભદેવજી ભગવંત એક વિશાલ વટવૃક્ષ નીચે સ્થિર થયા.

ઉદ્યાનપાલકે બાહુબલીરાજને ઘુમ્મ સમાચાર આપ્યા કે આજે આપના પિતાજી, આદિય પૃથ્વીનાથ અને આદિય યતીન્દ્રે આપણા ઉદ્યાનમાં પુનિત પગલાં કર્યાં છે. બાહુબલીજી આજે હર્ષથી પુષ્કલિત બની વિચારી રહ્યા છે કે અહોભાગ્ય છે કે મારા પિતાજીનાં પુનિત પગલાં મારા રાજ્યમાં થાય છે. ધન્ય છે એ રાજર્ષિ મુનિપુંગવને કે એમણે રાજરાજેન્દ્રનાં મુખે ઠોડ્યાં, ઇંદ્રને પણ દુર્લભ એવી સમૃદ્ધિ અને સાલગ્રામી છોડી, અરે, કુટુંબપરિવાર, વાતસલ્યવેદી જનેતા મહેદેવ એ બધાયની મમતા છોડી, શરીરની પણ મમતા મૂકી, બધા પરિત્રાહ છોડી, એકાકી ભૂતલમાં વિચરી મોનપણે રહી, ઘેર તપ તપતા આત્માને વિશુદ્ધ બનાવી રહ્યા છે. મારા પુત્રનો ઉદય ક્યારે થશે કે હું પણ પિતાજીને પુનિત પગલે સંચરી સંયમમાર્ગની આરાધના કરીશ. હું મારા અંતઃપુર સહિત પ્રભુજીનાં દર્શન કરી કૃતાર્થ થઈશ. મંત્રીઘરેને બોલાવી હુકમ કર્યો—આવતી કાલે પ્રાતઃકાલમાં ત્રણ લોકના નાથ દેવાધિદેવ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુનાં દર્શન કરવા સૌએ આવવાનું છે. તેમજ મધ્યાહ્ને પ્રભુજી આપણી તક્ષશિલામાં મંદુકરી માટે પધારશે એટલે આખી તક્ષશિલાને શબ્દગારને.

આજે તક્ષશિલામાં રાત્રે પણ સૂઈ જાયો હોય એમ અજવાળું અજવાળું થઈ રહ્યું છે. રતનના દીવા દીપી રહ્યા છે. ધન્ય પતાકાને તોરણો બધાંજ રહ્યાં છે. આખી રાત બાહુબલીરાજને નિદ્રા નથી આવી. એમનાં જીવનમાં આજે જ એમને રાત્રિ આવડી મોટી આવી લાંબી લાગી. અરે ! આ તે વર્ષ જાય છે કે રાત્રિ જાય છે, એવડી લાંબી રાત્રિ બાહુબલીરાજને આજે લાગી. રાત્રિના પટરાણી વસંતશ્રીએ પૂછ્યું ? નાથ ! કેમ બિંધના નથી.

બાહુબલી—દેવી ! મારા પિતાજી તો રોજ રાતના જગરણ જ કરે છે.

વસંતશ્રી—આર્થપુત્ર ! સાધુ પુરુષો સદાયે અપ્રમત્ત હોય છે.

બાહુબલી—હું એ જાણું છું. મારા પિતાજી રાજમહેલના બદલે જંગલમાં વસે છે. પદ્મંગને બદલે ધરતીને પદ્મંગ ગણે છે. રેશમી સુવાળાં વસ્ત્રોને બદલે દિશાશી વસ્ત્રોથી તેઓ અલંકૃત છે. ધ્યાન એ જ એમનું સર્વોત્તમ ધન છે. સુવર્ણપાત્રોને બદલે ઠર (હાથ)એ જ એમનું પાત્ર છે. ક્ષમા, સમભાવ અને શાંતિશી અનુપમ વસ્ત્રોથી વિરૂપિત બેની એ કર્મશત્રુને હણી રહ્યા છે. તેમનો મૈત્રિભાવ, પ્રેમભાવ અને વાતસલ્યભાવ જગજગતુને એમના ઉપાસક બનાવે છે. દેવી, એમનાં દર્શન કરી હું કૃતકૃત્ય થાઉં એ જ અભિપ્રાયથી આજે નિદ્રા દેવી વિદાય થઈ ગયાં છે.

વસંતશ્રી—નાથ ! વાત તો સાચી છે. આપનો એ અભિપ્રાય ફોપા. ચાલો, તૈયારી કરીએ. પ્રાતઃકાલને સૂચવતાં પક્ષીગણનાં મીઠાં મંદુરો ગીત સંભળાય છે.

ત્યાં તો રાજ્યભરનાં યોધાગિયાં ગાજી જાય્યાં અને પક્ષીગણનો ક્રોડાહ્વાસ એમાં છુપાઈ ગયો. આખી પ્રજા જાગૃત થઈ. પ્રભુજીને વાંદવા જવાની તૈયારી થઈ રહી. રાજ્યભરનાં હાથી, ઘોડા, પાલખી અને રથની કતારો ખડી થઈ ગઈ. ઘોડેસવારો, હાથીસવારો અને પાલખો આવી ગયા. વિવિધ વાદ્યોનો નાદ ગાજવા લાગ્યા. બાહુમલીરાજને એમ થયું. હું મારી પૂર્ણ વિશ્વતિથી અલંકૃત બની પિતાજીને વંદન કરવા જાઉં; એટલે મથિરતનમય મુગુટ, રતનના બાજુમંથ અને મુકનામય જે કુંડલો ધારણ કરી અને શરદ્ગુણિમાના ચંદ્રની જ્યોત્સ્ના જેવાં ઉજ્જવળ વસ્ત્રો પરિધાન કરી બાહુમલીરાજ હાથી ઉપર બેઠા. જયે. ઐસવ્ય ઉપર બેઠેલ ઈંદરાજ હોય એમ આજે બાહુમલી શોભી રહ્યા હતા. શયીપતિને પડખે બેઠેલી ઈંદરાણી હોય તેવાં રાજરાણી વસંતપ્રી બાજુમાં બેઠાં હતાં. બાહુમલીરાજ બેઠા અને ડંકા નિશ્ચાનના અરાજ ધણુધણી જાયા. સેના-પરિવાર અને અખુ રાજ્ય પ્રભુજીનાં દર્શન માટે ઊભર્યું. આખો માનવસમુદાયલો ઉદ્યાન પાસે આવ્યો. બાહુમલીરાજ હાથી ઉપરથી નીચે ઊતર્યા અને મુકુટ, છત્ર, ચામર, શસ્ત્ર અને પદ્મચાલુત્યામુદ્રા ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કર્યો. એમનો હુપ માતો નથી. પરંતુ ઉદ્યાનમાં પગ મૂકતાં જ બાહુમલીરાજને વનપ્રી નિસ્તેજ લાગી, ઉદ્યાન સુનું લાગ્યું. આકાશ નિરમ્લ છતાં એમને હૃદયે નેવું લાગ્યું. એમનું કાણું નેત્ર ફરક્યું. એ આગળ વધવા લાગ્યા, પણ પગ ઊપડતા નહોતા. ત્યાં આવીને જોયું તો ઉદ્યાનમાં ક્યાંય પ્રભુજીની સુધાશિનાં દર્શન ન થયાં. ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? એમ શોધતા હતા ત્યાં ઉદ્યાન પાસે આવેલાં નિસ્તેજ વડને કહ્યું : નાથ !! દેવાધિદેવ તો થોડી વાર પહેલાં જ અહીંથી પ્રયાણ કરી ચાલ્યા મયા. અમે આપને આ સમાચાર આપવા આવતા જ હતા, ત્યાં આપની સવારી પધારી.

આ સંભળનાં જ બાહુમલીને મૂર્છા આવી. હાય ! હું કેવો હતભાગી કે રાત્રિ રાજ-મહેલમાં સૂઈ રહ્યો. આવા પ્રતાપશાળી, આવા ત્યાગી તપસ્વી અને સંયમી-મારા આગળે આવ્યા છતાં નિર્ભાગી બની દર્શન ન કરી શક્યો.

અરે, હું વૈભવના મોહમાં રહ્યો. મારા તો અભિલાષ હતા કે આજે પ્રભુના ચરણ-કમલ પૂજશ. પણ મારા મનોરથ ખારી ભૂમિમાં વાવેલા ખીજ જેવા નિષ્ફલ મયા, અરેરે, આ ત્રિભુવનપતિ આ ઉદ્યાનમાં રાત્રિ રહ્યા અને મેં નિર્ભાગીએ રાજમહેલમાં રાત્રિ આરામથી ગાળી. જ્યાં બાહુમલીરાજ આવી આત્મનિંદા કરી રહ્યા છે, ત્યાં મંત્રીશરે કહ્યું : મહારાજ, હવે ચિંતા કરવી નહામી છે. વળી આપના હૃદયકમલમાં તો એ દેવાધિદેવ વાસ કરીને રહેલા જ છે. છતાં આ જુઓ, આ શું દેખાય છે ?

ખંધા ટોળે મળી જુએ છે અને પ્રભુજીનાં ચરણકમલનાં દર્શન થાય છે. ચરણ-કમલમાં અક્તિ ફરકે રેખાઓ સાફ જોડી આવી છે. વિશાલ ઊર્ધ્વરેખા, વજ્ર, અંકુશ, ચક્ર, કમલ, વજ્ર, મસ્તક ફરકે આકૃતિઓ અંદર ઉડી છે.

મંત્રીશર—રાજન્, ભુવનપતિનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન ન થયાં પરંતુ તેમના ચરણન્યાસ અહીં સાફ દેખાય છે. આખો રાત્રિ અહીં પ્રભુજી ધ્યાનમાં ઊભા લાગે છે, જેને લીધે આ ચરણકમલ અને તેની અંદરની મંત્રિક રેખાઓની આકૃતિઓ સાફ દેખાય છે. માટે ભાવથી પ્રભુજીને જ જોયા છે, તેમ માતી આ ચરણમિંચનાં દર્શન કરો. બાહુમલીરાજે, સમસ્ત અંતઃપુર અને સમસ્ત પ્રજાજનોએ ભગવંતના એ ચરણમિંચનાં દર્શન કર્યાં.

ભગવંતનાં આ ચરણ ગિંમનું કોઈ અતિક્રમણ ન કરે એ બુદ્ધિથી તેની ઉપર સત્ક્રમય-
ધર્મચક્ર સ્થાપિત કર્યું. આ ધર્મચક્ર અઠ યોજન વિસ્તારવાળું, ચાર યોજન ઊંચું
અને સફેદ આરાવળું હતું. આખું ધર્મચક્ર જાણે તેજસ્વી સુવર્ણ હોય એવું
શોભતું હતું. દેવોને પણ દુર્લભ એ ધર્મચક્રની આહુબલીરાજે ઉદ્ધાનનાં નવ ચિકસિન
સુંદર પુષ્પસમૂહથી પૂજા કરી. એટલા બધાં પુષ્પો એટલાં થયાં કે જાણે પુષ્પોનો પર્વત
હોય એવું દ્રશ્ય દેખાયું. આહુબલીરાજે આ પવિત્ર ધર્મચક્રનાં સ્થાન ઉપર અદ્ભુત મહો-
ત્સવ કર્યો. ગીન, નૃત્ય અને ઉત્સવથી અને આ ધર્મચક્રનાં સ્થાપનથી તેમનો શોક દૂર
થયો. હૃદયમાં અપાર હર્ષ બ્યાપ્યો. આ રીતે સંસારમાં પ્રથમ ધર્મચક્રનું સ્થાપન થયું.

આ યુગની મુતિપૂજનો પ્રારંભિક ઇતિહાસ આમાં દેખાય છે. સૌથી
પ્રાચીન ધર્મચક્રની સ્થાપનાનો આ ઇતિહાસ એકધારે જૈન આશ્રમ સાહિત્યમાં
જળવાયો છે. ચૌદપૂર્વધર શ્રુતકેવલી શ્રી ભદ્રાહુસ્વામીની આવશ્યક નિર્ણયિતમાં 'ધર્મચક્ર'નાં
અને ટીકામાં "તક્ષશિલાયાં ધર્મચક્ર" નાં પ્રમાણો મળે છે.

આ પછી સંપ્રતિ મહારાજના સમયમાં તક્ષશિલામાં ધર્મચક્રના અસ્તિત્વનો ઉલ્લેખ
મળે છે. તેમજ પ્રાચીન તીર્થયાત્રાના ઉલ્લેખોમાં મધુરાનો સ્તૂપ અને તક્ષશિલાનું ધર્મચક્ર
ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. વિવિધ તીર્થસ્થળોમાં શ્રીજિનપ્રભસરિણ, ત્રિશષ્ટિશક્ષાકાપુરુષચરિત્ર
પર્વ પહેલામાં અને ખીજા અનેક ગ્રંથોમાં આ ધર્મચક્રનું વર્ણન રસમરી બાપમાં વર્ણ-
વાયું છે.

આપણે હજી ઇતિહાસયુગમાં પણ વાંચીએ છીએ કે તક્ષશિલાના ખોદાણુ કામમાંથી
એક પ્રાચીન સ્તુપ-ધર્મચક્ર મળ્યું હતું.

સંસારના આ પ્રથમ ધર્મચક્રને કોટી કોટી વંદન!

જૈનધર્મની વિચિત્ર ઓળખાણ

(ઇતિહાસ અને સંશોધનની વિપુલ સામગ્રીવાળા આ સમયમાં પણ જૈનધર્મ માટે
દેવું વિચિત્ર લખાણ કરવામાં આવે છે તે અંગે ભાવનગરના 'જૈન' પત્રના તા. ૧-૫-૪૯માં
સામાયિક સ્પુરણમાં લખવામાં આવેલ નીચેની નોંધ અહીં સામાર આપીએ છીએ. તંત્રી)

પચાસેક વર્ષ પહેલાં જૈનધર્મ એ બૌદ્ધ ધર્મની શાળા છે એ માન્યતા, ખાસ કરીને
પશ્ચિમના વિદ્વાનોમાં, એટલી સજ્જડ રીતે પ્રવર્તતી હતી કે એને દૂર કરવા માટે લાંબા
સમય લગી લગીરથ પ્રયત્ન કરવો પડ્યો હતો અને છેવટે છેવટે એ પશ્ચિમના વિદ્વાનોમાંના
જ કેટલાક વિદ્વાનોને ગળે એ વાત ઉતરવામાં આવી કે- જૈનધર્મ, બૌદ્ધધર્મની શાળા
નથી પણ સાવ સ્વતંત્ર ધર્મ છે એટલું જ નહિ પણ જૈનધર્મ તો બૌદ્ધધર્મથી પ્રાચીન ધર્મ
છે ત્યારે જ જૈનધર્મ સર્ગની સગી સ્પષ્ટીકૃત જનતાનાં અને ખાસ કરીને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના
ખ્યાલમાં હાતરી શટી. હવે એવી મોટી ગેરુમજને અવકાશ નથી રહ્યો એવી
પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થઈ મધ્ય છે એ સદ્માગ્યની વાત છે. અને એવી પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત
કરવામાં જૈન વિદ્વાનો ઉપરાંત જૈનેતર-પૌરોહિત્ય અને પાશ્ચાત્ય જનને વિદ્વાનોએ પ્રશંસનીય

ભાગ લજ્જો છે એ વાતનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. આમ છતાં જૈનધર્મ અંગે કોઈ કોઈ વાર અડી-અવળી વાતો ફરવામાં આવે છે તો તે હાથપાશ્વર્ય ધ્યાન વગર નથી રહેતી. જૈનધર્મની વિચિત્ર પ્રકારની ઝોળખાણ કરાવતા આના જ-હાથપાશ્વર્ય સામે એવા-એક પ્રયત્ન તરફ જૈન સંઘનું ધ્યાન દોરવા માટે આ નોંધ અમે લખીએ છીએ.

સુરત શહેરમાંથી 'હિંદુ મિશન મંદિર' નામક એક માસિકપત્ર ચાર માસથી પ્રગટ થાય છે. એ માસિક પર એનો પરિચય આ પ્રમાણે આપવામાં આવ્યો છે-“ યુમાચાપ” સ્વામી શ્રી પ્રભુવાનંદજી મહારાજ પ્રવર્તિત ભારત સેવાત્રય સંઘનું ગુજરાતી માસિક મુખ-પત્ર.” આ પત્રના તંત્રી છે-સ્વામી શ્રી વેદાનંદજી અને એનું પ્રકાશનસ્થાન છે હિંદુ મિશન મંદિર કાર્યાલય, એનીએસેન્ડ રોડ, સુરત.

આ માસિકના વર્ષ ૧, અંક ૪-એપ્રિલ ૧૯૪૯ ના અંક-માં ૧૦૭-૧૦૮માં પાને ‘ઐતિહાસિક પ્રસંગ’ એ મુખ્ય મથાળા નીચે ‘આસામની ઝોળખ’ નામક ચાલુ લેખમાં ‘ધર્મ-મતોનો ઇતિહાસ’ આપતાં જૈનધર્મનો ઇતિહાસ (!) નીચે પ્રમાણે વિચિત્ર-વિલક્ષણ રીતે આપવામાં આવ્યો છે.

“ મત્સ્યેન્દ્રનાથથી કામરૂપની રાણીને એ પુત્રા જન્મ્યા હતા-પરેશનાથ અને નિમ-નાથ. પરેશનાથ જૈનધર્મના મુખ્ય પ્રવર્તક તરીકે વિખ્યાત છે. પરેશનાથ અને નિમનાથ નાથ સંપ્રદાયના સાધક હતા. પછી કોઈ કોઈ બાબતોમાં મતભેદ બિન્નો થવાથી તે બન્નેએ જિનસંપ્રદાય સ્થાપ્યો. વખત ગયો તેમ જિનસંપ્રદાયમાં પણ કરણવશાત મતફેર થયો. પરેશનાથના શિષ્યોએ શ્વેતાશ્વરી જૈન અને નિમનાથના શિષ્યોએ દિગંબરી જૈન એવી બે ઝાખાઓની સ્થાપના કરી.”

જૈનધર્મની ઝોળખ આપતા આ વિધાનનો ખુલાસો આપવા માટે તેની સાથે નીચે પ્રમાણે નોંધ આપવામાં આવી છે:-

“ પ્રખ્યાત સંન્યાસી યોગી સુંદરનાથના વિશિષ્ટ શિષ્ય શ્રીયુત કૃષ્ણમૂળજી મનુભદ્ર મહાશય પાસેથી નાથસંપ્રદાય અને જૈન સંપ્રદાયના મૂળ સંબંધ બાબતનો આ ઇતિહાસ લીધેલો છે. આસામના ઇતિહાસ સંબંધી તેમની વિદ્વાતાનો અસ્વીકાર સ્વર્જવાસી પંડિત નલિનીકાંત બટ્ટશાહી મહાશય પણ કરી શકેલા નહિ,”

જૈનધર્મનો પરિચય આપતા આ વિધાનમાં અનેક વિચિત્રતા-વિલક્ષણતાઓ ભરી પડી છે. પણ સૌથી મોટી વિચિત્રતા તો એ છે કે ‘ધર્મ’મતોના ‘ઇતિહાસ’ ના નામે લેખમાં આવેલ આ લેખમાં એના લેખકનું નામ જ આપવામાં આવ્યું નથી. પણ એ લેખકનું નામ આપવામાં આવ્યું કે ન આવ્યું એ આ નોંધને લાગેવળગે છે ત્યાં લખી બહુ મહત્વની વાત નથી. લેખકે ભલે નામ ન આપ્યું, પણ માસિકનું અને તેના તંત્રીનું નામ તો છે જ; એટલે આપણે લેખકને જે કંઈ કહેવા માગીએ તે આ માસિકના તંત્રીની મારફત કહી શકીએ એમ છીએ.

જૈનધર્મ માટે આવું વિલક્ષણ વિધાન કરવા બદલ શું લખવું? આવું આકાંક્ષક કુસુમ જેવું વિધાન વાંચીને તો બિચકું એનો પ્રતિકાર કરવાની વૃત્તિ પણ દુર્ભાગ્ય જાય છે; પ્રતિકાર કરવા જેટલું પણ એને મહત્ત્વ આપવું વાજબી નથી લાગતું. ક્યાં પરેશનાથ (પાર્શ્વનાથ?) ક્યાં નિમનાથ (નેમિનાથ)? એ બે સમકક્ષીન હોવાની પણ કેવી વિલક્ષણ

વાત ! અને એ ખેતી ઉત્પન્ન થયેલા શ્વેતમ્બ અને દિગંબરના ભેદોની પણ શું વાત કરવી ? અને વળી ક્યાં નાથસંપ્રદાયના અનુયયીઓ દ્વારા જ્ઞાન સંપ્રદાયની સ્થાપનાની વાત !

સંસ્કૃતમાં આવી જ વિલક્ષણતાની સૂચક એક ઉકિત છે કે—શંખઃ કદલ્યાં કદલી ચ મેર્યાં, તસ્યાં ચ મેર્યાં સુમહદ્ વિમાનં એટલે કે એક કેળમાં એક શંખ છે; એ કેળ એક જૂંઝળમાં રહેલી છે અને વળી એ જૂંઝળમાં એક મોટું વિમાન રહેલું છે. ઉકિત લેખમાં આપેલ જૈનધર્મનો પરિચય વાંચીને બરાબર આ જ વાત યાદ આવે છે; એટલે કે એના લેખકે બધાં જ ઐતિહાસિક નામોને, સ્થળ અને કાળની મર્યાદાના બંધનો તોડી પાડીને, મનગમતી રીતે, એક જ સ્થળે અને એક જ કાળમાં ભેગા કરી દીધાં છે. અને આવું વિધાન જેમના આધારે કરવામાં આવ્યું તે કૃષ્ણભૂપણ મનુસંતર માટે પણ શું કહેવું !

એટલો સંભવ હોઈ શકે કે આસામમાં પ્રવર્તતા નાથસંપ્રદાય અંગે કંઈક વિલક્ષણ એવી લોકમાન્યતા પ્રવર્તતી હોય અને એનો સંબંધ જૈનધર્મ સાથે પણ જોડી દેવામાં આવતો હોય. પણ એવી વાતને ‘ઇતિહાસ’નું જવાબદારીભર્યું નામ શી રીતે આપી શકાય ? એ સમજી શકાતું નથી.

પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ દાશ્યાર્પણ લાગે એવા આ વિધાન અંગે વધુ લખવું એ જાણે વીંછી ચઢાવવા જેવું, અર્થશૂન્ય પ્રવૃત્તિ કરવા જેવું છે, છતાં એનો કુતૂહલની દૃષ્ટિએ એટલો જરૂર ઉપયોગ છે કે જૈનધર્મને માટે આજે પણ કેવી કેવી વિચિત્ર માન્યતાઓ પ્રવર્તે છે; અથવા વધુ સાચું તો એ છે કે ઇતિહાસના નામે એવી માન્યતાઓ પ્રવર્તવામાં આવે છે—એ એના ઉપરથી જાણવા મળે છે.

‘હિંદુ મિલન મંદિર’ના તંત્રી મહાશયતે અમે એટલું જ કહેવા માગીએ છીએ કે આવાં લખાણોથી નથી કાઢીને સાક્ષ્ય ધવાતો કે નથી કાઢીતું સંમંદન સધાવતું. એટલે આશા છે કે તેઓ આવા લેખના લેખકનું નામ પ્રમટ કરીને આવાં વિચિત્ર વિધાનો ભવિષ્યમાં ન થાય તે માટે જતન થશે અને જે વિધાન થઈ ગયું છે તે માટે ધટતો ખુમારો કરશે.

જૈન ધર્મ અંગે દૂરના-વિદ્વાને જે કંઈ કહ્યું હોય તેને સાચું માની લેતાં મહેલ્લા સુરત જેવા જોતોની મોટી વસતી ધરાવતા શહેરમાંથી એ સંબંધી સાચી જિના જાણવાની કોશીશ કરી હોત તો પણ આવું વિચિત્ર વિધાન કરવામાંથી બચી શકાત, એટલું ઉમેરી આ નોંધ પૂરી કરીએ છીએ.

ઉપર આપવામાં આવેલ ‘જૈન’ પત્રની નોંધ વાંચ્યા પછી ‘હિંદુ મિલન મંદિર’ના મે (૧૯૪૯)-ના અંકમાં નીચે સુજળ ખુલસો પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે.

“આ માસિકના ગયા એપ્રિલના અંકમાં ‘આસામની ઓળખ’ નામક ચાલુ લેખમાં નાથ સંપ્રદાય અને જૈન સંપ્રદાયના સંબંધની બાબતમાં જે લખાયું છે તે ઉપરથી ભાવ-નમરથી પ્રગટ થતા ‘જૈન’ પત્રના તા. ૧લી મેના અંકમાં જે ટીકા થઈ છે તે પ્રત્યે અમારું ધ્યાન એવંચામાં આવ્યું છે. તે અંગે અમારે એટલું કહેવાનું કે લેખકના અસંપ્રાય સાથે અમે સહમત નથી. જૈન સંપ્રદાયના ઇતિહાસ વિષે લેખકના લેખમાં જે અસંગતિ રહી ગઈ છે તે કંઈક ધરમ્બુવશાત્ અમારી ગેરહાજરીમાં જ ઉતાવળે છપાઈ ગઈ છે. અને તે બદલ અમે ખેદ દર્શાવીએ છીએ.”

કોણ પરણે ?

(લેખક:—પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

જયચંદ્ર મુનીશ્વરના શિષ્ય જિનહરે' ચિત્રકૂટ (ચિત્તોડ) નગરમાં રચણુવંધ (રતનવંતી) અને રચણુસેહર (રતનશેખર)ની કથા નામે રચણુસેહરી-કહા. પાંચમી-મરહટ્ટીમાં રચી છે. એની એક હાથપોથી વિ. સં. ૧૫૧૨માં લખાયેલી છે, આ કથામાં પર્વને વિષે 'ધર્મ' કરવાનો ઉપદેશ આપાયો છે. એમાં અંતર્દશા તરીકે એક લોકવાર્તા વણી લેવાઈ છે એમ લાગે છે. આ વાર્તાનું મૂળ કૃત્તુ પ્રાચીન છે તેમજ આ વાર્તાની સંકલના કથા પ્રકારની છે એ ખામતો આમળ ઉપર વિચારવાનું રાખી હું આ લોકવાર્તાનો-પાગડબંધ (પ્રાકૃતગ્રન્થ)માં રચાયેલી અંતર્દશાનો-છાયાનુવાદ આપું છું.

હસ્તિનાપુરમાં સૂર નામનો એક રાજપુત રહેલો હતો. એ વિવિધ ગુણોથી વિખ્યાત હતો. એને ગંગા નામની પત્ની હતી. એને શીલ ધૃત્યાદિ ગુણોથી અલંકૃત અને ઉત્તમ સૌભાગ્યના સારરૂપ સુમતી નામની પુત્રી હતી. એના કોઈક કર્મના ઉદયને લઈને એના માતાએ, પિતાએ, ભાઈએ અને મામાએ એને માટે જુદાજુદા વર પસંદ કર્યા. એ ચારે જણ એક જ દિવસે એને પરણવા આવ્યા. તેઓ પરસ્પર કંઈએ કરવા લાગ્યા. તેમની વચ્ચે સખત લડાઈ થતાં અનેક જન નાશ પામ્યા. એ બેઠેને સુમતિ કન્યા અગ્નિમાં બળા મુઠી.

એના તરફ ગાદ મોહને લેઈને પેલા ચારમાંનો એક વર પણ એ અગ્નિમાં પેઠા. બીજો એક વર સુમતિનાં હાડકાં ગંગામાં પધરાવવા ગયો. ત્રીજો વર ચિતોની રાખને ત્યાં જ જળના પૂરમાં પધરાવીને એના હુણે મોહરૂપ ચઢામહત્તી ગૃહીત બની પૃથ્વી પર ફરવા લાગ્યો. એથો વર ત્યાં જ રહ્યો. એ રક્ષાનની એ રક્ષા કરતો અને દરરોજ અન્નનો પિંડ મૂકતો. આમ એ વખત પસાર કરતો.

પેલો ત્રીજો વર પૃથ્વી પર ફરતો ફરતો ક્રોધક ગાસમાં ગયો. ત્યાં રસોડામાં ભોજન તૈયાર કરાવી એ જમવા બેઠો. એ ધરની સ્વામિની એને પીરસતી હતી. એવામાં એનો નાનો છોકરો ખૂમ રડવા લાગ્યો. પછી પુષ્કળ ક્રોધે ભરાવાથી એ સ્ત્રીએ એ છોકરાને અગ્નિમાં નાખ્યો. પેલો વર ભોજન કરતો કરતો બેઠો જતો હતો ત્યાં તો એ સ્ત્રીએ કહ્યું : માળકો કોને અપ્રિય હોય ? એમની ખાતર તો માળાપો અનેક દેવતાનાં જાતજાતનાં અર્ચન, દાન, મન્ત્ર અને જાપ કરતા નથી ? તમે સુખેથી ભોજન કરો. પછી હું આ છોકરાને જીવતો કરીશ. ત્યાર બાદ એણે ભોજન થયું અને એ બેઠો.

એટલામાં પેલી સ્ત્રી ધરમાં જઈને અમૃતરસની કુખી લઈ આવી. પછી એણે અગ્નિમાં એનાં બિન્દુઓ છાંટ્યાં. છોકરો હસતો હસતો બેઠો. માતાએ એને ખોળ માં લીધો,

આ ઉપરથી પેલા વરને વિચાર આવ્યો કે, અહો ! આશ્ચર્ય, આશ્ચર્ય કે આવા અગ્નિમાં બેઠો પણ જીવે છે. જો આ અમૃતરસ મને મળે તો હું પેલી કન્યાને જીવતો કરું. ” આમ વિચારી ધૂર્તપણાથી કપટ-વેપ કરી રાતે એ ત્યાં જ રહ્યો. તક મળતાં એણે પેલી અમૃતની કુખી લીધી. પછી એ હસ્તિનાપુર આવ્યો. એણે સુમતિના પિતા વગેરેની સમક્ષ ચિતામાં અમૃત રસ છાંટ્યો. તરત જ અન્નકારથી શોભતી એવી એ કન્યા બેઠી થઈ. સાચે, એક વર (કે જેણે અગ્નિમાં ઝપાવ્યું હતું તે) પણ જીવતો થયો.

૭૫-૮૯માં 'વૈતાલ-પંચવિંશતિકા' અપાઈ છે તેમાં ખીજા વૈતાલને અંગેનું વકતવ્ય એ ૧ ઉપયુક્ત લોકકથાનું મૂળ હશે.

ગુણાદયની પેસાઈ (પૈશાચી) ભાષામાં રચાયેલ બિહુકકહા (બૃહતકથા) નો સાર આપવાના આશયથી ક્ષેમેન્દ્રે^૧ બૃહતકથામંજરી રચી તેમ સોમદેવ ભટ્ટે આ બૃહતકથામંજરીને જોઈને તેમજ એની રચિરતા પણ જોઈ છે એ ખ્યાલમાં રાખીને કથાસરિત્સાગર રચ્યો. આ વિચારતાં વૈતાલ-પંચવિંશતિકાનું અને એથી લો પ્રસ્તુત લોકવાર્તાનું મૂળ બિહુકકહા હશે એમ લાગે છે. કથાસરિત્સાગરનું ગુજરાતી ભાષાંતર એ ભાગમાં બહાર પડેલું છે. તેમાં ખીજા ભાગમાં આરમા 'શશાંકવતી' લખાઈના નવમા તરંગમાં પૃ. ૮૩૮-૮૪૦માં ત્રણ જણ એક જ કન્યાને એક વખતે પરણવા આવે છે. અને એ સમયે કન્યા અચાનક તાવમાં પટકાઈ મરણ પામે છે અને આમળ ઉપર એ ત્રણમાંથી એક એને સજીવન કરે છે ઇન્દ્રાદિ હકીકત અપાઈ છે. આ હકીકત વિ. સં. ૧૬૧૯માં દેવશીલે (પ્રમોદશીલના શિષ્યે) રચેલી રવૈતાલપંચવીસીની ખીજા વાર્તામાં જોવાય છે. આ પદ્માત્મક કૃતિની સાથે સાથે જદમાં જાણે અનુવાદ ન હોય તેમ અજ્ઞાતકર્તાએ એક કૃતિ જપાચેલી છે. તેના પ્રણેતા કે તેની નકલ કરનાર હીરવિજયસરિને 'પરમ ગુરુ' માનનારા છે એ ઉપરથી આ પદ્માત્મક કૃતિના રચના-સમયનો કંઈક ખ્યાલ આવે છે.

વૈતાલપંચવિંશતિ એ નામની એક કૃતિ સંસ્કૃતમાં છે. આમાંની ખીજા વાર્તા જે મંદારવતીની છે તેની સાથે શામળકૃત સિંહાસનખચીસીમાંની "અમોલ રાણીની વાર્તા"નું સામ્ય આશ્ચર્યજનક છે. આ તેમજ ખીજા વાર્તાઓમાં કન્યાને જીવતી કરવા કે પાછી મેળવવા જેવી બાબતમાં સંયુક્ત પ્રયાસ કરણુરૂપ બને છે. જેમકે ચાર મિત્રો મળીને પૂતળામાંથી સ્ત્રી તૈયાર કરે છે. ઘડનારને પિતા, વસ્ત્ર અર્પનારને ભાઈ, ઘરેણાં ઘડાવનાર પતિ અને જીવ મૂકનાર ઈશ્વર એમ તકરારનો ચુકદો અપાયો છે. આવી વાર્તાં તુતીનામાંમાં પણ જોવાય છે. શામળની મહાપત્નીસીમાંની ૨૧મી વાર્તામાં પણ એવી વાર્તા છે.

સોમદેવની વૈતાલપંચવિંશતિની પાંચમી વાર્તા તે ઉપયુક્ત મહાપત્નીસીમાંની પાંચમી વાર્તા સાથે મળતી આવે છે. કન્યાને રાક્ષસ ઉપાડી લાવે છે. આમાં પણ સંયુક્ત પ્રયાસ છે. શામળે કન્યાના ઉમેદવારો ત્રણ જ નાંદિ પણ ચાર રાખ્યા છે. આ જોતાં ઉપયુક્ત લોકવાર્તામાં પણ મૂળે ત્રણ જ વર (મુરતિયા) હોય તો ના નાંદિ. આ વિષય અહીં કેવળ દિશાસૂચન રૂપે આલેખવાનો ઇરાદો રખાયો હોવાથી આ વાત અહીંથી જ પડતી મૂકું છું.

ગોપીપુરા, સુરત તા, ૧૮-૩-૪૯

૧. આ અનંતરાજના સમયમાં ઈ. સ. ૧૦૨૮-૧૦૮૦માં કસ્મીરમાં થઈ ગયા છે.

૨. આ જગજીવન દયાલજી મોદી દ્વારા સંપાદિત થઈ એમના તરફથી એ ઈ. સ. ૧૯૧૬ છપાઈ છે.

૩. વિ. સં. ૧૬૪૬માં હીંગણુદે અને વિ. સં. ૧૬૭૨માં સિદ્ધપ્રમોદે વૈતાલ-પંચવીસી રચી છે. આ તેમજ આ નામની ખીજા કૃતિઓ પણ સંપ્રવૃત્તિથી વિચારી શકાય.

શ્રી હરાવલા તીર્થ

લેખક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

(ક્રમાંક ૧૬૨થી ચાલુ)

હરાવલાજી તીર્થના પ્રાચીન લેખો ને અમે લીધા છે તે નીચે આપવામાં આવે તે પહેલાં એ અંગે થોડી સૂચના લખું છું. વાચકો આ સૂચનાનો બરાબર ધ્યાન રાખશે તો કયાંય મૂંઝવણ કે અપૂર્ણતા નહિ લાગે. અહીં ને લેખો ઉતાર્યા છે તેમાં ને સરક્ષતાથી જલ્દી સારી રીતે વાંચી શક્યા છે તે તો સંપૂર્ણ ઉતાર્યા છે. ને લેખો ઉપર સફેદો, ચૂનો સંવત્ અ એ આચર્યનાં નામ પણ લીધાં છે. ઘણા લેખોની ભાષા શુદ્ધ નથી. લોપી પણ સારી નથી. મારવાડી લોપી અને લોકભાષાનો દ્રષ્ટી ઉપયોગ થયેલો છે. એટલે લેખ શુદ્ધ નથી આવ્યા, ત્યાં પુનરુક્તિ આવી છે ત્યાં માત્ર સંવત્, ગ્રામ અને આચાર્યનાં નામ જ આપ્યાં છે.

દેરી નં. ૨: ૩મી બાજુની બાર શાખા ઉપર નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

॥ સ્વસ્તિ શ્રી સંવત ૧૪-

૮૧ વર્ષે વૈશાકસુ

દિ ૩ વૃહત્રણ પક્ષે

મઢાં શ્રીરત્નાકર

સૂરીનામનુ

પદ્મમેળે—શ્રીમદ્ અ

મયસિંહસૂરી

જાં પદ્મે શ્રી જય

તિલકસૂરીશ્ચ

રપદ્માવંતસ મ

દ્વાશ્રી રત્નસિંહ

સૂરીનામુપ

દેશેન શ્રીવિસ

લનગરવાસિના પ્રાગ્વાટયણ

નયોંલેત સાંદર્ય

દ્વન શ્રી દેવકુ

લિકા કારાપિતા લોલ

તાય માર્યા સં. પીંગ

લદે દુતયો : સુતા

સં. સાદાં સં. હાહા સં.

હાહા સં. લાલા સં. સિ

વામિધૈરેને કારિ

તા ॥

નાની નાની ૨૩ પંક્તિનો આ લેખ છે. એનો ભાવ આ પ્રમાણે છે—

સં. ૧૪૮૧માં વૈશાખ શુદ્ધ ત્રીજે (અક્ષય તૃતીયાના દિવસે) બૃહત્પક્ષના ભદ્રારક શ્રી રત્નાકરસૂરિજી, તેમના પદ્મધર શ્રી અભયસિંહ સૂરિજી, તેમના પદ્મધર શ્રી જયતિશંકરસૂરિ, તેમના પદ્મધર શ્રી રત્નસિંહસૂરિજીના ઉપદેશથી વીસથ નગરનવાસી ચારવાડ માતિના એથી ખેતસિંહ અને (?) અને તેમના પત્ની સં. પિંગલદેના પુત્રો સંધવી સાહ, સંધવી હાહા, સં. હાહા, સં. લાખા અને સં. સિધાએ આ દેવકુલમાં કરાવી છે.

દેરી નં. ૩માં નીચે પ્રમાણે લેખ છે—

॥ સ્વસ્તિ શ્રી સં ૧૪

૮૧ વર્ષે વૈશાલ

સુદિ ૩ દિને વૃહત્ર

ણપક્ષે મઢાં શ્રી

રત્નાકરસૂરિણા
 મનુક્રમેણ મદ્દા.
 શ્રીજયતિલકસૂ
 રિપદાવતંસ ગચ્છ
 નાયક શ્રી શ્રી ર
 અસિંહસૂરીણા
 મુપદેશેન શ્રી વી
 સલનગરવાસિના
 પ્રાગ્વટીયમંડ
 ની અં. રી(લે)તસિ
 દસૂત્રાદેડલ
 સંસ (ત)ગંગત્રયં શ્રી
 શ્રી લોચના તત્પત્ની સં.
 પિંગલદે એનયોઃ
 સુતાઃ સં. સાદા
 સં હાહા સં. મા(હા)દા
 સં. લારવા સં.
 સંઘાભિધિરિ
 નિહિઃ સુ શ્રીયાસ
 ડત્તીયે શ્રીદે
 વકુલિકાત્ર
 ચે કારિતં સુમં
 ભવતુ ॥ ૫. ગુ
 લ્લમંડપ્રમું યરિઃ
 શ્રીપાર્શ્વનાથં
 પ્રણમતિ ।

આ લેખમાં પથ્ય પહેલાના લેખની જ
 વસ્તુ છે. અંતેનો ભાવ એક જ છે.

દેરી નં. ૪—આમાં ૨૬ લીટીઓ છે.

પરંતુ આખો લેખ વંચાયો નથી, છતાં પ્ર.
 આચાર્યનાં નામ અને શ્રાવકનાં નામ જોતાં
 આ ત્રણે દેરીઓ સં. એતસિના કુટુંબીઓ
 —પુત્રોએ જ કરાવી છે એમ દેખાય છે.

સ્વસ્તિશ્રી સં. ૧૪

૮૧ વર્ષે વૈશા

સ્વ સુદિ ૩ દિ

ને વૃહત્તપાપ

ક્ષે મદ્દા. શ્રી જ

યતિલકસૂ

રિપદાં વતં

સ ગચ્છનાયક

મદ્દા ૦ શ્રીસ્તન

સિંહસૂરીણા

મુપદેશેન વી

સલનગરવા

સ્તવ્ય પ્રાગવા

ટ જ્ઞાતીય લે

તસિ

(આગળ વંચાતું નથી.)

આ લેખમાં 'વૃહત્તપાપક્ષે' આ લખાણ
 બહુ જ સાફ વંચાય છે. પહેલાના બંને લેખોમાં
 આ વસ્તુ અસ્પષ્ટ જણાતી હતી. તે આમાં સાફ
 સમજાય છે.

દેરી નં. ૬ આ નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

સંવત ૧૪૮૭

વર્ષે પોષ સુદિ

૨ રવિ દિને

શ્રીઅંબલ

ગછે શ્રીમોર
તુંગસૂરિ
પદ્મધર શ્રી
ગચ્છનાથ
ક શ્રી જય
કીર્તિસૂરી
જામુપદેશે
ન શ્રીગુણ
વાસિના પ્રા
ગઢાટજાતી
ય સાં ભા
વા સુત સાં
જામદ ભાયાં
સંયો X X ॥

છેલ્લી પાંચ લીટીઓ વંચાતી નથી. લેખનો
દ્રઃ ભાવ આ પ્રમાણે છે:—

સં. ૧૪૮૭માં પોષ શુદ્ધ બીજને રવિ-
વારે અંચલગચ્છના આચાર્ય શ્રીમોરતુંગસૂરિજી,
તેમના પદ્મધર ગચ્છનાથક શ્રીજયકીર્તિસૂરિના
ઉપદેશથી 'પુત્ર'ના રહેવાસી પોરવાડ નાં તિના
શ્રી. બાદાસા, તેમના પુત્ર જામદાસ, તેમના
પત્ની સંયો વગેરેએ આ દેરી બંધાવી છે.
દેરી નં. ૭ માં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

સંવત્ ૧૪
૮૭ વર્ષે પો
સ સુદિ ૨ રવો
દિને શ્રી તપા
ગછે શ્રીદેવ
સુંદરસૂરિ
પદ્મધર શ્રી
સોમસુંદર

સૂરિ શ્રીમુનિ
સુંદરસૂરિશ્રી
જયચંદ્રસૂરિ
શ્રીજિનસુંદર
સૂરિ ઉપદેશે
ન શ્રીતપ્તન
નાસ્તવ્ય પ્રાગ
વાટજાતીય
સાં લીલા
સુત સામ(મ)ર્થ
સાં મેઘા સુત
રૂપચંદ્ર ભીમા
સ્ત્રીમા શ્રેયો
યં કારાપિતા
: ॥ શ્રી : ॥

આ લેખનો લાંબાથ આ પ્રમાણે છે.

સંવત્ ૧૪૮૭માં પોષ શુ. ૨ ને રવિવારે,
તપામચ્છીય આ. શ્રી. દેવસુંદરસૂરિ, તેમના પદ-
ધર સોમસુંદરસૂરિ, આ. શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ, આ.
શ્રી. જયચંદ્રસૂરિ, આ. શ્રી. જિનસુંદરસૂરિના
ઉપદેશથી તપાનનિવાસી, પોરવાડજાતીય સા.
લીલા તેમના પુત્ર સામર્થ, સા. મેઘા તેમના
પુત્ર રૂપચંદ્ર, ભીમા અને ખીમાના શ્રેયાર્થે
આ દેરી કરાવી છે.

દેરી નં. ૮માં જામદાસી બળુ નીચે
પ્રમાણે લેખ છે.

॥ શ્રી ॥ સં. ૧૪૮૩ વર્ષે માદ્રપદ વદિ
૭ કૃષ્ણપક્ષે (?) ગુરો દિને શ્રી તપાગ
ચ્છનાથક શ્રી દેવસુંદર
પદ્મધર દુર્ધા
ચારિત્રધાર શ્રી સોમસુંદરસૂરિ

શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ શ્રીજયચંદ્રસૂરિ
શ્રીમુવનસુંદરસૂરિ ઉપદેશેન
કલવર્પા ઉસવંશ જ્ઞાતીય
સાં ધળસિંહ સંતાને સાં
જયતાસુ માર્યા વાહ તિલકુ પુત્ર
સંઘવી સમરસિંઘ સંઘવિ મેઘસિ
જિરાઉલા મુવને દેવકુલિકા કા
રિતા શુભમ્ ભવતુ શ્રીપાર્શ્વ
નાથપ્રસાદાદં ॥ શ્રી ॥

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૮૩માં બાદરવા વદિ
૭ ને શુક્રવારે તપાગચ્છનાયક શ્રી દેવસુંદરસૂરિ,
તેમના પટ્ટધર દુર્ગર ચારિત્રધારી સોમસુંદર-
સૂરિ, તેમના શિષ્ય આ. શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ,
શ્રીજયચંદ્રસૂરિ, શ્રી ભુવનસુંદરસૂરિના ઉપ-
દેશથી કથવર્ણનગરનિવાસી ઓસવાલ સા.
ધનસિંહ, તેમના પુત્ર સા. જયતા, તેમના
પત્ની બાપ તિલકુ, તેમના પુત્ર સંઘવી સમર-
સંઘ, અને સંઘવિ મેઘસિએ શ્રી જિરાઉલા
પાશ્વનાથજીનાં મંદિરમાં દેવકુલિકા કરાવી.

દેરી નં. ૬માં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.
સં. ૧૪૮૩ વર્ષે માદરવા વદિ ૭
કૃષ્ણપક્ષે શ્રી તપાગચ્છનાયક શ્રી દે-
વસુંદરસૂરિપદે શ્રી સોમસુંદર
સૂરિ શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ શ્રી જય
ચંદ્રસૂરિ શ્રી મુવનસુંદરસૂરિ
ઉપદેશેન કલવર્ણનગરે શ્રી
ઉસવાલજ્ઞાતીય ॥ સાં ધળસિંહ
સંતાને સાં જયતા માર્યા વાહ
તિલકુ પુત્ર સાં સમરસિ સાં
મેઘસિ શ્રી જીરાઉલામુવને
દેવકુલિકા કારાપિતા મુમં
ભવતુ શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રસાદાત્ ॥

ભાવાર્થ—આદમી અને નવમી દેરીને
એક જ ભાવાર્થ છે. ઉપદેશક આચાર્યવર્ણ અને
દેરી કરાવનાર ભાગ્યશાળી શ્રવકો બનનાં નામે
એક જ સરખાં હોવાથી જુદો ભાવાર્થ નથી
આપ્યો.

દેરી નં. ૧૦માં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.
॥૧॥ સં. ૧૪૮૩ વ
ર્ષે માદરવા વદિ ૭
ગુરુદિને કૃષ્ણપક્ષે
શ્રીતપાગચ્છનાયક
શ્રીદેવસુંદરસૂરિપદે
શ્રીસોમસુંદરસૂરિ
શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ
શ્રીજયચંદ્રસૂરિ
શ્રીમુવનસુંદરસૂરિ
ઉપદેશેન શ્રી
કલવર્ણનગરે
શ્રીઉસવાલજ્ઞાતીય
સાં ધળસિ સં
તાને સાં જયતા
માર્યા, વા. તિલકુ પુત્ર
સં. સમરસિંહ સં. મેઘ (સ) સિ
શ્રી જિરાઉલામુવને
દેવકુલિકા કારાપિતા
મુમં ભવતુ
શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રસાદાત્

આ લેખને ભાવે પશુ આદમી અને નવમી
દેરી પ્રમાણે જ છે.

દેરી નં. ૧૧માં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.
॥ સં ૧૪૮૩ વર્ષે
માદરવા વદિ ૭ ગુરુ

કૃષ્ણપક્ષે શ્રીતપાગચ્છ
 નાયક શ્રી શ્રી
 દેવસુંદરસૂરિપદે
 શ્રીસોમસુંદરસૂરિ
 શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ
 શ્રીજયચંદ્રસૂરિ
 શ્રીમુવનસુંદરસૂરિ
 ઉપદેશેન કલ
 વર્માનગે કોઠારી
 બાહડ સા તત્સંતાને
 કો. નરપલિ (તિ) માં
 દેમાઈ પુત્ર સં. કુકદે
 પાસદે પુગસિ મ.
 ના શ્રીસવાલજા
 તીય કટારીયાગોત્ર
 શ્રી જીરાડલામુવને
 દેવકુલિકા કારા
 પિતા ॥ સુમં ભવતુ
 શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રસાદા
 ત્ કટારિયાગો
 ત્રવરંવદિયં ના
 કુંપિતા મે જનનો
 દેમાઈ । શ્રીસોમસું
 દરગુરુ ગુર્વશ્વ
 દેવા શ્રી વિલ
 જમેડત્તહાત્ર
 સા X મં ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—ઉપદેશક આચાર્યપરંપરા તો
 તપાગચ્છક નાયક શ્રી દેવસુંદરસૂરિથી શરૂ થાય
 છે તે જ પ્રમાણે આ લેખમાં છે. દેરી કરાવ-
 નાર ક્ષત્ર્યનિધરનિવાસી ઓસવાલજાતીય

કટારીયા ગોત્રીય કોઠારી બાહડ અને તેમના
 સંતાનમાં કો. નરપલિ (તિ). તેમના પત્ની
 દેમાઈ તેમના પુત્ર સં. કુકદે, પાસદે, પુનસિ
 વગેરે છે. તેમણે હરાવલા પાર્શ્વજનમંદિરમાં
 ૧૪૮૩માં ભાદરવા વર્ષે ૭મે દેરી કરાવી છે.

લેખને અન્તે નાનો શ્લોક આપ્યો છે.

દેરી નં. ૧૨ માં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

॥ ૯ ॥ સં. ૧૪૮૩ વ

વેં માદ્ર વર્ષ ૭

ગુરુ દિને કૃષ્ણપ

ક્ષે શ્રીતપાગચ્છ

નાયક શ્રીદેવસું

દરસૂરિપદે શ્રી

સોમસુંદરસૂરિ

શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ

શ્રીજયચંદ્રસૂરિ

શ્રીમુવનસુંદરસૂરિ

ઉપદેશેન કલવર્માનગ

રે સાં જોજાસં

તાને સાં ઉદા માં

બાં છિત્તુસુત. સં.

આસપાલ શ્રીસવાલ જાતીય

વરાહડિયા (વરહુડિયા)

ગોત્રે શ્રી જી

રાડલામુવને દેવ

કુલિકા કારાપિતા

સુમં ભવતુ શ્રી

પાર્શ્વનાથ પ્રસાદા

ત ॥

ભાવાર્થ—આ લેખમાં ઉપદેશક આચાર્ય-
 પરંપરા તો ઉપર મુજબ જ છે; દેરી કરાવ-

નાર ઓમવાલ્લ જ્ઞાતીય વરહુડીયા ગોત્રીય સા.
જીમ તેમના સંતાનમાં સા. ઉદા તેમના
પત્ની બધી પત્ની તેમના પુત્ર સં. આસપાસ:
તેમણે શ્રી હરાવલા પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં દેવ-
કુમ્ભિકા કરાવી છે.

દેરી નં. ૧૩ માં (જમણી બાજુમાં) નીચે
પ્રમાણ લેખ છે.

॥ શ્રી ॥ સં. ૧૪૮૨ વ

ર્ષે માદ્રવા વદિ ૭

ગુરુદિને કૃષ્ણપ

ક્ષે શ્રીતપાગચ્છ

નાયક શ્રી દેવસુંદર

સૂરિપદે શ્રી

સોમસુંદરસૂરિ

શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ

શ્રીમુવનસુંદરસૂરિ

શ્રીજયસુંદરસૂરિ

ઉપદેશેન

ફલપુરુ

વરપ્રાનગરે નાદર

ગોત્રે ઉસવાલજા

ત્રીય સાં છિગા સં

તાને સાં ઉદયસિ

મા તામલદેસુ

સ સાં પદમસિ

શ્રીજીરાઉલામુવને

ચતુષ્કીકા

કારાપિતા । સુમત્

મવતુ ॥ શ્રીપાર્શ્વ

નાથદેવપ્રસાદા

ત્ ॥

ભાવાર્થ—આ લેખમાં ઉપદેશક તપ-
મયજી નામક શ્રી દેવસુંદરસૂરિની પદપર પરાનાં
નામો માધુ પ્રમાણે જ છે. ગમ પણ એ જ
કથનમાં નગર છે. દેરી-ચોમુખજી બંધાવનાર

મહાનુભાવ ઓસવાલ-જ્ઞાતીય નદારગોત્રના સા.
ઉદયસિંહજી, તેમના પત્ની તામલદે; અને
તેમના પુત્ર પદમસિંહે શ્રી હરાવલા પાર્શ્વનાથના
મંદિરમાં ચોમુખજીની દેરી બનાવી છે.

દેરી નં. ૧૪ માં (જમણી બાજુમાં)
નીચે પ્રમાણે છે.

॥ ૯ ॥ શ્રી ॥

સં. ૧૪૮૩ વ

ર્ષે માદ્રવા વદિ ૭

ગુરુદિને કૃષ્ણપક્ષે

શ્રીતપાગચ્છનાયક

શ્રી દેવસુંદરસૂરિ

પદે શ્રીસોમ

સુંદરસૂરિ

શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ

શ્રીજયચંદ્રસૂરિ

શ્રીમુવનસુંદરસૂરિ

શ્રીકલવર્મા

નગરે ઉસવાલ

જ્ઞાતીય મં

મંદુસિસંતાને

સં. રતનમાયા

બા. ઠીરુમુત સં.

આમસિં શ્રીજી

રાઉલા મુવને

દેવકુલિકા

કારાપિતા બાહુ સુ

મં મવતુ શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રસાદા

ત્ ॥ સાં આ

મસીપુત્રગુણ

રાજસહસરાજ

ભાવાર્થ—આ લેખમાં પણ ઉપદેશક
આચાર્યશ્રીઓનાં નામ તો ઉપર પ્રમાણે જ છે.
નગર પણ કથનમાં જ છે. દેરી બનાવનાર

ઓસવાલ સંતીય મહાસંતાને સ. રતનસિં; તેમના પત્ની આઈ હીર તેમના પુત્ર આમસિંહે શ્રી હરાવલા પાર્શ્વનાથજીના મંદિરમાં દેરી બનાવી છે.

દેરી નં. ૧૫ માં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

॥ શ્રી ॥ ૯ ॥

સં. ૧૪૮૩ વ

વે માદ્રવા વદિ ૭

ગુરુદિને કૃષ્ણ

પેક્ષે શ્રીતપા

ગચ્છનાયક

શ્રીદેવસુંદરસૂરિ-

પદ્મવર શ્રી

સોમસુંદરસૂરિ

શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ

શ્રી જયચંદ્રસૂરિ

શ્રી મુવનસુંદરસૂરિ

ઉપદેશેન શ્રી કલ

વરપ્રાનગરે ડસવાલજ્ઞાતીય

સાવલગોત્રે સાં ધગસી સં

તાને સં. માલા માં

સં. પુનાઈ પુત્ર જગસિ

સં. હોલવદે માં

માં હીરુ સુત સં

કમલસિ શ્રીજીરા

વલા મુવને દેવ

કુલિકા કારાપિ

તા । શ્રી સુમં મવતુ

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્ર

સાદાત

વૈ X X X

આ દેરીમાં ઉપદેશક આચાર્યનાં નામ તો ગણ્ય પ્રમાણે જ છે. દેરી કરાવનાર ઓસવાલ સંતાને સં. ધગસી, સંતાને સં.

માલા તેમના પત્ની સં પુનાઈ; તેમના પુત્ર જગસિ હ સં. જોખદે; તેમના પત્ની આઈ હીર; તેમના પુત્ર સં. કમલસિ હે શ્રી હરાવલા પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં આ દેરી કરાવી છે.

દેરી નં. ૧૬ માં જમણી બાજુએ નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

શ્રી શ્રી તિલક

સૂરિનાં પુ

ન્યાર્થે શ્રી આદિનાથસ્ય

દેવકુલિકા

કારાપિતા

શ્રીમદેશ્વર

સૂરિમિ: ॥ છ: ॥

આવાર્થ—આ લેખમાં સંવત નથી તેમજ દેરી બનાવનાર શ્રાવકનાં નામ પણ નથી. આ. શ્રી તિલકસૂરિજીના પુણ્યાર્થે આ. શ્રી ભદ્રેશ્વરસૂરિજીએ ઉપદેશ આપીને આ દેરી કરાવી છે.

દેરી નં. ૧૭ માં લારવટીયામાં બે પંકતિનો લેખ છે.

[૧] સંવત ૧૪૭૪ વર્ષે શ્રાવણમાસે શુકલપક્ષે તિથી ૫ વાર શનૌ મં (સં) રતનપુત્ર મં (સં) હુણાસંતાને મં X X

[૨] મં માલા પુત્ર મં, મીમા ॥ હિહુસંતાને

[આગળ વંચાતું નથી]
આવાર્થ—સં. ૧૪૭૪ માં શ્રાવણશુદ્ધિ ૫ શનિવારે સં. રતન, તેમના પુત્ર સં. હુણા તેમના સંતાનમાં સં. ... માલા તેમના પુત્ર સં. હીમા, હીકા, તેમના સંતાનમાં ... કચેલા તેમજ આ દેરી કરાવી છે.

દેરી નં. ૧૮ નો લેખ આ પ્રમાણે છે.
॥ શ્રી ॥ સં. ૧૪૮૩

વર્ષે માદ્રવા વ
દિ ૭ ગુરુદિને

कृष्णपक्षे श्री
 कृष्ण(षिं)गच्छे
 तपापक्षे श्री
 पुण्यप्रभसू
 रिपट्टे गच्छनाय
 क श्री जय
 सिंहसूरि उ
 पदेशेन छामक
 गोत्रे चतुधरी
 पद्मसिंह पुत्र
 रत्नसिंहपुत्र भा
 णा पुत्र पुनसि
 ह भा० पुनसी
 री सा धर्म
 सिंह भा० बीई
 पुत्र सं. चतुरा
 ज उसवंसे श्री
 लीराउलाभु
 धने चतुष्कि
 का शिखरं का
 रापितं । सुभं
 भवतु ॥ श्री ॥

भावार्थ—सं. १४७३मां आहरवा वहि
 ७ गुरुवार कृष्णपक्षमां तपापक्षमां आ.
 श्रीपुण्यप्रभसूरि, तेमना पट्टधर गच्छनायक श्री
 जयसिंहसूरिछना उपदेशधी आसवाल वंशमां;
 छामकगोत्रमां योधरी पञ्चसिंह, तेमना पुत्र
 रत्नसिंह, तेमना पुत्र आणा, तेमना पुत्र पुन-
 सिंह, तेमनी पत्नी पु. सीरी, तेमना पुत्र
 धर्म सिंह, ते.नी आर्या गीर्ध, तेमना पुत्र
 यतु. १७; तेमने श्रीछरावला पार्थनाथ-
 महरिमां योभुणछनी देरीतुं शिपर करायुं.
 देरी नं. १६ ने लेण आ प्रभासे छे.

॥ ९ ॥ श्री ॥
 सं. १४८३ व
 र्धे मादवा वहि ७
 गुरुदिने कृष्णपक्षे
 श्रीतपागच्छ
 नायक श्री देवसं
 दरसूरिपट्टे श्री
 सोमसुंदरसूरि
 श्रीमुनसुंदरसूरि
 श्रीजयचन्द्रसूरि
 श्रीभुवनसुंदरसूरि
 उपदेशेन श्री कलव
 प्रावास्तव्य सोनीह
 रगोत्रे उसवाल
 ज्ञातीय संघ०
 खेतसी पुत्र सं.
 पोता सं०
 करणसि सं. पा
 सवीर की बहीनी
 बा० तीलकु श्री
 श्री जराउलाभुवने
 चतुष्कि का
 शिखरं कारा
 पितं ॥ सुभं x x x

भावार्थ—सं. १४८३मां आहरवा वहि
 ७ ने गुरुवार तपागच्छीय आ. श्री देवसुंदरसूरि-
 छनी पट्टधरपरा ने आगण आवी छे
 तेमना उपदेशधी धवत्रात्रामनिवासी आस-
 वाल ज्ञातीय सोनीह रगोत्रमां यथेया संघरी
 खेतसी, तेमना पुत्र संधरी पोता, तेमना
 पुत्र सं. पासवीर; तेमनी पडेन पार्थनिलकु
 योदेओ श्रीछरावला पार्थनाथछना महरिमां
 यतुण्डितुं शिपर करायु. [याहु]

પ્રશ્નોત્તર-કિરણાવલી

પ્રયોજ્ય:- પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી
સિરિસલેસરપાસં વંદિય ગુરુનેમિસૂરિપયગોમ્મં ॥

સિરિપણ્ડિતગ્રંથિરણા-વલિં રણમિ વ્વોહદયં ॥ ૧ ॥

૧. પ્રશ્ન-શ્રી ભરત મહારાજ કયા પુણ્યથી ચક્રવર્તીપણું પામ્યા ?

ઉત્તર-શ્રી ઋષભદેવ ભગવતના મોટા પુત્ર ભરત ચક્રવર્તી પૂર્વભવમાં નિર્મલ અંબધારી સાધુ હતા. તે વખતે તેમણે મુનિવરને આશરે પ્રદાનાદિ દ્વારા ભકિત કરી સંતુષ્ટ કર્યા હતા. પરમ ઉદ્ધાસથી કેવળ આત્મકથાણી જ દૈન્યથી કરેલી મુનિભક્તિના પ્રતાપે અધિક પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય વગેરે કારણોથી ભરત મહારાજ ચક્રવર્તીનામકમાંના હિરણ્ય ચક્રવર્તી થયા, એમ શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદાદિમાં જણાવ્યું છે. ૧

૨. પ્રશ્ન-શ્રી બાહુબલીએ અપૂર્વ બાહુબળ સાથે મેળવ્યું ?

ઉત્તર-મુનિવરોની વૈયાવચ્ચ કરી અધિક પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય આદિ કારણોથી શ્રી બાહુબલી અપૂર્વ બાહુબળવાળા થયા હતા, એમ શ્રી ઉપદેશચિંતામણિ વગેરે ગ્રંથોમાં કહ્યું છે. ૨

૩. પ્રશ્ન-શ્રી રામચંદ્રેના પરમભક્ત હનુમાનને દીક્ષા લેવાના કારણભૂત વૈરાગ્ય સાથે થયો ?

ઉત્તર-એક વખત ચૈત્રી પૂર્ણિમાએ હનુમાન શાશ્વત જિનચૈત્યોની વંદના માટે મેરુ-પર્વતની ઉપર ગયા હતા, ત્યાં તેમણે સૂર્યને અસ્ત થતો જોયો. તે જોઈ તેમને વિચાર થયો કે-‘અહો ! આ જગતમાં સર્વનો ઉદય અને અસ્ત થયા કરે છે, આ બાબતમાં આ સૂર્યનું સાક્ષાત્ દર્શન છે. માટે જેમાં શરીર, ધન વગેરે પદાર્થો ક્ષણભંગુર છે, એવા આ સંસારને ધિક્કાર છે.’ આવી વિચાર કરી હનુમાને પોતાના નગરમાં જઈ પુત્રને રાજ્ય આપીને ‘ધર્મરત્ન’ આચાર્યની પાસે સાડા સાતસો રાજાઓની સાથે દીક્ષા લીધી. અને તેમની પત્નીઓ પણ દીક્ષા લઈ શ્રી લક્ષ્મીવતી સામ્બીજની શિષ્યાઓ થઈ. અનુક્રમે હનુમાનમુનિ, ધ્યાનરૂપ અનિર્ગમી સર્વ કર્મ રૂપી લાઠડાંને બાળી નાંખી શૈભેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થયા. ૩

૪. પ્રશ્ન-શ્રી રામચંદ્ર, સીતા, સુગ્રીવ, લક્ષ્મણ, વિશ્વમ્યા, રાવણ, વિભીષણ, તથા લામંડલ પાછલા ભવોમાં કઈ કઈ ગતિમાં કેવા કેવા સ્વરૂપે હતા ?

ઉત્તર-રાવણના નાના ભાઈ વિભીષણે શ્રી જયભૂષણ નામના કેવલી મહારાજને ત્રણ પ્રશ્નો પૂછ્યા, તે આ પ્રમાણે: ૧-પૂર્વ જન્મના કયા કર્મથી રાવણે સીતાનું દરજી કમું ? ૨-કયા કર્મથી લક્ષ્મણે તેને યુદ્ધમાં માર્યો ? ૩-સુગ્રીવ, લામંડલ, ભવણ, અંકુશ અને હું કયા કર્મથી આ રામની ઉપર અત્યંત રક્ત થયા છીએ ? આ ત્રણ પ્રશ્નના જવાબમાં કેવલી ભગવંતે શ્રી રામચંદ્ર વગેરે અંકે જણાવ્યા પૂર્વ ભવોની ખીના જણાવી તે આ પ્રમાણે:-

દક્ષિણાધિભરતમાં ક્ષેમપુર નમરમાં નયદત નામે એક વણિક રહેતો હતો. તેને મુનંદા નામની સ્ત્રીથી ધનદત અને વસુદત નામે બે પુત્રો થયા. તે બંનેને યાત્રવદ્ધ નામના એક આજ્ઞાણની સાથે મિત્રાચારી થઈ. તે નગરમાં સાગરદત નામે એક વાણિયો રહે

તેને ગુણધર નામે પુત્ર અને ગુણવતી નામની કન્યા હતી. સાગરદત્તે નવદત્તના યોગ્ય ગુણ-
વાળા પુત્ર ધનદત્તને ગુણવતી કન્યા આપી. અને કન્યાની માતા રત્નપ્રભાએ ધનના
લોભથી શ્રીકાન્ત નામના એક ત્યાંના ધનાઢ્યને ગ્રામ રીતે ગુણવતીને આપી. આ વાત
યાત્રવલ્કયના જાણવામાં આવી, એટલે મિત્રની છોતરપીડીને નહિ સહન કરનારા યાત્ર-
વલ્કયે પોતાના મિત્ર નયનદત્તના પુત્રને આ વાત કહી દીધી. તે સાંભળી વસુદત્તે રાત્રે
જાંઘને શ્રીકાન્તને ભારી નાખ્યો, અને ધાયત્ર થતા શ્રીકાન્તે પણ તરવારથી વસુદત્તને
ભારી નાખ્યો. તે બંને ત્યાંથી મરણ પામીને વિંધ્યાટવીમાં દરણ થયા-ગુણવતી કુંવારી જ
મરીને તે જ વનમાં મૃગલી થઈ. ત્યાં પણ તેણીને માટે શુદ્ધ કરીને તે બંને મૃત્યુ પામ્યા.
એ રીતે પરસ્પર વેરથી તેમણે લાંબા કાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યું. હવે અહીં
ધનદત્ત પોતાના ભાઈના વધથી પીડિત થઈ ધર્મ રહિતપણે ભટકવા લાગ્યો. એક વખતે
રાત્રે ભૂખ્યા થયેલા તેણે કાંઈ સાધુઓને જોયા એટલે તેમની પાસે તેણે ભોજન માંગ્યું. તે
સાધુઓમાંથી એક મુનિ બોલ્યા: 'હે ભાઈ, મુનિઓ દિવસે પણ ભાતપાણીનો સંગ્રહ
રાખતા નથી, તો રાત્રે તો તેમની પાસે ભોજન ક્યાંથી જ હોય ? વળી હે ભદ્ર, તારે પણ
રાત્રે ભોજન કરવું કે પાણી પાવું ન જોઈએ. કારણ કે આવા રાતના અધકારમાં અત્રા-
દિક્ષમાં રહેલા જીવોને કાણ દેખી શકે ? આ પ્રમાણે મુનિના ઉપદેશથી આવડે ધર્મને પામી
અંતે મરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયો.

ત્યાંથી અવીને તે મહાપુર નામના નગરમાં મેરુ શેઠની ધારિણી સ્ત્રીનો પદ્મરુચિ નામે
પરમ આવકપુત્ર થયો. એક વખત પદ્મરુચિ ઘોડા ઉપર બેસીને દેવયોગે ગોકુલમાં જતો હતો
ત્યાં આર્મમાં એક વૃદ્ધ બળદને પીડીને મરણ પામતો તેણે જોયો, એટલે તે ઘાણુ શેઠ ઘોડા
ઉપરથી નીચે ઊતરી તેની નજીક આવીને તેના કાનમાં પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કાર મંત્ર સંલ-
ળાવ્યો. તેના પ્રભાવથી મૃત્યુ પામીને તે તે જ નગરમાં જન્મચ્છાય રાજાની શ્રી કતારાણીથી વૃષ-
ભવજ નામે પુત્ર થયો. તે કુમારસ્વેચ્છાએ ફરતો ફરતો એક વખતે તે વૃદ્ધ વૃષભની મૃત્યુ-
ભૂમિ પાસે આવ્યો. ત્યાં પૂર્વ જન્મના સ્થાનના દર્શનથી તેને જાતિરમરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન
થયું. તેથી ત્યાં તેણે એક જિનચેત્ય કરાવ્યું. અને ચેત્યની એક તરફની બીંત ઉપર તેણે
મરણ રિયાત પર આવેલા વૃદ્ધ વૃષભનું ચિત્ર ઝોળાવ્યું. તેમજ તેની પાસે તેના કાનમાં
નમસ્કાર મંત્ર આપના તે પુરુષને અને તેની પાસે પલાણુ સહિત તેના ઘોડાને ઝોળાવ્યા.
પછી ચેત્યના રક્ષકાને આજ્ઞા કરી કે-જે કાંઈ આ ચિત્રને સત્ય સ્વરૂપે જાણે, તે પુરુષના
મને તત્કાળ ખબર આપવા. આ પ્રમાણે કહી કુમાર વૃષભવજ પોતાના મહેલમાં ગયો.

એક વખતે પેલો પદ્મરુચિ શેઠ તે જિનચેત્યમાં વંદન કરવા માટે આવ્યો. ત્યાં
અરિહંત પ્રભુને વંદના કરીને તેણે તે બીંત પર કહેલા ચિત્ર જોયાં, તેથી વિસ્મય પામીને
બોલ્યો કે-‘આ ચિત્રનું વૃત્તાંત તો બધું મને જ લાગુ પડે છે. રક્ષકોએ જાંઘને તત્કાળ રાજ-
કુમાર વૃષભવજને તે ખબર આપી. એટલે તત્કાળ તે ત્યાં આવ્યા. અને તેણે પદ્મરુચિને
પૂછ્યું કે-‘શું તમે આ ચિત્રનો વૃત્તાંત જાણો છો ? તેણે કહ્યું-‘આ મરણ પામતા બળદને
નમસ્કાર મંત્ર સંલળાવતા એવા મને કાંઈ જાણીતા પુરુષે અહીં ચીતર્યો છે. તે સાંભળી
વૃષભવજકુમાર તેને નમસ્કાર કરીને બોલ્યો-કે ‘હે ભદ્ર ! જે આ વૃદ્ધવૃષભ હતો, તે તમે
સંલળાવેલા નમસ્કારમંત્રના પ્રભાવથી આ દુ પોતે રાજપુત થયો છું. જે તમે ઘાણુએ

તે મરણ કાલે મને નમસ્કાર મંત્ર ન સંભળાવ્યો હોત, તે હું તિથિય યોનિમાં અપવા
કાદ અધમ યોનિમાં ગયો હોત. તમે સર્વથા મારા ગુરુ, સ્વામી અને દેવતા છો, માટે તમે
આપેલું આ વિશાળ રાજ્ય તમે જ ભોગવો. આ પ્રમાણે કહીને વૃષભધ્વજ શ્રાવકવતને
પાળતો છતાં પદ્મરચિની સાથે અભેદપણે (સ્નેહ રાખીને) રહેવા લાગ્યો. લાંબા શબ્દ સુધી
હી રીતે શ્રાવકપણું પાળી મૃત્યુ પામીને તે બંને ઇશાન દેવલોકમાં મહર્ષિકે દેવ થયા.
પદ્મરચિ ત્યાંથી ચવીને મેરુગિરિની પશ્ચિમ બાજુએ વૈતાલ્ય પર્વતની ઉપર નંદાવર્ત નામના
નગરમાં નદીધર નામે રાજા અને કનકાબા રાણીનો નયનાનંદ નામે પુત્ર થયો. ત્યાં રાજ્ય
ભોમવી દીક્ષા લઈને માહેન્દ્ર નામે ચોથા દેવલોકમાં દેવ થયો. ત્યાંથી ચવી પૂર્વ મહાવિદેહમાં
ક્ષેમાપુરીના રાજા ત્રિપુલ્લ વાહન અને પદ્માવતી રાણીનો શ્રીચંદ્રનામે કુમાર થયો. તે
રાજ્ય ભોમવી શ્રી સમાધિગુપ્ત નામના મુનિની પાસે દીક્ષા લઈ કાળધર્મ (મરણ) પામી
અલ્લદેવલોકમાં ઈદ્ર થયો. ત્યાંથી ચવીને તે ધનદત્તનો જીવ આ મહા બલવાન બલઅદ્ર શ્રી
રામચંદ્ર થયો. અને વૃષભધ્વજનો જીવ અતુલમે આ સુધીવ થયો.

પેલા શ્રીકાંતનો જીવ લવભ્રમણ હી મૃણાલકંઠ નામના નમરમાં શંભુરાજા અને
તેની હેમવતી રાણીનો વજ્રકંઠ નામે પુત્ર થયો. પહેલાં કહેલ વસુદત્ત, ભવમાં ભમી તે શંભુ
રાજાના પુરોહિત વિન્ધ્ય અને તેની સ્ત્રી રત્નચૂડાનો શ્રીભૂતિ નામે પુત્ર થયો. પેલી ગુણવતી
ભવભ્રમણ હી તે શ્રીભૂતિની અને તેની સરસ્વતી નામની સ્ત્રીની વેગવતી નામે પુત્રી થઈ.
તે મોટી થઈ ત્યારે તેણીએ એક વખત સુદર્શન નામના સ્ત્રીની સાથે ક્રોડ કરતાં જોયા
તે જોઈ હસ્થથી કહ્યું કે—‘હે લોકો આ સાધુને મેં પૂર્વ સ્ત્રીની સાથે ક્રોડ કરતાં જોયા
છે, તે જીને તેણે હમણાં બીજા કોણે મોકલી દીધી છે, માટે તેવા સાધુને તમે કેમ વંદના
કરો છો?’ તે સાંભળીને તત્કાળ સર્વલોકો તે સાધુની ઉપર અરચિવાળા થયા, તે વેગવતીએ
કહેલી વાત ફેલાવવા પૂર્વક મુનિને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા. એટલે જ્યાં સુધી ‘આ કણક
મારા ઉપરથી ઊતરશે નહિ, ત્યાં સુધી કાચેતસર્ગમાં રહીશ’ એવો તે મુનિએ અમિત્રક કર્યો.
પછી શાસનદેવના રોપથી વેગવતીનું મુખ તરત જ વ્યાધિગ્રસ્ત થઈ ગયું. અને વેગતીએ
સાધુની ઉપર મૂકેલા કણકની બીના જાણીને તેના પિતાએ વેગવતીનો ધણો તિરસ્કાર કર્યો.
પિતાના રોપથી અને રોગથી ભવ પામીને વેગતીએ સુદર્શન મુનિની પાસે અવી સર્વ લોકોની
અમલ જાણે શ્વરે આ પ્રમાણે કહ્યું કે—‘હે સ્વામી તમે નિર્દોષ છો. મેં તમારી ઉપર આ
ખોટા દોષ આરોપિત કર્યો છે—એટલે મેં તમને ખોટું કણક દીધું છે. માટે હે ક્ષમાનિધિ મુનિ-
રાજ ! મારા આ એક અપરાધની કપા કરી ક્ષમા આપો.’ તે વચન સાંભળી લોકો પાછા
હરીયા તે મુનિને પૂજવા લાગ્યા. ત્યારથી તે વેગવતી પરમ શ્રદ્ધાળુ શ્રવિકા થઈ. તેને સુંદર
રૂપવાળી જોઈને શંભુરાજાએ તેની માનણી કરી. તેના જવાબમાં શ્રીભૂતિએ કહ્યું કે
હું મારી પુત્રી મિથ્યાદષ્ટિને આપવા ચાહતો નથી. તે સાંભળી શંભુરાજાએ શ્રીભૂતિને
મારી નાખીને વેગવતીની સાથે બળાતકારે લોગ કર્યો. તે વખતે વેગવતીએ રાજાને શાપ
આપ્યો કે ‘હું ભવતરે (૬૬૬) પછીના લવમાં) તને મરનરી થઈશ. પછી શંભુરાજાએ
તેને છોડી દીધી. એટલે ‘વેગવતી હરિમાતા સાધીની દિવ્યા (ચેતી) દઈ, સંયમને સાધી,
અંતે કાલધર્મ પામી અલ્લદેવલોકમાં ગઈ. ત્યાંથી ચવીને. તે જનક રાજાની પુત્રી સીતા થઈ.
અને પહેલા આપેલા શાપને લઈને શંભુરાજાના જીવ રાવણને મૃત્યુ પામવામાં કારણભૂત થઈ
પડી. પૂર્વ સુદર્શન મુનિનો ઉપર ખોટા દોષ આરોપણ કરવાથી આ લવમાં તેના ઉપર
લોકોએ એક કણક મૂક્યું.

શંભુરાજને જીવ ધણી ભવેમાં ભમીને કુશ્વજ બ્રહ્મણની અમે તેની સાવિત્રી સ્ત્રીનો પ્રભાસ નામે પુત્ર થયો. એક વખત વૈરાગ્ય થતાં તેણે વિજયસેન મુનિની પાસે દીક્ષા લઈ આકરા તપ કરવા માંડ્યા. એક વખત તે પ્રભાસ મુનિએ ઇંદ્રના જેવી સમૃદ્ધિવાળા કન કપલનામના વિદ્યાધર રાજને સમેતશિખરતીર્થ યાત્રા કરવા જતાં જોયો એટલે તેણે ‘આ તપનાં ફળ વડે હું આ વિદ્યાધર રાજની જેવી સમૃદ્ધિવાળો થાઉં’ એવું નિયાણું બાંધ્યું. અંતે તે મુનિ કાળધર્મ પાંખી સનતકુમાર દેવલોકમાં દેવ થયો. અહીંથી અંતે ચવીને હે વિભીષણ, આ રવણ નામે તારો મોટો ભાઈ થયો. નિવાણના પ્રભાવે તે ખેચરાનો સ્વામી થયો. ધનદત્ત અને વમુદત્તનો મિત્ર માત્રવંક્ય બ્રહ્મણ ધણાં ભવેમાં ભમીને તું વિભીષણ થયો. શંભુરાજને મારી નાંખેલ પેલો શ્રીમૂર્તિ સ્વર્ગમાં ગયો. ત્યાંથી ચવી સુપ્રતિષ્ઠ નમ્મરમાં પુનર્વન્ધુ નામે વિદ્યાધર થયો. એક વખત ધમાતુર થયેલા તેણે પુંડરીક રિજયમાંથી ત્રિભુવનાનંદ નામે ચક્રવર્તીની અનંગસુંદરી નામે કુંવરીનું હરણ કર્યું. ચક્રવર્તીએ તેની પછવાડે વિદ્યાધરો મોકલ્યા. તેમની સાથે યુદ્ધ કરવામાં આકુળ બ્રાહ્મણ થયેલા તે પુનર્વન્ધુના વિમાનમાંથી અનંગસુંદરી એક લતાગૃહની ઉપર પડી ગઈ. તેને મેળવવા માટે પુનર્વન્ધુએ નિયાણું બાંધી દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં જઈ ત્યાંથી ચવીને તેનો જીવ આ લક્ષ્મણ થયો. પેલી અનંગસુંદરી વનમાં તપ કરવા લાગી. અંતે અનન્દના ભાવમાં રહેલી તેને અજગર ગળી ગયો. સમાધિથી મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં દેવી થઈ ત્યાંથી ચવીને લક્ષ્મણની વિશલ્યા રાણી થઈ. તથા પહેલાં કહેલ ગુણવતીનો ભાઈ ગુણધર ભવભ્રમણ કરી કુંડલ મંડિતના નામે રાજકુંવર થયો. અહીં શ્રાવકપણું પાળી અંતે મરણ પામી સીતાનો ભાઈ ભામંડલ થયો.

રામચંદ્રના બંને પુત્રોના-પૂર્વભવની ખીના

કાકંદી નગરીમાં વામદેવ બ્રાહ્મણની સ્યામલા સ્ત્રીને વસુનંદ અને સુનંદ નામે બે પુત્રો હતા. તેમણે માસોપવાસ મુનિને બહિતથી આહાર પાણી વહોરાવ્યા. તેના પ્રભાવે અંતે મરણ પામી ઉત્તર કુડમાં યુગલિયા થયા. ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને સીધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયા. ત્યાંથી ચવીને પાછા કાકંદીપુરીમાં જ વામદેવ રાજા ને સુદર્શન રાણીના અનુક્રમે પ્રિયંદર અને શુભંદર નામે બે પુત્રો થયા. અહીં રાજ્ય પાળી દીક્ષા આરાધી ઐવેયક દેવ થઈ, રામના લવણ સ્નેહે અંકુશ નામે બે પુત્રો થયા. તેમના પૂર્વભવની માતા સુદર્શના ચિદ્રાસ ભવભ્રમણ કરીને આ સિદ્ધાઈ થયેલ છે, કે જેણે લવણ અને અંકુશને ભજાયા.

પૂર્વભવેની ખીના ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજવાનું એ મળે છે કે-રાવણ જ્યારે પાછલા ત્રીજા ભવની પણ પહેલાં શંભુરાજ થયો હતો તે વખતે તે વેમવતી ઉપર રાગી થયો હતો. તે જ રાગના સંસ્કારે અહીં રાવણના ભવમાં ઉદય પામવાથી વેગવતી અનુક્રમે સીતા થઈ, ત્યારે તેણે તેનું હરણ કર્યું. એટલે એ બંધો રાગનો જ વિલાસ છે. આથી પહેલા પ્રશ્નનો ખુલાસો સ્પષ્ટ થયો. ખીજા પ્રશ્નના ઉત્તરથી જાણવાનું મળે છે કે પૂર્વભવમાં લક્ષ્મણનો જીવ શ્રીમૂર્તિને ગવણના જીવ શંભુરાજને માર્યા, એ દ્રેપના સંસ્કારે અહીં વાસુદેવ પ્રતિ-વાસુદેવપણામાં ઉદય પામ્યા, તેથી લક્ષ્મણના હથે રાવણ મર્યો. આ ખીજા પ્રશ્નનો ખુલાસો કર્યો. ત્રીજા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવેલી ખીના ઉપરથી એ ખીના સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, વિભીષણ, સુમીવઆદ જીવો રામચંદ્રના પૂર્વભવેના રતેલી હત, તેથી જ તેઓ વર્તમાન ભવમાં રામની ઉપર તીવ્ર બહિતભાવ રાખતા હતા. ૪

તિથોગાલી પદ્યગ

[એ ગ્રંથ સંબંધી મહત્વની વિચારણા]

લેખક-પૂજ્ય સુનિમહારાજ શ્રી દર્શનવિજયજી (ત્રિપુટી)
હમણું હમણું પુરાતત્ત્વવિશારદો સંશોધનમાં "તિથોગાલી" ને પણ બહુ મહત્વનું
સ્થાન આપે છે. ખાસ કરીને પૂ. પં. મ. શ્રી કથાણવિજયજી મહારાજે "મહાવીર
નિર્વાણની કાલગણના"માં આ ગ્રંથના આધારે પ્રકાશ પાડ્યો ત્યારથી તો આ સૂત્ર વિકાસો-
ની નિરાસાનું વિશેષ અંત બન્યું છે. આ સૂત્ર જૈન લોકોમાં સુરક્ષિત છે. હજી છપાયું
નથી. તેથી આ સૂત્રનું નામ સાક્ષીનાર દરકાઠ સહસ્રા એમ બોલી ઉઠે છે કે-આ સૂત્ર
સૂત્ર છે? આમાં કયો વિષય છે? વગેરે વગેરે.

આ સૂત્રમાં ધર્મો મહત્વનાં નિર્દેશો છે, કિન્તુ આ સૂત્ર કોણે રચ્યું? ક્યારે રચ્યું?
કયાદિ પ્રશ્નોના ઉત્તરો મળી શકે તેમ નથી.

શ્રી નંદીસૂત્ર, પદ્મિસૂત્ર અને બીજા આગમોમાં જૈન સૂત્રોની નામાવલી મળે છે,
તેમાં તિથોગાલીનું નામ નથી. જુદા જુદા પ્રાચીન અને અર્વાચીન ગ્રંથોમાં સાક્ષી ગ્રંથો
તરીકે ઘણા ઉપદ્રવ્ય-અનુપદ્રવ્ય શાસ્ત્રોનાં નામો મળે છે તેમાં પણ 'તિથોગાલી'નો ઉલ્લેખ
નથી. વળી પ્રસ્તુત સૂત્રમાં સૂત્રકારનો પણ નામોદલેખ નથી. આ રીતિમાં આ 'પદ્યગ'
ક્યારે બન્યો અને કોણે બનાવ્યો-તેનો સ્પષ્ટ ઉત્તર ક્યાંથી મળી શકે?

આ 'પદ્યગ' માં આપેલ ઇતિહાસના આધારે એનો રચનાકાળ તારવી શકીએ
તો વીરનિ. સંવત્ ૨૦૦૦ લગભગમાં આ સૂત્ર બન્યાનું કદાચ શક્ય છે.

છતાંય એ નક્કી વાત છે કે-બીજા આગમોમાં કે ગ્રંથોમાં નથી મળતી એવી ઘણી
વસ્તુઓ 'તિથોગાલી પદ્યગ'માં છે. આ વસ્તુઓ પ્રમાણિક છે કે અપ્રમાણિક છે, એનો
નિશ્ચય કરવાનું કામ તદ્દિદે ઉપર છોડું છું. પરંતુ "તિથોગાલી"માં યું યું વિષયો છે?
તેના દ્વંદ્વ પરિચય કરાવવા આ લેખ લખું છું. જેના પરિશિષ્ટનથી વાચકો "તિથોગાલી"
નું યતિકિચિત્ત સ્વરૂપ સમજી શકશે.

આ લેખ લખી રહ્યો છું ત્યારે મારી સામે આ ગ્રંથની બે પ્રેસ નકલ છે:
એક નકલ પૂજ્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સાહેબની પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલ પાઠ,
જેની મૂળ પ્રતિની પુષ્પિકા નામે મુજબ છે:

ગાથા ૧૨૩૩ ॥ જ્ઞાન ૧૫૬૫ ॥ તિથોગાલી સમ્મત્તા ॥
શ્રીયોગિનીપુરવાસિમિર્મહાદિકૈ રાજમાન્યૈઃ સકલનાગરિકલોકમુખ્યૈષ્ટ
દુશ્શઠ૦ ઠકુરા ઠ૦ પદમસીઃ સ્વપિતુઃ સા૦ રાજદેવેયસે મનુયોગદ્વારાચૂર્ણિઃ ૧
વોડશકસૂત્રવૃત્તો ૨ તિથોગાલી ૩ શ્રીતાડે, તથા શ્રીકૃષ્ણમદેવચરિત્રં ૧૨ સદ્ધર્મ-
કાગદે પવં પુસ્તિકા ૪ તપાગચ્છનાયકસુંદરસૂત્રીનામુપદેશેન સંવત ૧૮૫૨ શ્રીપત્તને
લેખિતા इति મદ્દં ॥ છ ॥
બીજી નકલ અમદાવાદના કહેવાના ઉગ્રાચારી એક પ્રતના આધારે લખેલ પાઠ, જેની
પાછા પુષ્પિકા નથી, પણ માત્ર એટલું જ લખાણ છે કે-

પ્રલોક ગ્રંથ ૧૨૭૦ ॥ શુભં ભવતુ ॥ કલ્યાણમસ્તુ ।

આ બંને પ્રેક્ષ નહોતી પહેલી અને છેલ્લી ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે:—

જયદ સસિપાયનિમ્મલ-તિહુયણવિચ્છિન્નપુંણજસકુસુમો ।

હસમો કેવલદંસણદિવાયણ દિઢદઢવ્વો ॥૧॥

જં ઉદ્ધિ દ્ધિ)તં સુચામો અહવ મતીપ ય થોવદોસેણ ।

તં ચ વિરુદ્ધં નાહં સોદ્દેયવ્વં સુયધરેદિ ॥...॥

તેતીસં ગાહાઓ દોત્તીસતાડ સહસ્સમેગં ચ ॥

તિત્થોગાલીપ સંજ્ઞા પસા મણિયા ડ અંકેણં ॥...॥

ઉક્ત ગાથાઓ બંને પ્રેક્ષ નહોતાં એકસરખી છે. છેલ્લી માથામાં આ સૂત્રની ૧૨૩૩ ગાથાનું પ્રમાણ બતાવ્યું છે. જ્યારે પહેલી પ્રતિમાં છેલ્લી માથાઅંક ૧૨૫૧ છે, અને બીજી પ્રતિમાં છેલ્લી માથાઅંક ૧૨૫૭ છે એટલે પહેલી પ્રતિમાં ૧૮ માથાઓ અને બીજી પ્રતિમાં ૨૪ માથાઓ વધારે છે.

બીજી પ્રતિના આધારે તેના વિષયક્રમ નીચે પ્રમાણે છે;

ભગવાન ઋષભદેવ, ૨૨ તીર્થંકર, અને ભ. મહાવીરશ્રામીનું મંગલાચરણ (માથા ૧ થી ૩).

ભગવાન મહાવીરશ્રામીએ રાજગૃહીમાં ગણધરોને લાખ પદપ્રમાણ તિત્થોગાલી ઉપ-
દેશ્યો હતો, જેના આધારે આ અસ્પાક્ષર તિત્થોગાલી બનાવું છું. (૪ થી ૬).

કાળનું વર્ણન, પશ્યોપમ, ૬ આરાનું વર્ણન (૭ થી ૨૬).

યુગધિકાનું વર્ણન, કુષ્ઠચરણનું (૨૭ થી ૬૦).

::

દશ ક્ષેત્રોમાં પહેલા તીર્થંકરનું અવન, ૧૪ રૂ મ, (પ્રાસાદ અને નાગલુવનનું જુદું જુદું વર્ણન), જન્મ, દિક્કુમારીકૃત મહોત્સવ, ઔરાવણ હાથી દ્વારા ઇન્દ્રાગમન, પાંચ રૂપે પ્રભુને લાવવું, જન્મભિષેક વગેરે (૬૧ થી ૨૭૨).

ભ. ઋષભદેવનું ચરિત્ર, દશ ક્ષેત્રના પહેલા તીર્થંકર અને પહેલા ચક્રવર્તીનાં નામો, તીર્થંકરોનાં જુદા જુદા બોલો, દશ ક્ષેત્રના ચક્રવર્તી વાસુદેવો, તેનાં બોલો (૨૭૩ થી ૬૧૭).

ભ. શ્રી મહાવીરશ્રામી પછીની રાજગૃહી આ પ્રમાણે આપનામાં આવી છે:—

જં રયણં સિદ્ધિગજો અરહા તિત્થંકરો મહાવીરો ।

તં રયણીમવંતીપ અમિસિત્તો પાલઓ રાયા ॥૬૨૦॥

પાલગરણ્ણો સદ્દો પણપણસયં ત્રિયાણી પંદાણં ।

મહૂયાણં અદ્દસયં તોસાં પુણ પૂસમિત્તાણં ॥૬૨૧॥

જલમિત્તમાણુમિત્તા સદ્દા ચત્તાય હાંતિ નદસેણે ।

નદમપ સેમેગં પુણ વદ્ધિવણ્ણો તો સગો રાયો ॥૬૨૨॥

પંચ ય માસા પંચય વાસા છન્નેવ હોંતિ વાસસયા ।

પરિનિવુયસ્સ અરહતો તો ઉપ્પજ્જો સગો રાયો ॥૬૨૩॥

સગવંસ સય તેરસસયાઈ તેવીસાઈ ચ હોંતિ વાસાઈ ।

દ્વોદ્ધી જમ્મં તસ્સ ઓ કુસુમપુરે દુદ્ધવુદ્ધિસ્સ ॥૬૨૪॥

છેલ્લીનું ચરિત્ર : વર્ણન, કાશગજ, ત્યારપછીનો રાજવંશ, વિસલવાહન રાજ વગેરે

(૧૨૪ થી ૬૬૭).

શ્રુતહાનિનો ઇતિહાસ, વી. નિ. સં. ૧૪માં તીર્થ કરના સાધુઓ, કેવલી જંખૂશ્વામી અને ૧૦ વસ્તુનો વિચ્છેદ, વી. નિ. સં. ૧૭૦માં છેલ્લા ચાર પૂર્વનો વિચ્છેદ, તે સપ્તધી પ્રશ્નોત્તર (૬૯૭ થી ૭૦૬).

ઇતિહાસ, એ થા આરાના ૭૨ વર્ષ + ૩ વર્ષ + ૮૧ મહિના (=૭૫ વર્ષ ૮૧ મહિના) શેષ હતા ત્યારે બા. મહાવીરશ્વામીનો જન્મ, ૩ વર્ષ ૮૧ મહિના યાત્રી રહ્યા ત્યારે ભગવાનનું નિર્વાણ, શ્રી સુધર્માશ્વામીથી શ્યુલિભદ્રશ્વામી સુધીની પરંપરા, મધ્યદેશમાં મોટા કુટુંબ અને ચાર પૂર્વના વિચ્છેદનો ૧૨૮૧ ઇતિહાસ (૭૦૭થી ૮૦૧).

આ. શ્રી ભદ્રાહુશ્વામીએ કરેલી આ. શ્રી શ્યુલિભદ્રશ્વામીની પ્રશંસા, તેના મહાન ત્યાગ, કુટુંબ કાર્ય, મહાશ્વાખ્યાય, મહાધ્યાન વગેરે વગેરે, ઋદ્ધિગારવનું દ્વંધુ. (૭૭૫થી ૭૮૬). શ્રુતસાનવિચ્છેદ અને રાજવંશવિચ્છેદોનો ઇતિહાસ આ પ્રમાણે આપ્યો છે:—

પતેળ કારણેણ ઉ પુરિસજુમે અદ્ધમંમિ વીરસ્સ ।

સયરાહેણ પળદ્ધાઈ જાણ ચત્તારિ પુવ્વાઈ ॥૮૦૨॥

મળવદ્ધુપ્પો ય તવો તવં પારંચીયં દોવિ વોચ્છિન્ના ।

ચોદસ પુવ્વવ(ધ)મ્મિ ધરંતિ સેસા ઉ જા તિત્થં ॥૮૦૩॥

તં પવમગવંસો ય તંદવંસો ય મહયવંસો ય ।

સયરાહેણ પળદ્ધા સમયં સજ્જાયવંસેણ ॥૮૦૪॥

શ્વાખ્યાયવંશ (ચૌદપૂર્વમુખપાટી શ્રમણપરંપરા) નો વિચ્છેદ થયો તે દરમિયાન અંબવંશ નંદવંશ અને મરુવંશ, (૬૬૫૩ આશ્વિનનો મંત્રીવંશ) નો પણ વિનાશ થયો.

પદમો દસપુવ્વીણં સયદાલકુલસ્ય જસકો વીરો ।

નામેણ થૂલમદ્દો અ વિહિસા ધમ્મમદ્દો ત્તિ ॥૮૦૫॥

નામેણ સચ્ચમિત્તો, સમણો સમણગુણનિગુણચિવત્તિઃ (વિચંતિઃ) ।

હોહી અપચ્છિમો કિર દસપુવ્વીધારમો વીરો ॥૮૦૬॥

દયસ્ય પુવ્વસુયસાયરસ્સ ઉદહિવ્વ અપરિણયસ્સ ।

સુણસુ જહ મ(૬)તથકાલે પરિહાણી દોલતે પચ્છા ॥૮૦૭॥

પુવ્વસુયતેલ્લભરિપ વિજ્જા(બા)પ સચ્ચમિત્તદીવમ્મિ ।

ધમ્માવાય નિમિલ્લો હોહી લોગો સુયનિમિલ્લો ॥૮૦૮॥

લોલીણંમિ સહસ્સે વરિસાણં વીરમોક્ષલગ્ગમાઝ ।

ઉત્તરવાયગવસમે પુવ્વગયસ્સ ભવે ચ્છેદો ॥૮૦૯॥

ધરિસસહસ્સે અ પુણો તિથોગાલીપ વદ્ધમાણસ્સ ।

નાસિહો પુવ્વગયં અણુપરિવાહોપ અજજસ્સ ॥૮૧૦॥

પળ્લાસા વરિસે વિય વારસવરિસસપ્પહિ વોચ્છેદો ।

ટિણ્ણગણિ પૂસમિત્તે સચ્ચિવાદરણં ચ્છલંમાણં ।

(સચિવાદરણંચ્છલંમાણં) ॥૮૧૧॥

નામેણ પુસમિત્તો સમણો સમણગુણનિગુણચિવત્તિતો ।

હોહી અપચ્છિમો કર વિવાહ સુય ધી ધારકો વીરો ॥૮૧૨॥

તંમિય વિવાહકલ્લે સુલસીતિપયસહસ્સગુણકલ્લિસે ।

સદસચ્ચિમ સંપત્તો હોહી ગુણિનિફલો લોગો ॥૮૧૩॥
 સમવાયવચ્છેદો તેરસહિ સતેહિ હોહી વાસાણં ।
 માઠરગાત્તરસ હં સંભૂતજતિસ મરણમ્મિ ॥૮૧૪॥
 તેરસવરિસસપહિ પળનાના સમહિપહિ વોચ્છેદો ।
 અજ્જવજતિસ મરણે ઢાળસ જિણેહિ નિહિદ્દો ॥૮૧૫॥
 ચોદસવરિસસપહિ વોચ્છેદો જિઠ્ઠસૂતિસમણમ્મિ ।
 કાસવગોત્તેણ ઓ વચ્ચવવહારસુત્તસ ॥૮૧૬॥
 મળિદો દલાણ છેદો પત્તરસસપહિ હોદ વરિસાણં ।
 સમણમ્મિ કાગુમિત્તે ગોયમગુત્તે મહાસત્તે ॥૮૧૭॥
 મારદાયસ ગોત્તે સુયગડંમં મહાસમણનામે ।
 ગુણવીસ સતેહિ જા હી વરિસાણ વોચ્છિત્તો ॥૮૧૮॥
 વરિસસહસેહિ હં દોહિ વિસાહે મુણિમ્મ વોચ્છેદો ।
 વોરજિણધમ્મતિસ્યે હોહી તિત્તો સહસસ નિહિદ્દો ॥૮૧૯॥
 વિણ્હુમુણિમ્મિ મરંતે હારિતગોત્તમ્મિ હોત્તી વીસાપ ।
 વરિસાણ સહસેહિ આયારંગસ વોચ્છેદો ॥૮૨૦॥
 અહ દૂસમાપ સેસે હોહી નામેણ દુપ્પસહસમણો ।
 અળગારો ગુણગારો ધમ્માગારો તવાગારો ॥૮૨૧॥
 સો કિર આયરધરો અપચ્છિમો હોહિત્તી મરહવાસે ।
 તેણ સમં આયારો નરિસહી સમં ચરિત્તેણં ॥૮૨૨॥
 અણુબેગછિણ્ણયરો અહ સમણગણસસ દાવિયાયારો ।
 આયારંમ્મિ પળદ્દે હોહીતિ તદ્દયા અળાચારો ॥૮૨૩॥
 અંકમિત્તં વરતરં તિમિસુગુહા તમંધકારાપ ।
 તય તદ્દયા સમણેણં આયારસુત્તે પળદ્દુમ્મિ ॥૮૨૪॥
 નિજ્જીણી પાસંડા ચોરેહિ જણો વિલપ્પતે અદ્ધિયં ।
 હોહિતિ તયા ગામા કેવલ નામાયસેસાડ ॥૮૨૫॥
 વીસાપ સહસેહિ પંચદિયસપહિ દોઈ વરિસાણં ।
 પસે વચ્છસગોત્તે વોચ્છેદો ઉત્તરજ્ઞાપ ॥૮૨૬॥
 વીસાપ સહસેહિ વરિસસહસેહિ નવહિ વોચ્છેદો ।
 દસચેતાલિયસુત્તસ ।
 (દસચેતાલિયસુત્તસ) દિણ સાહુમ્મિ વોધવ્વો ॥૮૨૭॥
 પ(પ)વિરલગામજણપદં પવિરલમણુપસુ નામદેસેસુ ।
 નામેણ નાહલો નામ ગહણરો (ગણહરો) હોહી મહપ્પા ॥૮૨૮॥
 ધમ્મમ્મિ નિરાલોપ જિણમત્તહુસસહંમિ લોગમ્મિ ।
 પવ્વાવે શી સીસં દુપ્પસહં નામ નામેણ ॥૮૨૯॥

એટલે કે આ ૦ સ્થૂળમદ્દુ સ્વર્ગે જતાં આર પૂર્વ, અંગવર્ણ, નંદવર્ણ અને મંત્રી-
 પંથને વિનાશ થયો. આ આચાર્ય પરેશા દશપૂર્વધર છે અને આ ૦ સત્યમિત્ર છેલ્લા

દશપૂર્વર છે. વીરનિ. સં ૧૦૦૦માં પૂર્વ જ્ઞાનનો વિનાશ, ત્યારપછી વીરનિ. સં ૧૨૫૦માં આં દિનગણી (સંભવતઃ જેની પરંપરામાં શ્રી સિદ્ધસેનગણી થયા છે.), યુગ ૫૦૫૫મિત્ર પછી ભગવતી સૂત્રનો, ૧૩૦૦માં યુગ માદર સંભૂતિયુક્ત પછી સમવાયાગનો, ૧૩૫૦માં યુગ આર્ય (રક્ષિત) પછી રથાનાગસૂત્રનો, ૧૪૦૦માં યુગ જ્યેષ્ઠાગણિ પછી કલ્પ-અવ-હારનો, ૧૫૦૦માં કલ્પમિત્ર પછી દશાકલ્પનો, ૧૬૦૦માં ભારદ્વાજ ગોત્રીય મહાશ્રમણ પછી સૂત્રકૃતાંગનો, ૨૦૦૦માં યુગ વિશાખ પછી.....૨૦,૦૦૦માં વિષ્ણુમુનિ પછી આચારાંગનો, ૨૧૦૦૦માં આ. દુઃપ્પસહસ્રરિ પછી આચારનો વિનાશ, ૨૦૫૦૦ વચ્ચગોત્રીય પુખ્ત પછી ઉત્તરોધ્યયનનો વિનાશ, ૨૦૬૦૦ (?) દિનમુનિ પછી દશવૈકલ્પિક સૂત્રનો વિનાશ, આં નાગિલ આં દુઃપ્પસહસ્રરિ (૮૦૨થી ૮૨૬).

આં શ્રી દુઃપ્પસહસ્રરિનો પૂર્વભવ, જન્મ, નાગિલાચાર્ય પાસે દીક્ષા, દશવૈકલ્પિકસૂત્રનું અધ્યયન, દશે ક્ષેત્રમાં ઉક્ષા સંધર્મા એકેક વ્યક્તિ હોય, ભન્તમાં આં દુઃપ્પસહસ્રરિ, સાંખી કલ્પગ્રાં, નાગિલ શ્રાવક : અને સંન્યસી શ્રાવિકા, વિમલવાહન રાજા, સુસુખ મંત્રી, ૨૦ વર્ષ આયુષ્ય, ઉત્કૃષ્ટ તપ અદ્ભુતમકત. દંદ્રે કરેલ સંધસ્તુતિ (નંદીસૂત્ર ગાથા પ્રમાણે) આચાર્ય વગેરેનું જુદા જુદા દેવલોકમાં ગમન, દશવૈકલ્પિક સૂત્રનો ઉચ્છેદ, તીર્થાવચ્છેદ, અનુયોગ-દ્વારાસૂત્ર નંદીસૂત્રનો વિનાશ, એ ચારિત્રાનો વિચ્છેદ, ૨૧૦૦૦ વર્ષનો શાસનકાળ, વયમાં ધર્મ આદિનો નિષેધ કરત રતે કંડ, ગણિપિટક, રથાદિગદ, પાંચમા આરાની સમાપ્તિ (૮૩૦થી ૮૭૬)

ત્રીજા એ થા આરાના ભરત ક્ષેત્રનું વર્ણન, ૧૦ આશ્રયો, દુઃપ્પમકાળના ચતુર્વિધ સંધ, રાજા પ્રજા, પરિરિષતિ, ધર્મો, દાન શીલ, ઔપધ આદિનું સ્વરૂપ (૮૮૦થી ૯૨૬).

દુઃપ્પમદુઃપ્પમકાળની ભવિષ્યવાણી, વિસ્તૃત વર્ણન (૯૨૭ થી ૯૭૬).

ભાવી ઉત્સર્પિણી કાળનું વર્ણન, દશે ક્ષેત્રના કુલકર તીર્થાર ચક્રવર્તી વામુદેવ બળદેવ વગેરેની નામવાલી, પહેલા તીર્થારનું ચરિત્ર, યુગલિકાનું સ્વરૂપ, ૧૨ આરાનું વર્ણન સમાપ્તિ (૯૨૭થી ૧૧૮૫).

તિથોગાલીના શ્રવણના અધિકારી, સામાયિક, કપાયજ્ય, દશવિધ યતિર્મ, સમ્યગ્ જ્ઞાન, શ્રદ્ધા, સમ્યગ્ જ્ઞાન, સિદ્ધશિક્ષા, સિદ્ધોની કે અવગાહના, સિદ્ધોનું સુખ વગેરેનો ઉપદેશ (૧૧૮૬થી ૧૨૫૧).

અનિમ સૂત્ર નીચે મુજબ છે:—

પસા ય પયલહસેણં ધનિયા સમણગચહત્થીજ ।

પુલ્લેણ ડ રાયગિહે તિથોગાલીડ વીરેણં ॥૧૨૫૨॥

સોહં તીથોગાલીં જિણવરવસંહસલ વદ્ધમાણસલ ।

પગમહ સગદમયાણં સિદ્ધાણં નિદ્ધિ(દ્વિ)તઠ્ઠાણં ॥૧૨૫૩॥

મહં સન્વજગુજ્જોયગસલ મહં જિણસલ વોરસલ ।

મહં સુરાસુરનમસિતસલ મહં ધુઅરયમ્સ ॥૧૨૫૪॥

ગુણગદ્ધનમવણ સુત્તરયણમરિય-દંસણવિસુદ્ધસ્થાંગા ।

સંધનગર ! મહં તે અલંકારિત્તપાગારા ! ॥૧૨૫૫॥

જં ઉદ્ધિતં સુગાથો અહવ મતાપ ચ થોવદોસેણ ।

તં ચ વિરુદ્ધ નાંડ સોદેયવ્વં સૂયધરેદિ ॥૧૨૫૬॥

તેતીસં ગાદાથો વોન્નિસતાડ સહસ્સમેગં ચ ।

તિથોગાલીપ સંવા દસા મળિઆ ઉ અંકેણં ॥૧૨૫૭॥

તિથોગાલીપદ્મનગનો વિષયકમ ઉપર પ્રમાણ છે.

આમાં અવસર્પિણી કાળ અને ઉત્સર્પિણીકાળના ક્રમથી ઘણી વસ્તુઓનું દર્શન છે. તે પ્રમાણિક છે કે અપ્રમાણિક છે તેનો નિર્ણય કરવાનું કામ તદ્દિદો ઉપર છોડું છું.

છતાં એક વાત તો કહી દઉં કે-મારા ધારવા પ્રમાણે આ સૂત્ર પૂર્ણતયા આગમમાનુ-સારી સૂત્ર નથી.

આમાં દેટલીક વસ્તુઓ શ્વેતામ્બરો માને છે એ રીતે જ વર્ણવવામાં આવી છે, ત્યારે અમુક વસ્તુઓ શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર એ બન્ને સંપ્રદાયોની માન્યતાથી તદ્દન મિનન રૂપે પણ વર્ણવવામાં આવી છે જેમકે-અન્નમલિષિકમાં આવનાર ઇંદ્રનું વાહન, વીર નિ. સં. ૧૦૦૦ પછીનો શ્રુતહાનિનો ઇતિહાસ, વગેરે વગેરે.

શ્રુતહાસનો ઇતિહાસ વાંચ્યા પછી તો એ જ લાગે છે કે-આ ઇતિહાસક્રમ જોવા માટે જ પ્રસ્તુત સૂત્રની રચના થઈ હશે. પરંતુ લેખકે બહુ જ સાવધાનીથી કામ લીધું છે. દરેક વાતોમાં શ્વેતામ્બર માન્યતાને વફાદાર રહીને માત્ર જિનાગમોનો-જિનાગમોની હાનિનો-કલ્પિત ઇતિહાસ જ તેમાં લેખી દીધો છે. પરંતુ જિનાગમો તો અંધકારની સામે હતા, તે જ આજે મોજૂદ છે. તોપણ શ્રુતહાનિનો આ ઇતિહાસના અર્થ શું છે ?

દિગમ્બરો તો વીર નિ. સં. ૬૮૩માં જ જિનવાણીનો સમૂળ વિનાશ માને છે, એટલે એ પક્ષની આ રચના ન હોઈ શકે.

શ્વેતામ્બરો પૂર્વ સિવાયના અંગ, કલિક, ઉત્કલિક, પદ્મનિય વગેરે શ્રુતજ્ઞાનને આજે પણ વિદ્યમાન હોવાનું માને છે અને તે ઉપલબ્ધ શ્રુતજ્ઞાનને સર્વથા અનુસરે છે. એટલે આ પક્ષ તરફથી પણ કોઈ ઉપર દર્શાવેલ શ્રુતહાનિના કલ્પિત ઇતિહાસને રચે જ નહીં, એ પણ નિઃશંક જિના છે.

આ રીતે શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર સિવાયની ત્રીજી વ્યક્તિ જ આ “હાનિ” ને રચી શકે ! પણ તે કોણ હશે ?

ઇતિહાસ કહે છે કે-વીર નિ. સં. ૨૦૦ લગભગ સુધી “યાપનીય સંઘ”^૧ નામનો એક જોન સંપ્રદાય હતો. તે શ્વેતામ્બર માન્ય આગમોને પૂરો વફાદાર હતો, માત્ર દિગમ્બર રહેવાની તરફથી દરેક કરતો હતો. તે ૧૨ અંગો, અનુયોગ, નંદી અને ૧૪ પ્રકીર્ણકોને માનતો હશે કે જેનો “હાનિક્રમ” આવા સૂત્રથી બતાવ્યો હોય.

આ સૂત્રમાં (૨૩ ઉદય પૈકીના) બે ઉદયના યુગપ્રધાનોનાં નામો છે. દિવગણી અને ગંધર્વશિત જેવા પ્રયોગો છે, અને મધ્યકાલીન ભાષા શૈલી છે આથી પ્રસ્તુત સૂત્ર વીર નિ. સં. ૨૦૦૦ ની આસપાસ બન્યું હોય, એ બહુ સંભવિત ઘટના છે. એટલે ધવલા-મહાધવલા ગ્રંથો તૈયાર થયા પછી ઘણે સમયે આ ગ્રંથ દયાતીમાં આવ્યો હોય એમ માની શકાય.

શાસ્ત્રનો આ “પદ્મનગ” હપર વિશેષ ચર્ચા દરે અને સત્ય બહાર પાડે એવી આશા રાખી વિરમું છું.

૧. આ યાપનીય સંઘનો પરિચય ટૂંક વખતમાં આ માસિકમાં આપવા ધારણા છે.

३ पं. अंबालालजीने ग्रन्थकी भाषा राजस्थानी बतलाई है पर वास्तवमें वह हिन्दी कहलाने योग्य है ।

यहां एक बातका स्पष्टीकरण कर देना आवश्यक समझता हूं कि 'हेम' नामके कई अन्य जैन कवि हो गये हैं, जिनमें से १ खरतरगच्छीय उपा० लक्ष्मीवल्लभ भी हैं, उनका गृहस्थावस्था का नाम हेमराज था। २ जोधपुर के महाराजा गजसिंह के सम्बन्ध में गुणरूपक व गुणभाषाचित्र ग्रन्थ बनानेवाले एक और हेम कवि का उल्लेख मारवाड़ राजा के इतिहास में मेहो० विश्वेश्वरनाथ रेऊने किया है। इस ग्रन्थको मैंने देखा नहीं है।

एक अन्य जरूरी बातका स्पष्टीकरण कर देना भी परमावश्यक है। वह यह है कि प्रस्तुत अंचलाच्छीय हेम कविका मुझे जो 'छंदमालिका' ग्रन्थ मिला है उसकी रचना सं १७०६ के भाद्रवा वदी ९ के सूरत के पासके हंसपुर स्थान में हुई थी। प्रस्तुत मदनयुद्धका निर्माण १७०६ के भाद्रवा सुदी ६ को बुरानपुर में होनेका उल्लेख है। इनमें एक विरोध नजर आता है, क्योंकि पहेले तो भाद्रवा वदी ९ के पश्चात् पर्युषण पर्व आ जाता है उसके ८ दिनों में मदनयुद्ध जैसे ग्रन्थकी रचना चालू रखना संभव कम है। कदाचित् वैसा मान भी लें तो स्थान मिलना तो संभव ही नहीं है। कहां सूरत के पासका हंसपुर और कहां बुरानपुर। चौमासे व विशेषकर पजूसणों में विहार भी संभव नहीं। अतः इसके सम्बन्ध में दो ही कल्पना हो सकती हैं। पहली बुरानपुर हंसपुर का ही अपर नाम हो या एकदम पासके ही किसी स्थानका नाम बुरानपुर हो, जहां धर्मारोपण कराने के लिये जाना संभव हो। दूसरी कल्पना गुजराती (कार्तिकादि) एवं मारवाडी (चैत्रादि) संवत का अन्तर होने की है। मुझे दूसरी कल्पना ही संगत प्रतीत होती है। बुरानपुर में संभवतः चैत्रादि संवत का प्रचार हो और सूरत तो गुजरातवर्ती होनेसे वहां कार्तिकादि संवत होनेसे चैत्रादि १७०७ होने पर भी गुजरात प्रचलित १७०६ का ही निर्देश किया गया हो। कवि की दोनों रचनाओं का पढ़नेसे दोनों ग्रन्थों के रचनाके समय आ. कल्याणसागरसूरि के साथ ही ये एसा प्रतीत होता है। छंदमालिका की लेखनप्रशस्ति के अनुसार कवि का पूरा नाम हेमसागर था।

१ आचार्य ध्रुव स्मारक ग्रंथ में साराभाईने चंदनमलयागिरि चउपई प्रकाशित की है। उसकी भाषा भी राजस्थानी बतलाई गई है। पर उसे भी हिन्दी कहना ही ज्यादा उचित है।

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના ત્રણ વિશેષાંક

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

ભગવાન મહાવીરજીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય છ આના (દપદ્વયર્થનો એક આનો વધુ).

(૨) હીપોત્સવી અંક

ભગવાન મહાવીરજીની પછીનાં ૧૦૦૦ વર્ષ પછીનાં સાતમો વર્ષના બેનું ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય સત્ર રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સત્ર વિક્રમકલિપ સંબંધી અતિદ્રશ્ય સિમ્બલિન લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દોઢ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં માંત્રાદ્વાર હોવાના આશ્લેષોના

જવાબ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી

અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાચી તથા પાકી ફાઈલો

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ની ત્રીજી, પાંચમી, આઠમી, દસમી, અગિયારમી બારમી તથા તેરમી વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઈલો તૈયાર છે તથા દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા પાકીના અઢી રૂપિયા.

—લખો—

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશ સમિતિ

જેશિંગસાઈની બાડી, ધીકાંડા, અમદાવાદ.

પ્રકાશક:-મગનભાઈ જોડાભાઈ દેસાઈ. શ્રી ત્રિવિજય પ્રી-ટીપ પ્રેસ, સુભાષી, મહેસાણા.
પો. બો. નં. ૬ શ્રી અગ્નિમાર્ગ કાર્યાલય-અમદાવાદ. પ્રકાશક:-શ્રીમનુભાઈ જોડાભાઈ દેસાઈ.
શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશ સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગસાઈની બાડી, ધીકાંડા, અમદાવાદ.

શ્રી જીન સત્ય પ્રકાશ

તંત્રી
ચીમનલાલ ગોકળદાસ શાહ

વર્ષ ૧૪ : અંક ૧૦]

અમદાવાદ : તા. ૧૫-૭-૪૯

[ક્રમાંક ૧૬૬]

વિષય-દર્શન

૧ રામજી મંધારિયાની ઉદારતા	: સુધાકર	: રાષ્ટ્રલ પાત્ર- ૨
૨ શ્રી જીરાપહીપાર્શ્વનાથ-સ્તવ:	: પૂ. મુ. મ. શ્રી. રમણિકવિજયજી	: ૧૬૯
૩ રત્નકંબલ (કંબલરત્ન) તે શું ?	: શ્રી. હીરાલાલ ર. કાપડિયા	: ૧૭૧
૪ શ્રી સોમસુદનસુરિ સેવક જિનદેવ કૃત
સત્તાવીસલવતું શ્રી મહાવીરસ્વામી-સ્તવન	: પૂ. મુ. મ. શ્રી. કંચનવિજયજી	: ૧૭૭
૫ યાપનીય સંઘનો પરિચય	: પૂ. મુ. મ. શ્રી. હર્ષનવિજયજી	: ૧૮૨
૬ શ્રીજીનવક્ષા તીર્થ	: પૂ. મુ. મ. શ્રી. ન્યાયવિજયજી	: ૧૮૯

લવાજમ-વાર્ષિક બે રૂપિયા: આ અંકનું મૂલ્ય-ત્રણ આના

રામજી ગંધારિયાની ઉદારતા

લેખક : સુધાકર.

આ પ્રસંગ છે તો બહુ જ ગંભીર પણ નાનો ને નાજુક છે. જગદ્ગુરુ શ્રીહરી-વિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ હજી સમ્રાટ અકબરના દરબારમાં પહોંચ્યા નહોતા, છતાં તેમનો યશોનામઃ ભારતવર્ષમાં સંભળાતો હતો. ભારતીય સમસ્ત જૈનસંઘ આ પુણ્યાત્મા, તપસ્વી અને સંયમી જૈનાચાર્યથી ગૌરવવંતો હતો. એમના ઉજ્જવલ ચારિત્ર, વિદ્યુદ્ધસંયમ અને ઉચ્ચ તપ તો પ્રસિદ્ધ હતા- સાથે જ એમનું સૌમ્ય, સૌહાર્દ અને સૌહાર્દ એવું સરસ હતું. કે કોઈ પણ માનવી એમને જોતા જ એમનો ભક્ત અને ઉપાસક બની જતો. એમની ભવ્ય, પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવી મુખાકૃતિ શાંતિ અને ક્ષમાની જ્યોત્સ્નાથી ઓપી રહી હતી. શુદ્ધ અક્ષયનું અનુપમ ઓજસ અને અગાધ જ્ઞાનનું તેજ એમના લક્ષાટ ઉપર ચમકી રહ્યું હતું. એમની વિજ્ઞાના ચમકારા જેવી મેઘા અને પ્રતિભાથી પરદર્શનવાદીઓ પણ અપરિચિત નહોતા. અને ત્યાંસુધી એમની સાથે પ્રાર્થને પણ વિતંડાવાદ કે વ્યર્થવાદ કરવાનું પસંદ ન પડતું. એમની જ્ઞાનગોષ્ઠી અને સ્વાધ્યાય બધાને આકર્ષીતો હતો. એ યુગના તેઓ સમર્થ પ્રતિનિધિ હતા માટે યુગપ્રધાન સમ પૂજતા અને માન સન્માન આદર પામતા હતા.

: ૨ :

ગંધારના ધનકુમેર રામજી ગંધારિયાએ સૂરીશ્વરજીના ગુણ સાંભળ્યા એમના ઉત્તમ-ચારિત્ર, વિદ્યુદ્ધ સંયમ અને ઉજ્જવલ જ્ઞાનાદિ ગુણો સાંભળી એ સંયમમૂર્તિનાં દર્શન કરવાના અભિલાષ જાગ્યા. અને સૂરજીનાં દર્શન થાય ત્યારે જ ધી ખાવતી પ્રતિજ્ઞા કરી અને ભક્તિપૂર્ણ હૃદયે એક વિનંતિપત્ર લખીને કાસદ મોકલ્યો. સૂરીશ્વરજી મહારાજે ભક્તિપૂર્ણ હૃદયની આ વિનંતિ વાંચી અને પોતાના સાધુધર્મ મુજબ જવાબ આપ્યો: મહાનુભાવ, જેવી ક્ષેત્રફરસના.

ગંધારની ક્ષેત્રફરસના જ્યાંસુધી સૂરિજીમહારાજ ન કરે અને સૂરિજીનાં દર્શન ન થાય ત્યાંસુધી આ ધનપતિ આવકે પ્રતિજ્ઞા કરી જ હતી કે મારે ધી ન ખાવું. હવે આ પ્રતિજ્ઞાની જગથે કસોટી થવાની હોય તેમ, આજે આવશે. કાલે આવશે, એમ કરતાં કરતાં ત્રણ ચાતુર્માસ વચ્ચે ગયા, પણ ગંધારની ક્ષેત્રફરસના ન થઈ તે ન જ થઈ. આવકે પણ પ્રતીક્ષા કરવામાં જ કાલપણ માન્યું. એને પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું મહત્ત્વ પ્રતીક્ષા કરવામાં જ દેખાયું.

પ્રતિજ્ઞાનું ચોથું વર્ષ ચાલે છે ત્યાં એક શુભ ક્ષણે કાસદે આવીને સમાચાર આપ્યા કે પરમગુરુદેવ સૂરીશ્વરજી મહારાજ ગંધાર તરફ આવે છે અને અમુક દિવસે અહીં પધારશે અને ગંધારને પુનિત કરશે. આ સાંભળતાં જ શેઠ ઊભા થયા. જે દિશામાંથી આ સમાચાર આવ્યા ત્યાં સામે જઈ સૂરિજી મહારાજને ભાવવંદન કયું અને આ શુભ સમાચાર સાંભળનાર કાસદના મુખમાં મોતી બરી દીધા-એને મોતીઓનું ધનામ આપ્યું અને પોતાની પાસે પાંચસો રૂપિયાઓનો ઝૂંડો (ઝૂમખો) હતો તે તેની તરફ ફેંકતા કહ્યું કે આ ઝૂંડામાંથી (અનુસંધાન માટે જુઓ ટાઈટલ પાન ૩ જી.)

અચિલ ભારતવર્ષીય જૈન શ્રેતામ્વર મૂર્તિપૂજક મુનિસમ્મેલન સંસ્થાપિત
શ્રી જનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિનું 'માસિક મુલ્યપત્ર'

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

જેશિંગમાઈકી વાડી : ઘોઠાંટા રોડ : અમદાવાદ (ગુજરાત)

વર્ષ ૧૪ || વિક્રમ સં. ૨૦૦૫ : વીરનિ. સં. ૨૪૭૫ : ધ. સ. ૧૯૪૯ || ક્રમાંક
અંક ૧૦ || અપ્રાક 'વદિ ૫ : શુક્રવાર : ૧૫મી જુલાઈ || ૧૬૬

શ્રીજીરાપલ્લીપાર્શ્વનાથ-સ્તવ: ।

સં-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રીરમણિકવિજયજી

પણયજળણપ્પસંકપ્પકપ્પદુમં, તિજગદિપ્પંતમાહપ્પસિરિસંગમં ।
પાસજિણનાહજીરાડલીમંડળં, સંથુણિસ્સામિ પહ્દુરિભગરલ્લંડળં ॥ ૧ ॥
નેય સક્કેઈ સક્કો વિ ગુણમંડલં, તુજ્જ પરિકિત્તિં સરયસસિતિમ્મલં ।
તહવિ તુહ સંથવે ભત્તિપરવસમઈ, વુદ્ધિહોણો વિ નહુ નાંહ ! અવરજ્જઈ ॥ ૨ ॥
ધરણપ્પણિરાયપડમાવડેસંગયં, દેવ ! સમરંતિ જે તુજ્જ પયપંકયં ।
તેસિ સુહકિત્તિલોહગસિરિસમ્મુહાં, પરમપયરજ્જલચ્છી વિ નો દુલ્લહા ॥ ૩ ॥
તુજ્જ પયપડમરેણૂ માંહપ્પયં, વિપ્પુરઈ કિં પિ ભુવણમ્મિ અચ્છેરયં ।
જે વિલ્લંપંતિ પચ્ચક્કલ્લદુક્કલ્લયે, પળયમાલમ્મિ વિહિલ્લિહિયદુદ્ધલ્લયે ॥ ૪ ॥
વયણમળઅવિસયાડ્ઠાંતસુહહેડળો, અપ્પહલ્લોયમિત્તત્થસંસાહળો ।
તુજ્જ પાયપ્પસાયસ્સ સુરપાયવો, સોલસિં પિ હુ કલં નાઘઈ દૂહવો ॥ ૫ ॥
સામિ ! કલિકાલપસરમ્મિ પરદેવયા, જાય પચ્ચમદુનીસેસમહિમવ્વયા ।
ઈક્કુ તં ચેવ પૂરેસિ ભુવણત્તણ, પળયપળમંતજળસયલમળઈદુણ ॥ ૬ ॥
વાય-કમ-પિત્ત-સ્વય-કોસ-સાસાઈળો, દુદ્ધજર-કુદ્ધ-સૂલ્લઈ તહ વાહિળો ।
તસ્સ સવ્વે વિ પસમંતિ જો પાયડા, લહઈ તુહ નામપણિહાણઅમયચ્છડા ॥ ૭ ॥
નરવઈ સ્વત્તિયા વેસ વણિ બંમળા, તાવસાઈ ય અન્ને વિ વિવિહા જળા ।
મિચ્છદિદ્ધો વિ વિસયાઈસુહકામિળો, નામ ઇગગ્ગ જ્ઞાયંતિ તુહ સામિળો ॥ ૮ ॥
ઊરગ-જલ-જલણ-રણ-સીહ-કરિ-દુજ્જળા, મૂય-વેયાલ-ગહ-જક્કલ-સ્ક્કલસગળા ।
તાવ પ્પણિ આયંક ઉપ્પજ્જણ, જાવ તુહ નામમંતો ન સમરિજ્જણ ॥ ૯ ॥

पणयलोयाण तणू-माणसावेयणा, विलयमुवजंति ज्ञाणम्मि तुह तक्खणा ।

दिप्पमाणंमि खरकिरणकिरणकरे, किं व चिट्ठंति तिमिराईं भुवणोदरे ? ॥ १० ॥

सत्थपल्हत्थगयवाइरहसंकडे, सरभसन्नुत्तपहरंतउब्भडभडे ।

जयसिरिं ते पवज्जंति समरंगणे, सामि ! तुह नाम समरंति जे नियमणे ॥ ११ ॥

तिजगअणिमित्तमित्तम्मि पइ पुज्जए, नाह ! मज्झत्थभावो वि गरिहिज्जए ।

जेसि पुण दोस कलुसत्तणं विज्जए, का गई तेसि होहिति न मुणिज्जए ॥ १२ ॥

किमिह दाणेण सीलेण भावेण वा, किं तवेणावि अज्झप्पज्ञाणेण वा ? ।

तुम्ह वंछेह जइ सव्वसुहसंकरं, पासनाहत्तिता सरह तत्तं परं ॥ १३ ॥

पणवपढमक्खरं मायवीयं नमो, जयइ चिंतामणीनाममंतो इमो ।

तुह परो भत्तिमं जो सि लक्खं सरइ, तं सयं चेव तेलुक्कलच्छी वरइ ॥ १४ ॥

ते इमे मज्झ सुविसुद्धपुत्तोदया, हुंतु जम्मम्मि जम्मम्मि वड्डंतया ।

जेहिं ज्ञाइज्जसे तं पुलोइज्जसे, नाह ! वंदिज्जसे अहव वन्निज्जसे ॥ १५ ॥

मंजुसिजंतमंजीरकरकंकणा, लोलमणिकुंडला मणुयदेवंगणा ।

सवणसुहहेउवहुभत्तिरसरासगे, तुम्ह गुणगहण गायंति हल्लेसगे ॥ १६ ॥

दुल्लेह भवियजणनयणअमयंजणे, हरिसपडिहत्थया जे न तुह दंसणे ।

ते वि अइ हुंति लोयम्मि सच्चेयणा, के तया ताय ! वुच्चन्ति निच्चेयणा ? ॥ १७ ॥

वंछियं जं न पावेमि जं दुत्थिओ, जं पराहवपयं जं च गुणवज्जिओ ।

देव ! सेवयजणो वि क्खणं हाउणं, जइ न दूसिज्जए तुज्ज नाहत्तणं ॥ १८ ॥

अत्थि न हु तुह परो परमकरुणापरो, नेयं दीणत्तपत्तं च सत्तो परो ।

ता पसीयसु मए नाह ! तह इक्कसो, सयलदुक्खाईं पसमंति जह सव्वसो ॥ १९ ॥

तं सि करुणिकरसियाणचूडामणी, तं मणोइदुसव्वदुचिंतामणी ।

तं भवोहम्मि पडियाण आलंबणं, तं दुहत्ताण सत्ताण ताणं च (घ)णं ॥ २० ॥

तं पहू तं पिया जणणि तं जीवियं, तं गई तं मई तं सि मित्तं पियं ।

तं गुरु तं च नीसेससुहकारणं, रक्ख मं रक्ख ता देव ! दीणं जणं ॥ २१ ॥

तुम वि जाणेसि जिण ! मज्झ सुह भावणं, तुज्ज कारुण्यं तिजगसाहारणं ।

पुव्वसुकयं-च तुह दंसणा निच्छियं, तह वि किं नाह ! नल्लहामि मणवंछियं ? ॥ २२ ॥

वाहि-दुह-दाह सव्वंगतत्तं ममं, पवल्दावगिदड्डं व सेलहुमं ।

तुज्ज दिट्ठी नवा मेहवुट्ठी जहा, कुणउ सविसेस सिरि संगयं सव्वहा ॥ २३ ॥

ते मणोवंछियां सेस सुहसुट्ठिया, पुनपुत्ताण धन्नाण धुरि संठिया ।

ताण माणुस्सजम्मं च सलहिज्जए, जेहिं तुह आण सीसम्मि धारिज्जए ॥ २४ ॥

રત્નકંબલ (કંબલરત્ન) તે શું ?

(લે. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

સમય સમયની બદલાય છે. એક સમય એવો હતો કે જ્યારે મનુષ્યને પોતાના જીવનની ખાસ જરૂરિયાતોને (દા. ત. અનાજ તૈયાર કરવા અને રાંધવા વગેરે માટે વાસણો બનાવવા) માટેની આવડતનાં કૌશલ્યો હતાં. આજે એવો સમય આવ્યો છે કે જરૂરિયાતોની વાતો તો દૂર રહી પણ દિન પ્રતિદિન વધારે ને વધારે સુખ સાલણી અને અમન પ્રાકૃતિક દૃશ્યો જોઈને તેની સામે પગે લાગીને ઊભો રહેતો નથી, પણ એના રહસ્યના ઉકેલ માટે પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા મથે છે. આજે એ ઉપર આકાશમાં વિહરે છે અને જમીનમાં-દરીયામાં પણ નીચે ઊતરે છે.

સાહિત્યની આખતમાં વિચારીશું તો બલે અનેકવિધ ગ્રંથો નાશ પામ્યા છે, પણ જે છે તેને મેળવતાં એને ખાસ મુશ્કેલી નડે તેમ નથી. વળી અનેક ગ્રંથો સંશોધનાત્મક દૃષ્ટિએ મુદ્રિત થતા જાય છે અને જ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓનો યોગ કરાવનારા કેટલાયે ગ્રંથો રચાતા જાય છે. આમ જાણ એમરે બુદ્ધિવાદનો-વિજ્ઞાનનો ડંકો વાગે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં હું “રત્નકંબલ તે શું ?” એ પ્રશ્ન ઉઠાવું છું અને એને અંગે જે કંઈ માહિતી હું એકત્રિત કરી શક્યો છું તે અહીં રજૂ કરું છું, જેથી વૈજ્ઞાનિકો આ આખતમાં પોતાનો અંતિમ અભિપ્રાય દર્શાવી શકે.

જેમ જૈન સાહિત્યમાં ભારત, અષ્ટાપદ વગેરે અજબ જાતનાં પ્રણીતો વિષે ઉલ્લેખો જોવાય છે તેમ ‘રત્નકંબલ’ જેવી એક અજબ વસ્તુ વિષે પણ અહીં ઉલ્લેખો છે, અને એ વાત જૈન જગતમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહું તો જૈન સાહિત્યના અભ્યાસી-કથાનુયોગના તેમજ તત્ત્વજ્ઞાનાદિકના અભ્યાસી અને અવારનવાર મુનિવરોમાં વ્યાખ્યાનો સાંભળનારા ‘રત્નકંબલ’ શબ્દ કે એના ગુણ વગેરેથી થોડે ઘણે અંશે તો પરિચિત છે જ, કેમકે એક બાબત નરેશ્વર શ્રેણિક, ઋદ્ધિશાળી શાલિભદ્ર અને મુનિરત્ન સ્થૂલભદ્રનાં જીવનચરિત્રોમાં ‘રત્નકંબલ’ વિષેની ઉલ્લેખો આવે છે તેમ બીજી બાબત નિહનવવાદ-દિગંબરોની ઉત્પત્તિના અંગેના ઊદાહરણોમાં પણ ‘રત્નકંબલ’નો નિર્દેશ જોવાય છે. આ ઉપરાંત બીજા પણ કેટલાક પ્રસંગો છે. એ આપણે હવે વિચારીશું.

અર્થ—‘રત્નકંબલ’માં, રત્ન અને કંબલ એમ બે સંસ્કૃત શબ્દો છે. કંબલના બે ચામડી. અહીં પહેલો અર્થ પ્રસ્તુત છે. એથી કરીને ‘રત્નકંબલ’ એટલે ‘રત્નોની બનાવેલી કામળા’ એમ સમજાય છે. આને માટે પાશ્વમાં ‘ચતુરકંબલ’ એવો પ્રયોગ હોઈ શકે.

इय भक्तिवसमणपणयसज्जणतावभरजयचंदणं,
पइ पासजिणवर ! शुणइ जो नर जीरपल्लियमंडणं ।

सम्मोहरिउवलसबलमविकल निदलितु स निदयं,
पावेइ सासयसुक्कसंपय पुत्तरायसुहोदयं ॥ २५ ॥

॥ इति श्रीजीरापल्लीनायक-श्रीपार्श्वनाथस्तवः ॥

ઉદ્દેશ્ય—‘રત્નકંબલ’ શબ્દ ‘કલિકાલસર્વ’ હેમચન્દ્રસૂરિએ ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષ-ચરિત્ર (પર્વ ૧, સર્ગ ૧, શ્લોક ૭૪૩, ૭૪૮, ૭૬૪, ૭૭૦, ૭૭૧, ૭૭૪, ૭૭૮) માં વાપર્યો છે. પ્રસ્તુત પ્રસંગ નીચે પ્રમાણે છે:—

એક વેળા વૈદ્યપુત્ર જીવાનન્દને ^૧ ત્યાં એક સાધુ લિહાર્યે આવ્યા. તે સમયે મહી-ધર કુમારે એ વૈદ્યપુત્રનો પરિહાસ કર્યો કે તમારામાં કૃપા નથી અને પૈસા લીધા વિના રોગીને તમે જોતા પણ નથી. વિવેકાને આ શોભે નહિ માટે તમારે આ મુનિની ચિકિત્સા કરવી. એ ઉપરથી જીવાનન્દે કહ્યું કે મારી પાસે અહીં લક્ષપાક તેલ છે, પણ ગોશીર્ષ-ચન્દન અને રત્નકંબલ નથી તો એ લઈ આવો. મહીધર કુમાર અને એના ચાર સોબતી-વેચનારની દુકાને ગયા. એકેકનું મૂલ્ય લાખ દીનાર છે એમ વેચનારે કહ્યું, અને આ ખરીદવાનું કારણ પૂછ્યું. પાંચેએ જવાબ આપ્યો કે આ રહ્યું મૂલ્ય; અમે એક મુનિની ચિકિત્સા માટે આ ખરીદવા આવ્યા છીએ. વેચનારને સદ્વિચાર આવ્યો અને એણે મૂલ્ય લીધા વિના બંને વસ્તુઓ આપી.

જીવાનન્દ પાસે એઓ આવ્યા. પછી છ જણ પેલા મુનિ પાસે ગયા. જીવાનન્દે મુનિની અનુગ્રા મેળવી એમને શરીરે તેલ ચોળ્યું. એથી મુનિ સંતોષા વિનાના બન્યા. આ તરફ એમના શરીરમાંથી કૃમિ (કરમિયાં) નીકળી આવ્યાં. જીવાનન્દે મુનિને રત્નકંબલ વડે આચ્છાદિત કર્યાં. રત્નકંબલની શીતળતાને લઈને કૃમિઓ નાશ પામવા લાગ્યા. વૈદ્ય માયના શબ્દ ઉપર રત્નકંબલને ધીમેથી ખંખેરીને કૃમિઓને એ શબ્દ ઉપર પાડ્યા. પછી એણે મુનિને ગોશીર્ષચન્દન ચોપડ્યું. આમડીમાંના કૃમિ નીકળી ગયા છે એ જાણી એણે ફરીથી મુનિને શરીરે તેલ ચોપડ્યું. મુનિના માંસમાં રહેલા કૃમિઓ બહાર નીકળી આવ્યા. રત્નકંબલ ઓઢાડતાં એ કૃમિઓ એને વળગ્યા. ફરીથી એને ગાયના શબ્દ ઉપર ખંખેરી કૃમિઓને એના ઉપર પાડ્યા. ગોશીર્ષચન્દન ચોપડી ફરીથી એણે મુનિને શરીરે તેલ લગાડ્યું. એટલે હાડકાંમાં રહેલા કૃમિઓ બહાર નીકળ્યાં. એને પણ પહેલાંની જેમ દૂર કર્યાં. ફરીથી ગોશીર્ષચન્દન ચોપડી એણે મુનિને સંરેપણુ—ઔષધિ વડે સાબ કર્યાં. મુનિ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા પછી ગોશીર્ષચન્દન અને રત્નકંબલ વેચીને એના પૈસાનું સોનું વસાવી એ છ જણે જિનચૈત્ય બનાવરાવ્યું. આમળ જતાં એ છ જણે દીક્ષા લીધી.

આ કથા ઉપરથી આપણે રત્નકંબલનું મૂલ્ય એક વેળા એક લાખ દીનાર જેટલું હતું એ હકીકતની તેમજ અત્યંત શીતળતારૂપ એના ગુણ વિષેની બબતની સાદ્દતી મેળવી શકીએ છીએ. વિશેષમાં રત્નકંબલ જેવી વસ્તુ હેમચન્દ્રસૂરિના સમય જેટલી તો પ્રાચીન છે જ. ઉપર્યુક્ત જીવાનન્દનો અધિકાર આવસ્થાચરિત્ર (ભા. ૧, પત્ર ૧૩૨) માં તેમજ આવસ્થાચરિત્ર હરિભદ્રસૂરિત ટીકા (ભા. ૧, પત્ર ૧૧૬ આ) માં કંબલ-રમણ (રત્નકંબલ) ના નિર્દેશપૂર્વક આવે છે એ ઉપરથી આપણે રત્નકંબલની પ્રાચીનતા ઈ. સ. ના છઠ્ઠા સૈકા જેટલી તો કરી શકીએ. હવે એના ગુણ ઉપર પ્રકાશ પાડનારું પદ દુર્લભ નોંધીશ.

ગુણ—આયાર (મુ. ૧)ના ગુપ્ત સંવત્ ૭૭૨માં સંસ્કૃતમાં ટીકા રચનાર શીલાંક-સૂરિએ સુદગડ ઉપર પણ ટીકા રચી છે. આ બીજા અંગના પહેલા સુપકખંધના તેરમા

૧ ઋષભદેવેના આ નવમો ભાગ છે, એમના પહેલાંના આઠ ભાગો તે ધનુ સાર્થવાહક, ઉત્તર કુરુમાં યુગલિક, દેવ, મહાબલ, દેવ, વજ્રજંઘ, ઉત્તર કુરુમાં યુગલિક અને દેવ તરીકેના છે.

અજ્ઞાપણ પત્ર ૨૩૦આ)માં એમણે કંબલરતન અંગે નીચે મુજબનું પદ આપ્યું છે:—
“ ઉઘે કરેડ સોયં સીંણ ઉઘત્તણં પુણ મવેઈ ।
કંબલરયણાદીજં એસ સહાવો મુણેયવો ॥ ”

અર્થાત્ કંબલરતન (રતનકંબલ) ઓઢનારને બનાનામાં એ શીતળતા આપે છે અને શિયાળામાં ઉષ્ણતા આપે છે. રતન ઇત્યાદિની બનેલી કામળનો આ પ્રમાણેનો સ્વભાવ બન્યો.

શીલાકસૂરિના સમય વિક્રમની નવમી સદી મળ્યા છે. આ હિસાબે રતનકંબલના ગુણોનો નિર્દેશ એમના સમય જેટલો તો ઓછામાં ઓછો પ્રાચીન ગણાય જ.
પ્રાપ્તિ—એક સમય એવો હતો કે જેને રતનકંબલ બોલે તેને ‘નેપાળ’ જવું પડતું એમ સ્થૂલભદ્રની કથા બેનાં જણાય છે. આ હકીકત હું થોડાક વિસ્તારથી કહીશ; જ્યાનન્દ નામના કોઈ મુનિવરે સંસ્કૃતમાં પદ્યમાં સ્થૂલભદ્ર-ચરિત્ર રચ્યું છે. અને એ દે. લા. જૈ. પુ. સંસ્થા તરફથી ઈ. સ. ૧૮૬૫માં છપાયું છે. એમાંનાં ૫૧-૫૧૦ સુધીનાં પદો અત્ર પ્રસ્તુત છે.

કોશા વેશ્યાને ત્યાં સિંહગુફા સંધુ આતુર્માસ માટે આવે છે. એ સાધુને કોંશા પ્રત્યે વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે અને એ અતુચિત મગણી કરે છે, ત્યારે કોશા એને કહે છે કે વેશ્યા-તો પૈસાની સગી છે, માટે તમે ધન કમાઈ લાવો. સાધુએ એનો ઉપાય સૂચવવા કહ્યું ત્યારે કોશા બોલી: ‘નેપાળનો રાજા સાધુએ રતનકંબલ આપે છે તે લઈ આવો.’ એ ગયો અને રાજાને વિનવી એણે રતનકંબલ મેળવી.

દંડક (દંડ)માં સારી રીતે છૂપાવી એ આવતો હતો ત્યારે કોઈ એક પક્ષીમાંથી પસાર થતી વેળા પોપટ એને જોઈને ચોરના સેનાપતિને કહ્યું: ‘લાખ આવે છે.’ એણે જોઈને જોયું તો સાધુ જણાતાં એણે એની ઉપેક્ષા કરી. સાધુ જતાં પોપટ બોલ્યો: ‘લાખ ગયા.’ એ ઉપરથી પેલો સેનાપતિ શંકિત બન્યો અને એણે સાધુ પાસે આવી તપાસ કરી. સાધુએ બીકના માર્યા બધી વાત કહી. એ ઉપરથી કથા લાવી સેનાપતિએ એને જતો કર્યો.

એ કોશા પાસે આવ્યો અને એણે એને એ રતનકંબલ આપી. કોશાએ લઈને એ ખાળમાં નાખી દીધી. ત્યારે સાધુએ કહ્યું: ‘મુઝા ! તેં આ ખોડું કર્યું. ફટલી મહેનતે હું આ લાવ્યો છું.’ કોશાએ ઉત્તર આપ્યો: ‘હું મૂર્ખ નથી પણ તું છે, કેમ કે સાત ધાતુથી બનેલા મારા દેહમાં રાગી બની તું દુર્લભ સંયમને સચિત્ત કરવા તૈયાર થયો છે.’

લગભગ આ જ હકીકત હૈમચન્દ્રસૂરિએ પરિશિષ્ટપદ (સ. ૮, શ્લો. ૧૪૬-૧૬૩) માં આપી છે. આથી એ દર્શિત થાય છે કે હૈમચન્દ્રસૂરિના સમયમાં તો એમ મનાતું કે ૧ સ્થૂલભદ્રના ચરિત્ર સાથે રતનકંબલનો સંબંધ છે અને એ રતનકંબલ એક સમયે નેપાળનો રાજા સાધુને મફત આપતો હતો.

૧ ઉત્તરજ્ઞાપણની નિબંધુતિ (ગા. ૧૦૫)માં ‘કંબલ’ શબ્દ છે એના ઉપરની ‘વાદિવેતાલ’ શાન્તિસૂરિએ રચેલી પાર્શ્વ દીકા (પત્ર ૧૦૫આ)માં ‘કંબલરયણ’ શબ્દ છે.

સોળ રત્નકંબલ—શાલિભદ્રના અને એ દ્વારા શ્રેણિકના જીવનચરિત્રમાં સોળ રત્નકંબલનો અધિકાર જોવાય છે. પરંતુ એ ચરિત્ર પૈકી ત્રિપિષ્ઠકાકાપુરુષચરિત્રથી જે કાંઈ પ્રાચીન હોય તે બ્યસારે મારી સામે નથી. એથી ત્રિપિષ્ઠ (પર્વ ૧૦, સર્ગ ૧૦) માં શાલિભદ્રનું જે ચરિત્ર આલેખાયેલું મળે છે તેમાંથી પ્રસ્તુત ભાગ (શ્લો. ૮૮-૯૪) પૂરતો હું ઉદ્દેશ્ય કરીશ.

એક વેળા કેટલાક વણિકો રત્નકંબલો લઈને શ્રેણિક પાસે આવ્યા, પરંતુ એનું મૂલ્ય ધણું હોવાથી એણે એકે ખરીદી નહિ. આથી એ વણિકો શાલિભદ્રને ત્યાં ગયા. એમની માતાએ મોંમાગી કિંમત આપીને રત્નકંબલો ખરીદી. સારથાદ એક્કણાએ પોતાના પતિ શ્રેણિકને કહ્યું કે મારે માટે એક (રત્ન) કંબલ ખરીદો. રાજાએ વણિકો પાસે એ માગી ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ભદ્રાએ એ બધી ખરીદી છે. એ ઉપરથી રાજાએ ભદ્રા પાસે એક અવીણુ પુરુષને મોકલ્યો અને મૂલ્ય આપીને કંબલ લાવવા કહ્યું. ભદ્રા પાસે આવી એણે યાચના કરી ત્યારે તેણે કહ્યું કે શાલિભદ્રની (ખત્રીસ) પત્નીએને પગ લૂંછવા માટે મેં આ (પ્રત્યેક) રત્નકંબલના (એ) ટુકડા કરીને આપી છે. તો આ જીણું (ફાડેલી) રત્નકંબલોનો ખપ હોય તો રાજાને પૂછીને લઈ જાઓ.

અહીં જો કે સોળ રત્નકંબલ એવો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય નથી, પણ એવી હકીકત શાલિભદ્રની કથામાં આવે છે. દા ત. દેવગુપ્તસૂરિકૃત નવપદ્યયચરણ (નવપદ પ્રકરણ) ના ઉપર યશોદેવ ઉપાધ્યાયે જે બહુદૃષ્ટિ રચી છે તેના પત્ર ૩૦૨ આમાં શાલિભદ્રની ૩૨ પત્ની પૈકી દરેકને અડધી અડધી રત્નકંબલ આપ્યાને ઉદ્દેશ્ય છે.

જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે વિસેસાવસ્સયલાસ રચ્યું છે એમાં એમણે ગોટિક દષ્ટિની - દિગંબરની ઉત્પત્તિ વિષે ગાથા ૨૫૫૦-૨૫૫૧માં સંક્ષેપમાં એ હકીકતનું સૂચન કર્યું છે અને તે માટે એમણે આવસ્સયના મૂલ્ય લાસમાંની ૧૪૫-૧૪૭ ગાથા તરીકે મળી આવતી ગાથા રજૂ કરી છે. આથી કરીને આ વિસેસાં તેમજ આવસ્સયલાસને લગતાં વિવરણોમાં શિવભૂતિનું રત્નકંબલમાં મૂર્ચ્છિત થયું એ બાબત ઝાઝવતે અંશે મળી આવે એ સ્વભાવિક છે. આ વિવરણો પૈકી સૌથી પ્રથમ હું મહધારીય હેમચન્દ્રસૂરિએ વિસેસાં ઉપર જે વર્તિત રચી છે તેમાંથી પ્રસ્તુત ભાગ (પત્ર ૧૦૨૦-૧૦૨૧) અહીં આપું છું.

‘રથવીરપુર’ નગરમાં શિવભૂતિ નામનો રાજસેવક હતો. એનું બીજું નામ સહસ્ત્ર મહા હતું. એક વેળા એણે જાતે લોચ દર્શો એટલે મુનિઓએ એમને સાધુવેપ આપ્યો. પોતાના જન્મસ્થાનથી વિહાર કરી કાશીંતરે એ શિવભૂતિ એ જ સ્થાનમાં આવ્યા એ જાણીને એ નગરના રાજાએ એમને બહુ મૂલ્યવાળું કંબલરત્ન (રત્નકંબલ) આપ્યું. આનો ત્યાગ કરવા શુરુએ કહ્યું પણ એમણે માન્યું નહિ. એમણે એ સંતાડી રાખ્યું અને દરરોજ ગોચરીથી આવીને એઓ એને સંભાળતા પણ એને વાપરતા નહિ.

આમ કંબલરત્ન ઉપર એમનો ગાઢ મોહ જોઈ એમના શુરુએ એક દિવસ શિવભૂતિ બહાર ગયા ત્યારે આ કંબલરત્નના નાના નાના ટુકડા કરી સાધુઓને પગ સાફ કરવા માટે આપી દીધા. આ બનાવની ખબર પડતાં શિવભૂતિનું ચિત્ત કંપાવિત બન્યું પણ એઓ કંઈ જોલ્યા નહિ. આમજ ઉપર એમના શુરુ આર્ય કૃષ્ણસૂરિ પાસે જિનકંટપનું

વર્ણન સાંભળતાં એમણે એ કદપ આદરવાનો કદાચક સેવ્યો. જિનકદપને તો જાણુશ્વામીના સમયથી ઉચ્છેદ થયો છે એ વાત તેમજ એ નહિ આચરી શકાય તે માટેની અનેક યુક્તિઓ કૃણુસૂરિએ રજૂ કરી અને ખીબા દાખુઓએ પણ શિવભૂતિને સમજાવવા પ્રયાસ કર્યો, પણ એમણે માન્યું નહિ. એઓ વચ્ચે ત્યજી દઈ ઉદ્યાનમાં ગયા. એમના તરફના પક્ષપાતને લઈને એમની બેન સાધ્વી ઉત્તરારાએ પણ નમનત્વ સ્વીકાર્યું. એક ગણિકાએ એને વચ્ચે આહ્વાનું, શિવભૂતિને એણે વાત કરી ત્યારે એણે કહ્યું કે દેવતાંએ વચ્ચે આપ્યું છે માટે એનો ત્યાગ કરવો નહિ. કેટલાક દિવસે શિવભૂતિએ કોડિન્ય (કુંદ કુંદ?) અને કોટવીરને દીક્ષા આપી. એમના શિષ્યની પરંપરાથી ઉત્પન્ન થયેલી આ બોટિક દષ્ટિ વૃદ્ધિ પામી. આમ દિગંબર સંપ્રદાય બીજો થયો અને પોષાયો.

આ ઉપરથી આપણે એ જાણી શકીએ છીએ કે ‘રહવીરપૂર’ના રાજા પાસે બહુ મૂલ્યવાળું કંબલરતન હતું. તે એ રાજાએ શિવભૂતિને આપ્યું. એમાં એમનું મુગ્ધ બનવું, ગુરુ સાથે જિનકદપને જાગે કદાચકી બની વાદવિવાદ કરવો અને અંતમાં વચ્ચે ત્યજી જુદા પડવું એ બાબત વીરસંવત્ ૬૦૯માં બની એટલે આ વાત સાચી માનનાર એમ અતુમાન દારી શકે કે કંબલરતન (રતનકંબલ) વીરસંવત્ ૬૦૯માં મળતું હતું.

વિસેસા ૦ ઉપર કોટયાચાર્યની દીક્ષા છે. તેમાં રતનકંબલ વિષે કશો ઉલ્લેખ નથી, જો કે એમણે વિસેસા ૦ની નીચે મુજબની દીક્ષા આપી છે—

“ પુવ્વમણાપુચ્છચ્છિણકંબલકસાયકલસિયો ચેવ ।

સો વેદ પરિગાહઓ કસાયમુચ્છામયા ર્યાયા ॥ ૩૦૫૭ ॥ ”

વિસેસા ૦ ઉપર છઠ્ઠા ગણધરની વક્તવ્યતા સુધીની સ્વોચ્છ દીક્ષા મળે છે. ત્યાર પછીની દીક્ષા કોટયાચાર્યવાદિગણિ મહત્તરે પૂર્ણ કરી છે. પણ આ હજી સુધી અસુદ્રિત છે એટલે એમાં રતનકંબલ વિષે ઉલ્લેખ છે કે કેમ તે જાણવું બાકી રહે છે.

આવસ્થસય ઉપર નિજ્જુતિ, ભાસ, ચુલિણ વગેરે રચનામાં છે. તેમાં મૂલ્ય ભાસની નીચે મુજબની ગાથાને લગતું વિવરણ છે—

“ રહવીરપૂરં નયરં દીક્ષામુજ્જાણ અજ્જકહેય ।

સિવમૂહસ્સવહિમિ ય પુચ્છા થેરાણ કહણા ય ॥ ૧૪૬ ॥ ”

આ અંકને બદલે વિસેસા ૦ના ભાષાંતરમાં અન્ય અંક અપાયો છે. આ ગાથા ઉપર હરિભદ્રસૂરિએ પાંચમીમાં કથા આપી છે. તેમાં રાજાએ કંબલરતન આપી, આચાર્યે યતિઓને આ શા કામની એમ કહ્યું, શા માટે લીધી એમ કહી શિવભૂતિને પૂછ્યા વિના કાઢી નાખી એમ કહીકત અપાઈ છે.

જિનદાસગણિ મહત્તરે રચેલી મનાતી આવસ્થસયચુલિણ (પત્ર ૪૨૮)માં કહ્યું છે કે એક વેળા વચ્ચની યાચના કરતાં શિવભૂતિને કંબલરતન મળ્યું. એને પૂછ્યા વિના ગુરુએ એ કાઢી નાખ્યું અને સાધુઓને નિપદા માટે—આજ્ઞાન માટે આપી દીધું.

ઉત્તરજાળયણ (અ. ૩)ના ઉપર રહવીરપૂરં નયરં વાળી ગાથા છે. એનો ક્રમાંક ૧૭૮ છે. એના ઉપર ‘વાદિવેતાલ’ શાન્તિસૂરિએ આ ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કરતો સંપ્રદાય પાંચમીમાં આપ્યો છે. એમાં એમણે (પત્ર ૧૮૦-અમાં) કહ્યું છે કે રાજાએ શિવભૂતિને કંબલરતન આપ્યું. આચાર્યે કહ્યું: ‘આ યતિઓને શા કામનું? કેમ લીધું?’ એમ કહી એમણે એને પૂછ્યા વિના કાઢી નાખ્યું અને એ નિપદા માટે વાપરવા આપી દીધું.

વાદિવતાલે કહેલી હકીકત નેમિચન્દ્રસૂરિએ પાઠપમાં પદમાં ઉત્તરજ્ઞાણની વૃત્તિ (પત્ર ૭૫ આ) માં કહી છે. આમ જે અનેક સ્થળે કંબલરત્નનો ઉલ્લેખ છે તેને જ 'રત્નકંબલ' તરીકે ભાવવિજયે ઉત્તરજ્ઞાણ (અ. ૩)ની દીક્ષા (પત્ર ૧૩૩ આ) માં ઓળખાવેલ છે. આ રહ્યું એ પદ:—

“અનિચ્છતોડપિ તસ્યાડદાદ્ મૂઘવો રત્નકમ્બલમ્ ।

તમાદાયાગતં સૂરિઃ શિવમૂર્તિ તદેત્યવક્ ॥”

આ ભાવવિજયે આના પછીના પર(આવન) માં પદમાં કહ્યું છે કે શિવમૂર્તિ એને ઉપધિમાં ગોપવી રાખીને છાનામાના રોજ એનું રક્ષણ કરતા હતા. આમ જે અહીં ઉપધિ કહી છે તે રોજ વપરાશની ન હેવી જોઈએ એટલે એ વીરિયું કે જેને આપણે ઓશીકા તરીકે ઓળખાવી શકીએ તે હોવાનો સંભવ છે. આગમોદ્ધારક આનન્દસાગરસૂરિવરે જે એક વ્યાખ્યાનમાં 'વીરિયું' કહ્યું છે તે આવી કોઈ વિચારણાને આભારી જણાય છે.

ઉત્પત્તિ—રત્નકંબલની ઉત્પત્તિની બાબતમાં એમ કહેવાય છે કે જેમ જળાશયમાં માછલી જીવે છે તેમ અગ્નિમાં જીવનારા-કુંભારના નીલાડામાં રહેનારા ઉદરોની રંવાટીમાંથી રત્નકંબલ બનાવાય છે. પ્રથમ તો આ બાબત વિચારતાં એ પ્રશ્ન ઊઠે છે:—

(૧) અગ્નિમાં ઉદરો જીવે ખરા?

(૨) એની રંવાટીમાંથી રત્નકંબલ બને છે એવો કોઈ અન્યથા ઉલ્લેખ મળે છે ખરો?

આ પૈકી પ્રથમ પ્રશ્નનો ઉત્તર તો અણુઓગદારની મલધારીય હેમચન્દ્રસૂરિકૃત દીક્ષા (પત્ર ૧૨ આ)ની નિર્માલિખિત પંક્તિમાંથી હકારમાં મળે છે:—

“દૃષ્ટકાપાકાઘર્મિર્મૂષિકાવાસ હત્યુચ્યતે । તત્ર હ્યગ્નૌ ફિલ

મૂષિકાઃ સમ્મૂર્છન્તિ ।”

અર્થાત્ ઇંદ્ર વગેરેની ભટ્ટીનો અગ્નિ-ઉદરોનું સ્થાન ગણાય છે. એ અગ્નિમાં સંમૂર્છિત મ ઉદરો ઉત્પન્ન થાય છે. આ હકીકતનું મૂળ અણુઓગદારની સુધિણ (પત્ર ૬)માં નિર્નલિખિત પંક્તિ હોય એમ જણાય છે:—

“જીવાણ વહૂણ જઘા મળંતિ અગ્નિં તિ મૂસઆવાસં”

આ પંક્તિ નીચે મુજબ હારિભદ્રીય દીક્ષા (પત્ર ૭)માં મળે છે:—

“જીવાણ વહૂણ જહા મળંતિ અગ્નિં તુ મૂસગાવાસં”

ખીલ પ્રશ્નનો ઉત્તર કોઈ અંધમાં વાંચ્યાનું મને સ્પષ્ટ છે, પણ એ અંધનું નામ અત્યારે તો યાદ આવતું નથી; બાકી આચાર (સુચ. ૨, ચૂ. ૧, આ. ૫, ઉ. ૧) શીલોદ્ધસૂરિકૃત દીક્ષા (પત્ર ૩૯૨ આ)માં એવો તો પાઠ છે. આથી જો કોઈ અન્યથા પ્રાચીન અને પ્રામાણિક ઉલ્લેખ હોય તો તે “પચ્ચેન્દ્રિયનિપ્પન્નં કમ્બલરત્નાદિ” જણાવવા વિશેષજ્ઞોને મારી વિરૂપિત છે. સાથે સાથે એ હમેશીય કે રત્નકંબલને અંગે કોઈ વિશિષ્ટ બાબત વિચારવી રહી જતી હોય તો તે પણ તેઓ સચવવા કૃપા કરે.

ગોપીપુરા, સુરત,

તા-૧૬-૪-૪૬

શ્રીમોહનસુન્દરસૂરિસેવક જિનદેવકૃત સત્તાવીસ લવણ

શ્રીમહાવીરદેવામી-સ્તવન*

સંગ્રાહક : પૂજ્ય સુનિમહારાજ શ્રીકચનવિજયજી (આમમોહારક-ચરણકિંકર)

જોયમ ગણુદર પાય લગાઉં, કરિયા કવિત શક્તિ હઉં આગઉં,
જય જિણુ વીર અખય સુખ વાસી, સત્તાવીસ લવ હઉં ભણિસુ વિમાસી,
યહિલઈ (૧) ભવિ નયસાર નયરપતિ, સમકિતધારી નિપુણ ચતુર મતિ,
મરીચ નામઈ ભરહેસર નંદન, ગ્રીવઈ (૨) ભવિ સોહંમે ૧ ॥
ભરહેસર પૂછી રિસહેસર, તમ્હ ટાલીકે આદિનાથનું સીસો ॥ ૨ ॥
સાંભલિ ભરહે મરીચિ તીર્થકર, અમ્હ સરિસઉ હોસિઈ વિષુ અંતર,
સપરીવાર ભરહેસર સામીય, ત્રિણિ પ્રદક્ષિણુ દેઈ ચિર નામિય,
અમ્હરઈ તાતિ વાત ઇમ લાખી, ચરમ જિણેધર પુષમ દાખી,
બાણીઅ વાત જિવારઈ સાચી, અહો ઉત્તમ કુલ કહી ઇમ નાચી,
ચઉથઈ (૪) ભવિ સુરલોઅ પુકતુ, મનવંછિત સુખ તિહિં ભોગવતુ,
ગમતુ કાલ અસંજો ॥ ૫ ॥

વસ્તુ છંદ

આઉ પૂરીઅ આઉ પૂરીઅ, ચવિય સુરઠાણુ,
પરિત્રાજક કુલિ અવતરી, રમણિ રંગિ જિણુ દૂરિ છડીયા ૧
તાપસ પણઉં જિણિ આદરીય, અચલ ચિત્ત તિણિ કળ મંડિય ૧
છઈ (૧૦) વાર અવતાર ઇમ, મજ્જ પંચ (૧૫) સુરલોઈ (૫-૧૫)
કાલ વિચા લઈ જે ગયઉ, પાર ન પામઈ દોઈ ॥ ૬ ॥

* જે રીતે પ્રતમાં આ સ્તવન છે તે રીતે અન્ને આપવામાં આવ્યું છે. પણ કોઈ
() માં મૂકેલ અંક તેમજ બીજું બધુંય લખાણ મારું છે. સં.

ઢાળ-૨

ભવ સોલમઈ (૧૬) હજી જૂપાલ, સતરસમઈ (૧૭) દેવ વલી સુક(ક)માલ ।
અઢારમઈ (૧૮) ભવિ વાસ(સુ) દેવ જયઉ, ઝોગણીસમઈ (૧૯) અધોગતિ
ગયઉ ॥ ૭ ॥

ભવિ વીસમઈ (૨૦) સિંહ અવતરઈ, એકવીસમઈ (૨૧) નરગિ સોઈ ફિરઈ ।
ભાવીસમઈ (૨૨) હઉ વલી રાય, સુખઈ સમાધિઈ પૂરીઅ આય ॥ ૮ ॥
ત્રેવીસમઈ (૨૩) ભવંતર જોઈ, જસ રિધિ પાર ન પામઈ ઠોઈ ।
ચઠસઠિ સહસ અંતેઉર મલી, ચક્રવર્તિ લછિ લાધી લલી ॥ ૯ ॥
ચઠવીસમઈ (૨૪) ભવંતર હઉ, અસરોપુર નૃપ નંદન હઉ ।
પંચવીસમઈ (૨૫) રાજ જિણિ લહી, લાખ વરસ દીક્ષા તિણ વહી ॥ ૧૦ ॥
માસખમણ માહે નવિ જિમઈ, આલમ એક ઘડી નવિ ગમઈ ।
ઘણા દિવસનું ક્ષય રિધિ કરી, છવીસમઈ (૨૬) અમર અવતરી ॥ ૧૧ ॥

વસ્તુ છંદ

દેવ સંતતિ દેવ સતતિ કરઈ જયકાર,
વાટ જોઅંતા આવીઉ, વાત એક પૂછઉં સુચારીય ।
પૂરવ કુણ કમ આચરીય, કહિન દેવ વેગિઈ વિચારીય ।
અરિહંત પૂજિઉ એક મનઈ, સુગુરહ પાલી આણુ ।
તિણિ કારણિ તમહે સાંલણુ, પામિઉં સરગ વિમાન ॥ ૧૨ ॥

ઢાળ-૩

વીસહ સાગર આય, પૂરીયનઈ સુરલોઈ લવે,
ભરહ ક્ષેત્રે સિણુગાર, માહણુકુંડ નયર લાણું અ ।
ઉસમદત્ત વિપ્ર નામ, દેવાણું દો લજા તિહિં,
તાસ બિયરિ જગનાહ, અવતરીઉ સતાવીસમઈએ (૨૭) ॥ ૧૩ ॥
જાણી અછેરાભૂત, ઇંદ્ર સેનાની મોહલિઉ એ,
તિણિ ક્રીઉ ગર્ભપહાર, આવીય ખતીયકુંડપુરે ।
તિહિં સિદ્ધારથ રાઉ, પટરાણી ત્રિશલા લણુ એ,
તાસ જિઅરિ અવતાર, કરિય અમર નિય ઠાણુ ગયું એ ॥ ૧૪ ॥
નસિબર ત્રિશલા તામ, ચઠહ સપન ચેખઈ ભલાં એ,
ચૈત્રહ માસ મજારિ, અજૂઆલી તેરસ જનમ ।
ચઠસઠિ ઇંદ્ર મિલેવિ, નહવાણુ મહોત્સવ મેરુસિરે,
કરિય સમોચિય મામ, સુરપતિ નિય ઠાણુ ગયા એ ॥ ૧૫ ॥

ભણીય મુઝ અવતાર, રાજ મહોછવ બહુ કીડે એ,
વરધમાન તસ નામ, સિધ્ધ મહુરતિ સંઠવીય ।
દિન દિન વાધધ સોઇ, રૂપ ગુણે સસિ નિમ્ન કુમર,
ત્રિભુવન જન સિણુગાર, સાસિય સવ્વ કલા કુશલ
મિત્ર તેણુક પરિવાર, પરવરીઉ રામતિ કરધ એ,
તિણિ ખિણુ સોહંમરાઉ, કરધ પ્રસંસા વિવક પરે ।
ભરહ-એત્ર મઝારિ, સાહસવંત નિપુણ સગુણ,
ધમ બોલધ મુરરાય, વરધમાન હીસધ કુમાર

॥ ૧૬ ॥

॥ ૧૭ ॥

વસ્તુ છંદ
ધંદ્ર વયણિ ધંદ્ર વયણિ અમર આવેઇ,
રૂપ કરી બાલક તણુઉં, વરધમાન માહે રમંતુ ।
કંધિ ચડાવી આપણુઇ, પરવત પ્રાય ધાયા કરંતુ ।
કુમરઇ જ્ઞાની લેઇ કરી, એહલિકે મુનિ પ્રકાર ।
અમર પડિકે મહિ મંડલિઇ, વરતિકે જય જયકાર

॥ ૧૮ ॥

ઢાળ-૪

ચોવન ભરિ સામીય પુત્ર જામ, પરણાવિકે કન્યા રાય તામ ।
તીસ વરસ વસી જિહવાસિ લેઇ, પછઇ દાન સુવછર દિધ સોઇ ॥ ૧૯ ॥
માગસિર વદિ દસમી દીખ લેઇ, મહિ મંડલિ ફિરતુ કર્મ ખિપેઇ ।
વેશાખહ શુદિ દસમી અબણિ (મહાપ્રવાલ), ધણિ નાણુ(મ)ઇ નયરિ
ઉપનંદ નાણુ ॥ ૨૦ ॥

ધંદ્ર આવઇ ચઉસઠિ અમર કોડિ, જિન વંદઇ એ કર કમલ લેડિ ।
સમોસરણુ રચઇ મણિ રચણુ સાર, તિહાં બહસઇ ત્રિભુવન તારણુકાર ॥ ૨૧ ॥

જિન ભાખઇ ચઉવિહ ધમ્મ લેઅ, તિહિં તુ વલી ચાવિહ વિશ્વદેવ ।
અપાપા નયરી વરધમાન, સંધ થાપિહ ચઉવિહ ગુણ નિધાન ॥ ૨૨ ॥
ત્રિભુવન જન તારણુ વીરદેવ, મુર દાનવ માનવ કરધ સેવ ।
તમ્હ નામિ પણાસઇ રાગ સોગ, તમ્હ કંસણિ પામઇ અમરસોગ ॥ ૨૩ ॥

વસ્તુ છંદ

વીર જિણુવર વીર જિણુવર ભરહ ખિતામિ,
સપરિવાર વિહરંતિ જિણુ, ભવીય લેઅ સંસાર તારિય ।
તેહ પાર નવિ બાણુઇ, કહિસુ તોઇ કેતા વિચારીય ।
જે જિણુવાણી સાંભલી, હજિયાં વન સંજત ।
તાસ નામ લેઇ કરી, જિહા કરિસ પવિત

॥ ૨૪ ॥

ઢાળ-૫

ગણધર હવઈ અગ્યાર સુહૃદ તુ લમારુલી, સુનિવર સહસ ચઈદ તુ ।
 સહસ છત્રીસઈ સહાસતી તુ લમારુલી, વર ગુણમણિ લંકાર તુ ॥ ૨૫ ॥
 દહઈ લાખ નવ સહસ વલી તુ લમારુલી, આવક સમકિત ઘાર તુ ।
 સહસ છત્રીસ નવઈ ત્રિણિ લાખ તુ લમારુલી, આવીય બોહિય વીર તુ ॥ ૨૬ ॥
 ઈણિ એતલઈ પરિવાર મિલી તુ લમારુલી, વીર વચનિ વ્રતધાર તુ ।
 સપરિવાર જે બોહિયા તુ લમારુલી, તેહ નવિ પાસું પાર તુ ॥ ૨૭ ॥
 તીસ વરસ ગિહવાસિ વસી તુ લમારુલી, વધાંમાન સુકમાલ તુ ।
 વરસ બઈતાલીસ વીરજાણુ (તુ) લમારુલી, પાલીય સંજમ લાર તુ ॥ ૨૮ ॥
 એવં કારઈ વીરજાણુ તુ લમારુલી, વરસ બહુતરિ આય (તુ) ।
 દીપોત્સવિ નિરવાણુ હયુ તુ લમારુલી, સિદ્ધિ ગયુ જિનરાય તુ ॥ ૨૯ ॥

વસ્તુ છંદ

બમ બૂતલિ બમ બૂતલિ અચલગિરિરાઉ,
 બાં સાયર સસિ સીયલુ, સર્વ વસ્તુ પ્રતિ સૌમ્ય કરાઉ ।
 વીરતત્તથ જયવંતતાં, લવીય લોખ નિતુ નિતુ જહાર ।
 સંખેપઈ સત્તાવીસ લવ, લવન રચિઈ મતિસાર ।
 રિધિ વૃદ્ધિ ધરિ તેહ લણુઈ, જે લણુસિધં નર નારિ ॥ ૩૦ ॥
 સિરિ સોમસુંદર સૂરિપુરંહ, તસ સેવક કર જોડિ હુઅ ।
 લલુ લણુઈ જણુદેવ, લવિ લવિ સેવા, દેવયો અમ્હ સેવક લણી ય ॥ ૩૧ ॥

इति श्रीसत्तावीसमव श्रीमहावीरस्तवः ॥ संपूर्णः ॥ श्रीरस्तु ॥

संवत् १५७३ वर्षे आसोमासे लिखितम् ॥ श्रीवीरवाडानगरे ॥

व्य० देला सुत मोकाघारा राजा मणानार्थ ॥

સ્તવન આંગે કંઈકે

નામ-આ સ્તવનનું નામ સત્તાવીસ લવનું શ્રીમહાવીરસ્તવન છે.

સ્તવન:-આ સ્તવનમાં પાંચ ઢાળ છે. દરેકમાં પાંચ પદો અને છઠ્ઠું પદ વસ્તુ છંદમાં એટલે ૩૦ પદો છે. વળી એક કર્તાના નામનિર્દેષનું પદ છે. એમ ૬૧ પદોમાં આ સ્તવન છે.

વિષય:-આ સ્તવન મહાવીર ભગવાનને ઉદ્દેશીતે છે. તેમાં સમ્યક્ત્વ પામ્યાના લવથી ક્રમે કરીતે નીચે પ્રમાણે નોંધ લેવાય છે.

પહેલાં ૧-૫ પદોમાં ચોથા લવ સુધીનો, છઠ્ઠા પદમાં પરિવાજકના અને વચમાં દેવના એમ બીજા અગિયાર લવોનો, ૭-૧૨ પદમાં સોળમા લવથી છત્રીસમા લવ સુધીનો, ૧૩-૨૪ પદમાં સત્તાવીસમે: લવ-અવન કલ્યાણકૃતી યાવત્ તીર્થસ્થાપના સુધીનો; ૨૭મા પદમાં પરિવારનો, ૨૮-૨૯મા પદમાં ભગવાનના પર્યાય અને નિર્વાણનો, ૩૦મા પદમાં અખિા ઢાળ સ્તવન દશ અને ૩૧મા પદમાં પોતે સોમસુંદરસૂરિ સેવક જિનદેવ છે -એમ વિષયો જણાવ્યા છે.

વિશિષ્ટતા-આ સ્તવનમાં એક વિશિષ્ટતા એ છે કે બીજાઓ મહાવીરચરિત્રના આધારે રાજ પછીના ચક્રવર્તીના લવની પહેલાં (રાજાને ચક્રવર્તીની વચમાં) બીજાને ભવ્ય છે, પણ આ સ્તવન જોતાં આ સ્તવનકાર તે ક્ષુદ્રતા નથી એ એની વિશિષ્ટતા છે.

કર્તા-આ સ્તવનના કર્તા સોમસુંદરસૂરિના સેવક જિનદેવ છે. તે તેમાંનું પદ ૩૧મું જોવાથી જણાય છે. (સોમસુંદરસૂરિની હાજરી સિવાયના જિનદેવને આ સ્તવનના કર્તા તરીકેનું સ્થાન નથી.)

સમય-સ્તવનના કર્તા જિનદેવ પોતાને સોમસુંદરસૂરિના 'સેવક' જણાવે છે. તેથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે તેમણે સોમસુંદરસૂરિ મહારાજના વિદ્યમાનપણામાં આ સ્તવન રચેલું છે, કારણ કે 'સેવક' તરીકે પોતાને જણાવનાર તેમના વિદ્યમાનપણામાં હોય. બીજા સોમસુંદરસૂરિનો સૂરિપણાનો સમય ત્રિ. સં. ૧૪૫૭થી ૧૪૬૯ છે. તેથી તે વાત માનવી પડે કે તેમણે આ સ્તવન તે અરસામાં રચ્યું હશે. તેમ માનવાથી એ વાત સાબિત થઈ કે આ સ્તવન પંદરમી સદીમાં રચાયેલું છે. વળી તેની ભાષા ઉપરથી પણ એમ સનાય તેમ છે કે એ પંદરમી સદીમાં રચાયેલું છે.

પ્રાપ્તિ-આ સ્તવન સુરતના વડાચૌડાના રહેવાસી શાહ હાદાભાઈ માતીચંદને ત્યાંથી આવેલાં હાથપોથીનાં પત્રો ફેરતાં ફેરતાં પરમતારક આગમોદ્ધારક આચાર્યદેવ શ્રી આનંદમાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજને મળી આવેલ છે.

ભાષા-આ સ્તવનમાં કોઈ કોઈ જગાં પર અપભ્રંશ શબ્દો દેખાય છે. પણ તેની ભાષા તો પંદરમી સદીની ગુજરાતી જ છે. પરંતુ જે અપભ્રંશ શબ્દો છે તે તો આ સ્તવનના લાક્ષિત્યને વધારવા માટે હોય તેમ લાગે છે.

૧ તપગચ્છપટ્ટાવલો (પટ્ટાવલોલમુચ્ચવ, પૃ. ૬૬) માં તેમનો સમય આ પ્રમાણે છે. " પૂર્ણતો શ્રોત્રવલુંદરસૂરિપદે પંચાશત્તમા શ્રીસોમસુંદરસૂરિઃ ॥ તસ્ય વિં ત્રિશદ્ધિકે ચતુર્દશશત ૧૪૨૦ વર્ષે માં વં ચતુર્દશ્યાં ૧૪ શુકે જન્મ, સત્ત- ત્રિશદ્ધિકે ૧૪૩૭ વ્રતે, પંચાશદ્ધિકે ૧૪૫૦ વાલ્મીકપદે, સત્તપંચાશદ્ધિકે ૧૪૫૭ સૂરિપદે, x x x વિં નવનવત્યધિકચતુર્દશશત ૧૪૯૯ વર્ષે દર્શનમાક્ષ ॥ વળી તે જ પ્રમાણે પટ્ટાવલોસારોધ્વાર (૫૦ સં પૃ. ૬૬)માં તેમનો સમય જણાવેલો છે.

૨ આવી અતંદુરસ્ત તબિયત બાદ પણ તેઓશ્રી બીજાં પણ હાથપોથીનાં પત્રો ફેર- વતાં બીજાં પણ તેનાં પત્રો પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે. જેમકે (૧) કર્તાના હાથે લખાયેલા અનુ- માનવાળું સંતિકરચોત્ત (જેમાં મને વગેરે પાઠો છે. જુઓ જૈન પુ. સુરત, નં. ૪૧૬૪, રચાયા બાદ ટૂંક સમયમાં લખાયેલું.) વળી (૨) આનંદસુર ગચ્છ (સુરત)ના લંડારમાંથી ઉપદેશરતનાકર સંપૂર્ણ (અપર તક સહિત. તે મૂળ તથા ભાવાર્થ સાથે શ્રી જૈન પુસ્તકપ્રચાર સંસ્થા તરફથી છાપે છે.) તેમજ (૩) સકસાવધાની શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ રિચિત શ્રી ત્રિદશતરંગિણીના અથમ સ્તોત્ર તથા તેનો વર્તમાન હ્રદ (તે છપાવનાના પ્રયત્નો થશે.) એમ પ્રાપ્ત થયા થયાં છે.

ત્રિદશતરંગિણીના ત્રીજાં સ્તોત્ર ગુર્વાવલ્લી છે તો તે અતે ઉપર જણાવેલા એ સિવાયનું બીજું શું તેમાં બાકી? અતે તે ક્યાંથી પ્રાપ્ય તે જનન પુરુષો જણાવશે એ જ આશા !

કલ્પના—કેટલાકો એવી કલ્પના કરનારા હોય છે કે સત્તરમી સદીથી સ્તવન, સજ્જીનો રિવાજ ચાલ્યો આવે છે, પણ આ કલ્પના તેમની યોગ્ય સ્થાને નથી. કારણ કે આ સ્તવનના કર્તા જિનદેવનો સમય પંદરમી સદી જ લેવાય તેમ છે, તેથી પંદરમી સદીમાં સ્તવનો રચાતાં હતાં તે વાત સાબિત થાય છે. તેમજ પંદરમી સદીમાં સ્તવનોનો પ્રચાર હતો તે પણ માનવું જ પડે. વળી આ ઉપરથી એક વાત એ પણ સાબિત થાય છે કે ત્યારે પણ મહાવીર મહારાજનું સત્તાનીસ લખવું સ્તવન કહેવાતું હશે.

પુષ્પિકા—સ્તવનના અંતે તેની પુષ્પિકા આપેલી છે. તેમાં તે ક્યારે, ક્યાં અને શા માટે લખ્યું તે જણાવવા નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

“સંવત્ ૧૫૭૩ વર્ષે આસોમાસે લિખિતં ॥ શ્રી શ્રીદવાદાનગરે ॥ વ્યં દેલા સુત મોકા ધારા રાજા મળતાર્થ ॥ ” આથી એ વાત જણાય છે કે આ હાથપોથી વિ. સં. ૧૫૭૩ ના આસો માસમાં વ્યવહારી દેલાના પુત્રો મોકા, ધારા અને રાજાને બળવાને માટે લખાઈ છે. આ પુષ્પિકા ઉપરથી એ વાત પણ ફક્ત થાય કે આ સ્તવન ૧૫૭૩ની પહેલાં રચાયેલું છે. અને તેના રચયિતા જિનદેવ તે પૂર્વેના જ છે. એટલે પંદરમી સદીમાં રચાયેલાં કાંઈ હરકત જેવું નથી જ.

કદ અને પત્ર:—આ સ્તવનની હાથપોથીનું કદ ૪૩ x ૨૭ ઇંચ છે. તેના પાનાં પાંચ છે, પણ ચાર પાનાં બંને બાજુએ લખાણવાળાં અને પાંચમું પાનું એક બાજુ લખાણવાળું છે આની એક એક બાજુએ બાર બાર લાઈને છે. (આ હાથપોથી શ્રી જૈનનંદ પુસ્તકાલય સુરત, નં. ૪૨૦૬ માં દા મલ કરાઈ છે.)

સુરત. ગોપાપુરા, મહુલાલ દીપચંદ ધર્મશાળા. સં. ૨૦૦૫, જ. સુ. ૧૪

યાપનીય સંઘનો પરિચય

લેખક:—પૂજ્ય મુનિમહારજ શ્રી દર્શનવિજયજી (ત્રિપુટી)

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ ના ગત અંકમાં છપાયેલ ‘તિથ્યોગાલી પદ્ધતિ’ શીર્ષક મારા લેખમાં મેં જણાવ્યું હતું કે યાપનીય સંઘનો પરિચય હું જુદા લેખરૂપે આપવા ધારું છું. મારા એ નિવેદન મુજબ હું યાપનીય સંઘનો પરિચય આ લેખમાં અહીં આપું છું.

ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીના સમયથી લખતે આજ સુધીમાં જૈન સંઘમાં અનેક વચ્ચ-મતો નિકળ્યા. ઇતિહાસમાં શ્વેતાંબર અને દ્વિમંબર જુદા પડ્યા તે પહેલાંના મતભેદો નીચે મુજબ લખાયા છે:—

૧-વીરનિર્વાણ સંવત્ ૧૬ પૂર્વે બહુરત; ૨-વીં નિં સં. ૧૪ પૂર્વે જીવપ્રદેશી મત; ૩-વીં નિં સં. ૨૧૪માં અગ્નિકત; ૪-વીં નિં સં. ૨૨૦માં સામુચ્છેદિક; ૫-વીં નિં સં. ૨૨૮માં દ્વિક્રિય; ૬-વીં નિં સં. ૫૪૮માં ત્રેગશિક; ૭-વીં નિં સં. ૫૮૪માં અગ્નિકત અને ૮-વીં નિં સં. ૬૦૬માં દ્વિમંબર મત નિકળ્યા છે.

દ્વિમંબર ગ્રંથોમાં આ મતભેદોનો હલ્લેખ મળતો નથી, કારણ કે તેની ઉત્પત્તિ પહેલાંના આ મતભેદો છે.

દિગમ્બર ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે—આં અહંદ્રવલીજીએ વિક્રમની ત્રીજી સદીમાં ચાર દિગમ્બર સંધોની સ્થાપના કરી હતી. તે આ પ્રમાણે—

- ૧ સિંહસંધ—કેનૂરગણ, ચંદ્રપાટક ગચ્છ.
- ૨ નંદીસંધ—બલાતકાર ગણ, સરસ્વતી ગચ્છ, પારિજાત ગચ્છ.
- ૩ સેનસંધ (વૃષભસંધ)—મુરશ્ચગણ, પુષ્કરગચ્છ.
- ૪ દેવસંધ—દેશીય ગણ, પુસ્તકગચ્છ (ત્રૈરશિક અત આમાં શામેલ મનાય છે.)

આ સંધો સંબંધી વધુ માહિતી કરી મળતી નથી. ત્રીજા સેનસંધની પટ્ટાવલી મળે છે. ત્યારપછી દિગમ્બર સંધમાંથી નીચે પ્રમાણે મતમર્તાતરો જુદા પડ્યા છે:—

૧ મૂળસંધ—દિગમ્બર સમાજમાં દ્રાવીડસંધ નીકળ્યો, તેને અર્વાચીન બતાવવા માટે બાકીના દિગમ્બર સંધો પોતાનું “મૂળસંધ” એમ બીજું નામ જાહેર કર્યું છે. સામાન્ય રીતે મધ્યકાલીન જિનપ્રતિમાઓના લેખોમાં દિગમ્બરો માટે “શ્રીસંધ” શબ્દો વપરાયેલા મળે છે. માટે “મૂળસંધ” અને શ્વેતાંમ્બરો

૨ દ્રાવીડસંધ—આં પૂજ્યપાદ (દેવનંદી) ના શિષ્ય વજ્રનંદીએ વિં સં ૫૩૬માં દ્રવીડદેશની મદુરામાં આ સંધ સ્થાપ્યો. આના દ્રાવીડ, દ્રમ્મીક્ષ અને પુત્રાટ એમ ત્રણ નામ છે. આં વજ્રનંદીએ નવા છેદ ગ્રંથો બનાવ્યા છે. (દર્શનસાર)

૩ યાપનીય સંધ—આ સંધનું બીજું નામ “ગોપ્ય” સંધ છે. ૧

દિગમ્બર આચાર્યો યાપનીય સંધને “જૈનાભાસ” તરીકે આજખાવે છે. ૨
આં હરિષેણુજી લખે છે કે — બારવર્ષી દુકલ પડ્યો ત્યારે “અર્ધશ્લોક” સંધ નીકળ્યો હતો. તેમાંથી કંબલસંધ નીકળ્યો અને તેમાંથી દક્ષિણના સાવલોપત્તનમાં “યાપનીય સંધ” શરૂ થયો છે (કથાકોષ, લદ્રખાડકથા શ્લોક ૬૧ થી ૬૮) ૩

આં દેવસેન લખે છે કે—શ્વેતાંમ્બર આચાર્ય શ્રીકલશે વિં સં ૨૦૫માં કણ્ઠી-ટકના કથાશુનગુરૂથી “યાપનીય” સંધ શરૂ કર્યો છે. (દર્શનસાર, ગાથા ૨૬)

યાપનીય સંધના શક સં ૬૮૯થી શક સં. ૯૩૫ સુધીના શિક્ષાલેખો તથા દાનપત્રો મળે છે. તે શિક્ષાલેખોમાં નંદીમણ, પુત્રાગવક્ષ અને મૂળસંધ સાથે યાપનીય સંધનો સંબંધ હોવાનું દર્શાવેલ છે.

૧. દિગમ્બરોના ૪ સંધોમાં ૧ યાપનીય (ગોપ્ય) સંધ પણ છે.
(આં ગુણરત્નસરિકૃત પદ્ધર્શનસમુચ્ચયટીકા)

૨. ગોપુચ્છકઃ શ્વેતવાસા, દ્રાવીડો યાવનીયકઃ ।

નિષ્પિચ્છન્વેતિ પંચૈતે, જૈનાભાસાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥ (નીતિસાર ૧૦, પૃષ્ઠ ૫૧)

યં પંચજૈનાભાસૈરંચલિકરહિતાડપિ નગ્નમૂર્તિરપિ પ્રતિષ્ઠિતા ભવતિ, સા ન વંદનિયા ન ચાર્યનીયા ચ । (આં શ્રુતકીર્તિકૃતા ષટ્પ્રામૃતટીકા, પૃ ૮૯)

૩ આ લદ્રખાડુ કથાના ૪૯ થી ૫૬ સુધીના શ્લોકો પ્રક્ષિપ્ત હોય એમ લાગે છે.

(૪૦ સં ૮૧૨ લગભગનું રાષ્ટ્રકુટુંબી રાજ પ્રભૂતવર્ષનું જ્ઞાનપત્ર, એપિ-
ગ્રાફિઆ ઇન્ડિકા પુ. ૪ નં. ૩૯; ૪૦ સં ૧૦૨૦નો હામીરસુતો રામ્યાગતો
શિલાલેખ; બોમ્બે હિસ્ટોરિકલ સોસાયટી પત્રિકા પુ. ૩, પૃ. ૧૯૨થી ૨૦૦; તથા
કાલ્હણપૂરની મંગલવાર વસતીના જિનાલક્ષ્મી જિનપ્રતિમાનો લેખ; કનડી પત્ર જિન-
વિજયશ્ર, જૈનદર્શન, વ. ૪, અં. ૭, પૃ. ૨૯૦)

શ્રીમાન્ નાથુરામ પ્રેમી યાપનીય સંઘ માટે લખે છે કે લલિતવિસ્તરના કર્તા
આ. હરિલાદસૂરિ^૪, પદ્મદર્શનસમુચ્ચયના ટીકાકાર આ. ગુણરત્નસૂરિ અને પટ્ટપ્રાભતના
ટીકાકાર શ્રુતસાગરસૂરિના ઉલ્લેખોથી જાણી શકાય છે કે—યાપનીય સંઘના મુનિઓ
નગ્ન રહેતા હતા, મોરની પીંછી રાખતા હતા, હાથમાં લોજન કરતા હતા, નગ્ન પ્રતિમાઓને
પૂજતા હતા, અને શ્રાવણને “ધર્મલાલ” કહેતા હતા. આ માન્યતાઓ દિગમ્બરોને મળતી
છે. પરંતુ તેઓ માનતા હતા કે સ્ત્રી મોક્ષમાં જાય, કેમલી ભગવાન આહાર કરે, દ્રવ્ય
પ્રતી મોક્ષે જાય, અન્યશાસની પણ મોક્ષે જાય વગેરે વગેરે.

આ. શાકટાયનની અમોઘવૃત્તિના પાઠોથી નક્કી છે કે તે સમય સુધી યાપનીય સંઘમાં
આવશ્યક છેદસૂત્ર નિર્ધુક્તિ અને દશવૈકલિક વગેરે સૂત્રોનું પઠનપાઠન થતું હતું.^૫ આ
માન્યતાઓ શ્વેતામ્બરોને મળતી હતી. (જૈન સાહિત્ય ઔર ઇતિહાસ, પૃ. ૪૪)

આ. શિવાય^૬ (શિવકેટિ)--જેણે ભગવતી આરાધના તથા રતનમાળા ખનાવેલ છે,
આ. અપરાજિત--જેણે શ્રી વિજયોદયા વગેરે ટીકાઓ ખનાવી છે, આ. શાકટાયન જેણે શાકટાયન
વ્યાકરણ તથા અમોઘવૃત્તિ ખનાવી છે, જે વિ. સં. ૯૬૭ લગભગમાં ઘટેલ અમોઘવર્ષ
રાજના ગુરુ હતા, કવિ સ્વયંભૂ--જેણે પઉમચરિય તથા અરિષ્ટનેમિ ચરિત્ર (હરિવંશ પુરાણ)
ખનાવેલ છે, તથા વિશેષાભ્યુદયના વિશેષવાદિ—આ ફરક યાપનીય સંઘના પિદ્ધાનો છે.
(જૈન સાહિત્ય ઔર ઇતિહાસ, પૃ. ૪૨, ૬૦)

યાપનીય સંઘના કેટલાંએક શિલાલેખો તથા જ્ઞાનપત્રો શક સં. ૬૯૮ થી શક સં.
૯૩૫ સુધીનાં મળે છે. શક સં. ૧૩૧૬નો કાઝવાકાનો એક શિલાલેખ મળ્યો છે, જેમાં
તે સંઘના ભટ્ટારકની સમાધિનો ઉલ્લેખ છે (જૈન સાહિત્ય ઔર ઇતિહાસ, પૃ.
૨૬, ૪૨, ૫૩.)

૪. જો સ્વલ્પ દૃત્યીઅજીવો, જયાવિ અમઘ્વા, જયાવિ દંસણવિરોહિણી, જો અમાનુસા,
જો અણારિયરૂપત્તિ, જો અસંલેજ્જાઝા, જો અઙ્કૂરમઙ્ક, જો જ ઉવસંસમોહા, જો જ
સુદ્ધાચારા, જો અસુદ્ધવોહી, જો વવસાયવઙ્ગિયા, જો અપુવ્વકરણવિરોહિણી, જો જંવગુણ-
દ્વાણરહિયા, જો અજોગા લઢ્ઢીણ, જો અકલ્લાણં માયણં ત્તિ, કહં જ ઉત્તમવમ્મ સહિત્તિ ?

(લલિત વિસ્તર (સરતથી પ્રકાશિત) પૃ. ૧૦૯).

૫. એતકમાવશ્યકમધ્યાપય । હ્યમાવશ્યકમધ્યાપય ।—અમોઘવૃત્તિ ૧-૨-૨૦૩, ૨૦૪

ભવતા સ્વલ્પ છેદસૂત્રં વોઢવ્યં, નિર્યુક્તિરવિશ્વ, નિર્યુક્તિરધિતે ।

—અમોઘવૃત્તિ, ૪-૪-૧૩૩થી ૧૪૦

કાલિકસૂત્રાત્થડનધ્યાયદેશકાલાઃ પઠિતાઃ ।

—અમોઘવૃત્તિ. ૩-૨-૪૭

અયો ક્ષમાશ્રમણૈસ્તે જ્ઞાનં દીયતે ।

—અમોઘવૃત્તિ ૧-૨-૨૦૧

૪. કાષ્ઠાસંઘ—આં જિનસેનસૂરિ કે જેણે આદિ પુરાણુ રચ્યું છે તેના ગુરુઆધિપતિ કુમારસેને વિં સં ૭૫૩માં નંદીતટથી કાષ્ઠાસંઘ ચલાવ્યો છે, જેની નંદીતટ, માથુર, વાગડ અને લાડવામડ એમ ચાર શાખાઓ હતી.

કાષ્ઠ કાષ્ઠ માને છે કે—લોહાચાર્યજીએ વીર સં ૫૩૫થી કાષ્ઠા સંઘ ચલાવ્યો છે.

૫. માથુરસંઘ—કાષ્ઠાસંઘના આં રામસેને વિં સં ૬૦૦ પછી માથુરથી માથુરસંઘ ચલાવ્યો છે.

૬ તારણુપંથ—તારણુસ્વામીએ વિં સં ૧૫૧૪થી ૧૫૭૨ની વચ્ચે ટોકરાબંધના સેમરખેડીમાં પ્રતિષ્ઠાપિરોધી તારણુ પંથ સ્થાપ્યો.

૭. ભટ્ટારક—આં વસન્તકીર્તિએ સોડવમઢમાં તટ્ટો—સાઢડી પહેરવાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી દિગમ્બર આચાર્યો ભટ્ટારકરૂપે જાહેર થયા છે. (દર્શનપ્રાભુત, ગાં ૨૪ ની ટીકા)

૮. તેરહપંથ—આજરાના કશાશ્રીમાણી પં ૦ બનારસીદાસ ખરતરગચ્છના શ્રાવક હતા. તેને ચતુર્ભુજ, ભગવતીદાસ, કુમારપાલ અને ધર્મદાસ એ ચાર મિત્રો હતા. તેઓએ શ્વેતામ્બર મત છોડી દિગમ્બર ધર્મમાં પ્રવેશ કર્યો અને ત્યાં પણ પસંદ ન પડવાથી વિ. સં. ૧૬૮૦માં તેરહપંથ ચલાવ્યો. તેઓ ગૃહસ્થનાં ૨૦ કર્તવ્યોમાંથી માત્ર ૧૩ કર્તવ્ય માને છે તેથી તેનું નામ “તેરહપંથ” પડ્યું છે. બનારસી મત એ તે પંથનું ખીલું નામ છે. આ પંથવાળા પાંચ મહાવ્રત, ચારિત્ર, અને સત્પાત્રધાનને માનતા નથી. દિગમ્બર ભટ્ટારકને શુરુ તરીકે માનતા નથી, દિગમ્બરથે અને પુરાણોને માનતા નથી. તેમણે પુરાણોના હિંદીભાષા ગ્રંથો પોતાની સાન્યતા પ્રમાણે બનાવ્યા છે. પં ૦ બનારસીદાસના ગ્રંથોને માને છે.

૯. ગુમાનપંથ—પં ૦ ટોડરમલજીના પુત્ર ગુમાનીરામજીએ વિ. સં. ૧૮૧૮થી ૧૮૩૭ ની વચ્ચે જયપુરથી ગુમાનપંથ ચલાવ્યો છે. આ પંથના અનુયાયીઓ જયપુર તથા દિલ્લીમાં છે. તેઓ કટોરીમાં આહવાન તથા સ્થાપના કરી જિનપૂજ કરે છે. ખીલો પણ દિયામેદ છે.

૧૦. સચેયાપંથ—વિ. સં. ૧૮૭૭થી ચાલ્યો.

આ પ્રમાણે અનેક મત-મતોતરો છે. ઉપરના વિવેચનથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે—દિગમ્બર સંઘોમાં ચાપનીય સંઘ પણ એક પ્રધાનસંઘ છે, જે દિગમ્બર હોવા છતાં વિદ્યમાન જૈન આગમોને પૂરી રીતે વફાદાર હતો. શ્વેતામ્બરો બાર અંગ વગેરે ૮૪ આગમોને માને છે જેમાંથી હાલ ૪૫ આગમો વિદ્યમાન છે. દિગમ્બરો પણ બાર અંગ અને તે સિવાય ૧૪ પ્રકારના આગમ તરીકે માને છે. પણ સાથેસાથ માને છે કે વીર સં. ૬૮૩ સુધીમાં આ આગમોને વિચ્છેદ થયો છે એટલે ત્યારપછી એક પણ આગમ વિદ્યમાન નથી.

૬ તારનસ્વામીના જીવનચરિત્રમાં તેના ૮ ભવ વર્ણવ્યા છે. ૧—બીલ, ૨—મહારાજા શ્રેણિક, ૩—પહેલી નરકમાં નારકી આયુ વર્ષ ૧૭૫૦, ૪—આં ભદ્રબાહુ આયુ વર્ષ ૬૬, ૫—આં કુંદકુંદ આયુ વર્ષ ૮૪, ૬—તારણુસ્વામી આયુ વર્ષ ૬૭ ૭—સર્વાર્થસિદ્ધિદેવ આયુ વર્ષ ૮૨૦૦૦, અને ૮—આવતી ચોવીશીના પ્રથમ તીથ કર પક્ષના ભ. તારનસ્વામીનો જન્મ સં ૧૫૦૫ માગશ્વર શુક્ર ૭, સ્વર્ગ સં ૧૫૭૨ જે ૦ શુ ૬, તેમણે ૧૪ શાસ્ત્ર બનાવ્યાં છે, ૩૬૩૬ મનુષ્યને પ્રતિબોધ કર્યો છે. ૬ સંઘની સ્થાપના કરી છે. વગેરે (જૈન હિતૈષી, ભા ૦૬, અં ૦૪, પૃ ૧૬૮ થી ૨૦૨)

આ બંને સંપ્રદાયના આગમો વાસ્તવિક રીતે તો એક જ છે, કિન્તુ તેમાંથી એક પરંપરાએ ૮૪ને માન્યા અને બીજી પરંપરાએ ૨૬ને માન્યા. એમ માનવા પૂરતો જ તફાવત છે, બાકી આગમો તો તેના તે જ છે.

દિગમ્યરો એક તરફથી વીં સં ૬૮૩થી શ્રુતજ્ઞાનનો વિચ્છેદ માને છે અને બીજી તરફથી ત્યારપછીના દિગમ્યર આચાર્યો સાક્ષી તરીકે જૈનાગમના ઉબ્ધૂત પાઠો આપે છે. આનો અર્થ એ જ છે કે શ્વેતામ્યરો જે આગમોને માને છે તેનો દિગમ્યરોએ એકાંત દિગમ્યરત્વની સિદ્ધિ માટે વીં સં ૬૮૩થી ત્યાગ કર્યો. અને જરૂર હાગી ત્યાં ત્યાં તેના જ પાઠોનો સાક્ષી તરીકે પણ ઉપયોગ કર્યો.

દિગમ્યર શાસ્ત્રો પણ વીં સં ૬૮૩ પછી જિનાગમો વિદ્યામાન હતાં એમ સ્વીકારે છે, જેની થોડી યાદી આ પ્રમાણે છે—

(૧) દિં આચાર્ય લખે છે કે—વીં સં ૬૮૩માં શ્રુતજ્ઞાનનો વિચ્છેદ થયો ત્યાર પછી બીજા ભદ્રબાહુ આચાર્ય થયા ત્યાર પછી આંધરસેન થયા, જે ગિરનારની શુદ્ધામાં રહેતા હતા, અને પૂર્વજ્ઞાનના ધારક હતા. (સુઅખધો ગાં ૭૮થી ૮૭)

(૨) આં ઇંદ્રનંદી પણ ઉપર પ્રમાણે જ જણાવે છે. (શ્રુતાવતાર શ્લો ૧૦૩થી ૧૪૪)

(૩) આં ઇંદ્રનંદી ફરી લખે છે કે—આં શુણ્ધરજી પૂર્વજ્ઞાનના ધારક હતા. તેમણે કસાયપાહુડ બનાવી. આં મંશુ તથા આં નાગહરિતને ભણાવ્યા. (આ આચાર્યોનો સમય વિક્રમની પાંચમી સદી છે.) (શ્રુતાવતાર, શ્લો ૧૫૦થી ૧૫૯)

(૪) પં પ્રલયંદ્રજી શાસ્ત્રી લખે છે કે—વીં નિં સં ૬૮૩ પછી આચાર્યો દરેક અંગો તથા પૂર્વોના એક દેશના ધારક હતા. આં શુણ્ધર આ જ્ઞાનના ધારક હતા. (કસાયપહુડ, જમ ધવલાની પ્રસ્તાવના, પૃ ૪૦, ૪૧)

(૫) આં સિયકોટીજી આચાર્યગસૂત્ર, છતકદ્વપ, ખૂહતકદ્વપ વ્યવહાર, ખૂહતકદ્વપભાષ્ય અને નિયુક્તિ વગેરે આગમોને જિનવાણી તરીકે સ્વીકારે છે.

(મુદારાધના—ભગવતી આરાધના, ગાથા ૧૩૦, ૪૦૭, ૪૨૮, ૧૧૩૨, તથા વિજયોદ્યા ટીકા)

(૬) આં અકલંકદેવ વિં સં ૮૦૭માં લખે છે કે—ભગવતી સૂત્રમાં દેવોની મતિ આગાતનું વર્ણન છે વગેરે. (રાજવાતિક, પૃ ૧૭૫)

(૭) આં શાકટાયન માને છે કે—નિયુક્તિ, છેદસૂત્ર, દાલિક સૂત્ર, સિદ્ધસેનીય શાસ્ત્ર, આગમ અને અંગો આ આગમ. (અમોઘવૃત્તિ, સ્ત્રીમુક્તિ પ્રકરણ, કેવલિમુક્તિ પ્રકરણ.)

(૮) આં અપરાજિતસૂરિ તત્કાલીન જિનાગમોને આમાણિક માને છે.

(આરાધનાની વિજયોદ્યા ટીકા)

આ પ્રમાણે દિગમ્યર શાસ્ત્રોમાં અનેક ઉલ્લેખો છે કે, જે વીં સં ૬૮૩ પછી પણ જિનાગમોનું અસ્તિત્વ બતાવે છે, અને તેના ઉદ્ધરણોને સાક્ષી તરીકે રજુ કરે છે.

આમાં એક વાત બહુ સ્પષ્ટ તરી આવે છે કે, યાપનીય સંધના આચાર્યોએ તો શ્વેતામ્યરો પાસેના જૈન આગમોને સાચા આગમો તરીકે જ સ્વીકાર્યા છે. અમો અહીં “વિજયોદ્યા”ના ફટલાટ પાઠો આપીએ છીએ. જે જોવાથી વાચકોને એ વાતની પૂરી ખાતરી થશે.

૭ આં હેમકીર્તિ સં. ૧૨૧૯માં સ્વર્ગે ગયા. તેના શિષ્ય અભયચંદ્ર અને પ્રશિષ્ય ચારુનંદી થયા છે. દિલ્હીના બાદશાહે આં ચારુનંદીને વસ્ત્ર પહેરાવ્યા ત્યારથી ભટ્ટારક સંસ્થાનો પ્રારંભ થયો છે. (રામચંદ્ર દીનાનાથની ‘અખંધ ચિંતામણિ’ની પ્રસ્તાવના તા. ૧૪-૧૦-૧૯૧૮)

વિક્રમની નવમી સંદીર્ષા આં અપરાજિતસૂરિ થયા છે, જેમણે આં શિવકોટિની આરાધના પર “ વિજયોદયા ” ટીકા અને દશવૈકલિક સૂત્ર પર “ શ્રી વિજયા ” ટીકા બનાવેલ છે. આમાંની પહેલી ટીકા છપાઈ ગઈ છે, બીજી ટીકા હાલુખ નથી. તેઓએ વિજયોદયામાં સ્થાન સ્થાન પર આચારાંગ સૂત્ર, સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર, નિશીથસૂત્ર, દશવૈકલિક, ઉત્તરાખ્યયન, અને બૃહત્કલ્પ વગેરે જિનાગમોને માનનીય આસ્તાગમ તરીકે સ્વીકાર્યા છે જે નીચે પ્રમાણે છે.

મૂલારાધના આથાં ૧ સિદ્ધેં ની વિજયોદયા ટીકા—
 ક્વચ્ચિજ્જીવગુણ એવાનાશ્રિતાર્હદાદિસ્વામિવિશેષો નિરૂપિતઃ

“ ધમ્મો મંગલમુક્તિદ્વ ” મિતિ (પૃષ્ઠ ૦૨)

મૂલારાધના ગાથા ૪૨૭ (૬૨ કલ્પ)

આચેલુક્કુદેસિય સેજ્જાહર રાયપિંહ કિદિયકમ્મે ।

જેદ્ધ પડિક્કમણે વિ ય માસો પજ્જોસવણકમ્પે ॥

વિજયોદયા ટીકા—

- (૧) અથૈવં મન્યસે પૂર્વાગમેષુ વલ્લપાત્રાદિગ્રહણમુપદિષ્ટં, તથાથાં ।
- (૨) આચારપ્રણિધૌ (દશવૈકલિકસૂત્રસ્યાષ્ટમાધ્યયને) મંણિતં પ્રતિલિખેત્પાત્રકમ્બલં ધ્રુવમિતિ ॥ અસત્સુ પાત્રાદિષુ કથં પ્રતિલેખનાં ધ્રુવં ક્રિયતે ? ॥
- (૩) આચારસ્યાપિ દ્વિતીયાધ્યયનો ‘ લોકવિચયો ’ નામ, તંસ્ય પંચમે ઉદ્દેશે એવમુક્તં—પડિલેહણં પાદપુંછણં ઉગ્ગહં કઢાસણં અણ્ણહરં ઉવધિં પાવેજ્જ ઇતિ ।
- (૪) તથા વજસણાણ (આચારાંગે) વુત્તં—તથ એસે હિરિમણે સેગં વત્થં વાં ધારિજ્જા પડિલેહણં વિદિયં । તથ એસે જુગિદે દુવે વત્થાણ ધારિજ્જ પડિલેહણં તિદિયં । તથ એસે પરિસસહં અણ્ણધિહાસસસ તઓ વત્થાણિ ધારેજ્જ પડિલેહણં ચાઉત્થં ।
- (૫) પુનશ્ચોક્તં તત્રૈવ (પાત્રૈષણાર્યા—આચારાંગે) આલાબુપત્તં વા દારગપત્તં વા મઙ્ગિપત્તં વા અપ્પપાણં અપ્પવીજં અપ્પપ્પસરિદં તથા અપ્પાકારં પાત્રલાભે સતિ પડિગ્ગહિસસામીતિ ।
- (૬) વલ્લપાત્રે યદિ ન ગ્રાહચે, કથમેતાનિ સૂત્રાણિ નીયન્તે ?
- (૭) આચારાંગે ભાવનાર્યા—વરિસં ચોવરધારીતેન પરમ ચેલકેતુ જિણે ।
- (૮) સૂત્રકૃતસ્ય પુણ્ડરીકે અધ્યાયે કથિતં—ળ કહેજ્જો ધમ્મકહં વત્થપત્તાદિ હેદુમિદિ (પૃ. ૬૧૧)
- (૯) નિષેધે (નિશીથે) પ્યુક્તં—કસિણાં વત્થ કમ્બલાં ઇતિ (પૃ. ૬૧૨)
- (૧૦) એવં સૂત્ર નિર્દિષ્ટે ચેલે અચેલતાં કથં ? ઇતિ ।
- (૧૧) આર્યિકાણામાગમે અનુજ્ઞાતં વલ્લમ્ ।
- (૧૨) કલ્પે (બૃહત્કલ્પે) ઉક્તં—હિરિદેતુકં ધારેજ્જ સિયં વત્થં ।
- (૧૩) દ્વિતીયમપિ સૂત્રં કારણમપેક્ષ્ય વલ્લપ્રહણમિત્યસ્ય પ્રાસાધકં આચારાંગે વિઘટે

—અહ પુણ એવં જાણેજ્જ, પાતિકંતે હેમંતેહિં સુપડિવણે સેઅત્થ પડિજુણમુવધિં પડિઠાવેજ્જ

.....પ્રકાશનાદિસંસ્કારવિરહાત્ પરિજીર્ણતા વસ્ત્રસ્ય કથિતા, ન તુ દૃઢસ્ય ત્યાગ-
કથનાર્થ પાત્રપ્રતિષ્ઠાપના સૂત્રેણોક્તેતિ ।

(૧૪) ચન્દ્ર ભાવનાયામુક્ત—વરિસં ચીવરધારી તેણ પરમચેલગો જિણો ।

(૧૫) શીતદશમશકતૃણસ્પર્શપરિસહવચનં પરિષહસૂત્રેષુ (ઉત્તરાધ્યયને) ।

(૧૬) ઉત્તરાધ્યયને “ આચેલકો ” इति (પૃ. ૬૧૩) ।

(૧૭) “ જાગત્સ ” इति दशवैकालिकायामुक्तं (૬૧૩) ।

આ પાઠોથી નક્કી છે કે યાપનીય સંધ વિક્રમની નવમી સદી સુધી ઉપલબ્ધ જૈના-
ગમોને આગમ તરીકે ખરાબર માનતો હતો.

બ્રાહ્મીન દિગમ્બર આચાર્યોએ વીં ૦ સં ૦ ૬૮૩થી શ્રુતજ્ઞાનનો વિચ્છેદ ખતાવ્યો,
છતાંય પછીના દિગમ્બર આચાર્યોએ આગમોને પાંચવાનું ચાલુ રાખ્યું હશે. ધવલા, જ્ય-
ધવલા, મહાધવલા, મહાપુરાણ અને હારિવંશ પુરાણ વગેરે શાસ્ત્રો બન્યા પછી જ તેને
માનવાનું બંધ થયું હશે. અને સમય જતાં યાપનીય સંધના આચાર્યો પણ તેને જ અનુ-
સર્યા હશે એમ લાગે છે. વીર નિર્વાણથી બે હજાર વર્ષ જતાં તે દિગમ્બર સંધોમાં આગમોને
માનવાનું સદંતર બંધ જ થઈ ગયું.

યાપનીય સંધ પણ દિગમ્બરોથી અલગ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી શકે તેમ
ન હતું, તેથી તે દિગમ્બર સંધમાં જ લખા ગયો. અને તેના કોઈ એક વિકાસે તે ‘તિથો-
ગાલી’ પદ્યગ શાસ્ત્ર બનાવી તે દ્વારા હવે તે ખરેખર શ્રુતજ્ઞાનનો વિચ્છેદ થઈ ગયો છે, થઈ
જશે, એમ જાહેર પણ કરી દીધું.

‘તિથોગાલી’ માં વીર સં ૦ ૧૨૫૦થી ૨૦૦૦ સુધીમાં. “ તિથોગાલી ” એટલે
દ્વાદશાંગીરૂપતીર્થનો વિચ્છેદ ખતાવ્યો છે (ખુચ્ચો ગાથા ૮૦૨ થી ૮૨૯)

આ ગ્રંથની સર્વ વસ્તુ શ્વેતાંશરોને અનુસરતી છે. લિન્નતા એટલી જ છે કે વીર
નિં ૦ સં ૦ ૨૦૦૦ સુધીમાં દ્વાદશાંગીનો વિચ્છેદ માન્યો છે, જે વાત શ્વેતામ્બરો માનતા નથી.

આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે યાપનીય સંધ વીર નિર્વાણથી બારમી તેરમી સદી
સુધી આગમો વગેરેને અને તેના આધારે સ્ત્રીમોક્ષ, કેવલીઆદ્ય વગેરે માનતો હતો
અને ત્યાર પછી તેણે તે માન્યતાનો ત્યાગ કર્યો છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે-આ
શાસ્ત્ર તે યાપનીય સંધની રચના છે એ વાત પણ ખૂબસૂ ન જોઈએ કે-આજે દિગમ્બર
સમાજ પાસે જે જે શાસ્ત્રો છે તે અસલી જિનવાણી નથી કિન્તુ તેના આધારે બનેલ માત્ર
અંધ રૂપે જ છે.

દિં ૦ પં ૦ લાલારામજી અને પં ૦ ચંપાલાલજી તો સાફ સાફ કહે છે કે—

“ वर्तमान कालके जो ग्रंथ हैं सो सब मूलरूप इस पंचम कालके होनेवाले आचार्यों
के बनाये हुए हैं । ” (ચર્યાસાગરસમીક્ષા પૃ. ૫૦. ૫૦૪)

ખુશી થવા જેવું છે કે-દિગમ્બર સમાજ પાસે ભલે આચાર્યોએ બનાવેલ ગ્રંથો
હોય, કિન્તુ તીર્થંકરની મૂળ વાણી રૂપ આગમોનો સર્વથા વિચ્છેદ થયો નથી. એ શ્રુતજ્ઞાન
-એ આગમો શ્વેતામ્બરો પાસે વિદ્યમાન છે અને એ જિનવાણી તરફ કાળમાં વિદ્યમાન
રહેશે અને પાંચમા આરાના અંતસુધી જમતનું કલ્યાણ કરશે. એ જ વિશ્વાસ પૂર્વક વિરચું છું.

શ્રી હરાવલા તીર્થ

લેખક : પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)
(ગર્તાકથા ચાલુ)

દેરી નં. ૨૦માં હારવલિયા ઉપર ચાર પંક્તિનો લેખ છે, પરંતુ બરાબર વંચાતો નથી એટલે નથી લેવાયો. પરંતુ ડાબી બાજુની આરક્ષા ઉપર લેખ છે, જે આ પ્રમાણે છે.

॥ ૬૦ ॥ સંવત ૧૪૮-

૩ વર્ષે માદરવા વદિ

૭ ગુરુદિને શ્રીધર્મ-

ઘોષગચ્છે શ્રીમલ-

ચંદ્રસૂરિપદે

શ્રીવિજયચંદ-

સૂરિ નાદર ગો-

ત્રે ઉવણસં-

શે સાં આલ્હા પુત્ર સાલ્હા માં-

યાં મળીકા-

ઈ પુત્ર સં. ર-

ત્તસિંહ પુત્ર પા-

સરાજ કલ-

વર્ષા વાસ્તવ્ય

શ્રીજીરાડલા

મુવને ચતુ-

ષ્ઠિકા શિખરં

કારાપિતં

॥ સુમં મવ-

તુ ॥ શ્રીપાર્શ્વ-

નાથપ્રસા-

દાત

ભાવાર્થ-સં. ૧૪૮૩માં માદરવા વદિ ૭ ને ગુરુવારે ધર્મઘોષગચ્છમાં આં શ્રીમદ્ધર્મચંદ્રસૂરિજીના પદ્ધર શ્રીવિજયચંદ્રસૂરિજીના ઉપદેશથી કલવર્ષા ગ્રામવાસી આસવાલ વંશીય નહાર ગોત્રના સાં આલ્હા, તેમના પુત્ર સાલ્હા,-

તેમના પત્ની મણીકામ (મણીમેન) તેમના પુત્ર સં. રતનસિંહના પુત્ર પાસરાજે શ્રીજીગવલા પાર્શ્વનાથજીના મંદિરમાં ચતુષ્ઠિકાશિખર કરાવ્યું.

દેરી નં. ૨૧માં બંને બાજુ-જમણી અને ડાબી બાજુ-લેખ છે, તેમાં જમણી બાજુનો લેખ નીચે પ્રમાણે છે.

॥ સંવત ૧૪-

૮૩ વર્ષે મા-

દ્રવાવદિ ૭ ગુ-

રુદિને કૃષ્ણપક્ષે

શ્રીકૃષ્ણર્ષિ-

ગચ્છે તપાપક્ષે

શ્રી પુણ્યપ્રમ-

સૂરિગચ્છ ના-

યક શ્રી જયસિંહ-

સૂરિ ઉપદેશેન

કલવર્ષા

વાસ્તવ્ય ગાંધી-

ગોત્રે ઉકેશ

વંશે સા. ઢા-

લ પુત્ર સં. લો-

ઈગ પુત્ર સાં

આમા મા સ્ત્રી-

માઈ પુત્ર સાં

અજેસિંહ ત્રાંધવ

સં આસુ શ્રી-

જીરાડલા મુ-

વને ચતુષ્ઠિકા શિખરંકારાપિતં ॥ સુ-

મં મવતુ ॥

ભાવાર્થ ૧૪૮૩માં ભાદરવા વદિ
૭ ને શુરુવારે કૃષ્ણધર્મ ગચ્છના, તપાપક્ષના
આ શ્રી પ્રથમસૂરિજીના પદ્મધર ગચ્છનાયક
શ્રી જ્યોત્સિંહસૂરિજીના ઉપદેશથી કસ-
વર્થાગ્રામવાસિ ઓસવાલ વંશના (ઉદ્દેશવંશીય)
ગાંધી સાદાસ, તેમના પુત્ર સં. લોષ્ઠગ પુત્ર સા.
આમા, તેમના પત્ની ખીમાઇ, તેમના પુત્ર સા.
અન્નેસિંહ તેમના ભાઈ સં. આસુ વગેરેએ
શ્રી જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીના મંદિરમાં ચતુ-
ષ્ઠિકાશિખર કરાવ્યું.

ડાખી બાળુમાં લેખ નીચે પ્રમાણે છે,

॥ સંવત્ ૧૪૮૭ વર્ષે

ચૈત્ર સુદિ ૬ સોમ-

પુત્રવારે શ્રીસાર્દ-

પૂર્ણિમાગચ્છમંડન

શ્રીકુલચંદ્રસૂરિ

પદે ગચ્છનાયક X

X X X

આ લેખ કુલ ૧૮ પંક્તિનો છે, પણ
અહીંથી આગળનો ભાગ વંચાતો નથી.

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૮૭માં ચૈત્ર સુદિ ૬ ને
શુક્રવારે (સોમપુત્રવાર=શુક્ર) શ્રી સાર્દ પૂર્ણિમા
ગચ્છમંડન શ્રીકુલચંદ્રસૂરિપદ્મધર ગચ્છનાયક.

X X X

દેરી નં. ૨૨ માં પણ જમણી બાળુ
અને ડાખી બાળુ બન્ને બાળુ લેખ છે, તેમાં
જમણી બાળુ ગભો બે પંક્તિનો લેખ છે.

॥ સંવત ૧૪૨૪ વર્ષે વૈશાખવદિ

૩ ગુરો વરાણઉદ્ર વાસ્તવ્ય

ઉપકેશ જ્ઞાતીય XXX

ખીજી પંક્તિમાંનો લેખ નથી ઉકસતો.

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૨૪માં વૈશાખ વદિ ૩ ને
શુરુવારે ઉપકેશજ્ઞાતીય X X આગળ નથી વંચાતું.

આ દેરીમાં ડાખી બાળુમાં લેખ નીચે
પ્રમાણે છે.

॥ સં. ૧૪૮૩

વર્ષે ભાદરવા વદિ

૭ ગુરુ શ્રી મ-

લધારી ગ-

છે શ્રીમતિસા-

ગર સૂરિપદે

શ્રી વિદ્યાસગ-

ર સૂરિ ઉપદે-

શેન કલવર્મા વા-

સ્તવ્વ X X ગોત્રે

સાં દુલહ પુ-

ત્ર સાં પોમા પુ-

ત્ર સં સુઆ માં

સંઘવિળી રાજુ

પું ઉકદે સં.

હીદે ઉસવાલ

જ્ઞાતીય શ્રી જી-

રાડલા મુવને ચ-

તુળ્કીકા શીલ્લરં

કારાપિતં સુ-

મં મવતુ ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૮૩ માં ભાદરવા વદિ
૭ ને શુરુવારે મલધારી ગચ્છના આ. શ્રીમતિ-
સામરસૂરિજીના પદ્મધર શ્રીવિદ્યાસાગરસૂરિજીના
ઉપદેશથી કસવર્થા નિવાસી ઓસવાલ જ્ઞાતીય
X X ગોત્રના સાદુલહ, તેમના પુત્ર સં.
સુઆ, તેમના પત્ની સંઘવણ રાણુલાદેવી, તેમના
પુત્ર ઉકદે, તેમના પુત્ર સં. હીદે વગેરેએ શ્રી
જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીના મંદિરમાં ચતુષ્ઠિકા
શિખર કરાવ્યું.

દેરી નં. ૨૩માં ડાબી બાજુમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

॥ સં. ૧૪૮૩

વર્ષે માદ્રવા વ-

દિ. ૭ ગુરુ શ્રી-

તપાગચ્છનાયક

શ્રીદેવસુંદર

સૂરિપદે શ્રી સો-

મસુંદરસૂરિ શ્રી-

મુનિસુંદરસૂરિ

શ્રીજયચંદ્રસૂરિ

શ્રીભુવનસુંદરસૂરિ

ઉપદેશેન ક--

લવર્માનગરે શ્રી-

માલ જાતીય સાં

હુંગર માં ચંપાઈ

પુત્ર મોલ(ધ)સી રત-

સિ. શ્રીજીરાઉલ

મુવને ચતુષ્ક્રિયા-

શિલ્પરં

કારાપિતં ॥ સુ-

મં ભવતુ ॥

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૮૩માં ભાદરવા વદિ ૭ ને શુક્રવારે શ્રી તપાગચ્છનાયક શ્રી દેવ-સુંદરસૂરિ, તેમના પદ્ધર શ્રી સોમસુંદર સૂરિ, તેમના પદ્ધર શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ, તેમના પદ્ધર શ્રી જયચંદ્રસૂરિ, તેમના પદ્ધર શ્રી ભુવનસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી કલવર્માનગર નિવાસી શ્રીમાલી જાતીય સા. હુંગર; તેમના પત્ની ચંપાબહેન, તેમના પુત્ર મોખસી, રત-

નસિ વગેરેએ હરાવલા પાર્શ્વનાથજીના મંદિર-માં ચતુષ્ક્રિયાશિખર કરાવ્યું.

દેરી નં. ૨૪માં ડાબી બાજુમાં બાર પંક્તિનો લેખ છે પણ થોડો જ વંચાયો છે.

॥ ૧ ॥ સ્વસ્તિ સંવત્

૧૪૯૩ વર્ષે માગ-

સર સુદિ ૬ વૃષે શ્રી

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૯૩માં માગસર સુદિ ૬ ને શુક્રવારે.

૨૫ મી અને ૨૬મી દેરીમાં લેખ નથી.

૨૭ મી દેરીમાં જમણી બાજુમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

॥ સં ૧૪૮૭

અહં નમઃ ગુંદીકર

પીપ્પલકગચ્છી ત્રીતવી

યા શ્રીધર્મશેખરસુ-

રિ શિષ્ય વાં દેવચંદ્ર

નિત્ય પ્રણમતિ મુદ્ગ-

કલસહિતા ॥

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૮૭માં; અહં તને નમ-સ્કાર; ગુંદીકર પિપાલક ગચ્છીય ત્રીતવીયા શ્રીધર્મશેખરસૂરિ શિષ્ય વા(ચક) દેવચંદ્ર હાથ જોડીને નિત્ય નમે છે.

આ દેરીના ડાબા થાલમાં ઉપર નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

અહં નમઃ

તાલધ્વજાય-

વો, સંહજસુદર નિત્ય

પ્રણમતિ અહં નમઃ

નમો જિણાણં

ભાવાર્થ—અરિહંતને નમસ્કાર. તાલપ્ત-
જયનમઃ, વાચક સહજસુંદર નિત્ય નમે છે.
અહીં નમઃ જિનેશ્વરને નમસ્કાર.

દેરી નં. ૨૮માં જન્મણી અને ડાળી એમ
બન્ને બાબુ લેખ છે. તેમાં જન્મણી બાબુ નીચે
પ્રમાણે લેખ છે—

॥ સંવત્ ૧૪-

૮૩ વર્ષે

વિશા [સ્વ] વદિ

૧૩ ગુરેડ

સવંસે દુ-

ઘઢશાલા

અંચલ

ગચ્છે શ્રી

જયકીર્તિ

સૂરેસા-

હ લખમ

સિ સાહ

મીમલ

સાહ દેવ

હ સાહ

સારંગ સા-

હજાજા માર્યાબા-

હ મેવૂ

સાહ પૂ-

જામાજા

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૮૩માં વૈશાખ વદિ

૧૩ને શુક્રવારે અંચલગચ્છીય આચાર્ય જયમી-
તિસૂરિજીના ઉપદેશથી ચોસવાલ વંશે દુધ-
શાખાના સાહ લખમસિંહ; તેમના પુત્ર ભીમલ-
સાહ, તેમના પુત્ર સાહ દેવલ ત્રા; તેમના
સારંગસા, તેમના જન્મ તેમના પત્ની બાબુ
મેઘુ અને તેમના પુત્ર શા જમજા. એમણે
આ દેરી ઠરાવી હશે. (લેખની--કીધી અને
ભાષા અર્વાચીન જેવી લાગે છે.)

૨૮મી દેરીની ડાળી બાબુનો લેખ વંચા-
તો નથી.

દેરી નં. ૨૮માં જન્મણી બાબુ નો લેખ
તો દેરી. નં. ૨૮ના જન્મણી બાબુ જેવો જ
છે. એટલે મૂળ માત્ર જ લેખ આપું છું.

॥ સંવત્ ૧૪૮૩ વર્ષે વિશાવદિ ૧૩-

ગુરુ ઉસવંસે દુઘઢશાલા અંચલ-

ગચ્છે શ્રી જયકીર્તિસૂરે સાહ લખમ

સિંહ સાહ જાજા માર્યા બાહ

સારંગ સાહ જાજા માર્યા વાહ

મેઘુ સાહ પૂ. જામજા.

જ્યારે ડાળી બાબુ નીચે પ્રમાણે લેખ
વંચાય છે.

સંવત્ ૧૪૮૩ વર્ષે વિષા વદિ-૧૩

ગુરુ અંચલગચ્છે આચાર્યશ્રી.

જયકીર્તિસૂરિ.

આગળ બરાબર વંચાતું નથી. દેરી નં.
૩૦નો લેખ પણ નથી વંચાતો, ધસાર્ધ એવો છે.
(ચાલુ)

(ટાઈટલ પાન રજીસ્ટર ચાલુ)

જે ગમે તે ફૂંચી કાઢી લે અને તે કાઢેલી ફૂંચી જે વખારની હોય તે વખારનો ખર્ચો માલ તને લેશે. આ જોઈ મુનિમજી અને મહેતાજી ચમક્યા. વહીવટદાર અને વાણીતરો અલા બની ગયા. અરે ખુદ કાસદને પણ એમ થયું કે હું સ્વપ્નમાં તો નથી તે ?

: ૩ :

કાસદે ફૂંચીઓના ઝૂમખામાંની સૌથી મોટી ફૂંચી જોઈને તે ઉપાડી. શેઠ સમજ્યા બધો બોળો માથુસ આ મોટી ફૂંચી જોઈને ભોળવાયો છે. એટલે પ્રેમથી કહ્યું : ભાઈ તું મૂલ્યો છે, હજી મૂલ્ય સુધારીને બીજી ફૂંચી લે.

કાસદ મનમાં વિચારે છે : શેઠ બોલતાં તો બોલી ખયા અને આપતાં તો ફૂંચીઓ આપી દીધી, પણ એમનો જીવનથી ચાલતો લાગતો. એટલે મને કહે છે બીજી ફૂંચી પકડી લે અને આ મૂકી દે. પણ હું એમ ન મૂકું.

એટલે એ કહે છે શેઠજી, મેં તો આ લીધી તે જ ખરાખર છે. હવે બદલવી નથી. બલા શેઠજીએ પુનઃ કહ્યું : 'ભાઈ ! મારું કહ્યું માન !

વખારમાં ખૂબ જ કામતી માલ-ઝવેરાત જ ભર્યું હશે. ખસ હું તો એજ લઈ જાઉં. હવે ફૂંચી બદલવી નથી. એટલે ફરીથી કહે છે : શેઠજી આપની ક્યા છે એટલે ખસ છે. હું તો આ મોટી ફૂંચી જ ઉપાડું છું.

આખરે શેઠ રામજી ગંધારિયાએ મોટી ફૂંચીવાળી વખાર ઉધડાવી. અંદર વડાથુ બાંધવાનાં દોરડાં-દોરીઓ-સુતળીઓ જ લરી હતી. " ભાગ્યદીનકો કમા મીલે..." આ ઉક્તિ અહીં સરિતાયે થઈ. આ જોઈ બધાય મનમાં હસ્યા. કાસદ પોતાના દુર્ભાગ્યને રડવા લાગ્યો પણ હવે પશ્ચાત્તાપ કરવાથી-પાછળથી પસ્તાવાથી શું વળે ?

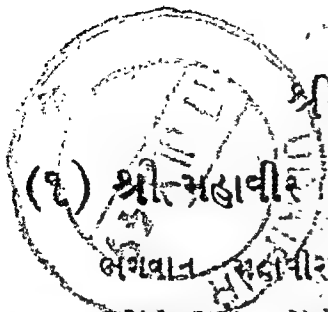
પરંતુ રામજી શેઠ ક્યાના દેવ હતા. મહાદાની અને કૃતચ હતા. એમણે ઉદારતાથી કહ્યું : આ રહેવા, દોરડાને એ શું કરશે ? એના વેચાણની જે કિંમત આવે તે કિંમત કાસદને આપી દો. આખી વખારનાં બધાં રહેતાં-દોરડાં-દોરીઓની કિંમત અંકાવતાં અગિયાર લાખ ને બાવન હજાર રૂપિયા. હાવજ્યા. આ દોરડાં વગેરે પાંચ સો વડાથુને ઉપયોગમાં આવે તેવાં હતાં. એટલે તેનાં દોરડાં વગેરેની આટલી કિંમત હાવજો એમાં આશ્ચર્ય જેવું નથી.

શેઠ અગિયાર લાખ ને બાવન હજાર રૂપિયા કાસદને વધામણીમાં ભેટ આપ્યા.

ધન્ય છે શેઠની ઉદારતાને, એમની મહાનુભાવતાને અને એમના સૌજન્યને. સાથે જ એમનો ધર્મપ્રેમ, ગુરુમહારાજ ઉપરની લકિત અને શ્રદ્ધા પણ ખૂબ જ પ્રશંસનીય અને પરમ અનુભાવી છે. ન્યાં આવી શ્રદ્ધા, આવી લકિત, આવી ઉદારતા અને સૌજન્ય હોય ત્યાં શ્રાવકપણું દીપે એમાં આશ્ચર્ય પણ શું છે ? ધન્ય છે એ શ્રાવકોને અને ધન્ય છે એમની શ્રદ્ધાને.

પછી તો સૂરિજીમહારાજનો દેવાને પણ ફૂલંબ એવો પ્રવેશોત્સવ કરાવ્યો અને તે દિવસે સોનામહોરોની પ્રભાવના કરી શેઠ પોતાની સંપત્તિને ધન્ય બનાવી.

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના ત્રણ વિશેષાંક

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

લગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય છ આના (ટપાલખર્ચનો એક આનો વધ).

(૨) દીપોત્સવી અંક

લગવાન મહાવીરસ્વામી પક્ષીનાં ૧૦૦૦ વર્ષ પક્ષીનાં સાતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય સવા રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય સંબંધી અતિદાસિક ભિન્નભિન્ન લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય ઠાઠ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં માંસાહાર હોવાના આલેખોના

જવાબ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી

અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાચી તથા પાકી ફાઈલો

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ની ત્રીજા, પાંચમા, આઠમા, દશમા, અગ્નિચારમા બારમા તથા તેરમા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઈલો તૈયાર છે મૂલ્ય દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા પાકીના અઢી રૂપિયા.

—લખો—

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ
જેશિંગલાઈની વાડી, ઘીકાંટા, અમદાવાદ.

મુદ્રક:-મગનભાઈ ઠોટાભાઈ દેસાઈ. શ્રી વીરવિજય પ્રોન્ટીંગ પ્રેસ, સલાપોસ કોસરોડ, પો. બો. નં. ૬ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય-અમદાવાદ. પ્રકાશક:-શ્રીમનલાલ ગોકળદાસ શાહ. શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગલાઈની વાડી, ઘીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.

[ક્રમાંક ૧૧૭]

અગ્રહવાહ : તા. ૧૫-૮-૪૮

વર્ષ ૧૪ : ભાગ ૧૧]

વિષય-વર્ણન

વિચાર	પાનું-૨
૧ શ્રી દાવિદભાઈ ઉપર અપ્રતિત આક્ષેપો : સંપાદકીય	: ૧૮૩
૨ ચિરનાર ઉપરનાં જિવનકથિતો અંગેના સમાધાનનું ફરારનામું.	: ૧૮૪
૩ મહામંત્રી શક્તિ (વાર્તા)	: ૨૦૪
૪ અક્ષોતર-કિરણપ્રવી	: સુધાકર
૫ શ્રી છરાવલા તીર્થ	: પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયપ્રસાદચરિત્ર : ૨૦૮
૬ શ્રી હીરવિજયચરિત્રની સંજ્ઞા	: પૂ. યુ. મ. શ્રી. ન્યાયવિજયજી : ૨૧૨
	: પૂ. મુ. મ. શ્રી. ચંદ્રપ્રભવિજયજી : ૨૧૬

શ્રી રત્નપદ્મા મહાપર્વના આરાધન પ્રસંગે શ્રી સંઘની ન્યા. સમિતિ-૨
 અને ન્યા. સમિતિને મહા-ફરવાની અનુનિધિ શ્રી સંઘને વિનંતિ છે.

સવાજમ-વાર્ષિક જે રૂપિયા : આ અંકનું મૂલ્ય-ત્રણ આના

વિજ્ઞાપિત

છાપકામ અને કાગળની દિવસે દવસે વધતી જતી કારખી મોંઘવારીના સમયમાં પણ “ જૈન સત્ય પ્રકાશ ” માસિક ગ્રાહકોને માત્ર એ રૂપિયા જેટલા નજીવા લવાજમમાં અને પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ આદિ સુનિવરોને વગર લવાજમે આપવાનું અમે ચાલુ રાખ્યું છે, અને લવિષ્યમાં પણ એ સુજળ જ અમે એ ચાલુ રાખવા માગીએ છીએ. આ રીતે માસિક અમે આપી શક્યા છીએ એનું સુખ્ય કારણ શ્રીસંઘ તરફથી અમને સમયે સમયે મળતી રહેલી ઉદાર મદદ છે; આવી મદદ ન મળે તો આ રીતે માસિક આપી શકાય નહીં.

અત્યારે છેલ્લે છેલ્લે વધેલી મોંઘવારીના કારણે અમારે થોડીક નાણાંલીડ ભોગવવી પડે છે; અને તેથી સમસ્ત શ્રીસંઘ સમક્ષ અમે અમારી એ વાત રજુ કરીએ છીએ, અને આશા રાખીએ છીએ કે અત્યાર સુધીની જેમ આ વખતે પણ શ્રીસંઘ અમારી માગણી જરૂર પૂરી કરશે.

ચતુર્માસના ધાર્મિક પર્વોના દિવસો આવે છે. તે વખતે આ માસિકને અને સમિતિને દરેક પ્રસંગે યાદ રાખવા અમે દરેક ગામના જૈન સંઘને તેમજ તે તે ગામમાં બિરાજતા સુનિવરોને વિનંતિ કરીએ છીએ.

॥ ॐ अर्हम् ॥

અસ્થિત ભારતવર્ષીય જૈન શ્રેતામ્બર મૂર્તિપૂજક મુનિસમ્મેલન સંસ્થાપિત
શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિનું માસિક મુલ્યપત્ર

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

જેશિંગમાઈકી વાડી : ઘોંકાંટા રોડ : અમદાવાદ (ગુજરાત)

વર્ષ ૧૪ || વિક્રમ સં. ૨૦૦૫ : વીરનિ. સં. ૨૪૭૫ : ઇ. સ. ૧૯૪૯ || ક્રમાંક
અંક ૧૧ || આવણ વદિ ૬ : સોમવાર : ૧૫મી જોગણ || ૧૬૭

શ્રી કલિકાચાર્ય ઉપર અવતિત આક્ષેપો

તા. ૩૦-૭-૪૬ ને શનિવારના રોજ રાતના ૧૦ વાગતાં દિલ્હીના જોલ
ઈન્ડિયા રેડીઓના મથકેથી 'શકવિજય' નામક એક નાટિકા હિન્દી ભાષામાં
બ્રોડકાસ્ટ કરવામાં આવી છે. આ નાટિકાના લેખકનું નામ છે પં. શ્રી ઉદયશંકર
ભટ્ટ. આ નાટિકામાં આપણા મહાન આચાર્ય કલિકાચાર્ય ઉપર દેશદ્રોહ કરવાનો
અવતિત આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી કલિકાચાર્ય જૈન સંઘના પ્રભાવક
અને મહાન જ્યોતિર્ધર આચાર્યોમાંના એક છે; અને તેમના પ્રત્યે જૈન સંઘ
ખૂબ ભક્તિભાવ અને પૂજ્યભાવ ધરાવે છે. અધર્મની સામે થવામાં એ મહાન
સૂરિયુગ્મે જે પુરુષાર્થ કર્યો હતો તે તે ઇતિહાસમાં સુવર્ણ-અક્ષરે અંકિત
થવા યોગ્ય છે. આમ છતાં તેમના ઉપર દેશદ્રોહોપણનો આક્ષેપ મૂકવામાં
આવે એ ભારે શોચનીય છે; અને વિશેષ શોચનીય વાત તો એ છે કે આવા
આક્ષેપો જોલ ઇન્ડિયા રેડીઓ ઉપરથી વહેતા કરવામાં આવ્યા છે. ધાર્મિક
સન્માન અને સહિષ્ણુતાની દૃષ્ટિએ, આવા આક્ષેપો કરવામાં આવે એ કોઈ પણ
રીતે સંગત ન ગણાય.

તેથી અમે ઇચ્છીએ છીએ કે એ નાટિકાના લેખક મહાશય તેમજ
જોલ ઇન્ડિયા રેડિયો-દિલ્હીના અધિકારીઓ આ અંગે સત્વર ઘટતો ખુલાસો
કરશે. જૈન સંઘે પણ આની સામે ઘટતાં પગલાં તરત લેવાં જોઈએ.

અમે એ નાટિકાનું અસલ લખાણ મેળવવા માટે પત્ર લખ્યો છે. એ
જોયા પછી આ અંગે વિશેષ જાતવ્ય કંઈ હશે તો તે પ્રગટ કરીશું.

—તંત્રી.

ગિરનાર ઉપરનાં જિનમંદિરો અંગેના

સમાધાનનું કરારનામું

[તા. ૧૯-૭-૪૯ના રોજ ગિરનાર પર્વત ઉપરના જિનમંદિરોની માલિકી વગેરે સંબંધમાં સૌરાષ્ટ્ર સરકાર અને શેઠ દેવચંદ લક્ષ્મીચંદની પેઢી વચ્ચે જે સમાધાનના કરારો થયા છે તે અહીં આપનામાં આવે છે. મૂળ કરારનામું અંગ્રેજીમાં થયેલું હોવાથી શરૂઆતમાં એ અંગ્રેજી મુસદ્દો આપવામાં આવ્યો છે, અને પાછળ એનું ગુજરાતી ભાષાંતર આપવામાં આવ્યું છે,

મૂળ કરારનામાની પાછળ ત્રણ પરિશિષ્ટો આપવામાં આવ્યાં છે, તેમાં પરિશિષ્ટ 'અ' માં કરારનામાની જમીનનો નકશો આપવામાં આવ્યો છે અને પરિશિષ્ટ 'બ' તથા 'ક' માં જુદાં જુદાં સ્થળોની યાદી આપવામાં આવી છે. —તંત્રી]

મૂળ અંગ્રેજી કરાર આ પ્રમાણે છે—

This Agreement made this nineteenth day of July 1949, between the Government of the United State of Saurashtra (hereinafter referred to as the Government) and Sheth Shri Kasturbhai Lalbhai the President of the Firm of Sheth Devchand Laxmichand of Ahmedabad representing the Jain Svetamber Murtipujak Community of India (hereinafter referred to as the Managing Representatives) witnesseth as follows :—

WHEREAS there have been certain disputes regarding possession, enjoyment, use or ownership of lands, buildings, and other properties upon the Girnar Hill (hereinafter referred to as the said premises) and other matters connected with the same;

AND WHEREAS the Managing Representatives by a petition dated the 22nd November, 1948, addressed to the then Administrator and the Executive Council of the Junagadh State (now integrated with the United State of Saurashtra) requested for an amicable settlement of their disputes with the Junagadh State regarding their claims over the said premises on the Girnar Hill;

AND WHEREAS a settlement was arrived at between the parties on the 23rd January, 1949;

NOW, THEREFORE, it is hereby declared and agreed between the parties as follows;

1. The whole of the Girnar Hill is the sole and absolute property of the United State of Saurashtra, save as otherwise hereinafter provided.

2. The Government shall and does hereby guarantee to the Managing Representatives on behalf of the Jain Svetamber Murtipujak Community of India, peaceful and quiet possession and ownership over such lands, buildings, areas and properties, including the whole of the enclosure known as the Gadh on the first peak of the Girnar Hill, with all temples, lands, buildings, structures, kunds, and other places, situated within the area bounded by the said enclosure, with the enclosing wall on the Girnar Hill, (hereinafter referred to as the said premises) as more particularly delineated on the site plan appended hereto (Appendix A), subject to the claims established by any third party provided—

(a) that the kot bungalow on the entrance gate with the four rooms below it (two on each side) shall vest in the Government,

(b) that the road shown in yellow colour on the said site plan between the southern and eastern gates of this enclosure shall remain public property and its management and control shall vest in the Government,

(c) that free access to the Bhim Kund (Survey No. 34) shown on the said site plan is allowed to the public.

3. Within the limits so shown in red colour in the said site plan, the Managing Representatives shall be at liberty to make any additions, alterations or repairs; and the management of the said premises shall vest in the Managing Representative.

sentatives on behalf of the Jain Svetamber Murtipujak Community of India.

4. The possession and ownership of the Otta Bungalow with shops below it, shown on the said site plan, is hereby transferred to the Managing Representatives in consideration of rupees ten thousand (Rs. 10,000/-) paid by the Managing Representatives to the Government, the receipt whereof is hereby acknowledged.

5. The management and control of all religious buildings and places or other institutions on the Girnar Hill in which third parties are interested, more particularly specified in Appendix B, shall vest in the persons managing the same with the approval of the Government, subject to the rights, if any, of the Jain Svetamber Murtipujak Community of India.

6. The management and control of all public places more particularly specified in Appendix C, shall vest in the Government; provided that the Managing Representatives shall be at liberty to repair them and to distribute food and water thereat.

7. It is hereby expressly agreed and declared by and between the parties hereto that when the Managing Representatives, distribute water at any of the places specified in Appendix B or C, they shall distribute it to all communities alike.

8. The managing Representatives are at liberty to quarry stone from suitable sites on the Girnar Hill free of royalty for use within the limits with the said premises in their possession on the Girnar Hill and for roads, staircases and public places on the Girnar Hill.

9. The Managing Representatives are at liberty to send their own labourers to collect dead fuel free of charge from unreserved areas within the limits of the Girnar Hill for the bonafide purposes of the Karkhana on the Girnar Hill and of pilgrims entertained by the Karkhana.

10. If any Jain images have been or be hereafter found on or within the limits of the Girnar Hill, they shall be handed over to the Managing Representatives free of charge. They shall also be at liberty to remove from and to bring into the limits of the said premises on the Girnar Hill, any Jain images.

11. And it is hereby agreed and declared that the cost of stamp duty payable on this agreement shall be borne by the Government.

12. This agreement has been arrived at in satisfaction of all pending claims and settlement of all pending disputes regarding possession, enjoyment, use or ownership of the said premises on the Girnar Hill between the old Junagadh State and the Jain Svetamber Murtipujak Community of India

In testimony whereof the Chief Secretary to the Government of the United State of Saurashtra on behalf of the Government and Sheth Shri Kasturbhai Lalbhai president of the Firm of Sheth Devchand Laxmichand of Ahmedabad, on behalf of the Jain Svetamber Murtipujak Community of India, have hereunto set their hands and seal this Nineteenth day of July, 1949.

(sd) V. Isvaran

Chief Secretary to Government
of the United State of
Saurashtra.

(sd) Kasturbhai Lalbhai

President of the Firm of
Sheth Devchand Laxmichand
of Ahmedabad.

(sd) Ratilal V. Shah

(sd) Nagardas Kasturchand
Shah

WITNESSES

APPENDIX "B"

1. Chandani Vao, Bawa's Place at the Talaty, Servey No 2/1-2.
2. Bhartru Hari's Cave, Thakor Mandir, Paglan Otto and Devi Otto (No 14/1-2-3-4).
3. Mali Parab's place, Kothar, Mandir, Tank and Laxman Pond (Nos. 15/2-2-3-4-5 and 16).
4. Pancheshwar's place, room, cave, Mandir, tank and pond (No. 21/1-2-3-4-5).
5. Humad's Dharamshala in Fort (No. 50) in possession of third party.
6. Humad's temples outside the Fort (No. 56) in possession of third party.
7. Kan Fatta Bawa's place and Pagla Otto on Gaumukh road (No. 60/1-2).
8. Gaumukh's place-Dharamshala, Dehri, three ponds, Mahadev's temples (No. 61/1-2-3-4-5-6-7) free access is allowed to Shravak Pujari and pilgrims to worship 48 Paglans in the cavity (No. 62/2. c) near stone cow (Gaumukh Proper).
9. Hanuman Swarup's place Dehra, Bhandar and paglan Otto (No. 61/1-2-3-4).
10. Nagar's Dharamshala in possession of third party (No. 62 kh).
11. Sevasdas' place, cave otta Kothar, rooms, two ponds, and Bhandar (No. 79/1-2-3-4-5-6-7).
12. Ramanaj Swami's place, paglan otto, Dharamshala, Ordi, Bhandar and Ram Chandraji's mandir-(No.80-81-82-83-92)
1-2
13. Pathar Chatti's place with ordo and Mandir (Nos. 84 and 85).
14. Ramchora's place (No. 93).
15. Ramchandraji's Dehri, Paglan Otto and Makan at Sesavan (No. 87/1-2-3 4) and Site Kund (No. 87/c.)
16. Hanuman Dhara's place with Dehri, oto and kund (No. 90/1-2-3-4).

17. Bharatvan with Mandir, Otto, room, Bhandar and two ponds (No. 91/1-2-3-4).
18. Sacha Kaka's place on the Mataji Road (No. 67)
19. Amba Mata's place with Dehra, tank, room Nag Deri and Dharamshala (No. 68/1-2-3-4-5).
20. Gorakhnath's Deri with Bawa's room and Katcha makan (No. 71/1-3-4).
21. Oghad's place (No. 74)
22. Guru Dattatrai's place (No. 75) with free access to all.
23. Kamandal's place with Paglans otto and two ponds (Nos. 76/1-2-3, 77/1-2-3).
24. Kalika Mata's place (No. 78).

APPENDIX "C"

List of public places :—

1. Panch Pandav's Dehri (Survey No. 5/1-2-3-4).
2. Chuna Dehri alias single Dehri (No. 6).
3. Chhodia Deri (No. 7).
4. Valu Ambli oto (No. 8).
5. Vanki Ran Otas (No. 9/1/2).
6. Jatashanker's Deri (No. 10).
7. Dholi Deri (No. 11).
8. Visama Ota (No. 12)
9. Kali Deri (No. 13).
10. Visama ota (No. 17)
11. Dhola Kund (No. 18)
12. Visama ota (No. 19)
13. Suvavdi Parab (No. 20)
14. Ottas outside the southern entrance of the fort on both sides (Nos. 24/2, 53/2).
15. Satpuda Pond (No. 65).
16. Palitana tank on Gorakh road (No. 69).
17. Ordo on Gorakh Road (No. 70).
18. Visama Oto on Dattatrai Road (No. 71)
19. -do- -do- (No. 72)
20. Road between the entrance gate and Gaumukh Gate in the Fort (Nos. 94 & 95)

ગિરનાર ઉપરનાં જિનમંદિરો અંગેના અંગ્રેજી

કરારનામાનું ભાષાંતર

આ ભાષાંતર તા. ૩૦-૬-૪૬ના 'જૈન' પત્રમાંથી (કેટલાક ફેરફાર સાથે)
સાદ્યાર ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યું છે

આ કબૂલાત તા. ૧૯ જુલાઈ ૧૯૪૬ના રોજ, સૌરાષ્ટ્રના સંયુક્ત રાજ્યની સરકાર (આમાં હવે પછી 'સરકાર' જણાવેલ) અને હિન્દુસ્તાનની જૈન પ્રવેતામંચર મૂર્તિપૂજક કોમના પ્રતિનિધિ તરીકે, અમદાવાદની શેઠ દેવચંદ લક્ષ્મીચંદની પેઢીના પ્રમુખ શેઠ શ્રી. કરતુરભાઈ લાલભાઈ (આમાં હવે પછી 'વહીવટી પ્રતિનિધિઓ જણાવેલ') વચ્ચે થઈ તે નીચે મુજબ:-

ગિરનાર ડુંગર (આમાં હવે પછી જણાવેલ 'ઉપર લખેલ જગા') પરની જમીન, મકાનો અને બીજી મિલકતના કબજા, ભોગવટા, વપરાશ અથવા માલિકી-ને લગતી, તથા તે સંબંધી બીજી કેટલીક ખાખતોને લગતી, કેટલીક તકરારો હોવાથી,

અને તા. ૨૨ મી નવેમ્બર, ૧૯૪૬ના રોજ વહીવટી પ્રતિનિધિઓએ જૂનાગઢ રાજ્ય (હાલ સૌરાષ્ટ્રના સંયુક્ત રાજ્યમાં ભેડાયેલ) ના તે વખતના એડમિનિસ્ટ્રેટરને તથા કારાખારી કાઉન્સીલને, ઉપર લખેલ જગા ગિરનાર ડુંગર પરના તેમના હાવાઓનું સંતોષકારક સમાધાન કરવા માટે અરજી કરેલ હોવાથી,

અને તા. ૨૩ મી જાન્યુઆરી ૧૯૪૬ના રોજ બંને પક્ષોએ સમાધાન કરેલ હોવાથી,

તેથી હવે અમે બંને પક્ષો વચ્ચે નીચે પ્રમાણે કબૂલાત થયેલ હોવાનું, આથી બહેર કરીએ છીએ.

૧. આમાં નીચે બીજી રીતે જણાવ્યું હોય તે સિવાય, આખો ગિરનાર ડુંગર ફક્ત સૌરાષ્ટ્રના સંયુક્ત રાજ્યની સંપૂર્ણ મિલકત રહેશે.

૨. સરકાર હિન્દુસ્તાનની જૈન પ્રવેતામંચર મૂર્તિપૂજક કોમના વહીવટી પ્રતિનિધિઓને ખાતરી આપશે, અને આથી ખાતરી આપે છે કે ગિરનાર ડુંગરની પહેલી ટુંક પર 'ગઢ' ના નામે ઓળખાતી જગા-તેનાં મંદિરો, જમીન, મકાનો, બાંધકામ, કુંડો અને બીજી જગાઓ-જે કે ગિરનાર ડુંગર (હવે પછી આમાં 'ઉપર લખેલ જગા' એમ જણાવેલ) ની કીવાલની અંદરના વિસ્તારમાં આવેલ છે, અને ખાસ કરીને આ સાથેના નકશામાં (પરિશિષ્ટ અ માં) બતાવેલ છે, તે જગા, મકાનો, વિસ્તાર અને મિલકતનો શાંતિભર્યો કબજો અને માલિકી તેમની રહેશે-ચિવાય કે કોઈ ત્રીજા પક્ષનો હાવો સાબીત થાય, અને તે નીચેની થરતોએ,

અંક ૧૧] ગિરનારનું કરારનામું

(અ) હાથલ થવાના દરવાજા પરના કોટ બંગલાની તથા નીચેના ચાર ભોરડાની (બન્ને બાજુએ બંને) માલિકી સરકારની રહેશે.

(બ) આ વિસ્તારના દક્ષિણ અને પૂર્વના દરવાજાઓ વચ્ચે આવેલ રસ્તો કે જે ઉપર જણાવેલ નકશામાં પીળા રંગથી બતાવેલ છે તે, બહાર મિલકત રહેશે અને તેનો વહીવટ અને અંકુશ સરકાર હસ્તક રહેશે.

(ક) નકશામાં બતાવેલ લીમકુંડ (સર્વે નં. ૬૪) તરફ સ્વતંત્રપણે જવાની બહાર જતોને છૂટ રહેશે.

૩ ઉપર જણાવેલ નકશામાં લાલ રંગથી બતાવેલ મર્યાદાઓમાં રહીને કોઈ પણ ભતના વધારા, ફેરફાર કે સમારકામ કરાવવાની વહીવટી પ્રતિનિધિઓને છૂટ રહેશે. અને તે ઉપર લખેલ જગાઓનો વહીવટ, હિન્દુસ્તાનની જૈન કોમ વતી વહીવટી પ્રતિનિધિઓના હાથમાં રહેશે.

૪ વહીવટી પ્રતિનિધિઓએ રૂપિયા દશ હજાર (રૂ. ૧૦૦૦૦) સરકારને આપેલ હોવાથી, જંજલાના ઓટા નીચેની દુકાનો સહિતનો કબજો તથા માલિકી આથી વહીવટી પ્રતિનિધિઓને આપવામાં આવે છે. આથી રૂપિયા મળ્યાનું સ્વીકારીએ છીએ.

૫ ગિરનાર હુંગર પરનાં ધાર્મિક મકાનો અને જગાઓ અથવા બીજી સંસ્થાઓનો, ખાસ કરીને પરિશિષ્ટ ૬ માં જણાવેલનો, વહીવટ અને અંકુશ હિન્દુસ્તાનની જૈન પ્રવેતાશ્રમ મૂર્તિપૂજક કોમના કોઈ હક્કો હોય તે બાદ કરીને, હાલના વહીવટ કર્તાઓના હાથમાં સરકારની સંમતિથી રહેશે.

૬ બધાં બહાર સ્થળોનો, અને ખાસ કરીને પરિશિષ્ટ ૬ માં જણાવેલ સ્થળોનો વહીવટ અને અંકુશ સરકાર હસ્તક રહેશે, જમતું વહીવટી પ્રતિનિધિઓ તે સ્થળોમાં આવતું તથા પાણી વહેંચી શકશે અને સમારકામ કરાવી શકશે.

૭ આથી બન્ને પક્ષો સ્પષ્ટપણે કબૂલ કરીએ છીએ અને બહાર કરીએ છીએ કે વહીવટી પ્રતિનિધિઓ, પરિશિષ્ટ ૬ કે ૭ માં જણાવેલ કોઈ પણ જગાએ પાણી વહેંચશે તો તે બધી કોમને સરખી રીતે વહેંચશે.

૮ ગિરનાર હુંગર પરની તેમના કબજામાં આવેલ ઉપર લખેલ જગાઓ- માંના વપરાશ માટે, અને ગિરનારના રસ્તાઓ, યગચિયા અને બહાર સ્થળો માટે, વહીવટી પ્રતિનિધિઓ યોગ્ય સ્થળોમાંથી વિના મૂલ્યે (શાયદી આપ્યા વિના) પથરો ખોદાવી શકશે.

૯ ગિરનાર હુંગર પરના કારખાનાના ઉપયોગ માટે અને કારખાનામાં યાત્રાળુઓના ઉપયોગ માટે, અનામત નહિ રાખેલ જગામાંથી, બજાતણ મફત વીણવા માટે, વહીવટી પ્રતિનિધિઓ પોતાના મજૂરાને મોકલી શકશે.

૧૦. ગિરનાર ડુંગર પરની જગામાંથી જો કેઇ જૈન મૂર્તિ મળી હોય કે હવે પછી મળી આવશે તો તે વહીવટી પ્રતિનિધિઓને વિના મૂલ્યે સોંપવામાં આવશે. તેઓ ઉપર જણાવેલ ગિરનાર ડુંગર પરની જગામાંથી જૈન મૂર્તિઓ દર પણ કરી શકશે અને લાવી પણ શકશે.

૧૧. આથી અમે કબૂલ કરીએ છીએ અને જાહેર કરીએ છીએ કે આ કબૂલાત=પત્રના ફોટોપ ઠચુટીનો ખર્ચ સરકાર આપશે.

૧૨. હિન્દુસ્તાનની જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક કોમ અને જૂના જૂનાગઢ રાજ્ય વચ્ચેના, ઉપર જણાવેલ ગિરનાર ડુંગર પરની જગાઓનાં કબજો, લોગ-વટો, વપરાશ કે માલિકીને લગતી બધી તકરારો અને હાવાઓનું આ સંતોષ-કારક રીતે કબૂલાત(એગ્રીમેન્ટ) થયેલ છે.

તેની સાબિતી તરીકે, સરકાર વતી, સૌરાષ્ટ્રના સંયુક્ત રાજ્યની સરકારના ચીફ સેક્રેટરીઓ અને હિન્દુસ્તાનની જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક કોમ વતી, અમદાવાદની શેઠ દેવચંદ લક્ષ્મીચંદની પેઢીના પ્રમુખ શેઠ શ્રી કરતુરભાઈ લાલભાઈએ તા. ૧૬ મી જુલાઈ ૧૯૪૯ના રોજ અહીં સહી સિક્કા કરેલ છે.

(સહી.) વી. ધર્મવરન

સાખીઓ. સૌરાષ્ટ્રના સંયુક્ત રાજ્યની સરકારના ચીફ સેક્રેટરી
(સહી) રતિલાલ વી. શાહ (સહી.) કરતુરભાઈ લાલભાઈ
(સહી) નાગરદાસ કરતુરચંદ શાહ શેઠ દેવચંદ લક્ષ્મીચંદની પેઢીના પ્રમુખ

[આમળ જણાવ્યા સુજળ આ કરારનામા સાથે ત્રણ પરિશિષ્ટો આપવામાં આવ્યાં છે. તેમાં પરિશિષ્ટ અ માં નકલો છે તે અહીં આપી શકાયો નથી. બાકીનાં બે પરિશિષ્ટ વ અને ક નીચે સુજળ છે. —તંત્રી.]

પરિશિષ્ટ વ

૧ ચાંદની વાવ, લુગેટી પર ખાવાની જગા. સર્વે નં ૨/૧-૨

૨ ભતૃહરિની ગુફા, કાંકર મંદિર, પગલાં ઓટો અને દેવી ઓટો (નં. ૧૪/૧-૨-૩-૪)

૩ માલી પરણની જગા, કાંકર, મંદિર, વાવ અને લક્ષ્મણ તળાવ (નં. ૧૫/૨-૨-૩-૪-૫ અને ૧૬)

૪ પંચેશ્વરની જગા, ચોરડો, ગુફા, મંદિર, વાવ, અને તળાવ (નં. ૨૧/૧-૨-૩-૪-૫)

૫ દિલ્લાની અંદર હુમડની ધર્મ-

શાળા (નં. ૫૦) ત્રીજા પક્ષના કબજામાં.

૬ દિલ્લાની બહાર હુમડનાં મંદિરો (નં. ૫૬) ત્રીજા પક્ષના કબજામાં.

૭ કાનકદા બાવાની જગા અને ગૌસુખ દોડ પર પગલાં-ઓટો (નં. ૬૦/૧-૨)

૮ ગૌસુખની જગા-ધર્મશાળા, દેરી, ત્રણ તળાવો, સાધવનાં મંદિરો. (નં. ૬૧/૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭) (બરાબર ગૌસુખની જગાએ જ) પત્થરની ગાય પાસેના ખાડામાં (નં. ૬૨/૨. સી) આવેલ ૪૮

પગલાંઓની પૂર્ણ માટે પૂર્ણ તથા
યાત્રાઓને જવાની સંપૂર્ણ છૂટ રહેશે.
૬ હંદુમાન સ્વરૂપની જગા, દેરા,
ભંડાર અને પગલાં ઓટો (નં. ૬૧/૧-
૨-૩-૪)

૧૦ નાગરની ધર્મશાળા ત્રીજી
પક્ષના કબજામાં (નં. ૬૨. ખ kh)

૧૧ સેવાદાસની જગા. ગુફા, ઓટો,
કાંઠાર, ઓરડાં, એ તળાવ અને ભંડાર.
(નં. ૭૬/૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭)

૧૨ રામાનુજ સ્વામીની જગા,
પગલાં, ઓટો, ધર્મશાળા, ઓરડો,
ભંડાર અને રામચંદ્રજીનું મંદિર (નં.
૮૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪) ૧-૨

૧૩ પથાર અટ્ટીની જગા, ઓરડો
અને મંદિર સહિત (નં. ૮૪ અને ૮૫)

૧૪ રામચંદ્રની જગા (નં. ૮૬)

૧૫ રામચંદ્રજીની દેરી, પગલાં
ઓટો અને સેસાવનમાં મકાન (નં. ૮૭/
૧-૨-૩-૪)

૧૬ હંદુમાન ધરાની જગા-દેરી,
ઓટો અને કુંડ સહિત (નં. ૯૦/૧-૨-
૩-૪)

૧૭ ભરતવન-મંદિર, ઓટો, ઓરડો,
ભંડાર અને એ તળાવ સહિત (નં. ૯૧/
૧-૨-૩-૪)

૧૮ માતાજી રોડ પર સાચા કાકા-
ની જગા (નં. ૯૭)

૧૯ અંબા માતાની જગા-દેરા,
વાવ, ઓરડો, નાગદેરી અને ધર્મશાળા
સહિત (નં. ૯૮/૧-૨-૩-૪-૫)

૨૦ ગોરખનાથની દેરી-ખાવાનો
ઓરડો તથા કાચા મકાન સહિત (નં.
૭૧/૧-૩-૪)

૨૧ ઓઘડની જગા (નં. ૭૪)

૨૨ શુરુદત્તાત્રયની જગા (નં. ૭૫)
સૌને જવાની છૂટ.

૨૩ કમંડળની જગા-પગલાં, ઓટો,
અને એ તળાવ સહિત (નં. ૭૬/૧-૨-૩-
૪, ૭૭/૧-૨-૩)

૨૪ કાલિકા માતાની જગા (નં. ૭૮)

પરિશિષ્ટ ક

જાહેર સ્થળોનું વિષ્ટ:-

૧ પાંચ પાંડવની દેરી. (સર્વે. નં.
૫/૧-૨-૩-૪)

૨ ચૂના દેરી ઉર્ફે એક દેરી (નં. ૬)

૩ છોડીયા દેરી (નં. ૭)

૪ વાહુ આંખલો ઓટો (નં. ૮)

૫ વાંકી રાણુ ઓટો (નં. ૬/૧/૨)

૬ જટાશંકરની દેરી (નં. ૧૦)

૭ ઘોલી દેરી (નં. ૧૧)

૮ વિસામા ઓટો (નં. ૧૨)

૯ કાલી દેરી (નં. ૧૩)

૧૦ વિસામા ઓટો (નં. ૧૭)

૧૧ ઘોલા કુંડ (નં. ૧૮)

૧૨ વિસામા ઓટો (નં. ૧૯)

૧૩ સુવાવડી પથ્થર (નં. ૨૦)

૧૪ કિલ્લાના દક્ષિણ દરવાજાની બહાર

ખાંને ખાણુના ઓટો (નં. ૨૪/૨,

૫૩/૧)

૧૫ સાતપુડા તળાવ (નં. ૬૫)

૧૬ ગોરખરોડ પર પાલીતાણા વાવ

(નં. ૬૬)

૧૭ ગોરખ રોડ પર ઓરડો

(નં. ૭૦)

૧૮ દત્તાત્રય રોડ પર વિસામા ઓટો

(નં. ૭૧)

૧૯ દત્તાત્રય રોડ પર વિસામા ઓટો

(નં. ૭૨)

૨૦ કિલ્લામાં ગૌમુખ દરવાજા અને

દાખલ થવાના દરવાજા વચ્ચેનો રસ્તો

(નં. ૬૪ અને ૬૫)

મહામંત્રી શકટાલ

લેખક-સુધાકર

નંદ વંશના છેલ્લા પ્રતાપી રાજા નંદના મહામાત્યપદે શકટાલ મંત્રી હતા. નંદવંશમાં નવ રાજાઓ થયા એમાં એકથી એક ચઢિયાતા અને પ્રતાપી રાજાઓ થયા. અને એ દરેકના રાજ્ય-ત્વકાલમાં કદપકના વંશજો જ મંત્રીપદે મહામાત્ય તરીકે રહેતા. શકટાલ મહામુક્ત્સદી, ધીર, ઉદાર અને ધર્માત્મા પુરુષ હતા. સાંતિએ આહ્વાણ અને ધર્મે જૈન હોવાથી આ કુટુંબમાં આહ્વાણત્વ અને જૈનત્વનો સુંદર મેળ સંધાયો હતો. શકટાલનું વિશાલ કુટુંબ જૈન ધર્મ પાળતું, એ કેટલાક આહ્વાણોથી ન ખમાયું. એ એમ ન સમજી શક્યા કે આહ્વાણત્વના મૂળમાં જૈનત્વ જરૂરી છે. સ્વધર્મે નિઘનં શ્રેયઃ ને માનનાર રૂઢિવાદી આહ્વાણો સ્વધર્મનો ઉદાર અર્થ અને એમાં રહેલી ઉદાર ભાવના જૂથા અને શકટાલનું કાસળ કાઢવા કટ્ટીબદ્ધ થયા. અને આ કાવતરામાં પાટલીપુત્રના મહાન પાંડિત વરરુચિને શકટાલની સામે હાથા રૂપે ઉપયોગ કરવા રણુ કર્યા.

મહામાત્ય શકટાલે નંદરાજાનો પ્રતાપ અને વૈભવ જુદાઈ, એની કીર્તી ફેલાવી અને વિજય-વાહિની સેના અગવંતી બહાર દૂર સુદૂર ફેલાઈ મમધાની આશુ ફેલાવી રહી હતી. શકટાલને એ પુત્રરત્નો અને સાત કન્યાઓ હતી. એ બધાયને જૈન ધર્મના દઢ સંસ્કાર અને શિક્ષણ મળ્યાં હતાં. એ પુત્રોમાં મોટા સ્થૂલિભદ્રજી હતા અને નાના પુત્રનું નામ શ્રીયક હતું. સાત પુત્રીઓનાં નામ યક્ષા, યક્ષક્તા ભૂતા, ભૂતક્તા, એણિકા (સેણા), વેણા, રેણા હતાં. સ્થૂલિભદ્રજી બહુ બાણી ગણી તૈયાર થયા પછી ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને તત્ત્વચિંતનમાં જ સમય કાઢતા, તેથી પિતાએ જૈને વ્યવહારકુશલ કરવા કોશા વેશ્યાને ત્યાં રાખ્યા, પરંતુ સ્થૂલિભદ્રજી તો કોશ્યાના પ્રેમમાં એવા બંધાઈ ગયા કે એ હમેશાં માટે કોશ્યાને ત્યાં જ રહેવા લાગ્યા છે. આમ કરતાં એમણે બાર વર્ષ કોશાવેશ્યાને ત્યાં જ ગાળ્યા.

શકટાલ મંત્રીની સામે વિરોધમાં ઊભેલા વરરુચિએ ખૂબ ધમપછાડા શરૂ કર્યા: તેણે આહ્વાણને ઉશ્કેર્યા, રાજાના કાન ભંભેરવા માંડ્યા અને સામેંતાને ફેડવા માંડ્યા. બીજી બાજુ રાજાના લોભનો ક્યાંય અંત નહોતો. અને કે કમને મંત્રીને તેમાં ભાગ લેવો પડતો, રાજાએ લોભને વશીભૂત બની શ્રીમંતો અને ધનઢયોને ભૂટવા માંડ્યાં, નવા નવા કરવેરા નાંખી પ્રજાને ચૂસવા માંડી. વરરુચિ આ તકનો લાભ લઈ પ્રજાને ઉશ્કેરતો હતો. પ્રજામાં રાજા પ્રતિ, રાજ્ય પ્રતિ, મંત્રી પ્રતિ અભાવ, અનુગમો અને અનાદર પેદા કર્યા કાલચક્રનું અપ્પર ભરવા બાજુ રાજાપરિવર્તનની તોચમત ગગડી ઊઠી. નવ નવ પેઢી રાજા કર્યા પછી નંદવંશના રાજ્યમાં કાંનિત અને પરિવર્તનની લાચંકર કળખજરી બજી રહી; વરરુચિ શકટાલ અને નંદરાજા તો એ પરિવર્તનનાં માત્ર પાસાં જ હતાં. ખરી વાત તો એ હતી કે રાજાના મર્યાદા મંત્રીના કારણે પરિવર્તન અનિવાર્ય બની ગયું હતું અને એ લાચંકર રીતે ખાર પડવાનું હતું.

વરરુચિ રાજા ૧૦૮ સ્કોટ નવા બનાવી લેવો, અને રાજાની પ્રશંસા કરતો હતો. પરંતુ કાવ્યનિતાનંદ અને કવિવના પાતળું મંત્રી શકટાલને આ કાવચાંચમતા નહિ એટલે એ એની

મહામંત્રી શકટાલ

અંક. ૧૧]

પ્રશંસા કરતો નહિ. સાથે એને વરુચિના પ્રપંચનો પણ ખ્યાલ આવી ગયો હતો. મિથ્યા દષ્ટિ અને મિથ્યા અભિસારની વરુચિને શકટાલ મનુકારતો નહિ. એવાને તો એ હાથી પાછળ લસતાં ફેરતાં ગણતો. વરુચિએ ઇનામની લાલસા ધણી રાખી, આખરે લગ્નીભોળા અને ધર્માત્મા મંત્રીપત્ની લક્ષ્મીદેવીને યાચના કરી, મંત્રીશ્વર પોતાના શ્લોકો વખાણે અને રાજ પાસે ઇનામ અપાવે, શાન સન્માન અપાવે એમ કરાવ્યું. પત્નીના આગ્રહથી મંત્રીશ્વરે વરુચિના શ્લોકને સજ્ઞા વચ્ચે વખાણ્યા. રાજાએ તેને ૧૦૮ સોનામહોરનું ઇનામ આપ્યું, વરુચિ રાજ થયો. રાજ નવા નવા શ્લોકો બનાવી લાવે અને રાજ ૧૦૮ સોનામહોર ઇનામ આપે. આમ ધણી દિવસ ચાલ્યું, પછી મંત્રીશ્વરે વિચાર્યું 'રાજ પ્રજાને ચૂસી ચૂસી આવા રાજ વિશેષીને હમેશાં પોખ્યા કરે એ ઉચિત નથી. એટલે એક વાર રાજાને મંત્રીએ કહ્યું કે આ વરુચિ પંડિત જે શ્લોકો બનાવે છે-એકે છે તે મારી પુત્રીઓને પણ મોઢે આવડે છે. મંત્રીશ્વરની સાથે સરસ્વતી સમ કુશાગ્ર બુદ્ધિસ્મૃતિ વાળી કન્યાઓએ પણ ક્રમશઃ બોલી બતાવ્યા. આથી વરુચિ ભોંકો પડ્યો અને રાજાએ ઇનામ ના આપ્યું. પરંતુ વરુચિ કાચી માયા ન હતો. કપટકલાકુશલ વરુચિએ ગંધાનદીના સંઘ. ભાગમાં એક નળી ગાંધી, એની નીચે એક થેલીમાં ૧૦૮ સોનામહોરો ભરેલી થેલી દાખી દીધી. પછી પોતે નદીમાં જઈ બાંચે મંધાનદીનું આહવાન-આશ્વન કરતો હોય તેમ મંત્ર જપતો. ધીમે ધીમે નળી કાઢી કાઢી લઈ લોળી બહી જનતાને ઉદ્દેશીને કહેતો: ભલે શકટાલ દાન ન અપાવે, ભલે નંદ રાજ દાન ન આપે, પરંતુ ગંગામાં તો ઇનામ આપે જ છે.

આ વાત વાચુવેગે પાટલીપુત્રમાં ફેલાઈ. રાજા અને મંત્રીને કાને પણ આ વસ્તુ ચગ્રકારભરી વાણીમાં પહોંચી ગઈ. વાત આખા નગરમાં હેરતભરી રીતે ફેલાઈ ગઈ હતી. મંત્રીને બોલવી રાજાએ જાતે જોવા જવાનું કહેવડાવ્યું. મંત્રીશ્વરે રાતોરાત પોતાના ગુપ્તચરો ગાંધ્યા. રાતના આર વાગતાં પંડિત વરુચિ ગુપ્ત વેશે નદીમાં ગયો, નળી ગાંધી, નીચે સોનામહોરોની કાથળી દાખી દીધી અને બોલ્યો: હે પાર્વતીપતિ ભોળા શંભુ! કાલે મારી આખર જાળવજે! એમ બોલી જય ગંગે, જય અંબે, જય ભોળાનાથ બોલતો એ ઘેર ગયો. ગુપ્તચરોએ ગંગામાં જઈ નળી નીચેથી કાથળી કાઢી લીધી અને મંત્રીશ્વરને આશ્ચર્ય થયું. સાથે જ વરુચિના કપટ પ્રતિ દયા આવી. એના આવા ઢોંગ પ્રતિ મંત્રીશ્વરને તિરસ્કાર વણ્યો. નળી નીચે પથ્થર ભરાવરાવી નળી ગાંધ્યાની દીધી.

પ્રાતઃકાલમાં રાજા, પ્રજા, સેના બધા ગંગા કિનારે એકાઠ થયા. આજે વરુચિની પરીક્ષા થવાની હતી; એના ચગ્રકારની કસોટી થવાની હતી, સાથે સાથે ગંગામાંતાના સતતી પણ પરીક્ષા હતી. ચગ્રસમયે વરુચિ પોતાની લકતમંડળી સાથે આવી પહોંચ્યો. રાજા, મંત્રીશ્વર અને પ્રજા સામું જોઈ એમનાં હસી સુર્ષનારાયણને અને ગંગા નદીને નમસ્કાર કરી આગળ વધ્યો. એણે સ્તુતિ પ્રારંભી ગંગાદેવ લલકાર્યું, પાર્વતીની સ્તુતિ લલકારી, મંત્ર જપ્યા, નળી દેખાવી પણ કાથળી ન નીકળી, પુનઃ સ્તુતિ આરંભી, નળી ઉચી નીચી થાય પણ થેલી ન દેખાય. આખરે નીચે હાથ નાખ્યો. કાથળીને બદલે પથ્થર દેખાયો. એનું મોઢું ઊતરી ગયું. એની આંખો અકળવકળ થવા માંડી. ત્યાં તો મંત્રીશ્વરે આશ્વાસન આપતાં

હથુ: પંડિતજી, ગભરાશો નહિ. આ સોનામહેરોની કાથળી લ્યો બહુ. પંડિતજી શરમાયા, રાજા અને પ્રજા વિભાસણમાં પડી ગયા. મંત્રીશ્વરે ધીર, વીર, ગંભીર વાણીથી સંક્ષેપમાં આખી ઘટનાનો ઘટસ્ફોટ કરી જનતાને આવા દંભ, ઢોંગ અને પાખંડથી બચવા સમજાવી. સાથે જ વરરુચિને શિખાસણ આપતાં હથુ: પંડિતજી, આવા દંભ, માયા અને પાખંડ તમને નથી શોભતાં, અક્ષતત્ત્વની શોધ મૂકી તમે ક્યાં આ ઉપાધિમાં પડ્યા? જાઓ, હવે ફરી કદી આપું ન કરશો. માયા મૂકી અકાંતી શોધમાં પડો. લ્યો આ તમારી કાથળી લાઇ જાઓ, તમારી સોનામહેરો અનામત છે, આ ખીજી કાથળી મારા તરફથી ધનામ આપું છું. આ સાંભળી વરરુચિનો ગુસ્સો વધ્યો. તેણે અનથી દઢ સંકલ્પ કર્યો કે આને જડ મૂળથી ઉખાડુ તો જ હું ખરો આલણુ. જનતા વિખરાઇ ગઇ, રાજા અને મંત્રી મહેલમાં ગયા. એકલો બનેલો વરરુચિ ખિન્નચિત્તે ઘેર પહોંચ્યો.

* * * * *

આ પ્રસંગને કેટલોક સમય વીત્યો. જનતા એ પ્રસંગને લક્ષવા લાગી, ત્યાં મંત્રીશ્વરને ઘેર સીરીયક (શ્રીયક) ના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો. એણે મુગટ, છત્ર, શસ્ત્રો બતાવ્યા. નંદરાજને પોતાને આગણે પધરાવવાનો એનો સત્કાર્ય હતો. બધું પોતાના મહેલમાં જતી રહ્યું હતું. વરરુચિને ગુસ્સામાં સદ્યા કે મંત્રીશ્વર મુગટ, કુંડલ, છત્ર, શસ્ત્રો બતાવે છે. બસ, એના હાથમાં છિદ્ર આવ્યું. છોકરાંનાં ટોળાં એકઠાં કરી તેમને ખાવાનું વહેંચી તેમની પાસે ગવરાવ્યું.

न वेत्ति राजा यदसौ शकटालः करिष्यति ।

व्यापाद्य बन्धुं तद्वाज्ये श्रीयकं स्थापयिष्यति ॥

અહો, મિત્રારા નંદરાજ જાણતા નથી કે શકટાલ શું કરશે? તે તો નંદરાજને મારી રાજગાદી ઉપર શ્રીયકને સ્થાપશે.

આ માયા શેરીએ શેરીએ, ચક્રને ચોટે છોકરાંઓ બોલવા લાગ્યા. રાજાને કાને પહોં આ માયા પડી. રાજા ચમક્યો.

રાજાએ તપાસ કરાવી. મંત્રીએ પણ સત્ય હકીકત જણાવી. છતાંયે “વિનાશ કલિ વિપરીત બુધ્ધિ”. રાજાને સત્ય ન જ સમજાયું. એને એમ જ દર્શી ગયું કે મંત્રી બળવાન બન્યો છે, અને મને મારી એના પુત્રને જ ગાદી ઉપર બેસાડશે. ખીજા દીવસે રાજમહાલમાં મંત્રી ગયા. રાજાએ એના સત્કારની સામે ન જોયું. મંત્રીએ ઘેર આપી પુત્રને જણાવ્યું: વત્સ! સમય એવો વિલક્ષણ ઉપરિચિત થયો છે કે આત્મી કાને તું તારી પોતાની તલવારથી ભર રાજસભામાં મારું માથું ઉગરી દર્શાવે તો જ રાજાની અને આપણા કુટુંબની આખર જળવાઇ નેહશે. માટે ખેટા, કાલે રાજસભામાં જ મારું માથું તલવારથી ઉગરી દેતાં અચકાતો નહીં. પૂત્રે પૂછ્યું કેમ? મંત્રીએ સમજાવ્યું કે આપણી દસા આ તથા પૂર્વજ કલ્પક મંત્રી જેવી ન થાય અને આપણું કુટુંબ જળી જાય ને માટે મારા જેવા વૃદ્ધનું અંતિમ આપણું એ ઉચિત છે ખેટા, મને લાગે છે કે હવે નંદરાજનો સમય ભરાઈ ગયો છે. કાર્ત્ત પ્રતાપી પુણ્યશાલી રાજા

આવશે. પણ તું સાવધ રહેજે. મંત્રીપણાનો મોહ ન રાખીશ. વરરુચિ ઉપર પણ વૈર ન રાખીશ. શાંતિ, ક્ષમા અને સમભાવ રાખજે અને થોડી મુદતમાં જ રાજ્ય છોડી આત્મકલ્યાણના માર્ગે વળજે. આ કીચકમાં ન પડતો. શ્રીચકે પિતાની આ વાણીમાં ભવિષ્યવેતાનું દર્શન કર્યું.

વળતે દિવસે પિતાની આજ્ઞા અનુસાર, નંદરાજની રાજસભામાં શકટાલ મંત્રી રાજાને નમવા જાય છે ત્યાં જ પુત્રે તત્કાલે પિતાનું આથું ઉઠાવી દીધું. લોહીના પુવારા છૂટ્યા. રાજાએ શ્રીચકને પૂછ્યું: તેં આ શું કર્યું? શ્રીચકે સાચી વાત રાજાને કહી પિતાની નિર્દોષતા સાબીત કરી આપી. માત્ર આપનો વહેમ દાખવા જ પિતા મૃત્યુ પામ્યા. આખા કુટુંબને અને રાજાને બચાવી લીધું. નંદ રાજાને પોતાની સ્વાર્થપરતા, વહેમી વૃત્તિ અને અનુદારતા માટે પશ્ચાત્તાપ થયો. એની આંખમાંથી આવા નિમકહ્વાલ સેવક-રાજા અને પ્રજાને માન્ય સેવક-ના મૃત્યુ માટે આંસુની ધારા વહી, પ્રજા રહી. મંદનની ચિતામાં સન્માન પૂર્વક મંત્રીધરના દેહનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો.

મગધના મહાસાત્ય શકટાલના મૃત્યુ પછી શ્રીચક મંત્રી બને છે. બીજી તરફ વરરુચિ પંડિત પણ રાજ્યમાં લાગવગ વાપરી અવરજવર વધારે છે. શકટાલના મૃત્યુ પછી રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા વધે છે. માથાભારે સામંતો સ્વતંત્ર થવા માંડ્યા. પ્રજામાં પણ પોકાર વધ્યો. મતિમંદ રાજાને હવે શકટાલનું મહત્ત્વ યાદ આવવા લાગ્યું. શ્રીચકને કહે છે, જે આ કટો-કટીમાં શકટાલ હોત તો વધુ ઠીક રહેત. સીરીયકથી જાનત ન રહેવાયું. એણે દુઃખ પૂર્વક કહ્યું: આ બધું કૃત્ય પેલા પંડિત વરરુચિનું છે. એના જેવા બસની અને અસહાયારીનું વચન આપને ગમ્યું, આપ નારાજ થયા અને પરિણામે પિતાનું મૃત્યુ થયું, રાજા કહે: શું વરરુચિ દારૂ પીવે છે? શ્રીચક કહે, વેશ્યાને ત્યાં જઈને દારૂ પી આવે છે. આપ કહો તો કાલે જ બતાવું.

અકસ્માત બીજે દિવસે બન્યું પણ એવું જ કે વરરુચિ ખૂબ દારૂ લીંચીને આવ્યો હતો. ગુપ્તચરો દ્વારા સીરીયકને સમાચાર મળ્યા. એણે એક પ્રયોગથી રાજસભામાં જ વરરુચિને ઊઠાવી કરાવી અને એમાંથી તાંબે જ દારૂ નીકળ્યો. રાજા અને પ્રજાએ એ બોયું અને બળ્યું કે આણે વેશ્યાને ત્યાંથી દારૂ પીધો હતો. લાવિ આપતિના ઝાળા પ્રજા અને રાજા સમજી ગયા હતા. સીરીયકે મંત્રીપદ છોડી સાધુપણું સ્વીકાર્યું.

બીજા આઠાણુ પંડિતો અને વરરુચિ આગળ આવ્યા. રાજ્યમાં એક વાર મોટો યજ્ઞ ચાલતો હતો એમાં ચાણુક્ય નામક પંડિત રાજસભામાં આવ્યો. બીજા પંડિતો અને રાજા દ્વારા એવું સન્માન ન જળવાયું. ક્રોધના આવેશમાં ચાણુક્ય પંડિત ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા અને પ્રતિજ્ઞા કરી કે નંદ વંશને હું જડમૂળથી ઉખાડીશ ત્યારે જ આ ચોટલી બાંધીશ. એમ કહી ચોટલી છૂટી મૂકી ચાણુક્ય ચાલ્યા ગયા.

પછીનો ઇતિહાસ કહે છે કે થોડાંક વર્ષોમાં જ નંદવંશના રાજ્યનો અંત આવ્યો.

પ્રશ્નોત્તર-કિરણાવલી

પ્રયોજક—પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપદસૂરિ

(ક્રમાંક ૧૬૧ થી ચાલુ)

પ-પ્રશ્ન—પ્રતિવાસુદેવ રાવણનું મૂળ નામ ‘દશમુખ’ પડવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—રત્નશ્રવાની કૈકસી રાણીએ યૌવ્ય સમયે પુત્રને જન્મ આપ્યો. સૂતિકાગૃહની શય્યામાં બિછાળતો અને અતિપરાક્રમવાળો તે પુત્ર ચરણકમળને બિછાળતો બિભો થયો અને પડ્યો રહેલા કરંડિયામાંથી પૂર્વે બીમેન્દ્રે (રાક્ષસનિકાયના ઇન્દ્રે) આપેલો નવ (૯) માણિક્યમય હાર પોતાના હાથે બહાર કાઢ્યો. પછી પોતાની સહજ અપળતાથી તે બાળકે તે હાર પોતાના કંઠમાં પહેર્યો. તે જોઈ કૈકસી અને તેનો પરિવાર પણ બહુ જ આશ્ચર્ય પામ્યો. રાવણની માતા કૈકસીએ તેના (બાલકના) પિતા રત્નશ્રવાને કહ્યું કે—“ હે નાથ ! પૂર્વે રાક્ષસેન્દ્રે તમારા પૂર્વજ મેધવાહન રાજાને જે હાર આપ્યો હતો, અને તમારા પૂર્વજેએ આજસુધી દેવતાની જેમ જેની પૂજા કરી હતી, અને નવ માણિક્યથી રચેલો (બનાવેલો) જે હાર કાઢી પણ ધારણ કરી શકતો નહોતો અને નિધાનની જેમ એક હજાર નાગકુમાર દેવો જેને સાચવતા હતા, તે હાર તમારા બાળકે કરંડિયામાંથી ખેંચી કાઢીને પોતાના ગળામાં હાથે પહેર્યો છે.” તે બાલકના મુખનું નવે (૯) માણિક્યમાં જુદું જુદું પ્રતિબિંબ પડ્યું હતું; તે જોઈને તે જ વખતે તે બાળકના પિતા રત્નશ્રવાએ તેનું “ દશમુખ ” એવું નામ પાડ્યું અને કહ્યું કે મેરુ પર્વતની ઉપર ચૈત્યવંદન કરવાને ગયેલા સુમાળી પિતાએ કાઠ મુનિને પૂછ્યું હતું ત્યારે ચાર જ્ઞાનધારી તે મુનિએ કહ્યું હતું કે, ‘તમારા પૂર્વજનો નવ માણિક્યનો હાર જે ઉપાડી પહેરશે, તે પ્રતિવાસુદેવ થશે. ૧° બાળક પોતાનું મોઢું, ૨થી ૧૦ હારના નવ માણિક્યમાં તેનાં મુખના પડેલા નવ પ્રતિબિંબ મુખ, આ રીતે રાવણના દશ મોઢાં ગણીને તેના પિતાએ “ દશમુખ ” નામ પાડ્યું. ૫

૬-પ્રશ્ન—તે દશમુખ પ્રતિવાસુદેવ કાલાંતરે રાવણ નામથી વધારે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—એક વખત રાવણ, નિત્યાલોક નામના નગરમાં નિત્યાલોક નામના રાજાની રત્નાવળી નામની કન્યાને પરણાવ્યા ગયા. રસ્તામાં અષ્ટાપદ પર્વતની ઉપર આવતાં તેનું પુષ્પક વિમાન, જેમ રિદ્ધાની પાસે શત્રુઓનું લશ્કર સ્થપિત થાય તેમ, સ્થપિત થયું (અટકી ગયું). સાગરમાં નાગર નાખાવથી અટકેલા વડાણની જેમ અને બાંધી લીધેલા હાથીની જેમ પોતાના વિમાનને અટકેલું જોઈ રાવણને બહુ ક્રોધ ચડ્યો. ‘આ મારા વિમાનને અટકાવનાર કયો પુરુષ યમરાજના મોઢામાં પેસવાને ચાહે છે ?’ આ પ્રગણે કહેતા રાવણે નીચે બિતરી પર્વતના શિખર પર જોયું તો ત્યાં કયોત્સર્ગ ધ્યાનમાં રહેલા વાલી મુનિને પોતાના વિમાનની નીચે જોયા. એટલે રાવણે તેમને કહ્યું કે, “ અરે વાલી મુનિ ! શું તું હજી સુધી પણ મારી ઉપર ક્રોધ રાખે છે ? અને શું આ જગતને ખેતરવા માટે કપટથી સાધુ થઈને બેઠો છે ? જગાડિ પણ કાઢ પણ પ્રકારની માયા વડે

મને ઉપાડીને ફેરવ્યો હતો. પછી 'આ મારા કરેલાનો બદલો વાળશે' એવી શંકાથી તે દીક્ષા લીધી. પણ હાલ પણ હું રાવણુ તેનો તે જ છું અને મારી જીભએ પણ તેની તે જ છે. હવે મારો વખત આવ્યો છે તો જોઈ લે હું તારા કરેલાનો બદલો વાળું છું; જેમ ચંદ્રહાસ તરવાર સહિત મને ઉપાડીને તું ચારે સમુદ્ર ફરતો ફર્યો હતો, તેમ હવે તને આ પર્વત સહિત ઉપાડીને લવણુ સમુદ્રમાં નાંખી દઉં છું." એમ કહી રાવણુ પૃથ્વી-ને ફાડી અષ્ટાપદ પર્વતની નીચે પેઠો. પછી એક સાથે હજાર વિદ્યાનું સ્મરણ કરી પર્વતને ઉપાડ્યો. તે સમયે તેના તડતડાટ શબ્દોથી વ્યંતરો ત્રાસ પામ્યા. સમુદ્ર તથા હાથી વગેરે ક્ષોભ પામ્યા (અજભળ્યા), વૃક્ષો ભાંગી ગયા. અવધિયાની અને લગ્નિધિવાન એવા વાલિમુનિએ આ બનાવ જોઈને વિચાર્યું કે "મારી હિંચાંધી આ રાવણુ ધણું જીવેતો અને ચૈત્યોનો અકાળે સંહાર કરવા તૈયાર થયો છે. તે તીર્થ, ચૈત્ય તથા જીવેતો બચાવવા નિઃસંગ એવા પણ મારે રાવણુને શિક્ષા કરવી જોઈએ." આવો વિચાર કરી ભગવાન વાલી મુનિએ પગના અંગુઠા વડે અષ્ટાપદ પર્વતના શિખરને જરા દબાવ્યું. તેથી રાવણુના શરીરના હાથ વગેરે અવયવો સંકેત્યાવા લાગ્યા, તેના મોંઢામાંથી લોહીની ઊલટી થવા લાગી. તેથી રાવણુ રાડ પાડીને રોવા લાગ્યો. ત્યારથી તે રાવણુ નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. તેનું મૂળ નામ તો હશમુખ હતું. તે બીના પહેલાં કહી દીધી છે. ૬

૭-પ્રશ્ન-રાવણુનું આયુષ્ય કેટલું હતું ?

ઉત્તર-તેનું ૧૪ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય હતું. તેના અતે જેઠ વડે અગિયારસના પાછલા પહેરે લક્ષ્મણ વાસુદેવના હાથે સરીને રાવણુ એથી નરકે ગયો. ૭

૮-પ્રશ્ન-શ્રી. રામચંદ્રજી કેટલાં વર્ષો સુધી કેવલીપણે વિચર્યા ?

ઉત્તર-શ્રી. રામચંદ્ર કેવલી પચ્ચીસ વર્ષ સુધી કેવલીપણે મહીતલમાં વિચરી, ભવ્ય જીવેતે પ્રતિજ્ઞાથી પંદર હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સિદ્ધિપદને પામ્યા. એમ ત્રિપષ્ટિશક્ષાકાપુરુષ ચરિત્ર પર્વ ઉમાના ૧૦મા સર્ગમાં કહ્યું છે. ૮

૯-પ્રશ્ન-ઈશ્રો બધા સમ્યગ્દષ્ટિ જ હોય, તો ગિથ્યાદષ્ટિ તામલિતાપસ ઇશાનેન્દ્રપણું પામ્યો તે બીના કઈ રીત ધટી શકે ?

ઉત્તર-અંત્ય કાલે અનશન લાવમાં રહેલા ગિથ્યાદષ્ટિ તામલિ તાપસે નિર્મલ આઠ પ્રવચન માતા સ્વરૂપ સંયમના લાઘવે મુનિરાજને જોઈને, સાધુધર્મની અનુમોદના કરતાં સમ્યક્ત્વ પામી સમ્યગ્દષ્ટિ થઈને ઇન્દ્રપણું મેળવ્યું છે, એમ શ્રી કથાકોશાદિ ગ્રંથોમાં જણાવ્યું છે. ૯

૧૦-પ્રશ્ન-આ અવસર્પિણીમાં ગયેલા ૧૨ ચક્રવર્તીઓમાંના પહેલા ભરત ચક્રવર્તીના જીવનના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ કયા કયા ?

ઉત્તર-૧ નામ-ભરત ચક્રવર્તી; ૨ જન્મભૂમિ-અયોધ્યા નગરી; ૩ પિતાનું નામ-શ્રીકૃષ્ણલદેવ; ૪ માતાનું નામ-સુમંગલા; ૫ ૮૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય; ૬ શરીરની બિંચાણ ૫૦૦ ધતુપત્તી; ૭ કુંવરપણામાં ૭૭ લાખ પૂર્વો, ૮ મંડલિક રાજપણામાં ૧૦૦૦

વર્ષો, ૬ દિગ્વિજય કરવામાં ગયેલા વર્ષો ૬૦ હજાર, ૧૦ ચક્રવર્તિપણું એક હજાર વર્ષ ન્યૂન ૬ લાખપૂર્વ સુધી ભોગવ્યું; ૧૧ સ્ત્રીરત્નનું નામ સુલસા; ૧૨ દીક્ષાપર્યાય આરીસા ભુવનમાં મૃદરથપણે કેવલી થઈને સુનિવેષ ધારણ કરી વિચર્યા, તેથી લાખ પૂર્વ સુધીનો જે કેવલીપર્યાય તે જ દીક્ષાપર્યાય બન્યો, ૧૩ અંતે સિદ્ધ થયા, ૧૪ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુના સમયે તે થયા. ૧૦

૧૧-મૂર્તિ-ખીજ સગર ચક્રવર્તિના જીવનના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ કયા કયા ?

ઉત્તર—૧ નામ-સગર ચક્રવર્તિ; ૨ જન્મભૂમિ-અયોધ્યા નગરી; ૩ તેમના પિતા સુમિત્ર નામે હતા; ૪ માતાનું નામ યશોમતી; ૫ આયુષ્ય ૭૨ લાખ પૂર્વો; ૬ ૪૫૦ ધનુષ્યપ્રમાણ શરીરની ઊંચાઈ; ૭ કુંવરપણામાં ૫૦ હજાર પૂર્વો; ૮ મંડલિકપણામાં ૫૦ હજાર પૂર્વો; ૯ દિગ્વિજય કરવામાં ૩૦ હજાર વર્ષો ગયા; ૧૦ ચક્રવર્તિપણામાં ૭૦ લાખ પૂર્વો; ૧૧ સ્ત્રીરત્નનું નામ-મદ્રા; ૧૨ દીક્ષા પર્યાય-૧ લાખ પૂર્વ સુધી; સગર ચક્રવર્તિ-એ પોતાની જિજ્ઞાસા ૭૧ લાખ પૂર્વો પીત્યા બાદ વિચાર કર્યો કે પરમાધિની પૂર્ણતા એ ખીજની પાસેથી કારણ સર માંગી લાવેલાં ધરણાં જેવી છે, તેથી તે આત્માને મુક્તિનાં મુખ દઈ શકે જ નહિ. અને જે સ્વાભાવિક એટલે જ્ઞાનાદિ ગુણોની પૂર્ણતા તે જાતિવંત રત્નના જેવી છે માટે તે જ મોક્ષનાં મુખ દેવા સમર્થ છે. ચક્રવર્તિપણાની આ દેખાતી ઋદ્ધિ, સ્ત્રી અને દેહ વગેરેની મોહબળમાં ફસાઈને હું આત્મહતના પંથે હવે પણ જો પ્રયાણ ન કરું તો, મારી મૂર્ખાઈ કહેવાય. માટે હવે એટલે દીક્ષા લેવી એ જ ઉચિત છે. હું એકલો જનમ્યો છું તે એકલો જ મરવાનો છું. મારું કષ્ટ નથી તે હું કષ્ટનો નથી. મારી વસ્તુ મારી પાસે જ છે એટલે હું સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર સ્વરૂપ છું બાલ પદાર્થો-નો કર્તા કે સંરક્ષક હું નથી. કારણ કે તે પદાર્થો સંયોગસ્રાણ (સંયોગસ્વરૂપ) છે એટલે ખોટા મમત્વભાવને ઉપજાવનારા છે. તે જ મમત્વભાવને આત્મીય થઈને મેં ચતુર્ગતિક અનાદિ સંસારમાં ધણી કાળ સુધી વિવિધ વિડંબનાઓ ભોગવી છે. તેવી નિભાવ દશાનો નાશ કરી નિજસ્વરૂપમાં રમણ કરવા રૂપ ઉત્તમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવાનું અસાધારણ સાધન જે પરમ ઉદ્ધાસથી નિર્મલ સંયમની આરાધના કરવી તે જ છે. આવી ઉત્તમ લાવનાથી ચક્રવર્તિપણાનો ત્યાગ કરી મહાનુભાવ સગર ચક્રવર્તિએ જિએ પગે સંસારમાંથી નીકળી શ્રી જૈનેન્દ્રી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી એક લાખ પૂર્વ સુધી તેની નિર્મલ આરાધના કરી સ્વપર તારક બની, ધાતિ કર્મેનો નાશ કરી કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું. ૧૩ અંતસમયે યોગનિરોધ કરી શેલેશી લાવતાં શેષ અધાતિ કર્મેનો નાશ કરી તે રાજર્ષિ સગર મુનિમહારાજ મુદ્ધતનાં અન્યાયાથ મુખ પામ્યા. ૧૪ આ સગર ચક્રવર્તિ શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુના સમયમાં થયા એમ જણવું. કારણ કે તેમણે તે પ્રભુના ઉપદેશથી જ પ્રભુની પાસે દીક્ષા લીધી હતી. ૧૧

૧૨-પૂર્વ-ત્રીજા મધવા ચક્રવર્તિના જીવનના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ કયા કયા ?

ઉત્તર—૧ નામ મધવા ચક્રવર્તિ; ૨ જન્મભૂમિ આવસ્થિત નગરી; ૩ પિતાનું નામ સમુદ્રવિજય રાજા; ૪ માતાનું નામ બદ્રા રાણી; ૫ તેમનું આયુષ્ય પાંચ લાખ વર્ષનું હતું; ૬ શરીરનું પ્રમાણ સાડી ગેંતાલીસ ધનુષ્ય; ૭ તે પચીસ હજાર વર્ષ સુધી કુંવરપણે રહ્યા; ૮ પચીસ હજાર વર્ષ સુધી મંડલિકપણે રહ્યા, ૯ પીસ હજાર વર્ષો સુધી ૭ ખંડની સાધના

કરી; ૧૦ તેમણે ત્રણ લાખ તે એંશી હજાર વર્ષ સુધી ચક્રવર્તીપણું ભોગવ્યું; ૧૧ સ્ત્રી-
રત્નનું નામ સુતંદા રાણી; ૧૨ સધવા ચક્રવર્તી પિતાની ચાર લાખ પચાસ હજાર વર્ષ
પ્રમાણુ જિંદગી વીત્યા બાદ ચક્રવર્તીપણાની સાલખીને અનિત્ય અને દુર્મર્તિનાં ભંધકર
દુષ્ટને દેનારી બાણીને સંયમ અંગીકાર કરી તેમણે પચાસ હજાર વર્ષ સુધી પરમ
ઉદાસથી સંયમની નિર્મલ સાધના કરી. ૧૩ ત્રીજા સનતકુમાર દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન
થયા; ૧૪ આ સધવા ચક્રવર્તી પંદરમા તીર્થંકર શ્રીધર્મનાથના તીર્થમાં થયા. ૧૨

૧૩-પ્રશ્ન-ચોથા સનતકુમાર ચક્રવર્તીના જીવનના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ કયા કયા?

ઉત્તર-૧ નામ સનતકુમાર ચક્રવર્તી; ૨ જન્મભૂમિ હસ્તિનાપુરનગર; ૩ પિતાનું નામ
અશ્વસેન રાજા; ૪ માતાનું નામ સહદેવી રાણી; ૫ તેમનું ત્રણ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય હતું;
૬ શરીરનું પ્રમાણુ સાડીએકાલીસ ધનુષ્ય; ૭ પચાસ હજાર વર્ષ સુધી કુંવરપણે રહ્યા;
૮ પચાસ હજાર વર્ષ સુધી મંડલિકપણે રહ્યા; ૯ છ ખંડની સાધનામાં એક હજાર વર્ષો ગયાં
૧૦ તેમણે નવાણું હજાર વર્ષો સુધી ચક્રવર્તીપણાની સાલખી ભોમની હતી, ૧૧ સ્ત્રીરત્ન-
નું નામ જયા રાણી; ૧૨ એ લાખ વર્ષની ઉંમર વીત્યા બાદ સનતકુમાર ચક્રવર્તીએ
ચક્રવર્તીપણાનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા અંગીકાર કરી એક લાખ વરસો સુધી તેની નિર્મળ
સાધના કરી; ૧૩ અંતિમ સમયે સમાધિમંડળ પામી ત્રીજા સનતકુમાર દેવપણે ઉત્પન્ન
થયા. આ સનતકુમાર ચક્રવર્તી પંદરમા તીર્થંકર શ્રી ધર્મનાથના તીર્થમાં થયા. ૧૩

૧૪-પ્રશ્ન-પાંચમા શાંતિનાથ ચક્રવર્તીના જીવનના મુખ્ય મુદ્દાઓ કયા કયા?

ઉત્તર-૧ નામ શાંતિનાથ ચક્રવર્તી; ૨ જન્મભૂમિ હસ્તિનાપુરનગર; ૩ પિતાનું નામ
વિશ્વસન નાજ; ૪ માતાનું નામ અચિરરાણી; ૫ તેમનું એક લાખ વર્ષનું આયુષ્ય હતું;
૬ શરીરનું પ્રમાણુ ચાલીસ ધનુષ્ય; ૭ પચીસ હજાર વર્ષ સુધી કુંવરપણે રહ્યા; ૮ પચીસ
હજાર વર્ષ મંડલિક રાજપણે રહ્યા; ૯ છ ખંડની સાધનામાં આઠસો વર્ષો ગયાં; ૧૦
ચોવીસ હજાર બસો વર્ષ સુધી ચક્રવર્તી રાજપણે રહ્યા; ૧૧ સ્ત્રીરત્નનું નામ વિજયા-
રાણી; ૧૨ પંચોતેર હજાર વર્ષની ઉંમર વીત્યા બાદ શાંતિનાથ ચક્રવર્તીએ દીક્ષા અંગીકાર
કરી; પચીસ હજાર વર્ષો સુધી તેની નિર્મળ આરાધના કરી; ૧૩ અંતિમ સમયે સર્વ
કર્મોનો નાશ કરીને મોક્ષે ગયા. પોતે તીર્થંકર પણ હતા: ૧૪

(આશુ)

શ્રી હરાવલા તીર્થ

લેખક : પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજી (ત્રિપુરી)

(ગતાંકથી ચાલુ)

દેરી નં. ૩૧માં ૩૫મી બાબુમાં નંચે
પ્રમાણે લેખ વંચાય છે.

॥ સંવત્ ૧૪૮૩ વર્ષે

પ્રથમ વૈશાખ સુદિ ૧૩

ગુરો શ્રી અંચલગ છે

શ્રીમેરુતુંગસૂરીનાં પટ્ટોદ્ધ-

રણ શ્રીજયકીર્તિસૂરીશ્ચ

ર સુગુરુપદેશેન પત્તન.

વાસ્તવ્ય ઓસવાલ જ્ઞાતી-

ય મીરઢીયા સાં સંપ્રા

મ સુત સાં સલ્લખણ સુત

સાંતેજા માર્યા તેજલ

દેડનયો: પુત્રા: સાંઢી-

હા, સાં ર્હીમા સાં મૂરા

સાં કાલા સાં ગાંગા

સાં હીહા સુત સાં નાગ-

રાજ, સાંકાલા સુત સાં

પાસા, સાં જીવરાજ સાં

જીણદાસ ॥ સાં તેજા દ્વિ-

તીય આતા સાં નરસિં-

હ માર્યા કૌંતગદે તયો:

પુત્રો સાં પાસદત્ત સાં

દેવદત્ત શ્રીજીરાડલા

પાર્શ્વનાથરય ચૈયે દેહ-

રિ (૩) કારાપિતા શ્રીદેવ.

ગુરુ પ્રસાદાત્ પ્રવર્દ્ધમાન

મદં માંગલિકં મૂયાત્

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૮૩માં પ્રથમ વૈશાખ-
શુદ્ધિ ૧૩ને ગુરુવારે અંચલગચ્છના મુપ્રસિદ્ધ
આ. શ્રીમેરુતુંગાચાર્યજી, તેમના પટ્ટધર શ્રી
જયકીર્તિસૂરીશ્ચરજીના ઉપદેશથી પાટણ
નિવાસી ઓસવાલજ્ઞાતીય, મીરઢીયા સાં
સંપ્રામ, સલખણ, તેમના પુત્ર તેજજી, તેમનાં
પત્ની તેજલદે, તેમના પુત્રો સાં ડીહા,
સાં ખીમા, સાં મૂરા, સાં કાલા, સાં ગાંગા
આમાં, સાં ડીહાના પુત્ર નાગરાજ, સાં
કાલાના પુત્રો સાં પાસા, સાં હવરાજ,
અને સાં જીણદાસ, અને તેજજીના ખીજ
ખંધુ નરસિંહ તેમના પત્ની કૌંતગદે તેમના
બન્ને પુત્ર સાં પાસદત્ત, અને સાં દેવદત્ત
આ કુટુંબે શ્રી હરાવલા પાર્શ્વનાથજીના
મંદિરમાં ત્રણ દેરીઓ કરાવી. દેવગુરુ કૃપાથી
તેમની વૃદ્ધિ થાઓ, તેમનું મંગલિક થાઓ.

દેરી નં. ૩૧માં ૩૪ પંક્તિનો લેખ
છે પરંતુ અક્ષરશ્ચ: વંચાતો ન હોવાથી
માત્ર ભાવ સમજાયો છે. તે આ પ્રમાણે છે.

સં. ૧૪૮૩ પ્રથમ વૈશાખ સુદિ ૧૩

ગુરુ અંચલગચ્છીય મેરુતુંગસૂરિ પટ્ટધર શ્રી
જયકીર્તિસૂરિ ।

આગળ નથી વંચાતું. ભાવ સ્પષ્ટ છે.

દેરી નં. ૩૩માં હારવહિયા (હાજલી)માં
લેખ છે પરંતુ વંચાતો નથી. જમણી બાબુ
દશ પંક્તિનો લેખ છે પણ પૂરા વંચાતો નથી.
ભાવ ઉપર પ્રમાણે છે.

શ્રી હરાવલા તીર્થ

અંક ૧૧]

૧૪૮૩માં અંચલગચ્છીય આચાર્ય
જયકીર્તિસૂરિજીના ઉપદેશથી. વગેરે વગેરે.
કદાચ ૩૧, ૩૨ અને ૩૩ એ ત્રણે દેરીઓનો
લેખ એક જ હોય. પરંતુ ધસાયેલા હોવાથી
સાફ દેખાતા નથી માટે ઉતાર્યા નથી. આ
પછીની ઘણી દેરીઓમાં લેખ સાફ ન વંચાતા
હોવાથી અને અમારે પણ સમય અને સાધનો
અભાવ વગેરે કારણે હોવાથી અક્ષરશઃ બધા
લેખ નથી લેવાયા. કેટલીક દેરીઓના લેખોનો
માત્ર ભાવ જ લીધો છે જે નીચે આપું છું:-
દેરી નં. ૩૪નો ડાબી બાજુનો લેખ

સં. ૧૪૮૩ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩

ગુરૌ સ્વતરગચ્છીય મહારક શ્રીજિનવર્દનસૂરિ.
લેખ ચોક્કસ પંક્તિનો છે. પૂરો વંચાતો નથી.
દેરી નં. ૩૫માં બાવીશ પંક્તિનો લેખ
છે. વંચાતો નથી.

સં. ૧૪૮૩ અને અંચલગચ્છીય
આચાર્ય. આટલું જ સમજાવું છે.

દેરી નં. ૩૬ ૧૬ પંક્તિનો લેખ છે.

સં. ૧૪૮૩ વર્ષે પ્રથમ વૈશાખ સુદિ
૬ ગુરૌ અંચલગચ્છે મેરુતુંગસંતાનીય શ્રી
જયકીર્તિસૂરિ ।

આટલો ભાવ સમજાવ્યો છે.

દેરી નં. ૩૭-૩૮-૩૯ના લેખ

નથી વંચાયા.

દેરી નં. ૪૦માં છાજલીમાં ત્રણ પંક્તિનો
લેખ છે જે આ પ્રમાણે છે.

[૧] ॥ ૧ ॥ ૧૪૫૧ વર્ષે જ્યેષ્ઠ

શુદ્ધ ૧૦ બુધવારે મૂલ નક્ષત્રે સિદ્ધિનામયોગે
શ્રી ઉપકેશજ્ઞાતીય ચિંચટગોત્રે વિસયસયો
સાહ સલ્લખણ સુત આજડાત્મજ સાહ ગોસલ
સુત ॥

[૨] ॥ દેસલ માર્યા મોલી પુત્રા: સાં

સહજ સાં સાહણ સાં સમર, સાહણ માર્યા
સાધ્વી માવલદે પું સંવના સાં કહુઆ
સાં લોબા સાં મગીનિ વાઈ મુક્તા સમસ્ત
સાધ્વી માવલદેવીભિરાત્મશ્રેયસે ।

[૩] ॥ શ્રીપાર્શ્વનાથXXX [સુવને] દેવ-
કુલિકા કારિતા । ઉપકેશગચ્છે । શ્રીકુકુદા-
ચાર્યસંતાને શ્રીકક્કસૂરીનાં પટ્ટાલંકાર શ્રીદેવ-
ગુપ્તસૂરીનામુપદેશેન ॥ સુમં ભવતુ ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૫૧માં ૧૪ શુદ્ધ
૧૦ બુધવાર, મૂલ નક્ષત્રમાં અને સિદ્ધિ યોગમાં,
ઉપકેશગચ્છના શ્રી કુકુદાચાર્યજીના સંતાનીય
આચાર્ય શ્રી કક્કસૂરિજી તેમના પટ્ટાલંકાર આ.
શ્રી દેવગુપ્તસૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી; ઉપકેશ
જ્ઞાતીય ચિંચોટા ગોત્રના વિસય શાહ સલ્લખણ,
તેમના પુત્ર સાહ ગોસલ, તેમના પુત્ર દેસલ
તેમના પત્ની ભોળાબાઈ તેમના સુપુત્ર સાં
સહજ, સાં સાહણ અને સાં સમર, તેમાં
સાહણના સતીસાધ્વી પત્ની ભાવલદે તેમના
પુત્ર સાં ધના સા, કહુઆસા, અને લીંબાસા,
અને તેમના બહેન મુક્તાબાઈ આદિ સમસ્ત
કુટુંબે તેમના આતા સતીસાધ્વીબાઈ ભાવલ-
દેના આત્મકલ્યાણ માટે શ્રી હરાવલાપાર્શ્વ-
નાથજીના મંદિરમાં દેરી કરાવી છે. સુભં ભવતુ
કલ્યાણ થાયે ।

આ જ દેરીમાં ડાબી બાજુ લેખ છે
પણ પૂરો વંચાતો નથી. તેનો ભાવ આ
પ્રમાણે છે.

સં. ૧૪૮૩ શ્રી તપાગચ્છીય સોમસુંદર-
સૂરિજી વગેરેના ઉપદેશથી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય
આવકે આ દેરી કરાવી છે.

દેરી નં. ૪૧ માં છાજલીમાં નીચે પ્રમાણે
ચાર પંક્તિનો લેખ છે.

[૧] ॥૧॥ સ્વસ્તી શ્રીજયોમ્બુદયશ્ર ॥
પ્રતિષ્ઠ નૃપનંદન સુસીમાંગમત્રોવિભુ ॥ પદ્મ-
પ્રમજિન પડરાકાત્યલદલયતિ ॥

સંવત્ ૧૪૨૧ વર્ષે

[૨] કાર્તિકશુદિ ૫ રવૌ હસ્તનક્ષત્રે
કોડીનારનગરવાસ્તવ્ય મોઢજાતીય આગમીક
ગચ્છ મક્તસુશ્રાવક વ ॥ જાતો

[૩] યજમદેવ ॥ ચાવને સાં સંઘવી-
અજતેન માર્યા સુદેનાદય પ્રમૃતિ કુટુમ્બકલિ-
તેન ધ્રુવ જયતા શ્રેયસે પદ્મપ્રમુજિન । વિરાજ
કરિતં ।

[૪] પ્રતિષ્ઠાવિધાને ચ દે જયસે શ્રી-
પાર્શ્વનાથ ॥ ચૈત્યે દેવકુલિકા કારિતા ॥
આગામિકગચ્છીય સાજ હસ્તેન ॥ સુમં
મૂઆત્ ॥ શ્રી માઃ સ્વાપ્તતી ॥

ભાવાર્થ—લેખની લીધી અને ભાષા
ખન્ને વિચિત્ર છે. અશુદ્ધિ પણ થયી છે.
લેખનો ભાવ ઝેટલો છે કે સં. ૧૪૨૧માં
કાર્તિક શુદ્ધિ પાંચે રવિવારે હસ્તનક્ષત્રમાં
કોડીનગર નિવાસી (સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા)
મોઢજાતીના આગમિકગચ્છના ભટ્ટરાજ સુશ્રાવક
સંઘવી જયતાના કુટુમ્બે જયતાના પુત્ર સંઘવી
અજતા, તેમના પત્ની મુદ્દના વગેરે કુટુમ્બે
જયતાના કથ્યાણુ અર્થે શ્રીછરાવલા પાર્શ્વનાથ-
જીના ચૈત્યમાં દેવકુલિકા કરાવી છે અને તેમાં શ્રીપદ્મ-
પ્રભુ જિનેશ્વર વિરાજમાન કરી પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે.
પ્રતિષ્ઠાપદ આગમિકગચ્છના આચાર્ય છે.

આ જ દેરીમાં ડાબી બાજુ લેખ છે તે
પૂરો વંચાતો નથી, પરંતુ તેનો ભાવ ઝેટલો
છે કે સં. ૧૪૮૩માં તમામગચ્છીય આ શ્રી
સોમસુંદરસૂરિજી વગેરે વગેરે

દેરી નં. ૪૨માં લેખ વંચાતો નથી.

દેરી નં. ૪૩માં સં. ૧૪૮૩નો લેખ છે.
આખો લેખ વંચાતો નથી.

દેરી નં. ૪૪માં પણ સં. ૧૪૮૩ અને
સોમસુંદરસૂરિજીનો લેખ છે, પણ તે આખો
વંચાતો નથી.

દેરી નં. ૪૫માં છાજસીમાં લેખ છે
પણ વંચાતો નથી. પરંતુ ડાબી બાજુ લેખ
છે તે વંચાય છે, જે આ પ્રમાણે છે—

॥ ૧ ॥ સં. ૧૪૮૩

વૈષ ભાદ્રવા

વદિ ૭ ગુરુ શ્રી

તપાગચ્છનાયક

શ્રીદેવસુંદર

સૂરિપદે

શ્રીસોમસુંદર

સૂરિ શ્રીમુનિસું-

દરસૂરિ શ્રીજય

ચંદ્રસૂરિ શ્રી-

મુવનસુંદરસૂ-

રિ ઉપદેશેન સં

માહતવાસ્તવ્ય

ઓક્તવાલ જ્ઞા-

તીય સોનીવરિ

શ્રી પુત્ર સાં લલ

મસિહ માં સાં

માલયગદે શ્રી-

જીરાડલામુવ-

ને ચતુષ્ક્રિકાશિ

લ રં કારાપિ-

તં ॥

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૮૩ના બાદરવા વદિ ૭ ને શુક્રવારે શ્રીતપાગચ્છનાલેકે શ્રી દેવ-સુંદરસૂરિ તેમના પદ્ધર શ્રી સોમસુંદરસૂરિ, તેમના પદ્ધર શ્રી જયચંદ્રસૂરિ, તેમના પદ્ધર શ્રી હુવનસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી ખંભાત નગર નિવાસી, આસવાલ જાતીય સોની વરિશ્રી તેમના પુત્ર લખમસિંહ અને તેમના પત્ની સતી સાધ્વી મલ્લજીદે વગેરે કુટુંબે શ્રી હરાલાપાર્શ્વનાથજીના મંદિરમાં ચતુષ્કિશ્ક શિખર કરાવ્યું છે.

દેરી નં. ૪૬માં લેખ નથી.

દેરી નં. ૪૭માં જાળલી ઉપર લેખ છે. આખો નથી વંચાતો પરંતુ સંવત્ વગેરે વંચાયું છે જે નીચે આપું છું.

॥૪॥ સં. ૧૪૧૫વર્ષે X X X

બૃહદ્ગચ્છીય શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિવદે

શ્રી જિનચંદ્રસૂરિપટ્ટાલંકાર શ્રી રામચંદ્રસૂરિ મિરાત્મશ્રેયસે શ્રી પાર્શ્વનાથમુખન X X

(આગળ વંચાતું નથી)

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૧૫માં બૃહદ્ગચ્છીય શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ અને તેમના પદ્ધલંકાર શ્રીરામચંદ્ર સૂરિશ્રીએ પોતાના કમ્પાણ માટે શ્રી પાર્શ્વનાથ જીના મંદિરમાં (ઉપદેશ આપીને દેરી કરાવી છે. વગેરે)

દેરી નં. ૪૮ માં જાળલીમાં લેખ છે. અધૂરો વંચાયો છે.

॥૯॥ સંવત્ ૧૪૧૧ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૬ બુધે અનુરાધા નક્ષત્રે બૃહદ્ગચ્છીય શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ શિષ્ય શ્રી જિનચંદ્રસૂરિનાં પદ્ધલંકાર શ્રી રામચંદ્રસૂરિમિ X X X

ભાવાર્થ—સં. ૧૪૧૧માં ચૈત્ર વદિ ૬ ને શુક્રવારે અનુરાધા નક્ષત્રમાં બૃહદ્ગચ્છીય

આચાર્ય શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ અને તેમના પદ્ધલંકાર શ્રી રામચંદ્રસૂરિના (ઉપદેશથી) દેરી નં. ૪૯ માં જાળલીમાં લેખ છે. સંવત્ વગેરે કશું નથી વંચાતું. માત્ર ઉપદેશ આચાર્ય “શ્રીરત્નાકરસૂરિ” એટલું જ વંચાયું છે.

દેરી નં. ૫૦માં જમણી બાજુ લેખ છે. આખો વંચાતો નથી પરંતુ સં. ૧૪૮૩ અને તપા શ્રીસોમસુંદરસૂરિ એટલું વંચાયું છે. દેરી નં. ૫૧માં લેખ જ નથી. દેરી નં. ૫૨માં જમણી બાજુ ૧૪૮૨ નો લેખ છે અને જાળલીમાં ૧૪૮૩ નો લેખ છે. બન્નેની લીપી અને ભાષા તદ્દન અર્વાચીન છે. તેમજ લેખ પૂરો બરાબર વંચાતો પણ નથી.

રંગમંડપના જે થાલલામાં મારવાડી ભાષામાં અને એવી જ મોડી લીપીમાં લેખ છે. બરાબર વંચાતા નથી પરંતુ ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે.

સંવત્ ૧૮૫૧ અષાઢ શુદ્ધિ ૧૫ બદારક શ્રી રંગવિમલસૂરિ તેમના ઉપદેશથી જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. આ લેખ પંદર પંક્તિનો છે. બીજા થાલલામાં પણ સં. ૧૮૫૧ બદારક શ્રીજિનેન્દ્રસાગરસૂરિ અને શ્રી સૌભાગ્ય-સાગરજી વંચાય છે. આ પણ જીર્ણોદ્ધારનો લેખ છે.

આ સિવાય ગ્રામીન શિલાલેખો પણ છે જેમાં સંવત્ ૩૨૭, ૭૮૩, અને ૧૦૩૭ છે. આગળ વંચાતું નથી; ધસાઈ મયેશ છે. હમણાં ધર્મશાળા માટે જોદાણુ કામ કરતાં એક ગ્રામીન સુંદર જિનમૂર્તિ નીકળી છે જે ધર્મશાળાના ઝોરડામાં ખિપાજમાન છે. જોદકામ કરતાં એક જૂના થાલલામાં પણ લેખ હાથ આવ્યો છે. (ચાલું)

મુગલસમ્રાટ અકબર બાદશાહ પ્રતિબોધક

જમદગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિજીની સન્માય

[રચયિતા-શ્રી વિજયસેનસૂરિશિષ્ય ભક્તિ મુનિવિજયજી]

સં.-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ચંદ્રપ્રભવિજયજી, કપડવંજ

સરસતી સુમતિને વિનવું, સદ્ગુરુ લાગુજી પાય;

વાણી આપોજી નિરમલી, આશું તપગચ્છરાય;

તેં મન શોધું રે, ગુરુ હીરજી ૧૧૧

કિણુ બાઈ વેરાબ્યા લાડુઆ, કિણુ બાઈ વેરાવે પુત્ર;

શ્રીચંદે વેરાબ્યા લાડુઆ, નાથીબાઈ વેરાબ્યા પુત્ર....તેં ૧૧૨

ધન જાડી ધન હીકુઓ, ધન શાહ સાહીરો પુત્ર;

ધન બાઈ નાથીરો જીવીઓ, હીરજી સરીખાંજી પુત્ર....તેં ૧૧૩

લાખ ટકારો જી ગુધરો, ઝમકયો માઝમ રાત;

ઝમકે ગુરુજી જાગીયા, પુસ્તક જમણે હાથ....તેં ૧૧૪

અકબર કાગળીયા મોકલે, બીરબલ હસ્તના જોય;

તુંજ મુંજ મિલવા આવજો વણો, વિહંબ ન કીજેજી કોય....તેં ૧૧૫

અકબર કરેજી વિનંતિ, ટોડરમલ લાગેજી પાય;

પૂજ્ય ચૌમાસું અઠે કરો, હોશે ધર્મરો સવાય....તેં ૧૧૬

તેજી ઘોડાજી અતિ ઘણાં, પાયક સંખ્યા નવિ પાર;

મહાજન આવેજી અતિ ઘણાં, આવે ધાનસિંહ ઉદાર....તેં ૧૧૭

સામે મેલુંજી પૂજ્ય પાલખી, મોતિડે નવચરો હાર;

એક ચૌમાશે અઠે કરો, વિનંતિ છે વારંવાર....તેં ૧૧૮

વિચરંતા ગુરુજી પધારીયા, આયા સીમારેં માંહ;

સિમે વજાણ્યા સીમાડીયે, ધનધન મોઢા મુનિ એહ....તેં ૧૧૯

ગુરુ જીવાગામેં આવીયા, મલીઓ મનકારો સાથ;

પાય લાગી કરે વંદણા, પધારો કૃપાનંદ....તેં ૧૨૦

આગરાની પોળ રળીયામણી, વચમાં મુખ દોય ચાર;

ઝીયાં તોરણ બાંધીયા, બાંધ્યા નવ લખા હાર....તેં ૧૨૧

આયા ગુરુજી મોરજે, સન્મુખ આવ્યો સહુ સંધ;

અકબર ફ્રાજેથી આવતો, વધ્યો હર્ષ ઉમંગ....તેં ૧૨૨

૧. પાદાંતરે-એ કર જોડી વિનવું, આરદ્ર લાગું પાય.

૨ તથા ૪. પૂજ્યશ્રીના પિતા તો કુંરા શાહ છે એમ સરીશ્વર અને સમ્રાટ, જમદગુરુ-
દાવ્યાદિમાં જણાવેલ છે. તો આ કોણ ? તમનો ન જણાવે ?

૩ પાદાંતરે-કેવડો.

સાલ શિષ્ય લાગતાં લહે, હોતું હતું
 નીચે—જ્યાં મનમાં ચારવાદમાં નિયમતા એ વસ્તુ છે એણે વૃદ્ધ વૃદ્ધ માયાઓથી લાગેલવામાં
 આવેલ. ત્યારબાદ એક બે છે એણે હસ્તવિખિત પાનામાં લેવામાં આવેલ, તે વાતને
 પ્રસાદિત હજાર છે. જ્યાં એ કે જ્યાં માયાઓમાં બીજી માન્ય હોય, તેથી
 હજારમાં હોય તે જ્યાંપણી કે તેથી તત્ત્વમાં સુંદર સ્વરૂપ આકૃતિને જનતાને
 આપવા મળે.

દરેકે વસાવના યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના નવું વિશેષાંક

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

જમવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી
સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ૭ આના (દબાલખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) લીપોત્સવી અંક

જમવાન મહાવીરસ્વામી પછીના ૧૦૦૦ વર્ષ પછીના સાતમો વર્ષના જૈન
ઇતિહાસને લખતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય ૮ આના રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સમૃદ્ધ વિક્રમકલ્પ સંબંધી ઇતિહાસિક લિખિત લેખોથી
સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો દબાલ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય ૮ આના રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં નાંચાહાર હોવાના આશ્ચર્યોના

જવાબ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ૮ આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ૮ આના.

કાચી તથા પાકી ફાઈલો

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશની ગ્રાન્થ, પામ્પ્લેટ, નાટક, ફલ્ડર,
સ્મૃતિપાટના પારખા તથા તેરલા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઈલો તેમજ
કે મૂલ્ય ૬૨૬ નું કાચીના બે રૂપિયા પાકીના આઠી રૂપિયા.

—ભાષા—

શ્રી જૈનમત્ સત્યપ્રકાશક સમિતિ
જેલિંગલાઈની વાડી, પીકાંટા, અમદાવાદ.

મુદ્રક:-અમનભાઈ હોડાભાઈ દેસાઈ. શ્રી વીરવિજય પ્રી-ટીંગ પ્રેસ, અલાપોર. દોનગરા,
ગો. નો. નં. ૧ શ્રી લક્ષ્મીમાર્ગ કાર્યાલય-અમદાવાદ. પ્રકાશક:-શ્રીમનલાલ મોકળદાસ દાહ.
શ્રી જૈનમત્ સત્યપ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય, જેલિંગલાઈની વાડી, પીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

તંત્રી
ચીમનલાલ ગોકળદાસ શાહ

વર્ષ ૧૪ : અંક ૧૨]

અમદાવાદ : તા. ૧૫-૯-૪૯

[ક્રમાંક ૧૬૮]

વિષય-દર્શન

- નિવેદન
૧. " અપરાધ-ક્ષમા-સ્તોત્ર " પર વધુ પ્રકાશ : સુધાકર : ૨૧૭
 ૨. કુતિયાવણુ [સં. કુતિયાવણુ તથા કુતિન્યાવણુ] : શ્રી. હીરાલાલ ર. શાપડિયા : ૨૧૯
 ૩. શ્રી શ્રાવણ તીર્થ : યુ. મુ. મ. શ્રી. ન્યાયવિનયજી : ૨૨૬
 ૪. મહાકવિ રામચંદ્રના નલવિલાસ નાટકમાંથી સંસ્કૃત પ્રસાદી : યં. લાલચંદ્ર લ. ગાંધી : ૨૩૫
- ચૌદમા વર્ષનું વિષય-દર્શન : ૨૪૬
- મદદ : ૨૪૭

લવાજમ સંબંધી સૂચના

ઘણાસરના ગ્રાહક ભાઈઓનું લવાજમ આ અંકે પૂરું થાય છે. તે જોમનું લવાજમ પૂરું થતું હોય તેમણે પાતાના લવાજમના બે રૂપિયા મોકલી આપવા. લવાજમ નહીં મળે તો આવતો અંક વી. પી. શ્રી મોકલવામાં આવશે. તે સ્વીકારી લેવા વિનંતિ છે.

લવાજમ-વાર્ષિક બે રૂપિયા : આ અંકનું મૂલ્ય-ગણુ આના

નિવેદન

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ના આ અંકે માસિકત્વ ૧૪મું વર્ષ પૂરું થાય છે, તે પ્રસંગે અત વર્ષ દરમ્યાન સમિતિ તથા માસિકને આર્થિક તેમજ લેખો વગેરે દ્વારા સહકાર આપનાર સર્વ કૌંસનો અમે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ, અને ભવિષ્યમાં પણ એવો જ સહકાર આપતા રહેવાની વિનંતી કરીએ છીએ.

આવતા અંકે માસિકત્વ ૧૫મું વર્ષ શરૂ થાય છે, ત્યારથી માસિકમાં વધારે રુચિકર સાહિત્ય પ્રગટ કરવાનો તેમજ ખીજ કેટલીક જરૂરી માહિતીઓ આપતા રહેવાનો અમારો ઇરાદો છે. છાપકામ તેમજ કાગળ વગેરેમાં ફેરફાર કરીને માસિકને બને તેટલું સુવાચ્ય અને સરસ બનાવવાની અમે ઉમેદ રાખીએ છીએ.

આપણા પુ. આચાર્ય મહારાજ આદિ સર્વ વિદ્વાન મુનિવરો તેમજ અન્ય સાક્ષરો અમને અમારા આ કાર્યમાં સહકાર આપે એવી અમારી વિનંતી છે. માસિકને આદર્ષ બનાવવા માટેની સૂચનાઓ અમને લખી મોકલવામાં આવશે તો તેનો સાલાર સ્વીકાર કરીને તેનો શક્ય તેટલો અમલ કરવા અમે પ્રયત્ન કરીશું.

પ્રતીકારને યોગ્ય લખાણ પણ સમયે સમયે પ્રગટ કરી શકાય એ માટે એવા આદ્યોપાત્મક લખાણો પ્રત્યે અમારું ધ્યાન દોરવા અમે સૌ કૌંસને વિનવીએ છીએ.

આવતા અંકથી માસિકમાં નીચેની બાબતો આપવામાં આવશે.

(૧) સમિતિ ઉપર મોકલવામાં આવતાં પુસ્તકોનો સ્વીકાર.
(૨) શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સમાજના હીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા તેમજ ખીજ મહત્વના સમાચારો (સંક્ષેપમાં).

(૩) ૨૫૦ મૂં જૈન સમાજ સિવાયના ખીજ જૈન ફિરકાઓના ખાસ મહત્વના સમાચારો.

(૪) દેશની કે દુનિયાની ખાસ નોંધપાત્ર ઘટનાઓ.

આશા છે કે જૈન સમાજના મહત્વના સમાચાર હવે પછી અમને લખી મોકલવાની સૌ કૌંસ કૃપા કરશે.

માસિક માટે જનરુચિનું યોગ્ય ફર તેમજ સાથે સાથે જૈન અંકુશિનું ઝોરવ પ્રગટ કરે તેવું સાહિત્ય લખી મોકલવા અમારું સર્વ વિદ્વાનોને હાર્દિક આમંત્રણ છે. —વ્યવસ્થાપક

॥ ॐ अर्हम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्रवताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिनु मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

जेशिंगभाईकी वाडी : वीक्रांटा रोड : अमदावाद (गुजरात)

वर्ष १४
अंक १२

विजय सं. २००५ : विरनि. सं. २४७५ : छ. सं. १८४८
लाहरीया वदि ८ : गुरुवार : १५ सप्टम्बर

क्रमांक
१६८

“ अपराध-क्षमा-स्तोत्र ” पर वधु प्रकाश

लेखक—सुधाकर

श्री वीर सेवा मंदिर दिल्ली तरङ्गधी पं. श्री. गुगलडिशोरल मुज्जतरना तंत्रीपञ्चा
नयि प्रगट धता ‘अनेकान्त’ नामक हिन्दी लाधाना द्विगुणर सम्प्रदायना भासिकपत्रना
गत आगस्ट भासना आंकां पहिला लेख तरीक, “ अपराध-क्षमा-स्तोत्र ” नामक ओक
संस्कृत स्तोत्रनु संपादन द्विगुणर सम्प्रदायना सुप्रसिद्ध विद्वान अने लेखक आशु श्री
गुगलडिशोर मुज्जतर महाशये कथुं छे. आ अपराध-क्षमा-स्तोत्रमा श्रवताम्बर समाजमा
सुप्रसिद्ध अने भूषण प्रयक्षित ‘रत्नाकरपञ्चशी’ आपवामा आवेल छे. आ स्तोत्र
आशुलने दिल्लीना नवा द्विगुणर मंदिरना पुस्तकालयमाथी प्राप्त थयुं छे. अने
अशुल लपे छे छे छे रत्नाकर नामना विद्वाननी आ कृति छे. अशुली यवा जेवुं छे छे
आशुलने आ स्तोत्र भूषण अशुल छे. तेओ लपे छे छे,—

“ स्तोत्र बडा सुन्दर तथा भावपूर्ण है और सच्चे हृदयसे जिनेन्द्र-प्रतिमादिकके
सन्मुख इसका पाठ आत्माको ऊंचा उठानेवाला है, अतः इसे हिन्दी अनुवादके साथ यहाँ
दिया जाता है ।”

अधीं आ लेख आशुलना अन्तय उपर थोडा वधु प्रकाश पाडवा आतर न लप्ये
छे. मे उपर लप्युं तेम आशुलने हिन्दी अनुवादके साथे श्रेयःश्रीर्या मंगलकेलि-
सदा ” थी शर थयुं न स्तोत्र आशुल छे ते श्रवताम्बर समाजमा भूषण प्रयक्षित अने
प्रसिद्ध रत्नाकरपञ्चशी छे. आ स्तोत्र लगभग अधीं सदी पहिला छपायेध पंच प्रति-
कमथ अने भीन प्रकरसुसंग्रहमा छपायेलुं छे अने हनु पणु छपाये न लय छे.
संस्कृतना लघुकारे अने भीनओ पणु आ स्तोत्रना पद्योना निरंतर श्रुति, आत्मनिर्वाह,
आत्म-आलोचनामा उपयोग करे छे. संस्कृतनी अनभिद्य आल लत्रे भाटे आ रत्नाकर-
पञ्चशीनी भास्तर सामललाध हेमयं दे करेला पद्यमय गुजराती अनुवाद भूषण प्रसिद्ध छे.
“मंदिर छे मुंडित तथी भांगव्य कीजाना प्रभु” थी शर धती प्रथम गाथा तो दरेक जन-
मंदिरमा पाण्डे, अहेतो पासेधी पणु वारंवार संलापय छे. जितेश्वरदेव सन्मुख ओलाती
रत्नमा गुजराती पद्यो भूषण उपयोग थाय छे. आ गुजराती श्रुतिना उपयोग हिन्दी
लाधानापी अहेतो पणु करे छे. आ रत्नाकरपञ्चशी स्तोत्रना हिन्दी अनुवाद पणु भयेला छे.

કેટલાક અર્થસહિત હિન્દી પંચ પ્રતિક્રમણનાં પુસ્તકોમાં આ સ્તોત્ર મળી આવે છે. કેઈ વિદ્વાન ઈવિએ તો આ સ્તોત્રની પ્રથમ ગાથાનાં ચાર પદો લઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્તુતિ (થાય) પણ બનાવી છે. વળી રતનાકરપચ્ચીશી ઉપર જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરી-શ્વરજીના પ્રશિષ્ય કનકકુશલે ટીકા પણ રચી છે. અને ૨૧૦ સાહિત્યસેવી શ્રી કેશવસોલ પ્રેમચંદ મોદીએ અંગ્રેજી ભાષાંતર પણ “જૈન સાહિત્ય સંશોધક” (પૃ. ૧ અંક ૧, પૃ. ૧૫-૧૬) માં મોદીએ તૈયાર કરેલ ઇ. સ. ૧૯૨૦ માં છપાયું છે.

બાણજીની બાણકરી ખાતર આ પચ્ચીશીના રચયિતા આ. શ્રી રતનાકરસૂરીશ્વરજી મહારાજ ક્યારે થયા અને આ સ્તોત્ર કઈ રીતે બનાવ્યું તેનો પણ ટૂંક પરિચય આપું છું:-

આ. શ્રી રતનાકરસૂરિજી ચૌદમી સદીમાં થઈ ગયા. સૂરિજીએ પ્રસિદ્ધ શત્રુંજય તીર્થના ઉદ્ધારક શ્રી સમરાશાહને શત્રુંજયતીર્થના ઉદ્ધારનો ઉપદેશ આપ્યો હતો અને વિ. સં. ૧૩૭૧ માં શ્રી શત્રુંજયગિરિ ઉપર પ્રાંતિકા સમયે પોતે વિદ્યામાન હતા. શ્રી વીરવંશવાલીકારના કથન મંજુષુ તો આચાર્યશ્રીએ આ રતનાકરપચ્ચીસોસ્તોત્ર ગિરિરાજ ઉપર શ્રીઃપલહિત પ્રભુની સમક્ષ જ બનાવ્યું હતું. સૂરિજી મહારાજ માટે એક દંતકથા બહુ જ પ્રસિદ્ધ છે કે—

સૂરિજી મહારાજ બહુ જાગર ઉપદેશક અને “પ્રખર વ્યાખ્યાતા હતા. તેમના ઉપદેશના પ્રભાવથી ઘણા લેખી જીવો પ્રતિભોષ પામી વૈરાગ્યપરમંથી રંગાતા હતા. પરંતુ સૂરિજી મહારાજ પોતે પરિચ્છેધ ધારી હતા. સૂરિજીએ ઘણા મેતીઓનો સંગ્રહ કર્યો હતો. પોતે ખીજી જીવોનો પરિચ્છેધ છોડાવતા હતા, પરંતુ પોતે પરિચ્છેધનો ત્યાગ કરતા નહોતા. એક વાર સૂરિજી વડલીમાં હતા ત્યારે ઘોળકાનો એક સુશ્રાવક શુરુજી પાસે પહોંચ્યો. શુરુજીને બહુ જ ભક્તિથી નમસ્કર કરતો અને ગુરુ સમક્ષ સુંદર ઉપમા ભરેલી ભક્તિથી સ્તુતિઓ બોલતો તે શ્રાવક શુરુજીને કહે—મને ઉપદેશ આપી પરિચ્છેધ છોડાવો તો આપશ્રીનો મોટો ઉપકાર માનીશ. સૂરિજી નિરંતર એને ઉપદેશ આપે છે, પરંતુ તેને કાંઈ જ અસર ન થઈ. પોતે રૂનો વ્યાપારી હતો. વ્યાપાર કરતો, કમાતો અને ઉપદેશ સાંભળતો હતો. છ મહિના ઉપદેશ ચાલ્યો હિન્તુ શ્રાવકને પરિચ્છેધત્યાગના ઉપદેશની અસર જ ન થઈ. આથી એક દિવસે સૂરિજી મહારાજે ખૂબ જ ચિંતવન કરી મમં શોધી કાઢ્યો અને પોતાની પાસે રહેલા મેતીઓનો ઢગલો ફરાવી તેને પીસાવી નાખ્યા (કહે છે કે રેતીમાં ભેળવી પરકતી દીર્ઘા) અને નિર્ધારિત કરી થયા. ક્રોના શ્રાવકને ત્યારપછી ઉપદેશની અસર થઈ અને તે પ્રતિભોષ પામ્યો. પછી સૂરિજીએ પોતાના શિષ્યને ગમ્મતો લાર સોંપ્યો અને સંઘની આજી લઈ પરમ નિર્યટી બની પોતે ચાલી નીકળ્યા. અનુક્રમે વિહાર કરતા સૂરિજી મહારાજ ચિત્તોડ આવ્યા. આ વખતે ભારતવર્ષમાં મુસલમાન સમ્રાટ અલ્લાઉદ્દીન ખીજીજીનું આગ્રાજીમ હતું. એરુએ શ્રી સિદ્ધાચરજી ઉગરનાં મંદિરો તોડ્યાં હતાં અને જીર્ણોદ્ધારની જરૂર હતી. શ્રી રતનાકરસૂરિજી મહારાજે સમરાશાહને ખાત્રી બાણી શ્રી શત્રુંજયતીર્થના જીર્ણોદ્ધાર માટે પ્રેરણા કરી. સમરાશાહે ગુરુઉપદેશ શિરસાવંધ કર્યો અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. પ્રતિષ્ઠા સમયે પણ અન્ય આચાર્ય મહારાજો ની સાથે શ્રી રતનાકરસૂરિજી પણ ત્યાં વિદ્યમાન હતા. એ જ સમયે આત્માનંદા, અને આત્મજન્યનાંથી ભરેલ રતનાકર પચ્ચીસી સ્તોત્ર તેમણે બનાવ્યું, જે આજલગી પ્રસિદ્ધ છે.

આ. શ્રી રતનાકરસૂરિજી બૃહત્પાગમ્મના હતા અને તેમનો શ્વર્ગવાર ૧૩૮૪ માં થયો છે. અગ્નિ મહારાજની પ્રશંસા માટે નિમ્ન શ્લોક બહુ જ ઉપયુક્ત છે—

મહ્યાદંબરજુતો સૂરિ પયંવડાપલ્લીએ જાયં ।

રયણાયરસૂરોનામેળ જાઓ સાસનંમિ સિળમારો ॥

શ્રી સુખતારણએ આ સ્તોત્રના ચોવીશ શ્લોકો આપ્યા છે, પણ ખરી રીતે એ રત્નાકર-પચ્ચીશી કહેવાય છે અને તેના પચ્ચીશો શ્લોકો ઉપલબ્ધ પણ છે. એટલે હું માનું છું કે એ પ્રતમાં કદાચ એક શ્લોક લખાવો જ રહી ગયો હશે અથવા પ્રેસકોપી દરનાર બાઈ શ્લોક ઉતારવો બૂલી ગયા હોય. સુખતારણએ છપાવેલા સ્તોત્રમાં નિમ્ન શ્લોક રહી ગયો છે—

કૃતં મયાડમુત્ર હિતં ન ચેહ, લોકેડપિ લોકેશ સુખં ન મેડમૂત્ર ।

અસ્માદશાં કેવલમેવ જન્મ, જિનેશ જજે મવપૂરણાય ॥ ૬ ॥

આવી જ રીતે કાંઈ કાંઈ શ્લોકોમાં અશુદ્ધિ પણ આવી રહી છે. બાણુજીએ આપેલા અગિયારમા શ્લોકના ચોથા ચરણમાં જે શંકાચિહ્ન મૂક્યું છે ત્યાં—“દર્વાંછિ દ્વિ નાયમતિ-મ્મો મે” પાઠથી શંકા નિકળી જશે. આવી જ રીતે બાણુજીએ આપેલા બારમા શ્લોકના તેમજ બાણુજીએ આપેલા ચૌદમા શ્લોકના ત્રીજા ચરણમાં “સ્ફુરત્પ્રમા ન પ્રમુતા ચ કાપિ” નોંધ્યો. તથા બાણુજીએ આપેલા વીસમા શ્લોકના બીજા ચરણમાં “પદોપકારન્ન યશોડજિતં ચ” પાઠ નોંધ્યો. અને બાણુજીએ આપેલા બીજામાં “પદોપકારન્ન મૂતોઽવજ્ઞાવિમવજ્ઞયોત્ર” પાઠ નોંધ્યો. આ પાંડો બરાબર બંધબેસતા અને શુદ્ધ છે. બાણુજી રહી ગયેલી અશુદ્ધિઓ અને ખાટી રહી ગયેલો એક શ્લોક ઉમેરી લે અને તેના પદ્યમય હિન્દી ભાવાનુવાદ કરાવે તે બહુ જ સારું છે. આજના સમભાવી યુગમાં આપણે બધાએ આવી રીતે એક બીજાના નિષ્ઠ સંપર્કમાં આવીએ તે આપણા શુભ ભાવિની નિશાની છે. દિગંબર સમાજે સ્વર્તાબ્જાચાર્યકૃત શ્રી લક્ષ્મીનાથ, કલ્યાણસંદિર વગેરે સ્તોત્રો અપનાવ્યા છે તેમ આ અપરાધ-ક્ષમાપનારૂપ રત્નાકર પચ્ચીશી અને એવા જ બીજાં સ્તોત્રોને અપનાવી તેના પ્રચાર કરે અને આપણામાં આ રીતે પ્રેમગાંઠ બંધાય તે ખુશી થવા જોઈ છે. અન્તમાં આવી સુંદર સ્તુતિને ‘અનેકાન્ત’ પ્રગટ કરી દિગંબર સમાજમાં પ્રકાશિત કરવા બદલ હું બાણુજીને હૃદયનાં અભિનંદન આપી વિરમું છું.

કૃતિયાવણું [સં. કુત્રિકાપણ તથા કુત્રિજપણ]

(લે. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ એ.)

ઉલેખ—‘કૃતિયાવણું’ એ અક્ષમાગલી (સં. અર્ધમાખધી) લાપાનો શબ્દ છે, ક્રમકે આ ભાષામાં રચાયેલા જૈન આગમોમાં એ મળે છે. દાખલા તરીકે વિયાહપણ્ણતિ નામના પાંચમા અંગમાં સ. ૨, ઉ. ૫ (સુત્ર ૧૦૭)માં અને સ. ૯, ઉ. ૨૩ (સુત્ર ૩૮૫)માં અને નાયાપ્રમ્મકહા નામના છઠા અંગમાં મુખ્ય ૧, અ. ૧ (સુત્ર ૨૪)માં ‘કૃતિયાવણું’ શબ્દ વપરાયો છે.

૧ આગમોતું દિગ્દર્શન એ નામની સારી કૃતિમાં પૃ. ૨૩૫ માં જે મેં લેખ છપાશે એમ લખ્યું છે તે આ લેખ છે.

અર્થ અને ઉપમા—વિચારણા પાશ્વર્થ સ્થવિરના વર્ણનમાં સુત ૧૦૭માં એમનો કુત્તિયાવળમવા તરીકે નિર્દેશ છે. નવાંગવૃત્તિકાર અભયદેવસૂરિએ આ અંગની વૃત્તિ(પત્ર ૨૪૧, સ્તવામની આવૃત્તિ)માં આ સંબંધમાં નીચે મુજબ સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું છે:-

“કુત્રિકમ્—સ્વર્ગ-મર્ત્ય-પાતાલલક્ષણં મૂમિત્રયં તત્સમ્ભવં વસ્તુવપિ કુત્રિકમ્, તત્સમ્પાદક આપણ:-હટ્ટ: કુત્રિકાપણ:, તદ્મૂતા:-સમીહિતાર્થસમ્પાદનલઘ્વિયુક્તત્વેન સકલ-ગુણોપેતત્વેન વા તદુપમા: ||”

આનો અર્થ એ છે કે કુ-ત્રિક એટલે સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળરૂપ ત્રણ ભૂમિ યાને પૃથ્વી, એ ત્રણે પૃથ્વીમાં-લોકમાં મળતી ચીજ પશ્ચ કુત્રિક કહેવાય. એ જે ‘આપણ’ યાને હાટમાંથી-દુકાનેથી મળે તે ‘કુત્રિકાપણ’ છે. એના જેવા અર્થાત્ વાંછિત અર્થની પ્રાપ્તિ માટેની લઘ્વિયથી યુક્ત હોવાને લીધે અથવા સર્વે ગુણોથી અલંકૃત હોવાને લીધે કુત્રિકાપણની એટલે વિશાળ વસ્તુલંકારની ઉપમાવાળા સમજવા. આમ આ વૃત્તિ ‘કુત્તિયાવળ’ મટેનું સંસ્કૃત રૂપ (કુત્રિકાપણ), એનો અર્થ અને એનો ઉપમાર્થ કરેલો ઉપોખ્ય એ મળ્યો ખાખત પર પ્રકાશ પાડે છે.

મૂલ્ય અને અધિષ્ઠાતા—વિચારણામાં જમાલિના અધિકારમાં દીક્ષા લેવાની એમને એમના માતૃપિતા તરફથી અતુલા મળતાં એમના પિતા કૌટુંબિક પુરુષોને કહે છે કે શ્રીગૃહ(લંકાર)માંથી ત્રણ લાખ (સોનેયા) લઈ કુત્રિકાપણથી બે લાખ (સોનેયા)નું રજોહરણ અને એક પ્રતિગ્રહ (પાત્ર) ખરીદી લાવે. આમ જે આ અધિકારમાં ‘કુત્તિયાવળ’ શબ્દ વપરાયેલો છે તે સમજાવતાં અભયદેવસૂરિએ પત્ર ૪૭૬ આ (આં સમિતિની આવૃત્તિ)માં કહ્યું છે કે:-

“કુત્રિકમ્—સ્વર્ગ-મર્ત્ય-પાતાલલક્ષણં મૂત્રયમ્, તત્સમ્ભવિ વસ્તુવપિ કુત્રિકમ્, તત્સમ્પાદકો ય આપણ:-હટ્ટો દેવાધિષ્ઠિતત્વેનાસૌ કુત્રિકાપણ: ||”

આમાં પણ પહેલાની જેમ કુત્રિકાપણનો અર્થ આપાયો છે. વિશેષમાં આ મહા-દુકાનનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે એ વાતનો અહિં ઉલ્લેખ કરાયો છે.

નાયામાં સુત ૨૪માર મેઘકુમારની દીક્ષાનો અધિકાર છે. એમના પિતા શ્રેણિક નરેશ્વર કૌટુંબિક પુરુષોને ઉપર મુજબ ત્રણ લાખ (સોનેયા) લંકારમાંથી લઈ કુત્રિકાપણે બધ ત્યાંથી બે લાખ (સોનેયા) વડે એક રજોહરણ અને એક પ્રતિગ્રહ લઈ આપવા કહે છે. આ પ્રસંગે જે ‘કુત્તિયાવળ’ શબ્દ વપરાયેલો છે તે સમજાવતાં અભયદેવસૂરિ આને અંગેની વિ. સં ૧૧૨માં રચાયેલી વૃત્તિ(પત્ર ૫૧ અ)માં નીચે મુજબ સ્પષ્ટીકરણ આપે છે:-

“દેવતાધિષ્ઠિતત્વેન સ્વર્ગમર્ત્યપાતાલલક્ષણમૂત્રિતયસમ્ભવિ વસ્તુસમ્પાદક આપણ:-હટ્ટ: કુત્રિકાપણ: ||”

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સ્વર્ગાદિ ત્રણે લોકની વસ્તુઓ આ મહાદુકાને મળે છે, કેમકે એ દેવતા વડે અધિષ્ઠિત છે.

૨ ત્રિપણ્ડિતશાસ્ત્રપુરુષચરિત્ર (પર્વ ૧૦, સં. ૬ ગ્રંથો. ૨૮૭)માં ‘કુત્રિકાપણ’નો ઉલ્લેખ છે.

ઓવવાઈય નામના અને પ્રથમ ઉવંગ તરીકે ઓગખાવાતા આગમ (સુ. ૧૬)માં કુત્તિયાવણમૂયાનો ઉલ્લેખ છે. આ ઉવંગ ઉપરની મલયગિરિસૂરિકૃત વૃત્તિ (પત્ર ૩૪ અ)માં આ સંબંધે નીચે મુજબ સ્પષ્ટીકરણ છે—

“ કુત્તિઆવણમૂઝ ત્તિ કુત્તિકમ્—સ્વર્ગમર્ત્યપાતાલલક્ષણં ભૂમિત્રયમ્, તત્સમ્ભવં વસ્ત્વપિ કુત્તિકમ્, તત્સમ્પાદક આપણઃ—હૃદ્ઃ કુત્તિકાપણઃ, તદ્ભૂતાઃ—સમીહિતાર્થ—સમ્પાદનલબ્ધિયુક્તત્વેન તદુપમાઃ ॥ ”

કહેવાની અતલખ એ છે કે શર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળ એ ત્રણ ભૂમિમાં સંભવની વસ્તુ જે દુકાનેથી મળે તે ‘કુત્તિકાપણુ’ છે. વાંચિત અર્થને પૂરી પાડનારી લબ્ધિથી યુક્ત હોવાથી કુત્તિકાપણુની એમને ઉપમા અપાઈ છે

“ સિરિગુત્તેણ છલુગો છમ્માસ વિકલ્લિક્કુગ વાણ્ જિઓ ।

આહરણકુત્તિયાવણ ચોયલસણ પુચ્છાણ ॥ ”

આ ગાથા વિજ્ઞેસાપરસથલાસમાં ૨૪૮૬મી આથા તરીકે છે. ૩ એ આવરસયના મૂલ લાસરી ૧૩૬મી ગાથા છે. તેમાં હરિભદ્રસૂરિકૃત વૃત્તિ સહિત જે આવરસય છપાયેલ છે તેમાં કંઈકે પાડબેપૂર્વક આ જોવાય છે, ત્યાં એ નીચે મુજબ છે—

“ સિરિગુત્તેણડિવિ છલુગો છમ્માસે કલ્લિક્કુગ વાણ્ જિઓ ।

આહરણકુત્તિયાવણ ચોયલસણ પુચ્છાણ ॥ ”

આ ગાથાગત ‘કુત્તિયાવણુ’ શબ્દ હરિભદ્રસૂરિએ સમજાવ્યો નથી. આવરસયની શુદ્ધિ (પત્ર ૪૨૬)માં આ સંબંધમાં ‘કુત્તિયાવણુ’ શબ્દ વપરાયો છે. ખરા, પણ એની વ્યુત્પત્તિ સમજાવાઈ નથી. અથર્થતઃ અહીં એના સ્વરૂપ પરત્વે એટલો ઉલ્લેખ છે ખરા કે અહીં સર્વે દ્રવ્યો હોય છે.

આવરસયની ટીકામાં મલયગિરિસૂરિએ ‘કુત્તિયાવણુનો’ અર્થ સમજાવતાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ કર્યો છે—

“ સ્વર્ગમર્ત્યપાતાલભૂમીનાં ત્રિકં કુત્તિકમ્, ‘તાસ્થ્યાત્ તદ્વ્યપદેશઃ’ इति भुवनत्रयेऽपि यद् वस्तु जातं तत् कृत्रिकमित्युच्यते, तस्य पणाया निमित्तमापणः हृदः कृत्रिकापणः, यदि वा कौ-पृथिव्यां त्रिकस्य-जीवधातुमूलात्मकस्य समस्तलोकभाविणो वस्तुजातस्यापणः कृत्रिकापणः ॥ ”

આમ એમણે ‘કુત્તિકાપણુ’ શબ્દ એ રીતે સમજાવ્યો છે: (૧) શર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળરૂપ ત્રણ ભૂમિમાં રહેલી સમસ્ત વસ્તુ વેચનારી દુકાન અને (૨) પૃથ્વીને વિષે જીવ, માતૃ અને મૂળ રૂપ અને સમસ્ત લોકમાં હોવારી વસ્તુઓના સમૂહને પૂરી પાડનારી દુકાન. વિશેષમાં એમણે અહીં એવો નિર્દેશ કર્યો છે કે આ કુત્તિકાપણુમાં કાંઈકે વણિકે સંત્ર વડે

કે આની સમજૂતી તરીકે એનો ઉલ્લેખ મળે છે કે વહી, પ્રતિવાદી, રાજા અને સભ્યો એક કુત્તિકાપણુમાં ગયા. અને તેમણે ૧૪૪ ઉદાહરણોના પ્રશ્નો વડે જુદી જુદી વસ્તુઓ માંગી. તેમાં જીવ અને અજીવથી લિન્ન નોજીવ માંગતાં એ ન રળતાં શબ્દયુક્તની હાર મળી.

આરાધેશો કાષ્ઠ સિદ્ધ વ્યંતર દેવ ગ્રાહકની (ધરાકની) ઇચ્છા મુજબની સર્વે વસ્તુઓ કાષ્ઠક સ્થળેથી લઈ આવી તેને આપે છે અને એનું મૂલ્ય વણિક લે છે. આ સંબંધમાં મતાંતરની નોંધ લેતાં એમણે કહ્યું છે કે દેટલાક એમ કહે છે કે આ દુકાનોના અધિષ્ઠાતા વણિક નથી, પણ દેવો છે અને વસ્તુનું મૂલ્ય એ વ્યંતર દેવ જ લે છે. વળી એમણે એ આખતને પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે કે આ કુત્રિકાપણો અમુક જ નગરોમાં હોય છે, નહિ કે સર્વત્ર.

હાથ (હા. ૭, મુ. ૫૮૭)ની અમયદેવસૂરિકૃત ટીકા (પત્ર ૪૧૩આ) માં 'કુત્રિકાપણ' શબ્દ વપરાયો છે. એવી રીતે 'કુત્તિયાવણ' શબ્દ અમલસરની હારિકદ્રોવ ટીકા (પત્ર ૩૨૦ આ)માં અને ઉત્તરજાળપણની વાલ્મીકીય શાન્તિસૂરિકૃત પાંચમી ટીકા (પત્ર ૧૬૧ આ)માં છે.

કુત્તિયાવણ-અચ્ચરી—આવે પ્રયોગ દસમેયાલિયની હરિલક્ષ્મીસૂરિકૃત ટીકા (પત્ર ૫૮ આ) માં છે. 'કુત્તિયાવણ-અચ્ચરી' માટેનું સંસ્કૃત સમીકરણ કુત્રિકાપણ-અચ્ચરી છે. અહીં 'અચ્ચરી'થી અર્થ, પ્રસંગ એમ અર્થ કરવાનો છે. આ પ્રસંગ તે શ્રીગુપ્તની પડલક સાથેની અર્થ છે.

કુત્રિજાપણ એવું અન્ય સમીકરણ-વિશેષાંતી પૂર્વોક્ત ૨૪/૬મી ગાથા સમજવતાં મલધારી હેમચંદ્રસૂરિએ 'કુત્તિયાવણ'ને અંગે નીચે મુજબ સંપીકરણ કર્યું છે:—

“કૃતામ્-સ્વર્ગમર્ત્યપાતાલભૂમીનાં ત્રિકમ્, 'તાલ્લ્યાત્ તદ્વ્યપદેશઃ'” इति कृत्वा तल्लोका अपि कुत्रिकमुच्यते । कुत्रिकमापणायति—व्यवहरति यत्र हट्टेऽसौ कुत्रिकापणः, अथवा धातुमूलजीवलक्षणैलिभ्यो जातं त्रिजातम्, सर्वमपि वस्त्वित्यर्थः, कौ-पृथिव्यां त्रिजमापणाययति—व्यवहरति यत्र हट्टेऽसौ कुत्रिजापणः ॥ ”

આનો અર્થ એ છે કે 'કુ' એટલે સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળ રૂપ ભૂમિ. એ ત્રિપુટીમાં રહેલા લોકો પણ 'કુત્રિક' કહેવાય છે, કેમકે જે ભૂમાં રહે તે ઉપરથી તેનું પણ તે નામ પડાય છે. જે દુકાનમાં કુત્રિકનો વેપાર કરાય છે તે 'કુત્રિકાપણ' કહેવાય છે. અથવા ધાતુ, મૂળ અને જીવ એ ત્રણથી ઉત્પન્ન થયેલ (વસ્તુ) તે 'ત્રિજાત,' છે એટલે કે એનો અર્થ સર્વે વસ્તુઓ છે. 'કુ' એટલે પૃથ્વી. એને વિષે 'ત્રિજા'નો વેપાર જે હાટમાં થાય તે 'કુત્રિજાપણ' કહેવાય છે.

આમ અહીં કુત્રિકાપણ અને કુત્રિજાપણ એમ બે સમીકરણો 'કુત્તિયાવણ' ને અંગે અપાયા છે.

કુત્રિકાપણવાળાં સ્થળ—વિશેષમાં આ ટીકામાં કહ્યું છે કે ઉજ્જૈણ, અરુચ ઇત્યાદિ દેટલાક પ્રતિનિયત નગરોમાં જ 'કુત્તિયાવણ' હતાં એમ આગમમાં કહ્યું છે.

મતાંતર—આ ઉપરાંત અહીં એ પણ મતાંતરની નોંધ છે કે કાષ્ઠક વણિકે મંત્ર વડે વશ કરેલો વ્યંતર દેવ ત્રિભુવનમાં રહેલી સર્વ વસ્તુઓ લાવીને એને પૂરી પાડતો. એથી ગ્રાહકને જે કંઈ જોઈએ તે સર્વ આ વણિકને ત્યાંથી 'કુત્તિયાવણ' માંથી મળતું. વેચેલી વસ્તુનું દ્રવ્ય આ વણિક લેતો.

અન્ય આચાર્ય એમ કહે છે કે કુત્રિકાપણો વણિકની નહિ પણ દેવોની માલિકાની હોય છે. દેવજ દેવધિષ્ઠિત હોય છે એટલે વેચેલી વસ્તુઓનું દ્રવ્ય એ દેવો જ મદણ કરે છે.

દસમેયાલીયની સુવિન્ન (પત્ર ૫૭)માં 'કુત્તિયાવણ' એવો પ્રયોગ છે, પણ આ નથી.

કુતિજાપણુ—કોટ્યાચાર્યે વિસેસાં ઉપર ટીકા રચી છે અને એ મહાધારી હેમચંદ્રચરિત્ર વૃત્ત કરતાં પ્રાચીન છે. આ ટીકા સહિત વિસેસાં છપાયેલ છે તેમાં વિસેસાંની ઉપર્યુક્ત ગાથા ૨૯૮૬મી ગાથા રૂપે જોવાય છે. અહીં ૨૯૮૬મી ગાથામાં તેમજ ૨૯૮૭માં પણ 'કુતિયાવણુ' શબ્દ વપરાયો છે. આ શબ્દની નીચે મુજબ સમજૂતી કોટ્યાચાર્યે ૭૧૬માં પત્રમાં આપી છે:—

“કુ:—ભૂમિસ્તાસાં કૂનાં ત્રિકં કુત્રિકં ત્રિભૂમિગૃહવત્ ત્રયો લોકા:; કુત્રિકે સ્થિતા: પદાર્થા: કુત્રિકા:; તાત્પર્યાત્ તદ્વ્યપદેશ:; કુત્રિકમાપણાયતે इति કુત્રિકાપણ:; સર્વદ્રવ્યવિક્રયી દેવ: પુણ્યારાધિતમાળંગારિકવત્, ધાતુમૂલજીવેષુ વા જાતં ત્રિજમ્, (કૌ) ભૂમ્યાં ત્રિજં કુત્રિજમ્, તત્સાપણ: ॥”

એનો અર્થ એ છે કે 'કુ' એટલે ભૂમિ. ત્રણ ભૂમિનો સમુદાય તે 'કુત્રિક'. ત્રણ માળના ધરના જેવા ત્રણ લોક છે. કુત્રિકમાં રહેલા પદાર્થો 'કુત્રિક' કહેવાય, કેમકે સ્થાન ઉપરથી એ સ્થાનમાં રહેલો નિર્દેશ કરાય છે. જ્યાં કુત્રિકનો વેપાર કરાય છે તે 'કુત્રિકા-પણુ'. ખુણ્યશાળી ભંડારીની પેઠે દેવ સર્વ દ્રવ્ય વેચે છે.

ધાતુ, મૂળ અને જીવથી ઉત્પન્ન થયેલ તે 'ત્રિજ.' પૃથ્વીનું ત્રિજ તે 'કુત્રિજ'. એની કુશન તે 'કુત્રિજાપણુ.' આમ કુત્રિજાપણુ એવું 'કુતિયાવણુ' અન્ય સમીકરણ આપનાર તરીકે કોટ્યાચાર્યે પ્રથમ છે એમ જણાય છે.

કુતિયાવણુ—કુતિય-આવણુ એવો પ્રયોગ કર્યુ (ઉ. ૩) ના ભાસમાં કે પછી નિજન્યુતિ ગણી શકાય તેમ હોય તો એમાં નીચે મુજબની ગાથામાં કરાયો છે:—

“વત્થા વ પત્તા વ ઘરે વિ હુજ્જા વટ્ટું પિ કુજ્જા ણિણો સયં પિ ।

ણિણુત્તમંઢં વ રયોહરાદિ કોઈ કિણે કુતિય આવણાતો ॥ ૪૨૧૨ ॥”

અર્થાત્ વસ્ત્રો અને પાત્રો તો ઘરમાં પણ હોય, પણ નિર્યુક્ત ભાંડ (પાત્રના પરિકરરૂપ ઉપકરણ:) કે રજોહરણ વગેરે (કે જે બીજે મળવાનો ઝોછો સંભવ છે તે સાધુઓની પાંસે) જોઈને કુશળ વ્યક્તિ પોતે પણ બનાવે, અને કાર્ધક કુત્રિકાપણથી ખરીદે.

ઉપર્યુક્ત ભાસની ૪૨૧૩મી ગાથામાં કુત્રિકાપણની પ્રરૂપણા કરાઈ છે. ઉત્કૃષ્ટ, જઘન્ય અને મધ્ય એમ મૂલ્યના ત્રણ પ્રકારો કહેવાવા જોઈએ. આટલી કિંમતે કુત્રિકાપણમાં ઉપકરણની ખરીદી થઈ શકશે એવો નિર્દેશ થવો ધટે.

ઉત્કર્ષથી એટલે સમસ્ત શ્રમણ-સંઘને યોગ્ય એવાં વસ્ત્ર, પાત્ર અને પાત્રમંધાદિ નિર્યોગપ્રદણ કરવા જોઈએ. જઘન્યથી સાત નિર્યોગ (ઉપકરણ) પ્રદણ કરવા જોઈએ. આમ ચૂલ્હિકારણું કહેવું છે. ત્રિશેષચૂલ્હિકારના ચતે તો જઘન્યથી પોતાને યોગ્ય એક જ નિર્યોગનું પ્રદણ કરાવું જોઈએ, અને ઉત્કર્ષથી સાત નિર્યોગનું અને તેમાં ત્રણ પોતાને યોગ્ય અને ચાર આચાર્ય વગેરે પૂજ્ય વ્યક્તિઓની પૂજને યોગ્ય હોવા જોઈએ.

કુતિય-આવણુની સમજૂતી—જેમ 'કુતિયાવણુ' શબ્દ અંગે જેટલો પ્રાચીન છે તેમ એના જ રૂપવાળો કુતિય-આવણુ શબ્દ અને એની સમજૂતી રૂપના ભાસ જેટલી તો પ્રાચીન છે જ, કેમકે આ ભાસની નિમ્નશિખિત ગાથા આ શબ્દનો અર્થ રજૂ કરે છે:—

પ પાત્રને લગતાં-પાત્રના પરિવારરૂપ ઉપકરણો.

“ કુ ત્તિ પુઢવીય સળ્લા, જં વિજ્જતિ તત્થ ચેદ્દણમચ્ચેયં ।

ગહણુવયોમે ચ સ્વમેયં, ન તં તહિં આવળે નત્થિ ॥ ૪૨૧૪ ॥ ”

કહેવાની મતલબ એ છે કે કુ એટલે પૃથ્વી. એનું ત્રિક તે ‘કુત્રિક’ અર્થાત્ સ્વર્ગ મત્યં અને પાતાળ એ ત્રણ પૃથ્વી. તેની ‘આપણ’ એટલે દુકાન તે ‘કુત્રિકાપણ’. આ ત્રણ પૃથ્વીમાં જે સચેતન કે અચેતન પદાર્થ લોકોના પ્રકૃતિ કે ઉપભોગને યોગ્ય છે, તે આ દુકાનમાં-હાટમાં તથો એમ નથી.

મૂલ્ય— કપ્પના ભાસની ૪૨૧૫મી ગાથા ત્રણ પ્રકારનાં મૂલ્યની સમજણ આપતાં કહે છે કે પ્રાકૃત જનોની-સાધારણ સ્થિતિના માણસોની ઉપધિ-કુત્રિકાપણમાંથી પાંચ (રૂપિયે) મળે. ઇલ્ય વગેરેની અર્થાત્ ધૂબ, શેક અને સાર્થવાહ વગેરેને એ ઉપાધિ માટે હજાર (રૂપિયા) આપવા પડે અને ઉત્તમ પુરુષોને-ચક્રવર્તી, માંડલિક વગેરેને-એ ઉપધિના લાખ (રૂપિયા) એસે.

આ સંબંધમાં આના દીકાકાર ક્ષેમકીર્તિસૂરિ કહે છે કે આ મૂલ્ય તો જથ્થાન્યથી છે. ઉત્કર્ષથી તો આ ત્રણે પ્રકારનાં મનુષ્યો મારેનાં મૂલ્ય અનિયત છે. અહીં પાંચ એ જથ્થાન્ય છે, હજાર એ મધ્યમ છે અને લાખ એ ઉત્કૃષ્ટ છે.

આમ મૂલ્યમાં ફરક કેમ છે એનો ઉત્તર આની પછીની (૪૨૧૬મી) ગાથામાં એમ અપાયો છે કે જેમ વેચનારની અકલ્પ પ્રમાણે રતનનું મૂલ્ય હોય છે તેમ પ્રાકૃત (ધરાત) ને અનુકક્ષીને કુત્રિકાપણની વસ્તુનું મૂલ્ય રહે છે એટલે એ અનિયત છે.

ઉપર જે પાંચ, હજાર અને લાખ (રૂપિયા) ની વાત કરી છે તે જથ્થાન્યથી છે. કાષ્ઠનું ધરણ હોય તો ઠેરવેલા મૂલ્ય કરતાં એ વધારે આપે; એમાં કાઈ બાધ નડતો નથી. લોકોમાં પણ એ વાત સિદ્ધ છે કે શ્રમણના ભાડનું મૂલ્ય પાંચ (રૂપિયા) છે. રૂપિયાના સંબંધમાં દીકાકાર કહે છે કે જે દેશમાં જે નાણું (ચં. નાણુક) વ્યવહારમાં હોય તે પ્રમાણે રૂપિયો (ચં. રૂપક) સમજવો.

કુત્રિકાપણની ઉત્પત્તિ શાથી ? —કુત્રિકાપણની ઉત્પત્તિ શાને આભારી છે એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કપ્પના ભાસ (ગા. ૪૨૧૮) માં અપાયો છે. જેમ લોકોને આશ્ચર્યરૂપ એવી મહાનિધિઓ ચક્રવર્તીઓનું પ્રાતિહાર્ય કરે છે-તેમને ઇચ્છિત વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે-તેમ પૂર્વસવના ભવાંતરની મિત્રતાવાળા દેવો (પુણ્યશાળી) મનુષ્યોને માટે એમની ઇચ્છિત વસ્તુ હજાર કરે છે.

કુત્રિકાપણે કયાં કયાં હતાં—કપ્પના ભાસ (ગા. ૪૨૧૯) માં કહ્યું છે કે ‘ઉન્નેણુ’ અને ‘રાજગૃહ’માં કુત્રિકાપણ હતાં. ‘તોસલી’ નગરના નિવસી (વાણુ) ઋપિપાલ નામના (વાનવ્યંતર) ને ઉન્નેણુના કુત્રિકાપણમાંથી ખરીદી પોતાની શુદ્ધિના બળ વડે એની આરાધના કરી દત્તી એવી એણે ‘ઋપિતગમ’ (ઋપિતળાવ) કરી આપ્યું. એની રીતે રાજગૃહમાં ઔણિકના રાજ્ય સમ્માન શાલિયા દીક્ષા લીધી તે વેળા એમને મટેનું ઉપકરણ લાખ (રૂપિયે) ખરીદાયું હતું.

૪૨૨૦મી ગાથામાં કલા પ્રમાણે (ચણ) પ્રઘોત ગજન (અર્થાત્ ૫૨) રાજ્ય કરતો હતો તે વેળા ઉન્નેણુમાં નવ કુત્રિકાપણ હતાં. બહુચના વણિકને શૂત હોવા વિશે શંકા

હતી. તેણે કુત્રિકાપણે જઈ ભૂતની સાંગણી કરી. એટલે અદૃમ કરી ભૂત મેળવાયો. અને લાખ (રૂપિયે) એ અપાયો. આની પછીની એ ગાથામાં કહ્યું છે કે આ ભૂતને જો કામ ન અપાય તો એ ગુસ્સે થઈ મારે. આને લઈને વણિક બરુચ પાછો આગ્યો. એને જે કામ બળાવાતું તે એ જલડી કરી દેતો. એથી ભય પામી એની પાસે વણિકે થાંભલો કરાગ્યો. અને કહ્યું કે બીજું કામ ન સેપું ત્યાં સુધી અ ના ઉપર બાર ચઢ કર્યા કર. આથી ભૂતે પોતાની હાર કબૂલ કરી. ઘોડા ઉપર જતાં જ્યાં તે નહિ જાય એ ત્યાં તળાવ કરીશ (એમ કહી ભૂતે તળાવ કયું.)

૪૨૨૩મી ગાથામાં એમ કહ્યું છે કે 'તોસક્ષી' (નમરનો વણિક ઉત્તરેણ આગ્યો અને અહીંના કુત્રિકાપણમાંથી) ઋષિપાલ (નામનો) વાનચતર (ખરીડી ગયો) એ હારી જતાં એણે 'ઋષિતગ' બનાવી આપ્યું. (વિશેષમાં) રાજગૃહમાં શાલિભદ્રનાં (રજેદરણ અને પ્રતિભદ્ર લાખ રૂપિયે ખરીદાયાં).

કુત્રિકાપણની દુર્લભતા—રતનમંડનગણીએ સુકુંસાગર નામનું કાવ્ય રચ્યું છે અને એમાં પૈથડનું ચરિત્ર આલેખ્યું છે. આ કાવ્યના ત્રીજાં તરંગમાં ૧૦૪મી પદ્યમાં જે વિવિધ દુષ્ટપ્રાપ્ત વસ્તુઓ ગણાવાઈ છે તેમાં કુત્રિકાપણનો પણ ઉલ્લેખ છે.

નિષ્કર્ષ—(૧) 'કુતિયાવણ' શબ્દ મહાવીરસ્વામીના સમય જેટલો તો પ્રાચીન છે જ. એનો ઉપમા તરીકેનો ઉપયોગ આ સમયમાં એ સુપ્રસિદ્ધ હોવાનું સ્પષ્ટ છે એટલે એ માટે તો એ આ સમય કરતાં પણ અધિક પ્રાચીન હશે.

(૨) સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળ એમ ત્રણે લોકની—ત્રિભુવનની—સમસ્ત વિશ્વની સચેતન તેમજ અચેતન વસ્તુઓ મળી શકે એવા વિશાળ વસ્તુમંડલની કલ્પનાનો આ શબ્દ દ્યોતક છે. આજના મોટામાં મોટા વસ્તુમંડલ જેને અંગ્રેજીમાં 'જનરલ સ્ટોર્સ' કહેવાય તેમાં કોઈ સચેત પદાર્થ ભાગ્યે જ વેચાતો મળી શકે.

(૩) કોઈ પણ વસ્તુ ન્યારે જોઈ એ ત્યારે મળે એવી મહાદુકાનનો માલિક સાધારણ મનુષ્ય ન હોઈ શકે—એનો અધિષ્ઠાતા તો 'દેવ' હોઈ શકે એ હકીકત આ કલ્પના સાથે ગુથી લેવાઈ છે.

(૪) કુતિયાવણ એ રીતે સમજાવનાર તરીકે કાટયાયણ પ્રથમ જણાયું છે.

(૫) વસ્તુ ખરીદનારના સામાજિક દરજ્જા પ્રમાણે વસ્તુનો ભાવ લેવાતો એ બાબત વિલક્ષણ ગણાય.

(૬) માલ વેચાતાં એનું મૂલ્ય વણિક લેતો એમ કેટલાક માને છે તો કેટલાકને મતે એ કુત્રિકાપણનો અધિષ્ઠાતા દેવ લેતો.

(૭) કુત્રિકાપણ એક જ નહિ પણ અનેક સ્થળે ભારતવર્ષમાં હતી.

(૮) કુત્રિકાપણ જેવી કોઈ બાબત વૈદિક કે બૌદ્ધ સાહિત્યમાં હોય તો તેનો તપાસ કરવાની બાકી રહે છે.

(૯) 'બાબરિયા ભૂતની' પ્રચલિત લોકવાર્તાનું મૂળ કેટલું પ્રાચીન છે તે વિષે આ લેખમાં સૂચન છે.

ગોપીપુરા, સુરત, તા. ૧૧-૩-૪૬

૬ આ મુદ્રિત સાહિત્યને ઉદ્દેશીને રચન છે.

શ્રી હરાવલા તીર્થ

લેખક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયચામળ (ત્રિપુટી)

[ક્રમાંક ૧૩ થી ૩૩ : ગતારથી ચાલુ : આ અંકે સંપૂર્ણ]

શ્રી હરાવલા પાર્શ્વનાથનાં કેટલાંક સ્તોત્રો

આપણે મતઃમાં શ્રી હરાવલા પાર્શ્વનાથજીના મંદિરમાંના ઉપલબ્ધ શિલાલેખો જોયા. આ અંકમાં શ્રી હરાવલા પાર્શ્વનાથજી સંબંધી ઉપલબ્ધ કેટલાંક સ્તોત્રોનો ટૂંક પરિચય આપું છું, જેથી વાચકોને ખતરી ધરો કે આ તીર્થ કેટલા પ્રાચીન કાળથી ચમત્કારિક અને પ્રભાવિષ્ઠ મનાતું હતું. આ સ્તોત્રો “મંત્રાદિરાજચિંતામણિ”-જેન સ્તોત્ર સદોક્ત ભાગ બીજામાંથી પ્રાપ્ત થયાં છે. આ પુસ્તક શ્રી. સારાસર્થ મણીલાલ નવામે વિ. સં ૧૯૬૨માં પ્રકાશિત થયું છે અને એની પ્રસ્તાવના આદિત્યરત્ન પૂ. પા. મુનિ મહારાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે લખી છે. તેના આધારે સ્તોત્રોનો પરિચય આપ્યો છે.

(૧) જેને સ્તોત્ર સદોક્ત. પૃ. ૧૧૫. (૨૬), શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તોત્ર. કતાં શ્રીસૌભાગ્યમૂર્તિ:-

જીરાપલ્લિપુરોત્તમાજ્ઞતિલકઃ શ્રીપાર્શ્વકલ્પદ્રુમઃ,

શ્રીવર્મોદરનન્દનઃ શિવકરઃ શ્રીઅશ્વસેનાજ્ઞમૂઃ ।

કાસ-શ્વાસ-ભગન્દર જ્વર-મરાતીસાર-સંસ્ફોટકૈઃ,

શ્રીદેવેન્દ્ર-નરેન્દ્ર-ચન્દ્રપટલૈઃ સંસેવ્યમાનોઽવતાત્ ॥ ૧ ॥

વામાનંદન, અશ્વસેન રાજના પુત્ર, મંગલકારી એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ રૂપ કલ્પવૃક્ષ, અને કાસ, શ્વાસ, ભગન્દર, જ્વર અને અતીસાર આદિ રોગોને નાશ કરનાર, શ્રદેવેન્દ્ર, નરેન્દ્ર અને ચંદ્રથી પૂજિત એવા હરાપલ્લિનગરના મસ્તકમાં નિલકઠસમા શ્રીપાર્શ્વનાથ સૌતું રક્ષણ કરે.

ન પ્રેતા નૈવ ભૂતા ન ચ નિચિત્તવલા મુદ્ગલા નો પિશાચા,

નો શાકિન્યો ન ચોરા ન ચ નરપતયો વિપ્રહા નો પ્રહા નો ।

નો રોગાઃ સ્પષ્ટામષ્ટવિકરાતમિત્યસ્તં જનં પીડયન્તિ,

શ્રીજીરાપલ્લિપાર્શ્વસ્મૃતિરતિમહિમાં સ્થેયસી યસ્ય ચિત્તે ॥ ૨ ॥

જેમના ચિત્તમાં શ્રી હરાવલા પાર્શ્વનાથના સ્મરણના આનંદનો મહિમા વસે છે, અર્થાત્ જેમના ચિત્તમાં હોમોલાસ પૂર્વકે શ્રી હરાવલા પાર્શ્વનાથજીનું સ્મરણ સદાય રહેલું છે તેમને પ્રેત, ભૂત, મહાત્મ્યજના મ્લેચ્છો, પિશાચો, શાકિની, ચોર, રાજા, યુદ્ધ, મહો રોગો તેમજ ૧૦૮ વ્યાધિઓ પીડીત નથી.

આ આપું સ્તોત્ર ચાર ગાથનું છે, પરંતુ સંખ્યાબુદ્ધિ લેયથી માત્ર બે જ ગાથાઓ અને તેનો ભાવાર્થ અહીં આપ્યો છે. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ મૂળ ગ્રંથ જોઈ લેવો.

ત્યારપછી પૃ. ૧૧૬ માં શ્રી લક્ષ્મીસાગર સૂરિવિરચિત શ્રી પાર્શ્વજિન સ્તવન અવ્યૂરિ અને લાપાથ સહિત આપ્યું છે. હું તેમાંથી માત્ર થોડી જ ગાથાઓ અર્થ સહિત આપું છું. વિશેષ માટે તે પુસ્તક જોઇ લેવું.

શ્રીવામેયં વિધુમધુધુધાસારસારસ્વમાવં, ન્યાયાપેતોદ્ધતમતિચમત્કારકારિપ્રભાવમ્ ।

‘જીરાપછી’ પદમવિપદં વારિદચ્છાયદેહં, નિઃસન્દેહં વિમલકમલકેલિગેહં સ્તુવેઽહમ્ ॥ ૧ ॥

લાપાથ—અંદ્ર, મધુર વસ્તુ અને અમૃતના સારરૂપ છે સ્વભાવ જેમનો; ન્યાય સહિત ઉદ્ધત બુદ્ધિવાળાને માટે ચમત્કારી છે પ્રભાવ જેમનો, અર્થાત અન્યાયી ઉદ્ધત બુદ્ધિવાળાને દેશભે લાવે તેવા ચમત્કારી પ્રભાવવાળા, હરાવલા પદથી વિભૂષિત, હરાવલા પાર્શ્વનાથ; વિપતિરહિત, મેઘ સમાન શરીરની કાન્તિવાળા, નિઃસંદેહ ઉત્તમ લક્ષ્મીના ક્રીડાગૃહરૂપ એ વામેનદન શ્રી પાર્શ્વનાથને હું સ્તવું છું.

અર્થાત જેમનો સ્વભાવ, અંદ્ર, સાકર અને અમૃતના સાર રસ જેવો થાય, મિષ્ટ અને શાંતિપ્રદ છે; જે અન્યાયી ઉદ્ધત માણસોને ચમત્કાર બતાવી ન્યાયી અને વિનયી કરે તેવા પ્રભાવશાલી છે; જેમનું હરાવલા પદ વિપત્તિનો નાશ કરનારું છે; જે મેઘ સમાન સ્વામ કાન્તિવાળા છે અને નિઃસંદેહ ભક્તલક્ષ્મીના વિલાસભુવન—ક્રીડા ઘર રૂપ છે તે પાર્શ્વનાથ ભગવંતને હું સ્તવું છું. નમું છું.

‘બીજા શ્લોકમાં સ્તોત્રકાર મહાત્મા ભગવંતની અદ્ભુત મૂર્તિની શ્લુટિ કરે છે—

હે જિનપતિ ! આપની મૂર્તિ લયંકર નથી દેખાતી, છતાંયે તેની શ્લુટિ તો અનુપમ છે; અને સમસ્ત વિશ્વમાં પ્રસિદ્ધ છે. એવી સુંદર મૂર્તિ છે. મહાન પરાક્રમી પુરુષોનો મહિમા એકલા એના દેખાવમાં જ નથી હોતો—જેમકે બાલક એવો. પણ સિંહ-સિંહનું બચ્ચું—જગત્તર હાથોનો વિનાશ કરવામાં ધીર હોય છે. એમ આપની મૂર્તિ પણ કર્મશત્રુઓનો સંહાર કરવાવાળી છે.

ત્રીજા શ્લોકમાં ભગવંતનો મહિમા વર્ણવતાં કહ્યું છે કે—

૧ આ આચાર્ય મહારાજનો ટૂંક પરિચય આ પ્રમાણે છે : જન્મ સં. ૧૪૬૪ ભા. વ. ૨, માત્ર છ વર્ષની બાલ ઉમ્મરે સં. ૧૪૭૦ માં ઉમાપુરમાં આ. શ્રી મુનિસુંદર સૂરિજી પાસે દીક્ષા. બાલ્યાવસ્થામાં જ મહાન બુદ્ધિશાલી અને તેજસ્વી હતા. અસ્પૃશ્ય મુદ્ધતમાં જ તેમણે અનેક શાસ્ત્રોનું સુંદર જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને જીર્ણીકૃતમાં સહિપાલ રાજાને ચોતાના પાંડિત્યથી પ્રસન્ન કર્યો હતો. તેમનું ૧૪૯૩ (૬) માં ગણીપદ, જે ૧૫૦૧ માં મુંડ-સ્થલમાં આ. શ્રી મુનિસુંદર સૂરિજીએ આપ્યું; ૧૫૦૮માં પેથાપુરમાં સૂરિપદ આપ્યું. ૧૫૧૭ માં ગચ્છનાથક પદ ૧૫૧૮માં યુગપ્રધાન પદ. એમણે ૧૧ સાધુઓને આચાર્ય પદ આપ્યું હતું. આ સૂત્રિજીના હાથે દણ્ડી પ્રાપ્તિઓ થઈ છે. હરાવલા પાર્શ્વનાથજીના મંદિરના શિક્ષા-લેખોમાં પણ તેમનું નામ આપણે જોઈએ છે. બ.મણવાણમાં પણ તેમના લેખો થયા છે. ૧૫૪૭ પછી તેમણે દેવગંગામન થયું છે. સૂરિજીના ત્રિસ્તુત જીવન-ત્રિ માટે ગુરુગુરુત્તરનાકર કાવ્ય, સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય, પટ્ટાવલીસમુચ્ચય, જૈન સ્તોત્રસંદોહની પ્રસ્તાવના વગેરે જુઓ

હે નાથ ! જેમનું મન આપની ભક્તિમાં દટ છે તેમને મોટા મોટા પર્વતોનું ઉત્સવન ધરના આગણા જુવું સહેલું લાગે છે અને જે ચોરો, વાઘ અને ભયંકર પ્રાણીઓના ભરેલાં છે તે ભયંકર જંગલોમાંથી પસંદ થતાં આપના ભક્તને ભગારે ભીતિ કે શ્વકા થતી નથી. અર્થાત્ આપની ભક્તિવાળા જીવન આપનું ક્ષરણ હોવાથી નિર્ભય બની પડે છે અને જંગલો તે ભક્તજન સરલતાથી પસાર કરી શકે છે.

ચોથા અને પાંચમા શ્લોકમાં પણ એ જ અદ્ભુત મહિમા વર્ણવતાં કહ્યું છે—

હે ભગવન્ ! જેઓ આપના દર્શન કરવા જાવલાજી આવે છે તેમને ખીજને લૂટવાના જ ધધાવળા અને મોટા મોટા ને જલવાન રાજા મહારાજાઓ પણ જેમનાથી કંટાળ્યા છે એવા કૂર ચોરો પણ આપના ભક્તના તો બાઈ જેવા બની જાય છે. એ ચોરો પણ એમ જાણે છે કે આપના દર્શને આવતા ભક્તને આપનું રખોયું છે. પછી અમરાથી ચોરી કે લૂંટ કેમ થાય ? આપના દર્શને આવનારને રસ્તામાં કશો ભેડ નથી. એ એકલો હોય ને પણ એણે રખેવાળ કે સ્વાધી રાહ જોવાની જરૂર નથી; આપનો જ મોટો સાથ-સહારો છે તો પછી ખીજની શી જરૂર હોય ? હજી આગળ કહે છે—

હે ભગવન્ ! આપનું ધ્યાન ધરનાર ભક્તજન દૂર દેશમાં હોય તો પણ તેના રોગ, વ્યાધિઓ, અને ઉપદ્રવો દૂર થાય છે. એવો આપનો પ્રભાવ છે. હે પ્રભુ ! આમાં કાંઈ અસંભાવ્ય કે અતિશયોક્તિ નથી, કારણ કે સૂર્ય દૂર હોય છે તો પણ લોકમાં અન્ધકાર નથી રહેતો, તેમ હે ભગવન્ ! આપ દૂર હોવા છતાં ભક્તજનોના ઉપદ્રવો દૂર થાય છે તેવો આપનો પ્રભાવ છે તે ચોખ્ખો જ છે. આગળ ઉપર ૭-૮-૯ શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—

ભગવંતના ભક્ત જનને, કે જેમની આશા વૈદ્યોએ છોડી દીધી, મોટા મોટા માત્રિકાએ પણ નિરાશા જણાવી છે. ત્યાં-આપના મનોહર નામના મંત્રજાપથી બધા રોગો અને લયો નાશ પામે છે—જેમ મૂશલધાર મેઘવૃષ્ટિ થતાં દાવાનલ શાંત થઈ જાય છે તેમ.

આપના નામસ્મરણથી કાશ, શ્વાસ, માથા અને આંખોના દુઃખાવા, સળખમ, અશક્તિ, વાત પિત્ત અને કફજન્ય વ્યાધિઓ, ખરજ, કેઠ, સોજા, તાવ, ખંક (પ્લેગ), ચેપી રોગો અને પમ-ખસ વગેરે વ્યાધિઓ શાંત થાય છે.

આપના નામસ્મરણથી ભયંકર વ્યાધિઓનાં કબૂત, દાવાનલ, દુષ્ટ જંગલી પ્રાણીઓ, શાકિની, ગાણી વગેરે કંઈ જ ઉપદ્રવ નથી કરી શકતાં. આ તો બહુ જ પ્રસિદ્ધ છે. આ આપનું અદ્ભુત મહિમાથી કાંઈ જ આશ્ચર્ય પામવા જેવું પણ નથી.

હવે ૧૦ શ્લોકમાં પ્રભુનો અદ્ભુત અપૂર્વ મહિમા વર્ણવતાં કવિ કહે છે—

હે દેવ દેવ નથા ! જે યુગમાં-કલ્પકાલમાં ખીજ બધા દેવતાઓ નિષ્પ્રભ થઈ ગયા છે, જેમની સક્રિય કૌંઠ જ કંઈ નથી કરી શકત, ત્યારે આ કલ્પકાલમાં પણ આપના નામનો પ્રભાવ બધું જ કરે છે—કરી શક્યા સમર્થ છે, ભયંકર ગ્રીમજ્જતુમાં બધું બળીને ભસ્મિત થાય છે—વનનાજી શુષ્ક અને છે, પરંતુ મેઘરાજના આગમનથી બધું લીલું-જમ બની જાય છે અને વનરાજી ખીલી ઊઠે છે તેમ આ કલ્પકાલમાં આપના નામનો મંત્ર બધું સફળ કરે છે.

અગિયારમા શ્લોકમાં ભક્તજન ભક્તિભરી વાણીથી સ્તવતા વડે છે કે હે નાથ ! હવે આપની કુરુણાભરી એક દષ્ટિ નાખો, આ સેવક ઉપર અમીનજર કરો !

આપની અમી નજર થતાં મારાં તો મધાં કાર્યોં સિદ્ધ જ છે. ઇંદ મહારાજ જેવા પણ આપને નમે છે માટે હવે આપની કુરુણાનજર કરવામાં ઉપેક્ષા કરવા જેવું નથી. અર્થાત આપની શક્તિ તો એવી છે કે દેવો અને દેવેદ્રો સુધાં આપના ચરણે રહે છે. હવે આપ મારા ઉપર કુરુણાનજર કરો તો મારી સ્વાર્થસિદ્ધ આપોઆપ થઈ જાય.

બારમા શ્લોકમાં સ્તોત્રકાર સ્તવતાં કથે છે કે—

આ તે શું કલ્પ વૃક્ષ છે, કામધેનુ છે, કામધટ છે, ચિંતામણિ છે કે ધનવતરી છે ? આ મધા તે શું આપવાનાં છે ? પરંતુ હે પાર્શ્વનાથ ભગવાન ! વામાનંદન ! આપની પ્રસન્ન દષ્ટિ પડતાં લીલા લહેર છે, સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ જ છે. કલ્પ વૃક્ષ, કામધેનુ, કામધટ, ચિંતામણિ કે ધનવતરી જે નથી આપી શક્યાં તે મધું ભગવંતની દષ્ટિ આપે છે.

અન્તમાં આ. શ્રી લક્ષ્મીલાગરસૂરિજી મહારાજ સ્તોત્રકાર કથે છે કે—

“ધીરા જીરાડલીવરપુરીસારંગંગારભૂતં, યે શ્રીપાર્શ્વપ્રમુખમિનવપ્રીતિમાજઃ સ્તુવન્તિ ।

દુઃસ્થાવસ્થા સ્વલ્પ વિફલતાં યાતિ તેષામશેષાઃ, સમ્પન્નંતે હૃદયદયિતા એવ લક્ષ્મીવિશેષાઃ ॥”

ભાવાર્થ—હરાવલી નગરના શૃંગારભૂત શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંતને સુંદર પ્રીતિવાળા, જે ધીર પુરુષો સ્તવે છે, તેમનાં હૃદયો જાય છે અને સમસ્ત સુખ મલે છે, લક્ષ્મી તેમની હૃદયવલ્લભા થાય છે. (ખીજ રીતે તે લક્ષ્મીલાગર નામ મુચ્યું છે.)

(૩) આ પછી શ્રી રહેલ્યધર્મગણિ પ્રણીત “શ્રી હરાવલીપાર્શ્વનાથસ્તવનમ્” આરંભુ છે. એમાં પંદર શ્લોક છે. તેનો પહેલો શ્લોક આ પ્રમાણે છે:—

સુધાશનકમાધરધીર ! જીરિકાપુરીપુરન્દ્રીમૃગનાભિપુણ્ડિક ।

અયં જનઃ પાર્શ્વવિમો ! વિભાવરીવિમુપ્રમાન્ ભાસયતે સ્વદ્ગુણાન્ ॥૧॥

ખીજ શ્લોકમાં વિદ્વાન્ કવિરાજે પોતાની લઘુતા દર્શાવતાં ત્યાં સુધી કહ્યું કે, આપની સ્તુતિ કરવાને સમર્થ દેવ જાનવ પણ કમર્થ નથી તો મારા જેવાનું શું થયું ?

બાકીના શ્લોકમાં ગ્રંથકારે સુંદર રીતે તીર્થેશના મહિમા, શક્તિ, પ્રભાવ અને ચમત્કારોનો ઉલ્લેખ કરી કહ્યું છે કે—આ શ્રી હરાવલાજીના ભક્તના રોગ, શોક, ભય, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ દૂર થાય છે અને ભક્તોને સર્વ સિદ્ધિ સિદ્ધિ, લાભ અને સુખ પ્રાપ્ત

૨ હૃદયધર્મગણિ—પૃથક્તપાગન્દ્રીય શ્રી રતનાકરસૂરિજી, તેમની પરમ્પરામાં સંસુદ્ધ દરિ શ્રી અભયચિંદસૂરિ, તેમના પછી ન્યતિવક્રસૂરિ. રતનાસિંદસૂરિજીના શિષ્ય હતા. પંદરમી સદાનો ઉત્તરાર્ધ અને સોળમી સદાના પૂર્વાર્ધમાં તેઓ વિદ્યમાન હતા. તેમણે ૧૫૦૭ માં ગાઢપ્રકાશઔદિતકંતી રચના કરેલી છે. આ સિવાય દ્વાન્નિદ્ધકકમળપદ ‘સત્તમતત્રિદશ’ સ્તોત્ર, મહાવીરસ્તોત્ર, આદિજનકાવ્યસ્તવન. ચિત્રકાવ્ય તથા હરાવલી સ્તોત્ર વગેરે બહુમાં છે. એનો વિશેષ પરિચય નથી મળતો.

થાય છે, આપનો ઉપાસક જંગલમાં-ધોરાતિધોર અરણ્યમાં, અને સુમરમાં પણ નિર્નિધને જાય છે. બુદ્ધિહીન મનુષ્યો બુદ્ધિપ્રભાવથી વિભૂષિત થાય છે. કલાનો ભંડાર ખતે છે.

છેલ્લા શ્લોકમાં ભક્તિભરેલી બાણી છે કે—

“ एवं पन्नगराजराजितपदं पद्मावतीपूजितं,
जीरापल्लिपुरीपुरन्दरमहं पापच्छेदेऽस्तग्रहम् ।
संस्तुत्योदयधर्मभासनपरं श्रीपार्श्वतीर्थङ्करं,
नाथे नाथमिदं तदंघ्रियुगले चेतो ममालीयताम् ॥ ”

નાગરાજથી વિભૂષિત પન્નગણા, પદ્માવતીથી પૂજિત, હરાવલા નગરના મંદિર, પાપનો નાશ કરવામાં સૂર્યસમાન, ઉદયધર્મને શોભાવવામાં—મહાશમાન કરવામાં તત્પર, એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્તુતિ કરીને હે નાથ! તમારા ચરણકમળમાં મારું મન લીન થાઓ.

(૪) ત્યાર પછી આ. શ્રી મહેન્દ્રસૂરિજીવિરચિત^૩ ‘શ્રી હરિકાપલ્લીતીર્થાલંકાર શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્તવનમ્’ આવે છે. આ સ્તોત્રનો પ્રથમ શ્લોક આ પ્રમાણે છે—

प्रभुं जीरिकापल्लीवल्लीवसन्तं लसद्देहभासेन्द्रीलं हसन्तम् ।
मनःकल्पितानल्पदानैकदक्षं जिनं पार्श्वमीडे कलौ कल्पवृक्षम् ॥ १ ॥

હરપદ્મીરૂપ વલ્લીમાં રહેતા, હર્ષનીચની શોભાને પણ હસતા, મનોહર દેહવાળા, મનોવાંછિત ધણું દાન આપવામાં કુશલ, કલ્પિયુગમાં કલ્પવૃક્ષ સમાન એવા પ્રભુ શ્રી પાર્શ્વનાથ જિનને હું નમું છું— સ્તવું છું.

પછી બીજા શ્લોકમાં સ્તોત્રકાર મહાત્મા પોતાની લઘુતા ગતાવતાં કહે છે કે ‘રત્નભૂત અમૃતસાગરી વાણીવાળા એવા પાંડિતો ક્યાં અને અલ્પ બુદ્ધિવાળો હું ક્યાં? પરંતુ હે પ્રભુ! આપના ઉપરની મારી ભાકિત મૌન સુકાવી દે છે. વળી આગળ પ્રથમકર કહે છે કે હે પ્રભુ! મિથ્યાત્વરૂપ માતંગના સ્પર્શથી આ બુદ્ધિ ભૂયશ્ચ અને દૂષણમાં અસ્પર્શ્ય બની ગઈ હતી, પરંતુ હે પ્રભુ! આપના નામના ધ્યાનરૂપી તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી તે શુદ્ધ બની છે, શાન્ત થઈ છે અને સતીની સમાન શોભનીય થઈ છે. ત્યાર પછીના શ્લોકોમાં જિનગુણમહિમા,

૩ આ આચાર્યવર્ધ અંચલગચ્છના છે. તેઓ અંચલગચ્છના પદમાં પદ્મકર અને સુપ્રસિદ્ધ આ. શ્રીમેરુતુંગાચાર્યજીના ગુરુ થાય છે. એમનો જન્મ સં. ૧૩૬૬માં વડગામમાં થયો હતો. જ્ઞાતિએ એસવાલ, પિતાજી શેઠ આશા શાહ, માતાનું નામ જીવણદે, વિજયપુરમાં ૧૩૭૫માં દીક્ષા, નામ મહેન્દ્રપ્રસાદ, ૧૩૯૬માં આચાર્યપદની અણુહીલપાટણમાં, ૧૪૯૮માં સ્વામીતીર્થમાં ગચ્છનાયક પદ; એકાદશી વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી ૧૪૪૪માં સ્વર્ગગમન. આ આચાર્યવર્ધને આસો સુદિ આદ્યમને દિવસે મધ્યરાત્રીએ કાઠિશગગર્ધા હતા ત્યારે ભયંકર દાળો નાગ કરડ્યો હતો. પરંતુ અંચલજે તેનું ઝેર ઉતાર્યું હતું. એમણે દીક્ષિત કરેલા ભુવનગુંગસૂરિજી, અને મેરુતુંગાચાર્યજી વગેરે મહાત્મ વિદ્વાન અને પ્રખ્યાત ધર્મજ્ઞ. તેમણે અનેક ગ્રંથો બનાવ્યા છે. રાજમહારાજોને પ્રતિજ્ઞાથી શાસનપ્રભાવના પણ કરી છે.

દેવ-દાનવ-ભૂત-પ્રેત-પિશાચના ઉન્નવોની શાંતિ, આધિવ્યાધિની શાંતિ, પ્રભુજીના અદ્ભુત રૂપ દેહ-લાવણ્યનું વર્ણન સુસલિત પદોમાં વર્ણવ્યું છે.

લંબાણના ભયથી શ્લોકો કિતારવાની લાલચ રાકવી પડે છે. બાકી શ્લોકકર એક સહૃદયી ભક્તજનનું હૃદય દાલવી અદ્ભુત શ્લોક-નિન્યુણગ્રામ કર્યો છે. એક એક શ્લોક વાંચતાં હૃદયના તાર હોલી જાડે છે. કુલ ૪૫ શ્લોકનું આ સુંદર શ્લોક છે. વાણીની સરસતા અને સરસતા આમાં ઝળકી રહી છે. છેલ્લા શ્લોકમાં શ્લોકકાર કહે છે કે—

एवं देवाधिदेवं प्रतिदिनमपि यो जीरिकापल्लीराजं,

पार्श्वं स्तौति त्रिसन्ध्यं त्रिदशविटपनं भक्तिभाजामवन्ध्यम् ।

विश्वाविश्वाद्भुतास्ता नवनिधिरुचिरा ऋद्धयः सिद्धयो वा

तस्योत्सर्पति पुंसः सपदि जगति याः श्रीमहेन्द्रस्तवार्हाः ॥ ૧ ॥

આવી રીતે જીરિકાપલ્લીમાં શોભતા-ગિરાજમાન દેવાધિદેવ એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંતને જે ત્રિદશ સેવે છે તે ભક્તજનોને રૂઝદાયક શ્રી ૪૫પદ્મ શરૂ છે, તેમજ તે ભક્તજનોને વિશ્વની સંસ્ત અદ્ભુત નવનિધિ ઋદ્ધિ સિદ્ધિ તેની પાસે આવે છે અને જગતમાં શ્રી મહેન્દ્રથી સ્તવનીય-પૂજનીય બનાવે છે. આમાં ૩૦ શ્રીમહેન્દ્રસૂરિજીનું નામ સૂચવ્યું છે.

આ પછી સુપ્રસિદ્ધ શ્લોકકાર આ. શ્રી ભુવનસુંદરસૂરિજીનું હરાઉલી મંડન શ્રી પાર્શ્વનાથજીના ત્રણ શ્લોકો છે, તેના નંબરો અનુક્રમે ૩૫, ૩૬ અને ૩૮ છે. ૩૫માં શ્લોકમાં બીજી શ્લોકો છે, બીજીમાં શ્લોકોમાં ત્રીજી શ્લોકો છે અને આગળીમાં શ્લોકોમાં ચોથી શ્લોકો છે.

(૫) પાત્રીસમા “શ્રીહરાઉલીમંડન શ્રીપાર્શ્વનાથજિનસ્તવન”નો પ્રથમ શ્લોક આ છે—

श्रीणां पदं सपदि दुर्विपदं विजेतुं पार्श्वप्रभुं सकलमंगलकेलिहेतुम् ।

जीराउलीनगरमण्डनतारहारं, तं संस्तुवे त्रिजगदभ्युदयावतारम् ॥ ૧૫ ॥

તે લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ, સમસ્ત મંગલોની કીડાના હેતુભૂત, હરાઉલીનગરને શોભાવતા, ત્રણ જગતના અભ્યુદય માટે જેમનો જન્મ છે એવા પાર્શ્વનાથ પ્રભુજીને દુઃખોના નાશને માટે હું સ્તુતું છું—તમે સ્તવો.

૪ આ. શ્રી ભુવનસુંદરસૂરિજી-તેઓ પંદરમી સદીના સમર્થ વિદ્વાન અને અંધકાર થયા છે. તેમના ગુરુજીનું નામ પૂ. પા. આ. શ્રીસોમસુંદરસૂરિજી છે. તેઓ તપગમ્પ-પદાવલીમાં ૫૦માં પદકર છે. મહાપ્રતાપી, વિદ્વાન અને સમર્થ યુગપ્રધાન પુરુષ થયા છે આ સૂરિપુંગવે ધૈર્ય, તારંગાણ, માંડવગઢ વગેરેમાં તીર્થોદ્ધાર, સ્થાપના અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી છે. અનેક અંથો પણ બનાવ્યા છે. વિશેષ માટે જુઓ સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય વગેરે. આ. શ્રી ભુવનસુંદરસૂરિજીએ આ શ્લોકો ઉપગત ઘણા અંથો પણ બનાવ્યા છે તેમાં મુખ્ય અંથો આ પ્રમાણે છે “ પરબ્રહ્મોત્થાપનસ્થલવાદઅંથ, મહાવિદ્યાવિડંબનવૃત્તિ, મહાવિદ્યા-વિડંબનટિપ્પન, વિવરણ, લઘુમહાવિદ્યાવિડંબન અને વ્યાખ્યાનદીપિકા વગેરે,

પછી બીજા બીજા શ્લોકોમાં ભક્તિભર અદ્ભુત શ્તુતિ સ્તોત્રકારે કરી છે. પરંતુ આ સ્તોત્રના સોલસા અને સત્તરમાં પદમાં તો અંધકારે ભક્તિથી પૂર્ણ હૃદય દાસ્યું હોય એમ જ લાગે છે. જુઓ તે અને શ્લોકો:—

ગંગાજલેષુ વિલુઠન્તુ પઠન્તુ વેદાન્, ધ્યાયન્તુ કિંચિદથ માન્તુ તપસ્ક્રિયામિઃ ।

દેવાન્ નમન્તુ વિરમન્તુ ભવાત તથાપિ, ત્વદધ્યાનશૂન્યદ્વયેષુ વિમો ! ન મુક્તિઃ ॥ ૧૬ ॥

તેપે તપો ન સમયોઽપિ સમો ન પેઠે, નેમે ન તીર્થમથ દાનગુણે ન રેમે ।

કૈશ્વિનૈરૈરલસમૂર્તિધૈરૈસ્તથાપિ, ત્વદધ્યાનતઃ શિવપદં જિનરાજ લેમે ॥ ૧૭ ॥

શ્લોકો સરસ અને સુલલિત છે એટલે અર્થ નથી આપ્યા. કેટલાક શ્લોકો તો ઠંઠસથ રાખી પ્રાતઃકલમાં લલકારવા જેવા અને કેટલાક શ્લોકો ભક્તિભરની યાદ કરાવે તેવાં મને હર તેમજ અર્થગંભીર અને સુપ્રસન્ન લાપ્તાલિપ્યથી અલંકૃત છે. ૨૨-૨૪-૨૫-૨૬-૨૮-૩૦ વગેરે વચ્ચે પદો બહુ જ હૃદયસ્પર્શી છે. અંતિમ શ્લોક આ પ્રમાણે છે—

“ શ્રીસોમસુન્દરગુરુત્તમસૂરિરાજ-શિષ્યાણુના મુવનસુંદરિસૂરિણા ત્વમ્ ।

દેવઃ સ્તુતઃ પ્રવરમક્તિભરેણ દ્વાઃ સાનન્દશાશ્વતપદામ્બુદયસ્ય લક્ષ્મીમ્ ॥ ૩૨ ॥

ઉત્તમ સૂરિશ્વર સોમસુંદરસૂરીના લઘુ શિષ્ય ભુવનસુંદરસૂરિએ ઉત્તમ ભક્તિથી હે દેવ ! આપની શ્તુતિ કરી છે. તેમને આનન્દમય શાશ્વતપદના અભ્યુદયની લક્ષ્મી—મેલક્ષ્મી આપો !

(૬) છત્રીશમાં સ્તોત્રમાં પ્રથમ પદ આ પ્રમાણે છે.—

શ્રિયઃ ક્રીડાગેહં રુચિરુચિરદેહદ્યુતિમરં, ત્રિલોકીવિહ્યાતપ્રકટપટુમાહાત્મ્યવિમવમ્ ।

સ્તુવે જીરાપલ્લિયુવતિગુરુમલ્લીયમુકુટં, પ્રમું શ્રીવામેયં પ્રણવમયતાધ્યેયમનિશમ્ ॥ ૧ ॥

લક્ષ્મીના ક્રીડાધર, ઉત્તમ કાન્તિથી શોભતા દેહવાળા, ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધ ઉત્તમ માહાત્મવાળા, પ્રણવમંત્રમય ધ્યાન કરનારને ધ્યેયરૂપ, છરાપક્ષીનગરી રૂપી યુવતીનાં મનોહર મુકુટરૂપ, વામાનંદન શ્રી પાશ્વંપ્રભુને હું સ્તવું છું.

ત્યારપછીના બીજા શ્લોકો પણ ગંભીર, ભાવગાહી અને પદ લાલિત્યથી અલંકૃત છે. અનેક ચમત્કારો, પ્રભુના મહિમા, શ્તુતિ-ગુણ-ગ્રામથી જરૂર શ્લોકો છે. દશમાં શ્લોકમાં સ્તોત્રનાર મહાત્માએ

તવ સ્વામિન્ ! નામસ્મરણવશતો યાન્તિ વિલયમ્ ”

માં પ્રભુના નામનો અદ્ભુત મહિમા વર્ણવ્યો છે. તેરમાં શ્લોકમાં કવિ કહે છે —

જિન ! ત્વત્તો રમ્યા પ્રભવતિ સરસ્વલ્યમૃતદા, નિમિત્તં શસ્યાનાં ત્વમપિ સકલાનાં જિનપતે ।

ત્વદાયત્તઃ સર્વો મુવનજનતાયાઃ સુખમરઃ, પયોદસ્ત્વે ચિત્રં હરસિ સકલં મેઽઘપટલમ્ ॥

હે જિનવરેન્દ્ર ! આપનાથી સરસ્વતી અમૃતદ બને છે. હે જિનપતિ, સકલ જીવેના જીવનનું -ધાન્યનું નિમિત્ત આપ છો । હે જિન, સંસારના સમસ્ત જીવેના સુખનું સાધન આપના અધીન છે. હે જિનવરેન્દ્ર, આપ મેઘરાજ હોવા છતાં મેં અઘ (મમ પાપાનિ)-મારાં પાપોના નાશ કરનાર છો. અહીં મેઘમાં શ્લેષ રહ્યો છે-મેઘ વર્ષાદ અને મેઘ મારાં પાપ. અહીં ઉપમા અને અલંકાર અંધકાર છૂટે હાથે વેર્ષાં છે.

આવી જ રીતે ૧૬, ૧૭, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૪ શ્લોક સુંદર અને રમણીય છે. તેમાં ૨૦, ૨૧, ૨૨, લોકોમાં ભક્તિ, સુંદર અને વિષ્ણુનું વાસ્તવિક ગુણનિધાન સ્વરૂપ પ્રભુમાં કેવી ઉત્તમ રીતે ધટે છે એ સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યું છે. અને ત્યારપછી ૨૮, ૨૬ શ્લોકોમાં ભગવાનના અતિશયો-પ્રાતિહાર્યોનું રૂપક વર્ણવી જે અલંકારો, શ્લેષ ઉપમા આપી છે તેમાં કમાલ કરી છે, છેલ્લો વીશમો શ્લોક કવિ આ પ્રમાણે લખ્યો છે.

પ્રૌઢશ્રીગુણરત્નરોહણગિરે ! શ્રીપાર્શ્વ ! વિશ્વપ્રભો !

ત્રૈલોક્યામ્બુધિસોમસુન્દરગુરો ! દેવેન્દ્રવૃન્દસ્તુત ! ।

શ્રીજીરાઉલ્લિનામધેયનગરીશૃંગારહાર ! પ્રભો !

ભૂયાસ્ત્વં ભુવનસ્ય વાઙ્મિત્તવિધૌ ચિન્તામણિઃ સર્વદા ॥૨૦॥

ઉત્તમ લક્ષ્મીના ગુણરત્નના રોહણગિરિ-રોહણાચલ, ત્રણ લોકોની સમુદ્ર માટે ચન્દ્રસમાન સુંદર ગુરુ, દેવેન્દ્રોના સમૃદ્ધથી વંદિત-પૂજિત હરાવલી નગરીના શૃંગારહાર રૂપ જન્મપ્રભો ! હે પાર્શ્વનાથપ્રભુ ! જન્મતના જીવેને સઘાય વાંછિત આપવામાં ચિન્તામણિરૂપ બનો. અહીં અંધકાર-સ્તોત્રકારે પોતાના ગુરુ સોમસુંદરસુરિજીની પણ સાથે જ સ્તુતિ કરી છે.

(૭) આડત્રીસમાં સ્તોત્રમાં પ્રથમ શ્લોક આ પ્રમાણે છે—

શ્રિયોઽભિવૃદ્ધિં વિજયોઽસર્વાશ્ચ, યસ્યાનુભાવાલ્લભતે જનોઽયમ્ ।

જીરાઉલીમણ્ડનપાર્શ્વનાથ, સ્તોત્ર્યે પ્રમું તં કિમપિ સ્વમક્ત્યા ॥ ૧ ॥

લક્ષ્મીની અભિવૃદ્ધિ અને વિજયોત્સવો જેમની કૃપાથી મનુષ્યને પ્રાપ્ત થાય છે તે શ્રી હરાવલીપાર્શ્વનાથ પ્રભુજીને હું ભક્તિથી સ્તવું છું.

છઠ્ઠા શ્લોકમાં સ્તોત્રકારે કહ્યું છે કે હે ભગવાન, આપની ભક્તિ મનુષ્યોને જ મુક્તિનો હેતુ છે તેથી કયા કયા દેવતાઓ મનુષ્ય-અવતારની અભિલાષા નથી કરતા ? અર્થાત્ મનુષ્ય-ભવમાં મુક્તિ મળતી હોવાથી દેવો પણ આપની ભક્તિવાળો મનુષ્ય-અવતાર ઇચ્છે છે.

પછી નવમા શ્લોકમાં સ્તોત્રકારે પ્રભુના અહ્ભુત દેહનું વર્ણન કર્યું છે. પછી ૧૦, ૧૪, ૧૭, ૨૦, ૩૧ વગેરે શ્લોકો સુંદર છે. છેલ્લો ૩૪ મો શ્લોક આ પ્રમાણે છે—

શ્રીજીરાપલ્લિદેવ ! ત્રિજગદધિપતે ! પ્રાજ્યરાજ્યાદિલક્ષ્મી—

દાતસ્તાત ! ત્વદીયામલચલનયુગોપાસનાવાસનાતઃ ।

સ્તુત્વૈવં પ્રાર્થયે ત્વાં મહિમદિનકરજ્યોતિરુદ્યોતિતાશં,

યસ્માત્ ત્વં પ્રાથિતાર્થસ્ફુટઘટનવિધૌ કલ્પવૃક્ષાધિકશ્રીઃ ॥ ૩૪ ॥

હે જીરાપણી પાર્શ્વનાથ, ત્રણ જગતના અધિપતિ, આપના ચરણકમલની સેવાની વાસનાથી વાસિત થયેલા જીવાને ઉત્તમ રાજ્યાદિ લક્ષ્મીને, આત્મરાજ્ય (મોક્ષ) ને દેતા હોવાથી હે તાત ! ઉત્તમ દિનકર સમાન શાન્તિવાળા એવા આપને સ્તવીતે હું પ્રાર્થના કરું છું કે મનોવાંચિત ફલ આપવામાં કદપવૃક્ષથી પણ આપ અધિક છો.

ઉપસંહાર—આ સ્તોત્રો ઉપરથી સુચ વાચકો સારી રીતે સમજી શક્યા હશે કે કેમ ચોદમી સદીથી આ તીર્થનો અદ્ભુત પ્રભાવ મહિમા અને ચમત્કારો ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ હતા. એટલે આ તીર્થ પ્રાચીન અને આભાવિક છે એમાં સંદેહ નથી. મારવાડનાં પ્રાચીન તીર્થોમાં આ તીર્થનો મહિમા વધુ પ્રસિદ્ધ હતો. રેલ્વેનાં સાધનોથી દૂર આ સ્થાન આવી ગયું નેથી છેલ્લાં થોડાં વર્ષોથી યાત્રિકોને અહીં આવતાં મુશ્કેલી લાગવા માંડી. બાકી તીર્થ ખૂબ જ શાંતિનું ધામ છે. મુમુક્ષુ યાત્રિકે થોડાં કુળે સહીને પણ યાત્રાનો લાલ જરૂર ઉઠાવવા જેવું છે. તેમથે જોઆ એકાંત અને શાંતિપ્રિય હોય તે ચઢાનુભાવે તીર્થયાત્રા સાથે એકાંત શાંતિનો પણ જરૂર લાલ ઉઠાવે.

આ તીર્થમાં સોળમી સદીના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન આ.શ્રીજિનભદ્રસૂરિજીના શિષ્ય ઉપાધ્યાયજી શ્રી સિદ્ધાંતરુચિએ મંત્રારાધન કરી માંડવગઢના ગ્યાસુદીનશાહની સલામ વાંઢિઓ સાથે વાહ કરી વિજય મેળવ્યો હતો. જૂઓ તે સંબંધીતો નીમ્ન ઉલ્લેખ—

“ શ્રીસ્વરતરગચ્છેશશ્રીમજ્જિનભદ્રસૂરિશિષ્યાણામ્ ।

જીરાપણીપાર્શ્વપ્રમુલ્લવ્ધવપ્રસાદાનામ્ ॥ ૧ ॥

શ્રીગ્યાસદીનસાહેર્મહાસમારુવ્ધવાદિવિજયાનામ્ ।

શ્રીસિદ્ધાંતરુચિમહોપાધ્યાયાનાં વિનેયેન ॥ ૨ ॥

એટલે જીરાવણાજી અનેક રીતે મહત્વનું તીર્થધામ હતું.

આ તીર્થની યાત્રા સૌ કોઈ એક વાર તો અવશ્ય કરે એ જ અલિસાધા ।

સંપૂર્ણ

મહાકવિ રામચંદ્રના નલવિલાસ નાટકમાંથી સંસ્કૃત પ્રસાદી*

[લે. પં. લાલચંદ્ર ભગવાન ગાન્ધી, વડોદરા]

આચાર્ય શ્રી. હેમચંદ્રનું નામ ગુજરાતમાં જ નહિ, જગતના વિદ્ય-સમાજમાં સુપ્રસિદ્ધ છે, જેમણે ગુર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહની અભ્યર્થનાથી 'સિદ્ધહેમચંદ્ર' નામથી વિખ્યાત શબ્દાનુશાસનની, સ્વોપસ લઘુ-બૃહદ્વૃત્તીઓ સાથે સાથે સુંદર રચના કરી. અષ્ટાધ્યાયીમાં ૭ અધ્યાયો સંસ્કૃત વ્યાકરણ માટે તથા ૮મો અધ્યાય પ્રાકૃત, માગધી, શૌરસેની, પૈશાચી અને અપભ્રંશ ભાષાના પરિણામ માટે રચી જિજ્ઞાસુ અભ્યાસી સમાજ પર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. એ જ્ઞાનને પરિપૂર્ણ કરાવવા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત દ્વાયાત્રય મકાકાચી રચના કરી ગુજરાતના ચૌલુક્યવંશનો ઇતિહાસમાં અમર કર્યો. જેમાં તેઓએ સોત્રાંકી મુદ્રરાજથી લઈ, પોતાના સમકાલીન લોકત નરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને પરમાર્જુન કુમારપાલે બુપાલનો પ્રામાણિક પરિચય કરાવ્યો. સંસ્કૃત ભાષાના વિશેષ જ્ઞાન માટે વાતુપારાયણ વગેરે અનેક ગ્રંથોની રચના કરી. સંસ્કૃત શબ્દાર્થ-જ્ઞાન માટે અભિધાન-ચિંતામણિ નામમાળા, અનુક્રમ-સંગ્રહ, નિષંકુ અને દેશી નામમાળા (પ્રાકૃત) જેવા અનેક કોશોની સરસ સુગમ રચના કરી. નામલિંગાનુશાસન, છંદોનુશાસન સાથે કાવ્યાનુશાસન જેવા અનેક ઉપકારક ગ્રંથો સ્વોપસ વૃત્તિઓ સાથે રચી સાહિત્ય-સેવીઓ પર અસાધારણ ઉપકાર કર્યો છે.

જેમણે મહારાજા કુમારપાળની પ્રાર્થનાને લક્ષ્યમાં લઈ વીતરાગસ્તોત્ર, સ્વોપસ વિચરણ સાથે અધ્યાત્મોપનિષદ અપરનામચાળું યોગશાસ્ત્ર અને ળીળ અનેક ઉપયોગી અર્થગંભીર દ્વાત્રિંશિકાઓ, પ્રગણુભીર્મસા વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથો રચી ગુજરાતનું શૌરવ વધાર્યું અને સમસ્ત પ્રજાજનોને ચિરસ્મરણીય અમૂલ્ય ભેટ આપી છે, એ જ મહારાજાની પ્રાર્થનાથી તેઓએ સંસ્કૃતમાં રચેલા ત્રિપંચિશઙ્કાપુરુષચરિત્ર મકાકાચનું (૨૪ તીર્થકરા, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, ૯ વાસુદેવો, ૯ બલદેવો અને ૯ પ્રતિવાસુદેવોના = ૬૩ મહા પુરુષોના ચરિત્રોનું) શ્લોક-પ્રમાણ ૩૨૦૦૦થી વધારે અષ્ટાય છે, જેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર અમેરિકન વિદ્વાન ડો.મિસ હેલન એમ. જાહોનસન વર્ણવી કરી રહી છે, જેમાંના ૪ ભાગો અહીંની આપણી સુપ્રસિદ્ધ ગાયકવાડ પ્રાચ્ય-ગ્રંથમાલા દ્વારા પ્રકાશમાં આવ્યા છે.

ગુજરાતના એ મહાન વિદ્વાન કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યના પદને નિભૂપિત કરનાર તેમના સુયોગ્ય વિદ્વાન શિષ્ય મહાકવિ શ્રી રામચંદ્રસૂરિએ પણ શુરુજ્ઞતા કાર્યની પૂર્તી કરીને ગુજરાતની સંસ્કૃત કવિત્વશક્તિને દેહીધ્મજાન કરી છે; આજથી આઠસો વર્ષો પહેલાં ગુજરાતની સાહિત્ય-સમૃદ્ધિને નવપદ્મવિત કરી છે. ગુજરાતની પ્રાચીન રાજધાની પાટણમાં મહારાજા કુમારપાળે કરાવેલા 'કુમાર-વહાર' નામકિત પ્રાર્થનાથ જૈનમંદિરનું જે સરસ

* તા.૨૪-૬-૪૬ રાત્રે આજ કનિષ્ઠા રેડિયો, વડોદરા સ્ટેશનથી શ્રેયેલ પ્રવચન.

વર્ણન તેમણે કુમાર-વિકાર-શતક કાવ્યદ્વારા કયું છે તે વાંચી વિચારી અનેક વિદ્વાન્જનો તેમની કવિત્વશક્તિના પ્રશંસક બન્યા છે. માલવાના મહારાજા મુંજની વિદ્વા-સમાજા એક વિદ્વાન્જન ધનિક ધનંજયે નાટકોના ૧૦ પ્રકારો દર્શાવતા દશરૂપક નામના ગ્રંથની રચના કરી હતી. તેવા જ વિષયના સ્વરૂપને વિશિષ્ટ પદ્ધતિથી સમન્વયનાર ૧૨ રૂપકોનું વિવેચન કરનાર નાટ્યરૂપણું જેવા સરસ ગ્રંથોની અમૂલ્ય ભેટ ગુજરાતના આ વિશિષ્ટ વિદ્વાને આપી છે, જેમાં ઉક્ત કરેલાં ૪૦ જેટલાં અપ્રગટ નાટકો-રૂપકોની શોધ વિદ્વાનોએ હજી કરવાની છે. આ નાટ્યરૂપણું ગ્રંથ બાંધકવાડ-પ્રાચ્ય-મંથમાલાના ગ્રં. ૪૮ તરીકે વીશ વર્ષો પહેલાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

ગુજરાતના આ મહાન કવિ અને નાટકકાર રામચંદ્રસૂરિ સ્વાતંત્ર્ય-પ્રેમી હતા, સ્વતંત્ર રચના કરનારા હતા. તેમણે પોતાની રચનાઓને સ્વતંત્ર, સ્વાતંત્ર્યપદ્ધતિ અલંકૃત કરેલી છે. પ્રગંધશતકાર તરીકે તેમની પ્રસિદ્ધિ છે. પ્રગંધશતકર્તુર્મહાકવે રામચંદ્રસૂરિ, એવા ઉદ્દેશોએ એમના સંબંધમાં મળે છે. એમણે સંસ્કૃત પ્રાકૃત લાપામય નાટક, પ્રકરણુ આદિ અનેક રૂપકોની રચના કરી જણાવે છે, જેમાંથી બહુ થોડાં પ્રાપ્ત થયાં છે. એમણે રચેલ સત્યહરિશ્ચંદ્ર નાટક, દોસુદી-મિત્રાણુંદ પ્રકરણુ, નિર્ભયમીમંબાયાગ વગેરે અન્યત્ર પ્રગટ થઈ ચૂક્યાં છે.

તેમણે રચેલું રસમય નલાવલાચ્છ નાટક, વૈદ્યની રીતિથી વિશિષ્ટ પ્રાસાદિક રચનાવાળું ૭ અંકોથી અલંકૃત છે, તે ગાંધકવાડ-પ્રાચ્યમંથમાલાના ગ્રં. ૨૬ તરીકે સદ્ગત મહારાજા સયાજીરાવના સુવર્ણ મહોત્સવ-પ્રસંગે પ્રકાશિત થયેલ છે. તેની સંસ્કૃત પ્રસ્તાવનામાં અમે એ મહાકવિ નાટકકાર સંબંધમાં, અને એમની રચનાઓ વગેરે સંબંધમાં વિસ્તારથી વક્તવ્ય કયું છે. અહિં એ નાટકમાંથી થોડી સંસ્કૃત પ્રસાદી પીરસવા ઇચ્છું છું !

તેના બીજા અંકમાં કવિએ કલહ સદ્વારા નલ રાજ આગળ દમયંતીનું વર્ણન કરાવ્યું છે કે—

“ કાવ્યં ચેત્ સરસં કિમર્થમૃતં ? વક્ત્રં કુરજ્જીવૃશાં,
 ચેત્ કન્દર્પવિપાણ્ડુગઢપલ્લવં રાકાશશાકેન કિમ્ ? ।
 સ્વાત્ત્ર્યં यदि जीवितावधि मुधा स्वर्मुर्मुवो वैमवं,
 वैदर्भी यदि बद्धयौवनभरा प्रीत्या सरत्याऽपि किम् ॥ ”

લાવાઈ—હે મહારાજા ! જો કાવ્ય સરસ હોય, તો પછી અમૃત શા સાટે ? અમૃતની શી જરૂર છે ? અર્થાત્ સરસ કાવ્ય એ જ અમૃત છે. અમૃતનું કાવ્ય—પ્રયોજન એવી સરે છે. તથા કામદેવથી વિશેષ ઉજ્જવળ અનેક કપોલ (ગાંધ) પ્રદેશવાળું મૃગનયના—સુંદરીનું સુંદર મુખ હોય તો પછી પુષ્પિમાના ચંદ્રની શી જરૂર છે ? જો હવિત (હવન)—પર્થિત સ્વાતંત્ર્ય (સ્વતંત્ર) હોય, તો સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળનું ત્રણે લોકનું વૈભવ (વિભુત્વ) કોઈ નકામું છે અને જો લરલેખાવંતી વૈદ્યની (દમયંતી) પ્રાપ્ત થાય તો રતિ સાથે પ્રીતિનું (કામદેવની મનાતી પત્નીઓનું) શું પ્રયોજન છે ? અર્થાત્ તે બન્નેનું કાવ્ય દમયંતી જ બાંધવશે.

આગળ વર્ણન કરતાં તે જણાવે છે કે—

“ વિશ્વસ્ય શ્રવણેન્દ્રિયં સફલતાં નેતું પુરા ભારતો,
વાचाં રૂપસુપાસ્ય નિર્મિતવતી વાસં વિદર્મક્ષિતૌ ।
વદ્ધેર્થેવ નૈન્દ્રમીમતનયાવેષં વિઘ્ન્યાબુન,
સાફલ્યં નયનેન્દ્રિયં ગમયિતું દેવી સ્મરસ્ય પ્રિયા ॥ ”

ભાવાર્થ—પહેલાં ભારતી દેવીએ વિશ્વની શ્રવણેન્દ્રિયને સફલ કરવા માટે વાણી (સરસ્વતી) ના રૂપની ઉપાસના કરીને વિદર્મ દેશની ભૂમિમાં વાસ કર્યો હતો, એથી ઈર્ષ્યાવાળી થઈ હોય તેમ, કામદેવની પ્રિયા (રતિ) દેવીએ વિશ્વની નયન ઇન્દ્રિયને (આંખોને) સફળ કરવા માટે મહારાજન ભીમની પુત્રી (દમયંતી) ને વેપ દારણ કરીને હાલમાં વિદર્મદેશની ભૂમિમાં વાસ કર્યો જણાય છે.

ત્રીજા અંકમાં રાજા અને કલકલસના સંવાદ દ્વારા કવિએ ગીત-નાદ સંબંધમાં ઉચ્ચરાવ્યું છે કે—

“ અજલ્પ્યં જલ્પામઃ કિમપિ કિલ પાષાણસુહૃદાં,
સદા તેષાં મૂયાઽજગતિ પુરુષાણામજનનિઃ ।
અસારં સંસારં વિદધતિ ન સારં પ્રતિ મુદુઃ,
વિવન્તો યે સૂતીરથ ચ કલગીતીર્મધુમુચઃ ॥ ”

ભાવાર્થ—ન ખોલવા યોગ્ય—ન કહેવા યોગ્ય એવું પણ કંઈક અમે ખરેખર કહીએ છીએ કે—પાપાણુ (પથ્થર) જેવા જડ હૃદયના તેવા પુરુષોની ઉત્પત્તિ જગતમાં સર્વદા (કદાપિ) ન હોતો જાયો; કે જેઓ મધ કરતી સૂકિતઓનું—મુંદર ઉકિતઓનું (સુભાષિતોનું) અને મધુર ગીતિઓનું વારંવાર પાન કરતાં છતાં અસાર સંસારને સારરૂપ અનાવતા નથી. વિશેષમાં આગળ કહે છે કે—

“ ન ગીતશાસ્ત્રમર્મજ્ઞા, ન તત્ત્વજ્ઞાશ્ચ યે કિલ ।
અપૌર-પશુદેવ્યેભ્યસ્તેભ્યઃ પુમ્મ્યો નમો નમઃ ॥ ”

ભાવાર્થ—જેઓ ગીતશાસ્ત્રના મર્મને જાણતા નથી, અને જેઓ ખરેખર તત્ત્વોના જાણકાર નથી; તેવા અનાગરિક, પશુ-પ્રાણ પુરુષોને [હરથા] નમન હો ! નયન હો ! આમળ વધી કલકલસ કહે છે કે—

“ આસ્તાં મર્મ-પરિજ્ઞાનં, યેષાં ગીત-સ્પૃહાઽપિ ન ।
કુરજ્ઞેભ્યોઽપિ હીનેષુ, મર્ત્યત્વં તેષુ વૈશતમ ॥ ”

ભાવાર્થ—મર્મનું પરિજ્ઞાન દૂર રહ્યું, જેમને ગીતા અત્યે સ્પૃહા પણ ન હોય, તેવા કુરજો (કુરજો) કરતાં પણ હીન મનુષ્યોમાં મનુષ્યત્વ લગભગરૂપ કિંવા અનુષ્ઠિત ગણાય.

પ્રથમ અંકમાં રાજા, કલકલસ, અપાલિક અને વિદૂષકના સંવાદ-પ્રસંગમાં વિદૂષક (મહાપાખ્યાયની દરિદ્રતા બોધ કાપાલિક તેનો ઉપહાસ કરતાં કહે છે કે તેનું મહાપાખ્યાયપણું તેની સંપત્તિથી પણ નિવેદિત થઈ જાય છે. તેના પ્રત્યુત્તરમાં રાજા સહજ હસીને કહે છે કે

‘અદ્ય સંપત્તિવાળા હોવું એ મહોપાધ્યાય ન હોવામાં હેતુ નથી, કારણ કે વિદ્યાશ્રવીઓ -વિદ્યાથી આજીવિકા ચલાવનારા-પ્રાચ્યે અદ્ય વેતનવાળા (દ્વંદ્વા પગારવાળા) હોય છે- ‘અલ્પવેતના હિ વિદ્યાજીવિનઃ પ્રાચ્યેન.’ એના કારણની ચર્ચા કરતાં આગળ કહે છે કે—

“ દેવીં વાચમવિક્રેયાં વિક્રીણીતે ધનેન યઃ ।

ક્રુદ્ધેવ તસ્મૈ સા મૂલ્યમલ્પમુપદૌકયેત્ ॥ ”

ભાવાર્થ:—ન વેચવા યોગ્ય એવી વાગ્દેવીને જે ધનવડે વેચે છે, તેના પ્રત્યે જાણે કોપાયમાન થયેલી હોય તેમ તે વાગ્દેવી (શારદા) તેને અત્યંત અદ્ય મૂલ્ય અપાવે છે.

સાતમા અંકમાં રમયંતીનો ફરી મેલાપ થયા પછી નક્ષરાન્ન તેને ઉદ્દેશીને કહે છે કે જો તારા પ્રેમ વડે પણ પ્રસન્ન ન થાઉં તો હું સર્વથા ખરેખર ખલ-પ્રકૃતવાળો છું એમ ગણાઉં. એ પ્રસંગમાં કવિએ દુર્જન-સ્વભાવ સંબંધમાં કથન કયું છે કે—

“ ન પ્રેમ નૌષધં નાજ્ઞા, ન સેવા ન ગુણો ન ધીઃ ।

ન કુલં ન બલં ના શ્રીર્દુર્જનસ્ય પ્રશાન્ત(સત્ત)યે ”

ભાવાર્થ:—દુર્જનને પ્રશાંત કરવા માટે કે પ્રસન્ન કરવા માટે પ્રેમ, ઔષધ, આજ્ઞા, સેવા, ગુણ, શુદ્ધિ, કુળ, બળ કે લક્ષ્મી એમાંનું કંઈ પણ ઉપયોગી થતું નથી.

આગળ કહે છે કે—

“ છિન્નેષુ રાવણે તુષ્ટઃ, રામ્મુર્દશસું મૂર્ધસુ ।

રાતેડપિ શિરસાં છિન્ને, દુર્જનસ્તુ ન તુષ્યતિ ॥ ”

ભાવાર્થ:—દસ મસ્તકો કપાતાં રાવણ ઉપર શંભુ તુષ્ટ થયા; પરંતુ સો માયા કપાવા છતાં પણ દુર્જન તુષ્ટ થતો નથી.

નાટકના અંતમાં કવિએ સુદિતથી પોતાનું નામ સૂચવતું સ્વતંત્ર-પદ્યથી અંકિત કરેલ આશીર્વાદાત્મક પદ્ય કલહસંહારા નક્ષરાન્નને ઉદ્દેશી આવી રીતે ઉચ્ચારાવ્યું છે—

“ દુરોદરકલંકતઃ કૃત્તવિરામ ચન્દ્રોજ્જ્વલામ્ ,

અવાપ્ય નિજસમ્પદં પદમચિન્ત્યશર્મશ્રિયઃ ।

યશોભિરનિશં દિશઃ કુમુદહાસમાસઃ સૃજન્ ,

અજાતગણનાઃ સમાઃ પરમતઃ સ્વતન્ત્રો ભવઃ ॥ ”

ભાવાર્થ:—જુગારના કલંકથી વિરામ કરનાર (કલંક-મુક્ત) ચંદ્ર જેવા હે રામ ના ! અચિન્ત્ય સુખ-લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ પોતાની ઉજ્જ્વલ સંપત્તિને પ્રાપ્ત કરીને, યશો વડે નિરંતર દિશાઓને કુમુદોના હાસથી (ઉદ્વેગસથી) દેડીધ્યમાન કરતા જતા આપ હવે પછી મણનાતીત વર્ષો સુધી સ્વતંત્ર થાઓ. તથાસ્તુ.

[આલ હંડિયા રેડિયો, વડોદરાના સોન-નયથી]

‘श्री जैन’ सत्य प्रकाश’नुं चौदमा वर्षनुं विषय-दर्शन

प्रतीकार

जैनधर्मनी विचित्र ओणभाणु	१५२
श्री कालिकायाय उपर अधटित आक्षेप	१६३
अपराध-क्षमा-स्तोत्र पर वधु प्रकाश : सुधाकर	२१७

संपादकीय

१४ सु' वर्ष	अंक १ : टाइटल-२
जैन संघ जगत अने	: ४६
तपस्विनी जवळगडेन माटे प्रार्थना	अंक ६ : टाइटल-१

साहित्य

पू. आ. उद्भवप्रलम्भरिविरचित आरंभसिद्धि : पू. सु. म. श्री. धुरंधरविजयल	: २
कुमारे वादरा अनी अया: प्रो. हीरादास र. आपडिया	: १७
कनककुशलकी रचनाओंके संबंधमें कतिपय सूचनाये: श्रीअगरचंद नाहटा :	२२
इन्द्राक्षनुं दिग्दर्शन : प्रो. हीरादास र. आपडिया	: ३३
श्रीभूरिभूत कल्प-संहोद (समालोचना) पू. सु. म. श्री. धुरंधरविजयल	: ५१
जन्मभिक्षेय अने महावीरकलस : प्रो. हीरादास र. आपडिया	: ५७
सु. श्री. सोमविमलकुत लग्नमान (न्योतिप) : पू. सु. म. श्री. रमल्लुक्कविजयल	: ७१
‘भास’ तरीके निर्देशयेक्षी कृतिओ : प्रो. हीरादास र. आपडिया	: ७४
उपनिषद् अने श्यादाद : पू. सु. म. श्री. दर्शनविजयल	: ८०
चन्द्राक संबंधी कतिपय सूचनाये : श्री अगरचंदजी नाहटा	: ८४
कतिपय घबल और विवाहलोंकी नई उपलब्धि	: ८३
धमाल एवं फागु संक्षेप कतिपय और रचनाओंकी उपलब्धि ,, अंक ६ टाइटल २	
यमकपापाणु अने जेना पयथिना उद्वेग : प्रो. हीरादास र. आपडिया	: ८६
चित्रावेक्षी, चित्रवक्षी, चित्र(क)क्षता अने चित्रकुंडक्षिप्ता : ,,	: ११८
सिद्धरस अने रसकूप	: १२४
मदनयुद्धके रचयिता हेमकविका समय: श्री अगरचंदजी नाहटा अंक ८-९ टाइटल-	
सिद्धरस अने रसकूपन वधु उद्देश्यो : पू. सु. म. श्री. रमल्लुक्कविजयल	: १४६
कौषु परणु ? : प्रो. हीरादास र. आपडिया	: १५५
तिथ्याभाक्षी पद्धतग : पू. सु. म. श्री. दर्शनविजयल	: १६७
रत्नकंजस (कंजशरत्न) ते शुं ? प्रो. हीरादास र. आपडिया	: १७१
कुत्तियावधु [सं. कुत्रिकापञ्च तथा कुत्रिजपञ्च]	: २१६
महाकवि रामचंद्रना नक्षत्रिज्ञास नाटकभांथी संस्कृत प्रसादी : पं. दासचंद्र न. भाषी	: २३५
छतिह्लास, शिष्टप, स्थापत्य	
हीमाष्ठा, दोटाष्ठा, नांदीया वगेरे तीर्थीनी यात्रा : पू. सु. म. श्री. न्यायविजयल	: ६, ४२, : ६७
शीसोदिया ओसवाव : पू. सु. म. श्री. ज्ञानविजयल	: २७
तपागच्छ पट्टावली (कुतुबपराशाखा)	३८
घोडा के मवखंडा पार्श्वजिनालयकी प्राचीनता : श्री अगरचंदजी नाहटा	: ४८

अष्टारु श्री. विजयवक्त्रसूरिणः : पू. सु. म. श्री. दर्शनविजयणः : ५४
 श्री जगच्छंद्रसूरिका स्व १२९२ का एक प्राचीन व्यवस्थापन श्री अग्रचंदजी
 नाहटा ६५

शीसोद्विया आसवाल संबंधी विशेष सातव्यः पू. सु. म. श्री. ज्ञानविजयणः अंक ३-४ : टाइटल ३
 कवि श्री लैरवयंद्रविरचित श्री राजनगर टंकशाण स्थित

श्रीश्रेयासजिनसंहिता-प्रतिष्ठा-स्तवनः पू. आ. म. श्री. विजयपद्मसूरिणः : ८५, १०८

श्रीशरावला तीर्थः पू. सु. म. श्री. न्यायविजयणः : १०२, १५६, १८६, २१२, २२६

शेठ शांतिदास अनियाः पू. सु. म. श्री. दर्शनविजयणः : अंक ७ : टाइटल-२

थापनीयसंधनो पत्रियमः : : १८२

भिरनार उपरना जिनमंदिरे अगेना समाधानतुं करारनामुं (हस्तावेण) : १६४

व्यक्ति, कथा, वर्णन, उपदेश, प्रकीर्ण

शुरुशिभरनी पणथी परः श्री. मोहनलाल दीपयंद ये हसी : १६, ४० ६२, ६५, : ११७

द्रव्यका सहस्रयोग करतैका स्थान श्री मरुधरस्य दीवानाजी तीर्थ : २३

१८ वर्ण संबंधी और एक पद्यः श्री अग्रचंदजी नाहटा अंक २ टाइटल-६

परमध्यय श्री. नवपदः पू. आ. म. श्री. विजयपद्मसूरिणः : १२८

लंगवान महावीरस्वामीः पू. सु. म. श्री. न्यायविजयणः : १३३

संसारतुं प्रथम धर्मयुके (वार्ता) : सुधाकर : १४८

प्रश्नोत्तर-किरणवलीः पू. आ. म. श्री. विजयपद्मसूरिणः : १७३, २०८ (साधु)

रामण मंधारियानी उद्धारता (वार्ता) : सुधाकर अंक १० : टाइटल-२

महाभंत्री शकटाक्ष (वार्ता) : : २०४

स्तुति, स्तोत्र, स्तवन, सन्याय आदि

म. श्री. यशोविजयणः विरचित अंक अप्रसिद्ध स्तवनः पू. सु. म. श्री. शिवानंदविजयणः : १

श्री हेमविमलसूरि विरचित प्रभुआज्ञा-विनतीः पू. सु. म. श्री. रमणिकविजयणः : १६

श्री आनुमेरुदृत यदनयाला-गीत : : अंक : टाइटल-२

चैराग्यरंगकुलकसूः पू. सु. म. श्री. कान्तिविजयजी : २५

श्रीस्थूलिभद्र-गीतः पू. सु. म. श्री. रमणिकविजयणः अंक ३-४ : टाइटल-२

श्रीसारविरचित पार्श्वनाथस्तोत्रः : : अंक ५ :

सु. रंगविजयणः विरचित गोडी पार्श्वनाथस्तवनः स्व. पू. सु. म. श्री. जयंतविजयणः : ७३

जयशेखरसूरिकर श्रीजोरापल्लोर्ध्वनाथस्तवनम्ः पू. सु. म. रमणिकविजयजी : ९७

श्रीराजहर्षविरचित नेमिनाथ-रागः पू. सु. म. श्री. ज्ञानविजयणः : ११४

पं. श्री. कल्याणकुशलकृत श्रीवीरस्तोत्रम्ः पू. सु. म. श्री. रमणिकविजयजी : १२१

श्री गोडीपार्श्वनाथ-स्तवनः स्व. पू. सु. म. श्री. जयंतविजयणः : १४५

श्रीजोरापल्लो पार्श्वनाथ स्तवः पू. सु. म. श्री. रमणिकविजयजी : १६६

श्री. सोमसुंदरसूरि सेवक जिनोपकृत

सत्तावीस अवतुं श्री महावीरस्वामी-स्तवनः पू. सु. म. श्री. जयंतविजयणः : १७७

श्रीदीरविजयसूरिणी सन्यायः पू. सु. म. श्री. यद्रमविजयणः : २१६

પૂ. મુ. મ. શ્રીશંનવિજયજીના સદુપદેશથી અમદાવાદમાંથી નીચે મુજબ મદદ મળી છે:—

૫૧]	ગ્રા.	સાંકળચંદ મહતલાલ શાહ.	
૫૧]	શેઠ	જીવાભાઈ ચુનીલાલ ઠાકાવાલા	
૫૧]	"	અનુભાઈ જેસીંગભાઈ કાલીદાસ	
૧૧]	"	ચન્દ્રશાન્ત છોટાલાલ ગાંધી વડીલ	(પાંચવર્ષ માટે)
૧૧]	"	મગનલાલ નરસીદાસ વેરા	"
૧૧]	"	રવચંદભાઈ કેવળદાસ	"
૧૧]	"	મણિલાલ જેઠાલાલ	"
૧૧]	"	રતિલાલ બીખાભાઈ	"
૧૧]	શ્રીમતી	કમલાબેન નંદુભાઈ ફાળદાર	"
૧૧]	શેઠ	નગીનદાસ મગનલાલ	"
૧૧]	"	અરુણચન્દ્ર શાંતિલાલ	"
૧૧]	શ્રીમતી	મહાલક્ષ્મીબેન કલ્યાણભાઈ અવેરી મુંબઈ	"
૧૧]	શેઠ	સુધાકરભાઈ મનસુખરામ	"
૧૧]	"	રતિલાલ માણેકલાલ તેલી	"
૧૧]	શ્રીમતી	જસુબેન રમણલાલ ફાળદાર	"
૧૧]	શેઠ	રતીલાલ નગીનદાસ મોદી	"
૧૧]	શ્રીમતી	લત્તાબેન ધીરજભાઈ શ્રોફ	
૧૧]	શેઠ	લાલભાઈ બીખાલાલ શાહ.	
૧૧]	શ્રીમતી	શાન્તાબેન શાહ	
૧૧]	શેઠ	લાલભાઈ અંબાલાલ	
૧૧]	"	ચીમનલાલ વાડીલાલ કેસુમગર	
૧૧]	"	હકીરભાઈ જેસીંગભાઈ	
૧૧]	"	કેશવલાલ વાડીલાલ	
૫૧]	"	લાલભાઈ હીરાચંદ	

૨૦] પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયલાવણ્યસુરિજીના સદુપદેશથી શ્રીહરજી જૈનશાલા, જામનમર

૧૧] પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયકુમુદસુરિજીના સદુપદેશથી શ્રી ખેરવાજૈન પાઠશાળા (ખેરવા)
(પાંચમા વર્ષના)

૧૧] પૂ. પં. મ. શ્રી કલ્યાણવિજયજીના સદુપદેશથી શ્રી જૈનસંઘ, જાગેર. (આરવાડ)

૧૦] પૂ. મુ. મ. શ્રી કંચનવિજયજીના સદુપદેશથી શ્રી જૈન સંઘ શાન્તિનગર સોસાયટી
(અમદાવાદ)

૧૦] પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયકુમુદસુરિજીના સદુપદેશથી શ્રી જૈન સંઘ, કહી

૧૦] પૂ. પં. મ. પ્રવિણવિજયજીના સદુપદેશથી શ્રી જૈન સંઘ. સાંગલી (મહારાષ્ટ્ર)

૧૦] પૂ. આ. મ. શ્રી કીર્તિસાગરસુરિજીના સદુપદેશથી શ્રી જૈન સંઘ, પાઠરા

૫૧] પૂ. પં. મ. શ્રી લક્ષ્મિવિજયજીના સદુપદેશથી શ્રી જૈન સંઘ રાધેજી

૫] શ્રી જૈનસંઘ, લાંધણ

આ બધા પૂજ્ય મુનિ મહારાજો, સંઘો અને સદગૃહસ્થોનો અમે આભાર માનીએ છીએ,
અને ખીલ ગારોના સંઘોને પોતાના તરફથી મદદ મોકલી આપવા વિનવીએ છીએ. વ્ય૦

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના ત્રણ વિશેષાંક

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ૭ આના (દપાલખખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) શ્રી પોતસવી અંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછીનાં ૧૦૦૦ વર્ષ પછીનાં આતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય સવા રૂપિયો.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય સંબંધી અતિહાસિક બિનબિન લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દાઢ રૂપિયો.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંક

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં આંસાહાર હોવાના આલેખોના

છવાળ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી

અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના

કાચી તથા પાકી ફાઈલો

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશની ત્રીજી, પાંચમા, આઠમા, દસમા, અગિયારમા બારમા તથા તેરમા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઈલો તેવારે છે મૂલ્ય દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા પાકીના અઢી રૂપિયા.

—લખો—

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ

જેશિંગલાઈની વાડી, ધીકાંટા, અમદાવાદ.

મુદ્રક:-મનભાઈ હોરાભાઈ દેસાઈ. શ્રી વીરવિજય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, અભાપોલ કોસરોડ, સો. મો. નં. ૬ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય-અમદાવાદ. પ્રકાશક:-શ્રીમનભાઈ ગોકળદાસ શાહ. જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશ સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગલાઈની વાડી, ધીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.

